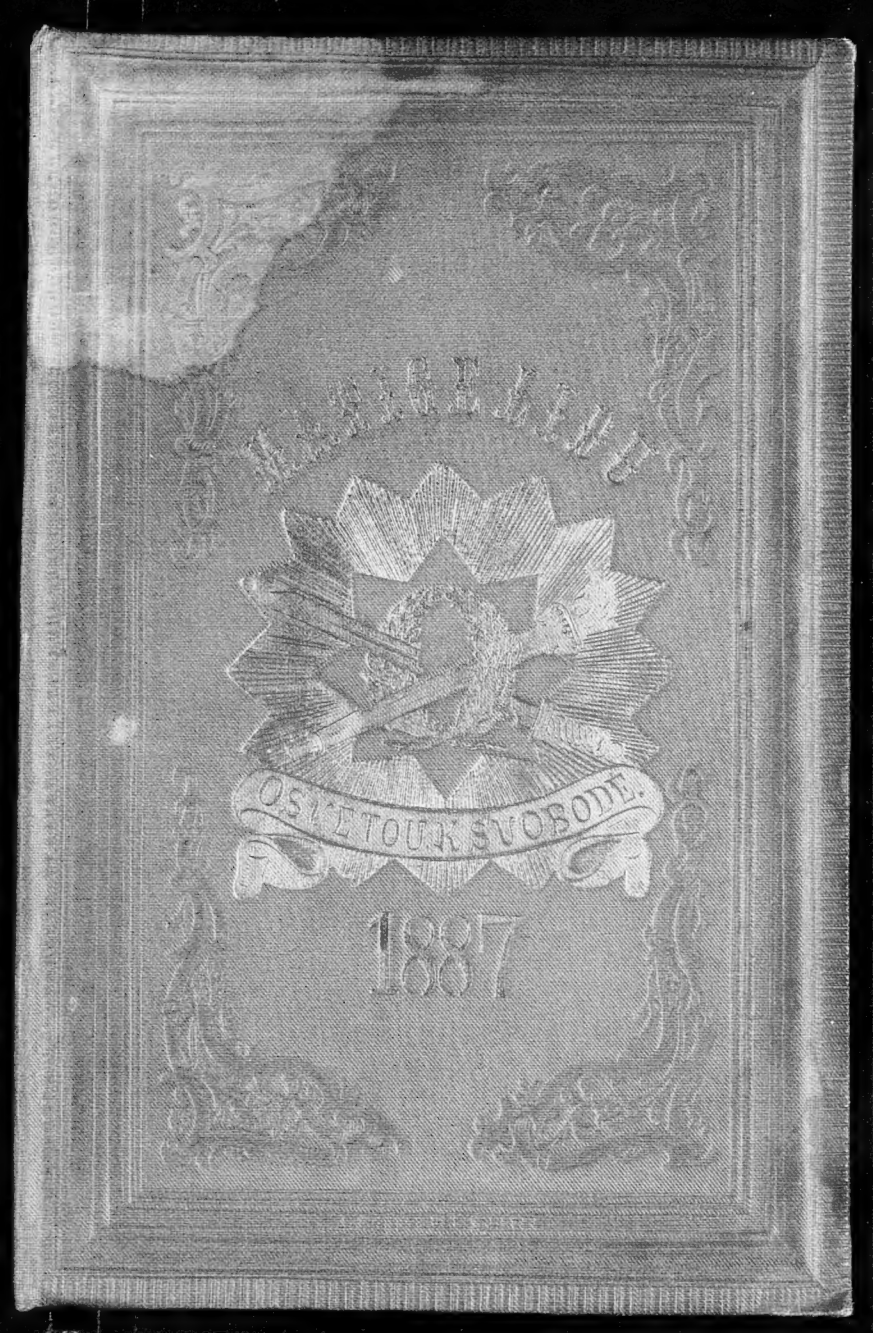
OSVĚTOUK SVOBODĚ.
1887

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Pravěk
lidstva evropského.

(Doba kamene.)

Napsal

KLIMENT ČERMÁK,
c. k. konservator.

Matice lidu ročník XXI. číslo 1.

(Běžné číslo 121.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání latinských knih českých.
1887.

891.86
M427
1887

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1887.

I.

Nálezy starožitností a jejich důležitost pro vědu. Nejstarší nástroje, zbraně a ozdoby.

Slýcháme často, že rolník na poli vykopal hrnce s popelem, obroušené kameny, kovové okrasy aneb zbraně, ale není-li věc ze stříbra neb zlata, málokdy bývá povšimnuta. Nádoby dělníci roztlukou, kameny, jimž říkají „hromové klíny“, vezmou si domů a uloží je za trám ve střeše, aby do stavení neuhodilo; jinde schovají klín do kufru, a když někoho bolí zuby, neb když mu naběhnou žlázy na krku, přikládají a věří, že kámen to spraví. Kovové předměty dostanou se vetešníku, obyčejně židovi.

A jaký osud stihne obyčejně nález učiněný při kopání základů pro nějaký dům? Nádobí dělníci roztlukou, hledajíce v něm ukryté poklady, kovové kousky putují za tepla do kořalny, nebo se polámou, nebo dětem za hračku domů přinesou.

Lid si s tím hlavy neláme. Některá babka prohodí, že nádoby „v zemi rostou“, „hromové klíny“ že spadly při bouřce s nebe a veliké kosti jsou prý ostatky nějakých obrů. Že by to byly památky národa, který v našich krajinách kdysi žil a zde své mrtvé pochovával, to sotva vtipnější doznávají.

Ovšem nahodí se nyní k takovému nálezu člověk, který ve školách slýchal o *starožitnostech*, a poví dělníkům, že do nádob takových ukládali za dávných časů popel ze spálených těl lidských, že jiné památky přikládali pozůstalí jakožto milé nebožtíkovi věci (zbraně, ozdoby, nástroje) do hrobu a kosti že jsou z předvěkých zvířat, z nichž některá již od nás se odstěhovala, jiná byla vyhubena.

Lid náš podruhé ovšem takové památky neroztluče, zachová je, dá na faru, do školy anebo prodá milovníku starožitností, který se po takových věcech shání. Ale proto přece ještě mnoho bývá zmařeno a zničeno na velikou škodu vědy.

Neboť z čeho čítají učenci, jak žili naši předkové? Jak bychom věděli, že praotcové naši umění pěstovali, jak žili a jaké měli obyčeje při veselostech i při pohřbu?

Nelze ovšem na všech památkách *čísti*, kdo je dělal nebo měl, *kdy* byly upotřebovány neb zakopány. Většina nalezených předmětů jest *bez nápisů* neb znamení, ony jsou *němy*, již proto, že pocházejí z dob, kdy asi sotva lidé psáti uměli, jsouce ve vzdělání na stupni divochů. Ale přece nalezeny již nádoby, staré meče, kopí a oštěpy, náramky, ba i peníze, které nález postavily do *jisté doby*. Na příklad: u Vel. Kostomlat v nádobách mezi popelem uložena mince císaře římského *Nervy*, jež byla ražena r. 97 po Kristu. Při nádobě a sponkách železných jakoby nalezen křestní list.

Jak výmluvné jest ku příkladu jediné znamení *kříže* ve starém hrobě! Již z něho soudíme, že nález pochází z doby křesťanské, tedy u nás z doby po roku 863. Také sám tvar předmětu, jeho látka, spůsob ozdoby, smíšenina kovů, vzá-

jemné uložení, poloha místa, rozměry koster člověčích, zvláště lebky ukazují přibližně na stáří předmětů. Starožitníci místo pouhého dohodování obvykli sobě říkati porovnávajíce ku příkladu: památky vykopané v Býčí Skále na Moravě, že jsou *starší* než věci objevené v homolovitých hrobech českých, polských nebo ruských. Tedy *poměrné stáří* lze často ustanoviti ne však skutečné. Pravěku přičítáme nejstarší památky, o kterých nemůžeme říci, kdy byly udělány; s těmi zabývá se nauka o *starožitnostech pravěkých* čili *praehistorie*; kde dějepis čili historie přestává vrhati světlo na minulost, tam začíná doba prvobytného žití lidstva, již rozřešiti usiluje *archaeologie předhistorická*.

Člověk oněch pradávných věků podobal se namnoze nynějším divochům australským, americkým, africkým; aneb v pásmu studenějším žil jako nynější Eskymáci a Lopaři. Divoch takový spokojil se plody lesními a masem zvířat, která nedokonalými nástroji mohl uloviti. Obušek pádný, ohnutá větev, kámen s ostrou hranou, zvířecí hnát aneb spodní čelist veliké šelmy poskytovaly mu zbraně a *loveckého* náčiní.

Dřevo, *kámen*, *roh*, *kost*, *paroh* a *zub* jsou nejstarší zajisté hmoty, z kterých si člověk dělal nástroje; *kůže* a *vlákna* (lýko) poskytly oděv, blýskavý kousek *zlata* byl mu ozdobou.

Později teprve poznal *měď*, kterou zprvu kamennými kladivy přitloukal, pak i *železo* vzácné z rud vyráběti se naučil, protože málokterému divochu dostalo se nalézti kus povětroně.*) *Stříbro*,

*) Povětroně padnou někdy s výšin nebeských naznačujíce let svůj silným světlem a na zemi s praskotem se rozpadnou. Obsahují hlavně železo. U Eskymáků našly se nástroje z takového železa.

jantar (pryskyřice zkamenělá) a *sklo* velmi se ceniły a pomalu nejbližší sousedé vyměňovali plodiny své země a tak začal *obchod výměnou plodin*. Mezi vzácné takové předměty náležely též slitiny kovů, jako *bronz* čili spěž, povstalý slitím devíti dílů mědi s jedním dílem cínu. Pomalu pak naučil se člověk oceňovati přírodní bohatství své vlasti, zamiloval si jistou krajinu, nepotuloval se dále po lesích, jámy a jeskyně zaměnil za pohodlnější boudy a tak *osadil* část země, ku které láskou přilnul, které bránil, aby do rukou nepřátel se nedostala, a na polích sotva od lesů vyklučených zazelenalo se žito, jež usedlého již člověka živilo. K sobě přidružil užitečná zvířata, nejprve psa, skot, ovci, kozu, pak i koně a drůbež, načež vedl život rolnický.

Boj o život naučil divocha užívati *nástrojů*. Rozličné věci s ostrými hranami a špičatými konci byly prvními nástroji a zbraněmi, ba již pouhým oblázkem z potoka zabíjel divoch zvěř a zaháněl nepřítele. Kámen s ostrými hranami byl mu nožem, oštěpek pazourku nasazený na větvici byl mu za *šíp*, větev ohnutá lukem a zvířecí šlacha tetivou.

Kámen obroušený na užším konci sekerovitě zasadil pračlověk do topůrka a zaklínil pevně, nic jinak, než jako nynější divochové na ostrovech v Tichém okeánu činí. Konce parohů a rohů hodily se na tvrdé roubíky k vrtání, obroušená nártní kost vrtala dobře, ba i jehlu vyrobila obratná ruka z tenké kostečky, jako dělají Eskymáci. Veliký pokrok stal se, když obyvatel jeskyň vynalezl, jak se nádoby v ruce robí; dříve třeba veliký ořech hlinou oplácal a pak vypálil, pak rukou nádobku zformoval, až po mnohých a mnohých věcích hrnčířský kruh vynalezl.

Rozštípená větev a do ní zapevněný kámen přiostřený dobře se hodily za sekeru, ale ještě

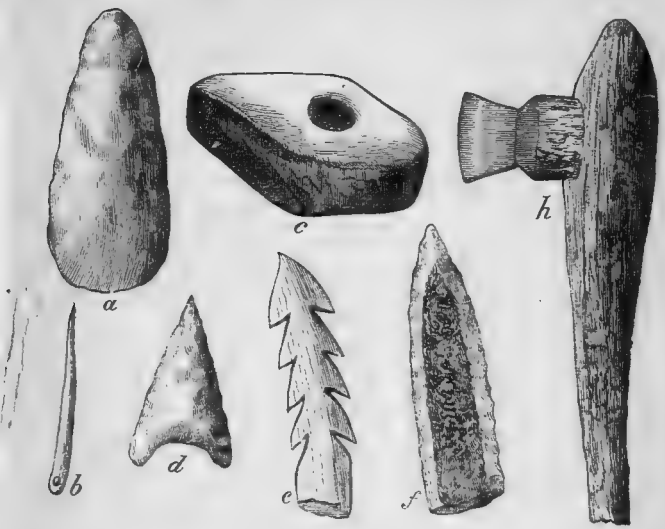

Obraz 1.

Útvar mladších naplavenin. *Alluvium.* Doba mlatů kamenných.

a) Sekera z leštěného kamene křesavého nalezený v rašelinách u Bruselu ($^1/_4$ přirozené velikosti).
b) Jehla z rybí kosti z jezer švýcarských.
c) Mlat z černavého kamene nalezený v okolí Prahy.
d) Šipka z křesavého kamene vyoraná u Choroušek nedaleko Mšena. (Museu našemu daroval pan Pražák).
e) Harpuna z parohu jeleního ($^1/_5$ přirozené velikosti) ze švýcarských jezer.
f) Nůž z křesavého kamene nalezený blíže sv. Dobrotivé u Komárova.
h) Sekera z křesavého kamene zasazena do kroužku z rohu jeleního s dřevěným topůrkem; nalezená v jezeře Nevšatelském.

více toužil prvotní člověk asi po *kladivu* kamenném a co práce potřebovala jeho výroba, uvážíme hned, vidouce, že k navrtání kamenů měl pouze kost, ostrý kamének neb konec parohu (obr. 1.).

Později, když člověk kovy poznal, ulil si klínovitou sekyrku (palstáv) a upevnil ji na kolenitou hůl lýkem aneb i řetízkem. Klín s dutým násadcem sluje *kelt,* bývá z bronzu nebo ze železa.

Ušlechtile robené *dýky pazourkové* z Dánska a mnohem pozdější *bronzové dýky* výborně ku svému účelu se hodily, a podnes obdivujeme se vzácným *mečům* bronzovým, jaké i ve vlasti naší (jako zde vyobrazený meč z Labe pod Mělníkem) objeveny (obr. 2.).

Největší rozmanitost jeví se v *ozdobách;* známe na sta náramků bronzových, hladkých, s vroubky i s puklemi a stále nové se objevují. Příklady máme na obručích ze Žižkova, kde spolu se zlatými mincemi nejstaršího tvaru na kostrách se našly. Také náušnice, prsteny, jehlice, sponky a jiné ozdoby z drátu i kované objeveny, zlata, stříbra i *bronzu* k nim potřebováno a podnes by je mohla každá paní nositi, jak sličné mnohdy jsou (obr. 3.).

Ale i z nástrojů rolnických zachovaly se některé, známe pěkné *srpy* a také kadluby na ně blíže Drážďan jezevci nedávno vyhrabali ze staré mohyly.

Podobně o domácím průmyslu svědčí *přesleny* z hlíny s dirkou u prostřed, nad něž se ovíjela vlákna; rybářské sítě obtěžkávali tak jako stavy tkalcovské hliněnými homolkami s děrou pro vlákno.

A co máme říci o *nádobách?* Všude ve starých hrobech rozestaveny hrnce, mísy, kořílky, džbánky a baňky často pěkně porýsované na po-

Obraz 2. Meč bronzový z Labe pod Mělníkem.
1. zmenšen šestkráte, 2. a 3. v $^1/_2$ velikosti.

vrchu ale nepolévané. Z mnohého hrobu dobyli bychom několik pytlů střepin z nádob, v kterých buď popel nebožtíků aneb potravy ukládány do hrobu. (Obr. 3. *g*)

Skrovný příklad nám poskytuje *skupení nádob z Vrdů* na obrázku 4., které všechny byly *popelnicemi.*

Celkem patrno, že *tvar* podřizoval se účelu, k jakému nástroj sloužil, a že postupem času předmět nabyl tvaru pěknějšího a způsobilejšího.

II.

O nalezištích. Jak nálezy pro vědu zužitkovati.

U Třebešic (okr. kutnohorský) kopali *na poli* průkop potřebný pro dráhu železnou. Odebrali ornici a pak uhodili na písek. Náhle odhodí dělník vrstvu lopatou a volá:

„I hlehle kostlivec!“ Sehnali se k tomu, odhrnují hlínu promíchanou pískem a zřetelně spatřují dvě kostry vedle sebe, hlavou k východu obracené; na žebrech leží bronzové kruhy s puklicemi, u nohou nádoby roztlučené, u hlavy kroužky zlaté a opodál homoličky z vypálené hlíny. Ale v tu chvíli popadl kdo co mohl, láme a ukládá do kapes s úmyslem, že večer věci u žida zpeněží. Jen zvláštní náhodou zachráněno něco z nálezu tohoto, že jeden dělník kruhy do truhly schoval, až půjde do města, a pak založil klíč, že ho několik dní nenašel. Náhodou se tu pak hodil znatel a ten dav truhlu otevříti paklíčem, malý zbytek zachránil.

A jako se děje u nás, tak i jinde.

V Aurignaku ve Francii při horním toku řeky Garonny honil dělník králíka, který se mu do díry v návrší schoval. Dělník hmátl za ním do díry, ale místo králíka vytáhl člověčí kost. Když pak

Obraz 3.

Útvar mladších naplavenin. Doba bronzů.

a) Hrot bronzový z Jinec (sb. musea).
b) Jehlice bronzová z Nových Dvorů (sb. musea).
c) Labuť bronzová nalezená u Svijan nedaleko Turnova (sb. musea).
d) Kotouče bronzové z Jinec (sb. musea).
e) Jehlice bronzová z jezera švýcarského.
f) Klín bronzový. (Kelt.)
g) Popelnice černavé barvy z Veselí.
h) Sponka bronzová z jezera švýcarského.
i) Meč bronzový nalezený u Boušovic (sb. musea).

dále kopal, odkryl velikou desku kamennou, která zakrývala vchod do *jeskyně*, kde 17 koster odpočívalo. Brzo se o tom roznesla pověst a představený i zároveň lékař dr. Amiel dal kosti pochovati na hřbitově. Ale přece nezanikla paměť znamenitého nálezu tohoto. Asi za osm let později cestoval tudy znamenitý učenec francouzský *Lartet*, jenž uslyšev o podivném objevu spěchal na místo a pak ku hrobaři, ale pohříchu nezvěděl ničeho. Buď nepamatoval si hrobař místo, kde byl kosti zakopal, anebo nechtěl o tom povědětí. Lartet však nemeškal a proskoumal aspoň zbytky nálezu tohoto. Jeskyně deskou zavřená prodlením věků byla při vchodu kamením a štěrkem zasypána a tak zůstala okolním lidem neznámou.

Pod násypem nalezen bývalý spodek jeskyně a několik balvanů vápencových, které tvořívaly ohniště. Také se objevily kosti zvířecí a památky dávného průmyslu. V zemi roztroušeny ležely kosti koňské, kosti obrovského jelena, zubra, jeskynního medvěda a j., jež ani polámány ani ohryzány nebyly. Potom objeveny nástroje z křemene, špička přiostřená z parohu a provrtané skořepiny mořské srdcovky. Kosti ve hrázi před jeskyní nalezené byly většinou roztlučeny k vůli tuku v nich obsaženému. Zářezy nožů kamenných a díry od seker kamenných snadno bylo pozorovati a též stopy ohryzování od hyen, které snad noční dobou na odpadcích hlodaly.

Mnohé kosti byly opáleny. Člověk pravěký živil se zde masem velikého slona mamuta, nosorožce vlnitého, obrovského jelena, velikého medvěda jeskynního a hyény, ze zvířat posud žijících v Evropě požíval tu masa zubřího, medvědího, oslího, koňského, jeleního, srnčího a kančího. Také se zde našly kosti vlčí, liščí, tchoří a jezevčí.

Množství spracovaných kamenů svědčilo o činnosti člověka, jenž nožíky a střely kamenné si robil, jenž přitloukal kameny, aby do praku se hodily. Také kámen, kterým se přitloukalo, byl objeven. Ořezané parohy sobí, ba i provrtaný kel medvědí svědčí o důmyslu jeskynních praobyvatel. Střepiny z hrubých nádob byly jen z pola vypáleny a nádoby robil člověk jen v ruce. A jakkoli velmi surový byl divoch, jehož památky zde známe, přece již dbal okrasy aneb ochranného prostředku,

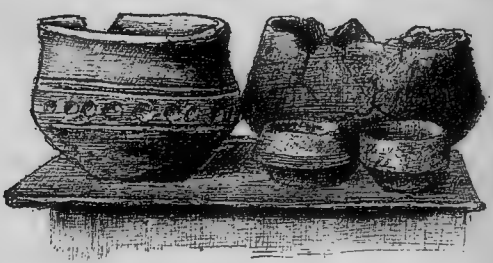

Obraz 4. **Popelnice z Vrdů.**

nose zub provrtaný při sobě na vláknu upevněný, přece souditi možno, že při pochovávání mrtvých v jeskyni byla tryzna (hostina) slavena nad ostatky nebožtíků; neboť jinak souditi nemůžeme, že by 17 mrtvol najednou bylo pohřbeno. A tak vracel se smutečný průvod k jeskyni, až byla naplněna a dlouzí věkové v yhladili paměť pohřebiska docela.

Starožitnosti objevují se buď prostě pod povrchem půdy v polích a lesích, aneb poznáme, kde jsou uloženy, podle mohyl čili kuželovitých hrobů, jež nad nimi vzdělány. Také bahno na dně jezer, řek a rybníků, nitro bývalých bahen

poskytují kořist takovou; velmi vydatné jsou též hlíny pod krápníkem v jeskyních, rozsedliny ve skalách, opuštěné šance na kopcích, jimž lid „hrádek“ aneb „hradiště“ či „hradisko“ říká, kotliny, popelem naplněné v opuštěných žarovištích, ba možno říci, že každá píď země, pokud překopána, převrácena aneb rozryta nebyla, může býti naleziště předvěkých památek.

Nabyli ovšem starožitníci dlouhou zkušeností jakéhosi pudu, že tu neb tam osada, pohanský hřbitov aneb obětiště bývalo, ale úplné jistoty zde nadíti se nelze, již proto, že v předešlých věcích mnoho vybráno a rozkotáno, aneb že drahých šperků zmocnila se loupeživá ruka snad již brzo po jich uložení. Vždyť znají dobře badatelé mohyl čili kurganů v jižní Rusi, aneb starožitníci, kteří otvírali hrobní komory na Krymu aneb ve staré Karthagině, že právě nejskvostnější hroby dávno již před věky byly vydrancovány.

Ale podnes zkušený archaeolog, putuje po vlasti, tu při potoku hroby objeví, tam v poli dle tmavší země pozná zapadlé mohyly. Také vědychtivost přehrabala již půdu mnohých jeskyň, vynesla z nich památky vymřelých dávno tvorů a práce lidské; starožitníci spustili se již na dno propastí, aby zachránili každou čárku k dějinám pravěku.

Velmi vydatny jsou příkré a strhané břehy bystřin a řek, hromady odpadků škeblí a kostí na břehu mořském, aneb jámy plné kostí a střepin, jak na hradištích hojně se vyskytují. Ani na sta vozů nepoberou se mnohdy památky ty a lid okolní chodí na místa taková dobývat kostí na spodium. Co jen kostí poskytlo Hradiště u Stradonic, co hradiště v Šárkách! Kolik tisíc vozů

popele vyvezeno ze žarovišť u Chomutova, od Bíliny, z hradiště Siona u Malešova!

Nemožno naznačiti dopodrobna, co označuje dávný příbytek lidský; často jen kolmý kámen, balvan s prohloubeným dolíkem na povrchu (pernička), skupenina kamenů jako „zkamenělé stádo", polozasutý příkop, propadliny v lese, častější objevování hromových klínů, střepin a p. upoutají pozornost znalcovu a vedou k vážným výskumům.

Kdo by chtěl dobré věci posloužiti, ať při objevení podobných známek nechvátá, ale povolá vzdělanější muže z obce, ukáže jim naleziště a když se kopání počne, ať zbytečně lid se neláká k nalezišti. V tichosti a obezřetně možno mnohý hrob otevříti, a to tak: je-li nález na rovině, ubírají se vrstvy nožem, pomalu se odhrabují a je-li kostra aneb nádoby, ostaví se na místě, až *obraz celkový* se objeví, načež hned šířka a délka se vyměří, a hloubka nálezu určí a popíše se, jak věci stály. Dobře poslouží také hrubý výkres a věci číslem označené v jich poloze nepohnuté se naznačí. Odhrabování děje se pak dále, nádoby velmi opatrně *do stínu* se odstaví, jsou-li na rozpadnutí, vodním sklem se polejí a na místě, kam všetečný nemůže, se uloží. Na předmětech nalezených se *neškrabe*, drobnosti zetlelé ukládejme do krabičky bavlnkou vyložené a seberme všecko, co při sobě v hrobu leželo, i nepatrné hřebíky, kaménky, zrnka, drátky; neboť pro vědu stejnou má cenu zrezavělý hřebík železný v tom nálezu, jako zlatá sponka. Naleziště pak prohledá se až na dno t. j. prohrabe se opatrně vše, až na nepohnutou půdu spodní. Je-li naleziště ve břehu, odkryjeme též *zhora* vrstvu za vrstvou. Mohyly možno také na zkoušku prokopati napříč veskrze, ale důkladnější je odkrývání od vrchu dolů. Je-li

oprávněna domněnka, že celé řady hrobů aneb mnoho popelnic v okolí se nalézá, povolá se znatel, neboť stačí, když zpráva podrobná a věrná podá se o nálezu *do Prahy sboru archaeologickému*, ale musí se to díti neprodleně, a za důkaz pošleme nalezené věci do sbírek musea národního v Praze, kam každý důležitější nález také patří. Kdo prodá nalezené takto předměty obchodníkům, aneb je prostě pohodí, spáchá *na své vlasti* veliký hřích a viní se z *nevzdělanosti*.

Každá škola a každý farní úřad milerád uloží předměty nalezené ku poučení lidu, aneb odevzdá je při příležitosti do musea.

III.

Stáří poměrné. Nedostatečnost nynějšího bádání.

Ve vrstvách zemských zbyly *kostry člověčí*, *ostatkové lidské práce* a *kosti*, *zuby*, *parohy*, *rohy* a *kopyta zvířat*. Kdo jen poněkud v Čechách zabýval se měřením lebek, poznal brzy, že dříve u nás bylo asi nějaké plémě s hlavami dlouhými šišatými, kdežto nynější Čechové (a Slované skoro vesměs) vyznamenávají se vysokou hlavou a kulatou tváří. Podobně záhy podiví se sběratel, když ve starých naplaveninách najde ostatky zvířat, která buď již vyhynula, jako veliký slonovitý mamut, nosorožec vlnou pokrytý, tur (veliký skot se širokými u kořene rohy), jeskynní medvěd, hyéna, lev jeskynní (tygru velmi podobný postavou), zvířata to příbuzná těm, jež nyní v Africe žijí. Zvířata horkého pásma žila kdysi v teplých bahnitých údolích, kde nyní v cihelnách štěrky a hlíny cihlářské se nacházejí. Ale zároveň vyskytují se

hnáty a parohy sobů, rohy kozorožcovy, kosti mývalovy a lumíkovy, nedávno ve skulině skály v Horních Rakousích našli krásnou lebku losa. Vesměs tedy zvířata dávno již před smrtícím šípem k severu uprchlá a v nehostinných, ledovitých a bažinatých krajinách zdomácnělá, poskytují svými ostatky příležitost ku přemýšlení, jaké proměny staly se již na povrchu zemském a kolikrát obyvatelstvo se změnilo, než nynější tvorstvo stalo se jaksi nájemníkem povrchu jejího.

A s tím ovšem souvisí, že by se dle dokázaných a všude se opakujících proměn v obyvatelstvu, jeho pracích a srovnáním s kostmi zvířat dala určiti doba, kdy to vše se dálo. Ale dříve než si na obtíže takového stanovení posvítíme, povíme bez obalu, že nemáme posud *měřítka* časového, dle něhož vždy a všude stáří by se vypočítati dalo a že zatím dosti pěknou vymožeností vědy jest, že předměty podobného stáří do jedné doby klade, zvláště když na jednom nalezišti a v stejné vrstvě objeveny. Činí starožitník podobně jako zemězkumec, jenž soudí dle zkamenělin, že jistá vrstva je starší a jiná mladší, protože první též všude doleji a druhá na ní bývá.

Kdyby se mělo sestaviti do přehledu, co posud o vyskytnutí se člověka známo, tož bychom v Evropě asi takto řadili. Náuka o vrstvách zemských poučuje jasně, že ve vrstvách hlin, vápenců a štěrků pozůstalých z posledního moře, které zalévalo Evropu jižní a vrstvy nyní *třetihorní* zvané (miocen) ostavilo, *nenalézají se zbytky člověčí* ba ani ve vrstvách po těchto následujících nepodařilo se jich nalézti, ač z vývinu ostatního tvorstva souditi by se dalo, že člověk již tehda by byl žíti mohl. Za to již ve *starších náplavech*, které usazovaly se v dolinách a rozsedlinách z kalných

vod, jež z ledovců dolů stékaly, dokázána současnost člověka nezvratně a právě v cihlářských hlinách a ve štěrku nezřídka uhodí se na památky prvotních lidí.

Potom nabývala Evropa tvářnosti nynější a člověk vyšinul se na jistý stupeň vzdělanosti a z doby těchto *novějších náplavů* čili *alluvia* pocházejí všecky staré památky, co jich v Čechách nalezeno bylo v pohřebištích pohanských.

A v nejmladší té době opět stupně rozeznávati sluší, totiž památky z doby, kdy kovy známy nebyly a památky z doby *kovů*, v které době i my žijeme.

Pro přehled sestavíme si vrstvy, jak se ukládaly při tvoření kůry zemské, když již člověk na jeviště dějů vstoupil:

I. Nejmladší třetihory. (Stopy řídké a nejisté).

II. Starší naplaveniny č. diluvium. (Člověk jako divoch).

III. Nové naplaveniny č. alluvium. (Člověk usedlý, rybář, lovec, rolník).

A to zase památky 1. *předkovové*, 2. *kovové*.

Dříve také mezi dobu předkovovou čili kamennou a mezi dobu železnou řadili dobu *bronzovou*, ale nyní již zjištěno, že u mnohých národů železa a bronzu v stejné době se užívalo, ba dle nalezisk v Polště správně souditi se dá, že hned po kameni užívalo še tam železa.

Výše podán hrubý obrys, jak starožitníci rozdělili pravěkou dobu, a vskutku při bedlivém pozorování vrstev, v nichž památky uloženy, *koster* člověčích a zvířecích, při bedlivém pozorování dokonalosti nalezené *práce lidské* a s ohledem *na hmotu*, z které vyrobena, dá se každý nález vřaditi do některého oddílu, který *nesmírnou řadu* let představuje.

Pokusili se též někteří archaeologové *přibližně* ustanoviti *číslem* onu neurčitou řadu let, ale protože byl výsledek při takovém počítání *velmi rozdílný*, dozná každý, že od jistoty jsme daleko a že nemůže se stanoviti, leč jen *řada stupňů*, na nichž člověk ve své pokročilosti stál; vlastních *letopočtů* tedy *předhistorie nemá.*

Velmi důmyslně počítá v té příčině znalec pravěku náš krajan dr. Jindřich Wankel. V jeskyni *Výpustku* blíže Křtin na Moravě dal v postranní chodbě vylámati kůru krápníkovou, pod níž v uhelništi 10—11 centimetrů mocném nalezl střepy a jiné památky z doby předkovové. Kdyby se pak počítalo, že krápník usazoval se tím poměrem, jako nyní posud z vápence se tvoří, musili bychom vzíti na nejtlustší kůru dobu as 8000 let, protože se sotva v desíti letech 1 mm. krápníku srazí a nehledě k tomu, že dlouho trvalo, než se veškery skuliny a díry krápníkem zalily.

Ale docela jiný počet byl by, kdybychom měřili na jiných místech krápník, kde jest tenší, ačkoli vrstvy pod ním mladšími se nejeví.

Jiný příklad. V deltě řeky Misisipi nalezli kostru člověčí v hloubi 5 m. a dle mocnosti té vrstvy hádáno na stáří její nejméně 50.000 let; při tom znamenati dlužno, že na dně delty pochováno jest deset pokolení lesů cypřišových jedno nad druhým a kostra prý pod kořeny *čtvrtého* lesa ležela. A jak nyní počítati, když ani stáří nejsvrchnějšího lesa není určité? S náplavy má se to podobně jako s krápníkovými vrstvami.

Poněkud spolehlivější je výpočet Morlotův. On totiž prozkoumal vrstvy v deltě říčky Tinièry, jež se u Villeneuve do Ženevského jezera vlévá. Zde možno pravidelné uložení vrstev pozorovati, a to pod povrchem zemským 1·2 m. uložena vrstva

římských cihel v úlomkách a v ní *mince*; v hloubi 3 m. přišlo se na střepiny bez glazury a předmět kovový; v hloubi 6 m. ležel hrubý střep, dřevěné uhlí, přetlučené kosti a člověčí kostra. A Morlot maje za to, že měřítko nám poskytuje nejvrchnější vrstva s římskými 16—18 set let starými památkami, přichází k výsledku, že kovový předmět byl by 3000—4000 let stár a nejspodnější památky že by 5000—7000 let v zemi pochovány byly. Ale jak snadno horská lavina sřítí se v krajinách alpských, často jedním dnem více zanese se údolí sříceným kamením než v jiné době za století!

IV.

Starší naplaveniny čili štěrk a hlíny cihlářské. Zvířena tehdejší.

Kdokoli pozoroval někdy úbočí hlubokých údolí, příkrých břehů a strží blíže potoků a řek, aneb kdo v cihelnách divil se ohromné často vrstvě štěrku, písku, a na to uložených hlin, tomu namanula se zajisté otázka: jak asi nahromaděno zde tolik oblázků zakulacených čili valounků, tolik písku říčního a takové množství hlíny? Odpověď není tak daleko. Kdekoli bystřina uchvacuje kameny, válí je, otírá, v písek rozemílá a na tišších místech usazuje drobounký písek a jemné, hlinité bahno, tam po dlouhých létech podobné náplavy se nahromaďují. Ale když považíme, jaké množství náplavu někdy snešeno, a představíme si vodu, která kameny oněmi válela a na výši mnoha metrů jich složila, musíme doznati, jaké nesmírné převraty staly se dávno na místech takových. V kaž-

dém okolí možno nalézti starší náplavy a nejčastěji bývají hledány, aby cihelny se na nich zakládaly.

Rozkošné údolí Šárky také na bocích pokryto je těmi náplavy a cihelny na Jenerálce (obr. 5.), na Kotlasce a j. berou hlínu z nich k dě-

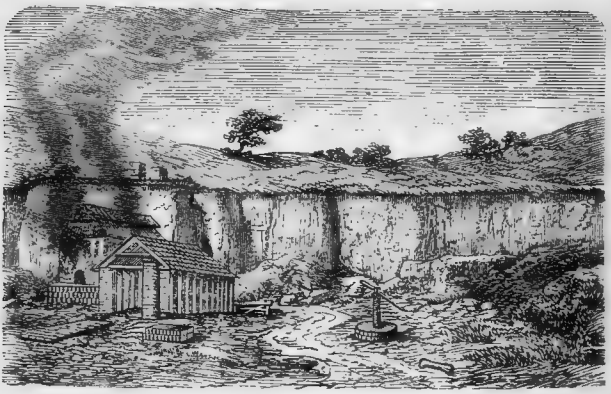

Obraz 5.

Krajina starších naplavenin.

Cihelna na Jenerálce v Šárkách u Prahy.

V pozadí jest v kolmé stěně žlutá hlína cihlářská, na ní asi 3 stopy ornice. V popředí leží velká kost stehenní slonová (mamut).

lání cihel. Kolik takových závodů u Libně, u Štěchovic a jinde u Prahy i v končinách naší vlasti? Staří pamětníci pamatují v místech proti Národnímu divadlu v samé Praze cihelnu. Jdouce podél Labe míjíme ohromná štěrkoviště, ba začasté na přítocích jeho tolik je valounků v končinách, kam již voda nyní nedostupuje, že pro mnohé

věky bude poskytovati štěrku. Vzpomínáme tu jen rozsáhlého štěrkoviště u Stračova blíže Miletína. A kdo jel někdy po vínorodých březích Rýnu, aneb na Sekvaně a Sommě ve Francii cestoval, zdaž nedivil se náplavům jako stěny nejvyšších domů vystupujícím? Všechna skoro města evropská leží na takových náplavech, jen zakopnouti potřebí, a již hlína a pak písek a štěrk hlásají, jaké proměny povrch zemský zakusil.

Kdo pak přemýšlí a oblázků dobře si povšimne, záhy pozná, že pocházejí z vysokých pohoří, kde voda pramení. Také ve Vltavě shledáváme se nejčastěji s horninami ze Šumavy a za Štěchovicemi též kusy břidlice z okolních výšin nalézáme, nade Prahou pak i kousky opuky, ale ty nekulatí se tak jako úlomky černého buližníku a jiných kamenů, které ze sopek dávno vyhaslých pocházejí. A tak se všecko dále posouvá a hrne, voda zatím řečiště své si vyhlubuje a za povodní trhá, zanáší a usazuje.

Na Rýnu většina kamení nanešeného pochází až z dalekých, věčným ledem a sněhem pokrytých Alp, a jen v menší části z Jury anebo z Černého Lesa. Též náplavy staré při Vltavě ze Šumavy a při Labi z Krkonoš a Jizerského pohoří pocházejí a takovým starým náplavům, nezřídka ještě z pravěkých ledovců smytých, říkáme *diluvium*, protože dříve jejich původ odvozoval se z dob potopy světa (lat. diluvium), a zajisté z takových ohromných potop pocházejí, jak již naznačuje společná všem evropským i asijským národům báj o potopě světa. Diluvium jest tedy štěrk působením zvětrávání odtržený a vlnami proudů dolů s vysokých pohoří stržený.

Všudy leží tyto náplavy jakožto nejmladší vrstvy blíže povrchu zemského a bývají jen ornicí

přikryty, jak se v každé cihelně přesvědčiti můžeme. Když někde počnou studni kopati, nejdříve ornici odkryjí, pak žlutou hlínu a štěrk čili diluvium a pak buď na pískovec neb na břidlici aneb na rulu uhodí.

Náplavy diluvialné chovají v sobě někdy zrnéčka zlata a od nepamětných dob pověstna tím naše Otava zlatonosná, nověji pak v Uralu, v Kalifornii, v Brasilii i v daleké Australii hledají štěstí své ve zlatých přesypech.

Velehory alpské, Pyreneje, Vogesy, Černý les, Šumava, ba i rozsáhlá rovina severní Evropy pokryty byly věčným ledem a sněhem. Tak jako nyní na úbočích ledovců sledovati lze, jak ledu ubývá, kde viděti možno celé náspy štěrku omezujících pásmo věčné zimy; tak podnes na velikých nížinách sevevní Evropy a sev. Ameriky pozorovati lze, jak sněhy a ledovce ustupovaly, zanechávajíce štěrk a veliké balvany, na nichž posud rozeznáváme čáry, které při posouvání se do rovin ostrým kamením se vybrázdily. Zvláště severoněmecká nížina poseta štěrkem a takovými *bludnými kameny*, které s ledovými kusy velikou cestu vykonaly až z Finska a Skandinavie. Mohutné žulové kusy někdy až zvící velikých domů rozsety jsou daleko od své vlasti, a podnes ve Švýcařích, Savojsku a Tyrolech utrhují se kusy, řítí se do údolí jako laviny sesílené obalováním sněhu při svém běhu a padají konečně do údolí a řečišť, kde voda ještě dále je odnáší do rovin.

Tím vysvětluje se též *studenější* a *vlhčí podnebí* za trvání diluvialné doby*). Zvířectvo i rostlinstvo ukazuje též ke studenějšímu podnebí.

*) Podobné poměry panovaly v oněch dobách též v Egyptě. Tak vysvětluje se, proč na nejstarších památkách egyptských ještě nenalezeno vyobrazení velblouda.

Co bylo příčinou tak značného ochlazení našich končin toho času, zůstává posud předmětem učeného bádání. Jedni hledají je v jiném rozdělení moře a země, kdy prý též studené proudy mořské oblévaly břehy a nadbytek vody ochlazoval vzduch.

Jiní shledávají toho příčinu ve změně polohy osy zemské, která dle výpočtů astronomických vždy ve 21.000 letech nejvíce se přikloní ku dráze zemské a jejíž poloha též se mění tím, že země na své dráze ne vždy stejnoměrně vybočuje vzdalujíc se někdy více někdy méně od slunce a tím na jedné polokouli zostřuje a prodlužuje se zima. Také nestejné rozdělení země a moře působilo, že brzy ta točna více ledem se pokryla, brzo ona. Roku 1248 po Kr. začala se osa zemská zase příznivěji pro naši severní polokouli stavěti, tak že země polární zase budou se pozvolna oteplovati, ale tak nepatrně a ponenáhlu, že někteří hvězdáři této změně osy jen menší důležitost přiznávají.

Země naše ovšem doznala jistých proměn od trvání diluvia; tak zdvihají se břehy Skotska, Švédska a Norvéžska, Sicilie a Sardinie. Zjistilo se, že nížiny severoevropské v Hollandu, v Německu, část pobaltické Rusi, Velká Britanie, Dánsko, část Skandinavie v době diluvialní pokryty byly mořem Baltickým. Od severu pak ledové moře Ruskem a Sibiří rozlévalo se k jihu a souviselo snad i s mořem Černým a Kaspickým. Také Sahara byla tehdy pod vodou, což nemalý mělo vliv na ledovce evropské, jež nyní teplý dech africký rozehřívá. Též nižiny severní Ameriky představovaly hladinu mořskou a slaná jezera i v pískách uložené skořápky nyní žijících mušlí dokazují domněnku tu.

Ale i v té ledné době nastalo podnebí mírnější, kdy rostliny zase pokryly povrch zemský, aby studeným dechem klesajících ledovců opět byly spáleny. Pěkným dokladem toho jest nález u Wetzikonu blíže Curychu, kde *mezi* dvěma vrstvami ledovcového štěrku vrstva lupku se našla, v které prý též zuhelnatělé, *přiostřené* hole objeveny.

Když tedy prohledli jsme si krajinu ledovitou, musíme ještě stopovati tvory, kteří oživovali pustiny tehdejší. Nynější svědkové oněch dob, žluté hlíny cihlářské, rozeznávají se od jiných hlin tím, že obsahují útlé skořepiny *malinkých hlemýžďů*, jež nyní jen na velehorách bytují; jsou obyčejně barvy bílé a snadno ve hlíně znatelny. Zeptáme-li se v cihelnách, kde takovou hlínu kopají, zda-li snad na kosti někdy uhodili, dozvídáme se obyčejně o velikých kostech, zubech a parohách, které *velikou tíží* od jiných kostí se rozeznávají a často jen pohozeny a roztloukány bývají.

Chceme nejdůležitější zvířata, jichž ostatky zachovány, zde uvésti.*)

Ze slonů zvláště hojný bývá *mamut* (*Elephas primigenius*) (obr. 6.) a *slon* starověký (*Elephas antiquus*). Daleko široko po Evropě rozšířen byl mamut a také v severní Americe se nalézal. Posud pak v Sibiři ve stržích ledových u řek nacházejí se celá ohromná zvířata s mohutnými vzhůru ohnutými kly, vlnatou, narezavělou srstí a hřivou, a psi a jiné šelmy pochutnávají si na mase zvířat před tisíci léty sem odnešených velikými potopami a pak zamrzlých. Kly těchto velikánů prodávají se v obchodě pode jménem „sibiřské slonoviny.“

*) Ze všech doleji uvedených zvířat toliko jezevec, rosomák, los, *sob*, kamzík, ovce a koza nežili v předcházející době třetihorní.

V petrohradském museu sestavena celá obrovská kostra mamutí. U nás pak všude v cihelnách nalézají se veliké stoličky, kterých měl mamut jen osmero, ba i na dva metry dlouhé kly spatřiti můžeme v pražském národním museu. Z toho se soudí, že nynější slon indický mnohem je menší než vymřelý mamut.

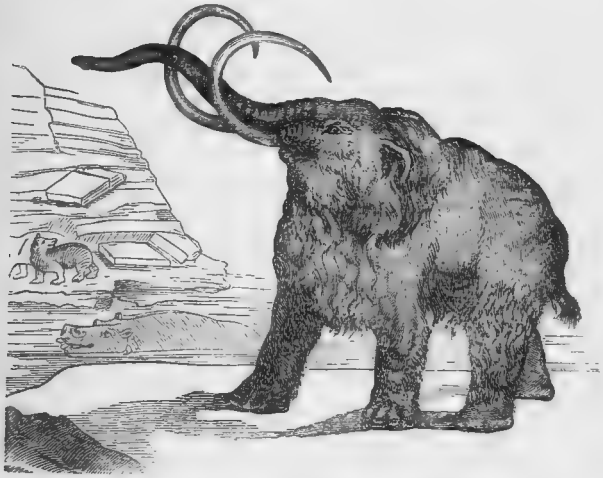

Obraz 6.

Mamut. *Elephas primigenius.*

Obrovský srstnatý slon z doby starších naplavenin. (Nakreslen dle nalezených kostí od pana Watterhause v Londýně). Ve vodě hroch předpotopní (*Hippopotamus.*) V pozadí medvěd jeskynní (*Ursus spelaeus*).

Z tlustokožců též vynikal ohromný *nosorožec* se dvěma rohy a kostěnou stěnou v nosním otvoru. Nosorožec tento brodil se ve společnosti s ma-

mutem a také vyskytují se hnáty a zuby jeho dosti často. Před 20 roky nalezen celý nosorožec v ledu na břehu sibiřské řeky Viluje, jehož kostra byla ještě s masem a obalena kůží porostlou vlnatou srstí. Jiné dva druhy nosorožců zdržovaly se dále na jihu v Italii a jižní Francii, kde také kosti *hrocha* se nalézají.

Tur, veliký druh skotu (*Bos primigenius*) zdá se býti praotcem pozdějšího skotu domácího a v cihelnách také již u nás jeho rohy málo zakřivené objeveny. Kdežto předešlý již úplně vyhynul, hájí se v ruském Polsku v běloveżském lese posud několik set statných *zubrů*, kteří se silnými plecemi a dlouhou vlnatou hřivou vyznamenávají.

Však častěji objevují se zvláště v jeskynních náplavech ohromné lebky *medvěda jeskynního* (*Ursus spelaeus*) (obr. 7.), který se rovnal velikostí lednímu medvědu nynějšímu. Na Moravě v jeskyních sloupských, v Býčí Skále i ve Výpustku objeveno na sta lebek a mnoho tisíc úlomků této obrovské šelmy. Dru Wanklovi podařilo se sestaviti z rozličných kostí kostru medvěda jeskynního, jíž se divili tisícové na světové výstavě ve Vídni.

U Třebešic blíže Čáslavi nalezena úplná lebka veliké *hyény jeskynní* (*Hyaena spelaea*) a některé jeskyně středního Německa vykazovaly na sta lebek této šelmy, ba často znamenati lze na kostech zvěře stopy zubů jejích a v některých jeskyních našly se celé vrstvy jejího trusu.

Vzácnější je *tygr jeskynní* (*Felis spelaea*), který se postavou nejvíce přibližoval africkému lvu.

Neobyčejně rozvětvenými parohy (až 3 m. a více vzdáleny konce jich od sebe) vyznamenával se *obrovský jelen* (*Cervus megaceros*), který běhával po irských rašeliništích a tam se pochovaný obje-

vuje. V Drážďanech spatřujeme krásnou jeho kostru a ve Žlebech lebku. V Čechách posud nenalezen.

Památno, že vedle zvířat v teplých pásmech zdomácnělých vyskytují se v naplaveninách starších kosti *lumíka* nyní ve Švédsku a Norsku bydlícího, pak *soba* do dalekých krajin severu se uchýlivšího, kde chudý Lopar má z něho největší obživu a v Americe zase Eskymák vrhá naň smrtící šíp, když v zástupech stěhuje se přes řeky, až tlučením dlouhých parohů celý kraj rachotem se ozývá. Tam sídlí se sobem též *tur pižmový*, druhdy i pod ledovci evropskými na paloucích se pásavší. Pa-

Obraz 7.

Lebka předpotopního medvěda jeskynního (*Ursus spelaeus*) nalezená v Sloupské jeskyni na Moravě. Krásný ten exemplár darovaný do bazaru ve prospěch národního divadla nalezá se nyní ve sbírkách našeho musea.

rohy sobí nejsou u nás vzácností, bývají často v cihelnách nalézány. Od jeleních rozeznávají se tím, že spodní větev vybíhá do pravého úhlu, a nemají obvod oble válcovitý, nýbrž na průřezu jsou elliptičné.

V Americe vyskytuje se místo mamuta slonovitý ssavec *mastodon* (*M. giganteus*), jehož šest

skoro úplně neporušených koster vykopáno v hrabství Warrenském, západně od Nového Yorku. Podobný tlustokožec objeven u České Třebové ve vrstvách třetihorních; v diluviu však v Evropě nežil.

To jsou tedy nejstarší průvodcové člověka, kteří poskytovali jemu oděv, svítivo i potravu. K člověku však nepřidružil se žádný z nich; neboť člověk sám ještě nemaje domova stálého, nemohl chovati domácích zvířat. Hlavně spatřujeme tedy veliká hrubá zvířata rázu nám cizího, než není pochybnosti, že člověk s nimi *zároveň žil*, je lovil a pojídal, z jich kostí, parohů a zubů zbraně sobě pracně hotovil, vždyť dle nálezů v posledních letech učiněných nejen na Rusi na řece *Oce*, než i v Polsku, na Moravě, ve Francii, Anglii a Belgii *spracované* kosti těch zvířat v jeskyních a ve štěrku objeveny spolu s kostrami a výrobky pravěkých divochů.

Chceme-li tedy jistějšího nabýti světla o nejstarších posud známých lidech, musíme pozornost svoji obrátiti zejména ku pravěkým náplavům při březích řek, které zatím ještě hlubší řečiště si vymlely, též musíme pohlédnouti do hlubin štěrkovišť, jež chladné vody ledovců někdejších sem naválely a pak omývaly, aneb konečně pohřížiti se musíme do tajin jeskynních, vše pozorujíce ne okem přehnané fantasie, než vší možnou opatrností a s pochybností, pokud nález očividně nepřevědčuje.

V.

Nálezy ve štěrku a hlíně cihlářské.

Pozorujeme-li strž nějakého břehu aneb v cihelně, znamenáme vysokou stěnu písku a štěrku s vtroušenými balvany, na nichž patrno, že voda jimi válela a sem je zanesla z dalekých krajin. Kolik věků minulo, než mohutné ty vrstvy naneseny, a jak rozdílna byla síla vody, jež jednou drobný písek, podruhé valouny zvící hlavy sem ukládala.

Podobným úvahám oddá se mnohý myslitel zabloudiv ku břehům Temže, Waveney, Sekvany aneb Sommy v severní Francii.

Ale více ještě překvapen byl učený svět zprávami, že v těch odvěkých nánosech s kostmi a zuby mamutů a nosorožců objeveny *kameny lidskou rukou přitlučené* (obr. 8.) První, kdož poznal v kamenech od věků ve štěrku odpočívajících *výrobek člověka*, byl francouzský zkoumatel *Boucher de Perthes*. Našel totiž r. 1841 u Abbevillu v údolí ř. Sommy ve štěrku, kde dříve již nalezeny zkamenělé kosti mamutů a jiných vyhynulých zvířat, též pazourek způsobem hrubým otlučený, že měl podobu nástroje vhodného ku řezání. Roku příštího více podobných nálezů posilnilo jeho domněnku, že u Abbevillu žil kdysi v pravěku národ, jenž robil nástroje tak hrubé. Tu myšlénku pronesl Boucher r. 1846 a obšírněji roku 1847 ve spisech, jimž ale nikdo věřiti nechtěl, na díle proto, že výkresy druhého spisu velmi byly chatrny, tak že týž objev jen plodem ducha blouznivého se jevil. Přes to podrobil dr. Rigollot r. 1853 památné údolí řeky Sommy a jeho břehy důklad-

němu výzkumu a našed na nepohnutých místech spracované pazourky, přidal se k Boucherovi.

Nedlouho potom cestující Angličan dr. Falconer stavil se v Abbeville a prohlédl sbírku Perthesovu; načež vrátiv se do vlasti utvrzoval krajany, že nálezů ve štěrku při Sommě nesmí se ve vědě tak lehce vážiti. Celé výpravy učených geologů (zeměpytců) a starožitníků putovaly do Abbevillu, a všechny vracely se s přesvědčením, tam že uloženy nejdávnější památky evropského člověka a zde že hledati jest vzory ku výrobkům nejprvnějším.

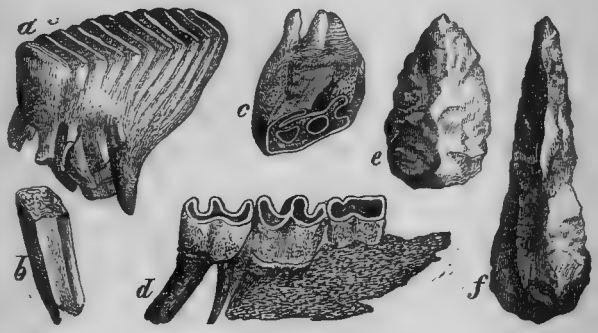

Obraz 8.

Útvar starších naplavenin. Doba mamutů.

a) Stolička mamuta *(Elephas primigenius)* nalezená v okolí Prahy. (Ze sbírky musea).

b) Zub z předpotopního koně nalezený na Vysoké u Mělníka. (Ze sbírky musea).

c) Zub ze svrchní čelisti nosorožce (*Rhinoceros tichorhinus*) nalezený na Smíchově při kopání základů k nádraží. (Ze sbírky musea).

d) Tři zuby ze spodní čelisti téhož nosorožce nalezené na Jenerálce v Šárkách u Prahy. (Museum).

ef) Zbraně z křesavého kamene (pazourku) nalezené ve Francii zároveň se zuby mamutů a nosorožců.

Tam nalézají se otlučené klíny, hroty a sekery z pazourku ve starších vrstvách oblázků diluvialních (předpotopních) a to v ložích až na 30 m. nad hladinou řeky, a přece jednou uložené jejím tokem vzedmutým ledovými vodami. A není nahodilé snad jen pro krajinu tuto, co zde líčeno, neboť potom nalézány za podobných poměrů takové nástroje v Anglii, ve Španělsku, v Italii, na Rusi, ba až v Indii asijské. Zbraně ty jsou nejvíce hmotné i těžké a mají podobu velikých mandlí.

Také shledány zářezy nejspíše těmi nástroji učiněné v kostech vyjmenovaných zvířat v předešlém odstavci*) a jsou staré zprávy, jež zjišťují, že nástroje již v minulém století chované ve sbírkách britického musea, vyskytly se vedle koster slonových (mamutích). Ostatně bylo geologům známo, že člověk za tvoření starších náplavů žil. Roku 1825 objevil Ami Boué při zkoumání hlin diluvialních v krajině blíže Lahru v Breisgavě celou kostru, v nepohnutých vrstvách spočívající.

Roku 1858 přišlo se náhodou na spodní čelist člověčí spolu s kamennými nástroji a to v nejbližším sousedství s diluvialními zvířaty. Později též celá lebka a kusy kostí člověčích porůznu objevovány. Příklad abbevillský nezůstal osamotnělý. Brzy znali učenci památnou lebku z usazenin blíž Engisheimu u Kolmaru na levém břehu Rýna, jež při kostech *mamuta*, *bisona* a jiných předpotopních zvířat ležela, aniž pochybováno o stejném její stáří s pravěkými ostatky zvířecími. Na *Rýnu* objeveno též uhliště a poškrábaná lebka tura pižmového pod sopečnou lávou, na důkaz, že člověk zde žil, ještě než sopky na Rýnu lávu chrlily.

*) Čelist vlka (*Lupus Suessii* Wold.) tak poškrábnutá ležela hluboko v starém náplavu blíž Nussdorfu u Vídně.

V hlíně cihlářské u Choisy-le-Roi na Sekvaně shledána žaroviště, okolo nichž rozházeny ležely kamenné nožíky.

V Hennegavě u Spiennes (v Belgii) leží na polích na tisíce předmětů ze štěrku při hlubokém orání vynesených.

Na levém břehu *Labe* u vsi Thiede v Brunšvicku leželo v neporušených vrstvách hlinitých a písečnatých v hloubce 9—10 m. vedle ostatků zvířat doby ledové a lumíků mnoho kousků uhlí borového, pak mnoho pazourků lidskou rukou odštěpených, nožů pazourkových a škrabátek. Nad tím nalezeny kosti zvířat stepních a ještě výše kosti skotu.

V naší vlasti není úplně zjištěno, že tu člověk žil za doby kamenné, než i zde souditi se dá, že při bedlivém pátrání na věci toho stáří se častěji uhodí, protože jeskyně Býčí Skála, Výpustek a jiné mnohé na Moravě jasné podávají svědectví, že tam již tehdá žil nějaký národ.

V Čechách byla již nalezena nádoba ve štěrku diluvialním *u Vlence* blíže Karlova Týna (obr. 9. *e*), pak známe nožík ze slitého pískovce, který přinesli dělníci z cihelny v Šárce u Prahy spolu s kostmi nosorožce do musea pražského, tolikéž v řečišti Labe u Děčína nalezen pazourkový nožík.

Neméně zajímavý nález učinil dr. Frič na *Pumberku* u Chrudimi, kdež v štěrkové vrstvě našel *hroty z pazourku*, a o něco dále v hlinách,ež na štěrku tom leží, vyskytly se mamutovy zuby.

Jeden důležitý nález, ukazující na stáří značné, yl učiněn u paty Řípu na vysočině blíže *Nižboh.* v jámě, z níž vyvážen štěrk, byly totiž r. 1864 d dělníků ve hloubce 3 m. nalezeny tři ležaté, ískem naplněné hliněné nádobky, z nichžto dvě

byly rozbity a ztraceny, jedna však dostala se do rukou roudnického měšťana pana Řeháčka, kterýž ji českému museu věnoval.

Jáma, již proslulý náš zeměžpytec prof. *Jan Krejčí* ohledal, nachází se ve vrstvě silurského

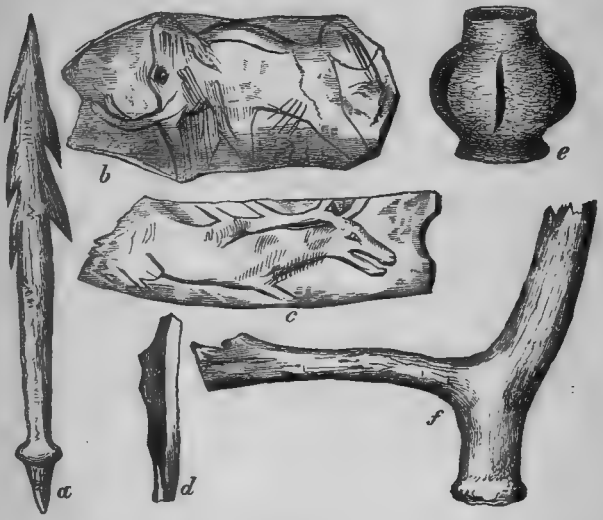

Obraz 9.

Útvar starších naplavenin. *Diluvium.* Doba sobů.

a) Harpuna z parohu sobího nalezená ve Francii (Eyzies).
b) Výkres mamuta na úlomku klu téhož zvířete.
c) Výkres soba na parohu sobovém.
d) Nožík z křesavého kamene nalezený při parohách soba a zubech mamuta.
} Nalezeny u Madelaine v jižní Francii.
e) Nádoba hliněná na ruce (ne na kole) hnětená, nalezena u Vlence blíže Karlštejna. (Sbírky musea.)
f) Paroh soba nalezený v Šárkách u Prahy. (Sbírky musea.)

štěrku červeným pískem promíchaného a na 3·6 m. mocného; štěrk se odtud vyvážel na silnice. *Vrstva štěrková byla zcela neporušena*, totiž nebyla tak zvanými pohanskými hroby rozryta, anyť v takových hrobech popelnice v pořádku rozestaveny jsou, kdežto v oné jámě ležaté a pískem naplněné se objevily. Dále k Podluskům jest štěrk takový žlutou hlinou pokryt.

V cihelnách okolo Čáslavi skoro každého téhodne vykopávají kosti a zuby mamutů, slonů, sobů, nosorožců, koní a pravěkého skotu. Dělníci bedlivě každou kost schovávají. V měsíci červnu 1882. našel jsem v cihelně nad rybníkem Podměstským šídlo z jeleního parohu vyřezané a přibroušené, jež vězelo v žarovišti asi 80 cm. pod povrchem v *ornici*. Dělník, jemuž jsem okazoval šídlo, hned pravil, že našel podobné šídlo, ale že bylo ve *žluté hlíně* 1 m. hluboko, tedy asi 1·8 m. pod povrchem. Vrstva byla nepohnuta a před tím obdržel jsem z téže hloubky obratel mamutí. Zatím přinesl dělník šídlo a získal jsem je. Měří na dél 13 cm., na šíř 1·6 cm., při rukojeti je tlusté jen 6 mm., tudíž ploské. Vrch je uříznut hladce asi třemi řezy a hrot hladce přibroušen z pěkného výsadce parohového. Dlouhým ležením ve žluté hlíně zažloutl, čímž podstatně se liší od zmíněného dříve šídla z horních vrstev, na němž ještě ostavena při rukojeti kůra parohová, čehož zde není.

Mnoho pozornosti věnováno kamenné době na Rusi. Zejména z Malé Rusi docházejí bezpečné zprávy, že tu žil člověk s mamutem a již tehdy v osadách při řekách se zdržoval.

R. 1873. v Lubenském újezdě Poltavské gubernie, ve vsi Goncích na sklonitém břehu pravém řeky Udoje odkryty v hloubi 2·9 m. pod po-

vrchem: kostěné šídlo, kostěné ostří, množství křemenných odštěpků rozličného tvaru, 47 polámaných aneb nezdařilých zbraní, zvětralé a zuhelnatělé kosti rozličných zvířat a mnoho silných kostí mamutích, náležejících nejméně šesti jedincům, rozházených a roztlučených rukou lidskou. Tvar kamenných zbraní neodchyloval se od nástrojů té doby poznaných v záp. Evropě. Sídlil zde tedy kmen lovecký, který dovedl sobě robiti hrubé zbraně a znal již užitek ohně.

Týž nálezce Kaminský přišel při řece Sule ve Vjazovce u města Lubina ve výmolu naplněném valouny křemenitými na kus kamenné sekery, jež ležela vedle úlomku spodní čelisti mamutovy.

V Černihovském újezdě při kopání pod kostelem ve vsi Dehtarovce nahodil se pop k tomu, když dělníci objevili hromadu kostí mamutích, skoro vesměs rozštípaných a roztlučených.

Starožitník ruský Mokijevský-Zubok nalezl kosti mamutí v Šapovalovce, v kraji Konotopském vých. od Kyjeva, na břehu jezera, jenž vyvýšen byl na 4 m. nad hladinu vodní, kde již obyvatelé tamější častěji ukazovali na ohromné kosti, a při těch kostech ležel pazourkový nožík s patrnými stopami upotřebení.

Několik těchto příkladů není seznamem všech nálezů na Malé Rusi, vždyt v gubernii Poltavské, Černihovské a Kyjevské koluje mezi sedláky podání o nálezech ohromných kostí. Zejména mamut nalezen tu mnohokráte na řece Sule, Udaji, Oržici, na Desně, Babiniči a na Rosi.

Prof. D. J. Samokvasov uvádí celou řadu nálezů z kamenného věku Malé Rusi a chová ve sbírce své na 1200 předmětů toho stáří. Dokázal, že člověk přebýval v těch krajinách zejména na pobřeží řek a jezer.

Stačí některé příklady. Když rozkopával Samokvasov hradiště v Novgorodseverském újezdě u vesnice Juchnova, zpozoroval na protějším břehu Desny u vesnice Pirogovky nevysoký pahrbek. Při návštěvě toho místa sebráno za jediný den 50 hrubých, křemenitých střepů z roztlučených nádob, k tomu 2000 odštěpků křemenitých ze zbraní a 150 pěkně utvářených nákonečníků střel a oštěpů, nožíků, klíny a škrabadla, ale přibroušených kamenných nástrojů aneb kovových zde dokonce nebylo.

Asi 10 kilometrů odtud u Sobického Paroma na lev. břehu Desny vypíná se kopec porostlý borem, kde na jaře po lijácích viděti bývá strže. R. 1876. ohledal Samokvasov jednu sluj, jež ukázala se býti vyplněna drobnými kostmi, skořápkami říčních škeblí, hrubými hliněnými střípky a mnoha křemenitými odštěpky, mezi kterými nepřibroušený nákonečník oštěpu a 4 překrásné nákonečníky šípů.

Jiné takové skladiště zjištěno na pravém břehu Desny nad Očinským jezerem u vsi Kulajevky. Zde stojí chlum, jehož temeno silným větrem bylo odkryto, a tu leželo ve spodní vrstvě mnoho roztroušených křemenitých odštěpků, střepin, škeblí, kostí ryb a jiných zvířat. Mezi tím leželo řemeslně vyrobených z pazourků 60 zbraní rozličného tvaru.

Takových sídel pravěkých nalezeno na Malé Rusi ještě mnoho a svědčí, že tu člověk byl stále již usedlý za šerého pravěku. Zde na kopcích a chlumech žil národ živící se rybami, škeblemi, plody rostlin divokých, tedy asi tím způsobem, jako dnešní Kamčadalové, Kurilové, usedlí Korjaci, Čukčové, Eskymáci a j.

Ostatně tvary nástrojů kamenných z Rusi nikterakž neliší se od nástrojů ostatní Evropy a není též potřebí nějakou zvláštní kamennou dobu

pro Rus vymýšleti, a také nelze domnívati se, že by ze Skandinavie přišly prvé příklady ku robení nástrojů; neboť v stejných tvarech tu i tam hojně se vyskytují, a na Rusi nalezena pravěká sídla i mohyly toho stáří vyznačující se právě těmi nálezy, jako v ostatní Evropě. Že pak zbraně kamenné přinešeny nebyly odjinud, nejpádněji dokazuje jich látka, horniny na Rusi obecné.

Velmi vzácné jsou pozůstatky pravěkého lidstva v hlíně cihlářské, a to zase na Moravě uhozeno na ně, kdežto v Čechách jen řídké a nevýznačné stopy vypátrány.

Ve starším náplavu hlíny cihlářské u *Předmostí* blíže Přerova zjištěno stanoviště lovců na mamuty. Kopali tam již ode mnoha let na stráni a hojné kosti ve žluté hlíně nalézané prodávali do spodáren! Teprve v nedávné době obrácen zřetel znalců ku vzácnému nalezišti a podařilo se objeviti v neporušené vrstvě žluté cihlářské hlíny, přikryté ornicí, stoličky a kly slona mamuta, spracované kosti sobí a množství zúmyslně okřesaných nástrojů pazourkových, hrubých a neumělých jako z jiných známých stanovišť pravěkých lidí z dob mamutů. Zvláště zajímavý jest kužel kostěný spracovaný ze sloni. V tomto tábořišti pravěkých lovců nezvratně svědčí, že zde člověk přebýval, hojná *ohniště*, z nichž uprostřed náplavu staršího a pod ním na štěrku zbyly *vrstvy uhlí, z pravěkých ohnišť*, a jež neporušené věkům našim dochovány.

Kosti kolem ohniště roztroušené jsou patrně rozbíjeny a poškrabány a dle velikého množství jich souditi lze, že v tábořišti tomto dlouho shromažďovali se dávní lovci, jichž druhové stejným způsobem žili také v jeskyni Šipce u Štramberka a na pobřeží řeky Dyje blíže Jaroslavic na Moravě.

VI.

Obyvatelé jeskyň a nejstarši památky lidské práce.

Před tím vypravováno, jaké památky zachovány v starých náplavech u řek a v cihelnách. Památky tyto vykazují nejprvotnější a nejnižší stupeň pokročilosti lidské a nikde posud na nich *ozdob* ani výkresů nenalezeno, jediné u Předmostí.

Právem tedy klademe po nich teprve jeskyně, jež dílem již hostily obyvatelstvo touživší po okrašlování.

Protože ale jeskyně od nejdávnějších dob byly příbytkem lidským a ještě dlouho průběhem věků zde útulek člověk již pokročilý nalézal a v jižnější Evropě posud nalézá, musíme zde vytknouti, že při vypisování jich dříve o těch promluviti hodláme, jež vykazují památky nejstaršího rázu, jaké též v náplavech byly nalezeny.

Boyd Dawkins, Angličan, zejména prozkoumáním jeskyň proslulý, píše v úvodu ku svému dílu:

„Jeskyně po všecky věky naplňovaly člověka bázní a hrály velikou úlohu v pověstech a pověrách. Dle římského bájesloví bydlely v nich věštkyně a víly, po řeckém podání ctěn tu Pán, Bakchus, Pluto i luna, a zde pronášena též proroctví, jako v Delfech, v Korinthě a na Kithéronu; v Persii spojeny s tajemnými obřady Mithrova kultu. V jejich jménech zachovány často pověrečné představy starověku. Ve Francii a Německu často se jmenují jeskyně vil, dračí aneb čertovy a dle Desnoyera dostaly některé název od poustevníků, kteří tam bydleli, vyhnavše staré

jich držitele a zahubivše draky a hady; zde jeví se pohanské pověry v rouše křesťanském.“

Nelze tu nevzpomenouti si pověstí našich slovanských. Lid maloruský ukazuje blíže Kyjeva brázdu, kterou vyoral silný koželuh Nykita, když draka mnoho obětí sežravšího zkrotil a jej pak v Černém moři utopil; podobnou brázdu sv. Prokopa ukazují u Chotúně; v Krakově na Vavelu sídlil též drak a na Moravě umí vypravovati každé dítě o děrách v Radhošti, o Býčí Skále a jiných divech podzemních, v Podivíně ctí zvláštní podzemní kapli, kde prý sv. Cyrill a Method křtili, a kdož pak neslyšel o tajůplných jeskyních (peščerách) pod Lavrou Kyjevskou, kde mnichové ruští za živa světu odumírali!

Jeskyně vyhlodala rušivá moc vody z vápenitých skal, anebo povstaly hned při tuhnutí skal aneb zemětřesením, jímž pošinuty vrstvy zemské.

Nejdůkladněji probádány byly jeskyně belgické. Učenec Schmerling věnoval jim velikou část svého života.

Uvedeme nejpamátnější z nich u *Chaleux* v poříčí Lysy (Lesse). Blíže strmé stěny vápencové zeje 18 m. nad nynější hladinou vodní široká brána, vedoucí do sklepení světlého a prostranného. Při prokopávání odebrány s vrchu vrstvy žluté hlíny, celkem ornici na polích v okolí podobné. Pod tím rozmetány kusy kamenů kdysi se stropu spadlé a pod tou pokryvkou na několik metrů mocnou uhodilo se na vrstvu kulturní, v níž roztroušeny u značném množství rozbité kosti.

Jako obyčejně v jeskyních, tak i zde bylo ohniště hned při vchodu; veliké prostranství pokryté popelem, uhlím, pískem připraženým, kostmi a nástroji kamennými naznačuje místo, kde sedá-

vali jeskyňáci ohřívajíce se a upravujíce nalovenou zvěř. Byli to asi časové dávno minulí, když člověk ohražoval ohniště kamennými deskami a oblázky, kdy zde požíváno masa *mamutího*, jak na jedné desce nalezená kost svědčí. Uměl člověk tehdejší roztloukati kosti podélně, aby z nich vybral morek kostní. Dlouhá léta prošla, než nahromadily se kamenné nástroje, zde hustě roztroušené; tak souditi lze dle čísla nalezených zde úlomků a nástrojů, jež se na 30.000 kusů páčí. Jsoutě to nejen kusy nezdařilé, úlomky a celé nástroje, ale také jádra, z kterých se otloukalo, tak že nad všechnu pochybnost pracovány nástroje zde v samé jeskyni. Důkazem velmi vážným pro jich stáří jest patina (kůrka) na zvětralém povrchu nástrojů těch, pak stromečkovité dendrity (přirozené nákresy podoby mechovitě) jež jen tisíciletí vytvořiti mohou.

Ale již na tomto stupni vzdělání postihujeme člověka, jemuž vedle věcí potřebných i krásné (dle jeho ponětí) nebyly neznámy. Aspoň rudka jako tu nalezená hodí se divochům k natírání kůže, zejména k vyplnění vypíchaných do kůže obrazců čili při tetování, nikoliv řídké v nálezích provrtané zuby a hlemýždi též zde nalezeni vedle kousků slonoviny a violkových drobtů kazivce. Kyz železný také mohl potěšiti svým leskem zlatovým divocha, ale spíše užíváno ho, jako činí podnes Eskymáci, k rozněcování ohně *křesánim*. Také ocasní články koňské sloužily za okrasu, ačkoli zjištěno, že těla zvířecí zůstávala venku a jen lebky a okončiny do jeskyň zatahovali. Zde opakuje se také známá věc, že krápníky snášívány k vůli ozdobě a shledáváno za tím účelem i dřevo zkamenělé.

V takovém stavu spatřujeme obyvatele *starých* jeskyní na těch místech, kde druhdy bydleli, ale

dokázáno nezvratně, že titíž lidé některé jeskyně volili za pohřebiska, jak s dostatek belgický zemězpytec Ed. Dupont odůvodnil nálezy u *Furfoozu* v jeskyních a skalních přístřeších tam prozkoumaných. Jsou to památná naleziště v údolí belgické řeky *Lysé* (Lesse), jež jmenovaný učenec z nařízení belgické vlády prozkoumal. Tyto jeskyně *po většině* ovšem náleží *době soba*, ale nenalezeno zde žádných obroušených nástrojů kamenných. Kosti člověčí svědčí o nízké vyvinutosti tehdejšího obyvatelstva, které nejvíce masem sobím a koňským se živilo, ačkoliv i mamut tehdy ještě nevyhynul úplně. Jen v jeskyni *Trou du Frontal* nalezeny ostatky třinácti osob, které bezpochyby zde pohřbeny byly, a za nimiž jeskyně velikým balvanem přiklopena. Ale přes to vnikla voda do vnitra a když opadla, zůstavila památky pomíchané.

Ve *Francii* jižní velmi poučné jsou nálezy v krajišti *Dordogne* objevené; zde totiž jsou jeskyně dílem přirozené, dílem rukou lidskou vyhloubené v skále vápencové, jež známe jménem Le Eyzies, Laugerie, la Madeleine, le Moustrier, v nichž zkoumatelé památky osobitého rázu nalezli. V nich bydlili medvědi jeskynní, hyény a lvi, pak ohromní mamuti a okolo nich těkala stáda *koní* a *sobů* v stavu nejspíše *divokém;* neboť *psa* tehdejší lovec ještě *neznal*. Také nenalezena zde ovce ani koza, vepř jen zřídka, proti čemuž opět horští divocí ssavci kozorožec, kamzík, svišť a zajíc bělák dosti často se vyskytují. Také mohutný *jelen obrovský* podobně jako *kůň* nalézá se v hojnosti, za to *tur* jen po skrovnu.

Jisto ovšem, že v krajinách útvaru křídového pazourek zhusta je vtroušen do skal, proto také v Dánsku a na křídových vysočinách francouzské

Dordogne záhy si této hmoty člověk všíml a její snadné štípatelnosti užil při robení svých prvotních nástrojů, zde také nejkrásnější nože, šipky a škrabadla se nacházejí a to zvláště v jeskyních.

Řeky tekou v Dordogni v hlubokých údolích s příkrými skoro strmými stráněmi. Malé jeskyně a díry zejí ze skal, mnohdy ve značné výši a kromě toho vyhlodal déšť a vítr výklenky, kde též prvotní člověk přebýval. Ostatně nesmíme zapomenouti, že jeskynní obydlí až podnes poskytují útulku chudým obyvatelům v departementu de l'Ain ve Francii a také do skal vstavěné obydlí blíže Pešti na dávné útulky upomínají, proto též zde napřed promluvíme o jeskyních rázu nejdávnějšího, kdy hostily ještě *lovce* a rybáře.

Uvedli jsme hořejší jeskyně proto, poněvadž podávají příklady, ku kterým často se odvoláme. Francouzský učenec Mortillet považuje ty, které jen kamenné nástroje obsahovaly, za starší oněch, v kterých nalezeny i *kostěné* předměty. Tak rozeznává on „dobu Moustrierskou", vyznamenávající se mandlovitými, těžkými klíny otloukanými a jednostranně spracovanými hroty šípů, pak dobu „Solutreskou" bez klínů zmíněných a s dvoustranně osekanými hroty a pak „dobu Aurignackou" s hojnými nástroji kostěnými, jež se do rozštěpu zadělávaly a konečně „dobu Madeleinskou", kdy člověk již i umění prvotní pěstoval ryje obrázky do kosti a kdy lovec sobů jižjiž kámen broušením spracovávati se učil (obr. 9. *a*, *b*, *c*, *d*,).

Jmenované rozdělení založeno na místní pokročilosti prvotních lovců, o nichž ovšem nelze tvrditi, že by tvořili již jiná společenstva než rodinná. Tyto stanice zprostředkují jakési spojení mezi člověkem nejstaršího rázu a mezi potomními *pastýřskými* kmeny evropskými.

Pokusíme se tedy napřed vylíčiti některou stanici rázu nejstaršího.

Z nejpoučnějších nalezišť sáhajících až do *starší doby kamenné* jest jeskyně *Baoussé-Roussé* (Červená skála) u Mentonu západně od Nizzy na jaře r. 1872. objevená. Zde vykopáno vedle kostí *jeskynního medvěda* a rozličných tlustokožců a vedle kamenných a kostěných nástrojů též několik koster s *dlouhými* lebkami. Příštího roku zde zase tři dlouholebci objeveni. Pamětihodno tu, že *soba* nenalezeno.

V jeskyních, kde před věky hyény řádily ohryzujíce kosti a zavlékajíce sem zvířata drobnější, objeveny kosti *mamutů*, jsou to též zmíněné již nahoře jeskyně v romantickém údolí Dordogně, však dalším zkoumáním zjištěno, že ohromné ty ostatky slonů pozůstaly zde z dob mnohem starších a po mnoha věcích teprve že *člověk* usadil se v nich.

V Anglii ostatně probádána celá řada jeskyň, vzpomeneme z nich jen *Kent's Hole* blíže Torquaye a blízkou této jeskyni u *Brixhamu*. V této poslední sledovaly vrstvy takto za sebou:

1. Vrstva krápníku nestejné tloušťky.
2. Okrovitý náplav jeskynní se slepenci vápencovitými.
3. Okrovitá hlína jeskynní s rozlámanými mušlemi.
4. Oblázky.

Ze zvířat v ní nalezen mamut, *nosorožec*, nějaký skot a koně, sob, dva druhy jelenů, tři druhy medvěda a hyéna jeskynní.

Některé nástroje pazourkové nalezeny mezi kostmi, jiné až v nejspodnější vrstvě oblázkové.

Nástroje z jeskyň vykopané pojmenovány takto: mizdřidla k otírání kůže, šídla, hroty ke kopím

a šípům, nožíky, kladiva, rozetíradla a roztloukadla.

Nesmíme pomlčeti ještě o důležité jeskyni u *Solutru* ve Francii, kde *jen kamenné* nástroje tvaru listu bobkového se nalézají, ne pak věci z kosti vyrobené. Právě tyto kamenné výrobky vyznačují se onou skoro fabričnou dokonalostí a co do času nejsou asi daleky klínů broušených, jak se ve Švédsku a Dánsku nalézají. Nasvědčují též tomu, že lovec sobů a divokých koní hleděl si ušlechtilejšího tvaru ve svých nástrojích a tak člověk týž na stupni mnohem vyšším stojí, než jak jsme ho zastihli u Abbevillu, ale tak pokročilý nebyl, jak pozdější obyvatel jezerních srubů, který již orbou se živil.

Zde na Loiře vymýšlel dávný lovec spůsoby, jak snadno by se nasytil masem koňů a sobů, kteří tu za pravěku těkali. K tomu zvláště se hodil skalní výběžek, kam zvířata zahnána, až přiběhla na konec výběžku a vidouce nezbytí vrhala se střemhlav se skály strmé, kde lovci jiní čekali a je ubíjeli. Učenec Ferry nalezl tam plochu 462 m., která kostmi byla poseta a k hořejšímu vývodu ukazovala. Vedle toho našly se kosti slonů, turů a velikého tigra, ale ty pocházejí z časů dávnějších. Za to kosti koňské a sobí nalezeny namnoze opálené, ale jinak výborně zachovalé; parohy sobí zapáchaly při spracování jako čerstvé. Blíže kostí objevena dávná ohniště a mezi oběma uhodilo se na pohřebisko. Některé z hrobů skládaly se z kamenných desek, jiné byly jen v zemi. Nalezeno zde více než 50 koster lidí starých aneb dětí. Některé ležely na roztlučených kostech koňských mezi kameny, jež do obdélníku hrob vroubily. Úlomky kostí sobích a nástroje z pazourku

smíchány byly s kostmi člověčími. Kamenné hroby však již ukazují k době obrušovaných kamenů.

Nebudeme dále unavovati laskavého čtenáře líčením stále se opakujících nálezů v jeskyních *staršího* rázu, chceme ještě vytknouti znamenité vlohy tehdejšího lidstva k okrašlování, tak že *v jeskyních hledati jest právem nejstarší památky umění lidského* za doby sobů.

Průmysl a smysl pro umění vidí se nejlépe v památkách pod vyhloubenou stěnou skalní u *Bruniquelu* (ve Francii v dep. Tarnes Garonne) nalezených. Pracovány pečlivě nejen kamenné výrobky, tím větší péče věnována nástrojům z kosti a ze sloně. Kamenné nástroje opatrně pracovány a na okraji podobají se pilkám; zuby obroušeny jsou někdy na obou koncích, ale též jen na jednom, což ovšem hračkou bylo člověku, který rýti dovedl zručně pěkné obrázky do desek a rukojeti vyřezával v podobě zvířat s důmyslem podivuhodným.

VII.

Nejstarší památky lidského umění.

Chceme podívati se blíže na tyto nejstarší pomníky lidského umění. Obrázky takové svědčí o jisté pokročilosti obyvatel a přece zde v jeskyních robeny dříve ještě, než nahromaděny odpadky všelikých potravin, hlavně mušlí na pobřežích v Dánsku, a dříve než na jezerech středoevropských vypínaly se skromné sruby jezeranů v osadách jezerních. Skutečně objeveny v prastarých jeskyních mezi ohromnými zásobami kostí a parohů obrázky vyryté ostrým nástrojem (nejspíše

šídlem kamenným), jež svědčí o jisté ruce svého původce a také o znamenitém smyslu pro pojímání přírodních tvarů, ba na některých kusech znamenati lze též úmysl naznačiti stínováním rozměry do hloubky jdoucí.

Nejpověstnější v té příčině stala se zmíněná již jeskyně na jihu Francie v Dordogni zvaná *La Madelaine* (na pravém břehu Bezéry). Tam nalezena destička ulomená ze klu mamutího a při bedlivějším pozorování shledali na ní mezi rýhami náhodou povstalými hrubý obrys mamuta s mohútnými kly a dlouhou srstí (obr. 9. *b*). Jiný příklad máme na úlomku parohu sobího, kde se vidí *dvě ryby* zřetelně vyrýsované, pak známe kus parohu sobího s obrazem hlavy a krku nějaké gazely. Také celé skupiny již tak nalezeny, jako skácený strom a neoděný člověk od něho kráčející, při jehož hlavě dvě koňské hlavy načrtnuty se spatřují; jiná skupina zobrazuje boj tří sobů, z nichž jeden leží převrácen.

Zprvu nevěřeno ovšem tak pěkným výtvorům, ale když cestovatelé dokázali, že Eskymáci a Čukčové podnes ozdobují své nože, kopí a p. řezbami toho rázu, uvěřeno jest a nyní pravost těch nálezů mnohokráte utvrzena. Tedy již na tom stupni vzdělanosti, kdy kovových nástrojů neznal, kdy hliněné nádoby nebyly všeobecně rozšířeny, kdy neměl zvířat domácích, člověk bavil se rýsováním a řezáním obrazů.

I *medvěd jeskynní* našel umělce, který ho zobrazil na destičkách břidlicových, jak se našly v jeskyni Massatské blíže Eyzies v Dordogni, odkud i hlava medvěda na větvi parohu nakreslená známa jest. Ba byli to již umělci tehdy, neboť rozeznati lze na zdařilejších soba od jelena, koně

od medvěda a p., že pak na honbách zvířata ona spatřovali ve běhu, proto je také tak zobrazovali a to zdárně.

Podobné nálezy vzbudily ihned nedůvěru mnohých; neboť v skutku oprávněna pochybnost taková při pozorování ostatního bídného živobytí obyvatelů jeskyň. Ale zprávy cestovatelů, kteří mezi Eskymáky nebo mezi divochy Papuy na ostrově Nové Guineji pobyli, dostatečně dotvrzují, že i tito nevzdělaní národové zbraně své a nářadí rozličnými obrázky ozdobují, ba čluny mnohých zcela surových ostrovanů Tichého moře budí přímo obdiv.

VIII.

Některé nálezy v jeskyních v Německu a ve Švýcarsku.

V Německu nebylo posud tak znamenitých a hojných nálezů v jeskyních. Nejvíce jsou to vápenité hornatiny a údolí říčná ve Švábsku, ve Frankách, v Bavorsku a ve Vestfálsku.

Ve Švábsku slyne skála zvaná *Hohlefels* v údolí Achy, kde s výše na stráni šklebí se ve skále otvor do jeskyně hluboko až na sto metrů do skály se otvírající. Na stěnách není krápníků, půdu pokrývá rum a hlína z výší pěti metrů a více. Ve vrstvě té uschovány po věky některé památky, a to tím řídčeji, čím hlouběji kopáno. V hlíně nalézají se nejčastěji kosti medvědí, sobí a koňské. Zde hostili se rozliční medvědové: nejdříve jeskynní velikánský druh, hojnější než druhá odrůda medvěda (*Ursus priscus*), pak medvěd věku sobího, jenž představuje nám praotce medvěda evropského. Také asi šedesáte sobů složilo zde

kosti své a mnoho koní asi takové postavy jako nynější malý skotský ponny. Vzácnější jsou slon a nosorožec, tur, malý skot zvící ovce, lev jeskynní, rys a divoká kočka v těch krajích také žili, jakož až posud pobíhá v lesích těch potomstvo tchoře, kuny skalní, plcha a myši; jen bobr vyhynul zde za paměti lidské. Také odnášely sem šelmy lapené labuti, kachny a husy, ba ani kapr neušel hladovým šelmám — aneb snad ubohému člověku, jenž zde též složil ostatky své, které teď ohryzány se našly.

Člověk těch dob musil se spokojiti čelistí medvěda, jež za tesák mu posloužila při rozbíjení kostí trubicovitých, aby chutný tuk vybírati mohl. Ostatně jen ostré úlomky pazourku otloukal z pecek v jurovém okolním vápenci zarostlých. Z kostí a parohů sobích robil si šídla a jehly, jich užíval přiostřených ku stahování a při vydělávání koží. Však veliký pokrok shledán tu, protože objeveny střepy, ač dosti hrubé, z nádob hliněných, kterých mnozí jeskyňáci ani neznali.

Na podobnou jeskyni uhodilo se v Bavorsku při stavění dráhy Norimbersko-Řezenské. Tam při zářezu dráhy musil býti odebrán otvor vedoucí do *jeskyně Loupežnické*, jež prvotně na 30 m. byla hluboká, a při tom objevena v půdě popeliště a uhelniště různě založená, pak hlína plná shnilých částí zvířecích. Pod tím pak v hlinité vrstvě kosti diluvialních zvířat, ale žádná stopa lidské práce. V dotčené *vyšší vrstvě* nalezeny kosti zvířat předpotopních (soba, medvěda jeskynního, mamuta, nosorožce) pomíchány s ostatky jelena, domácího vepře, ovce, skotu a koně. Trubicovité kosti vesměs k vůli morku rozbíjeny. Zdá se, že zde bydleli lidé již za předpotopních zvířat a podruhé že zase usídlili se v jeskyni,

když již znali chovati domácí zvířata, v dobách tedy od sebe velmi vzdálených. Také nástroje zde nalezené tomu nasvědčují. Objeveny totiž kousky uštípnutých pazourků, jak se jich za pradávna jako nožů, pilek, šípů a hrotů ke kopí užívalo, vedle novějších nožů železných, přeříznutých a provrtaných parohů, a často nalezány střepy nádob bez kruhu hrnčířského robených, ale rozličné dokonalé práce; kdežto některé jsou z plavené hlíny, a dobře vypáleny jsouce jasně znějí, opět jiné hrubozrné kusy nedokonale byly vypáleny.

Skoro ku všem nádobám přimísena tuha, z které posud u nedalekého Pasova robí kelímky slévačské.

Poslední lidé, kteří bydlili v jeskyni *Loupežnické*, stáli na stupni vzdělání, jaké později ukážeme při obyvatelích srubů jezerních a starších mohyl.

V podstatě shodují se všechny nálezy kamenné doby ve svém obsahu, a proto nechceme dále vypisovati jeskyně francouzské, belgické, anglické a jim obsahem svým podobné, ale chudší německé, savojské, italské, španělské, portugalské a řecké. Ba i klassická půda věčného Říma hostila člověka toho dávného rázu.

IX.

Jeskyně na Moravě.

Z Německa obracíme se ku družné Moravě, protože Čechy vykazují jen některé malé jeskyně, a ty dílem nebyly ještě prozkoumány a dílem též neposkytly žádného důkazu, že by člověk byl

v nich bydlel za pravěku. (Jesk. Dvorecká u Prahy, Chejnovská, Sázavská a j. menší.)

Na Moravě se zvláštní pílí a učeností obíral se bádáním jeskyní dr. Jindřich Wankel. Nemůžeme všechny výzkumy jeho vypočítati; neboť prozkoumal vysočinu devonského vápence na levém břehu Svitavy, severně od Brna, kdež *mnoho* jeskyní vyhlodáno rušivou mocí vodní ve vápenci, kde Macochu kol do kola obklopují chodby podzemní, jež černou temnotou se šklebí do lesnatých údolí.

Z těch nejpamátnějšími jsou ve skupinách při Punkvě, při Říčce a při potoku Hostěnickém.

K prvnímu skupení počítají Sloupské jeskyně, Macochu a jeskyně roztroušené v Holštýnském údolí.

V pořící Říčky rozeznávati dlužno dvé údolí, a to jedno počínající ode *Křtin* a přímo k západu odtud se táhnoucí Křtinské, které dostává u Býčí Skály název Josefského údolí a hodinu dále s Adamským se pojí, a krátké údolíčko, jež od Jedovnic k huti Hugonově se vine a uzavřenou kotlinou končí. Zde vyhlodána ve stěně skalní mohutná jeskyně *Výpustek*, jejíž chodby veliké, 200 m. v útroby země zahýbající 8 se podobají. Zde také propast *Vokoun*, kamenný sál *Kostelíka* a *Býčí Skála* s protější *Evou* (Jáchymkou) se rozkládají.

Svěží zeleň tohoto údolí a rozmanité útvary skalních chodeb podávají tolik krásy cestovateli, který sem zabloudil, že vždy s potěšením jich vzpomíná.

Navštívíme s drem Wanklem proslulou *Býčí Skálu*.

Tři vchody vedou k této jeskyni. Jeden hořejší těžko byl dostupný, druhý spodní býval větší část roku zatopen a pro navštěvovatele příliš

Na tyto pravěké památky uhozeno doleji v nánosu, který čím dále od vchodu, tím více mohutněl, až dosáhl pod zadním otvorem přední klenby výše 3 m. Zároveň množily se vrstvy a napočítáno jich šest až osm. Z vrstev těch vyrozuměno, že člověk pravěký s divokými šelmami v obývání Šipky se střídal.

Nejzajímavější částí v jeskyni bylo *ohniště* v koutě před poboční „Jezevčí děrou“ 12 m. od hlavního vchodu. Tam v místě chráněném před přívalem vod zachovalo se ve vrstvě popelu a uhlí skoro 2000 ostrých křemenců ve všech stupních zpracování; pouhé odštěpky, nahodilé odpadky, jádra, z nichž odštěpovány kamenné nožíky, šipky a škrabadla.

V ohništi 2 m. širokém a kolem něho v předpotopní dílně na kamenné nástroje nalézaly se opálené kosti jeskynního medvěda, nosorožce, tura a mamuta; dále rozštípané kosti a zuby těchto zvířat a jeskynního lva, hyény, vlka, koně a jelena. Zvířecí zbytky byly částečně omlety vodou. Z těch nálezů vyniká konec mamutího klu 35 cm. dlouhý a stolička telete mamutího.

Za tím ohništěm na začátku „Jezevčí díry“ nalezen úlomek spodní čelisti člověčí, nejdůležitější důkaz, že člověk předpotopní v Šipce přebýval. Čelisť náležela dítěti a nemá nic chorobného na sobě. Jest sice tvaru hrubého, ale to svědčí jen o tuhém živobytí lidí tehdejších, u nichž kusadla neobyčejně byla vyvinuta, ačkoliv jinak nebyli postav obrovských. Tento nejstarší zbytek člověka žijícího v Šipce v době meziledové, předmamutí, pokládati sluší za *nejstarší památku člověka*, co jich posud v Rakousku nalezeno.

K. J. Maška vykopal v Šipce na 80.000 kusů zkamenělých (diluvialních) kostí, z nichž valná

část byla roztříštěna, omleta vodou aneb hyénami na koncích ohryzána. Tyto poslední zcela se podobají oněm, jež v hyénních jeskyních u Wookeye a Kirkdala v Anglii nalezl přírodozpytec Boyd Dawkins.

Ze všech kostí náleží jeskynnímu medvědu asi 80%, koni $4^1/_2$%, zubru a turu 3%, nosorožci 2%, sobu 2%, jelenu 2%, lvovi jeskynnímu $1^1/_2$%, vlku 1%, mamutu a hyéně téměř po 1%, zajíci a lišce asi po $^1/_2$%, kdežto na ostatní zvířata jen zbytek zůstává.

Co se týče nástrojů kamenných (obr. 10. 11.), takové tvary, jako v nejspodnější vrstvě objeveny, vyskytly se sice ve Francii a v Anglii, ale nástrojů toho stáří nikde ve střední Evropě nenalezeno.

Podlé rozdílných vrstev rozeznává K. J. Maška *troji pobyt předpotopního člověka v Šipce* za rozličných dob.

Nejstarší doba označena jest spodní černou vrstvou kulturní s kostmi medvěda a lva jeskynního, levharta, hyény, vlka, psa jeskynního, velké lišky, jelena, tura, velikého koně, nosorožce a mamuta. Člověk tehdejší znal již oheň, živil se masem těchto zvířat a užíval hrubých nástrojů kamenných z křemence. Také upotřebil rozličným způsobem třísek kostěných, jak je právě měl po ruce. Nařezané zuby medvědí, rozsáhlé ohniště u „Jezevči díry“ a bezpochyby také čelist člověčí pocházejí z této doby.

Druhá mladší doba nahromadila střední vrstvu nad zelenou hlinou v doupěti hyén a pod žlutou hlinou. Nejvíce zde vyhledáno zbytků *mamuta*, nosorožce vlnatého a koně. Kromě toho jsou v ní též zastoupeni: lev, vlk, polární liška, lumík, zajíc alpský, medvěd, rosomák, sob, tur a zubr,

nízký, proto dal ku konci předešlého století kníže Lichtenštein vylámati pohodlný třetí vchod, který se jako klenutí nyní otevírá do údolí.

Hned při vchodu je tedy prostorná síň, s hora slabě osvětlená zmíněným horním vchodem, dále pak vede chodba s mnohými výstřelky a skoro rovně do hloubi 312 metrů se táhne a končí jezírkem asi 15 m. hlubokým. Asi 20 m. před vchodem je vršek nasypaný ze štěrku, který při přesívání písku v jeskyni kopaného zbyl.

Horník, který před lety písek tu dobýval, pravil dru Wanklovi, že v postranní chodbě blíže stěny nalezena byla kostra sedíc pochovaná. Zbytky pak v skutku se našly. Dal tedy skoumatel kopati v odbočující tu postranní chodbě a podařilo se mu nalézti neporušený útulek nějakého národa z *kamenné* doby dávnější.

Vedlejší chodba tato pokryta byla prvotně pískem nověji sem naplaveným, jehož dobýváno pak ku stavbám a který posud místem se pozoroval s roztroušenými v něm kostmi jeleními, bobřími, srnčími, ovčími, psími a člověčími, též střepy v něm rozházeny, pod pískem v hloubi $3^1/_2$ m. slit byl krápník ve vrstvě 10—20 mm. silné a když ta odlámána, uhodilo se na vrstvu hrubého písku, který u mocnosti 5—10 cm. obsahoval oblázky, kusy rohovce, *kosti po délce rozštípané*, čelisti zvířecí, kamenné nástroje a zbraně a různé kousky kostí člověčích. Tato kulturní vrstva leží na světlejší hlíně jeskynní, která místem jest jako upěchovaná, potažena jsouc učazenou, uhelnatou vrstvou.

Kosti i předměty lidského průmyslu bývají jen po jedné straně pokryty krápníkem aneb počerněny sazemi a tak spečeny s oblázky, kousky rohovce, ba i vápnem a uhly, že tvoří pevný sle-

penec, který vrstven tak očividně, že nelze se domýšleti, že by sem později byl přinešen. Krápník pak uzavřel památky prvotních lidí, že povodeň nikterakž nemohla je smíchati aneb odplaviti. Jen při východní stěně oderval příval pokryvku krápníkovou a pomíchal spodní vrstvy s horním pískem. Na protější straně u stěny usadily se nad krápníkem, přikrývajícím starožitnosti, ještě tři vrstvy krápníku rozdělené křemenitými, 20 až 30 cm. mocnými vrstvami písku.

Nejpamátnější z nálezů zde učiněných jest rozbitá *lebka*, náležející pravěkému člověku, který jakož dotčeno, při stěně v písku pochován. Dle lebky srovnává se kostra s jinými z doby kamenné v jeskyních objevenými. Tvar její jest oválný, silně od čela k záhlaví protažený a patří tedy *dlouholebci*. Barvy je světlehnědé, místy zčernalá a tu i tam tvoří se počátky ku stromkovitým dendritům. Poměr délky k šířce byl při ní, jako 100 : 74·6, kdežto u nynějších Moravců bývá lebka širší, to jest délka jejich lebek má se k šířce, jako 100 ku 80.

Chceme ještě výtěžek starožitností tu podati. Nejčastěji nalézány ve vrstvě kulturní zvířecí kosti, mnohdy ležely na jednom místě hromadně, jindy zase roztrouseny; byly to nejvíce trubicovité kosti po délce rozštípané a čelisti. *Celých kostí trubicovitých* ze zvířat větších *nebylo* naprosto, ba zřetelně lze pozorovati na kostech stopy kamenných nástrojů, kterými divochové pravěcí kosti roztloukali, aby se morku zmocnili. Některé z těch kostí jsou zuhelnatělé, jiné opálené; kosti z lebky, obratle, kosti pánvičné a žebra vyskytovaly se velmi zřídka, tak že i zde dotvrzeno, že tehdá obyvatelé jeskyň oddělovali okončiny od trupu, který před jeskyní ostavili.

Největší část kostí náležela *koni* v rozličném stáří, pak *sobu*, *bisonu*, *zajíci*, *rosomáku*, *kočce* a *vlku*, z kočky nalezena jen jediná sanice. Vedle několika tenkých výsadců parohových nalezeny dva kusy parohu při kořenu silnými řezy oddělené od ostatního parohu. Druhý kus upraven na způsob *tesáku*. Veliký počet nožů kamenných nalezen tu v různých velikostech, hroty šípů, ostří oštěpů a sekery ve velikém množství. Jsou vytlučeny z hnědého a šedého pazourku, jaký v křídových vrstvách se nachází, též bělavého, průsvitného chalcedonu, z prasemu, červeného jaspisu, z křemence železem zbarveného a z rohovce, který jediný ve zdejší krajině se nalézá, ostatní všechny přineseny sem *odjinud*. Vedle hotových nástrojů ležela též jádra, z kterých otloukáno a úlomky všech možných tvarů.

Nástroje některé podobny oněm nejhrubším výrobkům od Abbevillu ve Francii, jiné zase měly pilkovitý tvar, jaký znám z jeskyní ve Švábsku, ale vůbec jsou *přitloukané* a není znáti stopy později obvyklého přibrušování.

Některé kosti přiostřeny, zvláště z nich vynikají kostěné jehly a šídla. Také dva kousky hnědého uhlí byly obroušeny a při kraji jevila se dirka nyní odštípnutá, na kterou zavěšovaly se snad tyto amulety. Také dva *střípky* k sobě náležité, 2 cm. tlusté dlužno připomenouti, jest-li pocházely z nádob aneb z plošky hliněné nemožno teď určiti.

Dle všeho nalezeného souditi lze, že v Býčí Skále a zejména v pravé postranní chodbě bydlel kmen, který upravoval si nástroje a zbraně z domácího rohovce, který spracovával též nerosty křemenité, jež v krajině této nejsou. Že *dlouho* tu přebýval kmen onen, viděti lze z množství

roztlučených kostí a nesčíslných úlomků oštípaných z jader kamenných a že *stálé* útočiště své zde měl, soudíme z nahromaděného tu materiálu a mocných vrstev popela a uhlí.

Po tomto národu usadil se tu v dobách mnohem pozdějších národ jiný, bezpochyby již v časech, kdy drobný písek naplnil chodby v jeskyni, a tito lidé *spalovali* již své nebožtíky, jak se ukázalo z rozbitých nádob a uhlí později objevených v předsíni jeskyně. Národ ten neživil se již masem koňským, bisoním a sobím, nýbrž lovil *jeleny*, srny, skot, kozy a bobry, a také střepiny ozdobné ukazují na vyšší stupeň vzdělanosti.

Starší onen národ v Býčí Skále usedlý *žil podobně* jako lidé obývající jeskyně francouzské v Dordogni, aneb jiní jeskyňáci v krajinách švábských a také nemnoho lišil se od sousedů svých v okolí Krakova nynějšího, kteří však ještě slonovitého mamuta a neohrabaného nosorožce znali, aneb aspoň jeho kosti zavlékali do svých příbytků v jeskyních: tak vzdálení kmenové, ale všichni rozbíjeli trubicovité kosti, aby pochutnali si na tuku (číši) kostním, všichni lovili *soba* a z jeho kostí i parohů robili nástroje, kterých vedle hrubých, otloukaných nástrojů kamenných užívali.

Podívejme se ještě do protější *Evy*! V létě r. 1876 provázel tudy dr. Wankel hraběcí manžely *Uvarovy*. Hraběnka, jež čilé účastenství věnuje učeným pracím starožitnickým, zpozorovala ve středním patru jeskyně Eviny *dláto* z hnátu, vězícího v krápníkové vrstvě vedle zbytků sanice jeskynního medvěda. Řečená jeskyně má totiž tré nad sebou vytvořených klenutí. Do spodní síně 12 m. vysoké vstupuje se po navežené cestě, kterou kázal upraviti již v předešlém století kníže Lichtenštein, odtud výše vede na levo těsná chodba do *střední*

prostory, co úzkou rozsedlinou prohlédá ku světlu a nad tou památnou prostorou nalézá se svrchní světlá prostranná síň s vyhlídkou velice malebnou ku Býčí Skále.

Ukázáno, že člověk žil již za doby *sobů* v Býčí Skále a že tu nebožtíky pochovával, ale současnost žití *jeskynního medvěda* s člověkem dokázána teprve posledním nálezem. Když pak odlámány ostatní zbytky krápníkové pokryvky, nalezeny v diluvialním náplavu pod ní nejen kosti medvědí, ale i přiostřené zuby, ano i uhlí dřevěné a několik kamenných nožíků.

Potom založena byla štola v postranní komoře nejsvrchnější síně blíže vchodu, aby prozkoumán byl diluvialní náplav tam u výši 3—4 m. uložený a krápníkem přikrytý, která práce odměněna objevením dvou vrstev *rozbitých kostí z medvědů jeskynních* a několika nástrojů z rohovce. Mimo zub malé kočky a trubicovité kostičky netopýra jiných kostí zde neobjeveno. —

Nejdůležitější nálezy v jeskyních učiněny na hoře *Kotouči u Štramberka* ve východní Moravě. Vrch tento stojí v popředí moravských Beskyd, liše se hranatou formou a bledošedou barvou skalnatých boků od ostatních lesnatých hor. Na nejpříkřejším místě postaven kříž na památku, že Moravané sem se útěkem spasili, když divocí Tataři r. 1241 vlast jejich plenili.

Prof. *K. J. Maška* z Nového Jičína prozkoumal jeskyně na Kotouči a dokázal, že člověk zde žil již v době meziledové, tedy v *nejstarší* době, kdy člověk na povrchu zemském vystoupil.

Mezi četnými skalními trhlinami a slujemi v Kotouči, jež ve Štramberku vůbec „díry“ se zovou, poměrnou rozsáhlostí i důležitostí nálezův, tam učiněných přední místo zaujímá jeskyně *Šipka*,

jež se v severním ke Štramberku přiléhajícím odnoži Kotouče nalézá. Širokou branou ústí se Šipka ve výšce asi 40 m. nad silnicí nedaleko kolem vedoucí, odkud lze ku vchodu vylézti. Asi 8 m. za hlavním vchodem přestává klenutí a je zde kotlina, povstalá sřícením stropu. Dále zejí dva otvory, z nichž přímo proti nám postavený vede chodbou 30 m. dlouhou dále do skály; v levo odbočuje nízká těsná chodba „Jezevčí díra".

Nežli prof. Maška jeskyni Šipku prozkoumal, bylo viděti v předu nízký, zasutý oblouk, za nímž ohromné balvany sesutého klenutí až nad zevní povrch klenby strměly. Vnitřní prostor byl tak nízký, že se nesnadno člověk mohl vzpřímiti v mnohých místech.

Obezřelým kopáním objevily se ve dvou od sebe oddělených vrstvách výrobky lidské práce, a to hned pod kamením na povrchu v hloubi 40—60 cm. viděti bylo černou hlínu, v níž nalezeny střepy hliněných nádob, kosti hovězí, jelení a ovčí, pak jelení paroh spracovaný a malý bronzový drátek. Mimo to objeveny v děrách rozstrkané dvě motyky (celty) bronzové, z nichž jedna uschována v nádobě spolu s pěti kroužky bronzovými majícími od 108 mm. až jen 30 mm. v průměru, a pak jeden bronzový kroužek s křížkem uvnitř. Tyto památky náležely věkům mnohem pozdějším, kdy známost kovů byla všude obecná.

Před tím však tisíciletí minula, a člověk, který nádob a bronzových nástrojů užíval, ani netušil, že v hlubších vrstvách Šipky pod vrstvou kapalinového vápence odpočívají památky z pravěku, kdy člověk neznal kovů, kdy zápasiti bylo prvním obyvatelům na Kotouči s divým lvem a medvědem jeskynním, kdy ohromný slon mamut pásával se na lučinách a v lesích kolem kopce.

Obraz 10. **Nástroje pazourkové (sekery) nalezené v Šipce na Moravě.**

kamzík a kozorožec. Člověk zde rozdělával oheň, ale nádob neužíval. Z pazourku dělal úhlednější hroty kopí a šípů, jakož i škrabadla.

Nejmladší době *předpotopní* náleží v Šipce vrstva pod krápníkovou korovinou v zadní části jeskyně, kdy žili sob, medvěd obecnému podobný, zubr, los, kůň, rys, kočka divoká, liška polární a obecná, zajíc, pišťucha, sněhule bahenní a tetřev hlušec.

Člověk užíval hlavně malých nožíků z rozličných odrůd křemene a rohovce, nejvíce ale z pazourku, také z křišťálu, kteréž nožíky zadělával do rukojetí z parohů sobích. Týž člověk odštěpoval velmi dovedně hroty šípů, brousil a hladil nástroje kostěné. Kovů ještě neznal. V jiných jeskyních (Výpustku, Býčí Skále) nalezeny v takových vrstvách hliněné baňky rukou hnětené, zde jich nebylo.

A jako zvířata doby předpotopní vyhynula neb se do severních končin odstěhovala (los, sob, liška polární): tak vymřel člověk dlouholebý s nízkým čelem a vysedlým obočím, aneb na sever do nevlídných končin bažinatých odtáhl, když nynější člověk arijského plemene vítězně opanoval Evropu. Neujal však lidnatý kmen Arijců zemi bez bojů strašných, jichž ozvěnou zaznívají báje a pohádky lidu o trpaslících a dávných obyvatelích jeskyň.

X.

Jeskyně v zemích polských.

Zde pozorují se hlavně tři skupení jeskyň, a to jedno v krajině Ojcovské v království polském na Rusi, druhé jižně od předešlé v jurské

vrchovině západně od Krakova a třetí v nejvýchodnější Haliči na Podolu.

Obraz 11. **Nástroje pazourkové (nože a hrot) nalezené v Šipce na Moravě.**

Výzkum jejich zjistil, že *některé sahají až do kamenného věku*, upomínajíce svými památkami

předhistorickými na starožitnosti, popsané při jeskyni La Madelaine v jižní Francii, aneb se v nich objevují předměty kamenné stejné pokročilosti ve výrobě, jakéž ukázány při jeskyni Výpustku. Ale veliká většina jich byla obydlena až v pozdějších dobách kamenného věku, kdy člověk choval již zvířata domácí a velikáni předpotopní dávno již zmizeli, uprázdnivše krajiny ty nynějším divokým zvířatům, z nichž ovšem *jelen* již jen v oborách je hájen.

Navštivíme nejdříve rozkošná údolí v tak zvaném polském Švýcarsku kolem *Ojcova* severně od Krakova. Přívětivá údolí střídají se tu s divokými skalinami a rozšklíbenými jeskyněmi, v nichž ukrývali se lidé za tatarského vpádu, a kdež v jedné i sám vyhnaný Vladislav Lokietek se schoval.

První Jan Zawisza kopal tu od roku 1871 do 1874. Nevšední píli odměnily bohaté nálezy zejména v *jeskyni mamutí*, nazvané tak dle hojných ostatků toho zvířete.

V jižním konci údolí Wierščowského, 17 m. nade dnem jeho ve skále jurové jest propadlý vchod 6·3 m. vysoký a 5·25 m. široký, nad nímž otvírá se ještě jedna díra, kudy padá světlo do předsíně.

Při vchodu mamutí jeskyně spatřuje se na čtvrt m. vrstvy kulturní a ubývá jí do dálky, až pak pod balvany docela zmizí. Tam shledány pod kameny zbytky žaroviště, kde v popelu a uhlí nacházejí se rozštípané kosti, nástroje kamenné, jakož i předměty okrasné. Uprostřed 5 m. širokého ohniště leží balvan se stropu spadlý, a zde v síni vzdálené 3 m. od vchodu rozšiřuje se jeskyně až do 15 m. Po obou stěnách vedou ochozy; levý měří 3·25 m. výše, pravý je 1·8 m. vysoký. V tomto nahromaděno *množství* kostí *so-*

bích, parohů téhož zvířete a jiných nástrojů. Kosti po hříchu zetlely časem tak, že se rozsypaly na vzduchu v několika hodinách, jen část pánvice, porušený kel a trochu rozpadlých kostí mohl Zawisza odnésti.

Kosti při ohništi a v ochozu nalezené určili přírodozpytci jakožto zbytky mamuta, medvěda jeskynního, medvěda obecného, losů, ale řídce vyskytly se ostatky jelena, srnce, tura a divokého vepře. Za to kosti obrovského *koně* (*Equus caballus adamiticus*) byly tuze *hojné*, rovněž zastoupeni tu liška polární, obecná, vlk, zajíc, jezevec, veverka, myš a kachna. Jedna dutá kost plovacího ptáka s okrasnými vřezy sloužila za amulet. Nalezeno zde též pěkně vypracované *vřeteno ze stoličky mamutí.*

Pak nalezen korál sádrový provrtaný k navlečení, rovněž k nosení na vláknu provrtány byly dva zuby medvědí, špičáky vlčí, liščí, řezáky losí a jelení, pak ohlazený váleček z mamutí stoličky. Také zkamenělá mušle (*Terebratula biplicata*) ležela na ohništi. Na parohu obrovského soba spatřujeme zářezy a žebra mamutí podobně jako obroušené výsady parohů a kostí sloužily za šídla a jehly. Lovec tehdejší uměl přitloukati pazourkové nože, šípy a škrabadla k mizdření kůže. *Domácích zvířat nenalezeno.* Přítomným nálezem dokázáno, že člověk jeskyňák žil v Polště již za trvání mamutů a zejména, že zde přebýval, když *sob* hojně těkal těmi končinami. Okolní krajina byla plna zvěře a skála jurového vápence poskytovala dosti rohovce a pazourku, z jehož jader cvičená ruka otloukala příhodné nástroje, o čemž svědčí hojnost odštěpků v jeskyni mamutí.

Právem lze řaditi tyto k nálezům z jeskyně La Madelaine; škoda, že zde nebylo lebky člověčí,

aby dalším srovnáváním i plemenná příbuznost těchto jeskyňáků se zjistila. Památno zajisté, že veliký kůň předpotopní zde hojně zastoupen, ale že jeho mladšího plemene stepního, jenž měl slabé tělo a za doby sobů žil, v nálezu zdejším nepostřeženo.

Domnívají se někteří, že divoch zanášel vzácné již památky vyhynulých mamutů do svých jeskyň a tak že podobně se má i s ostatky mamuta v této jeskyni; v skutku pak *nejstarších* mandlovitých a hmotných nástrojů, jako je znali současníci mamutovi u Abbevillu ve Francii, tu nebylo nalezeno.

Druhá památná místnost v údolí Wierščhovském jest jeskyně vzdálená 577 m. západně od předešlé, kterou chceme nazývati *Wierščhovskou.*

Tato obývána ještě za trvání broušených kamených nástrojů a zajisté občasně navštěvována byla hyénami, zejména když ji člověk opustil pro časté zatopování její. Zde též plápolalo ohniště, než při něm nebylo ani stopy po medvědu neb sobu. Uvnitř chodby našel Zawisza v jámě 4 m. hluboké dvě rozmetané lidské kostry; jedna měla lebku dlouhou (73), druhá byla středolebá (76·9). Zde opět objevena zvířata známá již z jeskyně mamutové, některé kosti ukázaly se obroušeny, jiné provrtány; zejména dlužno uvésti šídlo z kosti gazely sajky, která za pradávna v Polsku žila, a ještě Keltové vyváželi sličné rohy její do Gallie. Zdejší troglodyt (jeskyňák) lovil hlavně mladé soby, snad že maso jejich bylo chutnější. Zhusta hotoveny zde nástroje kamenné s rukojetí v jednom kuse, později ale zasazovali úlomky kamenné do jilců z kosti, parohů neb ze dřeva. Nože zdejší vynikají délkou a svědčí o zručnosti vyrabitelů. Podnebí těch věků shledává se býti *drsnějším* než nynější, a v pozdější době vedle broušených kamenů zůstaly i přitloukané v obyčeji.

Do času mnohem nám bližšího patří jeskyně *Okopy* na říčce Prądniku. Také zde našel Zawisza žaroviště 7 m. dlouhé a 2 m. široké, v němž zahrabány ležely rohy zubra, kosti a zuby jelena a některé střepy ozdobené nalepenými okrasami, pak hrubé ucho, přeslen hliněný a klín dioritový, na konci ulomený.

Na základě těch nálezů pronesl varšavský prof. *Pawiński* svůj náhled, že *na středním toku Visly trvala doba kamenná až do prvních let našeho letopočtu*, a jelikož *Przyborowski* jinde zase dokázal, že *známost železa v Polště lze stopovati až do prvého století po Kristu* a přijato obecně, že v zemích *východní Evropy* žádného *věku bronzového nebylo* a tudíž hned po kameni obyvatel těch krajů poznal *železo*, potvrzen soud ten všestranně.

Na severozápadě a západě staroslavného Krakova táhne se podél říšských hranic pásmo jeskyň, vytvořených v bílém jurském vápenci. Hřbety jurského útvaru vystupujíce souběžně táhnou se od města Balina přes Křešovice až severně od Krakova, jednak jdou jižněji a končí mohylou Kościuszkovou nad Zvěřincem, jsouce dolinou Křešovickou a řekou Rudavou odděleny od prvnějších. Tudy projíždí železná dráha, od níž k jeskyním není dále než 4—10 kilometrů. Vznikly většinou ve stráních pošinutím vrstev zemských při zemětřeseních, načež voda rozšiřovala skuliny a opět jinde naplnila vymleté jeskyně v jejich prohlubinách náplavem; jednotlivé balvany spadlé se stropu pokryty jsou vrstvami písku a štěrku, často zatarasily i vchod. Celkem prozkoumáno posud *Boh. Ossovským* 28 jeskyň v prvém pásmu Křešovickém a 13 ve hřbetech ke Kościuszkově mohyle se táhnoucích.

Uvedeme jména některých nejdříve z pásma *prvého*.

Nejzápadnější od Krakova *Pačaltovická* čili *Gorenická* dříve již nepořádně prokopána poskytla též lebky člověčí. *Zdaminova*, kde vězely v popelu ostatky zvířat domácích, pak pět kostí předpotopních zvířat a střepy ozdobené i prosté asi ze 150—200 nádob. Křemenné nože i pilky jevily se valně opotřebovány. Něco dále k východu na protější straně úvozu ve výši 80 m. šklebí se *jeskyně průchodní*, tak nazvaná, že má ještě jeden východ z postranní chodby. Ve vrstvě kulturní vykopáno opět něco předmětů jako v předešlých. Též uhodilo se na spodní čelist ženštiny a blíže ní ležel rozpukaný hrnec naplněný ornicí s kousky vápna. Ještě východněji o několik set metrů černá se *Velká Stronka*, kde náplav zvýší 1 metru obsahoval 20 křemenných úlomkův a rozbité kosti domácích zvířat. U Bolechova nalézá se skupina devíti jeskyň a to neobývaná před věky jeskyně *Křivá*, *Bezejmenná*, kde ohledány dvě vrstvy, spodní z hlinitého, černého náplavu a svrchní v hrubosti 60—120 cm., ve které objevena sprachnivělá kostra mužská a při ní dvě bronzové sponky a *železný* nožík.

Dále k východu při samých hranicích říšských v úvoze podskalanském zeje prázdná *Lysá jáma* a vedlé ní *Borsuča*. Tato byla zasypána, poněvadž vynikal vchod její jen $1^1/_2$ metru nad úvozem. Ve spodní vrstvě štěrku nalezeno 8 hrubých náčiní hliněných a 12 kamenných; zde se přišlo na brousky se žlábky od broušení jehlic kostěných povstalými, jehlic se zde našlo 36; žaroviště zde nebylo. Zrovna při vchodu do jeskyně, v nejhlubší vrstvě nalezen zub *mamutí* a úlomek kosti nějakého tlustokožce. *Vlčí skok* představuje sklepení jen 3 m. hlukoké a otvírá se 7 m. širokým a 2·75 m. vysokým otvorem, jenž byl zasut až na

malou skulinu. Nános rozkládal se na $2^1/_2$ m. též před jeskyní, kde obsahoval vrstvy říčního štěrku s mušlemi velevrubův. Na 40 cm. pod povrchem začínala vrstva s kostmi, místem označující bývalá žaroviska a okolo nich veliké množství rozštípanych kostí *domácích* zvířat, množství nářadí a odštěpků kamenných, výrobků kostěných a z parohu jeleního, celkem 216 nástrojů kamenných, odštěpků 169, brousek 1, jehel a jiných nástrojů z kostí 16, z parohu pak kladivo a dva nástroje ulámané, konečně ku 500 střepů pěkně ozdobených i hladkých. Toto pásmo končí někdy neobývanou jeskyní *Zielonky*.

V druhém (Kościuszkově) pásmu největší výtěžek poskytla jeskyně u vsi Piekar při Visle, 12 km. j. z. od Krakova. Na jihu vsi vedle polohy jmenované Babí doly zná lid jeskyni *Na Holubci*. Vyvýšena je 10 m. nad dolinu a zarývá se 19 m. do skály, majíc spád dolů a četné otvory v nestejně vysokém sklepení. Nános skládá se ze dvou vrstev, vrchního rumu vápenitého a zpodní alluvialní vrstvy hlinité, v níž roztroušeny jsou kosti zvířat, jen za trvání *diluvia* žijících, dobyto jich na 5 centův a *mezi nimi nalezeno křemenných nástrojů 97*, jehel kostěných 4 a přeslen z parohu. Vše to objeveno hned ve vchodu, ale žarovisk nenalezeno nikde, aniž střepů z nádob. Novějšího původu jsou pahorky, nasypané před vchodem do jeskyně, v nichž ležely v ornici vrstvy popela a rozbitých kostí zvířat domácích a vedle nich *železné* hroty šípův, kopí, ostruhy a úlomky meče a podobné, vše novější, možná i středověké.

Také u vsi Pěkar dále k západu na 100 m. zeje jeskyně *v Okružku*, kde shledány tři vrstvy a prostřední z ornice povstalá ukrývala žaroviska a 21 pazourkových nástrojů a kosti *domácích*

zvířat. Na sever od vsi Přeginy leží j. *Přegiňská*. Do ní vstupuje se buď se hřbetu aneb z boku sem vylézti možno po strmých stezkách. V hlavní komoře je nejvíce nánosu zvýší 1·25 m. a dále ho ubývá. Navrchu vidí se ornice na $^1/_2$ m. a pak hlinitý náplav. V obou vrstvách vykopány předměty shodující se s předměty z jiných jeskyň, ale celkem byly nebohaty.

Zbývá ještě jeskyně *na Lopiankách*, klenoucí se na pozemcích severozápadně ode vsi *Mníkova* v utěšeném lučinatém údolí, kam často Krakované zavítávají. Sem počítá se z Krakova 14 kilom. Vysoký vchod její černá se ve stěně skalní, ale sřícením balvanů povstal před ní taras s hrázkou, tak že dříve byl asi na 10 metrů nad rovinu vyniklý.

Hned při vchodu klene se prostranná komora až ku hloubce 13 metrů, vysoká 4—7 m., z které hned při vchodu na pravo odbočuje chodbička 6—7 m. dlouhá. Na konci komory vidí se přirozený sloup a za ním opět chodba ve třech oklikách so táhne. Až sem měří se po celé délce sluje 37·75 m. Celý vnitřek vyplněn byl náplavem až 3 m. mocným, jenž ji prvotně předěloval na menší komory, a čím hlouběji, tím ho ubývalo, až v zadní chodbě obnášel jen as 1 m. Shora dolů pozorujíce, uhlídáme tyto tři rozmanité vrstvy:

a) náplav hlinité ornice na 0·45 m.;

b) hlínu promíchanou balvany vápenitými a pokrytou povlakem vápenným, z tlouští 1—$1^1/_2$ m.;

c) usazeniny hlinité, proniklé rostlinnou zemí, balvany a vápnitým krápníkem.

Prvé vrstvy náleží usazeninám novějším, nad něž značnějšího stáří je vrstva *c*).

V horní vrstvě *a*) nalezeny kosti zvířat nynějších, zajíce, lišky, jezevce, vlka a pak tu bylo něco kostí člověčích, jež dr. Kopernicki přivlast-

ňuje šesti osobám stáří rozličného a pak se zde vyskytla záponka *bronzová* a háček z jiné, mimo to kouský bronzu snad z obruby pasové. V zadní chodbičce byly vykopány dva kostěné hřebeny *železnými* hřebíčky nýtované.

b) Nesmírně bohatou ukázala se střední vrstva, kde našly se *nástroje a úlomky kamenné*, *šídla*, *jehly* a p. jakož i *střepy nádob v ruce hnětených*. Byly tu předměty v domácnosti potřebované i okrasné věci, pak veliké množství rozštípaných kostí *domácích* zvířat a sledy žarovisk.

Nejlepší obraz podá nám seznam všech památek odtud:

Nástrojů z křemene, pokrytých vrstvou patiny se stopami častého jich užívání, u některých zoubky jako na pile	250
úlomků a méně zdařilých nástrojů	2250
jader křemenitých	29
střela kamenná nedodělaná	1
brousků pískovcových	13
nástrojů kamenných pěkně *broušených*	2
kamenů porfyrových, z nich jeden uhlazen	2
kámen z vápence	1
ozdůbka z tabulky vápencové	1
kostěných šídel, jehel, vidlic, hrotů, lopatek, trubek a ozdůbek	767
tvář člověčí vyřezaná v profilu z kosti	1
ozdůbek provrtaných z velevrubu malířského	10—15
střepů asi z 15—20 nádob	15—20
Celkem získáno	3352 předmětů.

V kostech zvířecích poznány ostatky medvěda, jezevce, vlka, psa dom., kočky divoké i dom., tchoře, zajíce, vepře div. i dom., koně, losa, jelena, daňka, srny, kozy, skotu, ovce a slepice. Též dalo se zjistiti, že zde *pět lidí* odpočívalo a co památného, že z jedné člověčí kosti loketní a z jedné klíční kosti vybroušena šídla.

Nástroje kostěné jsou obyčejně provrtány a mívají rukojeti, mnohé z nich hodily se dobře k formování nádob. Co do počtu nejvíce předčí všecky *kamenné nástroje*, jichž tu nahledáno do půl třetího tisíce a ty ukazují tvarem svým na mladší dobu kamennou, což i zvířena potvrzuje.

Pokud se *tváře* z kosti vyřezané týče, soudíme, že by se též dobře hodila za *šablonu* při hnětení nádob. Je urobena ze žebra nějakého ssavce a posud znamenati na ní čárky nožíkem kamenným učiněné; dole (jako při krku) vidí se dirka. Vůbec zdejší jeskyňák slynul značnou zručností v provrtávání kostí, a to by ukazovalo k tomu, že nástroje své zavěšoval na vlákna.

c) Nejspodnější vrstva usazenin hlinitých neobsahovala *nic* památného.

Takovým výsledkem korunována práce *G. Ossowského*. Výzkumem tímto získaly sbírky Akademie věd v Krakově na 6000 kusů.

Srovnáme-li sled vrstev krakovských jeskyň s moravskými, shledáme značnou podobnost obou, ale v Býčí Skále i Výpustku *pokrývala* nejspodnější vrstvu s kostmi medvěda jeskynního a střední vrstvu s roztlučenými kostmi koňskými, sobími, volskými a nožíky přitloukanými z kamene slitina krápníková, která ty věci uzavírala. Teprve v nejsvrchnější moravské vrstvě vězely kosti nynějších zvířat v písečnatém slínu.

Mamutí jeskyně a pak jeskyně *Na Holubci* ukazují nejdávnější příklady útulkův lidských při Visle.

Obsahují předměty lidského průmyslu jen málo rozdílné od starožitností v Býčí Skále nalezených a tudíž řadí se ku popsaným již jeskyním francouzským téhož rázu, jako La Madelaine, ale v nejspodnější vrstvě jejich nenalezeno kostí medvěda jeskynního, jakož shledáno v Býčí Skále a v jeskyni Evině, byly tedy *později* obydleny. Ještě později usídlil se člověk v jeskyni *Na Lopiankách*, tedy soudobně s moravským Výpustkem.

Býčí Skála souhlasí hlavně množstvím *kostí koňských s jeskyní Na Holubci*, kde jen dva jesk. medvědi a jeden sob objeveni, ale za to obsahovala 9 mamutů a 7 nosorožců, z nichž v jeskyních střední Moravy málo nalezeno.

Co do *uložení vrstev* podobají se polské jeskyně moravským v tom, že *nejspodnější* diluvialná vrstva pokrývá jejich dno (ale neobsahuje u Krakova památek lidské práce), kdežto ve *střední* vrstvě obojích jeskyň uloženy byly kamenné, přitloukané nástroje a obroušené kosti spolu s rozštípanými kostmi koňskými a jiných divokých zvířat a *nad tou vrstvou* (v moravských jeskyních povlakem krápníkovým oddělenou) vyskytují se ostatky zvířat *domácích*, *broušené* i přitloukané kam. nástroje a střepy nádob v ruce uhnětených. *Velikáá většina* krakovských *slují* vykazuje jen tuto *nejmladší* vrstvu. Tím staví se tyto nálezy do doby, kde povstávaly ve Švýcařích u Robenhausenu starší sruby v jezerech t. j. do *mladší doby kamenné*.

Celkem zjištěno, že obsah jeskyň obou sousedních zemí velice k sobě se blíží, více než ku kterýmkoli jeskyním v západní Evropě.

Na haličské Rusi, severně od Dněstru v krajině řečené *Podol* známa a pověstna je jeskyně v *Bilči*. Sem vydali se polský učenec A. H. Kirkor a hrabě S. Koziebrodski provázeni dvěma inženýry a více dělníky. Vchod byl tuze nízký, tak že musili až do hloubky 10 m. po rukou lézti K vůli jistotě zaráženy kolíky, a o ně ovíjen špagát. Tím způsobem prozkoumali sluji jdouce chodbou nejvýše 2 m. vysokou, načež uchýlili se na levo a obešedše bludiště vrátili se zase tam, kde na levo zahnuli, tak že prozkoumána chodba v základné představující 9. Místem zakopnuto a tu ukázaly se v chodbě na levo odbočující, kde opět zahýbala na pravo, dvě kostry pořádně položené 45 cm. hluboko, při nich roztroušeno bylo mnoho střepin z velikých *pomalovaných* nádob. Ještě ve čtyřech místech ukázaly se stopy koster. Při největší vzdálenosti od vchodu vykopána jáma 210 cm. dl. a 150 cm. šir. až do hloubky 280 cm., načež zkouška s nebozezem ukázala, že ještě 5 m. hlouběji není dna skalního, tak mnoho zde se nahromadilo náplavu. Tím výzkum ukončen bez úspěchův.

Kostry nalezené nenáleží jistě kamennému věku. Pomalované nádoby patří ku zvláštnostem východní Haliče, nalezenyť ještě v Horodnicích na Podole i v jižnějším Pokutí a též dvakráte v hrobech s popelnicemi. Také kříž ovroubený několika kruhy o stejném středu vyskytuje se jako ozdoba na bronzech, kamž i ten nález klademe.

Patrno tedy, že někteří lidé bydlili v Polště v jeskyních ještě po ukončení kamenného věku, když obyvatelé Evropy již vůbec zaměňovali chladné a nevlídné jeskyně za pohodlnější chatrče a boudy.

Překvapující množství starožitností předvě-

kých jasně dovodilo, že jeskyně jihozápadního Polska byly *stálým* obydlím lidským; neboť nelze mysliti, že by kočující národ byl zanechal takové množství kamenných nástrojů a tolik střepů z nádob na místě, odkud opět jinam by spěchal; v pozdějším čase živil se obyvatel jich nejen *lovem*, ale též *pastýřstvím*.

Slavný *J. I. Kraszewski* vypisuje ve svém pěkném spise „Sztuka u Słowian“ (Umění u Slovanů) též tyto jeskyně: „Jiné ještě jeskyně jsou pod *Studzienicí* na Podolu, obšírné velmi, uvnitř hory zvané Bílá se nacházející, do kterých prý na 15.000 lidí by se vtěsnalo a ukrýti mohlo. Sloužily jako skrýše za času tatarského vpádu.

Od *Čerče* ku *Nihinu* na Podolu, též táhnou se jižním směrem jeskyně, které bývaly úkrytem za vpádů Valachů a Mongolů. Na Podolu ještě pod vsí *Ormiany* nad Smotryczem jsou sluje, v kterých nalézají se celá těla lidská; jiné u *Raškowa* v skalách nad Dněstrem, u *Přestřelče* v Haliči okolo Janova, vůkol Barščewa na Podole haličském, na západ od Kamence; jiné jsou v Sandoměřsku jižně od Tarnova pod vsí *Brušnikem*, o kterých koluje podání, že v sobě ukrývaly poklady atd.

Na *Ukrajině* hlavnější *jeskyně* (viz M. Grabowského Ukraina) připomínají se u vsi *Zamietnici*, jiné na pozemkách *Ositniazki* a *Pasterski*. Grabowski připomíná mluvě o tom, že starodávní spisovatelé zmiňují se o Skytech obývajících hroby; i zdá se, že tím způsobem označit chtěli národ troglodytův (jeskyňáků) zdejších, přebývajících v jeskyních a slujích, vyhloubaných v zemi.

U vsi *Burkatówce*, proti starému hradisku, nalezena jáma v podobě jizby a z ní vchod do nevelké jeskyně. Z té úžlabiny okrouhle zahnuté

byl vchod do jiné ještě jizby prostranné a pískem zasypané.

Připomínají též jeskyň při vsi *Moršolijówce* nad Rosijí, z kterých jedna má na dél 80 sáhů, a sedm zšíří; jiné jen osm sáhů jsou dlouhé. Mezi *Trypolem* a *Zlodziejówkou*, půl míle od Dněpru nad blátivou nižinou, na úbočí vrchu zakrytého lesem, jest sluj široká $1^1/_2$ lokte, zvýší pětčtvrtí loket, vyrytá v zelenavé hlíně. O jiných zasutých jeskyních, jichž vchody zapomenuty, koluje rozličné podání.

XI.

K jakému plemeni náleželi dávní obyvatelé poříčí a jeskyň.

Jakkoli řídké pozůstaly památky po těchto pravěkých a dle nynějšího stupně výzkumu i *nejstarších obyvatel pravěkých* v Evropě, přece z nich poznati lze v hlavních črtách způsob surového a obtížného jejich živobytí, ale památek vlastních lidí málo posud nalezeno, což vysvětluje se jednak řídkým zalidněním tehdejší Evropy, jednak tím, že v náplavech starších hmota kostěná vzala při plavení značné porušení.

Celkem však mezi lidmi, kteří v náplavech se nám dochovali, a mezi jeskyňáky nebylo v budově těla značného a podstatného rozdílu a také nynější obyvatelé těch končin, kde člověčí kostry nalezeny, podobnější jsou předvěkým předchůdcům patrněji, než některému barevnému kmeni v jiném zeměd'lu.

Nejpamátnější z ostatků člověčích až do času starších náplavů sáhajících pocházejí z Francie a

z porýnských krajin, jakož i z Belgie, kde se více pilnosti věnovalo tomu zajímavému odboru lidského vědění.

Sem počítají se též lebky nalezené u Stängenäsu ve Švédsku, u Mastrichta a *Eguisheimu* při Rýnu, a znamenitý dlouholebec z údolí *Neanderova.*

Neméně slyne spodní čelist z jeskyně la Naulette opičím rázem svým, a učenci Rebouxovi podařilo se v písečníku u Levallois a Clichy nasbírati množství pravěkých kostí člověčích. Ze všech ukázek těch patrno, že *ve Francii žil v jeskyních lid vysoké postavy s lebkou šišatou* t. j. tak *dlouhou*, že se šířka k délce měla jako 7:9, kdežto my krátkolebí Slované míváme šířku značnější a tudíž lebku poměrně *krátkou* (8:9). *Obyvatelé s lebkami krátkými osadili Evropu až později.*

Některé známky dlouhých lebek posud spatřují se na lebkách novějších národů kmene keltického za časů, kdy se již broušených kamenů užívalo.

Význačné známky vzpomenutého plemene dlouholebého jsou: nízké, úzké, do zadu sražené čelo, z něhož vystupují vyduté oblouky pod obočím; skráňová kost spatřuje se na nich rozšířena a k zadu stlačena; v zadu pak vyniká záhlaví; poněvadž spodní čelist ustupovala dole, jeví se lebky přímolící, vše jak posud spatřujeme u některých národů Tichomořských, ku př. na Maorech a na obyvatelích Nové Kaledonie při Australii. Ale podobnost ta jen opětným srovnáním s památkami hmotnými (okrasami, zbraněmi a nástroji) dá se lépe dotvrditi, poněvadž na úplnou shodu aneb *na příbuznost* národů těchto s našimi pravěkými jeskyňáky ani mysliti nelze. O rozšíření

lidí za nejstarší doby nejen po západní, ale i po východní Evropě na řece Kamě, tím pak více po jižní (Théby, Megalopolis v Řecku) svědčí nálezy nástrojů z kamene vyštípaných podobných nástrojům Abbevilleským. Docela podobné památky objeveny též u Beirutu na Libanonu v Palestině, při Nilu v Africe, ba až v Indii u Madrasu a v Americe na veletoku Misisipi a Misuri, kde hluboko pod vrstvou nyní již vyhynulých ssavců uhodilo se na kosti lidské společně s hroty šípů a sekerami kamennými. Byl tedy člověk v době starších náplavů již po celé zemi rozšířen.

Obzvláštní zmínky zasluhuje lebka z údolí *Neanderova*, jež s celou, silnou kostrou ležela pochována a vyznačuje se poměry, jaké se na churavých blbcích aneb na opičích lebkách shledávají, takže mnozí ji měli za znetvořenou památku a ne obyčejnou ukázku člověčí hlavy z těch dob. O lebce před několika roky u Mostu v nových naplaveninách nalezené s jistotou se tvrdí, že tlakem půdy je znetvořena. Také dr. Wankel našel lebku dlouhou v Býčí Skále, a sanice známe od Předmostí a ze Šipky. V Šárce u Prahy v cihlářských hlinách přichází se na ně častěji.

Polské hroby kamenné, ba i mohyly na Podole, jak v Haliči, tak na Rusi svědčí obyvatelům dlouholebým, kteří podobně měli hlavy tvořené, jako kostry v hrobech bavorských nalezené, ač ovšem poslední tu jmenované mnohem novější jsou a také již o pokročilejším plemeni lidském svědectví dávají.

Konečně ještě zmíniti se jest, že *za doby kamenné pravidlem pochovávali mrtvoly* na bobku sedící, *s bronzy* pak nalézáme *spálená* těla v popelnicích, což ještě částečně se dělo za času, kdy

železa užíváno, ale v té době již převládalo pochovávání ležmo způsobem nyní obvyklým.

XII.

Kamenné pomníky a hrobky.

Sotva že lidstvo jen poněkud pokročilo nad prvotní surovost, spatřovalo v silách přírodních, ve strašných zjevech rozpoutaných živlů *vyšší moc*, které se zalíbiti a krutost její usmířiti snažil se smrtelník způsobem rozmanitým. Jedni kladli pomníky z ohromných kamenů složené, jiní místo zvláště památné označovali nezrušitelným znamením ohromným, aby i památka činu toho trvale byla poznamenána. Jindy zase místo posvátné oddělovali *kruhem* kamení od ostatní země, ba pamatováno i nebožtíků a staráno o to, aby schrána jejich tělesná zavřena byla v kamenné komůrce, jež představovati měla obydlí lidské. A tak nepřímo památkami těmi ukazuje se, že věřili v jakýsi život po smrti.

V tomto nápodobení obydlí není nic zvláštního a nového; vždyť Eskymáci podnes pochovávají své příbuzné v staveních podobných boudám jejich ze země a ze sněhu urobeným. Představme si stoh dutý a k němu chodbu z kamenných ploten sdělanou, kterou jen obtížně po čtyřech prolézti možná do obydlí stohovitého, a máme obraz *obydlí* a *hrobu* eskymáckého. Na východním pobřeží Gronska nalezeny dvě takové chýše a blíže hlavního místa Godhavnu odkryto jich ještě více s lidmi pohřbenými (sedmo) při stěnách a ty podaly vysvětlení pomníků v západní a severní Evropě, jakých nyní nalezeno dosti i jinde v Evropě, v sev.

Africe, v Syrii, Palestýně, v Indii, a od kterých málo se různí kamenné chodby zasypané zemí, jaké v Americe severní se vyskytují. Cestovatelé brzy uhodli účel kamenných staveb takových, vždyť spatřovali je u národů posud žijících. Obyčej pochovávati mrtvé ve svých jurtách (stanech) zachoval se posud v Sibiři, kde komoru z balvanů sestavenou zasypávají hlinou, aneb když kamenů po ruce není, sdělá se vnitřek z trámců na způsob pokojíka, kde i ohniště proti vchodu upravují. Cook vypisuje podobně obydlí Čukčů v severní Asii; stěny komory málo jen v zemi vyhloubené sestaveny ze dřeva a velrybích žeber, načež travou pokryty a pak hlinou zasypány, tak že povstal pahorek tvaru obdélného, zdélí až 6 m. a ku 4 m. vysoký, který ještě Čukčové upevnili zdí kamennou až 1 m. vysokou a celou patu obydlí objímající. A není zvyk tento jen u severních národů rozšířen, i v Africe jižní upravují vetchým starcům obydlí v odlehlých krajinách a pak je opustí zanechavše je smutnému osudu. Také na Novém Zélandě ostrované při průlivu Torresově u Australie, ba i Indiáni při Maraňonu potřebují *obydlí za hrob.*

Co pak se úcty týká ku přírodním věcem, oznamuje se z Indie, že Kurumbové i mravenčím hnízdům se klanívají. Kameny posvátné posud uzříti lze na ostrovech Fidžiských při Australii, kde klaní se jim tak nábožně, jako Indiáni svým pomalovaným kamenům (Dakoti, Peruáni a j. v.).

Úcta taková udržuje se i u národů, kteří tisíc let jsou pokřtěni. Posud můžeme na jižní Rusi spatřiti venkovana, jak smeká před kamennou babou na mohyle, jak obětuje šátky, úrodu, ba i peníze těmto dávným památníkům! Kterak vysvětliti tyto pohanské názory, jež v národu posud

žijí? Když kmenové slovanští, germanští (němečtí), keltičtí a latinští do Evropy z Asie jihozápadní (Iranu) vstoupili, spatřili již zajisté dávné pomníky a divíce se jich ohromnosti, za díla „obrů“, za práci „sil nadpozemských“ je považovali, obrům, ďáblům a jiným vyšším bytostem je připisujíce. Dlouho přivlastňovány stavby kamenné, jako vše, o čem se nic určitého nevědělo, Keltům (oltáře druidův*) a tito národové přezvali podivné památky tyto „památkami po obrech.“

Přihlédněme nyní k sestrojení pomníků kamenných. Nejjednodušší pomník představuje kámen na způsob mílníku do země zasazený, keltický název pro osamělý kámen takový je *menhir* (obr. 12.), docela podobné pomníky staví posud divoši, natírajíce je barvami. Brzy nepostačil jednoduchý pomník a stavěli celé řady jich, jak spatřujeme v nynější Francii na půlostrově bretaňském, v Anglii a v Indii; pak ještě jinak, totiž do kruhu, stavěli pomníky (posvátné kameny na Dekanu v Indii) a přikrývali je, tak že sloupořadí utvořily a některé z nich, vynikající výškou zvláště stavěli na způsob dveřejí (světoznámá *Stonehenge* blíže Salisbury v Anglii.) Někdy vybrali na kamenné pomníky desky, a tři sestavené na způsob dveřejí pokrytých deskou vodorovně aneb též šikmo,

Obr. 12. **Menhir.**

*) Druidové byli kněží a pěvci vykonávající n Keltů obřady náboženské.

utvořily *dolmen* (obr. 13.), který obdržel často podobu komory, když vzadu aneb i také napřed deskou byl přihražen. Nejčastěji stavěny kamenné chodby (blíž Bagneux u Saumuru ve Francii, v Anglii a v Dánsku též hojné), jimž Francouzi říkají *alée couverte.* (obr. 14.), Obyčejně pochovávali dovnitř mrtvé a zahrnuli pomník hlinou neb štěrkem jako zejména v Dánsku, ve Švédsku a v Německu na pomoří Baltickém se spatřuje.

Tyto pomníky často u vnitru svém chovají kostry člověčí, ozdoby a nářadí, často i pod nimi zakopány zbraně. Rozšíření jejich jest značné.

Nejdříve si jich povšímnuli ve Francii a v Anglii. Francie vykazuje jich značný počet v západní polovině své, tak že může se krátce naznačiti rozšíření jejich čarou od Marseillu na Brusel taženou, nejhustěji objevují se v departementu Lot 500 pomníků, dep. Finisterre 500, dep. Morbihan 250, Ardiche 155 atd. V Belgii nalezeny v okolí Lutichu, v Namuru a v Hennegavsku. Na všem pobřeží Středního moře objevují se a místem dosti četně, ba i na ostrovech, ale všude tu ne tak ohromné jako v Bretagni. Na půlostrově Morei v Řecku objeveno jich s dostatek, též pobřežní kraje Španělska a Portugal jimi se honosí, odkud až za úžinu do Afriky se prostírají a celou severní částí její táhnou. Blíže pevnosti Konstantiny do sta jich načítáno, ale ty jsou původu *značně mladšího.* V jednom i římská mince císařovny Faustiny se vyskytla. V některých klíny kamenné a střepy nalezeny.

Též Egypt chová komory kamenné a odtud opět sledovati je můžeme v Palestyně, na Libanonu a zvláště pěkně popsány z Indie. Vrátíme-li se do severní Evropy, možno nesmírné jich množství vykázati *v Dánsku*, ve Šlesviku, v Holštýnsku,

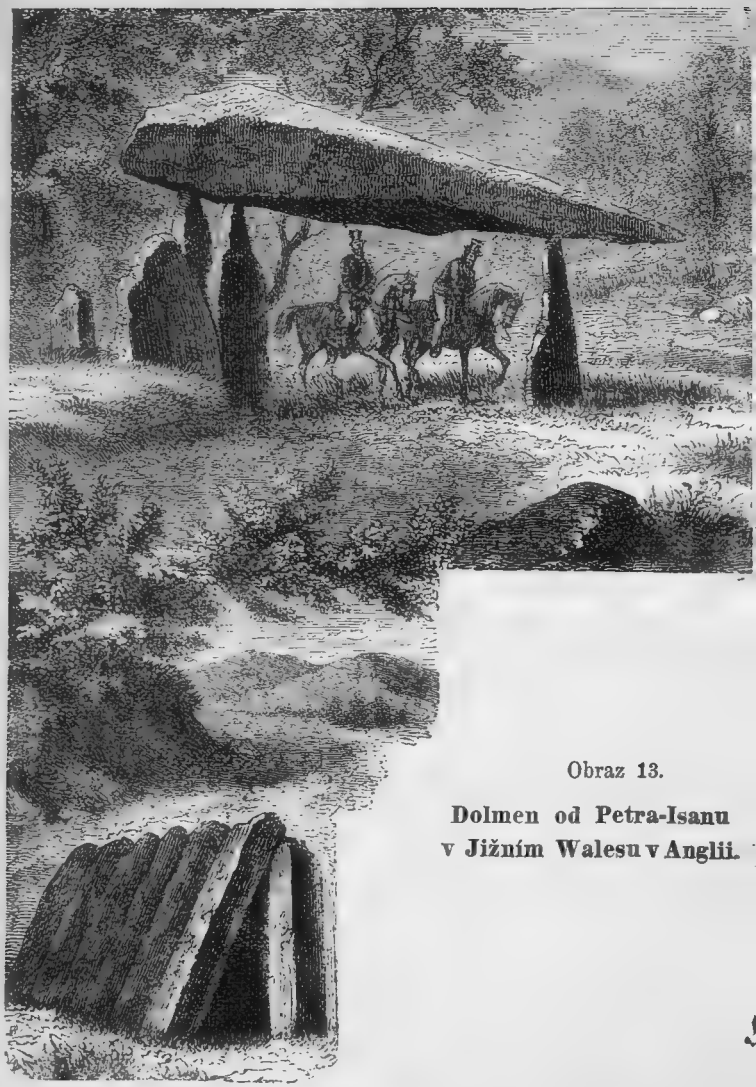

Obraz 13.

Dolmen od Petra-Isanu v Jižním Walesu v Anglii.

na ostrovech Fehmarnu, Syltě, *Rujaně*, ba ve Švédsku v krajích Schonen a Westgothlandu. V Německu jdou od moře Baltického až do Durynska, potom u Lehnice, v Slezsku a v Poznaňsku shledány stopy jejich. Nescházejí ani na britských ostrovech, zejména v Irsku a na ostrovech Orkneyských.

Pokusíme se některé vypsati.

Pověstný *Stonehenge**) v Anglii (obr. 15.) sestaven ze dvojitých sloupořadí v kruhu, jehož průmér obnáší 35 m.; vnější sloupořadí jest od vnitřního $2^1/_2$ m. vzdáleno, uprostřed jest 8 kamenů do oválu srovnáno, z nich větší až 6 m. jsou vysoky. Ohromné ty balvany jsou hrubě přitesány. Ne bez významu jest na 300 mohyl v okresu 3 míle kolem, kdežto jinde v tom kraji spatřují se pořídku. Zdá so tu býti posvátné místo dávných obyvatel Anglie a náleží tak jako násyp ohrazený valem a příkopem u obce *Abury* k nejznamenitějším památkám pravěkým ve Velké Britanii. Sluší však připomenouti, že v 39 mohylách okolo Stonehendže, z nichž 151 proskoumáno, objeveny kovové předměty, a že bezpochyby i Stonehenge patří věku bronzovému.

V Bretagni vyniká mezi kamennými pomníky pole u *Karnaku*, kde v devíti řadách zasazeny přitesané kameny až 7 m. vysoké, ač ovšem nyní něco jich rozházeno různě. V té krajině hojné jsou *dolmeny* čili kamenné komory, z nichž mnohé sestaveny prostě z kamenů neotesaných na způsob rakve. Také zde v západní Francii zasypány jsou mnohé kamenné stavby hlinou, že se vně mohylám podobají. Jsou i mohyly, v nichž více komůrek kamenných uděláno.

---

*) Vyslov *ston-hendž*.

Ve Švédsku i Dánsku nalézá se obrovských staveb s dostatek, zvláštní pozornost jim věnoval dánský král Fridrich VII., jenž byl sám horlivým starožitníkem.

Tam obyčejnější jsou chodby z balvanů, ale také nacházejí se tu hroby na způsob nynějších oltářů sestavené z desek, uvnitř na komůrky rozdělené, v nichž uloženy mrtvoly sedíce. V deskách rovných odpočívají kostry dobře chráněné před povětrností a šelmami. Často bývá půda těch komor obrovských *(jaettestuer)* dlážděna kamením, někdy však jen pískem vysypána. Největší balvany přikrývají vršek. Uvnitř měřívají komory

Obraz 14. **Kamenná chodba v Bagneaux ve Francii.**

více než 2 m. Chodby též uzavřeny jsou balvanem a mívají směr k jihu nebo k východu, v komoře společně ležívají při stěnách kostry a vedle nich ozdoby a zbraně. Na ostrově Zélandě našlo se v jednom pomníku 50 koster pohromadě. Nezřídka pokryli je za pravěku hlinou a štěrkem, že nezkušený jich ani nepozná.

Mnohé z nich sloužily za obydlí. Na dánském ostrově Syltě nalezeny roku 1868 podobné příbytky lidské. Západní břeh ostrova jest nyní opuštěn a přece zde lidé žili, jak ukazují dvě komory kamenné, zbraně kamenné a hrubé střepy roztroušené. Místem urovnány tu kameny na způsob krbu. Zmíněné komory byly zajisté vystlány travou a rákosím a přikryty dřívím. Blízko nich také objeveny hromady mušlí mořských, rozbitých a opálených. Uměli zdejší pravěcí obyvatelé robiti v rukou hrnce z hlíny neplavené a jen málo je vypalovali, až pak upotřebením jich při úpravě pokrmů mnohé více vypáleny. Mezi střepy a v popelu ležely kosti zvířecí, ovšem většinou zvětralé. V kamenných hromadách a kruzích roztroušeny sekery pazourkové až $^1/_2$ m. dlouhé, pak rovněž jen z kamene vyštípaná kladiva, klíny, dláta, hroty z oštěpů a šípů. Také těžítka na sítě z pískovce aneb z hrubé hlíny mezi nástroji pomíchány, jimž podobají se menší přesleny, ač by se vlastně amulety nazývati měly, protože nedokázáno, že již v té době člověk přísti uměl, ale spíše nosívali je na vláknu uvázané při sobě. Celkem podobají se věci zde nalezené oněm z *nejstarších* osad jezerních, jak se dále o nich promluví.

Zajímavo, že lid posud na Syltě vypravuje o dávném trpasličím národu, který vytlačen byl jiným, silnějším národem po krutých bojích. Dle pověsti bydlili ti lidé v pahrbcích, na stepi nazvané „Braderup-Kamper“. A v skutku v nich nalezeny kamenné a *bronzové* předměty a kostry lidí s malými rukami, jež podobají se co do složení některým polárním národům.

V dánských dolmenech bývá počet koster nestejný; větší jich vykazují až 20, menší jen 5—6. Zmínky zasluhují dolmeny o jednom a více pa-

trech. Kosti nejsou vždy v přirozeném pořádku, lebka bývá mezi koleny a údy rozházeny, ale

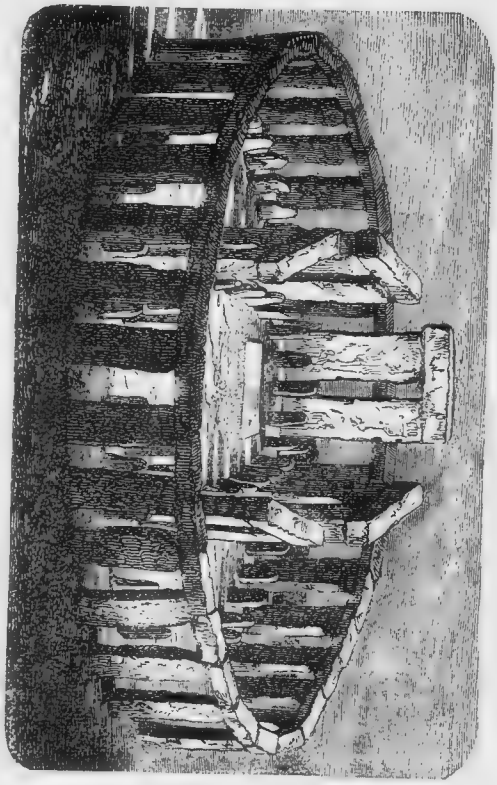

Obraz 15. Stonehenge v Anglii.

přece souditi lze, že pochovány jsou na bobku. Zem bývá vydlážděna a na kostře spočívá vrstva hlíny. Zdá se, že do dolmenů neukládali se mrtví najednou, nýbrž po čase, že sem jako do hrobky

ukládány, při tom zajisté rozněcovány v naplněných komorách ohně. Jak povstaly tyto kamenné pomníky, velmi důmyslně vyložil král dánský Fridrich VII., důkladný znatel předvěkých památek své země, že totiž nejprve navezena byla hlína, po ní na válcích dřevěných vyvežen balvan krycí, a pod ním že se v odhrabané půdě podstavce umístily; aneb jinak též, že podstavce zasazeny nejdříve, hlinou přikryty, načež balvan po hlíně až na ně dosmýkán a konečně hlína odhrabána.

XIII.

Kamenné pomníky a hrobky v zemích slovanských.

Obraťme se k zemím slovanským!

Dobu kamennou v království Polském, v Poznaňsku a v západním Prusku vyznačují hlavně *kamenné hroby*. V těchto lze nalézti nejen popelnice ale i kostry. Předměty, jež nalézáme v takových hrobech, jsou kamenné (též křemenné) a hliněné. Ale obyčej zřizovati kamenné hroby, přetrvav tisíce let, přešel do doby kovové; v těch případech pak nestavěno již hrobů nad kostrami, ale nad popelem v popelnicích. Přiházelo se však, že byla nalezena kostra i s popelnicemi a při tom bronz i železo. „Nesoudíme, že by to potvrzovalo dvojitost obyčejů pohřebních, t. j. spalování mrtvol a ukládání těl nespálených," jak praví krakovský starožitník, učený *A. H. Kirkor*, „nýbrž spíše směs lidí různých kmenů, z nichžto každý se držel svého obyčeje otcovského. Přivádí to však na domněnku, že i v Polště v dávné minulosti bylo obyčejem pohřbívati mrtvoly ne-

spálené, a v pozdější době nastalo spalování jich, kteréž obyčej potrval až do vyhynutí pohanství.“

V okolí Sandoměře odkryty hroby ze dvou kamenných, velikých desk složené, mezi nimiž nalezeny výrobky křemenné a kostry obložené polními kaménky. Blíže Vislice uhodilo se na hrob zbudovaný z ploských kamenů, nahoře i dole otesaných. V hrobě tom nalezeny kosti a miska, v níž vězela křemenná sekera.

Jihovýchodně od Varšavy mají kamenné hroby tvar trojúhelníku rovnostranného, složeného z kamenů. Ale v těchto hrobech nenalezeno již koster, nýbrž popelnice s popelem, při nich výrobky křemenné, ale nic kovového. Jisto, že hroby takové ještě ve IV. stol. po Kr. byly v obyčeji. Také v Poznaňsku, v západním Prusku a ve Slezsku nad řekami Kvisou, Bobrou a Zhořeleckou Nisou nalezené kamenné hroby s popelnicemi kladou se ku konci doby kamenné.

Sklepy kamenné v Lelevu nad Ukrou podobají se vypsaným již komorám dánským.

Přejděme nyní na Rus.

Bílou Rus tvoří nyní gubernie mohylevská, vitebská, miňská, část vilenské a grodenské. Velmi značné množství kamenných výrobků, mlatů, seker, toporů, praků atd., jež tu v zemi nalezeno, svědčí o zalidnění v době kamenné, ač mimovolně obrací pozornost po tom, že tu naprosto není *kostěných* výrobkův, které téže době náležely. Proto snad nalézáme tak mnoho věcí kamenných, svědčících kromě toho, že výroba jich byla na vysokém stupni rozvoje. Křemenných předmětů jest velmi málo. Na některých místech, zvláště nade Dvinou, rybáři místo obyčejných hliněných závaží, jichž se užívá k ponoření velké síti, podnes připevňují

k ní až do sta i více kamenných mlatků, jež nosí nejpatrnější sledy časů prvotných.

Hrobů patrně připomínajících dolmeny posud nenalezeno na Bílé Rusi, ano i málo hrobů z doby kamenné, jež neliší se příliš od obyčejných mohyl čili kurganů.

Velmi vzácné zbytky pradávných časů uchovaly se ve východní Haliči, severně od řeky Dněstru až k řece Zbruči; na hranicích ruských nazývá se kraj ten Podolem, jižně od Dněstru až ke Karpatům rozkládá se požehnané krasami přírodními Pokutí (Pokucie).

Na Podole, míli od Bílče, slavného svou jeskyní velikých rozměrů, leží dvorec Monasterek nad Seretem. Zde se zachoval chrám pohanský, vytesaný ve skále a na blízku *dolmen*, jenž co do vnějšku zhola ničím se neliší od *dolmenů* v západní a severní Evropě nalezených. Je to obrovský křemenec spočívající na třech kamenných podstavcích. Měří na dél 390 cm., ztlouští 73 cm. a největší šířka obnáší 230 cm. Ležel asi vodorovně, ale nyní jest již poněkud nachýlen, ježto podstavce se rozličně usedly, tak že kámen jest teď 63, 35 a 33 cm. vzdálen od země, což také se rovná výšce podstavců na povrchu země. Obvod jich je též rozličný; jeden má 175, druhý 148 a třetí jen 140 cm.

Zdá se býti nepochopitelno, jak se může křemenec tak obrovský udržeti na třech podstavcích poměrně slabých. Bedlivější bádání odkrylo nám tajemství té podivné stavby.

Na jižní straně u paty dolmenu v hloubi 117 cm. pod povrchem země nalezl Kirkor kostru, jež byla přikryta deskou. U kostry však nebylo ničeho. Od toho hrobu kopán průkop pod dolmen se vší opatrností, aby se nezviklaly podstavce.

Všechny tři podstavce byly ve hloubi spolu spojeny zdí čili základem, jenž z velkých křemenců bedlivě a těsně jsa sestaven, tvořil kolem dolmenu kamennou zeď zvýší 60 cm. Pochopitelno, že tím způsobem pojištěny podstavce před zkázou a proto také dolmen sám na nich dobře spočíval. Pod dolmenem nenalezeno již ničeho.

Na jižní straně byl vytesán hluboký kříž snad od mnichů blízkého kláštera, jenž teď leží v ssutinách, pak prostředkem kamene běží žlábek, jako pro odtékání nějaké tekutiny. Možná, že prastarý hrobový dolmen za časů pohanských proměněn v oltář obětní, že na něm zabíjen dobytek v oběť a žlábek ten že mohl býti tehdy vyroben na odvádění krve.

Na křemenu jsou nápisy staroslovanské, nyní již nečitelné. Rozumí se, že nemají nic společného ani s dolmenem ani s modlářským kamenem obětním.

Ostatně znám jest též na Bílé Rusi dolmen s nápisem staroslovanským blíže Orši. Nyní jest rozpadlý. Na něm je vyryt kříž a nápis: „Pomoz, Hospodine, sluhovi svému Pozvolodu, synu Borisovu.“ Byl by to tedy nápis asi z r. 1171 a nemá s původním účelem dolmenu, za jakým v dávném pravěku vystavěn, nic činiti.

Než vraťme se na Podol. *V hrobech kamenných* uloženo po dvou kostrách skrčených, sedících, dále obsahují předměty hliněné, kamenné a někdy jantarové, ale není v nich zcela nic kovového.

Prvý takový hrob kamenný nalezen r. 1827 v Beremianech při ústí Strypy do Dněstru. V hrobě bylo několik kamenných sekerek, z nichž jedna je podnes v museu Ossolińských ve Lvově. Nad tím hrobem byl prý kopec z kamení, jež při rozebrání odvezeno skoro na stu povozů. Po ně-

kolika desítiletích nalezen takový hrob v Chorostkově na Podole, v něm dvé koster sedících a při nich tři kamenné sekerky, křemenné dláto a dva hrnéčky.

V Kociubińcích nedaleko Husiatyna byl odkryt hrob 18 cm. pod povrchem zemským. Dávno před tím snešen násyp mohylný, který hrob označoval. Kamenný hrob byl sestaven ve čtyřúhelník z desk kamenných. Byl podlouhlý, na jihu širší, na severu užší; měl za podlahu desku a pokryt byl také deskou kamennou. Spodní deska měla 170 cm., šířka na jihu byla 97, na severu 83 cm. Podobné desky na povrchu byly zvýší 79 cm., ale byly zasazeny v zemi ještě o 29 cm. hlouběji nežli podlaha a upevněny zde menšími křemeny ve čtyrech řadách. V obou pobočných deskách s pravé strany byly nárožníky šikmo otesány, každý na 43 cm. Dvě skrčené kostry odpočívaly na severní straně. V ostatní části hrobu byly *tři* sekerky, střepy hrnkův, okrouhlá jantarová ozdoba dirkovatá a dva kly zvířecí.

V průběhu následujícího bádání podařilo se ještě A. H. Kirkorovi odkrýti a ohledati též takové hroby v *Černokoňcích*, v *Semenově*, *Beremianech* a *Kušilovcích*, jež co do stavby a předmětů v nich nalezených ničím se nelišily a obsahovaly po *dvou* kostrách. Celkem zjištěno kamenných hrobů na Podolu haličském osm, všecky z doby kamene broušeného. Kromě toho objeven na Pokutí u Čarnolic jeden hrob téhož druhu.

Hroby *deskové* t. j. přikryté deskami patří na Podolu a v Pokutí k nejobyčejnějším, ale ty nenáleží věku kamennému, nýbrž v pozdějších dobách povstaly.

Na širošírých rovinách střední a jižní Rusi zdvihá se na tisíce kurganů v nich někdy nalézti

lze kamenné, dokonale složené hroby s kostrami, vzácněji s popelnicemi, avšak bronzové, stříbrné a zlaté věci ukazují svojí podobou na vliv řecký; to platí tím více o rakvích na půlostrově *Krymu* často nalézaných, ba hroby na Krymu sdělány v době, kam historie vrhá již paprsky světla. Za to *groblje v Hercegovině* zahaleny trvají temnou rouškou pravěku, ačkoliv rozmanité okrasy, vytesaní jezdci, bojující pěšáci, ženštiny prací polovypouklou provedené kladou hojné pomníky ty do doby, kdy užíváno nástrojů kovových. Hrobky ty buď mívají tvar ohromné rakve, jejíž vrch složen střechovitě ze dvou kamenných desek, aneb prostě jsou přikryty ploskou deskou. Obyčejně bývají $1^1/_4$ m. široké, $1^1/_2$ m. vysoké a nezřídka až 3 m. dlouhé. Roztroušeny jsou od hranic bosenských při Neretvě a Trebiňčici až na Černou Horu. Daleko starší jsou však gomily, o nichž promluvíme v článku dalším.

XIV.

Kamenné památníky v Čechách; jejich význam. Pověry.

Nejjednodušší pomník představuje ojedinělý *menhir*. Začasté uhodíme na podobné mezníky v lesích a na pastviskách a mnohé pověsti se k nim pojívají. Tak blíže Slaného u *Klobuk* stojí „zkamenělý slouha“, „mnich“ říká lid jistému kameni u Drahomyšle v Žatecku, o kterém hrozné pověsti kolují, tak jako o kameni v lese Bora zvaném mezi Liběchovem a Chcebuzí, a jinde zase „stádo zkamenělé, s pastýřem,“ a obraznost lidská ještě vynajde i „psa, znamení ovčákovo.“

Péje o tom náš Simeon K. Macháček v básni

Kletba.

Co se bělá na rovině?
Stádo to, či kamení? —
Co se bělá na rovině
Stádo jest i kamení!

Za dne dávno minulého
Tamo louka stávala,
Louka Bočka Dechtovského
Oko mile vítala.

Na tu v smělé výtržnosti
Ovčák vžene stádo své:
Boček shledne to a zlostí
Přechvátiv se zakleje:

„Bohdejž s ovcemi ty svými
Na tom místě zkameněl!“
Jak to prones ústy zlými,
Kletbu vyplněnou zřel.

Vizte, stádo zkamenělé
Jest to pestré kamení;
Ovčáka hle v jeho čele,
I psa, jeho znamení. —

V Čechách přišli starožitníci také na kameny, postavené v pravěkých dobách; některé představují balvan otáčející se na podložce, ty slují „viklany“, jiné jsou na povrchu neb vespod vyhloubeny. U Sudoměře v Boleslavště spatřoval Krolmus v jednom takovém kamenu božiště (?) a na vrchu Hradišti nad Volyňkou spatřuje se též žu-

lový balvan na povrchu rukou lidskou na způsob kotlu prohloubený a dva menhiry.

Není pochyby, že i *Kačena* čili *Husova kazatelna* v Sedlčansku náleží ku pravěkým pomníkům kamenným. Jdoucímu po cestě z Vysokého Chlumce do Petrovic objeví se náhle za Vilasovou Lhotou krajina jako poseta žulovými balvany až i náramné velikosti, a zdá se, jakoby stáda ovcí se tu po polích a pastvinách rozplašila.

Mezi těmito balvany pozornost na sebe vábí jeden, od lidu z nepamětných dob *Kačena* zvaný. Na návrší na pravé straně zmíněné cesty činí tento balvan pevně, sedě jenom na malé ploše, sotva půl čtverečného metru veliké; trčí ohromnou svou velikostí do výše jako houba ze země vyrostlá, a zdá se, že by jím vítr mohl pohnouti. Pozorujeme na něm, kterak přirozeným způsobem mohly vzniknouti podivné kamenné útvary, jež J. Er. Vocel nazval „viklany“ (Památky archaeologické III. 298.; Pravěk 127). Představme si, že kámen při své malé základné ploše bude se dále rozpadávati v písek, až ztratí pevnou spojitost se spodní skalou; tu kámen buď se překotí, aneb i pak zůstane státi a můžeš jej otočiti; v tomto případě byl by to hotový viklan. Balvan tento má v objemu 12·6 m., největší výška jest 2·7 m., váhu jeho vypočetl inženýr Jan Pudil, jenž kámen objevil, na 16.800 kg. Na povrchu jeho se severní strany pozorovati prohlubinu sedlu podobnou, jeden metr širokou a taktéž dlouhou a půl metru v kámen hlubokou. Výška od země k sedlu jest 1·5 m. Tato prohlubina, prvotně přirozená, byla však lidskou rukou v nynější způsob upravena. Malá prohlubina na východní straně se jevící jest všecka přirozená. Jest tu rozšířena pověst, že na tom místě Hus několikrát lidu kázal.

Dle nápadné podoby kamene, ovšem přirozené, a poněkud i dle jména *Kačena* soudí objevitel, že to mohla býti nějaká obětnice pravěká z doby pohanské.

Zajisté představuje tento kámen s misou *tak zvaný obětní* kámen a v Čechách není nálezem ojedinělým. U *Kadova* (severně od Horažďovic) má Kačena žulového bratra *viklana*.

Na krabatině českomoravské nalezeny při hranicích moravských ve výběžku Čech u Hradce Jindřichova, tu na Blocksbergu, nedaleko Číměře, u blízkého Kunova pak u kapličky blíže zřícenin Landšteina, jiný kámen objeven u Mirošova mezi Pelhřimovem a Jihlavou a skupiny skal s misami objeveny též na pramenech Svratky u Českých Křižanek na temeni vrchu Perničky zvaného.

Zajímavo, že lid ku kamenům pojí pověsti, že „čert tu seděl“ a také Husité při nich že se scházívali.

Chceme popsati některé, jež Jindřich Rychlý objevil. Na jižním srázu vrchu „Blocksberg“ řečeného, který se vypíná mezi Starým Městem a velkostatkem Maříší na Moravě, nalézá se jezbina z hrubozrné žuly, neobyčejně veliká a hmotná, zdélí 9 m., zšíří $6^1/_2$ m. Na povrchu téměř ploském nachází se 16 menších neb větších dutin, z nichž okraj některých blíží se podobě kruhu, u jiných pak oba průměry se značně od sebe liší. Mísy některé nemají stoku ke kraji kamene, však jsou mělkými rýhami vespolek spojeny a téměř stále vodou naplněny.

Balvan u zřícenin Landšteina (3 m. dl., $1^1/_2$ m. šir., as 70 cm. tlustý) má též povrch devíti misami vyhloubený a spočívá na kamenech pod ním do dvou sloupů narovnaných, tak že má skoro podobu dolmenu.

Mísy vydlabány jsou patrně lidskou rukou, majíce ostré kraje a dno ploché, rovné.

Nad Svratkou blíže Křižanova ohledal „Perničky“ Karel Adámek. Na nejvyšším temeni (u „pekárny“) nalezl dvě skupiny mis čili pernic. V první zvláště vyniká veliká pernice netoliko rozměrem, ale i tvarem. Zajímavá jest při pernicích v těchto skalách forma s převislým krajem. Vyduté postranní plochy jsou velmi dobře ještě zachovány, místy hladké, zevní okraj arcit valně již odroben, protože hrubozrná žula těchto skal snadno zvětrává. Skupení všech tří, v nestejné výši vyhloubených a soustavně žlábky spojených pernic jest pozoruhodné. Na protějším temeni skály jest neméně zajímavé, jinak složené seskupení pernic.

Poblíž těchto „Perniček“ nalezen byl při dobývání pařezu v značné hloubce tak nazvaný „hromový kámen“. Jest ploský a má podobu podlouhlého pětiúhelníku, jehož dolejší plocha a zejména hořejší strany patrně jsou přihlazeny.*)

České perničky připomínají nám balvan u Wilčewa v Prusích někdy ku království polskému náleževších, blíže stanice Mikolajek při dráze malborsko-mlavské.

Tam leží na stráni pahorku *dolíkovatý* kámen z červenavé *žuly* v podobě ohromného klínu. Na vyšším konci měří $1^1/_2$ m. výšky a je zdélí pěti metrů. Při druhém konci vyčnívá ze země a v zemi jistě vězí do hloubky 1 m. Na povrchu, podél širšího konce spatřují se dvě řady perniček průměru 5—7 cm.

*) Nechceme pominouti mlčením vypravování p. Vraného, jenž upozornil nás na „*obrovské postele*“ v lese jižně od Zdechovic (vsi na silnici ku Přelouči). Jsou to balvany nakupené čili přirozené dolmeny, z nichž prostřední tvoří stůl a zde prý Husité slavili večeři Páně.

Tyto důlky jsou pravidelně okrouhlé a některé se krajem dotýkají a dna mají rovná, některé jsou docela mělké, jiné až 1 cm. hluboké a *pravidelně* a *stejnoměrně* vyhloubené. Na první pohled snadno se přehlednou, protože jsou mechem a lišejníky zarostlé. Kámen podobá se některým ze Švédska, ale tam tvoří podobné kameny obyčejně pokrývku dolmenu, kdežto u wilčewského po dolmenu ani stopy není.

Na Moravě nalezena jest blíže vranovického nádraží Ferdinandovy sev. dráhy hromada kamení, očividně uměle narovnaná. Když pak země s ní opatrně odstraněna byla, ukázal se starobylý oltář obětní. Tato hromada kamení vzbudila pozornost hlavně tím, že obsahovala druh kamene, který se v okolí vranovickém nenalézá, nýbrž žule okolí oslavanského se podobá, odkudž sem snad byl přenešen.

Na obětní desce, dílem udrobené a patrně mnohým žárem vypálené a rozpukané, ležel uprostřed dřevěného popelu roh pak asi 1 m. dále několik zvířecích kostí. Na západ ve vzdálenosti 2 m. a hloub o 1 m. nalezena jest o sobě ležící veliká rozbitá nádoba, naplněná popelem.

A jak vysvětliti povstání předvěkých pomníků kamenných? V té příčině musíme pozorovati dnešní způsoby zejména národů nevzdělaných.

Kdežto v dolmenech a pokrytých chodbách spatřují starožitníci příbytky lidské aneb aspoň hroby dle vzorů příbytkových vzdělané, namane se při pomnících (menhirech, viklanech a perničkách) odpověď toho smyslu: Lidé chtěli jisté místo poznamenati, aby si připomínali nějakou

událost: *smlouvu*, *bitvu*, aneb místo, kde ctěná osoba byla pochována.

Dávným bylo zvykem klásti *mezníky* a mílníky na *hranicích* a při cestách, těm pak prokazovali lidé zvláštní vážnost, jakoby k úctě osoby, na jejíž rozkaz zasazena. Zajisté trvalejší to znamení, než pozdější slovanské hranice *dřevěné*, odkudž posud název náš, jejž i Němci (Gränze) si vypůjčili od pokročilejších sousedů.

Řekové osoby jisté zbožňovali a tak se stalo, že i mezníky připomínali ochrance cestujících a pastuchů, průvodce duší do podsvětí, totiž *posla* bohů Herma. Proto též sázeny v Řecku mezníky při cestách na poctu Hermovu.

Posud ctívají mnozí národové kameny. Ostáci, Tungusové vzývají skály, Tataři modlí se k balvanům. Blíže jezera Bajkalského ve střední Asii spatřujeme svatou skálu, kde prý se zlý duch zdržuje, pročež se jí lidé chrání. Původní kmeny v Indii uctívají kameny; tak Afagasové zobrazují boha svého jen nemotorným balvanem, v jižní Indii některé kmeny chovají též v chatrčích kameny, jež za dobré bohy ctí, i na polích tam vídati řadu pěti až šesti kamenů červeně natřených, jinde zase v Indii postaveny větší skupeniny kamenů s černými kruhy. Ve střední Indii putují Suthalové při obecném suchu na posvátný vrch a tam obětují na velikém plochém kameni prosíce za dešť a tlukouce v bubny. Nemalá úcta prokazuje se kamenům též od černochů v Africe (N'pal), v Habeši, a na australských souostrovích Fidžijských a Tahitských.

Rovněž Arabové před Mahomedem, dávní *Feničané*, ba i dávní Řekové ctili kameny.

Jak se zakořenila víra v kameny, pozorujeme z toho, že ještě ve středověku často se opakují

přísné církevní zákazy; tak r. 567 po Kr. zakázal koncil kněžský všem vstup do církve, kteří klaní se postaveným kamenům. Ještě dříve o sto let klaněl se král irský kamennému sloupu, který poražen byl od sv. Patrika. Ba učený Nilson tvrdí, že v hornaté krajině v Norvežsku ctili sedláci okrouhlé kameny, omývajíce je ve čtvrtek večer a při ohni pomazávali máslem a na slámu ukládali do posvátného koutku, v jisté dny roku namáčeli je do piva v domnění, že to blahobyt a štěstí domácí přinese. A tak dělo se ještě ku konci XVIII. věku! Ba ještě dnes neuhasla zúplna *úcta* ku kameni.

R. 1880 navštívili jsme s Drem Kopernickým z Krakova vesnici Třebešice mezi Kutnou Horou a Čáslaví. Vypravoval ovčák z blízkých Lochů, že jeden sedlák v Třebešicích má „hromový klín.“ Jdeme k němu, ptáme se po klínu kamenném, ale praví se nám, že půjčen byl do sousední vesnice Církvice. Ptáme se, proč jej půjčují. Tož prý „hrozně dobrý“ je na krtice a boule na krku, jen potřebí uvázati jej šátkem k bouli a brzy se ztratí. Také vypravováno, že „hromový klín“ chodí při podobné nemoci dům od domu v šatu zaobalený a také tak jej hospodář do kufru ukládá. Není-liž to *úcta* ke kameni, který při kopání na poli našli, protože v místě byla jistotně pravěká osada, jakž hroby dotvrdily?

V Čáslavi obdržel jsem po dvakráte kamenný klín ze stavení; jednou byl nalezen na půdě ve výklenku, podruhé při přestavování ležel pod základy, ač i zde ještě znáti bylo úlomky předmětů nepříliš starých. Ostatně ukládají „hromové klíny“ na půdu za trám i jinde v Čechách, někde činí tak „pro štěstí“, jinde aby prý do stavení neuhodilo.

XV.

Mohyly kamenného věku.

S pomníky kamennými často shledáváme se blíže nasypaných ze země kopců v podobě stohu, také u vnitru jich bývají desky, aneb posázeny jsou kameny.

Však jisto jest, že mohyly povstaly ve východní a střední Evropě až za trvání kovů, nemají tudíž všechny stejného stáří. Míníme tu jen o starších promluviti, ty jsou hlavně obmezeny na Anglii, Dánsko a Skandinavii.

Pamětihodno, že v Anglii mají vždy tvar více podélný a obsahují lebky *dlouhé* (délka 9: ku šířce 7).

V okrouhlých mohylách v Anglii pořídku se nalézají kostry dlouholebců, tak že vzato za pravidlo: Dlouhé mohyly obsahují dlouhé lebky a okrouhlé mohyly tají v sobě lebky kulovité (krátké). Taktéž pozorováno, že mohyly bohatých lidí *výše* byly naházeny a později teprve pochováváni jiní, ale buď v boku mohyly, aneb nad prvotními nebožtíky. Často nenajde se při kostrách nic; z 297 od Dra Batemanna prozkoumaných bylo beze všech milodarů 100, ač sem nezařaděny ani ty, v kterých objeven třeba jen odštípnutý kousek pazourku.

Pominuvše novějších mohyl ve Francii, podíváme se do *Dánska* a hned otevřeme si některou mohylu na ostrově *Moenu* (obr. 16.).

Mohyla 140 loket v objemu a 8 loket vysoká dříve byla ovroubena kruhem kamenů. S kopáním počato na východní straně, zde nalezena nádoba s upálenými kostmi a *bronzová* jehlice s hlavou souběžnými kruhy okrášlenou. Ve směru jiho-východo-jižním objevila se komora z plochých

kamenů sestavená a v ní jen popel, zkroucený nůž a kleštičky též bronzové, poblíž vyňata ze země zase popelnice s bronzovými předměty. Což, řekne laskavý čtenář, proč se vypisuje ta mohyla mezi památkami věku kamenného? Všechny předměty jmenované vloženy *později* do mohyly; neboť konečně objevena komora $8^1/_2$ lokte dlouhá, oválovitého objemu 20 loket a $2^1/_2$ lokte vysoká, východ šel chodbou k východu obrácenou. Dvanáct kamenných desek tvořilo zdi komory a strop udělán z velkých pěti balvanů, jichž mezery kameny menšími vyplněny.

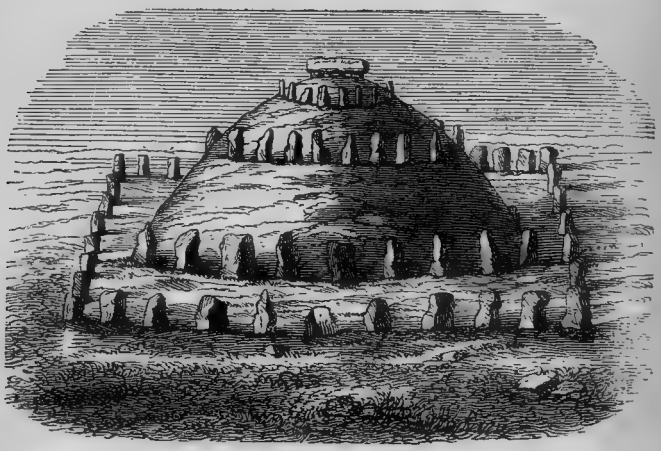

Obr. 16. **Dánská mohyla s kamennou obrubou.**

V chodbě bylo znáti kamenný práh (snad že zde bylo dříve obydlí), komora byla na 2 lokte vysoko vyplněna štěrkem a chodba jím ucpána. Uprostřed vyhrabána kostra hlavou k severu, na

jižním konci dvě lebky s kostmi na ně sesypanými. Na západním konci odpočívala též kostra a vedle ní perly jantarové a neopotřebovaná sekera pazourková, pak nedokončené dláto a střepy tečkami a čárkami okrášlené; podobné nalezeno i při kostře na severním konci. Ostatně bylo tu ještě více koster, ke 20 nádobkám dnem nahoru postavených, 5 hrotů šípových, 2 dlátka, 51 odštěpků pazourkových a 10 jantarových perlí. Také v chodbě ležela kostra hlavou k východu s nádobkou při nohách. V komoře ani v chodbě *nenalezeno* ani kousku *kovu*.

Popsaná mohyla poskytuje obraz všeobecný, jenž se hodí na mnohé mohyly v Dánsku, v již. Švédsku, na ostrově Rujaně, v Meklenbursku, v Pomořanech, v Braniborsku i ve Slezsku, často však místo komory kamenné bývá jen několik balvanů a i těch někdy nebývá. Pozorováno, že starých mohyl z doby kamenné užíváno ještě v *pozdějších* dobách k pochovávání, čímž se někdy ohromná velikost jejich vysvětluje. V nejstarších nalezeny kamenné nástroje *rázu mladšího*, což se docela shoduje s ostatky zvířat. *Sobů již v mohylách nenalezeno*, za to *jelen*, *vůl* a vzácnější *kůň* plemene krotkého.

Jisto tedy, že mohyly *počali* nasypávati za *mladší doby kamenné*, ale ve východní a jižní Evropě *většina* jich pochází *z doby kovové*.

Zvyk pochovávati v mohylách trval ještě v 10. století po Kr. Nechť tedy nikoho nepřekvapí, když v jedné a téže mohyle kamenné zbraně a při obvodu aneb ve vyšších vrstvách bronzy a železo najde. Záleží velmi na tom prohrabati základ mohyl, kde *původní* komory kamenné bývají. Právem lze též mohylu s pohřbenými *kostrami* pokládati za *starší*, než mohyly s uloženými

v nich *popelnicemi*, o kterých dále pojednáme, anyť většinu slovanských památek v sobě tají.

Starší mohyly obsahují zřídka milodary nějaké, a to jen *kámen*, *kosti* a *jantar*, kdežto do popelnic přikládáno *hojně* věcí kovových, ať okrasných, ať zbraní; z venčí ale rozdílu toho poznati nelze, a proto kopá-li se v nich, má se vrstva po vrstvě s hora snášeti a výsledky zkoumání hned zaznamenávati.

Pamětihodna jest kamenná mohyla od Smolenska v Rusku zejména balvanem, na němž nápis nějaký vryt. R. 1873 chtěli totiž ve vsi Romanově stavěti kostel a protože kamenných lomů v té krajině nebylo, hledali balvany roztroušené po pastvinách a po polích. Blíže vesnice Pněvišče našli v mladistvém lese u potoka Ljubosviže, jenž se vlévá do blízkého Dněpru, mohylu 30 metrů dlouhou, 15 m. širokou a taktéž vysokou, trávníkem a stromy pokrytou, jež skládala se z velikých kamenů jsouc zakončena balvanem žulovým na 500 kg. težkým. Balvan střechovitě jest utvářen a na obou skloněných plochách vidí se vrytá znamení. Nyní chován je v paláci knížete Alex. Mich. Korsakova-Dondukova ve Smolensku. Jednotlivé písmeny jsou 130—140 mm. dlouhé, 6 mm. široké a 4—5 mm. hluboko vryty a to na jedné straně v jedné řadě a na druhé různo roztroušené. V nich podařilo se jednomu znateli asijských řečí přečísti: *Pomník* (aneb hranice) *Baalův. Zde jsme to vytesali.* (Dle Dra J. Wankla).

Náležel by tedy pomník tento *Feničanům*, kteří znamenitý obchod po moři provozovali *za doby kovů* a sem vniknouti mohli po Dněpru, který byl nejpřirozenější cestou od moře Černého k Baltickému; tím více pak potvrzuje se, že Feničané ho vystavěli, poněvadž zjištěno jest, že měli

v obyčeji kamenné pomníky ve tvaru pyramid stavěti. (?) *)

V lesích a pustinách na Bílé Rusi zdvihá se na sta i tisíce mohyl čili *kurganů*, ale málo je jich z doby kamenné. Kostry v kurganech u Nače držely v levé ruce hlavně a v pravé kroužky hliněné. Kovových předmětů zde však nebylo. Velmi zajímavy jsou též tamní *žalníky* t. j. hroby, nad nimiž je podlouhlé kolo z kamenů; v čele bývá veliký kámen na rub postavený. V žalnících nebývá kromě kostry ničeho.

Mohyly kamenného věku odkryté na *Malé Rusi* velmi rozličné jeví se ve svém ústrojenství. Uvedeme několik poučných příkladů.

V mohyle (kurganě), kterou prozkoumal prof. Ossowski na Volyni u vsi *Zalužje*, našel kostru položenou v základech mohyly, ve směru od východu na západ, na pravém boku ležící skrčené s nohami ke trupu přitaženými. U pravé skráně lebky stálo hrubé hliněné osudí (hrnec), okrášlené neumělými dolíčky a čárkami, a u pravého boku ležela pazourková zbraň, podobná noži.

Na pohřebišti, objeveném na Podole na mezích „Kosikovci“ řečených, na sever od Malé Ušice odkryty sedící kostry, a při nich, v pravých rukách 15 kamenných seker.

V kurganě měřícím 4·2 m. výšky a k 36 m. objemu při ústí Rosavy do Rosi v nasypané mohyle nalezena ohořelá dřevěná hranice, a na ní zuhelnatělá kostra člověčí ve skrčené poloze; u hlavy kostry ležela kupka říčních škeblí a stály zde tři hliněné nádoby s ornamenty z okrouhlých dírek a přímých čárek do trojúhelníků složených.

---

*) Místo toto netroufali jsme si vyškrtnouti, ale klademe k němu znamení otázky. *Red.*

V pravé části hrobky nalezeny tři kamenné zbraně; nákonečník kopí, střely a nožík. Nad hranicí leželo množství úlomků ze škeblí, snad ostatky pohřební tryzny.

Tamtéž u vesničky Gamarny ve vzdálenosti 36 metrů od popsaného kurganu, otevřen druhý kurgan, mající jen 1·6 m. výšky a 29 m. objemu. V něm odkryty dvě kostry ležící na levém boku skrčeně. Dlaně byly u brady, nohy k trupu skrčené; při jedné kostře byla kupa škeblí, měřící v průměru asi 70 cm. a v ní 4 podlouhlé odštěpky kamenné.

Nedaleko na výšině mezi Gamarnou a vsí Jablonovkou rozryl prof. Samokvasov šest kurganů, roztroušených od sebe u vzdálí $^1/_2$ až 1 kilometru. V každém z nich nalezen hrob, vyrytý do základu mohyly do hloubi 1—3 aršinů (0.71—2.13 m.) a v něm ležely skrčené kostry. Při jedné z nich stála hrubá, hliněná nádoba, při druhé kousek volského rohu; při dvou odštěpky pazourkové.

K témuž řádu mohyl náleží ještě 16 velikých kurganů v Konevském újezdě, a to u vsi Rosavy 4, u Mironovki 3, Garbuzina 3, a v újezdu Perjaslavském u vsi Vojnice 6.

Ve vyšších vrstvách mohyl toho způsobu setkáváme se s hroby z věku železného, obsahujícími člověčí i koňské kostry, a při nich železné střemeny, udidla, šavle, nákonečníky střel a pod.; jest-liže však hlouběji až k základům kopáno, tedy vždy nalezen hrob vykopaný v zemi a na dně ostatky nebožtíka z nejdávnějšího pravěku.

Z těch příkladů vymyká se hrob u vsi Gnilice v Kyjevské gubernii, kde při klučení lesa uhodilo se na hrobniště, obložené kulatými velikými kameny a takovými též pokryté. U vnitř vězely hrnky hliněné, naplněné pískem, popelem a zuhel-

natělými kostmi a též nalezena zde kladívka a dláta kamenná rozličné velikosti.

Rozdílnost těch mohyl nejlépe dovodí, že *kamenný věk trval asi mnoho tisíciletí*, možná, že ještě se uhodí na jiný způsob pohřební toho stáří.

Nejdále na východu evropském ukázaly se pravěké mohyly na řece *Syti* v Rusku. Zde rozkopal prof. Ivanovský 157 hrobů, ve kterých byli pohřbeni mužští i ženské. V hrobech mužských ležely kamenné nože, křesací kámen, mlaty (kladiva) krásně pracované a malé popelničky, o nohách s rozličnými vzory. Kostry ženské měly náramky (z čeho?), na krku nášijníky a šňůry skleněných perel, na prstech kroužky; též vedle koster ženských ležely nedlouhé kamenné nože a v nohách popelničky. Kostry ležely na ostatcích hranice a byly zasypány říčným pískem do výše 6 decimetrů. Mohyly byly nasypány větším dílem z písku a největší měly 2·1 m. výšky, pak asi 23·5 m. v objemu.

XVI.

Osady jezerní (odry).*)

Teprvé dvacet let píše se o starověkých obydlích lidských, jež nad hladinou jezer někdy i řek se vypínala a bezpečného útulku poskytovala člověku pradávnému. Ona jsou bohatým skladištěm nástrojů i zbraní věků od sebe velmi vzdálených, ale v tom souhlasí, že po staviteli a obyvateli svém takřka ani vlasu nezanechala; neboť na ten

*) V tom článku pojednáno též o jezerních osadách z doby mladší.

čas známe z nich toliko několik málo kůstek člověčích. Příbytky jezerní jsou jako dílny v kvapu opuštěné a proto neocenitelné pro vědu předhistorickou. Kdežto nálezy na souši a v jeskyních podávají obraz hlavně pohřebních zvyků (ovšem ne bez výjimky), uvádějí nás jezerní stavby do středu živoucích a pracujících, do všedního života dávnověkých národů.

Co do rozšíření zeměpisného osad jezerních dosud objevených jmenovati dlužno země Alpské, Irsko, Anglii, Skotsko, jezernaté Meklenbursko, a nejnověji i Moravu, Krajinu, západní Francii a úbočí Pyrenejí.

Již Herodot zná taková obydlí v dávné Macedonii, Hippokrates líčí je při ústí nějaké řeky na východním břehu Černého moře; avšak k čemu bychom se tak dávných časů dovolávali, jděme k Papuům v Guinei, aneb pozorujme obydlí Indianů na řece Orinoko, a známe pak účel staveb na kolích ve vodách.

Roku 1854 byl dr. Ferd. Keller z Curichu učitelem Aepplim upozorněn na starožitnosti objevené při odvážení bahna z vyschlého břehu jezera Curišského u vesnice Meilen; Keller proskoumav ty nálezy, našel a uveřejnil památky způsobu posud neznámého, čímž povzbudilo se pátrání v jezerech tak, že dnes již přes 200 jezerních osad ve Švýcařích známe.

Rybáři při jezerech se zrodivší vypravovali, že za nízké vody lze spatřiti opálené koly ze dna trčeti. Koly jsou právě nejzachovalejšími památkami jezerních staveb, jež ohněm aneb bouří za své vzaly. Bývaly to jehly nedokonale přitesané a do dna zatlučené; na nich pak bývala podlaha a na ní stálo obydlí buď na způsob nynějších

chalup anebo tvaru oblého. Dřevo stěn zamazali hlinou, a právě zbytky hliněných pokryvek vedly ku přibližnému vypočítání rozměrů jednotlivých bud. Také bývaly stěny pleteny z prutů, a střecha nejspíše rákosová aneb slaměná. Ode dveří vedl často i 100 kroků dlouhý most ke břehu, jindy zase lodice (vyhloubený kmen) uvázaná lyčeným provazem na kůlu lépe posloužila (obr. 17.). Zdá

Obr. 17. **Stavba jezerní.**

se, že někdy i 300 chalup v osadu skupeno bylo, které neméně než pro 1000 lidí dostačovaly.

Tak asi vypadaly stavby ony před tisíci lety; jejich pozůstatky nyní teprvé zkoumavý duch lidský vypátral a srovnal, i podal dosti celkovitý obraz

stavu národů, o nichž dějepis buď nic neví anebo jen řídké zprávy podává. V té příčině mnoho jest děkovati té okolnosti, že ty památky uloženy na tichých dnech jezer, kam rušivá moc vzduchu nepronikla; neboť co do zachovalosti i bohatosti nepředčí je žádné jiné nálezy. Dlužno však uvážiti, že k původním spustlým stavbám mohly po dlouhé věky přibývati novější věci; neboť předměty na suché zemi bývaly náhle vrstvou půdy pokryty, ať od člověka ať silami přírody, ale na dně jezer jen zvolna díti se to mohlo. Celkem bývá archaeolog skvěleji odměněn v jezerních stavbách, než při stejné píli v jeskyních a mohylách, proto též literatura jinojazyčná mnohými důkladnými spisy o bydlištích jezerních chlubiti se může; známať jest již květena i zvířena Švýcarská těch dávných dob lépe než nynější bylinstvo a zvířectvo na Balkáně. S podivením zíráme na němé svědky dávných Evropanů, jež horliví badatelé do museí byli snesli, ale obyčejně vídáme nezasvěcence obraceti se k pestřejším a pochopitelnějším starožitnostem ze středověku. Jak ve sbírkách se děje, tak opakuje se při skutečném nalezení: zajisté spíše nalezne penízek svého numismatika, než kamenný nožík znalce.

Poloshnilé, kolmě stojící jehly v bahně na dně jezer aneb pod vrstvou rašeliny jsou nejjistějšími známkami jezerních staveb. V jezerech švýcarských obyčejně nalézají se koly po dvou při sobě, a základná plocha, kterou řady jejich objímají, bývá rovnoběžník; krom toho nacházejí se tam tarasy, povstalé vyplněním celého vnitřku ohrady utvořené ze zaražených kolů; v té náplni bývá hlína, kamení, klestí i klády, a tarasy takové připomínají na irské crannogy. Podnes nalézají se nárožní a postranní koly přiměřeně při-

způsobené. Na kolích zaklínily se trámy, často i s korou zachovalé, a na ně položily se křížem opět jiné trámce menšího průměru, jež podlahu k budoucím stavbám tvořily. Jehly byly 7—10 cm. tlusté, ze dřeva smrkového, olšového, osikového, řídčeji z jiných. Na mnohých kolích jest u spodu viděti stopy opálení i hrubých tesů. Mnohem méně nalezá se z budov samých, takže s určitostí ani tvrditi nelze, že by bouda taková na komory rozdělena bývala. Zajímavo jest stopovati přičinění obyvatelů, když hladina vody ku podlaze se přiblížila, aneb když zvláště na tarasových stavbách země se sesazovala: pak urobena bývala nová podlaha výše, a to tolikrát nad sebou, kolikrátkoli nebezpečenství hrozilo (ku př. u Niederwylu ve Švýcařích). Jako rozličně volena bývala místa dle hloubky vod (2—7 metrů), tak i vzdálenost od břehů nestejná bývá; v Murtenském jezeře jest osada až 4000 kroků od břehu. Málo jest oněch bud, které o samotě bývaly; vše nasvědčuje tomu, že obyvatelé soustředili se v osadách. Méně však jest jisto, kde dobytek chovali.

Nástroje a zbraně vězí v bahně spolu s nádobami aneb aspoň se střepy. Znamenitým činitelem, ba takměř nezbytné byly *parohy* jelení a rohy a *kosti* přežívavcův. Nejhojnější bývají kladiva a klíny, od nástrojů kovových podstatně rozdílné tvarem i upevněním. Ve kladivu bylo topůrko zasazené do díry pracně vyvrtané; klín kamenný upevněn byl v kroužku parohu, a oboje v sochůrek vklíněno. Většina nástrojů z kamene jest broušena, štípané jsou vzácné; zdá se, že hornina byla pilkou z pazourku tak dlouho formována, až jen broušením hladkosti dodati zbývalo. Záhadou posud nedosti objasněnou jest vrtání děr: jedni vidí je povstávati po způsobu

indianském třením písku namočeného, avšak většina zkoumatelů doznává, že nemožno jinak leč kovovým soustruhem v tvrdé hornině vyrobiti tak mistrovsky a hladce vyvrtané díry. Některé osady obsahují však nálezy jinaké; tak u Wangenu na Bodamském jezeře nenalezeno parohových násadců; podobný příklad podává jezero Atterské v Horních Rakousích, v kterém se nacházejí šipky bez výběžku pro upevnění, ač taký tvar v jezerních stavbách jest výminkou. Nemožno si ani jednodušších nástrojů mysliti nad části kostry zvířat: dolní čelist poskytne tesák, paroh motyku, lopatka lopatu, rybí kost jehlu.

Z *kamene* často nacházejí se drtidla na obilí, velké to valouny; pak menší kaménky, kterých rozpálených potřebovali k ohřívání vody. Prvotní nástroje poskytla vůbec příroda sama, a člověku bylo zdokonalovati. Šipky robeny bývaly z pazourku aneb z křišťálu, a asfaltem slepovali je s násadcem. Hojné přesleny hliněné a obtěžkávadla sítí jsou z kamene, a majíce tvar oblý často i dvakráte jsou provrtány. Veškeré starožitnosti jmenované zhusta přicházejí v jezerních stavbách z doby kamenné, ovšem z mladší části její čili z neolithické periody.

O hojnosti nástrojů kamenných přesvědčí jediný příklad, jejž z J. Lubbockova výtečného díla (Prehistoric Times) vyjímáme. Ve Wauwylu (západně od jezera Sempašského), kde byla objevena téměř nejznamenitější jezerní osada ve Švýcařích, našlo se: 43 kamenných seker, zvláště z hadce; 86 hrotů šipek z pazourku; 200 třísek pazourkových; 16 drtidel na zrní; 20 nespracovaných kamenů, za kladiva potřebovaných; 26 brusů a 85 ráží (kuliček) — celkem 426 předmětů.

Vedle kamenných předmětů nejhojnější a jezerním stavbám vlastní jsou věci z kosti a parohu, ba můžeme tvrditi, že starším stavbám jsou známkou nejjistější. Jehly, hroty, dýky, harpuny z kosti, kladiva a násadce z parohu velikosti a tvaru přerozmanitého patří k nejobyčejnějším nálezům. Přesvědčivše se o hojnosti jich ve Studenici u Lublaně, neváhali bychom onu dobu nazvati kostěnou a položiti ji mezi palaeolithickou a neolithickou. Patříce na tyto výrobky, mimovolně porovnáme je s dnešními nástroji Eskymáků aneb některých ostrovanův Polynesie.

Nacházejí se též *výrobky hliněné*, dosti vkusné, tvaru různého. Nesmíme ovšem mysliti, že v takové hojnosti se jich dopídíme jako kamenných aneb kostěných věcí. Mnohdy spokojíme se střepem neb úškem, jež neznalec rád odkopne. Avšak mezi mnohými roztlučenými našly se i nádoby celé: hrnce, koflíky, vásy, džbánky, slánky, kotlíky, mísy a zvláště osobitý tvar se dnem pupkovitým, jenž do hliněných kruhů (věnců) se vstavoval. Některé vynikají tečkovitými aneb čárkovanými ozdobami, které se skládají z přímek neb křivek; prvé jsou starší, druhé svědčí občasí bronzovému. Podoby zvířat nepřicházejí tak, jak jsme na bronzových předmětech zvykli, též ozdoby listové jediný vzor nalezen ve Wangenu. Když pozorujeme tyto nádoby jednoduché, pomocí nehtů aneb vlákna důlkované, neb rýhované, shledáme u pravěkých původců jejich daleký pokrok proti nynějším sběravým obyvatelům vnitřní Afriky, kteří ořechovitých skořápek za nádoby užívají, aneb proti loveckým Eskymákům, jimž plochý kámen ovroubený hlinou za hrnec slouží. Nádoby krajinské srovnávají se na mnoze se švýcarskými; obojí jsou rukou robeny, čistě a řemeslně; úška při

obojích někdy pozorujeme; ale vzorné předměty Studenické postrádají velikosti a hrubosti švýcarských, vyznamenávají se ornamentikou rovnočarnou, kosočtverci tečkovanými ze tří rovnoběžek, jež u dna a u krku trojčáří takovéž uzavírá. Divíme se výtvorům těm, jež tak bezúhonně jsou porýsovány, že podnes za nesnadný vzor hrnčířům sloužiti mohou.

Dřevěné předměty více méně vzaly porušení, a jich vzácnost přičísti sluší lehkosti dříví, jež snadno z původní osady odplaveno bylo.

Vedle hrnčířství objevují se nám nejstarší stopy *košikářství* a *tkalcovství*: zbytky z pletených stěn, prouténá dna z košíků leží vedle tkanin a sítí lněných (Linum angustifolium, zvrhlé teď pěstováním v L. usitatissimum), jež nejen mřížkovaně jsou setkány, ale rozličné vzory dosti kombinované vykazují; z toho soudí archaeologové, že do světnic nad vodami okny neb jinými otvory světlo vnikalo. Užívání řeménkův posud nálezy není dokázáno, což tím jest nápadnější, uvážíme-li hojnost odpadkův zvířecích.

Jest-li dle jmenovaných posud nálezů činnost obyvatelů posuzovati lze, tím více zajímati budou nástroje *kovové*, jež k vyšší způsobilosti poukazují a o touze po okrase dávného lidstva svědčí. Měď, bronz, železo zove se ona trojice. Starší rozdělení staveb a nálezů vůbec dle kovů těchto jest příliš smělé. Ryzí měď zřídka se objevuje, častěji bronz s různým množstvím cínu, a obou vzácnější i mladší železo. Tvar klínu zde opět shledává se v pálstavech a keltech; rozdílnější jest upevnění jich. Zbraň byla někdy nastrčena v díře neb kroužku, jindy na konci ohnuté násady, a často vláknem utažena. Obojí způsob posud nalézáme u národů sudanských.

Podivuhodná shoda jeví se srovnáním mečů pradávných z Dánska a Švédska s nalezenými v jezerech švýcarských (Novohradském) aneb s našimi v Čechách; neboť rukověť jest členitá, u spodu do půlkruhu vyříznutá, na konci někdy ve spiraly se zatáčí; břit byl po obou stranách; rovněž i v krátkosti souhlasí oboje meče.

Bronzové nože mívají ostří prohnuté a mírně jednohrbý hřbet; násady se zachovaly. Významný jest nůž Studenický, jenž tvarem upomíná ještě na nože kamenné; čepel jest 10 centimetrů dlouhá, při zaokrouhlené špičce 1 cm. široká, ke střenku rozšiřuje se na obou stranách až na 3·5 cm.; na tomto širokém konci má výběžek užší, 3 cm. dlouhý, jenž zabodl se do střenky jako u našich nožů, které se nezavírají. Jest ukován z mědi a nehonosí se vrstvou ušlechtilé rzi. Srpy jsou ohnuté, a jako nože jednostranně broušené, čímž liší se od starších nálezů kamenných. Podobné bronzové srpy, jen štíhlejší, byly nalezeny v prohbí Domažlickém; jeden vyobrazen jest ve Vocelově Pravěku str. 43, obr. 30. Zub řezák přivedl asi člověka na myšlénku, hotoviti dláta, jež nemnoho rozdílná od nynějších kořistíme z rašelinitého dna osad; násada bývá parohová.

Pozorováním zbraní a nástrojů takových docházíme k úsudku, že pradávní obyvatelé jezerních osad pomýšleti směli i na *okrasy*, sic k potřebě všední nepodstatné, kteryžto soud utvrzen jest častým objevováním kruhů, obručí, jehlic a náušnic. Všechny ozdoby a nástroje byly ulity, a našly se i kadluby a krušce bronzu; jinde však uhlídáme, že jediný způsob lití v kadlub nebyl obecným. Uzavřené i otevřené kruhy, někdy důmyslně čárkami ozdobené, zřejmě dokazují, že dávní lidé většího vzrůstu nebyli než nynější po-

kolení, což i všemi nálezy na souši se potvrzuje. Hlavice jehlic z jezerních osad neliší se od nálezů jiných, a při mnohosti vynikají rozmanitostí i délkou. Nezřídka bývají i 25 centimetrů dlouhé, všelijak zohybané; jsou to němí důkazové vyššího smyslu po kráse, které pozorujíce žasneme nad hojností tvarů nikdy se neopětujících.

Marnivost lidská jest pradávná. Jako my dnes usměvavě patříme na okrasy dávnověké anebo na nedávné paruky a jich družinu, tak po století leckterá modní tretka nynější leda pohrdavý pohled si zaslouží. Knoflíky, jaké ke spínání límců u rukou Evropanům v městech slouží, zastrkuje si Eskymák do spodního pysku, ačkoli bychom u těchto ubohých lidí sotva očekávali okras. V té příčině zůstali jsme starými lidmi, nosíváme v prstenech blýskavý kamének, tak jako divoch brasilský, jenž krystalky křemene provrtává pracně, aby se okrášlil.

Proto nedivíme se nálezům předhistorickým, jež obchodní spojení s dálnými kraji podmiňují: v Meilenu na Curišském jezeře objeven byl jantar, nepochybně z moře Baltického pocházející, a v jezeře Novohradském u Consice vyloveny byly korále Střednímu moři vlastní obé mezi kostěnými a kamennými výrobky vtroušené. Ani takých důkazů nepotřebujeme, vždyť obyčejný pazourek vybízí k přemýšlení, jakou asi cestou dostal se snad z nynější Francie do staveb jezerních; neboť ve Švýcařích nejsou jeho naleziště.

Aby úplný byl obraz života pradávného v osadách jezerních, dlužno vzpomenouti nejvzácnějšího majetku lidí pravěkých, totiž *dobytka*. Kdežto u obyvatelů jeskyň posud zvíře domácí neobjeveno, a v kjökkenmöddingách dánských (haldách pravěkých odpadků kuchyňských) shledán

pouze pes, přidruží se tuto k člověku šest druhů domácích zvířat: pes opět, vepř, kůň, koza, ovce a skot v několika odrůdách. Zvířena té doby důkladně probádána Basilejským prof. Rütimeyerem. Kosti domácích zvířat nejeví na povrchu svém onu drsnost, jakou kosti zvěře se vyznamenávají; násadce totiž k upevnění šlach jsou nepatrnější. Vedle toho i výkal dobytčí na dně jezer se nalezává, patrná stopa pastýření.

Hojněji živil se ale pradávný člověk *lovectvím*. Parohy, rohy a kosti zvěře dostatečně poučují, jaké množství jelenů, srnců, divokých vepřů, tura domácího (nejčastěji Bos Taurus brachyceros), koz, ovcí, lišek, bobrů a medvědů (brtníků) pobito bylo. Dobrou polovinu všeho zaujímají zbytky jelena a krávy, což platí zejména o stavbách jezerních z doby starší; k těm přidružují se co do množství ostatky vepře divokého, jenž ale podstatně od nynější černé zvěře se liší. Kůň a zajíc, zvláště poslední, jsou velmi vzácni. Z bible a cestopisů po Laponsku, po Číně, Gronii a j. víme, že nechuť k masu zaječímu ve mnohých zemích byla nebo dosud jest obecná.

Snadněji přehlédneme nálezy co do množství poměrného, když přepíšeme tabulku Rütimeyerem sestavenou. V jezerní osadě v malém jezeře Moosseedorfském severně od Bernu shledána byla zvířata v tomto množství: pes 3, liška 4, bobr 6, srnec 8, koza a ovce 10, vepř 20, jelen 20. Kosti posledních dvou jsou mohutnější než druhů teď žijících, ale při kostech lišek shledán byl toho opak. Pes podobal se nynějšímu stavěcímu aneb křepeláku.

Charakteristické pro starší jezerní stavby bývají zbytky divokého tura, bisona, bobra, medvěda; jen v nejstarších nalézáme bisona a kočku

divokou, kdežto domácí její příbuzná vůbec ani v novějších jezerních osadách nepřichází; totéž platí o myši. Věru zvířata jsou vedle látky nástrojů nejdůležitější známkou k určování stáří. Obecný za doby starších náplavů sob zdá se že vymizel zcela ve střední Evropě, rovněž v Dánsku, aspoň ve švýcarských jezerech ani v kjökkenmöddingách sob nebyl objeven, co tím důležitější jest, ježto v mohylách Anglie, Francie, Německa i v jeskyních moravských sob k nejobecnějším zvířatům náležel.

K vůli úplnosti vyjmenujeme ještě řadu *opeřenců* s připomenutím, že drůbež, až na osamotnělý nález v říční osadě Olomúcké, za dob oněch člověkem chována nebyla. Z 26 druhů ptáků jsou nejhojnější: orel skalní, luňák červený, jestřáb, krahujec, káně lesní, sova, kalous, špaček, vrána, krkavec, holub řivnáč, jeřáb, čáp bílý, volavka, racek, labuť velká, kachna divoká, čirka modrá, potápka malá a morčák veliký. Když přidáme ještě asi deset druhů plazů, vzroste číslo druhů obratlovců na 70, jež v osadách jezerních jsou zjištěny.

Chov dobytka za časů nynějších jest rolníku nezbytný pro mrvu; toho asi tehdy nebylo; dobytek chován pro mléko, maso a kosti. Při tom ovšem nezanedbával lovec pradávný svých polí; *obilí* nalézané i v nejstarších osadách jezerních vzácným jest důkazem, kterak rostliny chlebné dlouho trvají v užitku. Jediné stavby jezerní dochovaly mnoho z květeny předvěké, co jinde za méně příznivých poměrů ztrouchnivělo. V osadách jezerních nachází se zuhelnatělá utlučená pšenice malá, pšenice egyptská, proso obecné i vlaské, ječmen šestiřadý malý a ječmen šestiřadý hustý.

Dle prof. Heera z Curichu býval čas setí na jaře, což přirozeno, ježto mnohé rostliny pěstované pocházejí z jihu od moře Středozemského; čehož na oko nepatrným, ale důležitým důkazem jest provázející je plevel, jenž nyní pouze na jihu bují. Silenka Krétská zhusta vedle obilí přichází. Pšenici egyptskou nalezli ve Wangenu na jezeře Bodamském; vůbec vše ukazuje k východišti lidstva, k orientu.

Z kamenných nástrojů nejhojnější jsou roztěrače čili drtidla, jak výše ukázáno; ony chléb vezdejší na hrubém kameni upravovaly. Placka 2—4 cm. tlustá z tluče pšeničné a jahel prostě upravená, v rozpálených, popelem posypaných kamenech upečená, toť chléb dávných lidí. Velice významné jest, že obilí ani chléb v osadě u Lublaně se nevyskytá, ač kamenů k roztření našlo se tam s dostatek.

Osvald Heer určil 115 druhů rostlinných, nalezených ve stavbách jezerních, z nichž nepěstované druhy namnoze s dnešní květenou souhlasí. Pláňata jablka i hrušky k potravinám jistě přičísti dlužno, takž i jahody, ostružiny a maliny, jež zvláště v starších jezerních osadách (Moosseedorf, Wangen) se objevují. Rovněž pojídány bývaly plody kotvice (Trapa natans), která až na nepatrnou výjimku vůbec ve Švýcařích neroste. Překvapující jest i tu shoda s nálezy Studeneckými v příčině kotvice. Oves jest znám ze vsi Montelier u Freiburka a z Petrova ostrova v Bielském jezeře ve Švýcařích, tedy z osad doby bronzové; žito však nikde se nejeví, zdá se, že z východu Slovany do Evropy se dostalo; rovněž konopí nenašlo se v osadách jezerních. A tak docházíme důležitého soudu; rostliny jen potud se zdokonalily, pokud člověk ku pěstování při-

hlédl, divoké druhy souhlasí s nynějšími: v tom triumf rolnictva!

Zmínivše se výše o pletivu a tkanivu, nemohli jsme pomlčeti o *lnu*. Len nynější jest Evropanům znám od tisíciletí, vypěstován byv ze lnu úzkolistého jako i len egyptský; předčil v mnohém lýko osikové a lipové. O zdělání jeho pracovalo množství rukou, a tkaniva vzorkovaná přisvědčují, že vedle nutné všední potřeby i jakési ozdoby dbáno. Jednoduchý předvěký stav tkalcovský sestaven byl nově na základě jezerních nálezův fabrikantem Paurem z Curichu. Jestli uvážíme dnešní zručnost domorodcův indických v hotovení pavučinovitého mušelínu pomocí rukou, pak neupřeme přibližnou zručnost dávnověkým lidem jezeřanům. I připravování lnu rozličně se dálo; kdežto len přeužitečný žat býval, nalézáme trsy lnu krátkého i s kořeny.

Dosti úplný obraz lze sestaviti z nálezův o žití a pokroku lidstva, ale o *člověku* té doby málo dodati zbývá. Mnozí archaeologové domnívají se, že člověk jezeřan starší kamenné doby různil se od jezeřanů pozdějších známkami tělesnými, jakž z větších rukojetí železných mečů a obručí soudí se o větších hnátech obyvatelů pozdějších. Starší osady ve Švýcařích rozkládají se na severu v jezeře Curišském a Bodamském; z bronzové doby skoro výhradně pocházejí stavby v západní a střední části země. Taktéž pamětihodno, kterak zvyku obývati nad vodami časem ubývalo; osady z pozdějších dob jsou totiž řidší, ač-li dobře soudíme, přivlastňujíce vzácnější kovové nástroje pokolení pozdějšímu. Starý obyčej upalování mrtvol byl jistě znám také obyvatelům jezerních staveb, a co z kostí člověka nalezeno, to přičísti dlužno lidem utopeným, zvláště dětem

do vody spadlým. Ačkoli není v světě archaeologickém odvětví, v němž by se s takou pílí a důkladností bylo pracovalo, přece výsledek hledání po ostatcích pravěkého člověka zůstal nedosti odměněn. V Robenhausenu nalezeny jsou dlouhé okončiny ze ženštiny prostřední postavy, ale silné co do svalstva. Ze staré doby pochází lebka Meilenská z jezera Curišského, jež není tak podlouhlá jako lebky z dánských rašelinišť, nýbrž upomíná tvarem na Švýcary posud žijící při týchž jezerech, kteříž nejsou výrazně ani krátkolebí ani dlouholebí. Ostatně jest jen kost čelní, temenní, základná, a část spánkové kosti zachována.

Důmyslní starožitníci tušili, že hroby jen ve břehu hledati jest, a to se v skutku již r. 1865 odůvodnilo nálezem při jezeře Ženevském, kde při nahodilém kopání nedaleko stanice Moraine u St. Prestu uhozeno asi na 30 lidských koster, které vodorovně ležely v hloubce 1 m. Některé z nich měly patrně upravený hrob, jiné pochovány jen v zemi. Nalezeno při nich na 20 náramků bronzových, práce řemeslné, a vedle nich obyčejně při hlavě nádoby hrobové, vysoké as 13 cm. a 16 cm. v průměru měřící.

Potom zase r. 1876 při zakládání vinice blíže Auvernieru při Novohradském jezeru uhodilo se ve hloubce as 2 m. pod prstí na veliké kamenné plotny, pod nimiž ležely kostry člověčí, ovšem již zetlelé, zejména lebky byly celé rozpadlé. Hrob ten byl 1·8 m. hluboký, 1·6 m. dlouhý a 1·13 m. široký, na všech stranách stály kamenné desky vedle bludných balvanů, a sice tak, že rozdělovaly hrob ten na tři části, z nichž prostřední byla největší. V této nalezeno kostí a hlav asi z 15—20 mrtvol. Dno hrobu vysypáno bylo drobnějšími oblázky a vchod k části první zavalen

velikým kamenem. Z předmětů nalezeny zde byly: dvě sekerky z hadce, na jednom konci hlazené, na druhém provrtané; zuby medvědí, vlčí a kančí dílem též provrtané, kostěný kotouč s otvorem, bronzový prsten, jehlice a perlička. Vedle tohoto společného hrobu ležely kosti děcka a mezi nimi dva bronzové náramky, útlé, vyklepané, jiné dva lité, plné s okrasami rytkem vyvedenými, jantarový korálek a drobná visutá okrasa bronzová. Střepů při tom nebylo. Mrtvoly nejspíše seděly v dřepu. A poněvadž v hlavním hrobu bylo jich 20, nepochybně po každém pohřbu přikryl se jakousi deskou, až naposledy po naplnění hrobu, přiklopen byl těžkou deskou, 1·6 m. dl., a 1·3 m. širokou. Hroby ty však již kamenné době nesvědčí, jsouce mladší.

Stáří švýcarských jezerních staveb, zejména porovnáváme-li je s dánskými kjökkenmöddingy, nesnadno stanoviti. Učenec Morlot vypočítal o jezerní osadě z doby kamenné, která objevena byla u východního konce jezera Ženevského blíže nádraží Villeneuveského pod vrstvami z doby bronzové a římské, že jest 5000—7000 let stará; kdežto Troyon jezerní osadu Chamblonskou na Novohradském jezeře, která ne z kamenného, ale bronzového občasí pochází, nejméně na 3300 let páčí. Výpočet Viktora Gilliénora udává stáří jedné osady mezi jezery Bielským a Novohradským, která prvotně ve vodě stála, na 6740 roků. V jezerních stavbách našly se výrobky různé, surové až i velmi dokonalé, z čehož soudí se, že pocházejí z dob od sebe vzdálených; neboť krok za krokem zdokonaloval se člověk, a již v jezerních stavbách nalezli jsme jej ne v prvotné surovosti, ale co pastýře a rolníka.

Posud popisovali jsme stavby jezerní ve Švý-

carech, dílem proto že tam jsou nejhojnější, hlavně však za příčinou vědeckého proskoumání, jehož se jim dostalo více a pečlivěji než v zemích jiných. Nedávno objeveny byly nové osady v jezeře Atterském a Lunném v Horních Rakousích, právě dobývá se bohatá osada Studenická v Krajině, a shledává se v nich podivuhodná shoda se švýcarskými; také okrouhlé stavby ve vyschlém jezírku meklenburském u Wismaru dokona se švýcarskými se srovnávají. Rázu starších osad jsou irské crannogy; novější nasypané ostrůvky v jezerech hornoitalských až do obecnějšího užívání železa bývaly obydleny.

XVIII.

Kjökkenmöddings*) čili odpadky potravné na pobřeží.

V Dánsku staly se odpadky potravné, jež pravěký *rybář* a *lovec* nahromadil, předmětem pečlivého zkoumání.

Štědře poskytovalo moře dary své pravěkým lidem, kteří bydleli na ostrovech dánských a na souostroví, z něhož pevnina půlostrova Jutského během věků povstala.

Zde žijíce při zálivech mořských vystavěli si bídné chatrče. Jediný *pes* přidružil se již tehdy k člověku a s ním na lov vycházel do černých borů, kde pobíhal štíhlý *jelen* a toulal se plachý *tur*, kde slídila liška i vlk, na stromech pak číhali divoká *kočka* i *rys*. V rašelinitých močálech

*) *Kjökken*,. dánsky kuchyně; *möddings*, hromady odpadků.

rýpal *divoký vepř*, ve vodách žili bobři a vydry, jejichž vzácné kožešiny vážil se pravěký lovec nejvíce. Jindy zachtělo se lovci mlžů mořských a sbíral je při odlivu moře. Pochutnávalyť sobě pak celé rodiny na *ústřicích*, *břehovkách*, *srdcovkách*, *slávkách*, i na některých hlemýždích mořských, po kterých ještě dnešní labužníci se oblizují. Moře dařilo své sousedy hojně plody svými; tuční *sledi*, *dorši* i *úhoři* chytali se do sítí. Z oné doby pozůstaly nám ohromné hromady odpadků potravných, jež až do výše tří metrů na mnohých místech při moři se zdvihají. —

Pokusíme se vypsati jednu takovou pravěkou hromadu u *Meilgaardu* na severovýchodním břehu půlostrova Jutského.

Povrch porostlý je pažitem a znatel již zde najde některou kůstku obroušenou, zubatý nožík aneb opálenou skořápku mlže. V povrchní vrstvě stromy zapouštějí své kořeny a pod tím nalézá se ohromné množství mušlí dorostlých, z nichž většina před věky byla upálena, snad aby povolily svazy, které mušli živou uzavírají. Jen tu a tam vyčuhuje pazourek a kost často poškrábaná křemennými nožíky při obírání masa. Střepů z nádob velmi hrubých a v ruce robených naskýtá se malounko.

Tytéž poměry opakují se na březích ostrovů Seeland, Fünen, Möen i na Samsoe a vroubí hluboké fjordy Jutska a to nejen u samého moře, nýbrž též výminkou až 50 km. od břehů, kam až rozlévalo se totiž někdejší moře.

Obyvatelé žili tím způsobem jako nynější obyvatelé Ohnivé Země při jižní Americe: lovili, rozbíjeli kosti, aby dostali vnitřní tuk, drobné pak kosti, zejména žebra házeli psům a vedle rybolovu a honby zaměstnávali se robením hru-

bých kamenných nástrojů otloukáním, aneb brousili jehly kostěné a na ohni vypalovali nádoby. Z parohů též upravovali držadla na zubaté nožíky, jichž užíváno jako pilek. Podivením naplňuje skoumatele ohromný počet kamenných seker, hrubě z pazourku vytlučených.

Obyvatelé zdejší pochovávali v mohylách a dle hojných koster soudí se, že byli postavy malé, s obočím vypouklým, hlava jejich byla kulatá a výraz tváře upomíná na Laponce nyní v smutných, ledovitých krajinách Skandinavie severní žijících. Za zvláštní znak udává se, že zuby přední kousaly kolmo na sebe a že nebyla tedy horní čelist se zuby předními *před* spodními zuby, jak u nás se spatřuje, kdežto obyvatelé Gronska mají zuby položené jako obyvatel dávného Dánska.

Zajisté vedli zde život kočovný, vyhledávajíce kraje zvěří a mušlemi bohatější; neboť i *lidnatost poměrně řídká* dovolovala jim taký způsob živobytí.

Konečně ještě chceme uvésti obraz, jakým Darwin líčí způsob živobytí na ostrovech Ohnivé Země, který nejvíce upomíná na dávné živobytí obyvatel, po nichž kjökkenmöddingy pozůstaly.

„Domorodci, kteří výhradně mlži (mušlemi) se živí, jsou často nuceni opouštěti svá bydliště. Ale zase po nějakém čase stěhují se opět na stará místa. To shledáváme na hromadách starých mušlí, jichž váhu páčiti lze na několik tun. Tyto nahromaděné misky poznáváme již zdálí dle jejich lesklezelené barvy, jejíž původem je rostlina jinde skoro nerostoucí. . . . Vigvam (stan) Ohniváků podobá se velikostí, tvarem a objemem stohu. Skládá se z větví do země zastrkaných a je po jedné straně bídně travou a sítím pokryt. Zdě-

lání takového příbytku žádá práci asi jedné hodiny, též užívá se ho jen několik dní. . . .“

Později zakotvila loď, na níž plul Darwin, při ostrově Wollastonově trochu severněji než předešle.

„Když jsme se blížili ku břehu, vlekli jsme kocábku se šesti Ohniváky s sebou. Byli to nejbídnější tvorové, které jsem kdy uzřel. Na východním pobřeží vídali jsme domorodce oděné pláštěm z lamí kůže, na západní mají však kůže z tuleňů. Mezi obyvateli ve středu žijícími jest obyčej zavěsiti si aspoň vydří kůži okolo pasu, aneb nějaký hadr zvící šátku kapesního, jenž sotva že sahá se zad až k bokům. Bývá připjat šňurami, jež se křižují na prsou, a vlaje větrem semo tamo. Ale Ohniváci, kteří seděli ve člunu, byli zcela nazí, podobně i jedna zcela dospělá ženština. Pršelo hojně a kapky dešťové i pěna mořská stékaly s těl dolů. Tato ubohá, nešťastná stvoření ani řádně vyvinouti se nemohla; jejich hnusné tahy v obličeji pomalovány byly bílou barvou, kůže jejich plsťnatá a mastná, vlasy rozcuchané, jejich hlasy bez harmonie a jejich posuňky prudké a nedůstojné. Při pohledu takových lidí sotva zvykáme myšlence, že jsou to naši bližní a obyvatelé téhož světa. V noci spalo pět nebo šest těchto bytostí při sobě, nechráněno ničím od větrů a dešťů v drsném zdejším podnebí tak obyčejných a to ještě na vlhké zemi. Když nastane odliv, zdvihnou se, aby sebrali měkkýše se skal. Ženy potápějí se v létě, v zimě, aby nasbíraly ježovky mořské, aneb sedí bez pohnutí ve svých kocábkách lovíce malé ryby pomocí vnadidla na udici (vlasu) upevněného. Podařili se jim zabiti tuleně, aneb když objeví hnijící velrybu na vodě, nastane svátek. Mimo ta

bídná jídla požívají ještě některé nechutné bobule a houby. Nejsou pojištěni před hladem, a následkem tohoto nedostatku dopouštějí se lidožroutství i vraždy.“

Kdekoli člověk za věku kamenného při moři se uhostil, všude vzalo živobytí jeho ráz dříve vypsaný a podobné hromady odpadků potravných objeveny též jinde na březích mořských, ve Francii při ústí řeky Sommy, v Anglii, ve Skotsku (tu sahají až do věku kovového) a v jiných zeměd'lech (v Australii, v Západní Indii, na ostrovech Andamanských a Americe severní i jižní, zejména v Zemi Ohnivé) našli jich cestovatelé s dostatek.

XVIII.

Rašeliny a roztroušené předměty kamenné. O pokladech kamenného věku.

Kdokoli z milých čtenářů navštívil Šumavu a hlouběji zabloudil v temném pralese, zajisté že vzpomene si na otevřenější bezlesé palouky s půdou močálovitou, kde noha se bořila, a kde raději volil cestu lesem, než zradným „*třasaviskem*“, kde mnohý paroháč zahynul na útěku.

A což pomníme-li nevlídných krajů Bílé Rusi a Litvy při řece Němenu u Baltického moře! Tichě vody plynou tu tišinou věkovitými lesy porostlou, četná bahna lemují tu jezírka, ba v čas velkých dešťů a tání ubozí obyvatelé stávají se ode všeho světa odloučenými poustevníky. Což je krajinám dánským, což šlesvickým rašeliništím, co Blatům mezi rameny rozlévající se Sprévy v Dolní Lužici, co těm proti *litevským* bahnům! A přece kraje tyto hostí lid, a jak miluje lid ten

močálovitou domovinu svou, nezaměnil by ji za nejúrodnější kraj světa! Tak bylo též před věky.

Dávno přelétla tisíciletí ostrovnaté Dánsko, jež honosí se nyní krásným lesem *bukovým*, kdy na okraji močálovitých údolí černaly se *smrčiny* a *bory*, v nichž přelétal *tetřev hlušec*, dávno zde již vyhynulý. Tehda rostl prales, až dorostl, podehnil a skácel se do močálů, kde vrstva stromů za vrstvou hromadila se a zarůstala vodním mechem rašeliníkem, aby se uložila nad vrstvou nízké severní vrby a břízy, co stejným způsobem je předešly. Člověk, jenž na březích močálů lovil *soby*, *jeleny*, *bobry*, *vydry* a jenž zmužile zaskočil *divoké vepře*, aby oštěpem *kamenným* aneb sekerou některého usmrtil, liboval si v pustinách těchto a nezáviděl pobřežním lovcům jich *mušle* a jiné plody moře.

Ještě když dub začal se zelenati v doubravinách žil tu člověk užívající zbraní *kamenných* a teprve když i hrdí velikánové ti ponořili se do vod a bažin, ostavujíce půdu *olši* a pak *buku*, naučil se člověk užívati zbraní *kovových*, jež zprvu dováželi sem cizí obchodníci z jižních krajin. Ale ani nejstarší paměti nezachovaly zprávy o tom, kdy se buk rozšířil na místě dubů, které v Dánsku jen na odlehlých končinách Jutska porůznu rostou.

A přece nezvratný je důkaz podán pozdním potomkům o bývalých lesích smrkových a při tom důkaz, že *člověk tehdy již žil*. Tvrdí zkoumatelé dánští, že ledva najde se čtvercového metru rašelin, kde by se neukázalo památky jakés po dávném člověku. Až na zmíněné lesy, pak soby, tetřeva a zpěvnou labuť nezměnilo se hrubě zvířectvo těch krajů a také souhlasí v té příčině s hromadami mušlí snědených až na to, že soba v posledně řečených nenalezeno.

Podobně jevilo se nynější jižní pobřeží Švédska, obyvatelstvo jeho rovněž zručně umělo spracovati *pazourek* přitloukajíc jej účelně a na velikých brusech pískovcových přibrušujíc. A tak hotovili nejen hroty k oštěpům a šípům, nýbrž i jemnější práce vykonávali na udicích, zručně provrtávali parohy jelení a zasazovali klíny do nich, aby potom na topůrka nasazeny za pádné sekery se hodily.

Rašeliny ukázaly se často bohatým skladištěm kamenných nástrojů a to přitloukaných a obrušovaných, kromě toho však obsahují hojné památky z parohů vyrobené. Uměltě člověk toho času měkčiti paroh rozpáleným pazourkem a pak navrtati jej výsadou parohu aneb přibroušenou kostí nártní za pomoci ostrého písku. Zhusta nalezenyť v rašelinách parohy, uříznuté a provrtané a nad to ještě mívají hlubokou díru, kam se zasazoval přibroušený kámen, takže celek se jevil jako sekera.

Nesmírný počet kladiv a seker získán z rašeliniště *u Studenice blíže Lublaně*. Tam ovšem byla *jezerní osada*, jak dokázáno r. 1875, kdežto dříve jen ojedinělé nástroje, jako kladiva parohová, pasť na lapání vodních ptáků a jiné drobnosti nalezeny. Stála zde osada ještě na konci doby kamenné, kdy tady bylo ještě jezero. Za světovládných Římanů byla zde rašelinitá bažina, přes kterou musili římští plukové vystavěti nákladnou silnici. Nemalý počet kostí a památek průmyslu dávného tu nalezen. Dobrá třetina všech kostí pochází od jelena (35%), ovce a kozy byly též hojné (15%), pak vepř (13%), skot (8%), bobr (6%), menším počtem (jen 3%) nalézají se tu kosti medvědí a jezevčí, ještě vzácněji (1%) srna i pes. Zjištěno též, že nebylo tehdy ještě

rolnictví, za to hojný lov a rybářství živily obyvatelstvo, jež dlouho až do doby obchodu s bronzem tu potrvalo.

Podobné nálezy oznamují se též v jezeře Stahremberském v Bavorsku.

Na břehu jezera Čtyrkantonského u Robenhausenu ve Švýcařích ukázalo se za suchého léta roku 1874 veliké rašeliniště, v němž ještě v hloubi 4 m. nalezena vrstva naplněná nástroji kostěnými a kostmi pěkně zachovanými. Zde na jednom místě až 20 srnčích lebek nalezeno a zhusta též byly zubří kosti při sobě, kdežto ostatky domácích zvířat byly v blízké osadě jezerní jen různo nalézány.

Také v zemích, kde posud neshledány stopy osad jezerních, jako v Belgii a v severní Francii dosti hojně nalézají se kladiva z parohu vyrobená v rašelinách, s nimi obyčejně v blízkém sousedství objevují se šipky *pazourkové*, vyštípané s zoubkovitým okrajem z tvrdého kamene.

Ještě jednou navštívíme tedy údolí řeky Sommy ve Francii a prohlédneme rašeliny uložené na březích jejích až k ústí řeky. Za Amiensem u Abbevillu dosahují značné mocnosti 10 m. a souditi lze dle kostí a mušlí tu nalezených, že náleží stejné as době s rašelinami dánskými. Také zde jsou ponořeny kolmo postavené kmeny *olší, dubů* a *lísek* zarostlé kořeny svými do dávné půdy a rašeliníkem pokryté, který ještě blíže moře nyní se tam usazuje. Jak při dánských rašelinách zjištěno, tak též při Sommě veliký počet památek vynešen z rašelin, nejvíce z parohů a rohů vyrobených, jež současny jsou s broušenými kameny. Spatřujeme patrnou snahu dávného člověka předměty kamenné zasazením do rukojetí parohových učiniti způsobilejšími; ovšem náležela k tomu

veliká zručnost zasaditi klín do parohu a ten zase na topůrko dubové aneb březové upevniti, ale doznati dlužno, že lidé na tomto stupni vývoje již se podobných obtíží nelekali, aspoň dosvědčuje to nemalé množství nástrojů všude v rašelinách uložených. Některé uříznuté kusy parohu s jednou toliko výsadou ukazují na to, že tehdy již člověk chystal si nástroje ku spracování země. Pěkná dlátka kamenná v násadcích z kosti hojně se vyskytují a někdy dlátko zaklíněno jest menšími úlomky kamenů, aby pevně drželo. Když pak se zlomilo, vyrobil si lovec jiné, protože snáze bylo mu mocnými ranami vytlouci dlátko nové, než aby staré znovu přibrušoval. Takový člověk směl již na ozdobení rukojetí pomýšleti, ale k dalšímu *vývoji umění* scházel těmto lidem smysl, čímž daleko nad ně předčili dávnější obyvatelé jeskyň jihofrancouzských.

Také zubů hojně potřebováno k nástrojům, ještě častěji na ozdoby.

Boucher de Perthes našel celou řadu kančích tesáků rozštípaných podélně a provrtaných, aby se jako náramky mohly nositi; v krajinách pobaltických ještě u větší vážnosti byly navlečené perly jantarové,

---

Předměty z kamene (pazourku) přitlučené zvláště hojně v polských zemích se nalézají; pěkně, řemeslně vyštípané hroty šípů objeveny při Visle blíže Ošnice, některé dole do půlměsíce vykroužené, jiné s násadcem k upevnění, podobně též známy ze vsi Rędzyńskie na řece Swideru pěkně vyrobené šipky srdčité a lupenovité, jež na svahu jedné výšiny hustě se nalézají spolu se střepinami

hrubých nádob dolíčky a příčnými prouhami aneb vlnitou okrasou ozdobených a jen v ruce uhnětených. Dále k severu na Němenu a dolní Visle jsou kamenné střelky velmi vzácné.

U nás jen porůznu a nahodile přitlučené *pazourkové* nástroje nalezeny. Mezi nimi vyniká dýka pazourková od *Benešova*, 10·5 cm. dlouhý 4·4 cm. široký hrot z oštěpu známe od *Trutnova*, šipka pazourková vyorána u Choroušek blíže Mšena, nůž z křesavého křemene vyskytl se u sv. Dobrotivé nad Komárovem, jiný ve žluté hlíně ze slitého pískovce spolu s kostmi nosorožce a soba v Šárce u Prahy a nůž z pazourku z náplavu Labe u Děčína.

V naší vlasti pazourku ve vrstvách skalních nenacházíme, nebylo tedy domácí látky k vyrábění pazourkových nástrojů, jako na horní Visle, v Dánsku, v již. Švédsku a v severní Francii, chtěl-li zdejší krajan míti nástroje takové, musil je vyměniti za jiné věci, aneb aspoň získati *obchodem* látku, z které se robily.*) V krajinách však, kde příroda sama značný výběr látky poskytovala, povstala asi záhy jakási společenstva, která po řemeslnicku vyráběla z příhodné domácí hmoty nástroje hledané u bližších i dalších sousedů.

Že v skutku tak a podobně tomu bylo, dosvědčuje jednak množství odštěpků cvičenou rukou z jader otlučených aneb z přitloukaných nástrojů odpadlých, jednak nahromaděné a pro obchod schystané množství kamenných klínů a seker, jak

*) Nejblíže od nás vyskytují se valounky pazourku a rohovce u Frýdlandu a ve starších naplaveninách u Drážďan.

se našly v jižním Švédsku, na Malé Rusi a ve Francii.

Konečně nemíníme pominouti toho, že ne každý nález pazourkových nástrojů klade ostatní vedle objevené předměty do dávné doby kamenné, anoť zjištěno jak nálezy, tak starožitnými spisovateli,*) že křemínky *ku křesání* vhodné vrhány do hrobů za tím účelem, aby z mrtvých vstalý v životě posmrtném *vykřesal* si nový oheň na cestu života.

Prvotnímu člověku vzácným bylo majetkem několik pěkných zbraní neb nástrojů, vždyť ještě posud nevzdělaní národové tržbu svoji provozují výměnou nástrojů, zbraní a okras.

Již za věku kamenného shromažďován takový majetek, jakož dokazují *poklady* kamenných předmětů v lůně země nalezených.

Velmi zajímavý *poklad* objeven r. 1816 na místě, kde stýkají se hranice gubernie Charkovské, Jekaterinoslavské a území vojska donského na Malé Rusi. Řemeslníci Luganské továrny v Slavjanosrbském okresu, na hranici území vojska donského uhodili při kopání příkopu na hrnek prostřední velikosti, Očekávali, že v něm budou peníze, a proto ho rozbili; avšak místo zlata našli v něm množství střel, nožů, pilek a p., vše z čistého křemene křesavého velmi zručně zhotovené. Některé nože byly až 18 cm. dlouhé, ostří měly břitké, zuby na pilkách velmi řemeslně urobeny. Nálezci větší část pokladu roztloukli na křesavé kameny. Představený Luganského závodu dozvěděv

*) Plinius, římský dějepisec a přírodník v 1. stol. po Kr. živoucí († r. 79) uvádí paměť tu ve své historii přírodní (36. 19.), ve Francii navykli kamínky ty jmenovati „silex votifs.“

se o nálezu tomto, sebral roztlučené ostatky a odeslal do Petrohradu.

Jiný *poklad* odkryl sedlák u zmíněné již vsi Gamarny v Konevském okrese Kijevské gubernie. Oraje na poli při levém břehu řeky Rosavy zaryl pluhem až ku hliněné nádobě v podobě maloruské makytry, tlusté na prst, v které objevilo se: několik pazourkových nákonečníků šípů a více kopí, dvě provrtané kamenné sekery a veliký mlat (kladivo), který jedině z celého nálezu sbírkám zachován, poněvadž ho rolník k tlučení sádla potřeboval.

Vůbec po Malé Rusi rozseto jest mnoho kamenných nástrojů, takže zde slovy písma sv. těšiti možno každého, že „kdo hledá, nalezne.“

XIX.

Některé nálezy z novější doby kamenné.

V Čechách velmi často uhodí se na pohanské hroby, ale těch, které by se až do pravěké doby kamenné položiti mohly, není celkem mnoho.

Velmi poučny jsou dva hroby severním velmi podobné, jež objeveny u *Kojetic* (mezi Prahou a Mělníkem). Zde na pastvisku vyvýšeném blíže řečené vsi objeveny dva hroby, označené zvenčí kruhem kamenů hrubých, velikosti 1—6 kostk. stop. Kruhy ty mají $1^1/_2$ m. v průměru a kameny je tvořící zapuštěny jsou do poloviny v zemi. Při prohledávání prvého hrobu vykopána v hloubí asi $^1/_2$ m. deska z vápence, jaký zde v okolí hojně se nachází, značně veliká i hrubě otesaná, pod ní ležela dosti zachovalá kostra, u jejíž hlavy

stála popelnice z černé, málo vypálené hlíny, ale prázdná; jiného milodaru při kostře nebylo.

Při rozkopávání druhého hrobu zase uprostřed uhozeno na kamennou desku, pod níž ležely dvě kostry, jedna osoby dorostlé, druhá dětská, jež se rozpadla. Lebka prvé kostry byla i s lebkou z předešlého hrobu zachována. V hrobě tom bylo uloženo: bezuchý hrnek z hnědé hlíny, baňatý, s obrubou vytlačených, malých a souběžných vroubků, zde ležel též klín z hadce a dvě kosti šídlovitě přibroušené, dlouhé 10·5 cm. a 21 cm., jež povstaly rozštípnutím hnátu a kloubová hlavice ostavena jako rukojeť. Tyto hroby podobají se běloruským *žalníkům*. Téže době přísluší také klíny až 15 cm. dlouhé, jež nalezeny při dělání stroužek v poli na druhé straně Kojetic. S nimi spolu ležel mlat (kladivo) z hadce, jenž má ostří na jednom konci a při širším konci vyvrtanou díru, která se s obou stran ku středu sužuje a svědčí, že tento mlat byl vrtán *s obou stran*. Obroušené kosti a konce (výsadce) parohů dobře se hodily k provrtávání hadce; bylo jen potřebí zasaditi je do holi oblé, kterou se pak pomocí vlákna o hůl otočeného vrtělo jako činí vrtači granátů aneb hodináři se smyčcem, dole podsadil se střípek s navrtanou děrou, aby v stejném místě, do kladiva se vrtalo (obr. 18.). Někdy brávali místo šídlovité kosti dutou holení kost jelení, srnčí neb ovčí, čímž vyvrtán čípek (zátka), který se naposledy z díry vyrazil. Až do nedávna užívali podobných strojů vrtacích Indiáni američtí.

U Kojetic, a sice hned vedlé hrobů prvé popsaných objeveny mohyly obsahující *kostry* okrášlené bronzy, jantarem a zlatými ozdobami.

Také u chemické továrny v Ústí nad Labem uhodili dělníci ve žluté hlíně na jámu naplněnou

popelem a uhlím, v níž nalezeny hrubé střepy z nádob páskami tečkovanými a bradavicemi pěkně okrášlených, jen jediná mistička uhnětená zůstala v celosti a zdá se, že již tam nádoby roztlučené metány do žaroviště. Po věcech kovových nebylo ani stopy, za to zde ležel mlat s navrtanou dirou a nedokonale přibroušený, kostěné šídlo a malý,

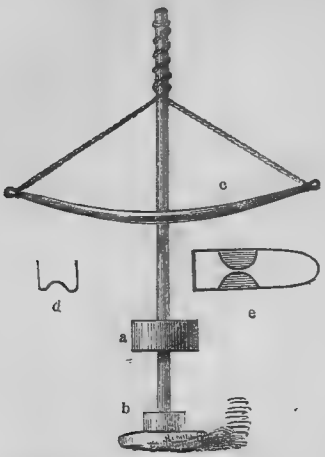

Obr. 18. **Smyčec k vrtání kamenných nástrojů.**
a) setrvačník, *b)* věneček, *c)* navrtaný mlat, *d)* vrták.

pěkně vybroušený klínek. Veliký počet *pazourkových nožíků* roztroušen byl v jámě, ale byly již původně rozlámány. Asi sto kroků odtud ležela kostra člověčí s bronzovými kruhy na rukou.

Obyčejně vyskytují se u nás přitloukané nástroje křemenné s obroušenými klíny a kladivy kamennými a často provázejí je zvoncovité ná-

doby se vtlačenými aneb vypíchanými ornamenty ve způsobu pásek tečkovaných; též mívají ty vkusné nádoby pupíky na bocích. Možná že prvotní člověk chtěl nápodobiti řemínky a pletivo, kterými nádobky pokrýval, a upevňoval je pupíky, aby se po vyhlazené nádobě nesmekaly.

Přestáváme na těchto příkladech, jak hroby a jámy s kuchyňskými odpadky nyní starožitníku se jeví, a chceme jen vypočítati místa, kde v Čechách již přitlučené křemenné (flintové) nástroje zjištěny jsou; neboť ta místa zároveň označují nejstarší sídla pravěkých obyvatelů naší vlasti.

V Polabí sledovati možno přitloukané nástroje a nožíky od Quaderberka u Děčína přes Ústí n. L., na Radobýl a na Polepy u Litoměřic (zde jen střepy nádob zpomenutých), na Kojetice u Mělníka, pak v okolí Labské Týnice, u Jaroměře našel je Petera, taktéž u blízkých Černožic a nad Hoříněvsí.

V poříčí Běliny nalezl r. 1878 konservator Lud. Šnajdr na místě předvěké osady u Žalan několik jam se střepy nádob tečkami ozdobených nejen vně ale i uvnitř, v jedné jámě byl hrot šípu ze slitého pískovce a zlomek nožíku z bílého, červeně kropenatého křemene.

V poříčí Ohře vyskytly se nástroje pazourkové na místě osad u Dobřičan a Lhoty na potoku Nečemickém; pak u Dobroměřic blíže Loun, u Konětop a u Pšova na vrchu Rubíně jižně od Žatce a zejména u Rybňan východně od Žatce.

Nejdříve (1831) objevil starožitník Kalina z Jäthensteinu nástroje pazourkové na *Slanské hoře;* při Vltavě u Roztok shledány nádoby s vypíchanými ornamenty na vrchu Řivnáči u Žalova a na místě osady u Přemýšlení; tamtéž „na Zámkách“ při řece vyskytly se hroty šípů pazourko-

vých, klíny a mlaty obroušené. Ode mnoha let poskytuje Šárka takové nástroje, nejhojněji v hrobech u Vokovických cihelen; také u Libně i u Kobylis památky zmíněné nalezeny.

Při Jizeře učiněn r. 1877 veliký nález křemenných nástrojů u Velkých Horek ovšem též s vybroušenými klíny. Velmi zajímavé zbytky někdejší kuchyně nalezl L. Šnajdr v cihelně u Nového Bydžova. V jamách prstí naplněných vyhrabány kosti krátkorohého tura (býka), ovce, vepře, kozy a malého koně, které byly roztlučeny, aby z nich tuk sněden býti mohl; mezi nimi roztroušeny byly zlomky nožíků, šipek a mízdřidel pazourkových, čípek z kamene, obroušené klíny, hrudky vypálené hlíny s otisky plev a slámy, střepy z nádob tečkovanými páskami ozdobených aneb tuhou natřených, hrot šípu kostěného a 4 škeble rybničné.

S tím srovnávají se skoro na skrze objevy u Koudelova a z nejspodnější vrstvy na Hrádku v Čáslavi.

Také u Chrudimi nalezl zasloužilý archaeolog M. Lüssner u paty valů nad střelnicí nástroje pazourkové a nedaleko nich hruškovitou nádobu na celém povrchu vypíchanými tečkami pokrytou, jež se nyní v Národním museu chovají.

Hojněji vyskytují se památky mladšího věku kamenného při dolní Visle a v okolí límanu Kurského a to nejen *v hrobech* (Rosice, Wiskiautem, Wutrině a Gilgenburg), nýbrž i v sedlištích na místě zaniklých osad pravěkých (Wisborinen na řece Szezsupě, na límanu v Tolkemitu a Sankově, ve Willenberku, Weissenburku, v Nikolajkách, Neumarkách, zejména dílna pazourkových nástrojů v Klausenu na jezeře Druglinském a v Mazovště

na jezeře Spirdingském.) Sem též náležejí jezerní osady od Werderu na Aryském jezeře a na jezeře Černém úplně odpovídajícím osadám odkrytým u Gegelova a Wismaru v Meklenbursku.

V západ. Prusku zajímavé hroby odhaleny u místa *Odry**); zde pod kruhem z kamenů nalezeno kladivo z dioritu a hrot šípu v hrobě složeném ze tří desek, který popel v sobě choval. Pod kruhem kamenným u *Třebče* ležela perla jantarová ve formě válečku, jaké vytaženy též z límanu Kurského, a střepy okrášlené čárkováním a klikatými vroubky; dále objeveny u Března dvě kostry pod povrchem země a pokryté balvany, při jedné ležel veliký pazourkový nůž. Památno, že jedna z lebek byla velice krátká, kdežto pravidlem v hrobech toho stáří pochováni dlouholebci.

Veliký počet kamenných hrobů je v Prusku a v Kujavště, od Inowroclawi a jezera Gopla až ku Wloclawku na Visle. Všude zde dají se stopovati zaniklá sídla doby kamenné s význačnými šipkami a jinými nástroji přitlučenými z pazourku, s mlaty a sekerami vybroušenými, provrtanými často perlemi jantarovými, mnoha nástroji kostěnými a z parohu, zvláště ale hojnými střepy z nádob, které vtlačenými šňůrovitými ozdobami s vyrytými čárkami krátkými a klikatými okrášleny jsou. *Člověk toho věku byl již usazen, choval skot, vepře* a *psy,* živil se hojně rybami a ubíjel harpunami i mlaty *tuleně*, jichž tukem svítil ve vanovitých miskách, jakých posud Eskymáci užívají naplňujíce je tukem, který hoří knotem z mechu udělaným.

---

*) *Odry* znamenají v staroslovanském stavby na jehlách uprostřed vod.

XX.

Doba obroušených mlatů čili novější věk kamenný. Doslov.

Trvalo nesmírnou řadu let, než člověk povznesl se z prvotního surového stavu a pokročilou dobu tu označují *obroušené* kamenné nástroje. Z těch dob jen nepatrné proměny staly se na povrchu zemském, v rozdělení moře a země, též podnebí nynější přálo živočišstvu i rostlinstvu rázu dnešního.

K nejstarším památkám této doby počítají se kjökkemöddingy a *starší* osady jezerní ve Švýcarsku.

Kdežto nástroje a zbraně věků starších robeny výhradně z křemene a jeho odrůd *otloukáním*, objevují se v této době vedle starších nástrojů již nové udělané z rozličných hornin t. j. kamení, jež celé hory tvoří.

Na drsných plochách příhodného kamene obrušoval člověk sekery a kladiva a nejraději vyhledával kusy z náplavů říčních, které tvrdosť dostatečnou již dlouhým válením ve vodách tekoucích dosvědčily, a to hlavně takové, které přibroušením aneb navrtáním bez obtížného štípání bylo lze účelně utvářiti. V našich krajinách hodí se k tomu zejména hadec, zelenokámen, prahorní břidlice, jinorázová břidlice, méně pak rula, žula a syenit. Člověk naučil se nasazovati nástroje na topůrka, násady, zasazovati do parohů a do rozštípených větví. Také podoba nynějších seker, kladiv, dlátek a motyk je na snadě. Jen k nožům, šípům a pilkám upotřebováno ještě pazourku, křišťálu, jaspisu, rohovce a jiných křemenů.

Zvířata věku diluvialního již buď vymřela, aneb vystěhovala se. Není zbytků soba, který na sever se uchýlil. Také zajíce ošklivil si člověk toho času, jako posud činí někteří asijští národové z ohledů náboženských. Za to hojněji vystupuje tur, zubr, los, kamzík a kozorožec. Pes první přidružil se k člověku a zdá se, že s nimi ještě soby lovil a později stáda ovcí hlídal a provázel pastuchy skot opatrující před šelmami posud hojnými. Nádobí robeno ještě hrubé: též bez přísady křemenitého písku a okrašlováno tečkami a prouhami. Otisk nehtu a vlákno stačilo na jednoduché ozdoby nádob nepečlivě vypálených. Divno, že člověk doby této zůstal i za umění milovným jeskyňákem, jenž soby lovil; neboť obrázků nenalezeno, však přece v jezerních osadách u Lublaně a v Horních Rakousích hněteny nemotorné podoby vepřů a j. zvířat z hlíny, ale těm vkusu uměleckého naprosto se nedostává.

Člověk usazoval se již stále v *osadách*, nejraději při řekách, v jezerech *blíže břehu* stavěl sruby dřevěné, a těch z věků toho nalezeno nejvíce ve Švýcařích na jezerech Bodemském, Novohradském, Ženevském, Murtenském, Curišském, pak u Pfefikonu, Wanwylu a Moosseedorfu a to na třech posledně jmenovaných místech již v rašelinách, na bývalém dnu jezerním, vytvořených aneb povstalých z někdejších nepřístupných bahen. Ostatně i v Lombardsku a v Krajině tak staré osady zjištěny.

Pohřebiště doby této pokrývají veškerý povrch země, zkoumatel najde klín kamenný jak v Japanu, tak v hrobech indianských v Americe, jakož i v Kapsku. Sem již zasvítají paprsky psaných památek dějinných a na tomto stupni

nalézají se mnozí národové nevzdělaní u věku přítomném.

Dílny toho věku ve Francii u *Grand-Pressigny* jižně od Toursu, u *Hennegavy* v Belgii sdělávaly způsobem řemeslnickým hojný materiál a dle odpadků a jader kamenných soudí se na dlouhé doby, kdy se tu pracovalo. Následuje z toho též, jak naučili se lidé *práci děliti*, vidouce prospěšnost cviku.

V mnohých jeskyních a pohřebištích objeveny až tři vrstvy nad sebou, z kterých spodní svědčila dobám mamutovým, druhá soby připomínala a ve třetí teprve uloženy nynějších zvířat kosti a *obroušené* nástroje kamenné, lze tudíž i dle zbytků zvířecích posouditi, kam nález počítati dlužno, jen že pro starší věky mnoho tisíciletí počítáme. A ještě za paměti lidské mizí tvorové, jako obrovská alka v severní Evropě. O blbounu a velikánských ptácích na Novém Zelandu a na Madagaskaru vypravují pověsti domorodců, jimž uvěřili teprvé běloši, když obrovské kosti a vejce těch zvířat nalezli.

Jisto však, že vzdělání rázu nynějšího šířilo se *s kovy od východu* a věk náš teprve opáčný směr zaznamenává. I střízliví, nepředpojatí zkoumatelé doznávají, že obyvatelé srubů jezerních nebyli původní, ale že před 6000 až 7000 lety *přišli z Asie* a byli asi téhož plemene, jako stavitelé kamenných pomníků, a proto ta shoda s památkami indickými.

Konečně doznati ještě musíme, že mnohé národy teď ještě zastihujeme u věku kamenném. Ti ovšem za přítomnosti Evropanů mizí a vymírají, jakoby kletba spočívala na nich, že nepokračovali ve svém rozvoji. Nešťastní národové zůstali na témž stupni vzdělání jako byli naši pra-

otcové, ale nad to *šli zpět*, protože cokoli na zemi nekráčí ku předu, musí zahynouti, jako zmizel v Evropě věk kamenný i se svými obrovskými zvířaty; neboť *zlatého* věku nebylo, a teprve rozum lidský vtisknul pečeť dokonalosti na práce idské a *pokrok* slove jim požehnání.

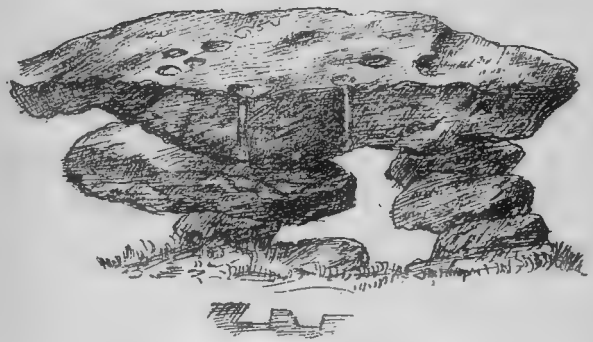

Obr. 19. **Obětní kámen u Landštejna.**

(Ke straně 95.)

Obsah.

I. Nálezy starožitností a jejich důležitost pro vědu. Nejstarší nástroje, zbraně a ozdoby 2
II. O náleziščích. Jak nálezy pro vědu zužitkovati. 10
III. Stáří poměrné. Nedostatečnost nynějších bádání. 16
IV. Starší naplaveniny čili štěrk a hlíny cihlářské. Zvířena tehdejší 20
V. Nálezy ve štěrku a hlíně cihlářské 30
VI. Obyvatelé jeskyň a nejstarší památky lidské práce 39
VII. Nejstarší památky lidského umění 46
VIII. Některé nálezy v jeskyních v Německu a ve Švýcarsku 48
IX. Jeskyně na Moravě 50
X. Jeskyně v zemích polských 61
XI. K jakému plemeni náleželi dávní obyvatelé pořící a jeskyň 75
XII. Kamenné pomníky a hrobky 77
XIII. Kamenné pomníky a hrobky v zemích slovanských 87
XIV. Kamenné památníky v Čechách; jejich význam. Pověry 92
XV. Mohyly kamenného věku 100
XVI. Osady jezerní (odry) 106
XVII. Kjökkenmöddings čili odpadky potravné na pobřeží 122
XVIII. Rašeliny a roztroušené předměty kamenné. O pokladech kamenného věku 126
XIX. Některé nálezy z novější doby kamenné . . . 133
XX. Doba obroušených mlatů čili novější věk kamenný. Doslov 139

Ze srbského života.

Povídky L. K. Lazareviće a jiných spisovatelů srbských.

Přeložil **Jan Hudec.**

Matice lidu ročník XXI. číslo 2.

(Běžné číslo 122.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1887.

U studny 3
Školní obraz 22
Popravo do kostela 59
Vrachnoto lid – 77
Hlada ne vas 91
Stojan Hlič 103
Kdo je lepší 132

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1887.

U studny.

Jak vítr povívá, tak z brázd jako bílí duchové zvedají se veliké kotouče mlhy; nesou se ve stranu, kam vítr zavane, a potom drobnými bělavými kapkami věsí se ti na bradu, kníry a koni na srst. A to je právě, co povídám: není-li much, jest jíní. Nohy přestydají a oči slzí. Již ani pálenka nezahřeje ti srdce; nešťasten díváš se, neuzříš-li někde chaty a hospodáře, který by tě rád přijal.

Ale já vím, kam půjdu! K Matiji Dženadžićovi. On má dům, před nímž na slívě visí čutura se silnou pálenkou, sama do domu vyzývajíc. Kdokoli jde mimo, každý nechť si srkne — tak to má rád Matija. A když já přijdu k němu, bude mne nositi na rukou.

Brachu, skoro nerad o něm povídám, musíš sám jej viděti. A je to také dům, starodávná „zádruha“ — hromada lidu. Jen přijď večer, a budou-li na tebe již čekati, vyjde ti vstříc jedna snacha až na samu cestu s loučí v ruce, druhá stojí v zahradě slívové, třetí je před stájem, čtvrtá zahání psy, pátá je v kuchyni, šestá v jizbě, do níž tě zavedou — hotové to přijetí svatovské. A vše jest u nich veselo, vše skromno a spokojeno. A nedej Bůh, aby ti připadlo bíti se s někým z tohoto domu; jeť tam tolik junáků, že šest jich jest v národním vojsku a jeden pravý voják pod praporem v Bělehradě.

A není jim třeba ani výpomoci,*) nečekají na ni. Vždyť je tolik ruk v domě! Třemi pluhy orají bez ustání, a když k nim kupci přijdou kupovat vepře, tučně bubřívá opasek Matijův.

A jejich Arsena znám ještě, když býval hochem. Nyní vyndává si z pasu píšťalku a pořád píská u Burmasovićových. Má Burmasović dceru — a jakou! Když jedeš na koni vedle ní, já řku, a ona pohledne svýma krásnýma očima, hned točí se ti hlava kolem a sotva držíš se na koni.

Arsen zvykl už jejím očím a nebojí se jich. Mnohdy při práci, když dívka stávala u něho nasadil nohu na rýč, loktem opřel se o topůrko a nahnuv obličej do dlaní, hovořívál s ní:

„Nevím, jak bych o tom řekl babičce; dědovi nesmím se o tobě zmíniti. Vím, že tebe nechtí.“

Anoka se nezačervenala, jak by někdo snad očekával. Čtveračivě pohleděla ze spod brv, obrátila se trochu stranou a tlumíc hněv, pravila:

„Dobře, neříkej o tom! Vezmu si Filipa Marinčiće!“

„Což myslíš, že bych tě nechal někomu druhému? Ani kost na kosti by mu nezůstala, kdo by se tebe jenom prstem dotkl.“

Anoka dupla si nohou o zem, podepřela boky, přimhouřila oči a vztýčila hlavu.

„Aj, snad bys nechtěl, abych zůstala starou pannou, až mi vlasy sešedivějí? Hleďme ho!“

Arsen však slov těch již neslyšel. Chytil Anoku kolem krku a rukou druhou i rýčem táhl

---

*) Když jest u Srbů v některé zádruze málo čeledi, neb muži když jsou povoláni na vojnu, tu přicházejí pomáhat jim ze zádruhy druhé, až jest práce hotova. Platu za to neberou. — Tato výpomoc jmenuje se „moba.“

ji k sobě. Anoka trochu se zdráhá, ale popochází blíž a blíže. A bylo jí jakoby tajemný oheň v ní se byl vzňal, když mužská ruka ji objala kolem pasu.

Dobrá by to byla dívka, kdyby Burmasović nebyl ji tak rozmazlil. Ale co měl činiti? O choleře zemřelo mu tolik dětí a domácích, že si pak Anoky vážil jak oka v hlavě. Avšak nesluší se mazliti se s dítětem, povolovati mu, i kdyby bylo jediné ve světě! Nesluší!

Večer přišel Arsen domů všecek zamyšlen. Jak posud nebylo jeho zvykem, napřed zašel do komory a rourkou hodně napil se vína ze sudu; přece pijákem nebýval. Sedl si pak na špalek a zůstav sám po tmě, dívá se na život ve dvoře. Z otevřených kuchyňských dveří sálá oheň červeným plamenem a líže železný kotel i řetězy, na nichž visí. Arsen cítil, že jej také nějaký oheň rozpaluje. Bylo mu horko; myslil, že jej zahřívá plamen z kuchyně. A poblíž ohně po dvoře chvílemi popocházejí černé lidské stíny a psi. Z konírny slyšet dupati koně a před stájem vypřahují voly, s nimiž čeledín právě se byl vrátil. Chvílemi sletí slepice s moruše a tepajíc křídloma opět s námahou sedá na hřad mezi družky. I slovo mnohé zazvoní večerním tichem. V tom i myš odhodlala se již hrýzti pod špalkem, na němž Arsen seděl.

Vířilo mu v hlavě. S počátku hned ucítil, jak mu srdce bije v prsou. Bylo mu, jakoby se něčeho bál. Ale v tom dal se do divokého, bezstarostného smíchu — nevěděl ani sám proč a zač; potom dal se opět do pláče, ale ani tu nevěděl proč. Ve smíchu a pláči zjevovala se mu Anoka jen v nejasné podobě a tak mu svírala srdce, že se mu zdálo, že musí umříti. Opřel se o sud,

z něhož před chvílí se byl napil, a umíral — ale tak sladce, že se mu zdálo, jakoby jej Anoka objímala a jakoby jej nesl divoký sousedův bělouš. Tak bývá každému, když se poprvé opije.

Jen chvíli tak spal, když švekruše Velinka přišla do komory s loučí něco hledat. Trhla sebou uzřevši Arsena na špalku s rourkou vinní v ruce. Bojácně přistoupla k němu a dotkla se jeho ramene: „Zlatoušku!“

Arsen otevřel ospale oči.

„Tys opilý, brachu!“

Arsen jakoby byl jasně prohledl. Vesele opakoval: „Opilý!“

„Což je ti, Arsene?“

„Eh, chci zabiti Marinčiće!“

Arsen máchl rourkou nad hlavou, uhodil jí pak o zem a zlomiv ji, dal se do smíchu.

I Velince bylo do smíchu.

„A což, zlatoušku? Co ti udělal Marinčić?“

„Eh, chce si vzíti Anoku.“

„I nech mu ji.“

„Eh, nenechám!“

Arsen vzchopil se trochu ku předu a chtěl vstáti. Ale záda jeho byla se sudem v sousedství tak příjemném, že se rozhodně zase k němu vrátila.

Velinka nemohla se zdržeti smíchu.

„A proč chceš ji právě ty?“

„Poněvadž ji mám rád.“

Ale v tom zapletl se mu již jazyk; Arsen obrátil se do kouta, jal se plakati a plačky promlouvati:

„Eh, jak se bratr oženil, ožením se i já . . . a tak bude!“

I chtěl udeřiti rukou na kolena jako na do-

tvrzenou, avšak pěst bez dovolení jeho uhodila do špalku. Za trest popadl ji mezi zuby a kousal.

Velinka se ještě více smála.

„Ba, ba, ubohý hochu! Neboj se, dostaneš Anoku. Večer řeknu to otci, otec babičce a babička s dědečkem zařídí již věc, jak bude třeba. A nyní pojď se mnou do jizby, aby tě tak děd neviděl. Pojď spat! Neboj se — vyprosíme ti dívku . . . a třeba i Anoku.“

„Ano, Anoku chci!“

A snacha vyvedla z komory opilého švakra po tmě do jizby. Přehodila na něho plstěnou přikrývku a pospíšila do kuchyně povědět švekruším, co se stalo.

Avšak ani jedna nerozveselila se těmi slovy. Smály se, smály, ale smích jejich nebyl od srdce.

„Není Anoka pro náš dům.“

„Je parádnice.“

„Třeba parádnice, ale je rozmazlena. Bůh uchovej!“

„Všecky by nás rozvadila.“ —

* * *

Matija Dženadžić jest člověk velmi starý. Na čele má jizvu od rány, kterou si utržil pod hajdukem Veljkem. Kromě domácích celá ves nazývá jej dědem. Žena mu dávno umřela, když utíkali před nepřáteli. Po starším bratru zůstala mu snacha, jež se dělí s ním o starešinstvo. Jmenuje se Radojka. Sedává za stolem dědu po levém boku a v domě neděje se nic důležitějšího, k čemu by nedala svolení, i když děd se jí neptá. Ona dokonale rozumí svému postavení a nezneužívá ho. Na př. děd se jí zeptá:

„Co bys řekla, snacho, o Marinčićově ohradě? Mám ji koupiti?“

„Jak chceš, bratře, jsi mužská hlava!“

Radojka celuje dědovi ruku, a ostatní, ačkoliv to není obyčejem v naší vsi, muži i ženy opět Radojce ruku líbají.

Po Matijovi a Radojce jest ještě jeden důležitější člen domácí rady, nejstarší syn dědův, Blagoj, otec Arsenův. Mimo tyto tři nikdo neptá se nikoho v domě, a všichni slepě poslouchají a podrobují se. Když někdy Matija odešel s daní, Radojka odebrala se do kostela a Blagoj podíval se k ovčínci — tu bylo v domě, jako ve škole, když učitel odejde. Všichni jsou veselí a rozpustilí a každý hledí příležitosti této dobře užiti, aby se dost vynadováděl a nasmál. Jakmile se však někdo z oněch tří objevil ve dveřích, ihned nastával pořádek, vážnost a poslušnost. Děd, Blagoj a Radojka někdy naschvál odešli, aby se děti jejich dobře pobavily a muži aby si do vůle tabáku zakouřili.

Děd byl . . . byl . . . jak bych vám to řekl? Víte: starý člověk — hotové děcko. Někdy rozhorlí se pro nejmenší maličkost, hněvá se, laje, křičí a chtěl by i rukou udeřiti. Jindy zase měkký jako vlna, hledí jen, aby děti miloval; dává jim po deseti parách,*) a pro nic za nic dává se do pláče. Na př. řekne:

„Ejhle, zůstal jsem jako suchá lípa v poli!“ A počne vzlykati.

Mladost — pošetilost, staroba — slabost!

* * *

*) $2^1/_2$ pary = 1 krejcar.

Druhého dne potom, co se Arsen opil, přišel otec jeho Blagoj k Radojce; tváře byl vážné.

„Teto! Arsen, Bůh mi odpusť, chce si vzíti dceru toho Burmasoviće.“

„Arsen? . . . . Vždyť teprve letos bylo mu osmnáct let.“

„Ano, Arsen.“

„A pravíš tu Burmasovićovu veveřici?“

„Ano, Anoku.“

„Ta není pro náš dům.“

„Není, i já tak pravím. Ale Arsen mermomocí chce si ji vzíti. Vyvedl včera večer něco nepěkného, jak mi řekla Velinka. Nezmiňuj se o tom dědovi. Opil prý se, lál a hrozil, že zabije Marinčiće. Neboť víš, že Marinčić chodí za Anokou.“

Stařenka se zamyslila. Po chv'li pak řekla: „Zmíním se o tom dědovi. Uvidím, co řekne.“

Když Radojka vypravovala o tom dědovi, stařec svěsil hlavu a pohnuv obočím pravil:

„Víš, snacho, slýchal jsem od starých lidí, že se nesmí překážeti dětem v takové věci. Máme, chvála Bohu, veliký dům, a ani bych neuvěřil, že je nás v něm na osmdesát duší.“

„Ano, osmdesát, ba snad i více.“

„Ovšem, ovšem. A snad Anoka bude hodná jako jiné děti.“

„Dej Bůh!“

* * *

Po několika dnech pravila Anoka jedné ze svých družek: „Já věděla, že všecko musí býti po mém. Vždyť není takové dívky do deváté vesnice!“. I vyňala ze záňadří krabičku se zrcádkem a jala se v něm zhlížeti.

Neštěstí bylo, když přišla do domu Džena-

džićova, že zůstala zrovna tak rozmazlenou jako bývala u svého otce.

Ona ví všecko nejlépe! A po každé musí býti po jejím!

Nechce dělati, jak se jí rozkáže. Říká: „Nedělala jsem to ani u svého otce. Což mám napéci chleba jako pro vojsko? Mně a mému Arsenu dostačí jeden bochník.“

Ženy nesměly ani muknouti. Postěžovaly si mužům tu a tam, ale jak by mohly zmíniti se o tom dědovi a Radojce?

Dlouho trpěly a zatajovaly svou nevoli. Dělaly všecko pro ni a po její vůli. V Anočině chování bylo cosi rozkazujícího, velitelského, jakobys jí byl musel uposlechnouti. Snad to byla její krása, jež tak ženám vládla. Švekruše pomlouvaly ji mezi sebou, ale zastávaly se jí a bránily ji před staršími a cizími. A Bůh ví, do jaké míry byly by to vydržely bez reptání, kdyby Anoka, nepobyvši ani šest měsíců v novém domě, nebyla počala víc a více řáditi. Nechtěla nic nikomu po vůli učiniti, ani v práci pomáhati, ani dětí hlídati. Nad to chtěla jinak i lépe se odívati než ostatní ženy. Arsen řekl jí, že děd a Radojka kupují všecky šaty a on že o své újmě nemůže jí zjednati nového živůtku. Anoka odpovídá, že si nevzala děda a že půjde k svému otci, aby on jí šaty koupil. Že mu také řekne, jaký bázlivec jest její muž a že nesmí vzíti do ruky ani jehly, dokud by se toho starce nezeptal.

Arsen byl na rozpacích. Kdyby se mu byla jen do očí podívala, byl by již ihned svolil. Jindy opět Arsen vytáhne čibuk a chytiv troubel v půli napřáhá na Anoku; ale jakmile Anoka na něj se podívá a ohrne nos, Arsen hned se vzpřímí a stojí jako před biskupem.

A tak Anoka ještě více řádila a každému naschvál se protivila. Pouštěla psy do kuchyně, aby vytahali maso z hrnců, nezatáčela pípy u vinního sudu, až víno vyteklo. A když pekla chleb, připálila jej, že musili celé pečení dáti dobytku. Oblékala se i ve všední den do svátečních šatův, a ani hlavy neobrátila po dětech. Žádné švekruše nenechala s pokojem, aby jí jména nebyla převzděla. Radojku nazývá babou a děda souchotinářem. Den ode dne jest hůře a nikdo jí nesmí nic říci, sice hned pohrozí, že odejde k otci, což by bylo pro dům Dženadžićův potupou.

Ženy nemohly již snésti jejího chování. A když jednou Anoka, když bylo na ní, aby bděla nad pořádkem v domě, odešla na trh, ženy sešly se v tajnou poradu.

„Nevím, sestry, že jsme tak zhřešily a že tak trpíme.“

„Ani já nevím.“

„Je to pravý kříž a trápení.“

„Jen Bůh může nám pomoci.“

„Nezbývá než říci to Radojce.“

Ale sotva byly by se odvážily jí to oznámiti, kdyby Radojka již dávno nebyla to slyšela a viděla, a kdyby sám Arsen z rána, když Anoka svůj nový živůtek na špalku posekala, nebyl šel stěžovat si dědovi.

Arsen byl tichý člověk. Od malička naučil se jen poslouchati. Neuměl prodati ani drva, dokud mu doma někdo neřekl, zač je má dáti.

Děd seděl sám v jizbě, když k němu Arsen přišel. Aby ani chvíli nezahálel, luštil hrách.

Arsen sňal čapku a chápal se dědovy ruky, aby jí políbil.

Děd se zachmuřil; nezvedl hlavy, nepodal mu ruky, řekl jen suše:

„Vítám tě!“

„Dědečku, prosím tě, já . . . nic naplat . . . stud musí na stranu!“

Děd hněvivě se na něj podíval.

„Já,“ pokračoval Arsen, „nevím si rady, nehorší se proto!“

Děd povznesl hlavu, zlostně odhodil od sebe koš s hrachem a vypravil z bezzubých úst:

„Vím všecko! Jsi ty člověk! Sešli jste se dva s tou . . . s tou . . .“

Děd na chvilku umlkl.

„S tou . . . Ty-li chceš mi rozvaditi dům?“

Bázlivý Arsen jakoby byl ztrnul a nemohl ani slova promluviti.

Po chvíli vzpamatovav se pravil:

„Prosím tě, dědečku, což si mám počíti? Odpusť mi!“

Znova chápal se ruky starcovy.

Děd opět odtrhl ruku.

„Odejdi a nechtěj mi ruky pošpiniti! Jsi ty muž?“

Arsen obrátil se hlavou ke zdi a oči zakryl rukávem kožichu:

„Dělej se mnou a s ní, co chceš! Mne třeba ubij a ji zažeň, aby křivda byla napravena. Jen mne od sebe nezaháněj!“

Dědovi se zatřásla brada. Chtěl utlumiti své pohnutí. Velebně se vzpřímil, povznesl hlavu ke stropu a poněkud ji naklonil:

„Vidíš, synu, sám jsis ji vyvolil. Říkal jsem ti, abys si ji vzal či nebral?“

„Neříkal; já jsem vším vinen.“

Dědovi opět zatřásla se brada. Znova se vzpřímil, aby vypadal přece vážně.

„Tedy já mám nyní napravovati, cos ty pokazil?“

„Bůh a ty!“

„Ale já nevím, jakým způsobem.“

Kdyby tu byla Radojka, byla by uzřela, jak se kolem přivřených dědových očí objevila jakási dětskolživá sebedůvěra.

„Jak tě Bůh naučil,“ praví Arsen.

„A . . . ty . . . ona . . . je-li ti obtížna?“

Arsen se zalekl. Nebyl by odpověděl, ale děd se mu díval zrovna do očí.

„Větroplaška je.“

„Vím, vím! Ale ptám se, máš-li ji rád?“ A děd dále hleděl upřeně do očí Arsenových.

„Burmas ji mnoho rozmazlil. Víš, byla jeho jedináčkem.“

Děda jakoby již byla přecházela trpělivost.

„Slysíš-li pak, nač se tě ptám? Ptám se tě, abys mi řekl, miluješ-li Anoku? To mi řekni!“

Arsen svěsil hlavu. Chytl nos do dlaně a jal se ramenoma v levo, v pravo, a stydě se odpověděl, jakoby se mu nechtělo:

„Já . . . já nevím.“

„Eh, musíš věděti, neboť po tom mohu posuzovati věc, abych ti snad neudělal křivdy, a ty neučinil tak neb onak.“

„Tedy nemám.“

„Dobře! a nyní jdi, dokud se nerozmyslím.“

Kdo dovedl čísti z tváří dědových, mohl ihned poznati, že se byl již dobře rozhodl, co učiní a že jest spokojen se svým úmyslem.

* * *

Večer všichni posedali si k večeři podle starešinstva, jako obyčejně. Kromě Radojky nebylo tu ani jedné ženy. Ženy jídají pro sebe, jenom dvě neb tři přisluhují u stolu.

Dnes byla také Anoka na řadě.

Mezi tím co druhé dvě přinášejí a vynášejí jídlo a nalévají pití, Anoka opřela se zády o dvéře a hrála si s nosem.

Děd se na ni ani nepodíval. Všichni mlčeli. Bije-li srdce Radojce? — Bije. A Anoka nemá o ničem ani zdání.

Když bylo po večeři, lid jal se po jídle křižovati a čekal na děda, až vstane.

Děd odstrčil kus chleba, který před ním ležel, lžíci a vidličku; nůž zastrčil do pochvy za pas. Hlavu opřev o lokte, díval se vůkol po všech, až zrakem utkvěl na Anoce.

Anoku jakoby byl někdo jehlou píchl. Spustila ruce a brala se ze dveří.

„Počkej dcero!“ zavolal děd hlasem neobyčejně zřetelným.

Všichni se zarazili.

Děd pokračoval týmže hlasem:

„Milá dcerko, slyším, že se ti ani dost málo nelíbí v mém domě a u mého lidu.“

Kdo již viděl, aby ženská hlava na něco neodpověděla? Ale Anoka mlčí a zlostí stiskla si rukou nohu tak, až nehty zajely do masa.

Děd opět promlouvá povznešeným přízvukem, ale mírnost zračí se mu v obličeji.

„Nechci tomu, dokud jsem živ! Nedovolím, aby můj dům byl otrokem mým dětem. Slyším, že ony ženy“ a bradou ukázal ke kuchyni, „že ony ženy nevraží na tebe a nenávidí tebe. Ale já zde jsem pánem!“

Anoka uzřela, že vráskovitá tvář dědova se zachmuřila. Vedle zlosti poprvé pocítila jakousi bázeň.

„Nedají prý ti ani jedna pokoje; všechny by chtěly, abys jim sloužila a za ně dělala, jako kdybys byla přišla z nějaké chudobné chýžky.“

A děd tvářil se neobratně tak milým a něžným, že Anoka dívala se na něho vytřeštěným zrakem.

„Ale toho nedovolím. Jsem již stár a churav a těžko jest mně samému pořádati tolik lidu. Nechci již nyní . . .“

Ústa se mu otevřela a rty se chvěly. Jal se chraptivě a mocně volati:

„Vy všichni, a také ty, Radojko, poslouchejte! Rozkazuji vám všem a vašim ženám, abyste na slovo pokaždé poslechly tuto —“ rukou třesoucí se jako prut ukázal na Anoku — „a nechci, aby mi co dělala v domě, aby si nezašpinila panských rukou. Nechť netočí ani vína! Nechť toho Bůh potrestá, kdoby jí v něčem neuposlechl aneb jí nějak ublížil!“

Rychle vstal. Úbohý stařec! Velebný a přece směšný a hoden politování. Chvěl se jako třtina vycházeje ven.

Všecky se pokřižovaly. Vstaly. Mlčky popocházely vedle Anoky, ale krok od ní, bojíce se, aby se jí žádná nedotkla.

Veliký a zběsilý hněv pojal Anoku. Jako šílená letěla za ženami do kuchyně.

„Slyšely jste vy? . . .“

Aby ženy neslyšely!

„Chci, abyste mi nyní ustlaly pod lipou. Chci dědovu rohožku, Radojčin zhlavec a Blagojovu peřinu. Chci, abys ty, Petrině, jež máš bratra ve vězení, abys vzala bidlo a rozehnala slepice s lípy, a pak abys u mne po celou noc bděla v hlavách. Kdo neposlechne — nechť ho Bůh potrestá. Ha, ha! slyšely jste?“

Bože můj! Zajisté člověk někdy bývá horší zvířete.

Nikdo neřekl ani slova. Jakýsi strach pojal všechny a nad to ještě slova dědova: „Nechť toho Bůh potrestá!“

Arsen vyběhl zrovna do stodoly. Strčil hlavu do snopův a sípal. Ale darmo přivíral oči — není sen peřinou, kterou bys přehodil si hlavu, kdykoliv bys chtěl. . . .

Anoce ustlali pod lipou.

Ale Anoka nemohla tak snadno usnouti, jak si myslila.

Čeho u ní nikdy nebývalo — pocítila samotu. Býti bez krovu nad hlavou, na běsném koni bez uzdy, na lodičce, již vítr semtam pohání a kormidelníka není! Doráželo na ni vlastní srdce a neměla, čím by je odbyla. Svět se převrhl a ona stojí hlavou dolů.

Zběsilost však ji neopouštěla:

„Proč dřímáš, ženo, když jsem ti zakázala!? Či chces, aby tě Bůh potrestal?“

* * *

Byla již půlnoc a měsíc zářil s oblohy. Všude bylo tiecho, jako kdyby byl lid pomřel, a na srdce Anočino slétá a padá ustavičně cosi těžkého.

Tak nemůže setrvati — ale co má činiti? Má se vrátiti k otci — ale co mu řekne? „Děd rozkázal všem, aby mne poslouchali!“ — Jak má k otci přijíti? A noc byla ponenáhlu hlubší a hlubší; záhy i ona zmizí, den se rozbřeskne a slunce vystoupne na obzor — a ona ubohá kam potom pohledne? Aby zuřila ještě více, jak by více mohla? Aby se umírnila — jak? Či má se ponížiti?

Myšlénky se jí kříží jako niti na plátně; chábnou a chábnou, ustávají. Umdlenost zvítězila nad vášní, láskou, hněvem, hladem a žízní. Když se jí na víčka valila jakási mdloba jako skály veliká, a když ještě nemohla usnouti — bylo jí tak těžko, nesnesitelně a podivně, že by byla jedním vzmachem převrhla svět, jen kdyby bylo možná, a položila hlavu pod mlýnský kámen, jen aby usnula, třeba snem mrtvých.

Ale děd nerozkázal spánku a proto spánek nebojí se její kletby.

Anoka vstala. Podívala se v šeru na postavu Petrininu v hlavách stojící.

Pojednou se jí v prsou cosi zvrátilo. Nenadále a velmi silně zazněla čímsi v hrudi její struna citu křesťanského:

„Petrině, jdi spat!“

Petrině neřekla ani slova, odhodila bidlo a šla.

„Petrině!“

Žena sebou trhla a zaražena stanula.

Ó Bože, hle nových radostí! Jaké jsou to myšlenky a kam se nesou?

„Petrině, sestro, odpusť mi!“

Ženino srdce změklo, zachvělo se, rozplývalo:

„Anoko, duše, mileráda odpouštím!“

„Sestro . . .“

Anoka chopila se jí za ruku, posadila ji vedle sebe, objala ji a dala se do pláče. Petrině také plakala.

Jak sladko vzlykají — jako dvě děti!

Všechno je ticho; pod šírým nebem neslyšeti ani hlásku. Jen ony dvě se objímají a vzlykají. Anoka celuje Petrini, kam retem stihne a Petrině

na šíji a na čelo. A měsíc jakoby byl brvy své roztáhl, aby lépe viděl.

„Petrině, srdce moje, já umru! Ty mne umyješ! Dej mi do rakve hodně bazalky a také nakousnuté jablko! Vždyť mne nikdo nemá více rád, než ty.“

„Jen se utiš, bláhová, jak by tě neměli rádi? — Všichni tě mají rádi.“

„Ba ne, nemají; vím to!“

„Jak to víš, dušinko, když jsi s námi posud ani slova nepromluvila? Spíše bych umřela, než bych dovolila, aby ti někdo řekl zlé slovo.“

A znova obě ženy objímají se a vzlykají.

„A děd?“

„Děd je, dušinko, stár a dobrý. Jen jdi k němu a uvidíš!“

„Dobře, půjdu! . . . . S Bohem, srdce moje, umru . . . “

Petrině zakryla jí ústa rukou.

Anoka odsunula ruku a otočila si ji kolem krku:

„Až umru, nevzpomínej na mne ve zlém. A nyní jdi, prosím tě!“

„Neopustím tebe, dokud budu živa.“

„Ale když tě pro všechno prosím!“

„A kam chceš jíti?“

„Pusť mne! Je mi tak sladce. Pusť mne, pro Boha tě prosím. Nevíš, jak mi jest.“

Petrině skryla se za roh a dívá se, kam Anoka půjde. Ale noc jest ještě tmava a Petrině nemůže viděti, jak Anoka odchází ku dveřím dědovy jizby, jak si sedá na práh.

Ani děd nezamhouřil oka po celou noc.

Kohouti po prvé zazpívali, první zvěstovatelé nového dne a života. Anoce ještě nikdy jejich pění nezdálo se tak krásným, jako nyní.

Děd vstal na loži. Odhodil peřinu, pokřižoval se a podvinul nohy pod lože. Byl sám v šeru a přemítal v rozmanitých myšlenkách.

Kohouti zapěli po druhé.

Děd vstal a šel ke studni.

Na prahu za svítání uzřel lidskou postavu.

„Kdo je to?“

„Já jsem, dědečku, Anoka! Chci umříti. Odpusť mi, můžeš-li.“

Děd strnul a málem by byl zavrávoral.

„Dítě, hřích je tak mluviti! Vidíš tuhle mé vlasy? Ani vlna ovčí není bělejší.“

Anoka chopila se kraje od kožichu dědova a pocelovala jej.

„Těžce jsem zhřešila, přinesla jsem ti svár do domu. Odpusť mi, dědečku, když tě tak prosím.“

Nic snadnějšího než starce rozplakati. Slzy hrnuly se mu z očí. Oběma rukama vzav Anoku za hlavu políbil ji:

„Pojď se mnou!“

Anoka šla s dědem do jizby.

„Sedni si tu!“

Anoka sedla na lavici a děd na lože.

„Louskej trochu tento hrách.“

Anoka chutě dala se do práce. Děd spokojeně díval se, jak jí prsty přebíhají. Oba mlčeli, nemluvili ani slovem; jen srdce bilo a den se jasnil.

„Pojď nyní sem!“

Anoka šla s dědem do konírny a dala koním obroku, jak jí děd rozkázal. Nebála se jich, ani koně Blagojova, jenž rád kousal a zadním kopytem vyhazoval.

„Pojď opět sem!“

Děd zavedl ji ke chlívkům. Anoka roztloukla devět tykví a hodila je před vepře.

Domácí již se probouzeli; vstali a bázlivě popocházeli za dědem a za Anokou, aby jich nikdo neviděl. Arsen tak byl překvapen a tak se zalekl, že vylezl na ořech a skryv se do listí, díval se na div divoucí.

Děd jakoby byl omládl; vesele si cupe po dvoře. „A nyní půjdeme ještě ke studni," pravil.

„Navaž vody!"

Anoka navážila plný okov.

„Lij!"

Anoka chopila se vědra a celé vylila je a vystříkala na hlavu a tvář dědovu.

„Utři mne!"

Anoka rozpletla vlasy a utírala děda.

Snadno jest utříti vodu, ale těžko slzy starcovy, jež tekou bez ustání ze slabých očí.

Děd uzřel již několik domácích na dvoře.

„Pojďte sem všichni! Proč se neumýváte? Nevidíte-li, že Anoka nalévá?"

A jakási dětská vznešenost objevila se na líci starcově.

„Všichni, všichni! Všem naleje!"

A řekne-li jen ona někomu: nalij mně! Však byl by to div divoucí.

Bázlivě lid přicházel ke studni a každý, když se byl umyl, jako nějaký pán řekl: „díky!"

Arsenovi rozbřesklo se před očima. Přišel i sám ke studni, rozkročil se, nahnul ku předu a nastavil ruce:

„Lij!"

Anoka lila.

Arsen jest jako v devátém nebi.

„Ale jak mi to nalíváš? Vždyť mi teče do rukávů!"

„Dám si již pozor, dám!" A levou rukou vykasala mu rukávy a pravou nahnula okov.

„Eh, mockráte děkuji!“

Petrině běhá od švekruše k švekruši a všecka od slz ušpiněna šeptá jim cosi, rozhání rukama a bije se do prsou.

Děd radostí se kolébaje šel do jizby. Otevřel skříň a vyňal řetězec starých tolarů. Zaobaliv jej do šátku a strčiv za ňádra, opět kráčel ke studni.

Všichni byli se již umyli a všem Anoka nalila.

Lid oblekl se do svátečních šatův a každému znělo v uších jako píseň „Hlas Hospodinův nad vodami.“*) Potřebí jen, aby ještě ze hmoždířů stříleli, a všichni by se byli křižovali jako k modlitbě.

Děd s líbeznou důstojností pohledl na všechny. Ubohý, ubohý stařec!

„A jí nikdo nenaleje?“

Všichni chápali se okovu.

„Nyní, když jsem to rozkázal. Sám jí posloužím. Nuže, dcero, umývej se!

Nevěděli, chvěla-li se více ruka starcova, nebo srdce Anočino.

Děd utřel Anoku šátkem a rozvázav jej, vyňal řetězec tolarův a zavěsil jej Anoce na krk:

„Všechno nechť ubohá má! Znova pravím vám: zachovávejte, co jsem vám včera večer rozkázal. Kdoby jí v čem ublížil, nechť ho Bůh potrestá.“

* * *

Lidé! Pravda jest, že i nebe někdy jasně se usmívá a raduje. Člověk dívá se na ně, rozpíná ruce a něco pálí jej pod levým prsem. Snad je to hvězda, jež s nebe spadla. Duše vine se mu jako neviditelné kadidlo a vznáší sa ku klenbě nebeské! — Ano vznáší se.

*) Píseň to, jejíž nápěv jest velmi dojemný a jež zpívá se o největším srbském svátku, o sv. třech králích.

Školní obraz.

Naše vesnice měla kostel, kostel popa*). Pop zase měl kostel, vesnici a popadiji**). To jest: pop sloužil kostelu, spravoval ves a žil s popadijí.

Pop byl vše a vším. Měli jsme i školu, ale ta byla významu podřízeného, jako písař při soudě. Sloužila kostelu a vesnici, tedy popu. —

Celá vesnice byla jako popovým panstvím. Pop rozkazoval starostovi a starosta teprv ostatním. Neměl pandura***), ale nikomu ani nenapadlo, aby popa neposlechl. Popu zase ani ve snách se nezdálo, že by kdy byl řekl slovo na darmo, nebo že by si byl osobil moc, která mu nepřináležela.

Šmajdavému Štěpánu přezrává žito, a on ještě nežne.

„A proč ty, Štěpáne, nežneš?“

„Jak bych, otče?“

„Srpem.“

„Vím, otče, ale co napřed, když jsem sám.“

„A moba? (Výpomoc)?“

„Člověk by musil zabiti kdo ví co bravu a přichystati vědro pálenky; a víš přece, že jsem byl v bídě.“

„Vezmi si tedy nějaké to zádušní hovádko a snad někde dostane se i toho popití. Jen si zítra pozvi mobu.“

Druhého dne do klekání bylo vše na hrstech a svázáno do snopů.

---

*) Pop, pravoslavný kněz, ale nižšího vzdělání než náš.

**) Popadija, žena popova. (Popům totiž jest dovoleno ženiti se.)

***) Pandur, obecní strážník nebo sluha.

Pop vše, co měl svého, nazýval „zádušním“ a „obecním,“ a vše, co obci náleželo, „naším.“ Mohl vstoupiti kamkoliv a vzíti, co chtěl — nikdo mu ani slovíčka neřekl.

Praskne mu obruč na kole a on zahledne Petra kováře, an sedí před krčmou.

„Proč pak ty ve všední den sedíš před hospodou?“

„Požehnej, otče,“ vece kovář a chápe se ruky popovy. „A co bych dělal, když nemám práce?“

„A viděl jsi zádušní vůz a obruč na kole?“

„Neviděl, otče.“

„Neviděl — to vím! Nemáš kdy z hospody. Musím já ještě i tvou starost míti v hlavě.“

Pop jde dále a kovář jako opařen pospíchá na popův dvůr, a kolo odnáší k výhni. Nakoupil ještě barev v městě, pomazal celý vůz a pod svor, kde přiléhá k nápravám, podložil dvě staré podkovy, aby se trochu kolébal jako na perách a aby se popovi příliš neroztřásl.

Jednou za soumraku vidí nového hlídače Lukáše; zajal něčí svině a žene je do obecní ohrady.

„Kam pak s nimi, Lukáši?“

„Do ohrady, otče.“

„A čí jsou?“

„Kdybych věděl.“

„Je více sviní nebo vepřů?“

„Sviní.“

„Jsou znamenány?“

„Za pravým uchem.“

„Eh, to jsou zádušní svině. Zažeň je tedy do ohrady a nasyp kukuřice. Starostu pozdravuj, ať rozkáže vsi, aby na ně dávali pozor; sic jestliže ještě jednou uslyším, že vběhly do cizí škody, prodám je v tu chvíli, třeba bych za ně ani sto grošů nedostal. Nebude to má škoda.“

Nikdo neví, ani on sám, kdy se narodil. Tehdy počítali jsme mu na padesát. Žena byla o rok neb o dvě léta mladší, ale oba byli lidé zdraví. Dětí neměli, za to všechny děti ve vsi jmenovali svými. Které z nich nemělo punčoch, mohlo jen v neděli jíti mimo domek popův a nechodilo již boso. Kousek toho políčka, jež měli, nepokládali za svůj, nýbrž, jak jsem již pravil, za obecní. Lid je zaséval, žal, kosil a obilí mlátil, Mića*) kostelník na trh nosil a pop peníze schovával. A k čemu bylo by jim také jmění? Vždyť nemají v domě ani štěněte. Dokud budou na světě, mají dost, a potom — vsi to náleží a náleželo!

Dávno již pop nemůže máchnouti kosou ani kopati motykou, ale proto přece pořád je v práci. Stará se o celou ves. Chvilku tam na poli, chvilku tam, hned zase ve škole a potom v kostele. Všude je potřebí jeho hlavy.

Když v soudní jizbě nahodí se nějaký těžší případ, hned běží pro popa a pop ve chvíli učiní každému po právu.

Doma žije skrovně a po starodávnu. Žena líbá mu ruku, když odchází do vsi nebo domů přichází. Veškerou posluhou jest jim kostelník Mića, jenž se taktéž počítá do toho, co jest zádušního a obecního, tedy co přináleží popu.

Pop velmi často míval řeči v kostele; pohnutlivé, svaté a poučné řeči, až tě jakási velebná hrůza obcházela. Do kostela chodili každý den, a v neděli bývala hlava na hlavě. Dříve ještě, ve svátek i v pátek nahrnulo se také pokaždé plný kostel žen. Ale pop jednou v pátek, když bylo po obřadech, stoupil před oltář a jal se mluviti, že Bůh určil jenom neděle a svátky pro kostel, ale

*) Michal.

všední dni pro práci; proto že jest mrzko před tváří jeho v pátek nepracovati. Pátek že jest jen svátkem u Turkův a on že ode dneška vymaže z matriky křtěných každého, kdo nebude v pátek pracovati.

A věřte, lidičky, v naší vsi není jako jinde, od toho dne již nikdo pátku nesvětil.

V neděli, jak víte, bývala hlava na hlavě, a lid se tlačíval až na oltář; tehdy pop na konec pokaždé míval vážné řeči k těm, kdož se prohřešili něčím těžkým před Hospodinem, a starostou dával napřed volati ty, kterých se jeho slova nejvíce týkala. Domlouval jim přede všemi a nikdy se nestalo, aby někdo napomínání jeho nebyl uposlechl. Tak jednou zachvátil hlavy lidem jakýsi prudký svár a hněv, že vyvraceli soused sousedu ploty od zahrad a pouštěli do nich svůj dobytek. Tyčky jen praskaly a rozbitých hlav jako tykví. A každý den hůř a hůře. Starosta byl již nakázal cikánovi, aby ukoval závoru k vězení, a navrhl, aby se koupil visutý zámek. Tu pop stane před oltářem a začne svou řeč. Krásně, pane, mluvil, div že se člověk nerozplakal. Když na konec byl už rozhorlením všecek červený, až se počal chvěti, dodal mohutným hlasem:

„Co to jest, bratři, jste vy křesťané? Jaké to zlo posedlo vás, že jest hůře než v Turecku? Včera večer mne zavolají, abych nad Arnautovićem říkal modlitby, když mu Srpinić bidlem žebro polámal, a to vše pro dýchavičnou kobylu. Co pak chcete zde v tomto chrámu Páně, když tak děláte? Čím pak jsem já se prohřešil před Bohem, že mi nedáte na stará léta pokoje? Jak pak přijdu na nebesa, kdyby mne snad zítra Nejvyšší povolal? jak budu směti vstoupiti před Jeho tvář a dáti účet o svém stádu? Či chcete vy, abych toto svaté

místo zavřel, abyste ho nešlapali hříšnýma nohama? Naposledy pravím vám a vyzývám vás, zanechte toho nezbedného sváru a té nešťastné různice. Slyšel-lis ty, Rajkovići, ty Ivankovići, ty Jovane Bojičići a ty Nastase Andrići? či snad myslíte, že já nevidím, že jste vy všichni čtyři v tomto božím domě? Vyženu vás, setrváte-li v hříchu, Bůh vidí mé stáří, a Miću kostelníka postavím přede dveře s holí, aby každému hnáty zpřerážel, kdo z vás odváží se vkročiti na tuto svatou zem. Prokleju vás i všechny svárlivce a zbojníky tímto kalichem, a pak žij každý jak můžeš! Poslechněte mne, naposledy pravím vám: vy čtyři jste všeho toho zla původci. Buď se smíříte, anebo ode dneška povedete válku s Bohem!"

Třeseme se jako pruty — nejsou jen tak ona boží slova a hrozby kletbou. Obrací se lid a očima hledá ty čtyři. Avšak oni byli už svěsili pokorně hlavy, pohlížejí na sebe ze spod obočí a div že se přede všemi nezačnou hubičkovati. A po službách: mlask! mlask! Pozdravují se ti, kdož dříve nechtěli na sebe ani pohleděti. — Lid vypravuje si o popově řeči a srdce plno a lehko každému jako po koupeli.

Tak působil. Nikdy neustával, nikdy se neunavil. K Bohu se modlil: „Bože, odpusť mi hříchy a zachovej mne při zdraví, dokud mi popřeješ života." A Bůh dařil jej zdravím zároveň se ženou.

Ale když popadija podle našeho počtu naplnila tak padesát a pět let, začala nějak postonávati; pokaždé ráno vrhne, a po několika měsících otékají jí nohy. Nemůže ani chleba zamísiti. „Dušička, praví, sedí mi již na jazyku." Obtížna jí každá práce a pořád musí poléhati. Nestěžuje si, pravda, nikomu, ale popovi padla jakási tíha na srdce a černé myšlenky vtírají se mu do hlavy,

že pozbude nejlepšího přítele. Duše přeplnila se mu starostmi a on v noci často vstává. Chodí po světnici a pořád u lože naslouchá. Ale popadiji hůř a hůře. Vrhnutí ovšem někdy popouští, ale nohy otékají stále více. Otok stoupá výše do těla, a často dostavuje se i mdloba. Žena slábne a slábne, až jedné noci nemůže s lože. Přišly na ni jakési bolesti do kříže a všecka ubohá se svíjí. Pop sedí u lože a ani se nehýbá. Šeptá jen modlitby, a popadija ponenáhlu se probírá. Stená jen a modlí se k Bohu, aby ji k sobě přijal.

Co počíti?

Pojednou žena chytla se kolem pasu, vzkřikla a všecka zčervenala. Pop trne a žasne.

„Pošli," pravila, „honem pro Ikoniji Markovu."

Pop zbudil Miću, a ten skokem byl u — báby Ikonije.

Bolesti dostavují se na okamžik a častěji, ale když povolí, popadija je při sobě. Stydlivě hledí na popa a na líci znáti jest jí jakousi hroznou spokojenost. Potom bolestí ještě přibylo. Přišla Ikonija a popadija řekla popovi, aby odešel a ji nechal s Ikonijí samotnu. Svitá již prvý den letnic. Pop usedl na lavici ve dvoře, šedou hlavu spustil da dlaní a nehýbe se. Tu najednou blesklo mu něco hlavou. Vyskočí s lavice, jakoby se usmál, a v týž okamžik uslyší mrnění malého dítěte ze světnice. Klekl do trávy a jal se modliti.

Ještě se ani kloudně nerozednilo a již celá ves ví, že má popadija děvčátko. Lid radostně se obléká a spěchá do kostela. Líbají popovi ruce, a přejí mu štěstí. On zrovna omládl. Žehná všem po pořádku, a Mićovi rozkázal, aby všechny kostelní punčochy, pásy a prádlo přinesl a rozdal chudému lidu. Slavné byly toho dne služby boží.

Krásně pop zpíval. A po službách radosti na všech stranách.

Plna jest i hospoda, a stále připíjejí popovi a domu jeho. Našel se i nějaký vtipkář, který připil „zádušní popadiji," ale Krsta Zamlata dal mu takový pohlavek, že byl hned na zemi, a uražený lid křičel: „Jen ho!"

Popadija zotavila se již třetího dne, vstala na loži a srká mléko z hrnku. Pop chodí po vsi jako jindy, ale jest roztržit a neustále se přemáhá, aby zakryl svou radost. A když jest sám, otevírá ústa do kořán, hledí v onu stranu, kde jest žena jeho a dítě, a opakuje: „Sláva Tobě, Hospodine!"

Jednou však večer, když přišel ze vsi, zastal ženu ve mdlobách a Ikonija se všecka potila sbírajíc hadrem krev pod lůžkem. Popovi klesly nohy. Bere hned štolu, klade ji okolo krku a začne čísti „modlitbu od krvotoku." — Vše darmo. Žena jeho otevřela jestě jednou oči. Ukázala žlutou rukou na dítě vedle sebe, chopila se pak ruky popovy a políbila ji zašeptavši: „Požehnej mi . . . a odpusť!" Potom snad bolestí roztáhly se jí tváře, škubla sebou a po chvíli jako by se usmála a ruku trochu rozevřela, když jí Ikonija vstrčila do ní voskovici. — — — — — — — — — — — —

Když rýč naházel již vysoký rov nad popadijí, pop máchnul rukou po nás a my odešli jsme k jeho domku. Zůstal sám na hrobě. Seděli jsme asi půl hodiny. Miča přinesl pálenky a naléval nám. Muži pijí, ženy naříkají a vzdychají a pálenky ve sklenicích míň a míň. Co pop dělal na hrobě, nikdo neví. Po půl hodině se vrátil a sotva vstoupil do dveří, dítě zavřísklo ve světnici. Nepozdravil se s nikým, a vešel do světnice. Poručil ženám, aby vyšly, a sám zůstal nějakou dobu u dítěte. Divno, že dítě, jakmile ucítilo bradu jeho na své tváři,

ztichlo a usnulo. Pop na ně dlouho se díval. Potom utřel si oči a vyšel mezi lid.

Všichni vstávali.

„Měl bych promluviti slovo se staršími," pravil pop.

Ženy jedna za druhou chápaly se ruky jeho a jako husy jedna za druhou ke dveřím. I mladší svět odešel.

„Bratři!" vece pop, „vy víte, jak mně Bůh požehnal, a jak jsem jemu splatil za vědomé i nevědomé hříchy."

Všichni mlčí. Nikdo netroufal si sednouti. I pop stojí, a bílá brada jeho se třásla.

„Já, bratři, stojím tu nyní sám, bez pomocné ruky s tímto červíčkem. Tak je vůle Boží, buď jméno Páně pochváleno! Ale dítě potřebuje ošetřování. A co si já starý a slabý s ním počnu?"

Opět hluboké ticho.

„Ptákům nebeským dal Bůh jiné vlastnosti a cesty, a člověku zbývá rozum a křesťanské srdce."

Nikdo nechce začíti, aby popa těšil a něco mu řekl.

Pop zvedl hlavu a rozhlíží se po všech:

„Je dítě to břemenem dědině?"

„Nedej Bůh!" volají sedláci. „Nemluv tak, jak Boha znáš!"

Aksentij Smiljanić popošel ku předu:

„Je-li tvá vůle, pope, a požehnání, vezmeme mu dobrou ženu, nebo dáme je některé šestinedělce, aby je přikájela, pokud nebude moci jiného jísti."

V tom otevrou se dvéře a Ikonija, od slz všecka umazána, vynesla dítě na rukou.

„Já nedám dítěte od sebe ani za živý svět. Nebožka mne zapřisáhla, abych je chovala a ošetřovala."

„Vezměme tedy Ikoniji!“ zvolali sedláci.

„Dobře,“ vece pop, „ale dítě potřebuje prsu.“

Stanoj Gluvić stydlivě popostoupil před ostatní:

„Víš, pope, i vy bratři, že moje hospodyně přede dvěma měsíci dostala se do kouta. Dejte mně Ikoniji i dítě, pokud bude ještě za prs, a já hleděti si jich budu jako svých.“

„Budiž s božím požehnáním,“ odpovídá pop. „Ale ještě něco. Smrtelný je člověk a neznáma je mu chvíle poslední. Náš hřích by to byl, kdyby vedle nás živých zemřela duše nepokřtěná. Chci, aby dítě bylo pokřtěno, než je dáme z domu.“

„Pokřtíme je!“ za popem sedláci, a šepot nastal mezi nimi. Po chvíli vyšel z nich Ninko Vilotić:

„Je-li ti vhod, otče, pokmotřeme se. Lid, díky mu, mne vyvolil.“

Pop se třikráte s ním políbil. Potom donesli dítě do kostela, pokřtili a dali mu jméno Marie.

Když se vrátili z kostela, Mića vynese opět pálenku. První sklenici dal kmotru Ninkovi. Ninko vzal sklenku, sňal čapku a po něm ostatní a začal:

„Kmotře můj a otče, šťastna ať je Marie a naše kmotrovství. Dej Bůh, ať se na ní jen dobrého a samé radosti dočkáš!“

„Amen, dejž Bůh!“ dodávali sedláci.

Všichni po řadě posloužili si pálenkou, potom něco šeptali mezi sebou a Ninko Vilotić prvý vešel do jizby, kde bylo dítě, a strčil mu pod hlavu dukát. Za ním starosta za starostou Aksentij Smiljanić a za nimi všichni ostatní podle věku a každý obštědřil dítě. Když se již vystřídali, Ikonija napočetla dva dukáty ve zlatě, čtyři a půl ve stříbře a krejcarech. Svázala peníze do šátku a dala popovi řkouc:

„Na, uschovej to; je to Mariino!“

Potom vzala dítě na ruku a donesla k popovi, aby je políbil, načež s Gluvićem odešla do jeho domu. Pozdravili se i sedláci s popem a odešli. Pop zůstal samoten jako suchý strom a na srdce padla mu žalost.

Dlouho se vzpíral nechtě „rozlobit Boha," ale staroba jej přemohla. Padl tváří na lože, kde včera ještě nebožka ležela a hořce zaplakal. Slzy spláknou černé myšlenky, nalejí puklé srdce. Stroskotaná loď utone a nic už se z ní nevidí. Sen jenom ze stroskotaných kusů utváří nejasné obrazy.

II.

Naše škola byla v prosté prkenné boudě a měla jen dvě světnice a kuchyň. Větší z nich byla pro děti a menší s kuchyní pro učitele. Hlavní jizba byla nízká, jako celé dřevěné stavení a páchla vždycky potem a prachem. Na stěně visel starý dřevěný obraz sv. Sávy. Byl skrz na skrz popukaný a začazený, že jsi sotva světce mohl rozeznati. Jenom nahoře, kde byla hlava, blýskají se oči, a nechť v kterém koliv koutě jizby staneš, pokaždé hledí na tebe. Vážné, černé ty oči prodírají se ti do duše a jakoby se na něco ptaly. Když jsem býval někdy sám ve škole, pokaždé pojal mne jakýsi strach, a já nemohl na stěnu pohlednouti. Pořád se mi zdálo, že chtěly oči ty promluviti, a já hleděl jsem jen dostati se ze dveří.

Učitelem byl chudý krejčí, velmi hodný a mírný člověk. Ve dne býval ve škole a v noci šil popovské čapky a posílal do města. Sotva věděl více, než dětem povídal. Nikam ani nevycházel. Ale my byli jsme s ním spokojeni: jaký je, taký je — náš je. —

Pěkně starají se o Máru v Gluvićově domě. Prospívá dítě, že radost na ně pohleděti. Ženy

předstihují se nabídnutími a dary. Nebylo jí ještě rok, a již měla košilek, punčoch, šátků a jiných věcí plnou truhlici. Když dokončil se jí rok a devět měsíců, pop ve srozumění s lidem přistavěl ještě jednu světnici k domku svému a vzal ji i s Ikonijí k sobě. Tak ženy, jež neustále Máru navštěvují, nepřekážejí aspoň popovi.

Dítě rostlo pod rodnou střechou do osmého roku.

Jednoho dne před kostelem radí se opět kmotr Ninko a Gluvić s ostatními, komu děvče dáti na vychování. Každý by je rád přijal do domu.

„U tebe bylo dvě léta, a u mne bývá jen v neděli," vyčítá Ninko Gluvići, jenž se nejvíce o ně hlásil. Těžko je popovi se rozhodnouti.

V tom však, jakoby z mrtvých vstal, učitel před kostelem.

„Prosím vás, bratři, i vy pane pope, dovolíte-li, řeknu i já svou."

Podivili se lidé:

„Mluv tedy!"

„Jářku, pane pope, a vy bratři, že není dobře, aby se dítě potloukalo po cizích domech při tolikerém jmění."

Pop zčervenal uslyšev slovo jmění a kmotr Ninko upřel na něho oči a vytáhl troubel z dýmky.

„Snad ty, hloupý člověče, zoveš můj dům cizím a snad bude se děvče potloukati po mém domě?"

Učitel se kousl do jazyka.

„Prosím, kmotře Ninko, i vy pane pope a vy ostatní! Já pravím, aby se dítě vychovalo jako městské děti, neb vidíte, že není zrozeno, aby kopalo. A to by byla hanba pro tak velikou ves. Říkám, aby se dítě vychovalo."

„Jak to myslíš?" ozval se jeden ze sousedů

„Myslím, aby se dítě dalo do školy.“

„Do jaké školy? Kdo to jaktěživ viděl, aby děvče chodilo do školy?“

„Eh, jděte jen do města, pane sousede a hospodáři, pak uvidíte. Tam chodí všechny děti, hoši i děvčata, a nadejde záhy čas, jak myslím, že i na vesnici bude hříchem, které děvče by se školou opozdilo. Tak a ne jinak!“

Zadívali se sedláci.

„Co říkáš, kmotře?“ pravil Ninko popovi.

„Nemyslil jsem na to, ale vidíš, není hloupá ta řeč učitelova.“

„A jak to bude? ptá se Smiljanić učitele.

„Pěkně, pravím. Děvče naučí se u mne ve škole s ostatními dětmi číst a psát, a nebude se na svá starší léta prositi jiného, aby jí přečetl psaní. Až ona doroste, nebudou se tak psaní málokdy psáti jako teď. A potom ve škole učí se i jiným vědomostem.“

„Nebylo by to špatné,“ vece rychtář. „Co říkáš ty, otče, a vy ostatní bratři?“

„Zkusíme,“ odpověděl kmotr Ninko.

A tak Mára zůstala u otce a chodila do školy.

Neuplynulo ani půl roku a pop náhle onemocněl; již zdálo mu se, že ani noci nedočká. I volá kmotra Ninka, Smiljaniće, Gluviće a rychtáře.

„Bratři,“ řekl, „tak mi vše připadá, že brzy uhodí již má chvíle. Pozval jsem vás, abychom se o něčem umluvili.“

Ten i onen byl by popa rád potěšil, ale jazyk jak by jim zamrznul.

„Přede vším, bratři, v této truhlici jsou obecní peníze. Je tam tisíc, sto a jeden dukát.“

Sousedé pohledli na sebe.

„Z toho vystavte napřed školu, potom kostel. Nezačínejte však, abyste lidem nebyli na posměch

vy živí a já mrtvý, dokud se dobře neustanovíte, a dokud dost peněz míti nebudete.“

Chtějí něco promluviti, ale zakuckali se a jen pokašlávají.

„A mé dítě ... to ponechávám vám do opatrování ... jak Boha znáte a duši máte!“

Kmotr Ninko natáhl krk, odkašlal trochu a řekl:

„Hleděti ho budeme jako svého.“

„Jsme lidé smrtelní; nemějte za zlé, bratři, musím se s vámi rozhovořiti, neboť není již návratu z cesty, na kterou já se vydávám ... Nedej, Bože, nějaké svády nebo nehody, co by sirotek potom ... Prosím vás, bratři, nechť jí pro každý případ určíme něco jmění z obecního majetku.“

„Kmotře,“ vece Ninko, „není malé jmění tvé, ale i já chci ještě přidati.“

Pop netrpělivě máchl rukou:

„Počkejte, vy jste mi nerozuměli. Já svého jmění nemám, chraniž Bůh. Vše jest vaše a tohoto svatého chrámu. Bylo by jí mnoho, kdybyste jí ustanovili jen to, co já jsem posud měl. Co by dělalo děvče s takovým jměním? Ale já řku, určeme jí tolik, aby sirotek měla z čeho živu býti. Rozhodl jsem se, že určíme pro ni, je-li vůle vaše, ten kousek země, co je domek a pole při něm, lesík a louka s pramenem. To nechť je její ... V truhlici v šátku svázáno jest ještě šest a půl dukátu, co jste jí darovali, když se narodila. I to jest její!“

„Boží a její!“

„A nyní jest mi lehčeji umříti. Spadla mi jakási tíha se srdce.“

Ale když pop shodil starost s krku, minula i bolest. Přes noc ovšem upadl do horečky, ale ta dlouho netrvala a pop tvrdě usnul. Ráno procitl v samé svitání a vyšel na dvůr. Mára mu na-

lila, aby se umyl a stařec ačkoliv sesláblý, přece pevným krokem přešel náves a zrovna do kostela.

Jeho rozdělení majetku zůstalo. Lid dnešní den nazývá louku s pramenem „Mářin pramen.“

Když Mára skončila třetí třídu, musila ještě do čtvrté. Již volají ji sedláci, aby psala listy jejich příbuzným na vojně. I popa zastane, kde třeba psáti: jako, výtah z křestního listu, a p. A učitel vedle ní pozbyl i té trošky učeného nimbu, neboť Mára dovedla již všecko, co on. Ubožák také sestárnul, na polo oslepl a lid na něho zapomínal.

Když Mára již měla školu za zády, chtěl pop, aby se učila domácím pracem. Již chtěl zase raditi se o tom s lidem, když se opět přihodilo, co zmátlo jeho počty.

Toho roku přišel do okresního města biskup. Darmo vypravovati, jaké se konaly přípravy a jaký spěch měli popi. Pop náš byl nejstarší v celém okresu, a proto připadla mu jakási zvláštní čest při uvítání nového biskupa. Lid se ustanovil, že popovi pro ten den dá udělati nové šaty, a ubožák učitel šil je celé dvě neděle, a čepici dohánělí, jak jen mohl. Když pop sedl do vozu před naším kostelem, čekalo na něho již dvanáct jezdců z národního vojska a neustále po cestě stříleli z pušek a zpívali. Za popem v jiných vozech vezl se kmotr Ninko se ženou a s Márou, a za nimi ještě mnohý lid.

Bylo to pozvaných a slávy. Když bylo po obědě, svět rozcházel se ponenáhlu, jenom popi zůstali u biskupa.

Potom biskup jal se jednoho po druhém vyptávati, jak se jmenuje, odkud je, jakou má faru a p. Tak ptá se i našeho popa: „Ty jsi, otče, z nejstarších zde; kolik je ti let?“

„Já," vece pop, „i lid počítáme, že mi je tak sedmdesát."

„Pěkný to věk!" opět biskup. „Dej Bůh, ať ještě dlouho žiješ! A neměj otče za zlé, kde jsi se učil školy?"

„Učil jsem se u svého otce, jenž popoval za starých dob. A když jej ubili Turci, já zůstal jsem sirotkem a uprchl do této vsi, kde mne potom vláda popem ustanovila."

„A takto nebyl jsi v jiných školách?"

„Nebyl v žádných."

„A znáš-li pravidla služby jak patří a obřadosloví?"

„Já, otče biskupe, jak řekl také starý pop Stoko, koho jsem pokřtil, nepoturčil se ještě, koho oddal, nerozešel se, a nad kým odříkal pohřební modlitby, nestal se vlkodlakem ani můrou."

Pop Mitar*) zatáhl popa za plášť, jak to mluví. Biskup se jen sladce usmál.

„Dobře, otče; takových jest mě třeba," řekl prý.

A biskupovi vskutku zalíbil se náš pop, neboť prvou neděli po onom uvítání, právě když pop rozděloval hostii, zahrčel před kostelem vůz a stanul. Seskočí ten, jenž seděl s vozkou a popovi ruku políbil:

„Pojďte, pozdravuje vás pan biskup; máte k němu na oběd."

Sedl pop do vozu a vzal Máru s sebou. Letí, brachu, vůz, člověk by řekl, že již vypadne a koně jako draci. Lid snímá čepice, kudy pop ujíždí a každému radostí plní se srdce. Není jen tak, náš pop! A je to také člověk. Ba slušelo by mu, aby byl sám biskupem!

*) Demetr.

Když přijel do města, biskup sám vyšel a pomáhal mu s vozu. Podával mu ruky a políbil se s ním.

Mára ihned přiskočila a chopila se ruky biskupovy.

„Tvá?“ ptá se biskup.

„Boží a má,“ odpovídá pop.

Biskup hladí Máru po tváři.

Potom sedli za stůl a Mára vedle popa. Otevrou se dvéře a starý sluha přináší mísu s jídlem. Mára skočí a líbá mu také ruku. Stařec všecek se začervenal.

Když vyšel, biskup pohladil opět Máru a pravil:

„Tomuto člověku nemusíš ruky líbati, dceruško, to je můj kuchař.“

„I ať jen, otče biskupe,“ dí pop. „Starý je to člověk a já jsem ji tak učil.“

„Od tebe se, otče, i starý člověk ještě lecčemu naučí.“ —

Po stole hovořilo se o tom i onom a nejvíce biskup rozmlouvá s Márou.

„Jaký je to svatý?“ pravil k ní a prstem ukázal na jeden obraz na stěně.

„Car Lazar.“

„Hle! a odkud to víš?“

„Přečtla jsem slova dole.“

„Což ty umíš čísti?“

„Umím.“

Biskup přinesl jí pak knihu, aby četla. Otevřela ji uprostřed, stáhla trochu víčka oční a jala se na hlas a monotonně odříkávati, jako děti čítávají:

„Hnul jest vojskem stařec Jug Bogdane,
u Bogdana silné vojsko bylo.“

„Počkej!“ přerušuje ji biskup. „Kdo to byl Jug Bogdan?“

„Nežije již," odpovídá Mára. „Zahynul na Kosovu."

„A co je to Kosovo?"

„Kosovo je pole, na němž Srbové ztratili své carství a kde zahynul car Lazar."

Tu její oči znovu hledaly obraz cara Lazara.

„Pěkně, dcero, pěkně. Vezmi si tu knihu a čítej doma."

Byl to veliký národní zpěvník celý do zlata zavázán.

Pop schýlil hlavu a pohnutím kanula mu slza za slzou na talíř.

Biskup vyptav se, čemu se všemu naučila, pravil:

„A co teď s ní zamýšlíš?"

„Chci, aby se učila domácí práci."

„Škoda by bylo, aby děvče odtrženo bylo od školy."

„Nedej Bůh!" koktá pop. „A co mám činiti? Poraď mi!"

„Dej ji do škol. Máš ty nějaký ten majetek, jak mi vypravovali, a mne též Bůh obdařil. Mohu něco k dobrému vynaložiti. Dítě má hlavu, jakých málo; nezrodilo se, aby předlo koudel."

„Neslyšel jsi, otče biskupe, Mára vyšla již ze školy?"

„Vím, vím — ve vsi, ale nyní dej ji do města, do Bělehradu."

„A k čemu jí školy?"

„K čemu jí školy! Jinší je dnes již svět, než býval za tvých mladých let, a ještě více se změní, až ona vyroste z dětských suknic. Může přijíti na školu aneb v městě kdo ví, jaké štěstí na ni čeká."

Popa jako když uštkne. Jest mu ubohému opět odloučiti se od dítěte. Brada se mu chvěje.

Zdráhá se, zdráhá, alena konec přece prohodí: „Otče biskupe, rozumnější jsou slova tvá než má. Dovol ještě, abych se zeptal, co lid tomu řekne:

A ve vsi kdo může protiviti se biskupově vůli a slovům? Pokořili se, jen srdce je bolí, ale tak musí býti . . . musí!

A za měsíc připravovali již dítě na cestu. Den před odjezdem pobíhají ženy z celé vsi po popově domku. Tu hromada suchého sýra, koláčů, pečených kuřat, tam řady punčoch, košil, ubrousků. Mića přinesl z města pěkný kufřík a Ikonija strká do něho věc za věcí. Ženy posedají na lavici pod ořech, laskají se s Márou a pláčí. Ona poplašena jde z klína na klín. Nepláče, jen zamyšleně hledí, nač se jí právě namane. Trhá třísně na košili a nic nemluví. Její nic a nepije. Není jaksi svá; oheň rozpálil jí tváře, a když přece něco promluví, tu jako by to bylo z plachosti a z rozčilení.

„Dej Bůh, aby to vše bylo k dobrému!“ řekla teta Štěpánová.

Když se smrklo, rozešly se ženy i lid a zůstavily popa samotna. Nevečeřel téměř ničeho a té noci vzal Máru k sobě na lůžko. Ikonija nikterak nemůže se od ní odloučiti, a když se domnívala, že již Mára s popem usnula, vynesla svoji houni přede dvéře popovy světnice, prostřela ji na zem a tam ulehla.

Když sen, jehož nemůže zaplašiti nižádná starost dětského věku, ukolébal nepokojnou duši Mářinu, když černé řasy přivřely se a dotkly okraje začervenalých tváří a hruď pravidelně jala nadzvédati, pop vzpřímil se na lůžku. Jizbu osvětlovala visutá lampa před obrazem hořící. Kdyby ve chvíli té Ikonija byla otevřela oči, myslila by, že vidí samé svaté obrazy. Nadzvedla

se starcova uvadlá tvář nad obličej dítěte plný života, a s bílé brady hrne se kapka za kapkou. I darmo se pop shýbá, aby dítě políbil; Mára zrovna ze sna máchla rukou, obrátila se na druhou stranu a spala dále. Z hluboka pop vzdychl a svalil se na postel.

Dávno padla rosa, již se i východ rumění, a pop ještě neusnul. Až když zahrčel již vůz před domkem, vstal a vyšel ven.

Před domkem kmotr Ninko popouští postraňky koňům, z nichž se kouří v čerstvém podzimním vzduchu. Jemu připadla zvláštní čest zavézti Máru do města.

Pop nemůže pro kostel a pro starobu. A jakby jej starce pustil lid na cestu, jakby mu bylo, kdyby nechal dítě v Bělehradě a sám domů se vracel? Bůh ví, zdali by to snesl.

„Dobré jitro, kmotře, a požehnej!“ vece Ninko uzřev popa.

Pop děkuje.

„Hodně jsi si přivstal, kmotře, ale Mára ještě spí,“ vece dále: „Pojď zatím do světnice a Ikonija uvaří kávu.“

Pop klade kmotru Ninkovi to i ono na srdce.

Od východu již svítá. Schází se lid a tlačí se před domkem a do jizby.

Kmotr Ninko pohledl na slunko, které již na obloze vystupovalo. „Již se rozednilo,“ pravil. „Abychom se ve jménu Páně a s tvým požehnáním, kmotře, z domu vybrali.“

Ikonija přiběhne s červenýma očima:

„Dítě ještě spí!“

Za hodnou chvíli, když ze stohu začala již pára vystupovati a z trávy rosa, pop vešel do vedlejší jizby za Márou.

Dlouho díval se, jak spí klidné a bezstarostné svědomí. Popošel pod obraz a pomodlil se. Potom smělým krokem bral se k loži. Vložil dítěti ruku na čelo:

„Máro, dcero, vstávej!“

Děvče promne si oči a otevře je. Z hluboka si oddechne a velikýma, nevinnýma očima dívá se na popa.

„Ve jménu Páně, dcero, nyní pojedeš do Bělehradu. Vstávej, vstávej!“ přemáhá se pop a vyšel z jizby.

Přichází za Márou Ikonija s jinými ženami a asi za čtvrt hodiny s pláčem vyvedly dítě, jež v slzách jen tonulo.

„Proč pláčete, ženy, vždyť dítě celé roztesklíte?“ domlouvá Aksentij Smiljanić a sám rukávem utírá si oči.

Mića vynesl kufřík, kmotr Ninko vyskočil na vůz a nohou srovnává a sešlapuje seno k sezení. Pop odevzdává mu doporučující list biskupův a líbá Máru.

„S Bohem, Máro, provázej tě Bůh!“

Potom všichni po pořádku jali se Máru celovati; naposled vzal ji kmotr Ninko a vysadil jako pírko na vůz. Říká jí, aby udělala kříž a sám se poznamenav znamením tím, sedne si do sena a Máru posadí vedle sebe.

Děvče nahne se ještě nad vůz a vztahuje ruce po otci.

„Požehnej mi, otče!“ a přitiskne rty na uvadlou ruku starcovu.

Ženy zakryly si oči a muži dělají čáry holemi po prachu a hlíně a hledí na druhou stranu na plot.

Nastalo ticho.

Pop vložil obě ruce na Mářinu hlavu a jme se šeptati. —

Ninko vzal potom dítě pod paždí, přitlačil k sobě, a koně dali se již do klusu; Mára obrací se k otci a zoufale volá: „Já nepůjdu do města, nepůjdu! ale hlas její zanikal. Vůz hrčel silněji. Neslyšel ani pop, ani hrubě kmotr Ninko.

Potom sklonila hlavu na Ninkova prsa a usedavě dala se do pláče.

Ještě chvilku viděti jest v prašných kotoučích, jak vůz ujíždí. Již zahnul oklikou, a pop i všechen lid s ním nehýbají se s místa a neodvracují očí. V tom utře si pop rukávem slzy a rozhledl se po zástupu. Zakýval hlavou jako by řekl „s Bohem!“ a přešel přes cestu. Otevřel dvéře od kostela a klesl před oltář čelem dotýkaje se země. Ležel tak dlouho a když vstal a ohledl se, lidu plný kostel.

Když se Ninko za týden vrátil z Bělehradu, nestačil lidu ani odpovídati. Vykládal o divných věcech, jež viděl, že mu ani nevěřili. O Máře říká, že napřed s psaním biskupovým šel do jedné školy a představený té školy že pak vedl Mára do domu k jakémusi profesoru.

Pop často skákal mu do řeči: „A Mára?“ nebo „A co ona říká?“ a Ninko podává zprávy jak nejlépe dovede. Povídá, že je veselá jako pták, a že lidé, co u nich bydlí, hledí si jí jako své vlastní. Dej Bůh! Ale jen trochu zaraženě vypráví, jak se s ní rozloučil. „Ani neplakala!“ dí. A kdy se to stává, aby dítě neplakalo? —

Nač dále vypravovati, jak nám bylo bez ní, jak ubožák pop jako bez hlavy a často mluví to a dělá ono. — Vše to pochopí jen ten, kdo svou krev musil posílati do cizího světa, aneb kdo sám v mladosti své opouštěl rodný krb. A kdo to vše

již přestál, ví též, jak na konec i žalosti ubývá. Ulehnou vlny její na srdci a znaveného povrchu jen dotýká se list od milého nám jako vlaštovčí křídlo klidné hladiny vodní.

Den za dnem, neděle za nedělí, ba měsíc prchne nepozorovaně. Co minulo, zdá se, že jen chvilku bylo; jen budoucnost pokládá za věčnost srdce, které čeká. Člověk nemůže se ani dočkati, až bude poslední měsíc školního roku. Popovi vyjasnily se tváře i jakási nejistá radost ozářila mu vrásky. Ikonija již čistí popův domek a očekává Máru. Jednoho dne kmotr Ninko sedne zase na vůz a s Pánembohem do Bělehradu. Radostně volá za ním lid: „Pospěš a nezdržuj se!“

Mářina světnice jako ráj. Okna samé lipové ratolesti, na oknech bazalka a jiné vonné kvítí, na lůžku prostřen nový pestrý povlak. Netrpělivě čekali na vládkyni světnice té, jíž se ani nezdálo o moci, jakou měla nad naším srdcem.

Bože! a když přišla!

Pop je radostí bez sebe. Ikonija div se slzami nezalkne a nepouští Máru z rukou. Žen plný domek a jedna přes druhou: „Chuděrka, jak zhubeněla!“

Ovšem, ovšem, hlad a žízeň v cizím světě! A žena za ženou cpou ubohému děvčeti koláče a pamlsky do rukou i do úst.

Avšak nezměnila se hrubě Mára. Povyrostla jen trochu a bledší je v líci; za to černé její oči jsou ještě černější a ještě silněji svítí.

Když podruhé odcházela, bylo loučení jako dříve. Opět bylo třeba čekati rok a když uplynul, přišel k nám list místo Máry, v němž píše: „Sladký tatínku! Srdce div nepukne, že nemohu přijíti. Dali mne do ústavu, kde se jen francouzsky mluví. Mnoho musím se prý učiti, abych ostatní dohonila

a t. d.“ Můžete si pomysliti, jak nám bylo! Ale co počíti?

Zatím to i ono změnilo se ve vsi — čas má své právo. Náš starý učitel opustil nás — odebral se chudák na cestu, jež nastupuje se s očima zavřenýma. Dej mu Pánbůh lehké odpočinutí! Litovali jsme ho. Byl ubožák s vesnicí jako srostlý. Po smrti jeho rozpustili jsme děti a školu zavřeli.

Nyní jsme všichni očekávali, že bude u nás Mára učitelovati. Pop s několika staršími sousedy byl proto odebral se již i k biskupovi a biskup pevně slíbil. Jenom nebožtík učitel byl nám . . . neměj to Bůh za hřích! . . . chtěl jsem říci: byl nám, Bůh odpusť, v cestě. —

III.

Bylo v neděli odpoledne. Lid se byl opět četně sešel. Vynesli stůl ze soudní síně, podél něho dlouhánská lavice a několik trojnohých stolic. Posedali starší lidé a pop, rozmlouvají o tom i onom, a mládež hraje si a veselí se.

Cestou k naší vesnici jede nějaký vůz a ve voze pán. Divný trochu na pohled. Na hlavě má slaměný klobouk s červenou stužkou a šátkem stírá si neustále pot s čela. Tváře jeho jsou bledé, ale ne nehezké. Hádal bys mu tři a dvacet let.

S vozkou nic nemluví. Kouří doutník za doutníkem, zírá jen kolem sebe a jako by nebyl vesel.

Přijíždí k nám do vsi a rovnou cestou mezi lid. Stanul vůz, a my hledíme, co to.

Pán slezl s vozu trochu lenivě, jako by byl Bůh ví jak unaven a jde ku stolu, kde seděl pop. Nedal ani pozdravení, kývl jen hlavou.

„Je zde rychtář?“

Myslili jsme, že je to písař. Rychtář vstal.

„Já jsem pane!“

Pán vyňal nový doutník a strčil jej do úst. Potom přikročil k popovi, nahnul se nad stůl a podával mu ruku.

„Pozdrav Bůh, synu!“ vece pop.

Pán obrátiv se levým ramenem opět k rychtáři ptá se:

„Kde je tu škola?“

„Tu je, pane, hned za kostelem.“

„Zaveď mne tam!“

„Je zavřena.“

„Otevři ji tedy! Já jsem jmenován učitelem v této vsi.“

„Hle! . . . Nový učitel! . . . Jak to?“

Pop se vzpřímil a díval se na něho upřeně. I my jsme si dodali mysli a pobídli jej, aby si k nám přisedl. On však nechtěl, nýbrž znova pravil rychtáři:

„Jen rychle! jsem unaven. Otevři školu a pošli famula.“

Nebylo nic na plat; rychtář šel s ním.

„Co je to za podivného člověka?“ pravil jeden ze starších. „Buď je příliš moudrý, anebo hotový blázen!“

Muži pokrčili ramenoma a jakési zlé tušení padlo jim na duše.

Druhého dne šel učitel napřed do hospody. Sedl si sám, zachmuřil se a mlčí. Poručil si něco jísti a opět do školy. Dětí nebylo ve škole; blížila se teprve konci doba rozpuštění.

Popu se vyhýbal jako zlý duch. Minul již týden a s ním ještě ani slovíčka nepromluvil. Když byla neděle, pop čekal, že bude zpívati neb říditi zpěv při službách. Čekal pop a učitele

nikde nic. Po kostele pop ubírá se přímo k němu, nestůně-li snad. Když vešel do světnice, ležel učitel na lůžku, jež si byl ustlal na dveřích od kuchyně a pod něž podložil několik cihel. Ležel vyzut a četl nějakou starou knihu.

„Pochválen buď Pánbůh!“ pozdravuje pop.

Učitel nahnul se na záda a vyzvednuv nohy spustil je s lůžka na zem.

„A co ty, učiteli?“

„Vždyť mne vidíš.“

„Vím, a proč ne do kostela zpívat?“

„Nejsem opilý, abych zpíval.“

Pop ucouvnul o krok, upřel oči a dívá se na učitele.

„Proč se na mne díváš?“

„Tak jen; ale v kostele písní oslavuje se jméno Boží.“

„Nu když se oslavuje, tak je oslavuj! Mne nech s pokojem. Vidíš, že pracuji.“

A opět se svalil na lože a rozevřel knihu.

Pop se pokřižoval a po zpátku vyšel ze světnice. Lidem neřekl nic. Sám jenom o všeličems rozvažoval.

Od té doby již nikdy učitele na nic se neptal, aniž se s ním potkával. I učitel, jakmile uzřel popa, sklopí hlavu a spěšně jde mimo jako vedle tureckého hřbitova.

Kdo ví, proč tak činí? Kdo ví, co si pop o něm myslí?

Tak učitel osaměl. Na prstech mohl by člověk spočísti každé jeho slovo, jak málo mluvil. Když viděl, že nikdo ani tomu nerozumí, co mluví, obrátil se pokaždé na druhou stranu a zamračiv se odešel.

Jednou jde mimo kovárnu. Kovář dělal něco těžkého; jest celý mokrý, košile přilepila se mu

na záda, a on postaviv se na práh ve dveřích, oddychuje si. Proti dveřím jsou jiné dvéře otevřené; vítr provívá skrz ně a chladí uhřátého kováře.

„Proč tu stojíš, člověče?“ učitel k němu, přišed blíže.

„Protože jsem unaven,“ vece kovář.

„Vím, ale stojíš v průvanu. Postav se jinam, aby vítr na tebe nemohl.“

„Činím tak pokaždé, když jsem spocen. Postavím se do větru a vítr jako když mne profoukne. Vezmu perlík a zdá mi se, že nemá ani tři loty.“ —

Jindy Pavel Čerić žene voly s prázdným vozem. Najednou dobytku vlezlo něco do hlavy a nechce s místa. Čeriće popadla zlost, zčervenal jako krocan, křičí na voly a mlátí je kyjem, ať mlátí kam mlátí.

Učitel stane před ním jako dráb.

„Proč biješ ten dobytek?“

„A co mám s ním dělati, když nechce jíti?“

„Máš jej lépe krmiti, aby šel.“

Čerić vyvalil oči:

„Což nevidíš, že je každý vůl jako kláda? Proč bych je nebil?“ A znova bác!

„Jsi horší než ten dobytek!“ dí učitel.

Čerić se rozčepýřil:

„Nedomlouvej mi, probůh! říkám ti. Hleď si svého! Vím dobře, kdo jsi!“

Učitel zamžikal očima:

„A kdo jsem?“

„Žid!“ odpovídá Čerić. „Neviděl jsem tě ještě ani kříže udělati, ani kleknouti!“

A znova rozpřahuje se rukou. Voli náhle dali se do klusu. Čerić chytne se v zadu žebřiny a podepře se na ni. Obrátiv se ještě zpět volá na

učitele: „Pamatuj si, učiteli, komu jsi řekl, dobytek!“

Lid viděl, že v pravdě tento učitel jest zcela jiný než nebožtík. Domnívali jsme se všichni, že jest učený člověk, ale nevšímali jsme si ho. Zvláště to mu dodávalo, že o něm pop ani ústy nezavadil.

Nikdo se s ním nespolčoval mimo jakéhosi Kovačeviče, který se ho i zastával. Bývali spolu velmi často. Jednou přivezl si „amerikánský“ pluh a jal se vychvalovati, jak jej učitel poučuje. Ale když jím zaryl do skaliska a pluh ve dví se rozlomil, bylo po přátelství. Nadává, co mu slina na jazyk přinese, a zvláště se zlobí na to, že se dal učiti od toho, kdo jakživ neměl p'uhu ani motyky v ruce.

Od té doby učitel stal se ještě nemluvnějším a větším samotářem. Jednou večer psal svému příteli: — „Kde pak práce! S lidem nelze nic počíti. V něj důvěřuje psal jsem a mluvil, ale minul jsem se cíle stav se učitelem. Zde všechny mé pokusy na marno vyšly. Lid je hloupý a jako zabedněný. Mají jedno popisko, které se dvěma nebo třemi kapitalisty uchvátilo do drápů půl vesnice a to nábožným postupováním. Vyssává sedláky, — udržuje je v hlupotě — a sám nic nedělá. Koprním vida onu — nespravedlnost.“ . .

IV.

Bylo již sv. Petra a Pavla. Každého dne očekávali jsme Máru. Ale minul svátek, minuly ještě tři dni a Mára kde nic tu nic. Kteréhosi dne z večera vracejí se lidé z práce, zastavují se před rychtou a mluví cosi o sušírně. Již se

stmívalo. A hle, v dálce vidíme vůz. Rychtář pohleděl v onu stranu, bystře upírá oko a snaží se poznati, kdo to jest. Najednou plácne rukama:

„Mára!“

„Mára!“ voláme všichni a kráčíme bezděky vstříc. Vůz přijížděl blíž a blíže, a než se nadějeme, stane před námi. Mára chytne levou rukou sukně, pravou sejme klobouk s hlavy a podrževši se za žebřinu, lehce seskočí dolů.

Pop chápe se jí oběma rukama za hlavu a celuje ji v čelo. Nám vlhnou oči. Vítá se s námi — a jaká je, sotva byste ji poznali. A když někomu z nás hochů podá ruku, všecek se zapálí. Sejde se hromada lidu a jako nevěstu doprovázíme ji k popovu domku. Pop radostí ani nemluví, starší lidé poptávají se trochu a nám mladým jazyk jako bys svázal. Není to také žert — taková slečna! A jaké má šaty a jak si vykračuje!...

Druhého dne vstala, stojí ve dveřích a hledí. Pop dávno již byl v zahradě a každé chvíle chodí se dívat, vstala-li již Mára. Před svitáním trochu pršelo. Země byla vlhká a s moruše přede dveřmi nebyly se ještě setřásly všechny dešťové kapky, když v tom ranní slunce ji obleje, že září jako ramenný svícen v kostele. Na buku volá datel a s ořechu ozývá se mu žluva. Slunce svítí a mráčky se rozcházejí.

Mára stojí ještě ve dveřích a hledí jaksi rozevřenýma očima. Z hluboka dýchá a divného cosi tají se jí v hrudi.

„A proč jsi se mi zamyslila, holubičko?“ táže se Ikonija.

Mára ještě hlouběji nabere dechu.

„Nezamyslila!“ odpovídá a zrak její upírá se do dálky. „Jak jest všecko krásné, plno života, jak je vzduch čerstvý!“

Ikonija pohledne jí do očí a pak dívá se v tu stranu, kam upřela zrak Mára.

„Hledíš na moruši?“ starostlivě ptá se Ikonija.

„Na moruši i všude!“ A zamyšleně dodá: „Ráda bych se nadýchala toho vzduchu.“

„Eh, vařím pro tebe kávu. Vim, že jsi zpanštěla, a že v městě rádi bílou kávu.“

V tom přišel pop ze zahrady. Jeho velebné tváře přibraly opět pozemskou podobu, neboť je radost ozářila. Ústa má pořád pootevřená a na bílých řasách chvíle za chvílí visí krůpěj, kterou duše rosí, když se tmí nebo rozednívá. A skrze latí sousední ohrady blýská jakés oko. Ohrada ta náleží k domku Nenada Čeriće a Nenad má syna Pavla, chasníka na ženění. Je to týž, jemuž učitel řekl, že je dobytek.

Sedl pop s Márou za stůl pod ořechem. Ikonija přinesla kávu.

Pop nespouští očí s děvčete.

„Co jsi dělala, dcero, když jsi vstala?“

Mára rozevře obrvy. Jako umdlena očima hledí kolem sebe, a když je upře na popa, jest mu, jako bys jej poléval životorodným balsámem.

„Dívala jsem se na přírodu,“ nevinně odpověděla.

Pop prostrčí prsty jedné ruky s druhou, natáhne ukazováky vzhůru a položí tak ruce na stůl. Nahnul se trochu na lavičce, hlavu obrátil na pravo a dívá se k nebi.

„Na přírodu!“ praví zamyšleně. „Ba! myšlence té sám jsem se pokořil. Veliká je to kniha! Kdo ji čte, blíží se Bohu.“

Ale pop neví, kolik ruk může se probírati v té knize.

Dnové prchají. Mára je královnou vsi. Každý o ní mluví. Naděje, že bude u nás přece jednou učitelovati, dodávala nám hrdosti. A ona chodí zamyšleně po poli — ale tvář její jasna. Není to žal ani starost, co zabírá duši její.

Je to taková sentimentálnost, přináležející snad jejímu věku a škole, do níž chodila. Chodíc tak setkávala se i s učitelem. Napřed se ho bála, ale posléze mu zvykla.

Prošel ještě měsíc. Tu Mára stává se ještě zamyšlenější a chová se podivínsky.

Sedí někdy s námi. Štěbetá a vypravuje, co jest ve světě, potom vyskočí a prohodí: Musíme pracovati! Odchází potom a my hledíme za ní s otevřenými ústy.

Nebo přijde odpoledne, když si pop zdřímne, dívá se na něho, nahýbá se k němu, ale náhle sebou trhne, zdvihne hlavu, vběhne do své světničky a otevře knihu.

Jindy chodí po poli. Zapěje slavík napřed z ticha, potom silněji, vesele, milostně a hned žalostně jako svatovská píseň a píseň pohřební. Mára poslouchá, poslouchá a pohled její tone někde ve vzduchu. Potom dupne nožkou a pozvedne hlavu.

„Luscinia filomela, což na tom?“

Někdy opět stojí sama ve světnici a jaksi silně bojuje s sebou. Vyhrknou jí slzy a ona pláče, ale najednou zase je utírá, chápe se knihy, otevře ji a rychle jsme se čísti.

Sedla jednou pod ořech. Plete a knihu hodila na klín. Stáhla obrvy a dala se do čtení. Podál ní na pokosu stojí mladý člověk. Opřel se o kosiště a hledá očima popův domek. Vyndá flétnu, fouká do ní a táhlý žalostný zvuk rozlévá se vzduchem. Není to známá píseň, ani nějaký kousek

— Bůh ví, co to jest! Potom hodí flétnu do trávy, prsty kroutí si několik chloupků pod nosem a zasmušile obrací se k boudě, kde je škola. A krev žene se mu do očí i do tváří jako v horečce.

A když tma ulehne k zemi, někdo se plíží podél popova plotu. Nebělá se na něm selská košile, aniž na zemi zůstává široká šlápota od opanků. Opře se o tyče, a z popova domku jako měsíční paprsek lehce pohybuje se druhá postava v dlouhých ženských šatech; kráčí ku plotu a dlouho a potichu šeptají. Nikdo to nevidí, a nikdo si ani toho nevšímá, jak tam za ohradou černé Pavlovy oči prorážejí noční tmu.

„Nevím naprosto, co bych učinila," mluví postava u plotu s této strany popova domku.

„Zůstaň si tedy!" praví druhá postava s tamté strany.

„Ihned se rozhněváš!"

„Nemám rád slabých duší; já nemohu se tu s tebou tahati, já chci práci! Buď mne máš ráda, anebo ne! To neb ono! Co je to za lidi, kteří nechtí, co mohou a nemohou, co chtí . . . Raději se vrať, čti sentimentalní romány a líbej otci ruku . . ."

* * *

Noc byla černá a tmavá, jako málo která. Nikde se nic nehýbe, jen sova houká svou děsnou píseň. Psi zdvihají ocas a vyjí a unavený vesničan obrátí se na loži, pokřižuje se a spí dále.

O sloup u zvonice opřen a zachmuřen stál Pavel Čerić.

V tom ze školního dvorku vyjede vůz a cvalem uhání.

Pavel vystřelil z bambitky a hořící koudel z náboje vletěla pod školní střechu kamsi mezi vrabčí hnízda.

Vůz ujíždí s hrkotem. Ze sousedního dvoru vyběhne stařec, malou pušku drže v ruce, vyburcován byv hrcením ze spánku.

„Pomoc!“ volá k němu Pavel.

„Co se stalo?“

„Učitel uprchl.“

„I ať si jde ke všem všudy! Proč děláš takový hluk?“

Pavel popošel k němu a řekne mu dvě tři slova.

I stařec vypálí ze své pušky.

„Na pomoc, bratři! Odvádějí zajatce!“

Pop náhle procitá a polekán běží do Mářiny světničky.

„Vstávej, dcero, nějaký hlomoz se zdvihá!“

Ale z Mářina lůžka nikdo se neozývá.

Pop popošel k němu, hmatá — lůžko prázdno.

Běží ven. Již se bylo sešlo něco lidu. Jakýsi strach pojal popa, že sotva stojí na nohou.

Aksentij Smiljanić poznává jej po tmě.

„Utekl!“ pravil.

„Kdo?“

„Učitel.“

Pop si oddechl.

„S Pánembohem!“

„Co pravíš?“ opět Smiljanić. „A Mára.“

„A —?“

„Ona s ním!“

Pop se zachvěl a padl na znak na zem. Lid jej zdvihá. V tom Pavel vyletí s koni a vozem ze dvora.

„Sedejte!“ volá. „Ještě ho dohoníme.“

Několik jich vzali popa na ruce a vysadili na vůz. Vedle něho sedlo jich několik i s puškami. Pavel švihá do koní, až vůz po cestě jen vyskakuje.

Litujeme Máry . . .

Za vozem hrne se zástup lidu a každý chce chytiti učitele a vyrvati mu Máru.

V tom však slyšeti nový křik: „Do vsi, nazpět do vsi, hoří!“ A vskutku škola hořela. Pušky houkají, zvon kostelní žalostivě zní a mísí se v hluk a nářek lidu.

Když přiběhli jsme ke škole, hořela již se všech stran. Kostel, chvála Bohu ještě celý, ale vítr zanáší naň oheň se školy a každou chvíli čekáme, že se také chytne.

Pop, jenž v okamžiku tom ležel bez sebe na voze, vyskočil jako jinoch. V očích zračí se mu něco hrozného, až tě hrůza pojímá. Domnívali jsme se již, že pozbyl rozumu.

„Vodu!“ vyrazil ze sebe.

Řekl bych na sto hrotkův a puten vlilo se najednou do ohně, ale oheň ještě silněji se vzdul. Vyšlehl vysoko nad zvonici a jiskry srší jako roje ohnivých včel. Chytá již a praská krov a ve škole jasno jako ve dne. Slyš v tom zahřmí popův hlas:

„Obraz! obraz!“

Pohleděli jsme oknem a sv. Sáva jako jindy zírá na nás svým vážným, pochmurným okem.

Pop prodere se k oknu. Několik ruk chytá jej za ramena a zadržuje, ale on odstrčí všechny a skočí dovnitř.

A za ním jako v patách řítí se, hle, trám se stropu, padá před okno a zamezuje zpáteční cestu. Dým zalehl všecky kouty. Lid hořekuje, leje vodu a sekera jen buchotem dopadá. Neviděli jsme popa.

V tom praštil někdo sekerou do dveří; dvéře se rozletěly a my vidíme popa v plameni. Drží obraz a vysoko jej zvedá nad hlavu.

Nám srdce bolestí se sevřelo. Stojíme jako z kamene a zapomněli jsme i hasiti. A pop vzpřímen; červený plamen jej ozářil, bílá brada po hrudi rozestřena, svatý obraz vysoko se vznáší nad hlavou a za hluku a praskotu slyšeli jsme jeho jasný hlas:

„Ty jsi prvý přišel, posvětiteli Sávo . . .“

Kmotr Ninko zařval jako tur, uviděv popa. „Co tu stojíte, dobří lidé! Zachraňte honem kmotra, třeba . . .“ a sekeru drže v ruce vrhá se do nakupeného trámoví. Na zavolání podali mu škopek vody. Chopil se oběma rukama, opřel se nohou na jednom a zády na druhém konci a lil vodu na místo, kam opět kus stropu se sřítilo. Opět vyvalil se dým a ve světnici není nic viděti.

Slyšíme znova popův hlas a slov nerozeznáváme.

Když se dým trochu rozešel, vidíme dvě postavy namáhavě hrabati se ku průlomu ve dveřích. Pop právě chtěl přeskočiti práh, když kdosi nevida ho, poněvadž stál stranou, uhodil sekerou do veřejí. Pop stál nad prahem a hořící břevno zrovna padajíc zasáhlo jej do týla. Klesl prsoma na zem a obraz pořád zdvihá nad hlavou. Dobré vědro vody vychrlili jsme na něho a vytáhli jej ze spod břevna. Po chvíli celá škola shroutila se na zem a vše vypadalo jako veliké spáleniště. Odnesli jsme popa do jeho domku. Z úst a nosu crčela mu krev a nohy visely bez vlády. Ještě dýchal. Natřeli jsme mu olejem popálené místo na zádech zrovna pod krkem, košili navlhčili octem, oblekli jej do ní a položili na lůžko. Nepřicházel k sobě.

Jeden ze sedláků honem pro lékaře a druhý pro biskupa.

Potom spustil se hojný liják a s řeřavého spáleniště poslední oblak jisker vzdul se vzhůru, k ránu se již jen málo kouřilo. —

Když lékař a biskup vešli k popovi do jizby, pop se trochu vzpamatoval. Pohledl kolem sebe:

„Kde jest obraz?“

Ukázali jsme mu jej.

„Dejte mi jej sem!“ a rukou ukázal na hruď.

Položili jsme mu jej na prsa.

Biskup stoupá po prstech k loži oči plné slz.

„Jak je ti, otče?“

Pop sebou trhl a obrátil se na stranu, kde biskup stál.

„Co tě bolí?“ opět biskup.

Pop namáhavě strčil ruku pod obraz a položil ji na srdce:

„Tu.“

Lékař obrací ubožáka s boku na bok a píchá jej tenkým bodcem po nohou až do pasu a pořád se ptá:

„Bolí tě to? Cítíš něco?“

Pop slabým hlasem odpovídá:

„Ne.“

„Bolí tě vůbec něco?“ ptá se lékař.

„Tu!“ pop na to a klade ruku opět na srdce.

Lékař nařídil, abychom jej nechali z ticha a nikdo ať se ho na nic nevyptává. Biskupovi pak venku řekl:

„Není mu již pomoci. Má zlomenou páteř.“

Odešel a biskup vrátil se do jizby.

„Otče,“ vece biskup, „přeješ si něčeho?“

„Rád bych se vyzpovídal.“

Biskup se zamyslil.

„Jaký hřích tě tíží?“

Pop slabě máchl rukou, abychom k němu popošli. Biskup sedl si na stolici k loži a my stanuli do kola.

Slabým hlasem začal pop:

„Otče biskupe, pamatuješ-li se, když jsi se mne ptal, čemu jsem se učil?“

„Pamatuji.“

„Pamatuješ-li se, že jsi mně řekl, že to stačí na dobrého pastýře?“

„Pamatuji.“

„Slyš mne, otče biskupe, i vy, bratři! Já ztratil jsem duši, že jsem nechodil do škol. Proto ztratil jsem i dítě, jež mi odvedl člověk nekřtěný.“

„Jak to, otče?“ ptá se biskup.

„Tak, otče biskupe! Já zavírám oči a nevidím, že jiný svět nastal. Přijde učený člověk, s nímž nedovedl jsem hovořiti. Vidím ovšem, že se mu nedaří práce, již podniká, ale co mohu já, prostý člověk, s učeností a vědou? Neměj, otče biskupe, již neučených popů, jako já jsem . . . jak jsem byl . . .“ zamlčel se, zakašlal sotva slyšitelně a dále pravil:

„Ani vy, bratři, neberte si popa, který není učený. Školu hned stavte a děti učte . . . Nastává jiný svět!“

Tu chytá se za srdce:

„A jí . . . jí odpusťte! . . . Není ona vinna . . . já jsem . . .“

V tom venku slyšeti hluk; dvéře se náhle rozletí.

Na prahu objevila se Mára, bledá jako smrt, deštěm opraná a všecka mokrá. Rozpletené vlasy visely jí po zádech.

Schýlili jsme hlavy, jako by nás kulka zrovna do srdce zasáhla. Mára pokročí v před a kleká

na kolena. Svěsila hlavu, oči zakryla rukama a černé vlasy rozestřely se po zemi.

Pop se zachvěl a slzy mu vyhrkly. Pokynul jedním prstem. Vezmeme Máru a vedeme ji k lůžku.

„Ještě blíže!“ šeptá pop.

Mára na kolenou šoupá se blíž, ale nezvedá hlavy, aniž s očí oddělává ruce.

Pop vložil jí ruce na hlavu a cosi šeptal. Potom přistrkuje pravici k ústům. Mára chytla ji oběma rukama a slzami polila. Úsměv zahrál si na popově líci. Vezme Máru za bradu a zdvihne jí obličej k sobě a dívá se na ni.

„Služ tomuto!“ pravil a očima ukázal na sv. Sávu, jenž ležel mu na prsou.

A opět dívá se na dceřin bledý obličej. Usmívá se a nemůže se ani vynadívati.

„Nyní jest mi zcela dobře! Nyní mne již nic nebolí!“

To byla poslední jeho slova.

* * *

Minulo od té doby šest let. Toulal jsem se po světě, dokud mne naše válka nezavolala domů. Konečně dostal jsem rozkaz táhnouti do B. Musil jsem skrze naši vesnici. Na poslední stanici přidělili mně nového sluhu vojenského, mého rodáka.

Hlásím se k němu. —

Mluvili jsme dlouho o tom i onom.

„A co, člověče, stalo se“ ... chtěl jsem říci s Márou, ale jazyk mne podvedl a já řekl jsem; „a co, člověče, stalo se s Pavlem Čerićem?“

„Eh, pane krajane, ztratil se někam té noci kdy škola vyhořela. Nevěděli jsme dlouho o něm, dokud nepřišel Marek trubač z vojny a neřekl nám, že Pavel odešel do Bělehradu a dal se na vojnu.

Když večer přijdeme do města pro nové potřeby, vytáhne náš komisař noviny a čte: „Padli při dobývání náspu na Gorici dne 17. prosince r. 1877, ten a ten a potom řekl také — Pavel Čerić, poručík.“

„Odkud byl?“ voláme všichni.

„Komisař četl jméno naší vsi.“ —

„A což . . . ten váš . . . učitel? Slyšeli jste co o něm?“ ptám se dychtivě dále.

„Eh, když se ten anděl ho zřekl a vrátil se kajícně k popu, učitel prý uprchl do Bělehradu a oženil se tam s jakousi, co dělá klobouky. Lidé povídají, co tam byli, že se s ní již rozešel, a že ji bil a zle s ní nakládal. — Nebude on, krajane, nikdy mít štěstí!“

Vešli jsme do vsi. Vzpomínky valily se mi do hlavy a tlačily ji. Cesta vedla nás vedle veliké, nově vystavěné školy. Právě zvonili večerní klekání. Oknem uzřel jsem školáčky; klekli v lavicích a odříkávali modlitbu. Před nimi stojí jakási ženská. Upírala pohled na sv. Sávu, na téhož, jenž visel i ve staré škole. —

Poznal jsem ji! Byla to Mára

Poprvé s otcem do kostela.

Bylo mi tehdy devět let. Sám nepamatuji se na vše do podrobna. Budu vám vypravovati, co jsem v paměti podržel. I má starší sestra to ví, zato mladší bratr zhola nic.

I matka má se mně dosti o tom napovídala, když jsem se jí vyptával. Otec ovšem nikdy ani slova!

On, totiž otec můj, nosil se po turecku. Posud jej vidím, jak se obléká: náprsník z červeného hedbávi s několika sloupky zlatých port; na náprsník kabátec ze zeleného sukna. Opasek zlatem vykrášlený, za ním zastrčený nabiják s držátkem ze slonové kosti, nůž se stříbrným kováním a střenkou z kosti rybí. Nad koženým opaskem široký hedbávný pás a třepení z něho bije až dolů o levý bok. Spodky opět s hedbávnými portami a proužky, a široké nohavice splývají do půli nohy v bílých punčochách a nízkých střevících. Na hlavu narazil si sváteční fes a trochu nakřivil jej k levému uchu, v ruce má višňový čibuk se špičkou jantarovou a s pravé strany zastrčen za pas měšec na tabák zlatem a perlami vyšívaný. Hotový to fintil!

Povahy byl — byl to sice můj otec, ale když jsem již začal vypravovati, nerad bych něco zamlouval — povahy byl podivné. Vážný až přespříliš, a rozkáže-li, řekne jenom jednou. Ale běda tobě, neuposlechl-li bys. Pokaždé musí býti po jeho, t. j. nikdo nesmíš se ani opovážit dokazovati mu něco jiného. Když se řádně rozhněvá, nadává až Bůh brání. Dával jen pohlavky, a to pokaždé jenom jeden, ale, brachu, když ti jej vlepil, jako když hrom uhodí. Ani neměl jsi kdy se ohlednouti. Zlost chytla jej snadno; zamračil se, hryzl dolní pysk, pravou rukou kroutil knír a točil je vzhůru, obočí slilo se mu na čele a oči jen blýskaly. Ach, kdyby tak byl tehdy někdo přišel a řekl, že jsem neuměl „ve škole!“ Nevím, čeho jsem se tak bál; ostatně i kdybych byl dostal jednu za uši, co na tom? Ale já jsem se hrozil těch očí: když je na mne vyvalil, člověk ani nevěděl a třásl se jako osika.

Nikdy se nesmál, aspoň ne tak jako jiní lidé. Vím, jednou drží na klíně mého malého bratříčka.

Dal mu hodinky, aby si hrál; Jiřík dovádí, strká je otci do úst a ze všech sil se napíná, aby jen otec ústa otevřel. Já i sestra smíchem jsme se až za boky popadali, a tu též otci bylo trochu do smíchu. Několikrát roztáhl levý koutek úst a kolem levého oka skrčila se mu kůže. Tak stávalo se jen velmi zřídka, že se trochu usmál. Jiný byl by rozevřel ústa, že by to bylo slyšeti až za sousedova humna.

A pamatuji zase, když zemřel můj strýc, s nímž otec svorně žil a jejž velmi rád měl, — teta, matka, příbuzní, my děti — dáme se do pláče, nářku, škytání, až uši zaléhají! A můj otec nic, ani slzy neuronil, ani „uh“ aby z úst vypustil. Jenom když nebožtíka z domu vynášeli, tu otci zatřásl se dolní ret, chvěje se na všem těle, chvěje; opře se o dvéře, jest bledý jako stěna a mlčí. —

Co řekne, od toho nepopustí ani za celý svět. A třeba by ho to pak mrzelo a on toho pak pykal. Vím, když dal ze služby chasníka Proku. Viděl jsem, že je mu toho líto, ale přece nepovolí. Toho Proku měl nejradši ze všech služebných. Jednou ho jen udeřil, poněvadž toče pálenku z pětivěderního sudu nezatáhl dobře pípu, a skoro vědro jí vyteklo. Jinak o něj ani nezavadil. Vše mu svěřoval, posílal ho do vesnic pro dluhy a j. A víte, proč jej dal ze služby? Můj ty Bože!... Viděl jej, an hral o krejcary.

Otec nikdy nežertoval; ani s námi dětmi, ani s matkou, ani s nikým jiným. Podivně žil také s mojí matkou. Ne snad, že by jako jiní lidé, nedopouštěj Bůh, ji udeřil nebo něco podobného, ale byl vždy chladný, schápavý, horší než cizí člověk. A ona chudera, dobrá jako světice, dívá se pořád na něho jako pštros do vajec. Když se na ni osopí, ona div se neupláče a nad to musí

tajiti slzy před námi i před otcem. Nikdy a nikam s ní nechodil, ani nesměla se zmíniti, aby ji někam zavedl. Také netrpěl, aby se pletla do obchodu a do jeho věcí. Pravila jednou:

„Mitře, proč nedáš Stanojovi kořalky? Bude brzo nová a co s ní?“

Tu on na ni:

„Máš hlad aneb se ti něčeho nedostává? Peníze máš přece v rukou a když se ti nedostane, řekni jen. Ale do mých věcí se nepleť!“

Svěsí hlavu matka a mlčí.

S lidmi též málo hovoříval. V kavárně měl svou společnost a jenom tam rozvázala se mu ústa. Kmotra Iliju ctil, jak mohl; a to byl jediný člověk, který mu mohl říci, co chtěl a kterého se otec můj skoro bál.

Nás děti a matku měl rád, to je pravda, to bylo zřejmo, ale byl k nám velmi přísným. Já nepamatuji se ani na špetku něžnosti od něho. Přikrýval nás ovšem v noci, když jsme se odkopali, nedovolil nám nahýbati se nad studnu ani vylézati na moruše — ale co to bylo zvláštního? To činí i jiní otcové, ale ti kupují dětem ještě cukrlátka, pozlacený papír a gumový míč, který skáče až nad jabloň.

Do kostela chodil jenom o sv. Jiří, do kavárny každý večer. Večeříme, on strčí čibuk pod paždí, měšec na tabák za pas a již jde. Přicházel v létě o deváté, v zimě dříve; ale někdy mine již i půlnoc, a jeho nikde nic. Má ubohá matka i sestra velmi se trápily — já ještě tehdy neznal, jak se tomu říká, co otec vyvádí. — Nikdy neusnuly, dokud nepřišel, a byť to bylo i ráno. Sedí na ložích — a nesmějí ani svíčky rozžati. Zlobí se otec, když svíce hoří. Slyšel jsem jednou, když přišel pozdě, jak zahučel:

„A co s tou svíčkou v této době?“

„Abys viděl, když se budeš svlékati, Mitře,“ praví má matka.

„A což já neumím rozžati svíce, nebo jsem snad opilý, že bych jí nenašel?“

„Ne Mitře“ — chlácholí jej matka, „já jen říkám —“

„A co říkáš? — Aby snad sousedé myslil, že máme mrtvého v domě?“

Kdeže mrtvého! Domníváte se, že to otec opravdu myslí? Dbá on o sousedy! Nechce jen, aby matka vedla účty o jeho odcházení a docházení — a neví, co ze hněvu honem říci. Rád by, aby matka spala, i když jí nebylo do spaní, aby před nikým nemusil se právě hanbiti, že tak pozdě přišel.

Pil málo a jenom víno. Kořalku, když ji někde ochutnal, vyplivl a nakyselil tváře. Ani o kávu, Bůh ví, nedbal. A co tedy dělal celé noci po kavárnách? ptáte se.

Neštěstí, a totě vše! Kdyby byl pil, nezdá se mi arci za půli toho, co... však uvidíte!

A to mou matku připravilo o půl života. Pláče někdy až do usedání, ale svého žalu nikomu nesvěří.

Jednou přijde otec opět pozdě domů... Nic... ráno... nic... Ale když matka uviděla, že nemá hodinek! Strnula žena a ptá se:

„Kde máš, Mitře, hodinky?“

Otec se zamračil. Hledí stranou a odpovídá:

„Poslal jsem je spravit do Bělehradu.“

„Vždyť dobře šly, Mitře?“

„Snad nejsem slepý ani blázen. Snad vím já, kdy hodinky jdou a kdy nejdou!“

A co měla matka říkati? Umlkla.

Naříká pak s mou sestrou:

„Ej těžko mně! Dá všecko, co máme a já na stará kolena budu potom ještě cizí košile práti!“

Jednou přijde zase z kavárny. Na hlavě k uchu sedí mu astrachánka, kolem krku přes prsa zlatý řetěz, tlustý jako prst, za pasem stříbrné hodinky, vykládané zlatem a drahým kamením. Vejde a kolem levého oka stahuje se mu kůže. Jest jaksi v dobré míře.

Vytáhne hodinky za pasem, jako aby viděl, kolik je hodin.

„Již ti je vrátili?“ trhla sebou matka. „Jsou již spraveny?“

„Spraveny,“ odpovídá otec.

„A co to máš za řetěz?“

„Řetěz jako řetěz,“ dále otec, ale nějak vlídně. Neutrhl se na matku.

„Vím — ale odkud jej máš?“

„Koupil jsem jej!“

„A ta beranice? — Takovou má jen Michal Kaznačej!“

„Také jsem ji koupil!“

„Prodal ti ji?“

„Prodal.“

„Toť je — pěkný...“

Ale tu otec pohledl jaksi úkosem na matku. Umlkla.

Jal se svlékati. Dívám se pod přikrývkou. — Vyndá z pasu balíček asi jako pěst a hodí jej na stůl. Zacinklo to: samé, samoučké dukáty, brachu!

„Na!“ řekl matce, „schovej!“ a vyšel potom do kuchyně.

Matka vzala balíček jen do dvou prstů, jako když zdvihá pokálenou dětskou plenu.

„Co bych dělala," praví k sestře, „s těmito penězi? Jsou proklety. Jsou ďáblovy! Jak je ďábel přinesl, tak je odnese!..."

Jak vidíte, není tu života ani štěstí!

A tak má matka byla nešťastna a my všichni s ní.

Jindy — vyprávěla mi matka — býval člověkem zcela jiným; i já jako ve snách již pamatuji, že mne často míval na klíně, když jsem byl ještě zcela maličký. Dělal mi píšťalky z bezu a vozil mne s sebou na voze na louku. Ale, říká matka, co se začal spolčovati s Michalem Kaźnačejem, Krstou z Makevské ulice, Albrechtem lékárníkem a ještě s některými, vše se obrátilo na ruby a dálo se, jak se nemá a nemělo.

Schápe se. Netrpí, aby se ho kdo vyptával; ihned se utrhne:

„Hleď si svého!" anebo „Nemáš co na práci?"

Nic platno, řekl jsem. Věděl to i on, že není dobré, co činí, ale sám rarach vzal si ho do drápův a nepouští ho.

Ale přece, směšno jest nyní povídati, přece byl jen velmi dobrý člověk. Ovšem, ovšem! Ale tak!..

Jednou přijde ještě trochu v čas domů a není sám. Diví se má matka. Šel ještě s někým okolo dveří a cosi potichu mumlají. Vyšli na dvůr. Za chvíli slyšíme koňský dupot a ržání. Nevíme, co to.

Když se pak vrátil do světnice, já se sestrou začneme chrápati, jako bychom spali. Matka mlčí, též otec mlčí.

Po chvíli matka klidným, hlubokým hlasem:

„Odvedli vrance!"

„Odvedli," praví otec.

Ticho opět, jen matka škytá a zadržuje pláč.

„Mitře, jak Boha znáš a při těchto dětech! zanech těch spolků s ďáblem. Kdo se ho drží, ztrácí tento i onen svět. Vezmi si příklad z karbaníka Jovy! Takový hospodář, a nyní kupuje po dědinách kůže pro židy. Což ti, probůh, není líto, abych já na stará léta čekala od někoho jiného na kůrku chleba, a děti naše aby sloužily v cizím domě?...“ a nahlas jala se škytati a usedavě plakati. —

Otec můj, jejž matčin pláč na okamžik dojal, rychle střásl pohnutí to s duše a po svém způsobu:

„A proč začínáš mne zaklínati dětmi a plakati nade mnou živým? Proč proléváš slzy pro jednu herku? Nekoupila ona mne, nýbrž já ji. Zejtra, chceš-li, koupím ti jich deset!“

Matka pláče ještě více:

„Vím, muži Mitře,“ dí vlídně, „ale nepřátelé všechno nám odnesou. Zanech, muži, prosím tě při našich nedospělých, nezaopatřených dítkách, zanech těch prokletých karet! Víš, že jsme s krvavým potem nad kouskem toho úhoru postavili si krov nad hlavou, a nyní lecjací vydřiduchové aby mne vyhnali z mého majetku?...“

„A kdo tě vyhání?“

„Nikdo nevyhání, muži, ale vyžene, budeš-li tak dále dělati. To je řemeslo od Boha prokleté!“

„Kolikráte jsem ti již řekl, abys mi nedělala popa ze sebe a nenaříkala, když nejsi v neštěstí! Nevypila mně vrána mozek, abych měl ženu poručníka!“

Mlčí dobrá duše a přemáhá se. Nemá již ani slz. Tekou jen skrze hruď, padají na srdce a tam kamení.

Den za dnem, a otec pořád stejný. Nosíval často plné kapsy peněz, ale prohrával také. Někdy přicházel bez prstenu, bez hodinek a zlatem vyšívaného opasku. Podruhé přinášel dvoje i troje hodinky a po několika prstenech. Jindy zase boty, kabát, opět jindy: koňské sedlo a jednou celý soudek sladké kořalky a jiných hloupostí. Jednou večer přivedl zrovna takového vrance, jako náš. A byl to náš.

Druhého dne koupil na něj nové náčiní. Řemeny visí až po kolena a tepají jej a udidlo jen jen se leskne. Zapřáhl jej do vozu, a městem hrrrrrr! až z dlažby jiskry sršely.

My jsme byli již ztichli, jen matka plakala a měla starost. Jak by ubohá neměla! Chasník za chasníkem se propouští a obchod náš s barvivem a jiným zbožím slábl a slábl. Všecko šlo jako v nešťastném, a peníze se utrácejí jako dešť.

Začali posléze otcovi čistí přátelé docházeti k nám do domu. Zavrou se do velikého pokoje a rozžehnou několik svící; zvoní dukát, kouří se tabák, šustí a lupají karty a náš chasník Stojan nestačí jim vařiti černou kávu (a ráno ukazuje několik dukátů, jež dostal zpropitného). A matka sedí s námi v druhé světnici, oči červené, líce bledé, ruce suché a chvíli po chvíli říká: „Bože, neopouštěj nás!“

A tak otec na dobro odvykl domu. Mlčí. Matce nikdy nepodívá se do očí. O nás děti nedbá; ani schápavého slova nám nedá, natož laskavé. Neustále je pryč z domu. Jenom peněz nám dá, co chceme. Chci-li koupiti si násadku, dá mi třeba na dvacet. K jídlu kupoval všechno, co bylo nejlepšího v městě. Já měl jsem šaty nejlepší ve škole. Ale přece mne něco trápilo — když jsem pohleděl na matku a sestru: sestaraly, byly

bledé, smutné a vážné. Nikam paty nevytáhnou, ba ani skoro na „slávu.“ Také k nám ženy málo přicházely, jenom mužští a to jen samí „taškáři“ a „mrhači,“ jak jim matka přezdívala. V krámě na čisto nikoho. „Což mám já,“ říkal otec, „chlapu vážiti indychu za čtyři a pět krejcarů? Ať si jde k židovi!“

Matka téměř schne hořem den ode dne a jen se modlí: „Bože, neopouštěj nás!“

Přišli jednou večer všichni. Přišel s nimi i nějaký Petr Zelembač, bagounář, který prý jest „ve spojení s Peští“. Kníry si do špičky zakroutil, vlasy měl vzadu rozčesány ve dvé a lícní kosti celé vousy zarostlé. Tlustý v líci a tělem zavalitý; nakřivil na hlavě klobouček a přes hruď visel mu zrovna takový řetěz, jaký otec můj dříve míval. Na ruce svítí mu prsten, že brachu, nemůžeš se naň ani podívati. Klátí se, když jde. Mluví chraptivě a z hluboka a pořád se usmívá těma malýma jako jed zelenýma očima, až tě strach pojímá jako před sovou.

Přišli tedy. Stojan musil hned k ohništi a vařiti kávu.

Rozžali čtyry svíce. Vyvalí se kouř z tabáku jako z komína. Pijí kávu, mlčí jako Turci, jen karty lupají a zlato zvoní.

To byla hrozná noc.

My zavřeli jsme se s matkou do druhého pokoje. Již nepláče; ani sestra. Utrápeny jsou ve tváři a oči vpadlé zimničně se svítí. Proti tomu ony dny, když strýc zemřel, nejsou ničím.

Několikráte vešel otec za námi do pokoje. Byl všechen zpocen. Rozevřel náprsník, rozepjal košili, až mu bylo viděti na hrudi černé chlupy. Škaredil se a mračil jako Turek.

„Dej ještě!“ řekl matce.

Matka ani rtem nehýbá, jen kufřík otevírá, hrstí sype mu na dlaň a otec váže do šátku.

Hledí rozpačitě stranou a přešlapuje nohama jako já, když kamarádi na mne venku čekali a já čekal, dokud mi sestra neukrojí chleba. — Bere peníze, hlavu odvrátil stranou a když odcházel, zamručel: „ještě jen toto!“ A rychlým krokem pak do druhé světnice.

Ale se slovy: „Ještě toto, ještě toto!“ přišel k nám asi pětkrát. Byly již tři hodiny s půlnoci.

„Dej sem!“ dí k matce přišed po šesté s tváří jako země ztemnělou.

Matka jde ke kufříku a nohy jí klesají; vrávorá.

Pak viděl jsem pod přikrývkou, jak otec můj se zachvěl a jak se chytal kamen.

„Rychle!“ volá na matku a rukávem utírá si pot.

Matka mu podává.

„Dej vše, co máš!“

„Posledních deset dukátů!“ — pravila matka. Ale nebyl to již hlas, ani šepot, nýbrž jakýsi chrapot. —

Matka klesla u kufříku a padla do mdlob. Sestra vzkřikla. Já skočil jsem s lože a za mnou Jiřík. Sedli jsme na lem sukně vedle ní, celovali ruce a volali prosebným hlasem: „Maminko, maminko!“

Matka položila mi ruku na hlavu a něco šeptala. Potom vstane, rozžehne světlo a zapálí lampu před sv. Jiřím.

„Pojďte, děti, pomodleme se, aby nás Bůh vysvobodil z nebezpečenství!“ A hlas její zněl již jako zvon, oči zářily jako večernice na nebi.

Dováháme se k obrazu a klekneme; i Jiřík klekl, obrátil se k matce, dělá kříž ubohý a na hlas odříkává první polovici Otčenáše, které se

byl již naučil. Potom zas udělá kříž, políbí matce ruku a hledí na ni. Z očí jejích tekou slzy dvěma praménky. Byly upřeny na světce i k nebi. Tam nahoře byl On, k němuž zírala, její Bůh, a jenž také hleděl na ni. — V tom po tvářích rozlila se jí jakási blaženost a světlost, a mně zdálo se, že se jí Bůh dotkl rukou, že světec na ni se usmál a saň pod kopím jako že vzdýchá. V očích mi se zablesklo, já padl na její šaty a levou ruku, kterouž mne zadržela, a říkal jsem asi stokráte:

„Bože, Ty vidíš matku mou! Bože, modlím se za otce!“ A potom nevím ani proč: „Bože, zahub toho Zelembače!“

Dlouho jsme se modlili.

Potom vstane matka, vystoupne na stolici a líbá sv. Jiří. I má sestra tak učinila, potom zdvihá mne i Jiříka, abychom také světce pocelovali. Matka vezme pak kytici suché bazalky za obrazem, namočila ji do svěcené tříkrálové vody a šeptajíc něco vykropila křížem jizbu. Otevřevši dvéře po prstech síňkou popošla ke dveřím od druhé, veliké světnice a také je namočenou bazalkou ve způsobě kříže pokropila.

Ej, jak mi tehdy bylo volně, jak jsem se cítil blažen a jako kdybych se byl vykoupal! Proč nyní v těchto letech nemůže člověk pocítiti oné lehkosti a klidu duševního?

Právě když matka dvéře kropila, ozval se hluk a křik. Nebylo nic rozuměti, jen jak Zelembač jednou plným hrdlem zavolal:

„A kdo by mne přinutil, abych hrál dále?“

Strhla se hádka. Potom dvéře se otevřely, ozvaly se rychlé kroky, mručení a hučení.

Ale otec nepřišel za námi. Darmo jsme čekali. I den se již rozbřeskl, já a Jiřík jsme usnuli, ale otec ještě nepřicházel.

* * *

Když jsem procítl, slunko bylo již vysoko. Cítil jsem hroznou únavu a prázdnotu, ale oči nemohl jsem již zavříti. Vstanu.

Všecko připadá mi jaksi svátečně, ale smutně. Venku ticho, čerstvý vzduch žene se otevřeným oknem, a před obrazem ještě chvěje se plamének v lampě. Matka a sestra jsou bledé jako stěny, oči mají vlhké, tváře jako z vosku, spínají ruce, chodí po prstech a nic nemluví, jenom šeptají jakási pobožná slova. Nepřinesly snídani, neptají se, jsme-li hladovi, a matka neposílá mne do školy.

„Co to jest?“ ptám se sama sebe. „Zemřel tu někdo v domě, aneb vrátil se můj nebožtík strýc, a my máme jej znova pochovávati?“

Ztrnul jsem, když jsem si vzpomněl, co se v noci událo, a bezděky zašeptám:

„Bože, neopouštěj otce! Bože, zabij toho Zelembače!“

Nic nemysle obleknu se a vyjdu ze světnice. Mimovolně kráčím ke dveřím velikého pokoje, ale trhl jsem sebou; bylať mne matka chytla za ruku.

Obrátím se, matka nic; jen vložila prst na ústa. Vyvedla mne ven a vrátila se do světnice za sestrou. Hledím za ní — a nevěděl jsem, co mám si pomysliti.

Opět na prstech připlížím se k velikému pokoji a nakouknu klíčovou dírou.

Hledím.

Stůl prostřed pokoje. Kolem něho rozházeny židle; dvě nebo tři skáceny. Na zemi leží spousta karet, rozšlapané i celé doutníky, rozbitý šálek kávový a pod jednou kartou problyskává dukát. Ubrus na stole do polovice stažen. Na něm opět rozházené karty, převržené misky a šálky, plno tabáku a popelu.

Stojí tam ještě několik prázdných talířů a na jednom z nich vytřepán jest popel z dýmky. Čtyry prázdné svícny; v jednom plápolá tlustý papír, jímž otočena byla svíce, a černý kouř z něho pomalu stoupá a sedá na stropě.

Na jedné židli za stolem, zády ke dveřím obrácen sedí můj otec. Obě ruce opřel o stůl, na ruce položil se čelem a ani se nehýbe.

Hleděl jsem tak dlouhou chvíli, ale kdyby se byl aspoň pohnul! Viděl jsem jen, jak se mu slabiny vzdouvají a stahují. Cosi divného a chmurného dralo se mi na mysl. Zdálo mi se, že jest mrtev, a divil jsem se, jak mrtvý může dýchati. Potom, že silná ruka jeho jest z hrubého papíru, a že nemůže jí už tlouci — a podobné věci.

Bůh ví, jak dlouho byl bych tak hleděl, kdyby se mne opět ruka matčina nebyla dotkla. Ničeho matka neříkala, jen očima ukázala ke druhým dveřím.

Byla právě sobota.

Když jsem vyšel ven, vše jako jindy ve všední den, každý hledí si svojí práce. Sedláci přiváželi to i ono na trh. Kupci nahlížejí do pytlův a ohmatávají jehňata. Dráb nadýmá se a rozkazuje, kam kdo má se postaviti s vozem. Obecní písař vykračuje si s bubeníkem po městě, a vyhlašuje, že se nesmějí prasata pouštěti po ulicích. Ten tam bručí cosi do vousův a opilý kmotr Joza máchá se v kalužině.

„A proč je, brachu, váš krám zavřen?“ ptá se mne soused kožešník.

„Nu proto,“ odpovídám.

„Není snad Mitar nemocen?“

„Není.“

„Odešel snad někam?“

„Do vsi,“ řeknu a odběhnu do dvora.

A hle! v tom přicházejí moji dva kamarádi spolužáci, jež poslal učitel se zeptat, proč jsem nepřišel do školy.

Vezmu knihy, kousek chleba a hledím na matku i na spolužáky.

„Řekněte, hoši, panu učiteli, že Michal nemohl dříve přijíti, pouěvadž měl doma co dělati," omlouvala mne matka a rukou přitáhla mne k sobě.

Ó, ta ruka! Kéž jednou mohu se jí dosyta nacelovati, až dobrá matička tvrdě usne!

Co se doma dálo, když jsem odešel do školy, nevím. Vlastně vím; neboť když jsem se vrátil, bylo vše zrovna tak, jako dříve. Matka a sestra sedí, ruce na klíně; nevaří se ani oběd. Chodí po prstech kolem veliké světnice a jen z hluboka vzdychají, jako tehdy, když strýc umřel, Jiřík na dvoře váže kočce papír na ocas a směje se jí, jak zplašeně běhá. Stojan svalil se na půdě do sena a chrápe jako o půlnoci.

Otec ještě tak seděl a nehýbal sebou, jen z hluboka oddychoval; aspoň kabátec na zádech pravidelně se zvedal a padal.

Dávno již odzvonili klekání. Den se chýlí ku konci, a v naší duši pořád jak ona poušť — nikde nevidíš kraje. Vše připadá nám nesnesitelnějším, hroznějším, k zoufání. Bože obrať vše k dobrému!

Sedím na prahu před domem. V rukou mám školní knihu, ale nečtl jsem. Na okně viděl jsem bledou tvář matčinu opřenu o suchou ruku. V uších mi znělo.

Najednou cvakne klika. Matka zmizela od okna. Trhnu sebou.

Dvéře velikého pokoje se otevrou a na prahu stojí můj otec.

Fes postrčil do týla a ze zpod něho viděti mu zcuchané vlasy, jež padají do čela. Kníry visí dolů, tváře mu ztemněly a sestárly. Ale ty oči! Ani podobny dřívějším! Skoro kalné, do důlků vpadlé, z pola řasami zakryté a bezvýznamně zírají před sebe, nehledají nic a nemyslí nic. Jest v nich cosi prázdného, zrovna jako v dalekohledu, když má rozbitá skla. Na líci jakýsi smutně přívětivý úsměv — což nikdy nebývalo. Tak vypadal můj strýc, když žádal za svátost umírajících.

Polehounku přešel síň, otevře dvéře naší světnice, prostrčí hlavu a rychle zase ucouvl. Zavřel a přímo cestou k domku kmotra Ilije.

Později vypravoval mi Toma, syn kmotrův, že otec můj, zavřel se do pokoje s otcem jeho, že o něčem potichu dlouho rokovali, a když přinesen byl inkoust a papír, že něco psali, pečeti přikládali a tak dále. Ale co to bylo, kdož může uhodnouti?

Kolem půl desáté leželi jsme všichni na lůžku, jen matka seděla, ruce majíc v klíně, a tupě hleděla do svíčky. V tom vrznou vrata; matka shasí a lehla si také.

Mně pod přikrývkou bilo srdce, jako když kladivem někdo buší do prsou.

Dvéře se otevrou a otec vešel. Ohlédne se jednou dvakrát po jizbě a aniž rozžal, svlékl se a ulehl. Dlouho jsem poslouchal, jak se obracel na loži, až jsem usnul.

Nevím, jak dlouho jsem spal, když ucítím něco mokrého na čele. Otevru oči a pohlednu: plný měsíc zírá zrovna do světnice a paprsky jeho jako pavučina tenké padaly na obličej mé matky. Oči má zavřené, tváře jako těžce nemocného a hruď se jí mocně dme.

Opodál ní stojí můj otec. Upřel na ni zrak a nehýbe se.

Za malou chvilku přijde pak za námi k loži a dívá se na nás na všechny. Vrátí se opět do prostřed jizby, znova se rozhledne a zašeptá: „Spějí“.

Ale jakoby se ulekl svého šepotu a jakoby v kámen se byl proměnil prostřed světnice. Dlouho tak stál, a my zatajovali jsme dech.

Po tom na špičkách připlíží se ku stěně, kde visela zbraň, a nespouštěje s nás oka sejme bambitku stříbrem vykládanou, strčí ji pod kabátec a naraziv si fes rychle odešel.

Ale sotva se dvéře zavřely, vzpřímí se matka má na loži; za ní vstala i sestra.

„Zůstaň u dětí!“ zašeptá matka a vyjde ven.

Já skočil jsem též s lože a běžím ven. Darmo mne sestra zadržuje. Připlížím se až k plotu, potom ke studni a skrčím se za ní.

Noc byla krásná. Nebe září, měsíc jako roztavené stříbro a vzduch čerstvý, až milo dýchati. Po chvíli vidím otce, jak se ještě ohlíží do oken a skočí ke stodole.

Ale v okamžiku tom stane před ním jako duch moje matka. Ani jí nebylo viděti, odkud přišla.

Otec všecek zaražen. Upírá na ni vytřeštěný zrak.

„Mitře, muži, pane můj, co jsi to měl v úmyslu?“

Otec se chvěje a hlas jeho zní jak rozbitý zvon:

„Jdi, Marice, nech mne... Já jsem ztracen!“

„Jak pak jsi ztracen, pane můj? Probůh, co to mluvíš?“

„Všechno jsem dal!“ vece a roztáhne ruce.

„A bys i dal, vždyť jsi to také vydělal“.

Otec ucouvl o krok a vytřeštil oči na matku ještě více.

„Na čisto všechno! — všechno! všechno!“

„Buďsi!“ matka na to.

„I koně.“

„Však to byla jen herka!“

„I louku“.

„Suchopar!“

Přiblíží se k matce, dívá se jí do očí a jakoby skrze ně chtěl hloub proniknouti. Ale matka jako boží světice.

„I dům!“ vece dále otec a div oči z důlků nevypoulil.

„Buďsi! Jen když ty jsi živ a zdráv!“

„Marice!“

„Mitře!“

„Co to pravíš, Marice?“

„Pravím, aby Bůh při zdraví zachoval tebe i naše dítky. Neživil nás dům ani louka, nýbrž ty, živiteli náš! Nebudeme ani jednou hladovi, když ty budeš s námi!“

Otec jako vyjeven; opírá se loktem o rámě matčino.

„Marice, což ty? . . .“ zajíkl se a zakryl rukávem oči.

Matka vzala jej za ruku.

„Když jsme se vzali, neměli jsme nic — a dnes chvála Bohu byl plný dům.“

Vidím, jak otci pod rukávem prodírá se slza a svítí v záři měsíčné.

„Plný byl . . .“

„Vím, vím — ale což jsme již staří lidé? Jsme zdrávi chvála Bohu, i naše dítky jsou zdrávy. Budeme se modliti k Bohu a znova pracovati.“

„Jako poctiví lidé!“

„Ty nejsi žádný darmochléb, jako mnozí lidé. Nedám já rukou tvých za celý kapitál bohatého Paranosa, a kdyby byl ještě jednou takový.“

„Zase doděláme se domu!“

„A dobře vychováme i zaopatříme dítky pro svět.“

„Nebudou mi po smrti klnouti... Kdy jsem jich už neviděl!“

„Pojď se na ně podívat!“ vece matka a vede otce za ruku jako chlapce.

Já skokem byl jsem ve světnici. Jen co jsem sestře pošeptal: „Lehni!“ přetáhl jsem si přikrývku přes hlavu.

Právě vstupují k nám otec a matka přes práh, když na věži kostelní rozlehly se zvony k modlitbě před ranní bohoslužbou. Mohutně hlas jejich šíří se tichým ránem a zachvívá se duše křesťanská. A jako vlny suché větvice, tak jejich hlas odnáší žal a starosti, přetrhává pásky pošetilosti a pohnutá skroušená duše rozmlouvá s nebesy . . .

„Synu, vstaň, půjdeme do kostela!“ . . .

* * *

Když jsem šel v loni na podzim do Bělehradu, viděl jsem v Topčideru Petra Zelembače v trestaneckých šatech. — Tluče kamení!

Všechno to lid zlatem vynahradí.

Již se stmívalo a parolodi tu posud nebylo. Lidé, kteří čekali, ponenáhlu se rozcházeli. Odešel i hoch s tvrdými houskami i oba kupečtí příručí

pohádavše se s hospodským, že jim nosil slivky ještě od minulé středy. Odjeli i kočí nabízející se, že za dva groše zavezou do města. Větší část čekajících odebrala se pěšky, aby měli „lepší chuť“, aneb aby si „otužili nohy“. Ani Márinka, žena skladníka, nechtěla sednouti do vozu, nýbrž po svých ubírala se cestou s nevelikou společností, chvílemi obracejíc se zády k těm, s nimiž mluvila; ale ne z neslušnosti, nýbrž pro svou veselou a naivní povahu.

Slunko bylo již zmizelo v daleké zasávské rovině. Sáva, jež tak opadla, že bys ji byl na každém místě přebředl, snivě odtékala, obrážejíc v tichém povrchu svém načervenalou zář oblaků.

Lidé se byli již téměř všichni rozešli. Kromě sluhy a zřízenců parolodních stáli na břehu ještě jen dva muži — jeden ve fesu a širokých spodkách, druhý v uniformě a s ostruhami. Onen ve fesu — Blagoj Kazandžija — celý den již netrpělivě popocházel; každou chvíli někoho se vyptával na to neb ono; neustále se obracel, jako by ho něco svrbělo a nevěděl, kde se má poškrábati; vstupoval do přístavní nálevny, a zrovna tak, jakoby se měl opozditi, poplašen a na kvap znova vybíhal ven, upíraje oči daleko přes tichou Sávu. Jeho dosti sličná, oholená tvář s lehkými vráskami a šedými licousy a kníry byla jakousi protivou k malým, modrým, jasným očím, které živě a přece s důvěrou těkaly s předmětu na předmět. Čibuk neustále držel v zubech a zapaloval si již asi po desáté. Každou chvilku vyptával se sluhy i zřízence, proč parník posud nepřijel, přišla-li o tom nějaká zpráva, je-li skutečně voda tak malá, je-li na parníku nějaký veliký náklad atd., na kteréžto otázky mu sluha

i zřízenec s urozenou pánovitostí cizích příslušníků velmi stručně a schápavě odpovídali.

Druhý z oněch mužů, setník Athanasij Jelićič, stál téměř celý den na témže místě, opřev se o šavli. Tvář jeho byla obrácena směrem, odkud parník přijíždí, a oči bez únavy točily se kolem toho místa, jako rozviklaná hlava u kola kolem nápravy. Na tváři jeho nebylo onoho heroického výrazu, jaký vídáváme na podplukovnících ve výslužbě, a přece přiváděla nám na mysl vedro, po němž bouře nastává, až došky létají se střech a čepice s hlav. Husté a s obou stran přistřižené vousy, tlustý, malý nos, snědé oči, kulatý oholený podbradek a vymydlené přižloutlé tváře, košile jako sníh bílá a šavle vycíděná vyznačovaly člověka, který zvykl dobře žíti, a od kterého bys očekával, že jest schopen spíše říditi čtverylku a vyprázdniti skořápku ústřicovou.

Setník tedy stál a Kazandžija neustále se vrtěl. Konečně, když se již načisto setmělo, že jsi nemohl ani viděti zlaté porty na zřízencově čapce, oba jaksi rozmrzelí vrátili se do nálevny.

„Nepřijíždí a nepřijíždí!“ pravil Kazandžija zlostně jako člověk, kterému nepadají karty.

„Nejede,“ dodává důstojník klidně jako úředník, který ví, že za pět let musí dostati kvinkvenálku.

„Co se, probůh, stalo?“ pravil opět Kazandžija. „Snad . . . ano . . . nejsou tady Turci . . . a loď snad nemůže se bonpardovati?“

Setník mlčí.

„A koho vy čekáte?“ ptá se opět Blagoj.

„Ženu!“

„A já syna! Je raněn!“

Trochu se zachvěl; v tom jme se vyklepávati plný čibuk, jejž byl před chvílí nacpal, a znova jej napěchovav a zapáliv, pokračoval:

„Ale lehce, zcela lehce! Psal mi jeho kamarád Jole. Tu a tu!“ A rukou ukázal napřed na levé plece a potom podél celé pravé nohy.

„Jenom ho to škráblo! Propustili jej domů z nemocnice, aby se zotavil, a potom ve jménu Páně zase! . . . Vždyť . . . potřebí jest toho čerta Turka pořád honiti! . . . Jenom Bůh kdyby nám byl na pomoc!“ . . .

„A co jest váš syn?“ ptá se důstojník, jenž jal se nyní účast bráti v historii Kazandžijově.

„Můj syn? — Kazandžija! Eh, kdybyste viděl, jak pracuje. Má ruku, vidíte, zde silnější než já nohu zde. Já pro nynější zlé časy prodal jsem vše, co jsem měl — k čemu by mně to bylo? — jenom nějaké nářadí jsem si nechal. Ale dokud jsou jeho ruce i náčiní, oba budeme míti dosti chleba, byť nás bylo i deset.“

„Vím, vím,“ vece setník, „ale čím jest ve vojště?“

„Ve vojště? Pěším! Ano, pěším! Já vždycky říkám: ty, brachu, měl jsi býti dělostřelcem. Dobře bys utáhl dělo. A když potom dělo vystřelí — milo člověku poslouchati! Ale on chtěl jenom ku pěším. Říkal: to je tak daleko, jako na výstřel z pušky, aneb tak blízko, že by za krk chytil! Hrůza dívati se na něj, když se rozhněvá. Kam udeří, tam tráva neroste.“

„A kde byl raněn?“

„Jak Bůh nade mnou, nevím. Nevím — eh, darmo! Psal mi ovšem kamarád jeho Jole, ale já jsem již zapomněl. Směšná jsou to jména. Tuhle máte list! Ve dvou bitvách — ve dvou . . .“

Vyňal z kabátu list celý umouněný a pomačkaný a podává jej setníku. Setník nese list v ruce do nálevny, aby si jej při svíčce přečetl.

Vešli oba do nálevny s mastnými, dlouhými stoly, začazenými stěnami a hodinami od much pokálenými. Na dveřích na dvůr vedoucích napsáno jest obligátní: „šťastný nový rok“ atd. a pod tím: „Ilija Sremčevič 14 gro: za=koža.“ Prostřed jizby visí mrkavá lampa, a člověk sotva vidí její světlo skrze úplně začazené sklo. U stolu na kraji postavena židle s nalomenou nohou a tak malebně nataženou, jako by se dávala fotografovati.

Setník sedl si na dlouhou stolici u okna a jal se čísti zašpiněný list. Blagoj napřed položil na zem polámanou židli hubuje, „k čemu zde takové věci“ a potom sedl si proti setníku. Natáhl rukáv od kabátu a chtěje se opříti o lokty dívá se na stůl. Náhle sebou škubne uzřev na něm červenavou mastnou skvrnu.

„Ej, ty tam! To je trochu příliš! Podívej se, málem bych si byl kabát zamastil! Slyšíš! Utři to přece!“

Odkudsi z tmavého kouta vynořila se uválená postava přisluhujícího chasníka.

„Proč je to zde všecko mastné? He, troupe?“

„Je to nálevna, pantáto Blagoji,“ odpověděl chasník uváděje dle svého domnění důkaz tak nepochybný, že se Blagoj jako kohout rozčepýřil:

„Eh, hle, hle! Jsi ty přece tulipán! Což sedává tu také dobytek?“

Čtenář by hřešil, kdyby se domníval, že je Blagoj nějaký rýpal — Bůh uchovej! Jest nyní v horečném rozechvění od netrpělivosti a hledá buď jak buď zaměstnání pro svůj jazyk a vůbec, čím by se mohl zabývati. Svolil by nyní, aby se rval, neb aby jej někdo tloukl. Nebýval jindy ani nazbyt hovorným a včerejší jeho napadání na každého, koho potkal, bylo jen zoufalým pokusem,

aby zahnal dlouhou chvíli. Proto zase začal útok na setníka:

„Viděl jste tam toho s nohou?“

„Koho s nohou?“

„Eh, toho bez nohy.“

„Koho bez nohy?“

„Eh, toho s berlí.“

„S berlí?“

„Ano, s berlí! Toho, co mu doktoři uřezali nohu.“

„A proč mu ji uřezali?“

„Býval by prý umřel na ránu, kterou utržil na Javoru; potom prý mu uřezali nohu, a nyní chodí bez nohy . . Což vy neznáte toho s nohou?“

„Neznám,“ vece setník. „Ani jsem ho neviděl.“

„Nyní žebrá před kostelem.“

„Hm!“

„Uh, Bože!“ Blagoj se otřásl. „Takový mrzák! Stokrát by mu bylo lépe, kdyby býval umřel! A on nic — je živ! A ještě kouří! Nic prý mu to neškodí!“

„Ovšem, neškodí.“

„Jen to se mi nelíbí, že žebrá!“

„Vždyť musí jísti!“

„Vím! Ale když ve válce přišel o nohu, bylo by záslužno, aby dostal náhradu. Jak pěkné by bylo, kdyby mu řekli: Na, bratře! Díky tobě, který jsi za nás proléval krev a podobné věci . . Člověk, vidíte — jak bych to řekl? . . . Přijde o nohu a chodí o berli. A musí jísti i píti; snad by rád také dýmku tabáku . . vždyť je člověk . . .“

Setník cítil se povolán, aby vyložil Kazandžijovi poměry a stav invalidů:

„Je to krásné, když někdo pro svoji vlast byl zmrzačen. Ale proto nemůže chtíti, aby byl

radou. Vidíte: každý, kdo prolil krev pro svoji vlast, ku šťastným se musí počítati, neboť odsloužil se matce své, zemi své. Každý jest povinován své zemi, ale země nikomu nic . . .“

„Eh, znám to vaše mudráctví! Vím také, když jsem již jednou v tom „prach jsi a v prach se obrátíš!“ Ale dej ty, bratře, něco do živých úst! Vidíte: to je zrovna tak, jak bych řekl? . . . To jest hrozný pohled! Až potud odtato — a člověk chce chleba! A nyní má žebrati? Musí! — Nemůže orati, nemůže kopati! Ba někdy snad nic ani nevyžebrá! Brachu, kdybych já měl moc, věděl bych již co činiti. — Vejdu do světnice — sedí gazda a jí ořechový svítek. — Ah, ty jíš ořechový svítek?“ „Jím!“ — A je krev lacinější nežli svítek?“ A co má ten ubožák s nohou? „Co mně po tom?“ — Ha, nic ti není po tom? Zavolej si jen doktory! Jednoho, dva, pět — kolik jich třeba! A nyní řež! Uřežte mu nohu zde! Ach, ach, neptám se já, je-li potřebí čili nic — jen řežte! Tak! A nyní víte, jak jest onomu tam! Ha, synu!“

Setník vidí, že Blagojovi nelze vykládati něco ve vyšších sférách. Spustil se tudíž níže:

„Tak jest, tak jest! Ale dostane se všem slušné výživy od státu, když se válka skončí. Jen se o to nestarejte!“

„To, to, pane! Bývá toho sotva tolik, aby nemusili opět státi před kostelem a žebrati po jarmarcích. Kdyby tak někdo k vůli mně ztratil jen malíček, já bych! . . . A zde celý stát . . . Poslouchejte! . . . Zahvizdlo!“

„Nezahvizdlo!“ pravil setník.

„Ale zahvizdlo, což nemáte uší?!“

Blagoj vyběhl horem pádem ze dveří. Ale po chvíli vrací se sklamán.

„Snad to někdo vábil špačky. Jsou také uličníci, kteří pískají na klíč. Před nedávnem, když tehdá Sreta šel do Bělehradu, tu ten šibeničník Mićin skryje se vám za keř a hvízdá na klíč. Všichni vyskočili, i sám představený vyskočí. Po chvíli se však vrátili — a představený se také vrátil. Nadávají mu, co pískal — i představený nadává, a nikdo neví kdo to byl! . . . Já . . . O příteli, nemohu pochopiti, proč se tak opozdila? Stalo se to již někdy? Nevíte? — Ej, chasníku, pojď sem!“

Uválený sluha z nálevny opět vystrčil hlavu z kouta.

„Opozdila se již někdy loď také tak?“

„Nevím.“

„Nevíš, hlupče? A co tedy víš? Co máš pro zvlažení hrdla?“

„Všelicos,“ hloupě usmál se sluha.

„Pijete vy kořalku?“ ptá se Blagoj setníka obrátiv se opět k němu.

„Nepiji.“

„Ani já hrubě . . . . Ale co má člověk nyní dělati? Počkejte! . . . Nezahvízdlo?“

Umlkl a naslouchá.

„Ba ne. . . . Přines kořalky! Člověk nemůže ani kouřiti. Již mi srdce zčernalo od dýmu! Fi! To je brynda! a teplá! fi, fi!“

Když vyprázdnil čtvrtku, oči jakoby mu trochu oživly a všechno vzezření přibralo na sebe výraz klidné rozvahy.

„Toť je mi pěkná paroloď! Vždyť přece jede rychleji nežli vůz! Kdyby člověk byl sedl na lecjakou kobylu — kde by již nyní byl! A herka! A co říkáte na dobrém koni?“

Všichni jízdní důstojníci velmi rádi mluví o koních a třeba i s milosrdnými sestrami. I set-

níku Jelićićovi oči zrovna zahořely. Myslil zajisté na nějakého Araba, když řekl:

„Za osm hodin!“

„Za osm, Bůh ví,“ dotvrzuje Blagoj, jemuž účast setníkova zalichotila. „A tohle je již doba! Kdybych byl jenom věděl! . . . Ale přece bych ho nebýval mohl naložiti na vůz. Pravda, kamarád jeho Jole říká, že je lehce raněn — zcela lehce; ale víte, rána je přece, a já bych měl jej naložiti na vůz! Eh, jakou měl mistr můj kobylu!.... Ej, ty slepýši, přines mi ještě kořalky . . . Kobyla jako srna! A hlavu tak vyzdvihne!“

A ruku tak povedeně vzpřímil a ohnul, jako by vskutku vypadal jako kůň se vzpřímenou hlavou.

„Což opravdu nemáš lepší kořalku? Ej, ty krtku! Řekni panu Davidovi, že já chci kořalku. Dobrou řekni; a řekni, že, gazda Blagoj . . . . Tak vyzdvihne hlavu! Musí to býti ruce, aby uzdu udržely! Když dá se ona do úprku, tak udělá“ — a strká hlavu mezi nohy — „a ty drž, drž! A když není pomoci, nu s Pánembohem do plotu, do zdi, do příkopu. Potom zas vykračuje si z ticha jak ovečka. Ale nikdo neuměl s ní jezditi než já! — Jednou jel s ní tovaryš Vidak pro hlínu k Sávě, a ona takhle“ — Blagoj opět strkal hlavu mezi nohy bradu nadzvednuv, jako by měl udidlo v ústech. „Vidak pustil uzdu a lehl si na vůz, a ona hrrr! přes hromádky tlučeného kamení, přes příkopy a letí, letí . . . . Zvoní! Viďte, že zvoní? Platit!“

Opět vyběhl ven, ale když se vrátil, na tvářích nebylo již viděti nedočkavosti, a hloupá veselost lila se mu z očí, z nichž, jak krajané říkají, začala se již kořalka pařiti.

„Jaký to byl kůň! — Pravý oř! Mistr naložil na ni jednou bednu se zbožím, sedne na kobylu, ona vraty ze dvora, jako by byla u vozu, a než se dostala ze vrat, mistr hlavou dolů, bedna na něho — a my jsme div nepošli od . . od . . A nač jsou zde ty sirky . . vždyť jsou odvlhlé! . .“

Setník ho již neposlouchal. Myšlenky jeho dlely daleko až v Kňaževci. Tam byla žena jeho u matky, čekajíc svého času. Ale nyní potloukali se tam Čerkesové. Děsivé kombinace pletly se hlavou setníkovou. Všechno barbarství, kterých dopustili se tito oblíbenci Evropy, obrazily se živými barvami v myšlenkách jeho. A nade vším spočívala zoufalá nejistota; neboť od té doby, co byl odešel do války, dostal od ní jen dva listy. V obou mu psala, že přijde za ním, jakmile se dítě narodí a ona z lože bude moci. Ale minulo již pět neděl a Turci přišli až na Tresibabu, blízko Kňaževce. Čerkesové boří snad již dům a zapalují postel, na které žena ležela. — A přece na ni čekal! Jest jedna struna u člověka, lživá jako náhoda, a přece zovou ji „předtuchou.“ Kdo sází do loterie, má při každém tahu předtuchu, že vyhraje, a po tahu nikdy se nediví, že jej předtucha sklamala. A zavadí-li o něho někdy slepé štěstí, on celý svět přesvědčuje, že věděl, že vyhraje, neboť mu vše tak připadalo a ne jinak. I setník Athanasij již po třetí marně čeká na parník a s těží pokaždé dostalo se mu svolení od velitele; a přece pokaždé připadalo mu, že ho dnes tušení nesklame. Ale teď opět zdá se mu dle všeho, že již loď nepřijede. Stává se nejvýš netrpělivým jako Blagoj. Obrací myšlenky v hlavě sem tam, aby z nich prosýpal ty nejčernější . . . Ubírá se opět do Kňaževce . . . Čerkesové . . . žena . . .

Přetře si rukou čelo, chtěje myšlénky ty rozehnati.

„Mistr, Bůh ví, jak rád by byl, aby se ohřebila," pokračoval Blagoj, hledě neustále na místo, kde setník ještě od začátku seděl. —

Setník poslouchal jej klidně jako kolečko u ručičky na hodinkách. Ani ono ani Blagoj nepřekáželi mu, aby zahloubal se do svých tuch.

Když bylo k půlnoci, natáhl se na lavici u okna mžiknuv ještě na mrkající lampu, jež čim dál tím více smrděla. Pohleděl i na Blagoje, jenž již chrápal, svěsiv hlavu k nohám a natáhnuv obě ruce v před, jakoby držel uzdu.

Darmo setník se namáhal, aby zavřel oči — spánku jeho zmocnili se Čerkesové! Teprvé k ránu trochu zdříml, ale v tom v pološeře bylo najednou slyšeti stejnoměrně lupati kola a hulákati zřízence na lodi, kteří s přídy měřili hloubku vody, kde by nejlíp loď mohla přistáti — a potom zahvizdnutí, jež rázem zbudilo sluhy a úřadující v přístavišti.

Setník vyskočil; šavle se mu odpásala a s řinkotem padla na zem. I Blagoj sebou zavrtěl.

„Ještě ne! brachu!" zamumlal, a jakoby znovu zatáhl za uzdu a usnul.

Setník vyběhl ven na čerstvý vzduch. Sotva dýchal. Nevyslovitelný strach zmocnil se ho. Skoro klusem pustil se ku břehu; chytne hozené lano s lodi, jež pomalu se blížila ku břehu, chytne je a vší silou táhne k sobě. Omotává je o zaražený kůl, když náhle v zástupu uzří ženu, ana povznáší dítě v závoji nad hlavu. Setník hodí lano sluhům, kteří divili se jeho počínání, pokročí ku předu a div že nepadne do řeky. A když mu v tlačenici žena padla do náruče a potom syna odevzdala, napřed polibky a potom slzy za-

čaly padati na plničkou tvář dítěte, jež se proto ani dost málo nezlobilo na otce dosud neviděného.

I žena plakala — to každý ví.

Obrátili se hned k mostu a ustoupili stranou, aby místo měli ostatní cestující, kteříž lopotili se se zavazadly, neboť tu nebylo ani jednoho vozky ani nosiče.

Co toho chtěl setník navypravovati ženě, ale nevěda kde začíti, na konec přece prohodil:

„Tedy jsi živa!“

A uchopil ji za ruku, aby se opravdově přesvědčil.

„A což ty, škvrně! Ty, ty, vojáku! A co já jsem všechno nemyslil! Bože! Bože!“

Utřel si rukávem obličej a drže dítě pokračoval:

„Věděl jsem zcela jistě, že přijedeš — ale strach před Turky . . .“

Setníka jakoby nějaká studená ruka chytala za srdce při pomyšlení na ony možné hrůzy — ale ruka ta rychle utrhla, neboť uzřel, jak po mostě vleče se nějaký člověk v prostém vojenském oděvu, bez levé ruky a pravé nohy.

„Mlč!“ praví setník užasnuv. Rychle odevzdává synka ženě a běží k mrzákovi. Chytne jej za rámě a pomáhá mu překročiti dřenici na mostě, kteráž povolila.

„Nejsi ty, vojíne, syn gazdy Blagoje?“

„Jsem, pane setníku!“ odpovídá voják sestavuje nohu i berli, aby rovně stanul, a dotýkaje se po vojensku čapky. Ale berla neposloužila mu, a on aby nepadl, zachytl se jedné paní s psíkem, jež zavřískla a odskočila stranou.

„Je tu tvůj otec! Počkej, řeknu mu to!“

Výstup tento bezděky upoutal zraky všeho obecenstva.

Setník spěchá do nálevny zbudit Blagoje.

Obecenstvo na mostě rozestouplo se na dvé řad, propouštějíc invalidu ku předu, švarného to jinocha s mužnou tváří a žalostným úsměvem kolem úst. Všechno měl: i sílu, i zdraví, i krásu; a přece — nic neměl! Podobal se ubožák rozbité drahocenné porcelánové nádobě.

Pomalu bral se ku předu. Za ním žena setníkova s dítětem a potom ostatní — všichni mlčky jako v nějakém svátečním průvodě.

V tom bez čepice vyběhne Blagoj z nálevny.

Setník za ním a chytá jej za ruku:

„Počkej! Je těžce raněn! Hodně těžce!“

„Jak těžce? Kdo to říká! . . . Tu je, tu je list! . . . . kamarád jeho Jole . . .“

Nedočkavě rozhlížeje se po všech stranách rozběhne se k zástupu.

„A kde je?“

„Tatínku!“ zvolá vojín, milostivě otáčeje se na jedné noze a podpíraje se berlou. „Tatínku! Zde jsem!“

Blagoj obrátí se jako blesk a stane před synem. Zírá na něho, zírá — a klesá k zemi.

Všichni se zastavili. Přiskočili k Blagojovi a postřikují jej vodou. Dáma s psíkem strká mu i jakési kapky pod nos. Záhy jej vzkřísili a zvedli. Napřed se otře od vody, jíž jej polévali, načež obejme syna, ale tak náhle, jako by se bál, aby mu neutekl.

Dlouho jej nepouštěl. A když se odtrhl, přímo hleděl mu do očí nesměje spustiti zraků dolů, — kde kdysi noha bývala. —

„Chvála Bohu, jen když jsi živ! Všecko zase bude dobře. Toto“ — a rukou chmatal berli — „toto lid zlatem vynahradí! Viďte, bratři?“

Všichni přikyvovali hlavami.

„Hle já," pravil setník, „já prvý dávám" — a jal se přehrabávati po kapsách, ale našel jen několik krejcarů — „já prvý dávám hodinky a řetízek. Na!"

„Díky, pane setníku! Podrž to, otče! Já nemám druhé ruky."

„Hle, i já ti dávám můj jantarový čibuk. Stojí dva dukáty," praví někdo z obecenstva.

„Díky, bratře! Drž, otče!"

„Tu máš na tabák!" vece opět jiný a podává mu několik dukátů.

Voják s těží přidržuje berli, smekne čapku a nastrkuje ji pro peníze.

„Díky bratře! Podrž, otče!"

Blagoj vzal čapku do obou rukou a dává do ní hodinky, dýmku a dukáty.

Obecenstvo po pořádku jalo se natahovati ruce k čapce a svůj příspěvek ukládati.

Voják neustále děkoval: „Díky bratře! Díky bratři!" ale hlas se mu dál a dále dusil. Dvě slova ta dostávala ponenáhlu osudný rytmus jako u slepců na jarmarce, a on jako by poprvé a vší silou pocítil neklamnost přesvědčení, že jest mrzákem a žebrákem. Na konec vyhrkly mu tiché veliké slzy jako májový dešť.

„Vida ho, vida ho!" praví Blagoj: „Pro takovou maličkost pláče! Nevídáno! Noha! Ej, hej! všechno to opět . . . ." a málem že neřekl „naroste," ale v pravý čas se vzpamatoval: „Všechno to opět . . . . pravím ti, vše to lid zlatem vynahradí."

A potom sám plným hrdlem zaplakal.

„K čemu mi to vše?"

A hodil čapku s dary na zem; a jako bez rozumu pohleděl vzhůru k nebesům, jako by čekal odtud na odpověď.

„Pojďme pryč!“ prohodí žena setníkova. „Zde jest neštěstí, a my . . . .“ a podívala se na obě nohy mužovy a na plné tvářičky svého děcka. „My jsme šťastni, Bohu díky, ba velmi šťastni!“

Blagoje se synem odvezli potom v kočáře do města. Lidé dobrého srdce udělovali jim dary ještě po nějakou dobu, ale všecko na světě omrzí. Vše pobledne — i nadšení, i láska, i povinnost, i soucit! Nemůžeš ho již poznati, jakož ani nejbujnějšího vrance Davorova, jenž druhdy vítězně dobíhal každého cíle, a nyní věsí ocas i hlavu.

* * *

Setník vystavěl si, když bylo po válce, domek; žena jeho jest veselá a hošík zdráv; taháj ej již za vousy.

Blagoj ještě nějaký čas říkal: „všechno to lid zlatem vynahradí!“ ale posléze to změnil na: „všechno ti to Bůh odplatí!“ Ku konci dal se však do pití a brzo umřel. Syn jeho dostává „výpomoc“ ze státního fondu invalidův a — žebrá!

Můžete jej také něčím obdarovati.

Iliada na vsi.

Obrázek z nynější doby od M. Dj. Miličevića.

Je neděle. A neděle není v městě jen tak obyčejným dnem, natož ve vsi. A tak tomu jest, co Bůh stvořil svět. Neděle i Jemu jest nejmilejším dnem; — nejprve proto, že první neděle mohl si od díla odpočinouti a říci: „Chvála Bohu,

svět jest stvořen!“ — a potom, když Jej lidé, stvořeni dle Jeho obrazu a nadchnuti duchem Jeho, den po dni víc a více uráželi — že mohl sobě uleviti řka: „Díky Bohu, že v neděli přestal jsem tvořiti, sic bych byl toho dne snad učinil stvoření nad člověka nevděčnější.“

Je v neděli dopoledne. Na vsi ještě klidno. Jen vlaštovky lítají čistým vzduchem a vesele švitořice honí se za muškami; několik jich sedlo si do bláta na návsi a kolem nich seřadil se roj bílých motýlů. Ve stínu po hustých moruších švehólí hejno špačků. Pod morušemi uvelebil se zástup husí, zabořily zobáky pod křídla a dumají. Chvílemi jen jakoby z polosna něco zakejhaly. Opodál batolí se kolíbavé kachny. A když spadne některá bobule morušová husám zrovna na hlavu, jaké tu uleknutí a potom předhánění, štěbetání, krákotu, až uši zalehají! U komína na domku gazdy Mije velebně stojí čáp s družkou; ob čas zaklektají dlouhými zobáky — snad uspávají svou drobnou mládě, jež se v rodném místečku pěkně vedle sebe uhnízdila, aneb jí jako dobří rodičové dávají užitečné rady; vždyť za krátko již zůstaví svůj domácí krb a bude muset starati se sama o svou domácnost, aneb jí vypravují o dlouhé pouti, kteráž jim nastává, a o druhé vlasti tam daleko, daleko za mořem.

Jinak jest sváteční klid. Ale nepotrvá dlouho. Ještě chvíli a omladina bude scházeti se před krčmou. Hle, již hromadí se ponenáhlu na návsi!

Všechno v rouchu svátečním. Na děvčatech pestré krajky a pentle, módní tuniky a hedvábné čepečky, dukáty nebo šňury granátů kolem krku a na rukou panské rukavice, vlasy do copů velmi nevkusně stočené, jen když je to po módě, a na nohou střevíčky s mašlemi nějaké nápadné barvy

a s vysokými podpatky. Hoši mají klobouky na hlavách a hedvábné šátky na krku, namaštěné vlasy padají jim do očí; sametové náprsníky se stříbrnými knoflíky, spodky úzké po maďarsku portami vyzdobené a z bělavého sukna, anebo široké polské z černé látky, boty zdrhovačky a někteří i z lakované kůže. Představte si ten mladý svět, jak jej tu vidíte a pomyslíte snad, že blahobyt mezi lidem právě ve květu.

Ale pohleďte jim do tváří a na vzrůst — a přesvědčíte se hned, že není již, jak bývalo. Málo tu

— sokolích je očí,
málo plecí širokých jak skála,
málo hrudí jako siný kámen,
když uhodíš, abys plamen vznítil.
Místo dubů, místo jedlí štíhlých
skoro samý trs a křoví nízké.

A ta ves! Domky nachýlené, dávno nelíčené, ploty rozvalené. Na dvoře páté přes deváté, jen v návsí tu onde umeteno. Pravá to srbská ves v ústraní. A na rozcestí za vsí výmoly v cestě, že sotva prázdný vůz projede, aby jej sedlák nemusil k jedné straně přidržovati.

A na pavlačích sedí, kdož neodešli do kola neb do krčmy, po mnoze starší ženy a mezi nimi i nějaký stařec.

Tak bývá obyčejně v neděli a ve svátek. Sousedka napřed navštíví sousedku, slovo ku slovu a řečí jako na celý týden. Tak se dívají, dokud krávy a prasata nevrátí se s pastvy, aneb některý opilý gazda nezavrávorá u dveří svého domku.

Kolem nich plno dětí v dlouhých košilích, bosých a holohlavých. Tu vynesena jest kolébka s dítětem, tam položili zase necky místo ní.

Vedle natáhl se pes a klidně dřímá, mrkaje na slunko skrze husté chuchvalcovité chlupy, jež mu visí přes oči; druhý sedl si a moudře hledí na zástup, jakoby pozor dával, aby mu ani jedno moudré slovo neušlo.

„Každé proč má své proto," řekla hospodyně gazdy Mije, když bába Pela vykládala, co se jí v noci zdálo.

„Ano, ano! Každé proč má své proto. Člověk řekne náhodou to neb ono, ale což Bůh se tě ptá!" mudruje jiná hospodyně. „Něco musí se státi. A jak by sen vyšel na prázdno?"

Hle, co se bábě Pele zdálo! Udeřilo prý slunce na měsíc; hrrr na něj, znova doráží, hrrr na něj, ale on se nedá. Vypustilo prý mnoho paprskův, až měsíci urazilo jeden roh. Ona jakoby se na to dívala, svolává celou ves na div divoucí a nevídaný. „A kde jsou vaše děti? Bůh s vámi!" — „Tamhle." A v tom bába Pela škubne sebou ze sna.

Bůh ví, divný to sen! Něco takového může se zdáti jen bábě Pele. Pokřižujte se. I ona nebohá udělala kříž, když ráno vstala. A také všechny ženy na pavlači se křižovaly.

„Bude krveprolití," praví jiná bába vykládajíc hrozný sen.

„A jak by bylo větší, než tam daleko stranou v Srbsku? Udeřil kníže na Turka. Neboť, řekl prý, jak může býti jedna země a dva páni? To vše bylo cara Lazara, a nyní musí býti moje!"

„Ano, ale já jsem byla kterýsi den v krámě Řeka Arsy, byli tam pop Luka, hospodář Granić, a zdá se mi, že i gazda Mija, a říkali, že bude zase vojna. Car prý půjde na Turka, jak řekl:

„Když nemohl srbský kníže mnoho pořídíti, já mu ukáži.“

Ba pravda, přijde zas nějaká svízel.

* * *

Před krčmou tančí kolo, veliké kolo, že táhne se téměř přes celou náves.

Jsou tu starci chasníci, o některých bys myslil, že ještě ani ze školy nevyšli, děvčata na vdávání, mladí muži, nevěsty jejich a též odrostlejší mládež.

Dudák nabírá dudy, že by tak nikdo široko daleko nedovedl. Když loni byla v Ravanském klášteře pouť, sešlo se tam mnoho přespolních dudáků, kteří hráli jen samé maďarské čardaše a švábské trdlovačky. Ale když on nabral dudy, každý se na něho dívá a naslouchá. A když kterýsi horal prohodil: „ten to umí,“ všichni ostatní přikyvovali hlavami. Proto i děti předstihují se, když si hrají na svaty, kdo bude Ljubanem — neřeknou dudákem; naspulí ústa, v nichž drží píšťalu, čapku pošoupnou k uchu a hrdě se vztýčí: „Já jsem Ljuban!“

Tak slul mladý dudák, jenž hrál v kole.

Kdo tančí, vyskakuje jako by byl radostí bez sebe a paty měl „lojem namaštěny“.

Kdo netančí, stojí u kola a dívají se na rozveselenou chasu: ženské ob čas něco si šuškají, a mužským není to zrovna protivným, když i nahlas některá prohodí svou poznámku. Ta i ona dívka mlčky pak sklopí oči a zapálí se, jiná dá si šátek na ústa, aneb skryje tvář do prsou své družky a dá se do chechtání.

Děti pobíhají kolem kola a proplétají se skrze tanečníky. Některé nastavěly se okolo du-

dáka, složily ruce křížem a zevlují na něho. Jiné opět tlačí se mu za zády snažíce se ucho přiložiti k dudám, jak zvučí. Líbí se jim to a smějí se.

Netrpí to vždycky Ljuban, ale dnes jako by jich ani neviděl. Zadíval se stranou, tam, kde tančí gazdy Mijina Kruna.

Pojednou dudy jaksi podivně zazní, jako když jim dech vyjde. Prsty Ljubanovy přestaly se pohybovati; přebírá ovšem ještě jedním, ale jako by nevěděl co dělá, strká jej vedle dírek na píšťale a ne na ně, jak třeba. Hudba umlkla.

Kolo stanulo a rozestouplo se.

Smích a žert místo tance. Nahrnuli se hoši za děvčaty a škádlí se.

Několik děvčat odešlo opodál ku zdi; jedna z nich vyndá z kapsy zrcádko. A jedna za druhou utírá si na tváři skvrny od potu, jež bylo již nápadně znáti od líčidla.*)

Několik chasníků zašlo do krčmy.

Ptá se kamarádka Kruny:

„Proč jsi se tak zapálila, Kruno?“

A nebylo to tak únavou z tance, nýbrž pro jakousi sladkou tíhu, jež jí padá na srdce, když na ni dudák pohleděl. Pojala ji jakási nevysvětlitelná touha, místo odpovědi sklonila jí hlavu na rameno.

Ljuban vmísil se mezi chasu. Neposlouchá však, co se mluví. Hledá očima Krunu; a když ji uzřel, jde za ní.

Kruna vidí, že Ljuban přichází. Ale jako studem obrátí se a dělá, jako by o tom nevěděla.

---

*) V některých krajinách Srbska zdomácněl nepěkný zvyk, že se i venkovská děvčata líčidlem natírají. Nemrav ten, jak ovšem se rozumí, přišel z měst.

Nakloní ucho tam k těm čtyřem, co si as povídají za jejími zády.

Ljuban polehounku přikradl se k ní a chce jí vzíti květ z vlasů.

V tom zvolá jedna z děvčat:

„Nesáhej naň, rozbolí tě hlava.“

Kruna sebou trhla. Ale než se mohla obrátiti, zakryl jí ze zadu Ljuban oči.

Kruna pořád hádá kdo to je, říká jméno té neb oné kamarádky. Ví však dobře kdo to je, jenom že nechce říci.

Děvčata se smějí. Ku konci řeknou jí, že je to Ljuban.

Dudák ji pustil.

„Dej mi to kvítí,“ prosil.

„Nač je chceš?“

„Nu tak. Byl bych rád, kdybys mi je dala.“

„Nedám.“

„Vezmu si.“

„Ne, ne! Dám ti,“ zvolala Kruna, „ale jiné. Víš přece, že nikdo nemá bráti kvítí s něčí hlavy.“

A vytáhla kytku božího dřevce a laskavce ze záňadří a zastrčila ji Ljubanu za klobouk.

„Zítra, a snad ještě dnes budou zpívati, jak Krunino kvítí za kloboukem Ljubanu se třpytí.“

Nechť si zpívají. Kruně pouze toho jest líto, nač si již jedné kamarádce postěžovala a což jí svíralo srdce, že Ljuban musí na podzim k vojsku. Tak mu zvykla, že když nepřijde ke studni, aby jí navážil okov vody, že celý den jest nějak neveselá.

A Ljuban přicházel každý den.

Sloužil u jejího otce, u gazdy Mije. Měl ovšem i on nějaké to své pole, ale když záhy ztratil otce a matka se mu po druhé vdala, musil do služby.

Poručník, strýc jeho, spravoval mu ono skrovné dědictví.

Ljuban dobrý pozor dává, když Kruna jde pro vodu, aneb jinam. Pořád by se na ni rád díval a pořád by se rád s ní scházel.

Včera jí řekl:

„Co tomu říkáš, Kruno? Až já odejdu k vojsku neb snad na vojnu, co budeš dělati?“

Kruna mlčí.

Ljuban vytahoval právě okov; když byl v půli studny, zahleděl se na ni a čekal, co mu odpoví.

Kruna se usmála, ale úsměv ten chvěl se jí na rtech.

Ljuban pustil okov. A jak rychle dolů se svezl, než dopadl vody, stáhl poněkud i Ljubana za sebou. Ljuban hlavou dolů a málem, že nespadl do studny.

Kruna vzkřikla a přiskočí, aby jej zachytila.

Ljuban se vzchopil a hleděl na ni. Snad se byl poněkud ulekl, že zbledl a že srdce začalo mu rychleji bušiti.

„A co by bylo?“ pravil k ní po chvíli.

Kruna nečekala již, až se jí naleje vědro, nýbrž sama rychle vytáhla okov, vylila jej do vědra a spěšně kráčí domů.

Ljuban dívá se, dokud nezajde.

Bába Pela stála právě u plotu a věšela prádlo. Když uzřela, jak Ljuban nehybně stojí a dívá se, zvolala:

„Ljubane! ... Ljubane!“

Ljuban se obrátil.

„Hle, hle! Ty čtveráku!“ opět bába a kroutila hlavou.

Ljuban utřel si rukávem od košile čelo a také odešel.

Velmi se hoch proměnil od té doby, co byl odveden a zapsán k vojsku. Říkají, nemusili ho vzíti, ale někdo prý musí jít. Kdyby všickni byli bohati, eh pak by vše jinak dopadalo. Hle na př. Stanko Savić. To vám je kolohnát, že by jím otloukati mohli varadinské hradby, a hlavu má, jak Ljuban říkal, že by musil bednář dlouho obruč hledati, než by ji na ni vhodnou našel. Ale otec jest veliký gazda a snad také v tom to vězí, že je s pány znám. — A ať si říká, kdo chce, co chce, má mnohý pravdu řka, že Ljuban musil místo Stanka.

Ale nebolí to tak Ljubana, jako —

Dnes dlouho číhal na Krunu. Má cosi vážného jí říci, cosi velmi vážného. Ale jako na vzdory, nemůže ji samotnu zastati. Pomyslí arci člověk, jehož se to již netýče: eh, vždyť má zítra ještě dosti času, pozítří. — Ale Ljuban jinak počítá. Jak říkají, Krunina matka dala již mnohým očichati, že na podzim míní vdávati dcerku; vždyť prý dávno ví, jak Stanko „hází“ očima po Kruně. A Stanko je syn bohatého gazdy a není odveden k vojsku. Otec chce jej oženiti. A právě proto, že je Kruna na vdávání, chce ještě letošní jeseně, aby jim zazpívali „svatovskou“ píseň.

* * *

Když začalo se již smrákati, každý kdo měl něco na práci, odešel domů nakrmit dobytek neb spravovat domácnost. A když byl už hotov, vyšel opět na náves.

Večer se spustil. Měsíc vyhlídl za kostelíkem, dává se na svou večerní cestu a přepluv přes hřbitov ubírá se dále.

Ve vsi ještě živo.

Před okny skáčí ještě děti sousedovy a zpívají.

Odrostlejší přecházejí po návsi.

Hoši a děvčata posedali na trávník před krčmou, aby dokončili nedělní zábavu. Tu zpívají se nové písničky a staré se opakují nebo přeměňují. Tu jsou milostné schůzky všech, kdož se ve vsi mají rádi. Bez bázně a bez ostychu ukazují tu milenci své city před kamarády a kamarádkami. Ale běda tomu, kdo odváží se třeba jen žertem překročiti meze společenské povinnosti a vespolného práva!

Někdo volá:

„Hle, Ljuban!“

Všichni umlkli.

Z povzdálí bylo slyšeti dudy.

Někteří přiběhli k Ljubanovi.

Jak krásně rozléhal se zvuk z dud Ljubanových večerním vzduchem! A ve zvuku tom slévaly se žal i touha a veselost, jak jest i duše Srbínova, a jak byly písně, jež právě z dud vyluzoval.

Znova sestouplo se kolo. —

Bylo již dlouho do noci a Ljuban pořád chasu zabavuje svojími dudami, aby domů neodcházela. Jak ráda byla by zůstala, ale půlnoc již se blížila. —

Za nějakou dobu zahrčel po cestě ve vsi nějaký vůz a stanul nedaleko kostelíka.

A záhy potom bylo slyšeti hluk, výskot i rány jakoby dopadaly. A zase nastalo ticho. —

Druhého dne rozletěla se pověst o novině, co se stalo v noci před kostelíkem, když se byli již téměř všichni rozešli.

Kamarádka, jež byla šla Krunu domů vyprovázet, vypravovala toto:

„Jdeme samy dvě — když v tom zahrčí vůz a zrovna před námi se zastaví. Kruna ještě povídá: „Drago, nic dobrého to nebude. Viděla-lis Ljubana, jak neustále s Radem a Rankem něco šuškali? Mám ho ráda, mám, ale kdyby mne tak . . .“ A v tom vyskočí Ljuban a chytne Krunu za obě ruce. Kruna: „Nečiň tak, Ljubane, jak Boha znáš!“ Ljuban mlčí a táhne ji za sebou. Pojednou bác Ljubanovi cosi po hlavě, a Ljuban svalil se na zem. Kruna zavřískla. Já stála jsem jako u vidění, nevědouc, co a jak. Jenom jsem viděla, a mohla bych se na to zadušovati, jak Stanko Savić oháněl se kyjem, jak uskočil pak za plot a zmizel jako zlý duch. Chytnu Krunu za ruku a vleku ji za sebou.“ —

Ráno věděla již o tom celá ves. A všichni shodovali se v tom, že Ljuban chtěl Krunu násilím odvézti. Stanko Savić však tušil něco již večer, a proto přišel s kyjem v ruce.

Děvčata vypravovala si mezi sebou, že Kruna byla srozuměna s Ljubanem, aby jenom nemusila za Stanka.

Hoši zase myslili, že se Ljuban Savićovi pomstí, buď kdy buď. Pevně čekali, až nastane noc, jak vzplane oheň nad střechou gazdy Saviće, aneb že uvidí Stanka s prostřelenou hlavou.

Starší však věc vykládali si jinak. Třeba že byla Kruna srozuměna s Ljubanem, a třeba že se Ljuban Savići pomstí, ale gazda Mija nebyl prý by dal dcery své nikdy za Ljubana, chudého chasníka. A měli pravdu. Vždycky a až podnes první otázkou bylo u svatby: — „Kolik má?“ — Potom zpívej si již každý jak dlouho chceš:

„Za jednu chvilku radosti
na tisíce dnů žalosti.“

* * *

Minulo od té doby přes dvě léta.

Ve vsi změnilo se všelicos.

„Přijde nějaká svízel,“ říkali ještě dříve, když bábě Pele zdál se ten divný sen. Každé proč má své proto. — Nepobilo se arci slunce s měsícem, ale přihodilo se něco, co vzrušilo celý svět z poklidu.

Ani naše ves nebyla na pokoji.

Bába Pela nemusela se ptáti: „Kde jsou vaše děti?“ neboť věděla, že odešli do Bosny.

I Ljuban tam odešel.

A když se vrátil, přišel bez nejlepšího kamaráda svého — a bez nohy.

Kruna musela se vdáti za Stanka Saviće. A jak žijí? Ví to celá ves, ba i konsistoř.

Ljuban i dnes ještě hrá na své dudy, když se v neděli nebo ve svátek sejde chasa před krčmou.

I dnes na štítě gazdy Mije jsou ještě rodná hnízda čápův, ale není v nich mláďat, aby jim staří klektali a báje vyprávěli. Odletěli do nové vlasti tam daleko, daleko za mořem. Do hnízda stoupne si někdy jen havran a zakrákorá svou starou píseň.

Nízké venkovské chaty vyhlížejí ze spod sněhu, jenž na ně napadl, zemi pokryl, a řekl bys, i nebe. Na stromech nachytalo se jíní, a ves zalehla mlha.

Ticho jest opět ve vsi a nic není slyšeti leda vytí překřehlých psů, krákot hladových ha-

vranův a štěbetání mluvků vrabčíků, dokud zase v neděli neozve se zvon s věže, aby lid svolával do kostela, a dokud odpoledne nezamihnou se přes náves lehké saně chasou natlačené a píseň se nerozlehne.

Stojan Ilić.

Povídka z venkovského života od J. Jakšiće.

V Černé Rjece vznášejí se ohromné planiny a hory, jichž ještě nezměřila ruka dovedného zeměměřiče. A na planinách těch jsou bory, pod kterými neodpočinul si ještě pastýř, aniž nějaký lovec namířil dlouhou pušku, aby v chladném stínu si hově čekal na divokou kozu. Někdy tam jenom orel sletí, aby ulevil širokým a těžkým křídlům. Potom zírá sivou mlhou a měří si cesty, kudy jej zase veliké peruti ponesou. Pod jeho drápy trčí jen šedé a chladné skály, nad ním plují oblaka. Teprve až tam v údolí viděti jest jako bílé skvrny domky chudých vesničanů.

Tu na úpatí planin těch zabírá malé jen místečko ves Kamenec.

Obyvatelé jsou samí Srbové, statní to rolníci a celkem dobří lidé — ale co vše na plat, když nemají s dostatek pole, aby je vzdělávali? S té strany kámen, s oné kámen, holé všecinko! Strach tě pojímá, když vkročíš na ty pochmurné stěny; tvůj vlastní krok tě leká. Vzdechneš-li, zdá se ti, že kámen vzdechl. Zakopneš-li někde, kámen odletí a hlučí a hřmí dole v hlubokých slujích a propastech, jakoby se okolo skály řítily. Když hloub zajdeš do té samoty, uslyšíš, jakoby člověk naříkal a jakoby za pomoc volal... Jest noc...

Vlasy vstávají ti na hlavě, naslouchaš pozorněji, co to?... To skalní výr dovedně napodobuje lidský hlas... Potom zdá se ti, jakoby tam někde byl zavyl lovecký pes, a myslíš, že z daleka vidíš oheň, kolem něhož shromáždili se lovci; děláš si laskominy na dobrou večeři a klidný odpočinek... ale je to jen klam... Poznáváš, že jsi prostřed pouště a kolem tebe noc.

Chudí Kamenečtí mají sotva tolik pole, co by statný jonák asi za hodinu oběhl, a vypadá jako nějaké pestré údolíčko. Tu nasázeno trochu vinné révy, tam bělá se ječmen a oves. A z nemalého prostoru toho dobývá si živobytí více než tisíc duší.

Ale přes to vše, věřte, bývá u nich velmi často veselo, veseleji než v nějakém městě. Přijde na př. jaro: i lidé i stromy, i luh i pláň nabývají nové tvářnosti, a vše v lepším svátečním rouchu... Tam voní pláň horskými bylinami a dolinu zase lípový květ napájí svou přelíbeznou vůní. Na stráních pěje pastýř a mužným hlasem jeho ozývá se hora i luh. A na poli předstihují se milostným zpěvem skřivánek i dívka.

Když se potom za keřem objeví nějaký mladý sedláček, umlkne dívka a zapálí se. Hoch vyndá z pasu dlouhou píšťalu, vyluzuje melodie, jakých neslyšel švec za svým stolkem shrbený.

V zimě jest opět smutno: stezky a cesty zavál sníh, planiny a hory vinou se temnou mlhou hustých oblaků, nikde zelené travičky, nikdy smích nezazní.

Zalehne noc... Ve vsi slyšíš vytí psů, na planině vyjí vlci... venku mráz, v jizbě dým — a v dýmu tom zbledne i nejčervenější tvář.

Příroda umlkne a černým pláštěm zahaluje zamračené čelo; i obyvatel pochmurných planin

zůstává věrným synem přírody, i on v době té jest chmurným a poněkud sklíčeným. — Stává se ovšem, že někdy lid schází se před soudním domkem ve svátek a v neděli. Hádají se, žalují se a smiřují se. Kdo nechce smířiti se, tomu hned usoudí:

„Do chládku s ním!“

Tak zvolá rychtář a za ním lidé jako bezděky:

„Do chládku s ním!“

Ale bývá-li kdo bystřejšího ducha, zavrtí hlavou a k rychtáři se obrátě zcela vážně řekne:

„Slyšíš, rychtáři Jovo! Proč to, proč to? Neděláš dobře. Proč má chasník čuměti v tmavé komoře? Nakaž mu deset nebo dvacet — a pak ať si jde po svých.“

Ostatní starci přikyvovali hlavou, potakujíce:

„Tak, tak, Jovo! Potřebí jest děti kárati, ať vědí, že mají také starší nad sebou!...“

„Je tu zákon, hej děti! Kam jste to zašli? Co myslíte? —“

A tak ubohá chasa odsluhovala si i chládkem i holí. —

Jednou pozvali jakéhosi Stojana Iliće, štíhlého to a mužného jinocha, jakého v celém okolí nebylo. Tvář jeho byla krásná a zrak jako sokolí; — ani jedna dívka nemohla přímo do očí mu pohleděti, jen tak po očku a ze spod obrví, a přece každá byla by se neustále na něho dívala.

„Nu Stole,“*) vece rychtář zcela vážně. „Řekni mi přece před těmito dobrými a počestnými lidmi, proč se my dva sousedé nesváříme? Hle, Stole, tu jsou lidé, samí staří, dobří lidé! A jak oni rozsoudí, tak nechť bude. Nechci, abys později řekl: můj protivník mne odsoudil. Bůh uchovej! —

*) Zdrobnělé od Stojan.

Nechť oni mluví a já poslechnu. Slyšte, bratři! již desetkrát jsem jej jako soused i jako rychtář napomínal, aby mi netloukl dobytek. Jednou nevěděl jsem si již rady, musel jsem ho zavříti. Od té doby mstí se a kousá, málo který den, aby mně neudělal nějakou škodu neb něco na zlost. Ani kuřete nemůže nechati! Kuře je kuře, proleze plotem a frrr! již jest na jeho dvoře. Ale nikdy se nevrátí, lotr ten utluče je a zabité hodí na můj dvůr. Není-liž pravda, Stolo? Já nechci souditi.“

Stojan pro svou přímou, ale poněkud ráznou povahu, ovšem nebyl stejně u všech oblíben. Jen lidé zase přímí důvěřovali mu. Proto, aby se rychtář Jovo žalobou déle nechvástal, vstane jeden ze stařešin, nějaký strýc Ilia, a dřínovkou buše do země promlouvá:

„Stojane, synu, to není pěkné od tebe. Tvůj nebožtík otec, můj jmenovec, s každým dobře se srovnával, i se mnou. A tehdy byl jsem rychtářem jako nyní kmotr Jovo; a sousedili jsme nejen polem, nýbrž i domky. Nu Stole, brachu, smekni čapku, tys mladší a polib rychtáři ruku.“

Stojan sňal čapku a byl by rychtáři ruku políbil; ale rychtář jedním pohledem odrazil jej, načež obrátil se trochu zhurta ku strýci Ilijovi.

„Hej brachu! Není ta bota na tu nohu. —“

A když si byl po rychtářsku odkašlal, pravil dále:

„Pobratime! A znáš-li ty mého velkého krmníka? Ej brachu, ani pop Sovra neměl tak vykrmeného. Opatroval jsem jej, krmil, jářku, že jej potom zabiju — připadne mi svátek a tu, jak víš, hostí dost. Přijde pop, přijdeš ty, přijdou jiní kmotři, dobří lidé a vesničané. I jej chtěl jsem nešťastníka pozvati, kdyby byl nechal vzdoru a zlosti. — Ale dareba, co neudělá? Poslyšte lidé! Celé levé

ucho mému velikému krmníkovi i polovici sádla sekerou odťal.“

Chtěl rychtář ještě dále promlouvati, ale Stojan popošel náhle a změřiv jej černýma očima, pohrdavě řekl:

„Lžeš, rychtáři Jovo! . . . . Eh, vím, co jsi na mne nalíčil! Jen s ním tam! však je voda hluboká a on nevyplyne. — Vidíš, strýče Ilijo, zasadil jsem si kolem svého domku něco oliv, něco hrušek a rozličného ovoce, zasel jsem, bratři, něco kukuřice, nasázel zemáků, bobů a zelí . . . Plot jeho rozvalen: a bratři, jeho kuře, slepice, morka, brav, svině pořád okolo mého domku a po mé zahrádce, vyháníme já i moje sestra i ten pes strakoš, co mi jej dal jeden starý Vlach z Podgorice, ale všecko darmo! . . . A včera za soumraku, hle, jeho krmník, jenžnemá na sobě ani kus pořádného sádla, všecek bob mi vyryl. Já ženu se za ním a pes nějak předhonil mne a kousl ho do ucha, dobytče se poplašilo, hrr do plotu a uvázlo mezi tyčkami. A poněvadž je kost a kůže, odřelo si celé levé stehno . . .“

Rychtář Jova vztekem všecek sezelenal.

„Hle to psí plémě, chce mne ještě ze lži obviňovati! . . . Ale přijde ti to draho! Jen počkej! . . . Ty bratře Abraháme a ty starče Milo, viděli jste přece to ubohé zvíře, jak je lotr zohavil? . . . Viděli jste?“

„Viděli, rychtáři Jovo,“ oba jedněmi ústy.

Bratr Abrahám měl nějakou při u obecního soudu a stařec Mila byl drábem . . .

„Tedy bratři, co počneme nyní?“ vece rychtář. „Já bratři, nechci souditi, ej nechať soudí moji pomocníci. Jak řeknou, tak bude pravda!“ . . .

„My pravíme, že dle práva a zákona musí zaplatiti krmníka, a za ty druhé škody a zlosti,

jež ti způsobil, abychom mu naložili deset, dvacet — aby podruhé nechal cizího, ať je to čímkoliv, natož rychtářovo! Je tak dobře, bratři?“

Lidé, kteří neměli čeho požadovati od rychtáře a pomocníků jeho, podívali se na sebe a mlčeli; ti pak, kteří se neustále kolem nich otáčeli, přisvědčovali.

„Ej pěkně, synu Stole!...“ vece bratr Abrahám, „víš, je to zákon, a nejsi již děcko. Udělal jsi škodu a jsi tedy povinen ji nahraditi — a hůl bude ti k výstraze, abys podruhé nezapomněl! Což by tuhle náš rychtář Jova byl takovým člověkem, kdyby ho nebyli jako vola pod jarmem... A i já a ostatní počestní lidé...“

Bratru Abrahámovi rozvázal se jazyk a byl by ještě déle mluvil; ale starší a rozvážnější lidé nepřisvědčovali mu na jeho chvástavá slova; — v tom také Stojan pohledl na něho ze spod obrví a obrátiv se k rychtáři Jovovi, pravil rozhorleně:

„Rychtáři Jovo! Tvůj dobytek zničil celou moji zahrádku, a víš přece, rychtáři Jovo, že jsem tam měl všecku píci na zimu . . . Ty jsi prvý gazda v naší vsi, dobře! Zůstalo ti jmění po otci, nikdo ti nezávidí, ale na mé nemáš a nesmíš sáhnouti, i kdybys byl kapetánem*) . . . A co mi vyhrožujete holemi? He, he, můj bratře Abraháme, i vy spolurychtářové! Viděli jste mého nebožtíka otce, aby trpěl takové ponížení? Jestliže jste viděli, uvidíte i mne!“ —

Oči mu plály hněvem a tváře mu bledly jako raněnému, kterému hrot meče uvízl ve hrudi. — A když se byl z rozhořčení a rozčilení probral, pravil dále:

*) Asi jako naše hejtman.

„Mne bíti ... Kdo mne chce bíti? Kdo chce bíti syna poctivého Ilije? ... A sevřev pěst zvedl ji vzhůru nad hlavu.

Rychtář i pomocníci jeho umlkli, nikdo netroufal si promluviti slova. Viděli před sebou podrážděného lva, s kterým neradno si hráti.

Když Stojan odešel, tu teprvé rychtář Jova dodal si zmužilosti a ušklíbnuv se pravil:

„Ej, slyšeli jste co řekl? — Ani kdybych byl kapetánem! Ano, ano, z toho může si i náš pan kapetán vybrati! — Krmníka nechce zaplatiti, holí nechce si dát vysázeti, a já jsem nesoudil! Slyšeli jste to! Dobrá, dobrá! však přijde kapetán za nějaký den a potom — Ej, zle se pes nějak rozvzteklil!“

Lid rozcházel se mlčky.

* * *

Za oněch dob v celém Srbsku nebylo hospody „dle plánu“. V malém a chudém Kamenci zrovna naproti cestě ze soudního domku trčelo neveliké stavení z pletiva a hlíny, na něž velmi žalostně bylo pohleděti. Zvenčí neomítnuto a došky pokryto, uvnitř plno kouře a čadu. Když vstoupíš, zarazí tě puch a kouř z krbu, jenž zrovna umístěn jest uprostřed začazené jizby. Nad krbem na řetězích visí malý mosazný kotel, v němž starý strýc Marinko vařívá kukuřicovou kaši, a vedle ve větším hrnci fazole. Strýc Marinko přijde, zamíchá fazole dřevěnou vařečkou a potom roznáší hostům kořalku. Pořád jej týrají, že musí ubožák i kávu jim vařiti, zvláště když bývá pop sám v krčmě. Ale on to hrozně nerad dělá; co si má však počíti? Vykasá si rukávy, nabere z kotlu malým hrnkem vřelé vody, vsype do ní moučku

z kávy a kus cukru, i od hlavy do paty vynadav tomu, kterého má kávou obsloužiti, i tomu, který prvý kávu vynašel, sedne na špalíček a s Pánem Bohem vaří. Stane-li se však, že mu někdy vykypí, tu na popu, ba i na celé konsistoři nezbude ani jedné dobré vlastnosti.

„Jiní počestní lidé pijí pěkně kořalku, jenom ten štětinatý pop Sovra a rychtář Jova . . . musí míti kávu jako nějaký kapetán! Nu ještě pop jakž takž — člověk potřebuje ho začasté, a přece má mu prokazovati jakousi čest, ale k čemu namlsal se jí ten hrbatý Jova? A Bůh ví, čí je. — Do nedávna olizoval se ještě po kukuřičné kaši jako nejstarší Vlach, a dnes musí míti už kávu! Kávu, kávu! Takhle papriku jednou místo kávy!“

A tak mrtě postavil na tác láhev kořalky a dva šálky kávy. Potom sňav s hlavy zamaštěný fes, šel do druhé ještě začazenější jizby, kterouž nazýval kupeckou.

V jizbě té nemá než dřevěný, neobarvený stůl, dvě židle a lavici; druhá půle zastavena jest postelí s popruhy, jež zastřena jest dvěma třemi rohožkami.

Tu za stolem uvelebili se pop a rychtář, a ostatní skřížili nohy a sedí na prostřených rohožkách.

Strýc Marinko s holou hlavou vstoupil do jizby, postavil tác na stůl, a hledě jako přes rameno obsloužil hosty přineseným pitím. —

Tak jednou v neděli sedí zase pop, rychtář Jova a jiní sousedé, marně žádajíce kávy na Marinkovi, a v prvé jizbě vedle ohně na krbu strýc Ilija a Stojan. Starý Ilija mluví cosi a Stojan pozorně jej poslouchá. Když byl stařec poslední popel z dýmky vysypal, dodal trochu hlasitěji:

„Jak Boha znáš, synu, chraň se! Rychtář Jova nemyslí s tebou dobře. Pomstí se ti, až se mu jen prvá příležitost naskytne. Nejlépe by bylo, kdybyste se smířili. Jsi ty, Stole synu, poněkud svéhlavý a prudký, jako byl i otec tvůj. Nevzejde ti z toho nic dobrého. Starý Abrahám pořád cosi kolem Jovy šuská, a slyšel jsem i tvé jméno vysloviti. Neznáš, jací jsou to lidé!“

Strýc Ilija vstal a šel potom do druhé jizby, aby mezi staršími také nějaké slovo pronesl. Stojan zůstal sám u ohně zamyšlen a nevesel. Nebál se ovšem Jovy, ale na srdci mu přece jen cosi tížilo.

„Dejte mi sklenku hořké, strýče Marinko!“

Starý krčmář přinesl mu kořalku a udiven pohleděl na něho:

„Ej brachu Stole, co já tě znám, nevzal si kořalky ani na jazyk, co to je? Trápí tě něco, trápí . . .“

Stojan neodpověděl, vypil kořalku a odešel.

Strýc Marinko starostlivě hleděl za ním a zakroutil hlavou.

„Nu, rychtáři Jovo, a co bude s mou záležitostí?“ ptal se konečně bratr Abrahám.

„Bratře Abraháme, vyhrál jsi při,“ vece velikomyslně Jovo, „ale musíš býti člověkem na svém místě! Rozuměl jsi? . . . . . Stojan velmi mne rozhněval . . .“

„A tropí nad to špatné věci,“ dodal pop. „Zrovna za mým domkem, znáte ji, tu děvčici Šmilju, jejíž matka je vdovou. — Dřepí tam ve dne v noci . . . Já nevím, co se to s tím mladým světem děje! Nebojí se ta cháska Boha! Zlé časy, kmotře Jovo, a vy dobří lidé! Starších si již nikdo neváží, aniž kdo líbá popovi ruku. Všechno

to musíme kapetánovi říci . . nespraví tu člověk bez hole nic.“ —

* * *

Stojan z krčmy přímo kráčel domů. Pohrál si s maličkou sestrou, načež sňal dlouhou pušku se stěny, otřel ji rukou a nabiv ji opět odešel. Matka hleděla za ním; myslila, že jde na lov.

„Je nám přece k dobrému nějaký ten kousek zvěře. Vždyť nemáme ničeho na zbyt!“ těšila se.

Ale Stojan nešel tentokráte na lov. Pěkně podél stráně a úkradkem k popovu plotu. Chytl se rukou za tyčku a jako srna přes plot, že na něj ani popův pes neměl kdy se dívati. Přece však zavyl uslyšev kroky; ale bylo již pozdě. Pop i popadija vyběhli ven, ale nikoho neviděli.

„Zajisté je to zase on,“ vece pop.

„Nikdo jiný než on,“ dodávala popadija. „Takový chasník nuzný, a do čeho se ještě zadíval! Udělala mu ta čarodějnice, není jinak možno. Jen kdyby k nám přišel poprosit, já bych mu již dala svou Nedici. . . . Ale on hrdopyška jako by ji ani neviděl, když ji potká, a jak ráda by jej ona chtěla!“

. . . . . .

Ve Smiljině malém domku u ohně seděla Smilja a její matka s vřetenem v ruce. Stará předla vlnu na punčochy, a dcera tkala za malým stavem. Ačkoliv oheň neplál jasným plamenem, přece v pološeru dobře mohl jsi rozeznati krásu siroty dívky. Pod vysokým čelem vinulo se černé obrví, a čelo jako z mramoru vytesáno. Z hustých řas padal stín na oblou červenou tvář, červené rty jakoby se pořád usmívaly a snily o lepších dnech, které snad přijdou. Pod bílou zdrhnutou

košilí rozvíjela se dvě poupata slunečním paprskem netknutá, a malé prsty poskakovaly jen po plátně, svazujíce ob čas přetrhané niti.

Matka spokojeně dívala se na svoji jedinačku a smějíc se domlouvala:

„Smiljo, duše, pořád se ti niti trhají! Co je to, mé dítě?“

Tím chtěla říci:

Smiljo, ty myslíš na něco jiného.

Snad matka měla pravdu, neboť Stojan již dva dni nebyl u nich. Ačkoliv sama se usmívala, přece bylo jí znáti starost na tvářích: proč nepřichází Stojan? — I ona měla jej ráda. A Smilja? — Ona ubohá umírala po Stojanu, a přece nikdy mu neřekla: mám tě ráda, Stole můj! — To by mu nebyla řekla za živý svět, byla by to hanba. — Eh, tak myslí naši venkované; takový mají pojem o lásce.

Když Stojan vešel do světnice, stará matka Smiljina radostně vyskočila mu s třínohé stoličky vstříc:

„Vítám tě, synu! Kdy jsi již u nás nebyl. Zapomněl jsi i na naši ubohou sirotu. Ano zapomněl.“

A Smiljana všecka se chvěla. Napřed zbledla, potom ponenáhlu barvily se jí líce živým ruměncem, jakého by ani malíř nenamaloval. A když jí Stojan stiskl ruku, vypravila ze sebe pohnutým hlasem:

„Stole!“ —

To bylo vše, co dovedla promluviti.

Ale často jediné slovo, snad bezděky vyřčené, prozrazuje i nejhlubší tajemství, jež srdce na dně svém skrývá.

A slovo „Stole!“ bylo tak něžně, s takovým pohnutím a milostností vyřčeno, až se i matka

Smiljanina zachvěla. Poznávala hlas lásky, snad také jí kdysi z hrudi vyvíral . . .

„Smiljo, dcero má, raduješ se, že Stole přišel? A tys myslila, že již nepřijde?“

„Oh, matko!“

Sklopilo děvče zrak, stud polil je novým ruměncem, a odešlo, jakoby šlo něco hledat. Stojan provázel dívku nadšeným pohledem, ale nějak bolestně se usmál. Zdálo se mu, že ji nikdy neviděl tak zářící — a on přišel s tváří tak vážnou a neveselou. Sehnul se k ohni a zahloubav se do myšlenek, zíral do plamene.

„Stole, synu, proč jsi tak zasmušilý? Někdo ti ublížil? O, znám lidi, jsou zlí a nehodní.“

Stojan mlčel, a když stará matka vyšla na dvůr pro louč, přistoupil k dívce, jež mezi tím se byla vrátila.

„Smiljano, slunce! podívej se na mne černýma očima, rád bych uzřel v nich něco. Zdá se mi, že je v nich zapsáno mé štěstí.“

Smiljana udiveně na něj pohlédla. A černé oči její byly zajisté knihou, jež vyprávěla o nekonečné lásce. Blaze tomu, kdo z nich vyčetl svou budoucnost. Neoželí ráje, neboť jej v okamžiku jednom pocítil.

Stojan blaženě přitiskl dívku na svá prsa.

„Oh, Smiljo, my nikdy nebudeme svoji!“ a na řasách jeho zableskla se veliká krůpěj.

„Ach, Stole!“ štkala dívka a bílé ruce bezděky sepjala mu kolem krku.

Když matka přišla opět do světnice, nepouštěl Stojan ze svých rukou drahou hlavu.

„Oh, matko, neber mi ji! Ničí nesmí býti než má!“ A sáhnuv po ruce matčině, zachvěl se:

„Buď i ty mojí matkou!“

Tak prositi za nevěstu nebylo arci zvykem v naší vsi, ale láska hledá si kratší cesty. To věděla i stará matka. Aby pak přece něco namítala, jak zvyk a důstojnost mateřská vyžadovaly, zakroutila hlavou na oko nedůvěřivě, načež s vrozenou laskavostí svou pravila:

„Eh, dobře děti, uvidíme. Vždyť času dosti... Nejsi ani ty synu v letech tak pozdních, ani Smilja.“

Když pak Stojan se rozloučil, pravila mu venku stará matka:

„Přijď opět, Stole, synu! Víš, že nikoho nemáme a že nikdo není nám tak milým jako ty. Jenom ostříhej čest svoji, aby se nám pak nevysmívali i lepší i horší.“

Stole rozuměl, co myslila matka. Studem sklopil oči a políbiv jí opět ruku, kráčel ku stráni. Ale nechtě trmáceti se již večer po skalách, vrátil se domů.

Matka se sestrou čekaly na něho již ve strachu. Když vešel do světnice a zavěsil pušku na stěnu, matka položila mu suchou ruku na rameno starostlivě řkouc:

„Stole synu, co jsi to učinil? — Starý Mila byl tu již dnes dvakrát a velmi na spěch tě hledal, jako bys nějaký zlý čin byl spáchal.“

Malá sestra plakala.

„Já matko, nic zlého jsem neučinil, jak Bůh ví. Nevím, proč mne volají.“

„Stole, synu, nebude to nic dobrého. Měla jsem těžký sen. Bože můj, nač jsem nepomyslila? — Zdá se mi pořád, že ukládají o tvou hlavu.“

„Neumíš hádat, matko!“ pravil Stole. „Ale nechme takových řečí. — Mám hlad. Od rána neměl jsem v ústech.“

Tím se i rozmluva skončila. Stojan sedl si a matka spěšně se obracela, aby něco k večeři uchystala. Malá sestra hodně přikládala na oheň, aby se bratr Stole brzy nasytil . . . . . A snad chuderka sama měla hlad. Obě dvě se jen otáčely a hrubě si ani nevšímaly, že je Stole dnes takový. Matka myslila, že jest to od únavy.

V hrnci vřela již voda. Stojanova matka sáhla rukou do pověšeného míšku, vzala tři čtyři hrsti prosné mouky a vsypala ji do vody. Stojan vzal potom hrnek, vyškrábal kaši na mísu.

Usedli všichni tři za stůl k večeři; malá sestra štěbetala, mazlila se, vykládala, a Stojan i matka zahloubali se v nějaké myšlení. Matka obírala se opět viděním, sny, Stojan láskou. — A což není láska snem? . . .

* * *

Jednoho dne vyběhne holohlavý stařec Mila a za ním pop hladě si štětinatou bradu a vlasy, div že neupadl o špalek, o nějž právě zakopl. I rychtář Jova sotva že uviděl s kopce přijíždějící vůz, skokem byl před soudním domkem a hlavu skláněl až k zemi, vystavuje svůj hrb ještě více na odiv.

Kapetán přijížděl soudit tvrdošíjné nespokojence, s nimiž obec — jak říkal rychtář Jova — nemohla nic svésti.

Když se byli rychtář s pomocníky, několik starších a dráb shromáždili v soudní síni, kapetán obrátil se k rychtáři:

„A kde jsou, Jovo, ti darebáci?“

Asi za čtvrt hodiny přiváděl Milo dva statné muže, Petra Šundiće a Štěpána Jončiće. Sňali před kapetánem beranice s hlavy a poklonili se.

Kapetán přeměřil je pohrdavým pohledem: „Tedy vy jste ti berani, kteříž se s obcí pořád soudíte? Všichni ostatní se již pokořili, jen vás popouzí ta ničemná svéhlavost.“

„Není to svéhlavost, pane kapetáne,“ vece Šundić „ale my chceme jen své.“

„Chceme jen právo,“ dodával Jončić. „Co jsme se nakopali té pláně, kamení naodváželi, navzdělávali a dobytka namořili — a nyní, když roste tam pěkný ječmen, odnímá nám to pole rychtář Jova, že prý je obecní. A obecních plání nezoraných máme tu kolem do kola, a nikdo se jich ani netkne! Nebude-li nám po právu, půjdeme žalovat samému knížeti!“

„Drž hubu, smělče! Snad rychtář nebude lháti. Naposledy vám pravím, neustanete-li od pře, dám vám holí vysázeti!“

„Zahyneme, ale ustoupiti nemůžeme. Daleko jsme již zašli!“

Poklonili se a odešli.

Kapetán zaskřípal zuby:

„Tvrdošijní psi! Však jim hlavy změknou!“ A odplivnuv zhurta dodal·

„A kde je ten třetí lotr?!“

Rychtář sklonil zase hlavu, až k samé zemi a šeptem říkal kapetánu ještě něco. —

„Poslal jsem již dvakrát pro něho a nechce,“ pravil potom.

„Vzkaž mu, že kapetán jej vyzývá!“ — nedočkavě kapetán krcutil si kníry.

Za hodnou chvíli objevila se nesměle ve dveřích Milova hlava:

„Nechce nešťastník a nechce, pane kapetáne! Snad je opilý nebo se zbláznil. Nevím, ale zdá se mi, že vyvede nějaké neštěstí!“

Kapetán zbledl vztekem.

„Musí přijíti, když já káži! Svolej lid, deset nebo dvacet mužů, bude-li potřebí, obstoupněte mu prašivé hnízdo a svažte jej. Hle, buřiče! Eh, kdyby je tak člověk nechal, to by pěkně vypadalo v té ubohé zemi! Rychle, rychtáři Jovo!“

Rychtář hrnul se ven a ostatní za ním.

* * *

Nebe bylo zastřeno hustými mraky; bylo tma, že jsi neviděl ani krok před sebe. Ubožák krčmář Marinko dvakrát svalil se o kamení, jda s ostatními ozbrojenými sousedy, jež rychtář vyburcoval a poslal na Stojana Iliće. Ubožák Marinko musil s nimi, aby nebyl v podezření, že je také buřič.

„Bůh s vámi, lidé! Mají-li ti rychtáři naši za špetku rozumu? Hoch nic neudělá a oni hotový hon na něho sezvou, jako na vlka ve vsi. Říkají: buřič je, hajduk! A mne starého si ještě zavolají, abych chytal hajduky! Bůh ví, že rozumnější je kůň pandura kapetánova, než oni a kapetán s nimi!“

Tak mrouce znova zakopl o kámen a upadl, až se mu v očích zajiskřilo. Rychtář Jova s bratrem Abrahámem kráčeli napřed, za nimi dráb Milo, jenž dával pozor na starého Marinka a z bláta jej vytahoval, kdykoliv upadl.

Stojanův domek stál zrovna na úpatí skal; s jedné strany stál domek popův a nedaleko s druhé rychtářův.

Zástup přišel již ku dvoru rychtářovu.

„Ty, Milo, jdi napřed a my ostatní počkáme zde v úkrytu!“ rozkazoval rychtář. „Bude-li lotr utíkati, vystřelte!“

Dráb Mila přišoural se polehounku ku dveřím domku Stojanova a přistrčil ucho, zdaliž by nezaslechl snad hovor.

Ale Stojan právě seděl klidně za stolem netuše, že by tak zle bylo. Měl malou sestřičku na klíně a rozmlouval s ní.

V tom trhne sebou matka Stojanova. Slyšela, jak na dvoře zavyl pes.

„Co to, Stole? Pes štěká.“

„Štěká, aby nezapomněl.“

„Zdá se mi, že slyšela jsem i kroky?“

A v tom dráb Mila zaklepal na dveře.

„Kdo to?“ hrubým hlasem Stojan.

„Já jsem, Stole, já dráb Mila!“ koktal nesměle dráb.

„A proč, stará vlačinoho, nejdeš dále? Otíráš se kolem dveří jako pes.“

A když Mila vstoupil do světnice s puškou na rameni a jataganem za pasem, poznala matka Stojanova, že je zle.

„My jsme, starče Milo, nějak pokmotřeni, viďte?“ chlácholila jej, když ho byla pobídla, aby si sedl.

„Jsme, Máro, jsme chvála Bohu — ale já nemám kdy seděti . . .“ A dodav si ducha, obrátil se k Stojanovi rozkazujícím hlasem:

„Stole, čas, abychom šli.“

„Až ráno, starče Milo!“ stručně na to Stojan.

„I zítra je den,“ přimlouvala se matka, slzy sotva zadržujíc.

„Zítra, kmotře Milo, zítra!“

„Ne, teď musíš, kapetán rozkázal. Slyšeli jste?“

Stojanova matka vzkřikla; malé děvče zakrylo si oči rukama, aby nevidělo přísné tváře starcovy.

Stojan se vzpřímil, tvář mu zbledla a rty se zachvěly:

„Řekni kapetánu, až ráno. Jsem chudý člověk, starče Milo, ale ještě jsem nikomu neselhal. Zítra přijdu. Nynější chvíle bez toho není k tomu.“

„Jdi, Stole,“ štkajíc pobízela jej matka.

Když dráb Mila byl o krok postoupil proti Stojanovi, a Stojan uslyšel hluk za dveřmi a před domkem, vskočil rychle, jak jen horal umí, sňal pušku se stěny a dlouhý nůž zatkl za pas. Starý dráb třásl se strachem; nenadál se takového vzpírání, a potom bylo to ve vsi neslýcháno, aby se kdo protivil kapetánovu rozkazu. Co byl drábem, ještě se to nestalo.

„Vidíš, matko, s puškami jdou na mne, jako na zločince! Což nejsem já Stojan Ilić, syn počestného nebožtíka otce?“ vece podrážděný Stojan.

Do jizby vrazí v tom několik hlav a mezi nimi i Abrahám.

„Kapetán poroučí,“ vece Abrahám. „Vzdej se.“

Když Stojan hrozivým pohledem jej změřil, zvolal Abrahám:

„Chop se ho, bratře Milo! Vzhůru, lidé!“

A zvenku bylo slyšeti rychtáře:

„Střelte, co čekáte? Či chcete, aby on sám začal?“

Dráb Mila osmělil se a přistoupiv k Stojanovi, vztahoval po něm ruce, ale zasažen Stojanovou tvrdou pěstí, svalil se na zem. Lid hrne se a tlačí do jizby. Stojan chopí se lopaty u krbu, nabere honem žhavého uhlí a vsype je na nezvané hosty. Potom pažbou ručnice šťouchnuv Abraháma do žeber, s nevídanou silou rozháněl se zástupem, jenž bázlivě mu ustupoval.

„Střílejte, lidé!“

Ale Stojan zmizel již v husté tmě. Za ním dolétal jen nářek matčin a lání pronásledovatelů.

Jen krčmář Marinko potají se radoval. „Dobře, že utekl!“ myslil si.

Když viděl, jak bídně se vleče dráb i bratr Abrahám, smál se jim:

„Ej, to jsou junáci! Málo nás bylo. Měli jste sezvati ještě dvě, tři vesnice na pomoc! ha, ha, ha!“

„A proč bychom se teď večer honili s takovým člověkem?“ namítl kdosi ze zástupu. „Vždyť zítra je také den!“

„Pravdu má!“ mnozí na to jako jedněmi ústy a rozcházeli se. Jedni domů, jiní do krčmy, a rychtář s drábem a Abrahám za kapetánem.

„Poslouchej, bratře Abraháme!“ zastavil se rychtář před soudním domkem. „Tak přece nemůžeme ke kapetánovi. Toho lotra již tak brzo nechytneme, jak myslím. A kdo by také věřil, že zítra přijde? Což abychom přivedli napřed Smilju Nedeljinu? Pan kapetán se zatím poveselí a lotr pak přijde jistě.“

„Jdi ty, bratře Abraháme! Znáš se v takových věcech a spíše ti uvěří než Milovi. Já zatím s Milem počkám u kapetána.“

„Neposílej mne rychtáři, Jovo! Není to tak snadná věc . . . Nerad bych duši . . .“

„Ale lotra musíme míti. — Jen se tak nebraň, starý brachu! A což tvá pře? Kapetán již oko přimhouří. Ještě zítra budeš míti vyhráno!“

A bratr Abrahám svěsil hlavu a šel.

* * *

Smiljanina matka Nedelja uměla prý „čarovati.“ Pomáhala od bolení očí, krku, od úbytí, úroku, zlého větru a j. a často ji lidé volali v nemocech; roznemůže se na př. dívka. Všichni domácí volají:

„Nic jiného než úrok! Pošlete pro tetku Nedelju!“

A Nedelja ráda pomáhala každému, seč jen byla.

Abrahám znal její ochotu. Poslal pro ni ženu, že prý vnučku její chytl zlý vítr. —

Smilja v hrozné noci prosí matku:

„Neodcházej, matko, snad do rána nebylo by zle!“

Ale Nedelja nedá si říci:

„Umřelo by třeba, chuderka, do rána. Však přijdu brzy, děvečko má. Bůh tě zatím opatruj!“

Omotala si šátek okolo hlavy a vyšla ze dveří.

A než bys deset napočítal, vstoupil Abrahám. Na tváři bylo mu znáti nějaký duševní zápas. Krok jeho byl nejistý.

„Neboj se, dcerko! Já jsem to strýc Abrahám! Tvá matka šla právě do mého domu za nemocným děvčetem. Ano, ano, lidé jsme a máme si druh druhu pomáhati v nevoli a nouzi.“

Smilja se nějak zarazila. Skrčila se k ohni na krbu.

„Smiljo, dítě mé! Nebyl jsem rád, ale musím ti říci: tvůj Stole přišel do neštěstí.“

Smilja pohledla na něho a zbledla. Slovo uvázlo jí v hrdle.

„Ano, ano, lál kapetánovi a svázali jej. Spoutají jej a odvedou snad do těžkého vězení.“

Smilja sepjala ruce, a na hlas štkajíc utírala si rukávem horké slzy po tvářích se jí řinoucí.

„Ale kapetán je milostivý člověk ...“

Smilja jala se celovati nehodnému ruku, jenž přišel, aby ji za špinavý zisk prodal.

„Proste, strýče Abraháme, kapetána,“ a slzy její padaly mu jako uhlí na ruku.

„Ty jej musíš prositi sama a hned! Zítra bylo by snad pozdě. Pojď, Smiljo, pojď se mnou!“ doléhal na ni Abrahám. „Na Stojana čeká hrozný osud!“

„Oh, smiluj se, strýče Abraháme!“ naříkala dívka.

„Ty musíš kapetána . . .“

Chtěl dále mluviti, ale hlas mu v hrdle selhal. Ruka, kterou napřahoval po Smilje, klesla, a on bledý jako mrtvý vytřeštil zrak na dvéře, jež se náhle dokořán otevřely.

Stojan objevil se na prahu a širokými zády bránil, aby nikdo nemohl z malé světničky. Na rameni visela mu puška a v pravé ruce držel tesák. Hrozně zíral na Abraháma.

— — — — — — — — — — — — — — —

Když Stojan byl unikl pronásledovatelům ze svého domku, prchal spěšným krokem do strání. Hrom se jen lámal o stěny a s hukotem otřásal skalami. Spustil se hustý liják. Stojan uchýliv se do jedné ze slují pod výklenek, sedl si chvilku na chladný kámen a čekal, nebudou-li jej pronásledovati až tam. Ale nikde nic, jen dešť hustě dopadal na kamení. Opřev se o dlouhou pušku hleděl stišiti rozbouřenou hruď. Ale stište krev, když hlava vířícími myšlénkami div nepukne.

Vstal a dává se druhým úžlabím opět ku vsi. U popova plotu se zastaví, naslouchá, nezpozoroval-li jej kdo, ale v tom slyš! co to? Jakoby dívčí naříkání mísilo se s deštěm. Vyskočí a rázem byl u Smiljanina domku . . .

„Lotře!“

Ale více nemohl vyříci. Chytl Abraháma za hrdlo a praštil jím o zem, až se domek zatřásl.

„Kam chtěl jsi ji zavléci, ty zlosyne?“ a pěst Stojanova jen tancovala po zádech Abrahámových.

„Milost, bratře, milost!“ svíjel se Abrahám na zemi.

„Chtěli jsme za tebe prositi u kapetána.“

„Nehodní psi, tedy i ji chtěli vydati vašemu kapetánu, aby jí s lící opadal ruměnec a prsa ustydla hanbou!“ sípal Stojan a zaskřípav zuby popadl Abraháma za rukáv a vyhodil ho ven.

„O Smiljo!“ Stojan vášnivě přitiskl dívku na široká prsa.

„O Smiljo, srdce mé! dítě nevinné! Co chtějí lidé ti nám?“

Když dívka byla poněkud se probrala z leknutí, povznesla uplakané oči na Stojana:

„Co jsi učinil, Stojane, že tě svázali? O Stole, jak jsem se o tebe bála!“

„Neboj se, Smiljo, nesvázali mne, ale chtěli. Nic zlého jsem neučinil. Měl jsem jen pozdě večer jíti ke kapetánovi. — A nyní s Bohem, Smiljo, aby mne tu nevyslídili. Nerad bych šel svázán před kapetána. A ráno, jak se rozbřeskne, sám se již dostavím!“

„Stole, já umru zde strachem! Nenechávej mne samotnu bez matky!“

A ubohá přitiskla se k němu bojíc se, aby neodešel. A Stojan v náručí jejím zhrdl nebezpečím. Nechť si nyní přijde třebas . . . . . .

. . . . . .

Vítr a dešť osvěžily nešťastného Abraháma; s namáháním zvedl se z bláta a škrabaje se podle plotů dolezl k soudnímu domku.

Pandur*) kapetánův uzřev jej zachechtal se:

„Ej, stará vlačinoho, ti tě spořádali!“

Rychtář a Mila spráskli podivením ruce. Kapetán zahučel:

*) Sluha.

„Nu starý šibale, kde máš tu . . .? Ani toho lotra, ani ji, to jste mi lidé! Baby! Poslat vás myši chytat. Snad i těch byste se polekali!“

„Těžko, pane kapetáne, uchvátiti holubici, když jestřáb starý a ještě mu křídla zpřelámou,“ stenal Abrahám. „Kde se vezme, tu se vezme Stojan a rána za ranou na můj hřbet.“

„A kde tě bolí?“ ptá se polo uštěpačně, polo soucitně kapetán.

„Jako bych měl kříž polámaný.“

„Nu jdi domů, Abraháme, a až ti trochu odlehne, pošli si ku zlotskému apatykáři. On ti dá něco pro průjem!“

„A ty rychtáři,“ obrátil se kapetán k rychtáři, „svaž ráno obě ty čarodějnice a odveď je do Zlotu. Přechovávají v noci buřiče a hajduky — obci jen na pohoršení.“

„Ano, nesmíme trpěti ve vsi nemravných osob!“ přisvědčoval zaražený rychtář, pohlížeje s kapetána na drába. A pokloniv se odešel s Milem. Abrahám belhal za nimi. Cestou ani nepromluvil, ani rychtář nezmiňoval se o vyhrané při.

Kapetán vztekem, než ulehl, svolal všecky nadávky, jaké jen znal, na hlavu celého Kamence. Nestalo mu se nikde posud, aby byl tak darmo přijel jako do Kamence. „Eh, to nejsou junáci, to jsou baby!“

Časně ráno odejel.

* * *

Dobou tou projížděla bělehradská komise jednotlivé kraje srbské, aby vyšetřila všecka násilí, jaká se od kapetánův dála poddanému lidu. Ze Zajčaru přibyla právě do Zlotu, když se

kapetán vrátil. Kdo ví, zda-li něco tušil, ale darmo by se nebyl asi tak brzo vracel.

Ještě nebyl kapetán komisary ani pozdravil, když hle, rychtář přiváděl do soudnice spoutanou Smilju a matku.

Když je uzřel kapetán, zbledl a potom zčervenal jak morák.

Komisaři udiveni pohlížejí na uplakané ženy a předseda komise, člověk již letitý, vzav na sebe přísnou vážnost ptal se:

„Čím se provinily, kapetáne, ty dvě ženy?“

Kapetán v nesnázích zakašlal, přemýšlel, co by odpověděl, načež vece nejistým hlasem:

„Pane předsedo, víte, vy neuvěříte, ale již i venkovská mládež se kazí! . . . Oh, ta prokletá civilisace! Hle i tato zde před vámi jest nadobro nemravná! Já ubohý chytám hajduky, a oni se u ní skrývají po celou noc a Bůh ví, co tropí! . . .“

Starý pán pohleděl na Smilju pln laskavosti a soucitu, viděl v jejích očích veliké slzy, a jak se jí rty třásly. Chtěla ubohá něco promluviti, ale hruď a hrdlo se jí stáhly, že nemohla ani hlesnouti.

„Rozvažte jim ruce!“ obrátil se předseda k rychtáři. „Neboj se dcero, nic se ti nestane; jsi hodné dítě, vím. Obvinili tě jen před kapetánem.“

Smiljana dala se do pláče a slzy řinuly se na ruku šlechetného soudce, jemuž ji celovala.

Starý pán byl muž zkušený. Z každého hlesnutí dívčina, když štkala, poznával hlas nevinnosti. Nad to potřeboval jen pohleděti na člověka a již věděl, co a jak.

„Jdi, dcero, domů! Nejsi ničím vinna a hleď, abys nikdy do hříchu neupadla.“

„Ona se neprohřeší, pane," dodává vděčná matka, „vždyt je dobrá jako dobrý den! Ale lidé jsou zlí!" a významně pohlédla na kapetána.

„Nu jděte s Pánembohem!"

Políbily ruku starému soudci a vyšly ze soudnice.

„Přišly stížnosti na vás, pane kapetáne," promlouval předseda, přísně pohlížeje na obviněného, „že se dopouštíte násilí na poddaném lidu, jak právě příklad . . ."

„Lhou, pane předsedo! Nehodný je ten svět a nepoctiví lidé! Blaze tomu, kdo žije ve velkém městě a ne mezi tím dobytkem . . ."

„Umírněte se, pane kapitáne!" káral jej soudce. „Nesluší se —" chtěl dále mluviti, když v tom rozletěly se dvéře od soudnice. Stojan objevil se na prahu. V síni odložil dlouhou pušku, velikou beranici a s holou hlavou stanul ve veliké světnici.

Chvíli díval se na neznámé pány, potom popošel o krok blíže ke kapetánovi a pravil:

„Tys mne, pane, včera v noci, v nepatřičnou dobu volal. Hle, nyní přicházím, abych poznal, jaká jest vina má, že jsi na mne kázal dvacet pušek vyslati jako na vlka."

Kapetán kousl se do rtův, ale obrátiv se ku komisi s přetvařovanou smělostí vece:

„To je ten chlap, co se úřadům protiví . . . Já volal jsem jej včera pro spor, jejž má s rychtářem kameneckým, ale on místo aby se pokořil a vinu uznal, sypal na lidi žhavé uhlí, ba vystřelil i na rychtáře a na drába. Štěstí ještě, že jich nezasáhl . . . Bylo by bývalo krveprolití . . . Není-liž pravda, rychtáři Jovo?"

Rychtář stál opodál, jakoby jej byl studenou vodou polil. Strach začal mu bušiti na zabedněné svědomí.

„Ano, pane soudče, on střílel na drába, na mne a na souseda Abraháma," svědčil Jovo.

„Nevystřelil, pánové," úsečně na to Stojan. „Já jsem ani jednou nevystřelil."

„Kde jsou ti lidé?" ptal se předseda rychtáře.

„Je zde dráb, já; Abrahám zůstal doma všecek sbit."

„Zavolej tedy drába!"

Rychtář vyšel do síně, kde stařec Mila také ve strachu již čekal. Viděl odcházeti Smilju s matkou, zahledl nyní zaraženou tvář svého představeného, měl nedobré tušení. Rychtář šeptal cosi hodnou chvíli drábovi, načež vešel s ním do soudní světnice.

„Vypravuj, drábe, jak se věc udála!" kázal soudce.

Mila začal od krmníka, jak mu Stojan sekerou uťal kus stehna. Stojan mu však často skákal do řeči.

„Není pravda, drábe!" výrazným hlasem přerušil jej hned na začátku. „Já jsem sekerou na dobytče ani nesáhl."

A když dráb dodával, jak jej zcela mírně volali ku kapetánovi, nemohl se Stojan zdržeti, aby Milu nezakřikl a s hněvem se na něho neosopil:

„Lže, páni, ten starý člověk a nebojí se hříchu! Dvacet pušek na mne poslali, chtěli mne svázati, že jsem nešel pozdě v noci ku kapetánovi, ve kterouž dobu přece nikdo k soudu nechodí. Chtěli mne svázati, aby pak dívku mou snáze odvedli ke kapetánovi, ti nestydatí, nepočestní. A když jsem jim v tom v čas ještě zabránil, sami pak obvinili děvče z nepočestnosti, že prý hajduky v noci přechovává. Já však musil jsem ji chrániti,

a třeba život byl bych nasadil, dokud matka její nepřišla. Vylákali ji napřed z domu.“

„A střílel na vás tento mladý muž?“ ptá se předseda.

„Střílel, pane předsedníku,“ vece Mila a jaksi náhle umlkl.

„A můžeš také přísahati na to?“

Mila neodpověděl.

„Řekni, že můžeš,“ šeptal mu rychtář nakloniv se poněkud k němu.

„Mohu,“ sotva bylo slyšeti starce Milu.

Když pak předseda komise rozkázal, aby se svíce rozžaly a vyňal knížku se zákony zemskými, zbledli na smrt rychtář i dráb Mila.

„Zdvihněte tři prsty!“ zvolal přísným hlasem předsedající soudce, „a budete za mnou říkati, jak já budu čísti.“

Rychtář zdvihl ruku nad hlavu; i dráb Mila chtěl tak učiniti, ale v okamžiku tom zavrávoral a padl bez sebe na zem. Když se probral ze mdloby, pravil slabým hlasem:

„Pane . . . předsedo . . . nestřílel. Jak Bůh nade mnou, nestřílel!“

„Tak starý člověk a tak lháti!“ přísným a káravým hlasem pravil soudce. „Proč jsi tak zapíral? Kdo tě navedl?“

„Rychtář Jova mi pošeptal, abych byl při něm, a hned ze začátku mi vyhrožoval, že mne dá s chleba, budu-li svědčiti proti němu.“

Soudce dlouho zíral na rychtáře, jenž před jeho opovržlivým zrakem stál jako skroušený hříšník. I kapetán hned bledl, hned se červenal a hryzl do pysků.

Soudce dlouho si cosi zapisoval do knížky a radil se s přísedícími komise. Potom obrátil se ku kapetánovi:

„Co jsme nyní právě shledali, kapetáne, jest dostatečným důvodem, abyste byl vzat v přísnou obžalobu. Ty, rychtáři, také asi nedáš na sebe dlouho čekati.“

„A ty, synu,“ dodal pak zdvihnuv hlavu ke Stojanovi, „pamatuj si, že každý občan povinen jest úřadů poslouchati. Jsouť ony zodpovědny za své počínání před zákonem. Jdi nyní domů a konej dále svou práci. Ty rychtáři, nepronásleduj ho již křivým obviňováním. Jste sousedé a dnes jsi ty rychtářem, zítra on.“ —

. . . . . .

Když se posléze po okresích rozneslo, že mnoho kapetánů bylo sesazeno pro násilí, jehož se dopouštěli na lidu, a mezi nimi i kapetán zlotský, dodali si někteří Kamenečtí mysli, kteří nechtěli již snášeti libovůle rychtářovy a rozhodli se, že půjdou žalovat i na něho.

Bylo to za nedlouho na svatbě Stojanově, na níž bylo dosti svatův — a také okřívající Abrahám. Vínem trochu rozehřát vstane strýc Ilija:

„Eh, bratři, pojedli jsme a popili, všecko na zdraví našich kmotrů a dobrých přátel, a nyní jednu sklenku našemu mladému hospodáři a jeho nevěstě. Ať žiješ, Stole a ty, Smiljo, ať Bůh dá, abyste dlouho v lásce žili! Bůh vám dej hodných dětí a všeho hojnost!“

Smilja zapálila se a popošedši k němu, políbila mu ruku, jak se sluší na hodnou nevěstu a hospodyni.

Strýc Ilija pak dále promlouval:

„Nu bratři, mnoho vsí, mnoho lidí, a i tito dva mladí lidé zakusili dosti zlého od bývalého kapetána a od pravé ruky jeho, rychtáře Jovy. Však vyšetřující soudce řekl tehdá, jak Stojan

vypravoval, že i na rychtáře dojde. Bratři, některé vsi šly již žalovat na své rychtáře, pojďme i my si postěžovat i připamatovat, aby soud dlouho neotálel. Dokud dítko nezapláče, matka se neohledne. Tak já, bratři . . . a jak vy?“

„Tak budiž, strýče Ilijo,“ volali jedněmi ústy Petr Šundić a Štěpán Jončić. „Nelze jinak — než si postěžovat!“

Starý krčmář Marinko vstal také se stolice a sňav zamaštěný fes vesele propověděl:

„Musíme, bratři, musíme! I ať nejmenuji se krčmář Marinko, nepůjdu-li s vámi. Obleknu si starodávné „kupecké“ šaty, mám také doma nový fes, a nechť poznají ti městští páni, že i v chudém Kamenci jsou gazdové a kupci! To by tak bylo, jen pořád okrádat, burcovat, vázat! V Podgorici je již jiný rychtář — vím také proč, ale neřeknu to teď, abyste nemyslili, že je krčmář Marinko Bůh ví jaká povídavá bába. Ale až přijdeme před komisi, nesmlčím, že rychtář kamenecký bral úplatky od kapetána zlotského, a kde jen mohl. Že je to tak, pope?“ obrátil se pak starý krčmář k popovi, jenž také byl mezi svaty, ale jaksi nevesel a zaražen seděl.

„Ano, bral úplatky!“ odpověděl pop pomalu a jako nuceně.

„A tak by se nestávalo, kdybys i ty šel s námi. A ať mne ďas vezme, zaplatím-li desátek, nepůjdeš-li. A budeš-li přece člověkem, každou neděli i svátek uvařím ti kávu!“

Pop bezděky zakýval hlavou.

„I nám!“ volali ostatní.

Marinko rozhledl se po zástupu, není-li jich příliš mnoho, načež škrabaje se za uchem dodal:

„I vám!“

Kdo je lepší?

Povídka z Černé Hory od Simy Matavulja.

Hlásí se junák u pohlavárů o medaili. Chce medaili a jen medaili. Přisáhnu na chleb Boží, že jsem si ji zasloužil! . . . Mám i svědky v ceklinském pluku, ale neznám jich jménem. Jen řekněte a vyhledám je, třeba bych celý rok měl se potloukat!“

Musila sejíti se proto celá četa a vzešel i spor. — Vidí pohlaváři, že junák nelže, ale ten druhý měl lepší důkazy. Co počíti? Ten tak, onen onak, a nikde konce. Konečně vojvoda zůstavil věc důstojníku, aby ji vyřídil při plném sboru.

A tak se i stalo. První neděli po tom Šunjo důstojník připásal si šavli a honem ke kostelu. Na nikoho se neohlížeje, ani na nikoho nemluvě, sám přišel ke kostelu, sedne před ním a zapálí si. Vykouřil, hádal bys, deset papírových smotků, než přišel starý kostelník, a druhých deset, než přišel pop. Co se napolykal dýmu ten hranáč! Byl důstojník postavy zavalité a kostnaté. Pop přistoupí k němu a chce se s ním dáti do řeči, ale Šunjo vyňav hodinky z pasu, vece popovi:

„Pospěš si, pope! Hle máš již čas!“ A sám vešel za popem do kostela. Hromada lidí se sešla, staří, mladí. Po službách bez dlouhých okolků zastaví Šunjo Miluna Krcunova:

„Hej, Milune! Učiním, co nikdo. Hle, v naší četě je osmdesát mužů, a přizná-li jich deset, že jsi ty lepší junák než Miraš popův, medaile bude tvá!“

Milun po vojensku se vzpřímil:

„Díky, pane důstojníku!“

Lidé dívají se na sebe. Stálo jich tu kolem asi třicet starších a slyševše řeč důstojníkovu mrzí se, že tak chce učiniti bez čety a bez úmluvy.

I pop to slyšel. A pomyslete! neobrátil se ke kostelu, ani se třikrát nepokřižoval, jak to činívá i nejhorší pop, když vychází z kostela — nýbrž stanul údivem jako zdřevěnělý a čapku drží v ruce. Potom nasadil čapku na hlavu, skřížil ruce a rozkročil se k Šunjovi:

„Jak jsi to řekl, pane oficíre?“

Šunjo vypustil kotouč dýmu zrovna na popa:

„Řekl jsem, pope. Slyšel jsi! A co řeknu, to neodřeknu! A ty, Milune, když tu tak již stojíš, rozběhni se k trubači Petkovi, ať ihned troubí do řady!“

Milun, jinoch jadrné postavy a štíhlý jako dívka, dva tři kroky přes hřbitov, vyskočí na zeď a do vsi. Pop stojí vedle syna a nahýbá nedočkavostí hlavu se strany na stranu. Nahne ji v pravo: lup! nahne v levo: lup! Dlouhá brada se mu klátí jako větrem zmítaná. Vida, že lid na něho upírá oči, praví měkkým hlasem: „Eh lidé, to mně loupá za krkem! Bůh opatruj!“ Nevěděl, co honem říci. V tom vstane Miraš, syn popův (byl o hlavu větší než Milun), a otvírá ústa, jakoby chtěl něco říci. Ale pop šťuchl jej palcem do stehna, a zašeptal: „Mlč!“

Jeden ze starších, kteří přáli popu jako starému člověku a zasluhujícímu tudíž, aby na synu svém dočkal se vyznamenání, dodává si mysli a obrací se k důstojníkovi: „A kdyby se našlo těch deset, dal bys medaili Milunovi?“

„Dal. Proč bych nedal?“

„A je to po právu?“

„Vím již, brachu, co mám dělati, je to má věc!“

„Ej, člověče, i my bychom rádi věděli, a také naší věcí to jest, když někdo nejedná po právu!“ vece onen a rozhlíží se kolem.

Nastane hluk. Někteří (a většina jich) volají: tak jest! někteří zase: není to pravda!

„Jen pomalu, lidé!“ durdí se Šunjo. „Není tak lehko poznati, kdo z těch dvou je lepší, ale neřekl jsem, že by to nebylo možná . . . Zapřisáhne-li se jich deset dušemi svými, pak je konec: vědí, proč se zaklínají. — Ale nač tolik hluku a řeči! Nezapomínejte, že jenom mně dána je moc, abych to vyřídil. Mně však bude milejším, aby snad někdo neřekl: Šunjo je stranickým, přemrštěným a Bůh ví jaký . . .“

„Eh, odpusť . . . pane Šunjo! . . . . Neměj za zlé, pane oficíre! . . .“

V tom ozvala se trubka a svolává: „do řad“ a poněvadž byl vzduch vlažný, rozléhalo se kolem po návrších: „tarata—tá, tarata—tá, tata, tata,“ až radost poslouchati.

Pop začne se křižovati a klaněti před kostelem, snad aby vynahradil, co byl zanedbal, a přešlapuje z nohy na nohu. Muži s puškami hrnou se se všech stran. I Milun i Miraš nesou pušky. Trubač napřed, vzadu hejno dětí a několik psů.

Petko znova zatroubí.

„Do řady! Četa osmá! Bogutští! Pozor!“

„Slyšeli jste nedávno při velikém shromáždění, jak byly rozděleny válečné odznaky. Naší četě byly určeny: dvě zlaté medaile, dva kříže sv. Jiří a dvacet pět bílých postříbřených medailí. Dle souhlasu celé čety udělena byla prvá zlatá medaile důstojníku Šunjovi“ (a klepl se prstem do prsou). Jmenuje dále jména ostatních junáků a když byl již s nimi hotov, dodává: „Jenom o dvacátou pátou bílou a poslední prou se Miraš popův a Milun Krcunův.“

„Z čety ven, Miraši!“

Vyjde Miraš a stane tváří proti důstojníkovi.

„Čím zasloužil jsi medaile, mluv!“

„V bitvě na Dolanech vynesl jsem raněné dva druhy. Jeden zemřel a druhý se pozdravil. Tu je, Radoj Jovanův!“

„Vystup, Radoji!“ rozkazuje důstojník.

„Dále!“

„V bitvě na Krstci vyskočil jsem na násep, ale nemohl jsem dále, poněvadž jsem byl raněn do pravé ruky. Za mnou vyskočili čtyři z naší čety, z nichž dva byli zabiti a dva jsou tu v řadě!“ a jmenoval je jménem.

„Vystupte i vy!“ Šunjo k nim.

„Hle, vás trojice dovolává se Miraš popův!... Chcete přísahou stvrditi, že je tomu tak?“

„Chceme, třeba hned!“

„Dobrá. Dbejte duše a na čest dbejte!... Četaři, zaveď je do kostela. Nechť políbí svaté obrazy a zaklnou se druh za druhem!“

„Miraši do řady! Milune Krcunův z řady ven! Vypravuj ty svoje!“

Zachvěl se poněkud Milun, sevřelo jej to v hrdle a s počátku zakoktávaje, počal:

„Já také na Dolanech, zrovna když se boj začal, odnesl jsem raněného strýce Djoku, a není má vina, že jej pak v rozzuřené seči Turci zabili...“

„Víme to, dále!“

„Na Krstci uťal jsem hlavy třem Turkům — jednomu právě když mně mířil bodákem do břicha..... Eh, to bylo tam v té hluboké dolině, když na nás přivalili se Turci s obou kopců a se zadu, víte — když jsme utíkati začali a...“

„Dobře, dobře!“ přerušil mu řeč důstojník, „a kdo tě viděl?“

„Byli se mnou čtyři z našeho bratrstva. Turci na nás útokem, my se bráníme jako junáci, ránu

v levo, ránu v pravo — všude Turků jako dobytka. A co více vím? Co ví oněch třicet z naší čety, kteří na místě zůstali? . . Na to mohu se zakleti, že jsem klesl vedle těch tří hlav, jež jsem svojí rukou utal! Když druhého dne přijdu k sobě, ležím mezi Ceklinjany daleko od Krstce. Ohlížím se a ptám se udiven: „Kam jste lidé dali ty tři hlavy, které jsem utal?“ A oni dali se do smíchu: „Děkuj Bohu, že jsi svoji odnesl, a že nezůstala vedle těch tří čtvrtou.“ A Milun zaplakal: „Jaké štěstí, kdybych byl zůstal tam s nimi! Nebyl bych se dožil takové hanby . . .“

„Jaké hanby?“ zahřměl důstojník.

„Té, že mně nevěříte a že nechcete uznati mého junáctví!“ Však prosím tě, pane důstojníku, nechť sejdou se Ceklinjané, aby . . .“

„Co to žádáš, hochu?“ na to Šunjo laskavým hlasem. „Kdo by svolával celé plemeno pro jednu bílou medaili? Kdo to jakživ viděl? Či chceš, aby se ještě s námi povadili? Řekni mi radši, zaklel-li bys se, že se tak vše stalo?“

„Zaklel! zvolal jinoch. „Zaklel všemi čtyřmi patriarchy.“

„Dobrá, dobrá, není třeba! Vstup zase do řady!“

Četař zatím se byl vrátil se svědky a oznamoval, že rozkaz vykonal. Vstoupili také do řady.

„Bratři!“ pravil Šunjo. „Hle, slyšeli jste důvody obou. Já Milunu Krcunovu věřím, jako bych se byl sám očima díval, neboť vím, že by neselhal a vůbec rodem je již junák. Kdyby Miraš neměl tu živých svědků, já bych už věděl, komu z jinochů dáti medaili. — Při Mirašovi jest lepší svědectví, a Milun vykonal větší hrdinský skutek, neboť není žertem utíti třem Turkům hlavy, a ještě kde? na Krstci! Onen vynesl dva raněné druhy a tento vynesl jednoho, jenž stál za dvacet dva

— neboť nebožtík Djoko byl junák nad junáky. Mně dána jest moc od vojvody, abych věc skončil, jak za nejlepší uznám. Proto takto pravím: Jestliže deset vás dotvrdí, že je Milun lepší nežli Miraš, medaile bude Milunova na moji zodpovědnost. Kdo je pro Miluna, ať zvedne pušku vzhůru!“

Hluk a hovor v lidu. Někteří vrtí hlavami, jiní krčí ramenoma, nahýbají hlavu k hlavě a druh dívá se na druha. Na konec zvedne se puška, potom druhá, třetí, čtvrtá . . . a ještě jedna jako když se jí nechce, a pak všech pět spustí se opět rázem dolů. — Není, bratře, lehko na duši uvrci to, co neznáš!

Velí se: „Pozor!“

Důstojník vyndá medaili, pokročí v před a praví: „Dle rozsudku čety dává se medaile tobě, Miraši popův!“ a připne mu ji na prsa. Potom vytáhne šav'i z pochvy a velí: „Zbraně v před!“

Trubač odtroubí vojenský pozdrav, důstojník zastrčí šavli zase do pochvy a ani se neobrátiv odešel.

Četa stojí chvíli a potom též se rozchází.

Mluvilo se o tom v Bogutech? Mluvilo, brachu. I ženské se o to přely, bylo-li to po právu, čili nic. A dá-li se do něčeho ženská hlava, víte, že hned nepopustí. Kdo by také nebohým záviděl? Vždyť už několik měsíců naříkají a oplakávají Bogutské, kteří kosti své nechali na hranicích Hercegoviny a Albánie. A Bůh ví, nejen Bogutčany, nýbrž i ostatní Černohorce, jejichž hrobové rozeseti jsou od Fundiny po Vlčí dol — neb kolik je tu vdov i z jiných plemen Černé Hory! Jeť veškerý kraj kříž na kříž samé kmotrovstvo a příbuzenstvo. Hle, zmrzelo se ženám už naříkati a rády by si něco pověděly. Nad to jest neděle a pěkné podzimní počasí. Vylezlo jich z domků

jako mravenců. „Mně můj řekl na svou duši, že je Milun lepší.“ A já jsem od našeho slyšela, že Miraš zasluhoval zlaté medaile, ale že důstojník Šunjo má na popa skřesáno.“

A co v domku Milunově? —

Zástup dětí běžel tam hned od kostela, když bylo po všem, a za dětmi několik žen ke Gospavě Krcunové postěžovat si před ní na nespravedlivost, na Šunja a všecky pohlaváry. Gospava, silná a zdravá žena, nebyla z těch, které pro každou maličkost omdlévají, nýbrž otužila se v neštěstí a hrdinsky mu vzdorovala. Muž její padl v boji s Turky, když Milun sotva byl povyrostl. A dceruška, kterou měla již po smrti mužově, dlouho chudinka stonala, než odešla za otcem. Říkaly ženy, že hořem ji a slzami ještě v životě zalila, a proto že nebyla pro tento svět. — Když Gospava zahlídla ženy, věděla hned, že jí nesou nedobrou zprávu o Milunovi. A když je slyšela, zamáchla rukou: „Eh, jaká škoda!“ Ale ženy dorážely slovy, chtěly se srdce jejího dotknouti. A Božínku, hmatej, píchej, snadno nalezneš měkké místečko v srdci matčinu. A nebohá se rozplakala.

V tom vrazí Milun s několika z bratrstva do světnice. Ženy se rozprchly a Gospava utřevši sobě slzy šuká okolo krbu.

„Pomáhej Bůh, matko!“ vece Milun a věší pušku na zeď.

„Vítám tě, synku! Máš už hlad, viď?“

„Mám, matko!“

„Počkej chvilku! Hned bude na stole!“

Milun zatím vyšel na chvíli ven podívat se za humna, dozrála-li již kukuřice. Ale nešel ke kukuřici, nýbrž kam jej nohy nesly. Tak jest když je člověk starostí jako bez hlavy. Jde, jde a na-

jednou octne se kde ani nepomyslil. Milun se podivil, když stanul u hřbitova. Sedne si do trávy a hlavu spustí do dlaní.

Opodál, asi deset kroků před ním, vedla cesta ke studni. Jde mimo žena s vědérkem, za ní jiná a potom několik jich. Diví se, kdo to tam sedí. Myslí, že je to nějaký poutník a že je unaven. Utíkají dál. Jde mimo i nějaká teta Milunova. Zdvihne hlavu a zavolá: „Mile, synku, co je ti?“

Milun cosi zabručí, vstane a sedá si dále vedle hrobu. Kdo ví, jak tam dlouho seděl, když náhle sebou škubl. Cestou přicházela jakási dívka; šla také pro vodu. Milun lehl si na zem, aby ho nebylo viděti. Srdce mu zabušilo. Ale darmo se skrývá; oči jejich se setkaly. Rychle vstane a dívá se, kudy dívka odchází. Ji jako by pohled ten za hlavu chytal, obrátí se mimo dívčí obyčej za Milunem. Milun kráčí pomalu jako do vsi, a když se dívka vracela, zastoupl jí cestu, ani sám nevěděl jak. Dívku polil ruměnec.

„Dej Bůh štěstí, Růžo!“

Růža zvedne oči své k němu, pohledne na něho, ale obrací se, zda-li ji někdo nevidí. Nesluší se na veřejném místě dívce dívati se na hocha. Plná hrud chvěje se jí, myslíš, že pukne. „Pusť mne!“ vece dívka a chce odcházeti.

Milun pohodil hlavou a pravil odměřeným hlasem: „Hle, co se stalo, Růžo .... Nic není z naší svatby, jen se vdej, nebudu ti mít za zlé. — Vdej se za junáka, co bych ti já ubohý —!“ A rychle odcházel.

Růža zbledla a opět se zapálila. Slzy jí vyhrkly. Před kostelem pokřižovala se několikrát a cosi šeptala.

Gospava vyhlídala již Miluna na dvorku.

„Co je ti, Milune? Co je ti, dítě?“ ptá se starostlivá matka.

Milun utírá si pot s čela: „Nic mi není, matko! nic . . . Hle ten — zítra půjdu na Cetyň a přichystej mi nějaké peníze!“

Matka znala jeho povahu a nevzpírala se mu. Byl-li něčím pobouřen, věděla, že nerad se zapomíná. „Peníze máš ve skříni. Je tam sedm tolarů a dva dvacetníky, co jsme za jehňata dostali. Vezmi si, kolik potřebuješ. Budeš potřebovati všecky?“

„Snad matko, a snad ne,“ odpovídá Milun opět utíraje si pot.

„A máš tak na spěch, synu, že chceš zrovna zítra? — Jak říkám, pozejtří je svátek Narození Panny Marie a zítra bych ráda sklidila kukuřici.“

Milun svěsil hlavu. „Mile, synu!“ Milun trhne sebou. Nerad slyší výčitku matčinu.

„A proč bych to před tebou tajil? Jdu na Cetyň, a nedají-li mně ji, já . . .“ a máchl rukou směrem k horám.

„Nepřenáhlil jsi se, hochu? Nedej Bůh!“

„Nepřenáhlil, ale mám toho již potud!“ a položil prst na krk. „Růži jsem řekl, aby se vdala — již všemu konec, všemu!“

Ubohá žena vytřeštuje zrak, otvírá ústa a nemůže slova promluviti.

„Konec všemu! Já půjdu tam — a ty se mnou! Prodáme tu trochu nuzoty, a . . . Však se Černá Hora bez nás obejde!“

Druhého dne ráno byl Milun na Cetyni. V městě krámy, krčmy a domy ještě zavřeny. Odešel před „biljardu“ (stará budova klášterní) a čekal, až slunce vyjde. — Vycházejí perjanici*) z biljardy a diví se poutníku tak rannému. Jeden

*) Osobní stráž knížete.

z nich byl z jeho vsi, pozdravuje se s ním a ptá se ho, jaké neštěstí jej zastihlo. Milun aby se jim vyhnul, vymysliv si cosi a řeknuv odešel dále. Panstvo mlaská si ještě rozkoší po kávě a vypouští kotouče dýmu a nazpět jako by vdechovalo sílu. Tu sestrčí jich několik hlavy k sobě, pohovoří o pohodě, o práci — a pořád zírají ku knížecímu dvoru a na své hodinky. Milun uzřel mezi nimi svého vojvodu a číhal jen, až se od ostatních oddělí. A když se oddělil, Milun za ním v patách.

„Co chceš, hochu, hledáš mne?“ ptá se pohlavár. „Jdu k tobě, vojvodo.“ „Co tě vede?“

Řekl Milun, jaká křivda se mu stala. Pohlavár zakroutil hlavou: „Nemohu nic učiniti v té věci. Pro každou četu určeno bylo dvacet pět bílých medailí, kteréž měly se rozdělit za souhlasu většiny. Jdi jen s Pánembohem! Bude ještě dosti bitev, tys mlád, a můžeš pak dostati třeba zlatou!“

Milun se trpce usmál a šel k druhému vojvodovi, ku třetímu, čtvrtému . . a zrovna taková odpověď. Zdrcen zašel do krčmy, popil si a usnul pevně do půlnoci. Potom vstal a procházel se ulicemi cetyňskými, ale stráž netrpěla jej v městě. Musil ven. — Druhého dne byl právě svátek Panny Marie. Milun kráčí za ostatním lidem, jenž se kupil před knížecím dvorem. Každý chce přistoupiti ke gospodaru (knížeti); plno je tu hlavárův a známějších junáků. Milun také rád by přistoupil ke knížeti, ale vidí, že asi sotva na něho přijde. Před polednem vyšel gospodar ze dvoru; za ním veliký průvod. Lid se rozestavil do velikého kola okolo jilmu. Gospodar si sedá. — Přistupuje lid jeden za druhým. Každý mu políbí ruku po starém domácím obyčeji, pokloní se a odejde. Gospodar obyčejně každého známějšího na něco se zeptá; jak se má, jaké jsou děti jeho, je-li něco nového

v plemeni a j. Štěstí, že Miluna lid zatlačil ku předu, a že mohl dříve ku knížeti přistoupiti, než se nadál. Vojvoda, jemuž si napřed Milun stěžoval, stál právě vedle gospodara. Nahnul se k němu, pošeptal mu něco a zakýval na jinocha hlavou.

„Stala se ti křivda, že ti nedali medaili?“ vece gospodar, když Milun k němu přistoupil. „Stala, gospodare.“ „A je zde tvůj důstojník?“ „Zde jsem, gospodare!“ tlačí se Šunjo ze zástupu.

„A co ty říkáš?“ „Dobrý je, gospodare, ale jinak nebylo možná.“

„Jest mi líto, jest mi líto!“ pravil kníže a obrátil se ku starci, jenž chápal se jeho ruky.

Milunovi zatmělo se před očima, zavrávoral a odešel do biljardy.

„Dejte mi průvodní list!“ „Kam?“ ptá se ho úředník.

„Do Srbska!“ „A kde máš stvrzení od kapetána, že nejsi nikomu nic dlužen a že jsi se ničím soudu neprovinil?“ „Eh, nevěděl jsem o tom.“

Co počne ubohý nyní? Kde honem kapetána hledati? Kráčí přímo do krčmy. Pojí něco a vypije konvičku vína jedním douškem, což nikdy za svého živobytí neučinil. Poručil si druhou a opět na jeden doušek. — Opřel se o ruce a hlava se mu jaksi motá — všecko letí kolem něho. Přicházejí lidé, odcházejí a diví se divu divoucímu, že jinoch černohorský jest opilý! Milun chvílemi chce něco promlouvati a chvílemi dává se do pláče; tluče pěstí na stůl a volá: „Ať si to mají na duši moji rodáci! Ať si to má na svědomí i vojvoda, jenž mne u gospodara očernil! Chtěl mi ji gospodar dáti — viděl jsem to, ale . . .“

„Eh, člověče, co je?“ ptají se ho v krčmě. „Co, co je!“ volá Milun. „Ptáte se mne jen, abyste mne zlobili a víte všecko!“

„Nevíme, člověče! Jak bychom věděli?“ „Jak byste věděli! Já jsem Milun Krcunův z Bogutu, junák nad junáky, a nechtí mně dáti medaili!“ A dal se do pláče, načež svalil se na lavici a usnul.

Když procitl, bylo již slunce vysoko. Bolela ho jaksi hlava a ústa měl vypráhlá. Vyšel ven, a když potkal některé z Bogutu, ukrýval se před nimi a vmísil se do lidu kolem knížete. Prochází se opět kníže a za ním na sta lidu. Když se vracel, rozestoupil se lid, a jaké štěstí, kníže šel zrovna mimo Miluna a poznal jej.

„Jak se máš, hochu?“ ptá se ho kníže přede všemi. „Dobře, na zdraví tvé, gospodare.“

„A trápí tě ještě ta medaile?“ „Bude mne trápiti věčně, gospodare,“ odpoví zoufalým hlasem Milun. Kníže pohledl kolem sebe. Nejblíže něho stáli vojvodové a adjutanti, všichni ve skvostném oděvu a plni řádů. Mezi nimi byl i nějaký malý človíček, a diviš se v prvém okamžiku, jak přichází mezi vojvody, kamž přece nepatří! Jest oděn jako nejprostší Černohorec a na prsou má jen jednu medaili.

„Vidíš tyhle zde?“ vece kníže. „Vídím, gospodare!“

„Ej, pověz, nad kterého jsi lepší z těchto, a já ti medaili dám.“ Milun vyvaluje oči.

„Pověz, pověz!“ volají mnozí. „Mohu říci, gospodare?“

„Řekni!“ „Nu, nejsem-li lepší než tenhle, ať nejsem živ!“ vece Milun a položil ruku na rameno onoho malého človíčka.

„Ej, brachu!“ ze sta hrdel ozýval se smích. Lidé se až smíchem za boky popadali.

Milun vytřeštoval oči ještě více. Neví co se děje. „Blaze tobě, jsi-li lepší než tenhle!“ praví

kníže laskavě. „Víš-li pak, kdo to je?“ „Nevím, gospodare.“

„To je Novák Ramov! hochu!“

Byl to Novák, jenž tři a třicet hlav tureckých pozutínal za svého živobytí. Milun slýchal o něm, ale neviděl ho posud.

Padne Milun na kolena: „Odpusť, Nováku, odpusť pošetilé hlavě.“

Junák jej zvedl a těšil: „Dobře jsi řekl. Budeš lepším, dá-li Bůh. Dokud je Černá Hora, budou i Novákové i lepší nad Nováky!“

Na tvářích junákových nebylo znáti žádného hněvu, nýbrž zrovna otcovským hlasem pronesl ona slova. I lid stojí pohnut.

A kníže vezme bílou medaili s prsou jednoho perjanika a vlastní rukou připne ji na prsa Milunova.

„Hle, tu máš medailii, a ať je ti k lepšímu štěstí!“ vece kníže.

„K lepšímu!“ volají všichni.

„I abys byl jako Novák!“ —

Milun celuje ruku knížeti i Novákovi. A radostí jako dítě si počínajícího provází zástup lidí hodný kus za Cetyň. —

Růža dnes jmenuje se „Růža Milunova“ a Gospava celý den tahá se — s vňoučaty.

Milun pořád čeká na příležitou chvíli, aby se stal takovým junákem — jakým je Novák Ramov Jovović.

O VODĚ.

Napsal Josef Jettmar.

Matice lidu ročník XXI. číslo 3.

(Běžné číslo 123.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1887.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1887.

I. Kapitola.

Od pramenů až k moři.

Oběh vody v přírodě. — Původ pramenů. — Tok řeky. — Vodopády a slapy. Voda říční. — Ústí řek.

Když zářící slunce mraky částečně jsouc zakryto vysílá své měňavé paprsky k zemi, tu říká náš lid, že „slunce vodu táhne.“ Jestiť známo, že voda, nechť se nalézá kdekoliv v místě otevřeném, tekoucí či stojatá, neustále se vypařuje, a že částečky její vznášejí se k blankytu, vytvořujíce tam vlnité obláčky. Tu zavane vítr; lehýnké, bělavé obláčky kupí se v šedé, mohutné mraky, a ty pak ve způsobě krůpějí dešťových dopadají k vypráhlé zemi, vydatnou ji napojujíce vlahou. A dešťové kapky, sněhové vločky, jemná rosa z největší části stékají do vrstev zemských, vytvořujíce tam podzemní moře a řeky, jež částečně jako drobné praménky vytryskují na povrch zemský a vzájemně se doplňujíce v mocné proudy, vtékají do nekonečného oceánu.

Zdaž tento oběh vody v rozmanitých jejích tvarech, toto vznášení se a klesání vodních spoust nepůsobí na mysl lidskou mocněji, než když mohutný ten živel, vytržen ze svého pořádku, tu z oblaku se leje jako z mocného vodopádu, tu zase rozzuřeným proudem jako příval blížícího se moře se valí? Snad vzruší nás pro okamžik ta-

kový netušený výjev, ale mocný dojem povstane v nás jen klidnou úvahou nevystihlého řádu v říši přírodní. Jenom považme, že, ač nepozorovaně vznáší se vodní pára do vzduchu, přece ku své přeměně z vody potřebuje třetinu veškerého tepla, které slunce na zemi vyzařuje, tedy tepla, které by stačilo k roztání ledové kůry 10 metrů silné, obalující celou zemi, a přece ono teplo, přeměněné v práci, vyrovnalo by se jen $^1/_{800}$ síly, kterou chová veškerá tekoucí voda na světě. . . .

Voda k zemi dopadnuvší vniká skulinami hlíny a skalin, až ji zadrží vrstva nepropustná (jíl, skalina), po jejíž sklonu voda stéká, jako na povrchu zemském. Vody podzemní odpovídají tudíž také toku vod pozemních, neboť každému pozemnímu údolí odpovídá také úklon vrstev; rozhraní vodní na povrchu zemském jest také rozhraním vodám spodním. Chceme-li objeviti vody podzemní, musíme nalézti údolí i tam, kde nepoznáváme ho z povrchu zemského následkem různého postavení zemských vrstev neb obdělání půdy. Jsou-li úklony vrstev skoro stejné, běží podzemní potok asi uprostřed jich, jest-li jeden příkřejší, blíží se voda více k tomuto; ústí-li vedlejší údolí do hlavního, tož také více k onomu se blíží. Hloubka vrstev, v nichž spodní vody tekou, jest velmi rozmanitá: nejmělčeji leží uprostřed prvého úklonu vrstev, pak na spodní části svahu a poblíž údolí. Na návrších stékají spodní vody vždy po svahu příkřejším do údolí, od vodního rozhraní nejvíce vzdáleného.

Náuka o toku vod spodních, kterou tuto jsme naznačili, děkuje založení své prostému knězi Francouzu *Laramellovi*, jehož jméno šlo před 40 léty od úst k ústům. Vždyť v krajinách, kde vodu draho kupovali (platiloť se na mnoha místech za

vědro říčné vody 15—20 kr.), odkryl asi 9000 studní, jimiž nouzi této vydatně se pomohlo.

Jak veliké množství vody ve spodních vrstvách zemských se nalézá, posoudíme snadno z toho, uvážíme-li, že i kdyby kamení obsahovalo jen 1% vsáklé vody, a ono obsahuje průřizem více až i 5% vody, tož by vrstva zemská, mocná 1000 *m* poskytla moře 10 *m* hluboké. Také vskutku ve větších hloubkách kape všude voda se stěn i se stropu dolů a jeskyň, takže vniknutí havířů do hlubin země více se zabraňuje návalem vody než podzemním teplem. Spodní hranice vody v útrobách zemských nachází se nepochybně tam, kde voda přibývajícím teplem se mění v páry.

Kdekoli pak nepropustné vrstvy vynikají v úbočí strání na povrch zemský, všude povstávají *prameny*. Není tedy k vysvětlení jejich původu potřebí výmyslů tak fantastických, v jakých si druhdy libovali.

Tvrdilť *Plato*, že vytékají všecky vody z podsvětí a určitými cestami do něho opět se vracejí, *Aristotelés* domníval se, že v dutinách zemských stužuje se vzduch chladem na vodu, z níž pak živí se praménky. Jenom *Vitruvius* proslavený architekt za Caesara a Augusta, zdá se, že tušil skutečný stav věci; píšeť o pramenech, že povstávají z vody zimních deštů a ze sněhu, která povolně do žil zemských vtékajíc na úpatí hor prameny tvoří. Středověk neznaje tohoto učení položil na místo něho rozmanité domněnky: jedni tvrdí, že prameny povstávají z vody mořské, kterou bouře do propastí zemských zahnala, jiní zase, že země ve Scylle a Charybdě moře pohlcuje, je ve skalinách svých rozvádí a na různých místech opět vychrluje. V století XVII. poněkud přiblížili se badatelé přírody pravdě, ale ještě ani

otcové naši nevěřili, že by z kapek dešťových a sněhových vloček mohly povstávati mohutné proudy. Teprvé měřením byla tato pravda dokázána.

Roku 1668 počal *Perrault* v Paříži měřiti vodu vzdušných srážek, a po 200 letech dokázáno, že kdyby voda neodtékala do země, ale udržela se na jejím povrchu, dostoupila by v severní Evropě výše 40 *cm*, ve střední 50—70 *cm*, v jižní 70—80 *cm*, a v pásmu horkém dokonce 150 až 300 *cm*.

Porovnáme-li pak v jednotlivých krajinách množství této vody s množstvím vod tekoucích, shledáme, že činí toto množství jenom třetinu, nejvýše čtyři pětiny onoho. Není tedy třeba, aby voda z moře do země přecházela, stačíť srážky vzdušné zúplna, aby svlažovaly zemi, napájely studny a jezera, a nadto ještě přebytek přiváděly do moře v náhradu za vodu z něho vypařenou. Kam však přicházejí ona pětina až i dvě třetiny vody, které ze vzduchu spadly a v řekách moři se neodvádějí? Z části odchází opět do vzduchu, vypařena jsouc buď přímo z tekoucích a stojatých vod nebo vydýchána rostlinstvem i zvířectvem, z části pak stéká pod zemí přímo do moře. Kde totiž nepropustné vrstvy spodní táhnou se až pod hladinu mořskou, tam často nemívá voda příležitost vyvěrati na povrch, a tak asi mnohé prameny vynikají přímo v moři.

Některé z nich jsou také námořníkům známy a velmi vítány k doplnění jejich zásoby vody pitné. Píšeť *Humboldt*, že asi 2 mile od jižního břehu ostrova Kuby uprostřed slané vody prýští se sladkovodní prameny, jejichž výtok jest tak prudký, že indiánská loďka blíží se jen pozorně k těmto místům, neboť zvedají se tam mohutné

vlny. Jiný pramen sladkovodní objeven u Chitlagongu v Indickém oceánu, asi 25 mil od pevniny.

Vrstvy promokavé i nepromokavé jsou ovšem vzhledem k povrchu zemskému uloženy způsoby rozmanitými, což má pak za následek i různý vznik pramenů.

Jsou-li vrstvy nepromokavé nakloněny, stéká voda po jejich spádu, a vycházejí-li pak někde na den (t. j. na povrch zemský), objevuje se *pramen vrstevný*, poněvadž tu voda po vrstvách stéká.

Jindy jsou vrstvy nepromokavé uloženy v podobě pánve, tu sbírají se na nich vody okolní jako v nějakém údolí; jsou-li však takové pánve vyplněny horninami snadno prosakavými, prostupuje těmito voda, až konečně vyplní celou kotlinu, přes její okraj pak na konec vytéká, tvoříc *pramen přetékající*.

Jest-li však podobná pánev nepromokavých vrstev leží blízko povrchu zemského, a jsou-li vrstvy sypké prorvány a otvory a skulinami prostoupeny, vytryskuje těmito pramen na povrch třeba uprostřed a naplňuje prolákliny, jímky a nádržky skalní v podobě jezírek. Zvláště zajímavá jsou takováto jezírka na vysokých horách; na Tatrách na příklad nalézáme u značných výšich *mořská oka*, jež skytají tamním krajinám nevystihlé kouzlo.

Rozsahem vrstvy, ze kteréž stékají potůčky, pramen napájející, řídí se množství vody, jež pramen skytá; ovšem pro řeky podzemní, jež náhle na povrch vyvěrají, toto pravidlo neplatí. Stejnoměrný tok a trvalost pramenů závisí však od hloubky, z níž pramen vyvěrá. Kde sbírá pramen jenom vody nejvyšších vrstev, tam jest

podroben ovšem změnám povětří; po dlouhých deštích nebo hojném sněhu vytékají prameny velmi silné, dlouhým suchem nebo silnými mrazy vysychají na prosto, proto zoveme je *prameny nestálými*. Některé z nich, jež původ svůj mají v tání horských ledovců, jeví ve přibývání a ubývání vody zvláštní pravidelnost. Tak pramen Engstlenský u Bernu přerušuje svůj tok jednak ročně, jednak denně: teče totiž jenom od polovice května do polou srpna, kdy ledovce na horách tají, za dne teče jen odpoledne a celou noc až do rána, až jej ranní chlad zastaví.

Hloubkou, z níž prameny vyvěrají, řídí se také teplota jejich vody, a seznáme ještě, jak značné teploty mnohá horká vřídla dostupují. Zvláštním zjevem v přírodě jsou občasné horké prameny, jež zoveme *geysiry*.

Od staletí nejpověstnějšími jsou geysiry islandské. Krajina horkých pramenů na Islandě, jichž jest asi padesát, leží jihozápadně od sopky Hekly a z dálky již prozrazuje se cestovateli lehkými parami. Největší z horkých zřídel, t. zv. Velký geysir, jeví se jako tupý kužel v průměru 70 *m*, sestávající z 10 *m* mocných vodorovných vrstev křemenitých, jež z vody se usadily. Na vrcholi jest mělká kotlina, v jejíž středu jde otvor 4 *m* široký asi do hloubky 25 *m*. Kotlina tato jest naplněna průzračnou, zelenavou vodou odtékající na východní straně v malých úžlabinách. Chvílemi slyšeti jest podzemní burácení, voda v kotlině se zvedá a velké bubliny páry, vystupujíce na povrch, vyhazují vřelou vodu do výše několika metrů. Pak se vše utiší. V pravidelných přestávkách 80—90 minut opakuje se tento zjev, až nastane velký výbuch. Voda v kotlině vyvře ještě výše, a v několika okamžicích vymrští

se mohutný sloup vodní, roztříštěný v jemné, bílé bublinky do výše 25—35 *m*; po prvém následuje druhý a po tomto třetí sloup vody, zvedající se vždy do větší výše. Obrovské množství par choulí se přes sebe a zahalují z části mračný vodomet. Sotva že poslední paprslek, vychrlující často hojně kamení, zase klesl, utiší se rozčeřená hladina, v 6—8 minutách náhle opadne, a před užaslým divákem objeví se kotlina malá, a jenom v otvoru asi ve hloubce 2 *m* lze uzříti vodu zcela klidnou a tichou. Pak opět zvolna v otvoru voda stoupá, až po několika hodinách opětně přetéká. Podzemní burácení dostavuje se po 4—6 hodinách po vyprázdnění se kotliny a opětuje se pravidelně až do nového mocného výbuchu, který často déle jednoho dne nechává na sebe čekati. Asi 130 kroků od Velkého geysiru nalézá se jiný, zvaný Sttrokr, který vody své ještě výše hází.

Na novém Zelandě jsou mnohem velkolepější zjevy horkých pramenů a geysirů než na Islandě, nalézát se tam na prostoře dvou angl. čtverečních mil více než půl tisíce horkých vřídel a četné mocné vodomety; ještě mohutnější geysiry nalezeny byly v „zemi divů“, v krajině to severoamerické řeky Yellowstonu, která teprvé r. 1870 generálem Washburnem důkadněji byla prozkoumána. Celá krajina vynikající nesmírnou krásou byla v rozměru 168 čtverečních mil zeměpisných usnešením severoamerického kongresu prohlášena za národní park, i ustanoveno, aby v divoké své kráse zůstala neporušena pro obdiv pokolení příštích. Úzká skalní údolí se stěnami na tisíce metrů vysokými prostupují tamní krajinu a rozšiřují se místy v malebné údolní kotliny s velkými jezery a mohutnými vodopády, zastíněnými hustým pralesem sosnovým. Nesčíslný počet horkých pra-

menů a geysirů, vymršťujících na 2 *m* silné sloupy až i do výše 60—80 *m*, vroucích kaskád ovroubených vodojemy z usazeného vápna, křemene a síry, dodávají krajině té půvabů skoro báječných, a za nedlouho dojista nejen z Ameriky ale také ze všech světa dílů budou se tam sjížděti hosté, aby se pozdravili vřídly a pokochali v přírodním parku krásami, jimž na celé zeměkouli nic se nevyrovná.

Příčinou geysirů jest mocný tlak přehřáté páry, jehož účinky nezřídka vídáme při výbuchu parních kotlů. Když totiž voda náhle se přemění v páru a v prostorách uzavřených, vyvine tolik síly, jako když vybuchne střelný prach nebo jiná třaskavina.

Neméně zajímavy jsou *prameny přetržité*, z nichž jen občas voda vytéká, aniž by snad s ledovci v jakémkoli byly spojení. Tak na př. Bullerborn u Paderbornu v Německu teče v létě vždy jenom jednou za 6 hodin; pramen Font-Estèrbe ve Francii (v Arriège) teče jenom od června do září a to vždy jen 36 minut, načež 32 minut téci přestává; „čerstvý pramen“ u Vesoulu objevuje se dokonce teprve ve 3—5 letech a to jen na několik dní, ale tvoří pak mocnou bystřinu horskou. Takovéto prameny nezávisí však ani na podzemních větrech ani na přílivu a odlivu mořském, jak dříve myslili, nýbrž jsou jen následkem dutin heverovitě s výtokem spojených, z nichž voda nevytéká dříve, dokud jisté výše nedostoupila.

Všecky prameny, jako voda na zemi vůbec, obsahují látky minerálné i ústrojné; přece však mnohou vodu nazýváme čistou, je-li množství cizích látek tak skrovné, že jich smysly svými bezprostředně nepoznáváme. Vyhlášeny v tom ohledu

jsou studené prameny u Helsingborgu v Dánsku a na Tabulové hoře v jižní Africe, z teplých pramen Gastýnský a Pfeeferský. Je-li však množství rozpuštěných látek nerostných a plynů tak značné, že se bezprostředně chuti a čichu prozrazují, zoveme prameny takové minerálnými.

Minerálné prameny nejsou v přírodě nevzácny a byly dávno již známy, ale původ jejich všelijak se vykládal. Ještě roku 1827 obhajoval *Keferstein* nesmyslnou domněnku, že původ minerálných látek ve vodě dlužno přičísti jakés životní činnosti naší země. A přece již téměř na dva tisíce let před ním *Aristotelés*, *Plinius* a *Galenus* vyslovili, že žádný pramen neobsahuje látek jiných, než jaké v zemi nalézáme, nýbrž že každý obsahuje pouze ty, s kterými se na svém toku setkává. To potvrdily později celé řady zajímavých nálezů. V okolí některých pramenů solných nalezena mohutná podzemní ložiska soli, jež vodami byla vyluhována; *Boussingault* a *Rivero* nalezli v teplých pramenech jihoamerických tytéž součásti minerálné i plynné jako v blízkých vulkanech. *Bischof* již roku 1826 ukázal, že vody minerálné lze připraviti uměle vyluhováním hornin vodou. Zejména pak *J. A. Struve* připravil některé vody minerálné uměle, které od přirozených ničím se nelišily. Naplnil dlouhou rouru rozdrobeným znělcem z okolí Bilína a když jí prohánĕl pod tlakem vodu, kyselinou uhličitou nasycenou, dostal kyselku Bilínskou. Podobným způsobem připravil z porfyru Teplického minerální vodu, úplně stejnou s vodou tamní lázně kamenné.

Množství rozpuštěných látek, jež prameny minerálnými z vnitra země na povrch přichází, jest velmi značné. Karlovarské teplice, dávající do roka 10,706.000 *hl* vody, vynášejí 13.880 *q* sody,

25.750 *q* soli Glauberovy a 10.050 *q* soli kuchyňské, celkem pak na 59.000 *q* pevných látek, které by ve 500 letech vytvořily krychli, 135 *m* vysokou. Prameny Bathské v Anglii, ač nikterak nezajímají mezi evropskými teplicemi prvého místa svým množstvím solí minerálných, přece by vypařeny vytvořily za rok sloup 45 *m* vysoký a 3 *m* silný. Horký pramen sirný ve Varaždínských Teplicích v Chorvatsku vynesl od začátku našeho letopočtu 40 millionů *q* minerálných látek na povrch zemský. Podobně křemenité kužele geysirů Islandských, vápencové kaskady Nového Zelandské povstaly z usazenin oněch horkých vřídel. Význam těchto pramenů minerálných v kůře zemské ještě později seznáme.

Ani bychom nevěřili, jaké množství jemných nitek vodních potřeba, aby vytvořily malý potůček: z každého údolí, z každého záhybu povrchu zemského, ba z každé strže vynořuje se pramének, a každý spěchá od jednoho místa hlubšího ke druhému, aby vodami svými obohatil potůček ústřední. A podobně zase drobné potůčky vzájemně se sílí a pojímajíce veškeru okolní tekoucí vodu, vytvoří nakonec mohutnou řeku, do níž opět nesčetné řeky jiné se vlévají.

Nejlépe poznáme celý život řeky na některém příkladu.

V srdci hornatiny Krkonošské pramení se přední tok i prvá tepna naší vlasti, *Labe* stříbrošedé, jež svlažuje nejkrásnější část vnitra Českého, přijímá přední řeky zemské a uhostivši je v útulném žlabu svém odvádí je do vzdáleného moře severního.

Dva potoky. *Potok Labský* a *Bílá voda*, proti sobě plynoucí a spojující se v těsné prorvě mezi Krkonošemi a Kozími hřbety, vytvořují řeku Labe;

prvý z nich má počátek svůj ze silného zřídla, zvaného Labským pramenem a ve výši 1300 *m* položeného; vody jeho stékají po Labské louce mělkým korytem a spojují všecky pramenité vody této slatinné plochy. Popošed takto skoro 1 *km* cesty dostává se Labský pramen k severovýchodnímu kraji srázu, po němž vody jeho těsným skalným žlabem do hloubky 280 *m* přes několik prahů se ženou: toť Labský vodopád. Nyní vstupuje ručej do Labského dolu, kdež spojivši se s *Bílou*, jejíž zřídlo ještě výše (1400 *m*) se nalézá, odtud beře se směrem severojižním. Trať řeky nemá až po Vrchlabí posud spádu stejnoměrně ubývajícího, ježto shledávají se v řečišti přečetné mělčiny, proudy i prahy. Šířka údolí se zhusta mění; na některých místech obnáší přes 150 *m*, někde sotva 20 *m*, a tak i řeka i silnice, po březích jejích běžící, zhusta nemají dosti místa podle sebe, pročež této bývá do srázné stráně se utíkati. Přijavši u Dolního Lanova vodní potok *Menší Labe*, plyne odtud řeka až k Vrchlabí úzkým a oživeným údolím až po Králové Dvůr. Zde počíná se údolí Labské šířiti, řeka pak ubíhá rychle mezi vysokými břehy podél Kukusu až k Jaroměři. U samého města pije Labe prvý mocný svůj přítok *Úpu*, přicházející též z Krkonošů. O málo níže přijavši *Metuji* začíná Labe svůj střední tok, s nímž počíná i splavná jeho dráha; zde vchází také řeka do rozšířeného svého údolí, jež nazýváme Labskou nížinou. Tekouc směrem jižním až k Pardubicům, přijímá u Hradce Králové mocné vody *Orlice*, kterými sesílena v mocný proud volně teče úrodnými nivami k Pardubicům, kdež vnímá řeky *Loučnou* a *Chrudimku*. Odtud béře Labe směr východozápadní, zůstávajíc mu věrno až ke Kolínu. Na trati té přijímá

Labe dva větší potoky *Doubravu* a *Visplici* či *Klejnárku*, kteráž ve dřevních dobách kalívala je rmutem kutnohorských stříbrohor. Níže Kolína obrací se k severozápadu, lože pak jeho podléhá u mlýna Kravarského stálým změnám. Nyní vine se mocný proud k Poděbradům, vnímajíc po pravé straně početná ramena delty *Cidlinské*, v nichž ztrácí se i vodní odtok rybníků Kopidlanských, *Mrlina*. Odtud teče Labe kolem Nymburka směrem západním, tvoříc četné ostrovy, až k soutěskám u Lysé. Zde počíná veliké skupení chvojných lesů, jimiž vine se k Labi *Jizera*, s nímž u Toušně splývá; od Toušně a Brandýsa n. L. zatáčí se řeka k Staré Boleslavi a Kostelci n. L., a přemáhajíc u Lobkovic mnohé překážky, kteréž podobou bradel a jespů kupí se na hladině její, přijímá mocný potok *Klokoč* a spěchá vstříc Šumavskému svému bliženi, *Vltavě*, kteráž změnivši u Vepřka směr svůj na západovýchodní u knížecího dvora Úporu s Labem se přátelsky snoubí. Vysoko položený Mělník značí vodopisný střed země České. Minuvši bohaté nivy Beřkovické a Roudnické přechází Labe u Litoměřic a Terezína do dolního svého toku, přijímajíc tam klikatou *Ohři*, mocnou četnými přítoky. U Lovosic přibírá Labe potok *Modlu*, jakož tu z Českého Středohoří nesčíslný téměř počet menších potoků bezprostředně do Labe vtéká. Tak přiblížili jsme se k romantickému údolí Labskému v Českém Švýcarsku. Jižně od průmyslového Ústí trčí na pravém břehu tupý balvan se zříceninami Střekova; v samém Ústí vlévá se říčka *Bělá*, nad níž srázně spadají stráně výšiny „na Běhání," památné krutou porážkou Míšňanů. Odtud vroubí oba břehy malebné útvary skalní, Stěny, poskytující cestovateli na parolodi nevyčerpatelný soujem

velkolepé krásy. Dále se údolí poněkud šíří, před Děčínem tvoří Labe malý dol až k zbarvené *Plznici*, která tu v mateřský klín spěchá. Avšak již při ústí této řeky opětně přistupují pískovcové skály těsně ku břehům, na nichž zbudovány jsou průmyslové Podmokly a přívětivé město hôtelů Děčín. Zde stojíme ještě na starožitné půdě české, ale skalní svět, který k severu nám obzor zcela zavírá, v nepřetržitém jest spojení se saskými pískovci. Nedaleko a jsme u poslední osady české Hřenska, kdež Labe vytvořilo si průlom asi míli dlouhý, jímž přebytek českých vod zemi opouští.

Skalními soutěskami teče Labe až k Pirné, kdež přechází do nížiny Labské, přijímajíc tam *Isaru*, *Muldu*, *Sálu* a *Havelu*, až před Hamburkem rozvíjí veškeru mohutnost veletoku. Při tom líně tekouc, rozlévá se z břehů a usazuje na rolích německých hojnost drahocenných, výživných látek rostlinných, jež z Čech bylo odneslo. Od Hamburku vine se Labe zvolna až ke Kuxhavenu v dlouhém chobotu, u něhož se ústí do moře severního.

Poznali jsme tak celý rozvoj říční a volné mohutnění proudu od nevelkého pramene až k obrovskému toku.

V *horním běhu* sbírá řeka své prameny; beze stálého řečiště klikatě se vine, tu v divé bujnosti ručejem přes skaliny skáče, tu zvolna protéká skalním úžlabím, tu zas na šťavnatém pažitu si hoví. Dlouhými dešti nebo roztálým sněhem přibývá však hojně vod a záhubně žene se dravý proud divým letem: tu tvrdé skaliny rve a v divokém chvatu do nížin zanáší, tu celé háje kácí, strhávajíc mocné kmeny do vírů, a často vyřinouc ze svého dřívějšího žlabu na kyprých lukách a úrodných rolích hledá si nové řečiště. Burácení

vodopádů, hučení vod, rachot padajících balvanů a stenání unášených kmenů příšerně se ozývá až do vzdálených končin, naplňujíc obyvatele hor i údolí strachem a hrůzou.

Začasté staví se v horním toku hráz vodán na odpor, než ony nedají se vždy odvésti ve směr jiný, nýbrž kypíce a šumíce vrhají se se skalin do propastí, vytvořujíce pro oko naše rozkošné *vodopády*.

Komu při slově tom nepřijde na mysl vodopád řeky *Niagary*, o jehožto velkolepé kráse slýchali jsme již od mladosti?

Řeka Niagara jest vlastně průplav, spojující jezera Erie a Ontario, dvě z pěti velkých jezer severoamerických, jichž vody pak proud sv. Vavřince do moře Atlantského odvádí. Šířka Niagary při jejím výtoku z jezera Erie obnáší 300 *m*. Z prvu plyne proud zcela volně, takže mohou parníky jezdit až k ostrovu Great Islandu, asi $1^1/_2$ *km* nad vodopádem; odtud jest proud čím dále tím prudší, takže se naň jen malé loďky mohou odvážit. U pevnosti Čipivy objevují se v jeho korytě skaliny, a řeka značně se súžuje; vlny temně hučíce bijí do skalin a zejména do dvou skalnatých ostrůvků, které již z vodopádu vyčnívají. Voda stále klokotá a šumí, takže pěna vysoko do vzduchu skáče. Najednou jakoby koryto říční bylo přeťato, padá voda kolmo do hlubiny 76 *m* takovou silou, že země se zachvívá, a ohlušující jekot rozléhá se na míle dokola; vhodně tudíž nazvali prabydlitelé tento nejvelkolepější ze všech vodopádů na světě „Hromem vod.“

S tak zv. skaliny deskové na úskalí levého břehu zříme s úžasem a s ustrnutím velkolepý, ale při tom strašný zápas dvou živlů. „S děsnou zuřivostí a s hukotem, že v skutku svého slova

neslyšíme, ženou se vlny v síle 7 *m* přes kolmou tu skalní stěnu a rozbíjejí se dole o nesčetné balvany, takže z vodopádu vystupují stále ohromné oblaky vodní, jež vycházející nebo zapadající slunce čarovně zbarvuje. Velkolepý unášející to pohled. Vlny střelhbitě se ženoucí a divoký jejich hukot omamují smysly, skvěle bílá barva přemáhá oči, a člověk připadá si náhle nepatrným, nicotným vůči té skvělé přírodě, jejímžto pánem se býti domnívá.“

O velkoleposti vodopádu přesvědčí nás také, že v minutě stéká tu 6,720.000 *q* vody, takže síla jeho předčí sílu všech parních strojů na celém světě. Vodopád není však souvislý, nýbrž zmíněnými dvěma ostrůvky vytvořily se tři oddělené proudy, z nichž prostřední nejvíce jsa vykrojen zove se „vodopádem podkovovým.“

Vodopády ovšem nejsou vzácností, nalézáme je ve všech světa dílech; nejnověji objeveny jsou některé i v Australii.

Z evropských vodopádů nejproslulejší jsou vodopády Alpské, Rýnský, Gastýnský a Saleský, ač je mnohé vodopády ve Švédsku a Norsku i velikolepostí i krásou předčí. Jedním z nejpůvabnějších jest však bez odporu t. zv. *prašný vodopád* Pletschbachu v údolí Lauterbrunnském. Pletschbach totiž, tekoucí po 2 hodiny hlubokou prorvou skalní najednou přemýká se přes skálu, tvoříc vrchní slap a o něco níže proslavený vodopád prašný. Vody spadají tu ze závratné výše 280 *m* kolmo dolů, a splývaly by po skalině, kdyby as do polovice výše neustupovala značně na zad, takže vody splývají zcela volně ve vzduchu; najednou však skalina vybočuje do předu, a vody tříští se v jemný prášek, vzdušný a etherický, jemuž paprsky sluneční dodávají neskonalého třpytu a barvitosti.

S těmito vodopády se ovšem české měřiti nemohou, přes to však Labský vodopád, o němž jsme se dříve zmínili, jest zjevem neskonale krásným.

Leč vodopády nejsou snad jen hříčkou přírody, netvořít ona ničeho bezúčelně, ač snad začasté účelu toho člověk nepoznává. Všecky vodopády totiž ustupují pomalu na zad, drtíce skaliny, přes něž stékají. Vodopád Niagarský jest tohoto zjevu vzácným dokladem: až dosud vybrázdil si vodopád hluboké úžlabí v délce 11 *km* se stěnami téměř příkrými, a stále odlamuje ještě skaliny, přes něž stéká; v letech 1818 a 1828 strženy jím takové balvany, že celé okolí jakoby zemětřesením se zatřáslo, a vodopád sám dostal vzhled zcela jiný. A dejme tomu, že jen ustupuje vodopád v roce 1 *m* na zad, tož za 22000 let dostane se až k jezerům, jezera znenáhla vytekou, a rozkošný pažit bude se prostírati na místech, kde nyní mocné se prohánějí parníky. Ustupování toto lze pozorovati i na všech ostatních vodopádech, a mnohá údolí v Sasku a v Alpách povstala tímto způsobem.

„Také labyrint groteskních skalin saského Švýcarska," napsal Krejčí ve své Geologii, „býval druhdy jednotvárnou planinou vodorovně ležících pískovců, po nichž stékalo Labe, tenkrát ještě výtok Českého moře, a s nichž někde u Pirny v mocném vodopádu stékalo přes okraj skalin. Než vlny jeho podrývaly svůj vlastní podklad, a Labe stahovalo se vždy víc a více na zad, až konečně u Děčína provalilo poslední hráz Českého moře, kteréž pak vyteklo hlubokou úžlabinou. Tím prohloubilo se řečiště o 270 *m*, a různé pak prameny do něho stékající vybrázdily si v pískovcích saských hluboké brázdy."

Nejvelkolepějšího příkladu vybrázdění řečiště podává řeka Kolorado v sev. Americe, nic na světě nedá se jí porovnati. Vyhloubilať si řečiště skalinami 200 mil dlouhými až do hloubky 1000 *m*, a to všemi vrstvami, z vody uloženými, až do nejspodnější žuly; neodolalyť stejně vrstvy jílu, pískovce, mramoru, čediče, ba ani lávy, všecky rozhlodala voda. A teď trčí ohromné kolmé stěny, vytvořujíce hroznou propasť, do kteréž světlo sluneční jen místy a jen na několik hodin vniká. Co jsou proti těmto propastem, jež Američan nazval *kaňony*, po celém světě vyhlášená Via mala na Rýnu a propasť Tamina, mající as 360 *m*. Zdaž nežasneme nad silou vody, která takové vykonala divy?

A což zajímavo, můžeme stáří těchto propastí aspoň přibližně určiti. Při výbuchu sopky Aetny totiž roku 1603 zatarasila láva řece Simetu na Sicilii zúplna její řečiště; a hle, během 300 let prodraly si vody touto tuhou, tvrdou hmotou 18 *m* širokou a 20 *m* místy i 30 *m* hlubokou prorvu. Kolik tisíc let musilo uplynouti, než vybrázdila si řeka Kolorado své kaňony?

Než dravosti řeky nepoznáváme jen v krajinách hornatých, mnohdy ještě nápadněji jeví se po prudkých lijavcích na žhavé poušti. Tak *Převalski* na svých cestách pouští Gobi v Asii přepaden byl 1. července 1873 z nenadání zuřivým proudem, před nímž jen útěkem na skaliska se zachránil. Na vodyprázdném, kolkolem pouští obklíčeném pohoří Alašanu spadl totiž několik hodin trvající liják, který v rozsochách skalních zmohl se na mocný proud, jenž drtil skály a pral jimi do stěn tak, že půda pod těmito nárazy se chvěla. Než proudy ony záhy se vybouřily; za hodinu,

dvě, tekla tudy jen malá stružka a i ta po několika hodinách v horkém písku se ztratila.

Řeka sestoupivši s hor do údolí nabývá tvárnosti zcela jiné: řečiště jest celkem vyrovnáno, tok jest sice rychlý, ale celkem klidný, jen tu a tam staví se skaliska řece v cestu, jsou buď pod vodou skryta neb i nad ni vyčnívající, přes něž vlny s utlumeným jekem se lámou nebo po hladké nakloněné ploše s nebezpečnou rychlostí se řítí. *Slapy* a *prahy* jsou charakteristickou zvláštností středního toku řek; s nimi v úzkém spojení jsou *víry*, které právě tím povstávají, že voda v nepravidelném řečišti různou rychlostí proudí.

Není snad řeky, které by takových překážek nebylo přemáhati. V Čechách pověstny jsou *Svatojanské proudy* na Vltavě. Již od Moráně voda střelhbitě letí a plovoucí po ní plti strhuje ssebou tak, že lidem na nich sedícím okolní, zelenavě obrostlé stráně jen se kmitají. Ale pod ústím sladovařského potoka staví se jí v cestu četné skaliny, přes něž voda se hrne, cválá a kvapí, se šplouchánim a hukotem ve stříbrnou pěnu se rozbíjejíc a tříštíc, a lodici unášejíc dále po běhu. Kolkolem trčí nebetyčné skaliny, obrostlé svěžím mlázím, z něhož vynikají omšelé, žulové útesy, plny vzácné romantičnosti a divokosti, jakou zřídka kde jest vídati. — Ovšem pozbyly proudy ty již své jindy hrozné plavcům nebezpečnosti. Již Ferdinand III. roku 1643 dal střelným prachem četné balvany roztrhati, aby vodě zjednán byl volný odtok. Bývaloť zde v záhybu jako říční jezero, ze kterého drala se voda s hukotem úzkými průlinami přes balvany, takže plavícím se tudy jen s největším nebezpečenstvím bylo možno dále se dostati. Od té doby pokračovalo se stále s upra-

vováním řečiště, ač dosud zbylo dosti krás přírodních, jež v době letní četné výletníky Pražské k sobě vábí.

V Dunaji jsou jmenovitě dvě taková nebezpečná místa; prvé z nich zvané *Dunajský vír* leží pod městem Greinem, druhé tvoří *železná brána*, skalisko to přepínající proud v místě, kde přechází do Srbska. Obě tato místa bývala druhdy velkými překážkami plavbě, než mocnými účinky dynamitu pozbývají své děsnosti.

Obetkány bájemi věků dávnominulých jsou *prahy Nilské*. Plujíce proti vodě od ostrova Elefantiny, proslaveného staroegyptskými památkami stavitelskými, vzhůru proti vodě, dostaneme se až k zákotvišti Asuanskému, jež jest na hranici mezi Egyptem a Nubií. Zde podobá se Nil jezeru, jehož jižním okrajem jsou spousty žulového horstva, které právě tvoří pověstné *první prahy*. Tyto hned nad Asuanem stěžují plavbu nemálo, ale v čas povodně nejen egyptské loďky (dahabie), nýbrž i parníky snadno přes ně překlouznou. Vlastního vodopádu zde arci není, neboť na nejobtížnějším místě neobnáší spád nic více nežli 10 na 150. V podivínských podobách vyčnívají tu černé spousty skal do pěnící se řeky, a balvany s nich spadlé tvoří místy ostrovy 40—60 *m* vysoké. Proti vodě trvá plavba skrze prahy více než den, kdežto po vodě vykoná se asi za hodinu.

As 200 *km* výše nedaleko nad městem Vady Halfon počínají *druhé*, či *veliké prahy Nilské*, které pro větší lodi docela jsou nesplavny, pro malé čluny pak jenom v době povodně. Tyto druhé prahy vypadají jako šíré moře plné skalin, o které se rozrážejí pěnící se vlny. Velikolepé skalní tvary jim scházejí, poněvadž hrubozrný pískovec, jejž tu Nil proráží, účinku vody slaběji vzdoruje,

než-li žulové hřbety nad Asuanem. Jakkoliv ne tak velkolepé jako onde, nicméně prahy Vady Halfské se svými nesčíslnými, ze žlutého a červenavého kamene nakupenými, pokud voda dosahuje leskle černým škraloupem potaženými ostrovy a skalisky, vše to v rámci nekonečné pouště, poskytují obrazu prazvláštní, vážné půvabnosti.

Čím delší vykonala řeka pouť, čím mohutnější chová vody, tím pravidelnějším jest její řečiště a pokojnějším její tok. Svahy jejích břehů řídí tok vody zrovna tak, jako jsme to viděli u vod spodních. Čím blíže k moři, tím mírnější jsou svahy břehů, čímž nabývá řeka více místa a s ním také ještě více stejnoměrnosti, klidu a menšího *spádu*.

Spád t. j. rozdíl výšky dvou míst v řečišti, jest u řek pro splavnost jejich a tudíž i pro rozvoj obchodu a vzdělanosti obyvatelstva velice důležitý. Pokud teče řeka v horách, potud jest spád její značný — *horní tok řeky*; v nížině, k moři se sklánějící, jest spád řeky velmi malý, tudíž rychlost její volná — *dolní tok*; uprostřed jest spád střední, a tak i rychlost řeky o něco větší — *střední tok řeky*. Pro splavnost ovšem jest nejvýhodnější, když jest tok co možná velký. V tomto směru nade všecky ostatní řeky vyniká největší proud celého světa *Maraňon* či *proud Amazonský*, která má snad největší splavnost. Dle měření francouzské expedice vedené *Castelnauvem* teče Maraňon po spojení svém s Ucayalou u výši 118 *m* nad hladinou mořskou, ač měří tok jeho odtud až k moři 3640 *km*. Kdyby tedy byl spád jeho úplně stejnoměrný, snižovalo by se jeho řečiště v délce 31 *km* o 1 *m*. Tutéž výšku nad mořem má Mohan u Hanavy, jen že zde jest jeho vzdálenost od moře pouze 693 *km*. Mírný tento spád Maraňonu dovoluje

lodím zajížděti po řece 3000 *km* do vnitř Brasilie, vzdálenost to rovnající se vzdálenosti Lisabonu od Kaspického moře.

Z evropských řek největší má splavnost Volha (as $^{16}/_{17}$ celé délky toku), po ní Dunaj ($^{11}/_{12}$), Visla ($^{9}/_{10}$), Labe ($^{4}/_{5}$), Rýn ($^{3}/_{4}$) a nejmenší španělská Quadijana ($^{1}/_{6}$).

Rozvoj dolního toku řek závisí ovšem na kolmé rozloze zemí, kterými řeka protéká; je-li totiž horstvo, z něhož se řeka pramení, blízko neb daleko od moře, v němž se ústí. Nejlepším toho dokladem jest Maraňon a řeky, které na druhé straně And splývají; kdežto vzdálenost And od Velkého oceánu jest nepatrna, a řeky do něho tekoucí jsou vesměs malé, jest protékati Maraňonu širými zeměmi po celé téměř šíři pevniny jihoamerické do vzdáleného oceánu Atlantského.

I *sklon řečiště*, totiž úhel spád udávající, jest tedy velmi měnivý. Největší možný sklon měří 4° (tedy 1 *m* spádu na 14 *m* délky), neboť při větším již přestává býti tok nepřetržitým, ale vznikají vodopády, slapy a prahy. Při sklonu 1·5° (tedy 1 *m* na 42 *m*) valí řeka ještě balvany 70 *cm* v průměru. Hranicí splavnosti řek jest sklon 3·6 minut (tedy 1 *m* na 1000 *m*); ve spodním toku řeky obnáší sklon jen několik sekund, nebo 1 *m* na 20000—40000 *m*.

Spádem řek řídí se ovšem i *rychlost toku*, na kterou však také působí útvar spodiny, šířka a hloubka řečiště, a množství tekoucí vody. Stoupáním vod zvětšuje se rychlost, tudíž také každý přítok ji zvyšuje, neboť se řečiště nezvětšuje nikdy v poměru k pojatým vodám, níží-li se nad to řečiště, tož se rychlost řeky ztrojnásobí, a povstávají prahy, aniž by řečiště snad náhle spadalo. Tak prodírá se Maraňon v Kordillerách průsmykem

Punto, kterýž snižuje tok jeho, který prvé měl 474 *m* šířky, najednou na 47 *m*. Následkem toho tlačí se vody tak prudce, že zdají se řítiti se skalin, ač jest dno řečiště zcela rovné. Podobně v severní Americe súžuje se řeka Konnektitut as 200 mil od svého ústí mezi dvěma skalními stěnami dokonce na 350 *cm*, byvši před tím dvacetkrát širší; tím zvyšuje se rychlost její tak značně, že unáší na svém povrchu i kousky železa a olova.

Rychlost řeky, měřící ve středním toku průřizem 90—120 *m* za sekundu, není však ani v téže době po celém příčném průřezu toku stejnou a plavci dobře znají *dráhu splavnou*, t. j. místa, kde má řeka rychlost největší. Dráha tato bývá as uprostřed toku, ač ne vždy; při tom strhává za sebou vodu od břehů, při nichž teče volněji, a tvoří tak vodní brázdy, hlubší než jest hladina vodní u břehů. Tak na př. na Rýnu u Düsseldorfu jest dráha splavná as 8—11 *cm* pod hladinou řeky.

Směr řeky mění se nejen povahou půdy, ale také často směrem jejích přítoků; nejsouť jimi ve středním a dolním toku jen divoké bystřiny, ale také mohutné řeky, které proud hlavní někdy i hojností vod i mohutností převyšují. Doklad toho jsou Labe s jeho přítokem Vltavou, Rhona se Saonou, Misisipi s Misurim a m. j.

Tak dostali jsme se k zajímavému sporu, která že v systému říčním jest řekou hlavní, a proč ty ostatní zoveme jen přítoky. K tomu nejlépe odpovídá znamenitý francouzský zeměpisec *Reclus*: „Ve skutečnosti," praví, „jest proud soujem řek i potoků, které z celého pořící stékají. Spojuje miliony žilek vodních, které pryští z ledovců a rozsoch skalních. Zvětšuje se neustále a všecky

přítoky mají podíl na jeho velikosti. Celou tedy síť říční a ne snad ten neb onen proud dlužno míti za vlastní řeku: Misuri, Ohio a Red River rovněž jako Misisipi pracují na dlouhém, neustále rostoucím bahnitém ústí v zálivu Mexickém; a námořníci v zálivu Biskajském říkají, že jsou to obě „moře“, Garonna i Dordogne, které po svém spojení tvoření „moře“ Girondy. Jména řek tudíž, povstavší složením jmen jich toků hlavních, vytvořena jsou zcela ve smyslu zeměpisném. Tak jména řek Somme-soude a Girondy povstala ze jmen řek Sommy a Soudy, Gyry a Ondu, a především tak vzniklo jméno virginského proudu Mattapony ze jmen řek Mat, Ta, Po a Ny.“

Následkem zdlouhavého toku v dolní části řeky rozvětvuje se tato ráda v četná ramena, vytvořujíc tak četné ostrovy. Kdežto divý syn hor v mladistvé bujnosti balvany a skaliny rval a drtil, ve středním toku stačila jeho síla jen k povolnému drobení a snášení ssutin, jež pak jako jemný kal v dolním toku naplavuje. Než náplavem tím zvyšují se během věků jednotlivá místa, voda vyhledává si nové cesty, dělí se v nesčetná ramena, vytvořujíc menší a větší ostrovy; při tom povstávají bažiny a sypké nánosy. Zejména vidíme to při ústí vod; Rýn, Odra, Dunaj, Nil, Misisipi a přečetné řeky jiné mají takováto rozvětvená ústí, jež zovou se pro podobnost s řeckou písmenou *deltou* (*Δ* tolik co naše *D*). Ústí deltové se neustále mění; víme to nejen o deltě Visly a Nilu, ale vidíme to zřetelně u řeky Misisipi.

Řeka tato vine se v dolejším toku mezi nepravidelnými náspy, jichžto zatáčky běh její prodlužují, a bažinatou nížinou, nešťastně proslulou pro horečku stále tam řádící, a plyne k deltě svého ústí, jež plochu téměř 300 čtverečních mil

zajímá. Po celý rok, a nejvíce ovšem v době rozvodnění, unáší řeka veliké množství stromů a urvaných travin spolu s hlinitým náplavem, a usazuje vše při ústí, až zvedne se ze žlutých proudů bahnitá půda. Sotva pak jen místečko oschne, hned počíná tu klíčiti cypřiš bahenní a v několika létech povstane mohutný les v místech, kde bujné rákosiště milým bylo útulkem žravým alligátorům. Takto tvoří se v době rozvodnění vždy nové hráze, které pak řeka příštím rokem násilně musí protrhovati, tvoříc doleji hráze nové, což se rok co rok opakuje. Takovým způsobem postupuje ústí řeky každoročně asi o 80 *m* dále do zálivu mexického.

Patrně tedy tvoření se delty závisí na množství nánosu a bahna, jež řeka unáší. Rýn ač honosí se čistou vodou, odnáší přece 1·6% písku a může jím pokrýti v roce $^1/_{11}$ čtvereční míle do výše 20 *cm*; bahno Gangu stačí za rok do téže výše pokrýti 12 čtver. mil, a čínská řeka Hoang-ho odnáší dokonce za hodinu 63.000 m^3 pevných látek, množství to, jež stačí, aby ve třech létech povstal v moři ostrov, zajímající plochu čtvereční míle a aby ve 24.000 létech zaneslo se celé Žluté moře. Můžeme tedy z nynějšího nánosu řek souditi na stáří delty; takto vypočítali, že větší část delty Nilské není starší 6000 let. Ještě za krále Sesostrisa před 33 stoletími byla tamější půda pouhou bažinou, a kde nyní u Memfidy stojí pyramidy v písečné poušti, tam před tisíciletími vlnilo se moře.

Kromě bahna a písku obsahuje říčná voda hojnost jiných látek, ač jen v řídkých případech bývá množství jejich nápadno. Z pravidla obsahuje voda říčná více méně tytéž látky jako voda pramenitá, a přece lišíme vodu říčnou, *měkkou*,

od pramenité, *tvrdé*. Rozdíl jejich závisí na tak zv. *tvrdosti vody*. Tvrdá voda má v sobě více uhličitanu vápenatého a hořečnatého, a vaříme-li v ní luštěniny, nezměknou, ale zůstanou tvrdými (odtud také pojmenování vody), kdežto v měkké vodě snadno se uvaří. Známo také, že tvrdá voda se nehodí k prádlu, jelikož sráží nerozpustné mýdlo vápenité, čehož měkká voda nečiní; za to však za nápoj voda tvrdá lépe nám chutná než měkká.

Složení vody říční jest na jednom a témže místě v různých dobách také různé, tak v Rýně u Bornu nalezeno v březnu r. 1850 ve 100.000 částech vody 3·24 části vápna, v březnu však roku 1852 9·45 č.; a jako vápno kolísají i látky ostatní. Z pravidla obsahuje říčná voda především vápno, pak sádru (v Labi kolísá množství její od 1·7—3·2 č.), sůl kuchyňskou, této obyčejně ne více než 1·5 č., pak i celou řadu sloučenin jiných, takže množství pevných látek kolísá mezi 10 až 20 částěmi.

Než jest hojně řek, které vynikají bohatostí různých rozpuštěných látek.

Řeky prýštící se z vápenitého Krasu chovají množství vápna; sůl obsahují mnohé potoky a řeky v jižní Rusi, Alžíru a v Tunisu. Řeka Rapel v Chili jest prý solí tak nasycena, že břehy její jsou krystalky jakoby sněhem pokryty. V údolí Tuzla-su poblíž antické Troje teče říčka vřelého roztoku solného, který se mezi tmavými skalinami k moři vine. Vyvěrá v praménčích se skalních stěn, údolí ono obkličujících, takže skaliny i půda potaženy jsou bílým pískem vypadajíce jako zasněženy. O něco vyniká ze skály silný paprsek vroucí rapy v mocném oblouku, který podporován oněmi slabšími pramenky vytvořuje malou říčku solnou.

Sírovodík obsahují malé říčky *Cuitimba* a *San Petro*, tekoucí ze Sopky Jorullo, proslulé tím, že v červnu roku 1759 vzniknuvši zvedla se do počátku září do výše 520 *m*. Na sopce *Purace* v Nové Granadě vyvěrá *Rio Vinegro* (t. j. řeka octová), chovající v 100.000 částech 100 č. kyseliny sírové a tolikéž solné. Kyselinu křemičitou obsahují vody Dunajské; když k rozkazu císaře Františka I. u mostu, římským císařem Trajanem r. 104 zbudovaného, vykopali jehlu, shledáno, že byla na povrchu svém na 1 *cm* hluboko kyselinou křemičitou proniknuta.

Řeky z hor rudonosných odnášejí často ve svém písku prášek i zrnka zlata i stříbra. Za starých dob proslula tím řeka *Paktolus* v Lydii a *Tajo* ve Španělsku, v Čechách *Votava* a *Sázava*; dosud rýžuje se zlato v Sedmihradském *Aranyoši*, v řekách Altajských a Kalifornských.

Do všech řek přicházejí také splašky z našich domácností a výkaly zvířecí; pod velkými městy jest množství těchto látek nemalé, tak na př. Temže pod Londýnem odnáší 40 částí pevných látek, z těch 5·8 č. ústrojných. Látky tyto, velmi drahocenné pro výživu rostlin, — cení někteří, že jediné Labe odnáší za 11 millionů zl. takovýchto látek hnojivých, — odcházejí po většině do moře, a jen nepatrnou část jich usazuje řeka v dolním toku, jako to činí Labe v nížinách Magdeburských.

Přimíšeninami těmito řídí se i *barva vody říční*, než mění se také spodinou a barvou břehů. Často můžeme při stoku dvou řek daleko stopovati jednotlivé vody dle jejich barvy. Tak na př. temné vody Vltavské liší se od čistých Labských ještě daleko pod Mělníkem, vody Nilu poznáváme ještě daleko v moři.

Množství vody, řekami do moře tekoucí, lze určiti jen přibližně, neboť množství toto jest i u jednotlivých řek velmi rozličné. Labe na př. vystupuje z jara následkem roztálého sněhu, klesne as polou léta na normální výši a klesá stále až do října, kdy opět podzimními dešti se rozvodňuje. Řeky Alpské dosahují ve středním toku největší výše v létě, kdy slunce hlodá na ledovcích a roztává horský sníh, u řek tropických má vystupování vod příčinu svou v periodických deštích, a rozdíl výšky vod jest tam velmi značný.

Ze všech řek v tom ohledu již za pradávných dob jest proslaven *Nil*. Na jeho pravidelném vystupování závisí úrodnost egyptská; poušť písková mění se tam prvé ve sladkovodní moře, pak ve květnatou zahradu a úrodné pole. Vystoupí-li vody jeho pouze o 7 *m* nad obyčejnou výši, nestačí to ani k prostřední úrodě, teprve při 8 *m* lze se nadíti sklizně prostřední, a při výši 9 až 10 *m* možno očekávati nadbytek. Marně snažili se rozřešiti záhadu stoupání vod Nilských, nepřišli dále než k pouhým domněnkám; ještě dnes poznamenána je v kalendáři koptickém noc ze 16. na 17. červen jako „Noc kapky“ dle staré pověsti, že v tu noc spadne kapka s nebe, kterou pak Nil přetéká. Asi o 14 dní později možno pozorovati po celém Egyptě stoupání vod, kteréž pak koncem září dostoupí největší výše. Jako na ostrovech vynikají z nekonečného, žlutě zbarveného moře bílá města a četné vísky. Voda rozvádí se průplavy do nádržek a odtud strouhami po celé zemi; počátkem srpna se hráze protrhnou, koncem října počíná setí, zatím co Nil až do července stále klesá.

Původ stoupání Nilu teprvé v nedávné době byl objasněn. Z oněch dvou pramenů, jichž spo-

jením Nil vzniká, přichází východní t. zv. Bílý Nil ze dvou velkých jezer, ležících téměř na rovníku. Tato jezera jsou nádržkami tropických dešťů, které tam téměř celých 10 měsíců trvají a jediné umožňují, že Nil přes dlouhý svůj tok vypráhlou pouští valí čtyřnásobné množství vod do moře Středozemního jako Dunaj; ale příčinou úrodnosti Egypta tyto vody nejsou. Záplavy Nilské povstávají pouze přítoky Habešskými t. zv. Modrým Nilem a Atbarou. Tyto řeky, které v suchých měsících klesají na malé potůčky, rozvodňují se za doby dešťové v mohutné proudy, jež odnášejí úrodnou prst do nížin egyptských.

Mnohem ještě velkolepější záplavy způsobuje *Maraňon*. Od června až do listopadu má tento mocný proud svou nejnižší výšku, pak zvolna se zvedá, až ku konci května vystupuje o 20 *m*. Až do nejvzdálenějších pralesů vnikají pak jeho vlny; přítoky na mnoho mil nad svým ústím nejeví žádného toku, ale podobají se rozsáhlým jezerům.

Leč nepřihlížíme-li k tomuto stavu výmimečnému, můžeme určiti množství vody, jež řeka do moře unáší, tak, že násobíme šířku řeky střední její hloubkou a rychlostí. Takto vypočteno, že za hodinu odtéká do moře

v Labi .	620.000 m^3	vody
v Rýnu .	5,460.000 m^3	„
v Gangu	56,860.000 m^3	„
v Misisipi	62,540.000 m^3	„

Všecky potůčky, potoky a řeky, stékající do jednoho proudu zoveme *vodní soustavou*, a plochu, se které stékají, *pořícím* té které řeky; pořící ohraničena jsou *předěly* čili *vraty*. Předělem jest obyčejně pohoří, jen výmimečně nížiny, takže pak řeky různých soustav buď se velmi přibližují nebo

docela stýkají; prvý případ vidíme u Volhy, Donu, Dněpru a Dýny, druhý u Orinoka a Maraňonu, které spojeny jsou řekou Cassiquiare, spojující Orinoko s Rio Negrem, přítokem to Maraňonským.

Největší řekou celého světa jest Maraňon; k tomu ukazuje již jméno jeho povstavší ze španělského „Mare an non“ (moře či ne), jež zvolali před čtyřmi sty léty plavcové španělští, když na lodích svých dostali se až k jeho ústí. Po něm přichází severoamerický Misisipi, jak viděti z připojeného přehledu:

Jméno řeky:	*Pořící obnáší ve čtverečních milích:*	*Délka řeky v milích zeměpisných:*
Maraňon	94.500	770
Misisipi	61.400	890
Ob	57.800	580
La Plata	55.400	480
Jenisej	49.033	700
Jang-tse-kiang	34.200	720
Nil	32.000	560
Volha	24.840	510
Dunaj	14.630	374
Labe	2.616	171

Ovšem i u řek, jako všude jinde, nalezneme výminky, a tak přemnohé řeky jeví v toku svém rozmanité nepravidelnosti. Tak mnohé řeky, jako u Calais ve Francii, u Cadixu ve Španělích, na pobřeží nizozemském a na mnohých jiných místech povstávají prosakováním vody mořské; některé opět stékají přímo do moří beze všech přítoků, takové zoveme *řekami pobřežními*, a opět jiné se najednou uprostřed svého toku ztrácejí a po nějaké době opět se objevují.

Nejzajímavějším toho příkladem jest světoznámá *Pivka*, značná to říčka ve slovinské Kra-

jině. Z nenadání řítí se do proslavené jeskyně Postojenské, teče několik mil pod zemí a vyvěrajíc náhle u Planiny, kdež ji jmenují *Unka*, vrhá se severněji u Jakubovic opětně do hlubokého ponikla, až konečně u Horní Lubláně po třetí z několika stran jménem *Ljublanice* vytéká a na konec pod hlavním městem Krajiny do Sávy vtéká. Řeka *Guadiana* ve Španělích ztrácí se podobně záhy po svém vzniku v úzkém údolí skalním pod zem, kdež asi hodinu skrytě tekouc, vystupuje na světlo v několika bažinách, jež zovou „Oka Guadiany“ (Ojos de Guadiana).

Některé řeky opět vynořují se náhle z lůna země, aniž by zvolna vzrůstaly z menších potoků. Tak řeka *Orbe* jest hned u výtoku $5^1/_2$ *m* široká, jestiť výtokem jezera Joux v Juře, které se do hlubokého podzemního trychtýře ztrácí. Řeka *Sorgue*, u francouzského města Vaucluse vyvěrající, dává někdy až 1200 m^3 vody v minutě, a řeka *Loiret* dokonce unáší již od pramenů svých parníky, ale ukázalo se, že řeky tyto jsou pouhými výtoky podzemních jezer.

Mýlil by se, kdož by se domníval, že jen klidně vtékají řeky do moří, nastávát při přílivu mořském zápas sladkých a slaných vod, především tam, kde se řeka nad svým ústím súžuje. S bázní pohlíží plavec na obrovskou skalinu vodní, která bouříc a hučíc s ohromnou rychlostí proti proudu se žene, ničíc vše, co v cestu se jí staví. K nejimposantnějším zjevům toho druhu náležejí t. zv. *pororoca* řeky Amazonské. Tento veleproud chrlí svým širokým, trubkovitým ústím ohromné spousty vod ve směru přílivu téměř opáčném. Mocným proudem razí si sladké vody královny všech řek dráhu spoustami vln mořských, až je oceán svým přílivem odrazí. Z prvu zdá se, že se k sladkým

vodám sklání vítězství, než tajemné síle přílivu nemohou odolati. Víc a více sbírají se mořské vlny, kupí se ve valy a přemáhajíce ohromnou sílu proudu s divým jekotem valí se do ústí. Když za zvláštní konstellace hvězd dosahuje příliv nejmocnější síly, zvedá se na jižním ústí Maraňonu na 10 *m* vysoký val mořský; hřímaje jako obrovský vodopád řítí se val proti proudu, jako vymrštěný z luku šíp, překacuje se ve skaliny, až v základech se otřásají, a při tom láme a tříští vše, co v cestu se mu postaví. Jen v těch místech, kde jest proud neobyčejně hluboký, sklání se vlna v řeku, až docela zmizí, ale najednou o málo dále vynořuje se z vody, aby pokračovala ve své zhoubné pouti. Místa, v nichž pororoca mizí, znají dobře plavci zovouce je *esperas* (čekárny), neboť na nich očekávají přechod zhoubné bouře. Tento zápas obou vod jest také příčinou, že netvoří se při ústí tohoto veletoku nánosy, a že nepovstává tudíž ústí deltové.

Ještě mohutněji jeví se působnost přílivu v řece Severnu, vtékající do průlivu Bristolského, kdež zvedají se vlny až do výše 15 *m* a dosahují rychlosti 36—50 mil za hodinu. Téhož původu jest *bora* v ústí Gangu, *lemascaret* v Dordogni a j. v.

Ovšem není pro člověka lhostejno, do kterého moře se řeky ústí, záviseť na tom neskrovnou měrou rozvoj vzdělanosti obyvatelstva, na březích řek usedlého. Tak řeky stékající do severního moře polárního, kteréž po celý téměř rok pokryto jsouc ledovci zabraňuje lodím přístup, nejeví téměř žádných blahodatných následků, ač zejména řeky asijské, jako Jenisej, Ob a Lena patří mezi největší řeky celého světa. Jaký to rozdíl na př. mezi Jenisejem a Misisipim, třeba že se podle

velikosti své onen k tomuto přímo řadí! Kdežto Jenisej skoro celý rok spoután korou ledovou, bez břemen protéká rozsáhlými lesy a nedozírnými pustinami, oživen jest Misisipi stále ohromným počtem lodí, od kocábky až do obrovských parníků, a na březích jeho vyrůstají města, která nabývají stále víc a více obrovských rozměrů. —

Tak došli jsme až ku břehům mořským a s nedočkavou dychtivostí prohlížíme si věčné to tajemství — nedozírný okeán.

II. Kapitola.

O moři.

Rozloha moře. — Mořská kotlina, její břehy a dno. — Hloubka moře. — Složení dna mořského. — Složení a vlastnosti mořské vody. — Světélkování moře. — Vlny mořské. — Příliv a odliv. — Mořské proudy.

Kdož stoje poprvé na výspě naslouchal šumění moře, pohlížeje na laškovné vlny, ztrácející se v nedozírné dáli, zdaž ubránil se pohnutí? Dojista prolétly mu hlavou nesčetné myšlenky, jako jsou nesčetny vlnky na moři, smysly jeho cele pojala nekonečná řada dojmů, jako nekonečným jest okeán, a prsa jeho dmula se tajenou divnou bouří, jako se nadýmají mořské spousty vodní.

Není to však jen překvapení nového a neobyčejného, co nás u moře vzrušuje, vždyť i pro námořníka, po dlouholetém po moři putování, neztrácí moře půvabu, ale plavec touží po něm jako po své drahé domovině. A rozbíráme-li příčiny

oněch mocných, a přece vábných dojmů, shledáváme, že jest to nekonečnost moře a jeho velkolepost, která hned z předu mysl naši naplňuje údivem. Vedle toho stálý, tajůplný ševel pohrávajících vlnek, věčný pohyb i na moři jinak klidném a přebohatý život v moři, to vše dodává půvabů, které vždy znova a znova lákají k sobě toho, kdož jednou zrak svůj opojil pohledem na nesmírnou říši mocného Neptuna.

Ani bychom neuvěřili, jakou rozsáhlost mají vody na povrchu zemském; vypočítaliť zeměpisci, že povrch celé naší země obnáší 5,100.000 čtverečních myriametrů, a z toho že zajímá moře 3,750.000 myriametrů, čili téměř $^3/_4$ celého povrchu zemského. Ještě větší rozdíl jeví se nám, přihlédneme-li k množství vody; vypočítalť *Humboldt*, že kdyby všecka pohoří na světě stejnoměrně se vyrovnala po celé pevnině, vynikala by tato pouze 307 *m* nad hladinu mořskou; oproti tomu střední hloubka moře obnáší asi 5500 *m*, a jest tudíž obsah moře více než padesátkrát větší než obsah pevné země. Kdyby pak celá pevnina sřítila se do moře, vystoupila by hladina okeánu pouze o 97 *m*; kdyby však vody mořské stejnoměrně po celé zemi se rozšířily, pokrýval by celý povrch zeměkoule naší okeán, mající přes 3000 *m* hloubky.

Velikost moře, jak je nyní na světě nalézáme, není snad nahodilá, nýbrž jest podmíněna veškerými poměry nynějšího světa. Kdyby bylo pevniny o značně více, nutně by musely nastati mohutné proměny v teplotě a ve vlhkosti našeho ovzduší: vzniklyť by veliké protivy mezi úpalem letním a zimním chladem, takže by země naše sestávala ze Sibiřských ledových polí a žhavé Saharské pouště. Umírňuje moře vypařováním a mrznutím

svých vod přílišnou zimu i chlad; proto také panuje na severní polovici zeměkoule následkem rozsáhlých pevnin teplejší léto a chladnější podzim, kdežto na polokouli jižní s většinou moří jest rozdíl tento vyrovnán. Následkem toho jest, že u nás v létě, ač bližší jsme slunci než naši protinožci, přece máme chladněji než jest na straně druhé. Teplotou však řídí se i množství srážek vzdušných, a teplo s vodou jsou předními podmínkami života.

Rovněž důležitou jest nepravidelnost v rozloze souši a moře, jak ukázal poprvé znamenitý přírodozpytec *Dove*. Známo, že možno povrch zeměkoule rozděliti na dvě stejné části, z nichž na jedné jest největší část vod a na druhé největší část pevniny; středem prvé polokoule jest nový Zéland, středem druhé Anglie, ba téměř Londýn. Mimochodem řečeno, můžeme si snad z toho vysvětliti důležitost říše Britské, která oba středy, jak pevniny tak i moří, má ve své moci. Následkem tohoto umístění větší části pevniny v polokouli severní porušuje se rovnováha naší země v prostoře světové do té míry, pokud ji nahromaděním se vod v polokouli jižní nemožno vyrovnati. Následkem toho spadá těžiště zeměkoule mimo její střed a jest osa zemská nakloněna ku ploše, ve které se naše země pohybuje. Jak ohromné nastaly by změny, kdyby najednou pevniny vzhledem k vodám jinak se umístily: nutně by nastala změna v poloze osové, s ní i změna v pohybu země, ročních počasí a tudíž i veškerého života ústrojného.

Takové změny v rozsahu a ve vzájemné poloze moří a pevnin se sice dějí, ale po většině zcela povolně, ač přece ne tak, abychom jich nemohli pozorovati. Tak pobřeží Švédské severně od Schoonen zvolna vystupuje, odtud jižně zase

klesá; tento pohyb není stejnoměrný, ale na jednotlivých místech dokázáno, že země se zvedla o 1 *m* během jednoho století. Hollandsko stále klesá, ale klesání to neobnáší v jednom století ani půl centimetru. Oproti tomu vystoupilo pobřeží Chilské v Jižní Americe r. 1882 najednou o celý metr, kdežto r. 1751 za prudkého zemětřesení pohltilo moře více než 20 mil dlouhé pobřeží na St. Domingu. Divé bouře r. 1282 přervaly úžinu mezi Severním Hollandskem a Frýzskem, vlny mořské pak zatopivše úrodné nivy vytvořily moře Zuiderské, kdežto za dob našich prací neúmorných rukou lidských vyrvána tomuto moři aspoň část jeho, t. zv. moře Harlemské; a tak na dně druhdy mořském rozkládají se nyní rozkošné zahrady s četnými výskami. Písčité ostrovy podél břehů Hollandských a skalní útes Helgoland jsou jen zbytky rozervaného pobřeží pevniny, která zde někdy mnohem dále zasahovala do moře než nyní, jsouc chráněna nákladnými hrázemi.

Daleko větší byly změny tyto za dob předhistorických, o nichž nám příroda ve skamenělých zvířatech zanechala výmluvné svědky. Bylať sice doba, kdy učenci, a mezi nimi přírodozpytci, mluvě jejich nerozuměli, ale považovali skameněliny tyto za splodiny mrtvé přírody, jež tu ze hříčky nápodobila prý tvary ústrojné, ba velký francouzský mudřec *Voltaire* dokonce se vší opravdovostí tvrdil, že ulity, které nalézají se v horstvech Švýcarských a Italských, pocházejí s klobouků četných zástupů, které prý tudy putovávaly ze svaté země; ale nyní nepochybuje přírodozpytec již o tom, že rozsáhlé Andy a nebetyčná Himalaja, jakož i Alpy a Apenniny aspoň do té výše byly pod hladinou mořskou, pokud na nich skameněliny nalézáme. Ovšem tím nikdo netvrdí, že

stálo snad někdy moře o 5000 nebo snad dokonce o 7000 *m* výše než nyní, vždyť mohly býti výšiny tyto vyzvednuty z moře, jak tomu také opravdu jest. Tak osvědčila se pravdivými slova slavného římského básníka Ovida:

„Viděl jsem z moře vytvořenou zemi
a nedaleko vln ležeti lastury mořské.“

Bývaloť za dob předhistorických jiné rozdělení moře a souši, jak o tom nás poučuje novověký zeměpyt, jehožto výzkumy tvoří nauku velezajímavou. Severní díl Evropy pokryt býval věčným (!) ledem, poušť Saharská zdá se že jest jen dnem bývalého moře, a v severozápadní Evropě plynul kdysi mohutný proud, jehož usazeniny tvoří nyní část Anglie. Dnes však proud ten i s celým obvodím zmizel, jeho ústí jest pochováno ve vlnách Severního moře, ba také obrysy celé pevniny evropské tak se změnily, že ani nemáme tušení, kudy jeho vody se ubíraly k moři, ba i naše Čechy nebyly vždy souší, jsouce v různých dobách od severu i jihu částečně mořem zality.

Než nemožno nám prodlévati tuto déle, přihlédněme raději k rozsáhlé nádržce ohromných vod okeánu, tvořící souvislou prohlubeninu na povrchu zemském, již zoveme *mořskou kotlinou.* I její rozměry následkem nepravidelné rozlohy jsou velmi rozmanity: tu jest široká jako v Tichém okeánu, že plachetní loď, na př. Larka, na níž konal hrabě *Görtz* svou cestu, potřebovala k přeplutí moře od pevniny k pevnině 71 dní, onde zase jest úzká, jako v úžině La-Mancheské, kde při vyplutí z Anglického Doveru vidíme světlárnu francouzského Calais; tu rozprostírá se na všecky strany, jako v okeánu Indickém, onde tvoří okeán Atlantský ohromnou, podélnou brázdu, sahající přes celou

téměř zeměkouli, a jinde zase jeví se jako prohlubenina příčná v moři středozemním.

Kraje ohromné této kotliny tvoří *břehy* souší, jež jsou vlastně rozsáhlým bojištěm neustálých zápasů dvou mocných živlů nepřátelských o nadvládu. Břehy jsou buď ploché, tam válejí se vlny hlučíce a šumíce daleko do pevniny, nebo jsou příkré, kde pevnina jest obrněna skalinami, o něž po staletí se příval s jekotem odráží. Kde již pevnina moři podlehla, tam vzniknul hostinný přístav, vhodné to útočiště loděm před nebezpečnými bouřemi.

Zvláštním zjevem mořských břehů jsou hluboká, příkrými skalinami omezená, nezřídka se rozvětvující mořská ramena na pobřeží Norvežském a jihoamerickém t. zv. fjordy. Většina jich jest uvnitř hlubší než u vchodu do moře, ba mnohé jsou hlubší než moře samo. Do fjordů zřídka kdy jen padá paprslek sluneční, a s převislých skal s bázní shlíží chodec do temných hlubin, v nichž ozývá se hukot moře a šum vodopádů. Fjordy povstaly as rozstoupením se pevniny při jejím vyvyšování se nad moře, druhdy, kdy ledová pole místa ona pokrývala, nebylo i fjordy viděti, zrovna jako nyní jest tomu v Grónsku; až to jednou zbaví se svých ledových pout, uzříme i tam fjordy ještě mocnější.

Než jest ještě jiný druh břehů, velikého významu pro pobřeží Německa, jako Vých. Frýzů a Šlesvicka, jihozápadní Francie a velké části jižních Obcí Severoamerických, t. zv. *přesypy* čili dýny. Jsou to písečné hráze, které v několika řadách za sebou, téměř bez přetržení se po mořském břehu táhnou. Jejich původ lze si vysvětliti; při suchém vzduchu vysýchá za odlivu pobřežní písek, a vane-li pak vítr od moře, za-

náší jej do souše. Tak záhy všude, kde šíří se ploský břeh písečný, povstávají takovéto náspy. Dle síly větru řídí se i výška přesypů, a když tyto určitou výši přestoupí, tož prudčí vítr zase jejich vrcholy smítá a vytvořuje násep druhý, podobně i třetí a čtvrtý. Z toho vysvětlíme si nejen rovnoběžný směr těchto přesypů s břehem mořským, nýbrž i že k břehu jest spád jejich příkřejší než na straně druhé, kdež zrnka písečná jen vlastní tíží po nakloněné ploše dále se sypou.

Tyto přesypy jsou nejjistější hrází proti příbojům vln, které by zatopovaly daleko zemi, jak to viděti na bažinách Hollandských, kdež jen s ohromným nákladem a přece velmi nedokonale, jak trpká zkušenost učí, člověk sám takové hráze musí budovati. Zdaž nejeví se tu člověku prozřetelnost Boží, která ze zrnek písečných zbudovala hráze proti nejdivějšímu všech živlů?

Ale přesypy mají také svou zlou stránku, neboť větrem zanášeny pokračují stále do vnitř země. Záhubný tento pokrok znají břehy východního Pruska, kde velké lesy pobřežní plně jsou zasypány pískem, takže jen vrcholky 20—80 *m* vysokých borovic vynikají z písečných pahorků, které každým rokem o 15—20 *m* do vnitř země postupují. Tak jenom ve Šmolsinském lese pohřbeno v písku během padesáti let 4600 *ha*. Ještě hroznější jeví se účinky přesypů v departementu les Landes v jihozápadní Francii. Mezi ústím Adouru a Girondy pokrývají přesypy neméně než 217 čtverečních mil do průměrné výše 20 *m*, a rychlostí 20—25 *m* za rok pokračují, poháněny jsouce západním větrem do vnitř země. Divá tato zhouba ničí úrodná pole a zrostlé lesy; ne snad jednotlivé dvorce, ale celé vísky, o nichž vypravují kronikáři dřívějších věků, jsou zasypány,

aniž by bylo naděje, že někdy z hrobu vstanou. Když *Cuvier*, slavný francouzský geolog, v druhé desítce našeho století prohlížel tamní přesypy, nalezl ves Mimosu ve tvrdošíjném zápase s pokračujícím přesypem. Než všechen boj byl marný; nyní označuje jen kříž kostelní věže, na málo metrů z písku vyčnívající, kde druhdy ves ona stávala. Na pobřeží Donegalském v Irsku stál před devadesáti lety zámek lorda Boyna, nejkrásnější daleko široko ze všech panských sídel; ale roku 1830 zasypán byl zámek pískem až po střechu, kterou venkované s hůry do podzemních síní vstupovali. Teď není ani stopy po pyšném hradě.

Bohudík nenechala příroda člověka zcela bez obrany, jestiť potřebí jen lidské statečnosti a vytrvalosti, aby i tento zdánlivě nepřemožitelný nepřítel podlehl. Jediným tím prostředkem jest zalesňování přesypů jehličnatými stromy, které ovšem, hlavně pokud stromky nevzrostly, jest přes míru obtížno; ale prostředek ten se osvědčuje, a jediné v zálivu Circachonském zalesněno od roku 1809 na 9000 *ha*. Tak přesypy zabraňují přívalu vln a les překáží postupu přesypů.

Z velikosti břehů nyní zasypaných a rychlosti přesypů můžeme však souditi také na jejich stáří, jako jsme to viděli u deltových ústí řek. Tak *Cuvier* a *Brémontier* shledali, že neuplynulo více než asi 4000 let od prvého začátku přesypů na pobřeží francouzském, a *Deluc* přišel ku stejnému stáří při bádání na březích Anglických a Hollandských.

Jak rozmanitým jest útvar břehů mořských v jejich částech, tož jest stejně různým, přihlížíme-li k celým útvarům. Kdežto pobřeží Chilské a Peruánské, severo- a jihozápadní pobřeží africké, jest dlouhotáhlé beze všech značnějších zářezů,

jeví se záliv Mexický, moře Rudé a Žluté jako hluboké choboty do přervaných souší. Což teprvé hluboké fjordy ve Šlesviku, Norvéžsku a Švédsku, které jako dlouhá ramena mořská hluboko zasahují do pevniny!

Celá délka břehů mořských obnáší asi 34.000 mil; ale jednotlivé světa díly jsou jím nestejně poděleny. Tak připadá 1 míle mořského břehu

v Evropě	na	37	čtverečních mil
v severní Americe . .	„	56	„ „
v Australii	„	73	„ „
v jižní Americe . . .	„	94	„ „
v Asii	„	105	„ „
v Africe	„	152	„ „

V těchto prostých, mrtvých číslech spočívá vysvětlení, proč Evropa, nejmenší ze tří světa dílů bývala někdy a jest dosud nositelkou a šiřitelkou vzdělanosti po celé východní polokouli. Vždyť nelze popříti, že výše vzdělání obyvatelstva těsně souvisí s rozčlánkovanosti pobřeží, neboť styk s vodou jeví mocný vliv na rozvoj kultury. Za věků starých vzdělaní národové osedli jako ve kruhu moře středozemní, v novější době kráčí v čele pokroku průmyslového i zralosti politické národ obývající ostrovy Britské. Tím vysvětlíme si také, proč zůstala Asie tak daleko za vzdělaností evropskou, a za onou ještě dále vzdělání Afričanů, proč severní Amerika činí tak úžasný pokrok ve vzdělanosti, jsouc novému světu tím, čím bývala Evropa starému.

Našli bychom mnoho zajímavého putujíce po březích mořských, než nezbývá nám, leč ponořiti se v mysli ve hlubiny okeánu a prohlédnouti si jeho dno.

Dno mořské není ploché ani snad stejnoměrně prohlubeno, nýbrž má své nerovnosti, prohlubně

a vyvýšeniny, jako země pevná, jejíž jest pouhým pokračováním. U plochého pobřeží se obyčejně snižuje dno mořské jen znenáhla, najednou však příkře klesá, aby buď ve hloubce té se udrželo, neb opět do značné výše vystouplo. U příkrých břehů táhnou se často dlouhé skaliny, jen málo pod vodu ponořené a za silného odlivu často i z moře se vynořující. Někdy táhnou se takovéto výspy u značné délce; největší nalézáme u pobřeží Brasilského od mysu zv. Cabo Frio až k mysu do Calcanhar, tudíž skoro v délce 2300 kilometrů, a jen místy při ústí řek jest přetržena.

Než i daleko od pobřeží zvedá se dno mořské od hlubin k mělčinám, které někdy nad hladinu mořskou vynikajíce tvoří ostrovy písečné nebo korálové. Tak jižně od mysu Dobré Naděje zvedá se Bajo de Aquilhas (výspa jehlová), která jsouc 300 kilometrů dlouhá na nejhlubších místech jen as na 80 *m* jest vodou pokryta, v severní části Atlantského okeánu nalézá se výspa Novo-Fundlandská, táhnoucí se v délce 2300 kilometrů až k Novému Yorku.

Dosud známe rozlohu dna mořského jen poskrovnu, bývalyť dřívější přístroje ku měření hlavně větších hlubin velmi nedostatečny a ukázalo se, že čísla jimi nalezená jsou velmi chybná. Teprvé před dvaceti léty sestrojil severoamerický námořní poručík *Brooke* vhodný přístroj k měření hlubin mořských. Přístroj jeho záleží z kovové tyči, dole vyhloubené, na níž zavěšena jest provrtaná dělová koule tak, že v tom okamžiku, kdy tyč ke dnu dopadne, koule sama se odepne, takže tyč nyní lehce může býti vytažena a provazec změřen. V dutině spodního konce tyče zadrží se při nárazu částka dna mořského, která stačí,

abychom z ní mohli poznati jeho povahu. Přístroj Brookův byl později zdokonalen a užívá se v poslední době t. zv. hydry, jejíž podstata však se onomu rovná. Nyní upevňují k hydře také teploměr, který oproti velkému tlaku jest opatřen tak, že obyčejný rtuťový teploměr upevní se v jiném skleněném válci, a do mezistění se naleje trochu líhu, který pak tlaku vody na rtuť brání. K měření menších hlubin jest celá řada přístrojů, z nichž nejdokonalejším jest přístroj *Huntův*, který po dně mořském vláčen, dělá tužkou na papíře křivky, vyznačující jeho povrch. Nyní lze tedy určiti hloubku moře dosti snadno a přesně.

Největší hloubky nalézají se přirozeně ve velkých okeánech. Tak nalezl kapitán *Denham* 30. října r. 1851 poblíž ústí La Platy hloubku 14.100 *m*, a poručík *Perker* nedaleko odtud dokonce 15.200 *m*, ale nevíme, jsou-li měření tato úplně spolehlivá. Největší zjištěná hloubka nepřesahuje 8513 *m*, jak ji nalezla loď *Tuscarora* v Tichém okeánu východně od Žaponska; nepřevyšuje tudíž hloubku nejvyššího vrchu pozemského Everestu, měřícího 8840 *m* výšky. V okeánu Indickém nalezla největší hloubky *Gazella* západně od Australie, totiž 5523 *m*; největší hlubina v okeánu Atlantském nalezena dosud lodí *Challengerem* severně od ostrovů Virginských, totiž 7085 *m*.

Vnitrozemská moře jsou poměrně mělká; moře Černé má téměř všude více než 300 *m*, ale zřídka kde přes 1000 *m*, moře Adriatické mezi ústím Pádu a Dalmacií docela jen 40 *m* hloubky. Na druhé straně Italie jest moře značně hlubší, u Nizzy nalezena hloubka 1000 *m*. Také v úžině Gibraltarské, která dno mořské ze 300 na 900 *m*, mezi Centou a Gibraltarem nalezena dokonce hloubka 1800 *m*.

Střední hloubka moře Baltického obnáší 60—80 *m*, takže by stačilo vyzvednutí se dna o 200 *m*, aby se Švédsko spojilo s Pomořanskem. Podobně *Perský záliv* jest mělký, dosahuje 50 *m* hloubky; na druhé straně Arabie dosahuje moře Rudé střední hloubky as 260 *m*, v některých místech dokonce i 500 *m*.

Vůbec jest moře u západního břehu asijského mělké, dostupujíc hloubky 50—60 *m*, kdežto dále od břehů nalezena hloubka až i 5000 *m*. Podobné poměry shledáváme u západních břehů i ostatních pevnin, takže všecky téměř pevniny a ostrovy spočívají na mohutné podmořské planině, na kteréž teprvé se souše zvedají. Jenom severní část Německého moře činí v tom výjimku; západní jeho část jest dosti mělka, nepřestupujíc hloubky 120 *m*, poblíž Norvežska však po volném zvýšení zeje náhle úzká, dlouhá propast, dostupující hloubky až 560 *m*. Propast táhne se po celém téměř břehu Norvežském, majíc původ svůj v proudu mořském.

Nejdůkladněji prozkoumáno jest moře Atlantské, k čemuž nemálo přispělo, když v něm kladli lana telegrafická, kterými nyní svět starý s novým několikrát jest spojen. Byla to však práce namahavá i nákladná; jen uvažme, že v nejhlubší prohlubině moře Atlantského, měřící 1400 anglických mil, vykonáno celkem 580 měření a že každé z nich trvalo 5—6 hodin. Za to známosti naše o dně okeánu Tichého jsou dosud skrovny; vykonáno tam celkem jen asi sto měření, a což jest to na prostoru tak ohromnou? Co bychom věděli o kolmé rozloze Rakouska, kdybychom v něm znali asi tři výše, a to by bylo poměrně ještě daleko více, než známe v ohromném onom moři!

Sotva že aspoň trochu známosti nabyto o hloubce moří, již počali přírodozpytci bádati o tom, z čeho dno mořské se skládá. Hned z předu pokládáno za jisté, že dno mořské jest prosto všeho ústrojného života; vykonávajíť také vskutku vody mořské mocný tlak na vrstvy níže ležící, takže na př. teploměr, z lodi Challengeru spuštěný, ač nalézal se v silné železné trubici, byl ve zmíněné již hloubce na padrť rozmačkán. Tento mocný tlak vody, který ve hloubce 4000 *m* obnáší asi 400 *kg* na 1 cm^2, bude nám sice vezdy na překážku, abychom mohli sami vyzpytovati hlubiny mořské, ale nezabraňuje životu zvířat, které příroda tamním okolnostem přispůsobila. Záhy se ukázalo, že mylné bylo tvrzení dřívější, že by při tak ohromném tlaku nebyl život vůbec možný, neboť tu tlaku vnějšímu odporuje vnitřní protitlak, jako na horách stejně vysokých záhy nepociťujeme následků zředěného vzduchu. Ovšem rostlinstva ve hlubinách mořských nenalezáme, mizíť ono již při hloubce 200—300 *m*, za to však již prvé průby dna okeánu Atlantského ukázaly, že dno mořské pokryto jest na velké ploše jemným, slizkým hlenem, sestávajícím téměř naskrze z vápenitých skořápek kořenonožce zv. *Globigerina bulloides*. Vedle těchto nedokonalých zvířátek nalezeny tam i zbytky rostlinných diatomaceí a úlomky minerálné.

Domnívali se tedy učenci, že dno mořské jest naskrze pokryto tímto slizkým bahnem globigerin, ale záhy ukázalo se při výpravě lodi Challengeru, že ve velkých hloubkách okeánu Atlantského západně od ostrovů Kanarských sestává dno mořské z červené hlíny, aniž by jevilo stopy globigerin. Bahno to tak jemné rozptýlené, že rozmícháno byvši ve vodě, ani za několik dní se neusadilo, jevilo co do lučebného složení kysličník

hlinitý, křemičitan hlinitý, kysličník železitý a manganičitý, z nichž posledni místy převládá. Tato červená hlína táhne se na příč přes Atlantský okeán až k Indickému a jest jen v některých krajinách pokryta hlenem globigerinovým; původ její dosud není zjištěn, ale to víme, že z pevniny nepochodí, ale přítomnost úlomků kamení vulkanického zdá se nasvědčovati tomu, že vychrlena jest ze sopek podmořských. Tento nález jeví však i další důsledky: protože v největších hlubinách mořských panuje klid, který jest pravým opakem neustálého pohybu vod na dně řečiště, nemohly také pevniny působiti navzájem při svém vzniku, a mezi jednotlivými soušemi jako věčné, neutrálné pásmo prostírá se moře, přijímajíc od nich vše, co jim uniká, ale ničeho jim nevracejíc.

Pokud užívalo se ku zkoumání mořského dna pouze hloubkoměrů, nemohly býti známosti o něm příliš velké, teprve když počalo se užívati t. zv. síti hrabací, zatížené železným rámem obdélníkovým, na němž síť jest upevněna, shledáno, že v hlubinách mořských žijí vedle tvorů nejníže organisovaných také zvířata s ústrojenstvím dokonalejším. Tak již před více než 60 léty pozoroval *Sabine* živoucí hvězdici, vytaženou z hloubky 1600 *m* v zálivu Baffinském, a od té doby vytaženy sítí přerozmanité druhy ústrojenců z hlubin i velmi značných. Ovšem práce se sítí jest velmi obtížna: tak při Anglických studiích mořského dna mezi Ushantem a zálivem Biskajským vyžadovalo spuštění a vytažení síti do hloubky 4000 *m* 12 hodin a pomoci zvláštního stroje parního; za to však vynáší síť často až i spodiny mořské 19 na povrch, kdežto stroji hloubkoměrnými sotva několik dekagr.

Výsledky těchto zkoušek byly mnohonásobné a dalekosáhlé. Tak shledáno, že zvířena v místech,

nedaleko od sebe ležících, bývá často zcela různa dle toho, převládají-li tam proudy vod studených či teplých. Na pobřeží Massachussetském nalezeny byly ryby z moří teplých, kdežto u blízkého Long Islandu shledány ryby, žijící pouze v mořích polárních. Nesmíme tedy ani ve vrstvách zemských mýlit se různými otisky zvířat, kladouce je snad do dob různých, mohouť snadno náležeti v dobu jednu.

Ještě důležitější nález učiněn odkrytím přečetných druhů zvířat, dosud neznámých, která ukázala se býti blízce příbuzna těm, která nalezena byla skamenělá v nynějších vrstvách zemských, a o jichžto rodech byla domněnka, že zcela vyhynuly.

Seznavše dno a břehy mořské kotliny přihlédněme nyní také k jeho obsahu, totiž k *vodě mořské*. Tuto nazýváme také slanou oproti vodám pevniny, jež zveme sladkými, ač u nich o sladkosti mluviti se nemůže. Jest již od pradávna známo, že moře obsahuje sůl kuchyňskou. Mimo chlorid sodnatý obsahuje však mořská voda sůl hořkou, síran hořečnatý, od níž pochází její trpká, protivná příchuť, pak chlorid a uhličitan hořečnatý, síran a uhličitan vápenatý, a mimo to ještě jiné nerostné i ústrojné látky, ale ve množství poměrně menším. Obsahujeť mořská voda také iod a brom, olovo, měď a stříbro, *Forchhammer* nalezl v ní celkem 27 prvků a to mimo uvedené také bor, strontium, baryum a arsen, jako kyselinu arsenovou, nejkrutější to ze všech jedů minerálných totiž arsenik. Dojista není v kůře zemské prvku, který by nenalézal se také v mořské vodě, a nebyly-li v ní všecky dosud přímo dokázány, pochází to jen odtud, že malé jich množství rozpuštěno jest v ohromných spoustách vodních.

V 1000 částech vody mořské nalézá se 964 částí čisté vody a 36 částí látek cizích, mezi nimiž jest zejména:

soli kuchyňské (chloridu sodnatého)	27·18	částí
chloridu hořečnatého	3·35	„
hořké soli (síranu hořečnatého) . .	2·27	„
sádry (síranu vápenatého)	1·27	„
vápence (uhličitanu vápenatého) . .	0·04	„

Poměr tento mezi jednotlivými součástkami jest téměř ve všech mořích stálý, nikoli však jejich množství, ač odchylky jsou jen nepatrny, ať zkoušíme vodu z Atlantského či Tichého oceánu, ať z povrchu či hlubiu. Některé odchylky mají jen příčinu místní, a i tu jeví se snaha po jich vyrovnání. Tak na př. vyznačuje se Rudé moře větším množstvím soli, chovajíc jí asi 4%; ale moře to jest úzkým ramenem oceánu asi 200 mil dlouhým, které následkem tropického vedra své vody rychle vypařuje, aniž by mu byly nahražovány přítokem řek. Ale průlivem Bab el Mandebským vniká stále na povrchu moře mocný proud vody méně slané, kdežto voda rudomořská ve spodních vrstvách zase do moře Indického odtéká. Podobný úkaz vidíme v moři Středozemním, které chovajíc 37—38 částí soli, jest slanější oceánu Atlantského, a i tu průlivem Gibraltarským hrnou se méně a vytékají více slané vody ku vyrovnání tohoto rozdílu. Při ústích velkých řek také přichází do moře hojnost vody sladké, která daleko na povrchu mořském se rozlévá, takže často obohacuje námořník své zásoby pitné vody na hladinách mořských. Ve vodě zálivu Botnického na př. jest tak málo soli, že se z něho voda může píti, také moře Černé chová pouze 18 částí soli; řídíť se patrně množství rozpuště-

ných látek v moři množstvím vtékajících řek a vypařováním.

Přítomnost iodu a bromu v mořské vodě nejlépe dokazují chaluhy, které potravu z vody této přijímajíce, je v sobě hromadí, a proto z popelu jejich s mnohem větší výhodou se tyto látky dobývají, než přímo z vody mořské. Olovo, měď a stříbro dokázali v ní *Malaguti* a *Durocher* přímo. Prvé odkrytí stříbra stalo se náhodou: na trupu lodním totiž mědí pobitém, který u Valparaisa dlouho ležel na dně mořském, vytvořil se šedý kovový povlak ryzího stříbra. Odkud mohlo stříbro pocházeti než z vody mořské? V skutku také oba jmenovaní lučebníci odpařováním velikého množství mořské určili jeho množství a vypočetli, že v moři nalézá se 200 o millionů kvintalů stříbra, což představuje slušnou sumu asi 4 billionů zlatých; ovšem neví nikdo, pokud jest tento výpočet správný. Kdyby však číslo toto jen z desítiny bylo správným, což jest proti těmto pokladům celé bohatství všech dolů amerických a australských, pokud jejich mohutnost posud známe. Tak v lůně mořském leží uschován ohromný poklad pro toho, kdož nalezne cesty, kterou by se dal bez velkého nákladu a práce vydobýti. Dosud pokusil se o to jediný *Septimus Piesse*, který k bokům svého parníku, s nímž jezdil mezi Marseillem a Sardinií, přivěsil pytlíky s drobnými kousky mědi, na níž se po delší době něco stříbra usadilo; než ani tento levný způsob nevedl k cíli.

Mnohem dostižnější jest člověku ne méně ohromné bohatství, jakéž chová moře ve své soli. Sledujme výpočet *Youngův*: béřeme-li střední hloubku moře na $^1/_2$ míle, tož veškerá mořská voda měří asi 3,400.000 kostkových mil a protože 1 kostková míle mořské vody váží 2,770.000 *q* a

voda mořská obsahuje průměrně 2·5% soli, tož jest v celém moři rozpuštěno asi 240.000 billionů kvintalů soli, v ceně aspoň 720.000 billionů zlatých. Veškerá sůl v moři měří asi 36 kostkových mil, tudíž asi 60krát tolik, co veškerá hmota celého Alpského horstva. Při tom však bohatství tohoto neubývá, neboť vody říční plně nahražují úbytek, který povstává dobýváním soli mořské.

Tu maní naskytuje se nám otázka, kde se vzaly v moři látky minerálné, zejména sůl? Někteří chtěli vysvětliti původ soli mořské mocnými ložisky solnými na dně mořském, jako jest u Mrtvého moře, kteréž vyluhuje ložisko v jižní části své uložené. Ale ani na jednom místě v moři nebylo nalezeno ani stopy soli, která by byla pravdivost domněnky této utvrdila.

Nezbývá tedy k vysvětlení slanosti moře než jediná domněnka, že totiž moře bylo slané již od prvopočátku. Když prý totiž v pravěku země naše nebyla pevnou hmotou nýbrž vzdušinou, jak tvrdí geologové, byl ovšem i chlorid sodnatý, který snadno žárem prchá, ve stavu plynném. Později však zhoustly vzdušiny ochlazením v kouli zemskou, na kteréž usazovaly se z mlžin vody, jimiž se ovšem rozpustila sůl a přešla na zemi. Tak povstala horká moře solná, ze kterých teprvé vypařováním se vody do vzduchu a srážkami vzdušnými povstaly prameny a řeky, soli prosté, protože sůl při odpařování se roztoku zůstává v louhu.

Zajímavější jest úvaha, jaké následky slanost vod mořských s sebou nese.

Především jest slanost moře příčinou pohybu mořských vod. U točen totiž vody mořské silně se ochlazují, klesají ke dnu a tlačeny jsouce proudem svrchních vod odtékají k rovníku; tam pak následkem silného vypařování stávají se bo-

hatšími na sůl, tedy těžšími, klesají ke dnu a vytlačují méně slané, lehčí vody nahoru. Slanost moře jest takto příčinou kolmého pohybu, bez něhož by však i vodorovný pohyb nutně musel ustáti. Ač tedy pohyb tento naší pozornosti jinak uchází rovněž jako kolmý pohyb vzduchu, nicméně téže jest důležitosti jako pohyby vodorovné, jejichž význam záhy také poznáme. Ale slanost moře jest také bezprostřední příčinou pohybů vodorovných, jak jsme je poznali v úžině Bab el Mandebské a Gibraltarské, a stejným způsobem vznikají i proudy v mořích světových: kdežto však teplotou vznikají vrchní proudy od rovníku k točnám a spodní od točen k rovníku, tož následkem slanosti moře vznikají proudy opáčné.

Slanost moře umírňuje však také vypařování vod. Je totiž dokázáno, že čím sytější roztok, tím obtížněji se teplem vypařuje; následkem toho vypaří se mořské vody ve 24 hodinách o 0.54% méně než vody říčné. Na pohled nepatrné toto číslo má však ve skutečnosti ohromné důsledky; vždyť vypařuje se na březích východoindických denně vody u výši 2 *cm*, což činí do roka přes 7 *m*, kdyby však nebylo soli v moři, vypařovalo by se ročně ještě dvakrát více, tak že by chrlila mračna jednou tak veliké spousty vod, než jaké spadají nyní.

Na konec jest slanost moře bohatým pro člověka zdrojem soli, látky to, kterou stává se potrava naše stravitelnou a jíž chrání se masité naše pokrmy po léta před zkázou. Jak velké množství soli odpařováním vody mořské se vyrábí, poznáme z následujících čísel:

Rakousko dobývá ročně . . .	750.000	*q* soli
Italie	4,500.000	„ „
Portugalsko	3,700.000	„ „
Španělsko	3,400.000	„ „

A co soli ještě přichází do naší kuchyně v marinovaných rybách!

Druhdy myslívalo se, že sůl zabraňuje také hnití mořské vody, než domněnka ta záhy ukázala se býti klamnou, ba právě naopak zahnívá voda mořská mnohem rychleji než vody souší následkem množství ústrojných látek, jež obsahuje.

Z fysikálních vlastností povšimněme si při mořské vodě její *tíže, teploty* a *barvy*.

Voda mořská, dávajíc hojně rozpuštěných látek minerálných, jest těžší než voda čistá, její specifická váha obnáší průřizem 1·0272, v moři Rudém, které chová poměrně více soli, dostupuje až 1·029.

Tento rozdíl mezi váhou vody na souši a v mořích má za následek, že člověk mnohem snáze plove v moři než v řece. Ještě důležitějším jest však při lodích, plovoucích z moře dovnitř pevnin: musejíť velké lodi při ústí řek, jako na Labi u Kuxhavenu vykládati své zboží, neboť následkem menší specifické váhy jeví voda říčná při každě tůně o 28 *kg* menší únosnost, takže při nákladu 10.000 tun nutno z lodí vyložiti zboží u váze 2800 *q*.

Se specifickou váhou vody souvisí i její tíže a s touto opět, jevící se jako přitažlivost hmot ku středu země, i vodorovná její plocha. Nestejná výše moře byla by měla nedozírné následky při překopání šíje Suezské a Panamské, kteréž by po případě bylo zcela nemožným bývalo, kdyby na př. mezi hladinou moře Tichého a Atlantského byl býval rozdíl 5 i snad více metrů. Na štěstí shledány rozdíly jen nepatrné: u Panamy vyměřeno v létech 1828—1829, že Velký okeán stojí o 1.1 *m* výše než Atlantský, a u Suezu činil rozdíl dokonce jen 63 *cm*. Proto možno také měřiti výši na pevninách dle nejbližšího moře a ne-

třeba snad za základ měření bráti jeho určitý bod. —

Přirozeně vykonávají vody mořské tíži svou tlak ohromný, který vypočtěn ve hloubce 6700 *m* na 7 millionů *kg* na 1 m^2. Proto možno člověku ponořiti se v potápěcím zvonu pouze do 25—30 *m*; potápěči obkládají při lovu korálů jednotlivá místa těla kovovými deskami, aby umírnili tlak. Přes to přemáhá potápěče ve hlubinách 100—150 *m* nezřídka spánek, a zemdlenost údů vybízí ho k odpočinku na dně mořském; usíná se tam prý lehce a klidně, a potápěč potřebuje velkého přemáhání, aby se zvedl a dal znamení k vytažení nad hladinu. Proto také stávají se potápěči nezřídka obětmi svého povolání.

Ale ač tento tlak jest velmi mocný, přece nestačí, aby zmenšil objem vody a zvětšil tak specifickou její váhu. Toho mnohem snáze dokazuje teplota, kterouž jako u všech jiných tekutin se specifická váha značně mění; kdežto však největší hustota vody čisté jest při + 4°, jest u vody mořské teprvé při 2° pod nullou; tím klesá i bod mrazu, totiž na — 2·5°. Jest tudíž u vody mořské rozdíl mezi teplotou největší váhy a zamrzání mnohem menší, a zamrzalo by moře mnohem snáze, kdyby nebylo tu dvou okolností, jež tomu brání: jednak jest moře roztokem solným, z něhož při zamrzání tuhne po většině čistá voda a vylučuje se louh solný, který však zamrzá teprve při — 14°, jednak snižuje ohromný tlak ve spodních vrstvách mořských značně bod zamrzání, na který však voda mořská při četných proudech vody teplé nikdy neklesne.

Tu naskytuje se nám otázka, *odkud pocházejí ledovce*, mající až i 50 millionů kostkových metrů obsahu, jež se proudy mořskými daleko do moře

zanášejí, odkud jsou ohromná ledová pole, měřící na míle dálky, která lodím, do moří severních se odvážívším, tak často záhubou hrozí?

Znalec již na prvý pohled sezná, že ledovce nepocházejí z moře, neboť led jejich jest čirý, průhledný, modrý až i zelenavý, a jeví tak patrné stopy původu svého s pevniny, neboť led z vody mořské jest hrubý, neprůsvitný a kalný následkem uzavřených kapek solného louhu. Největší jich část pochází asi z Grónska. Vnikneme-li tam do fjordů, táhnoucích se často na 10—20 mil hluboko do pevniny, shledáme několik set metrů od pobřeží ledové hory, které do nedozírna se táhnou a v jednotlivých úžlabinách povolně k moři se blíží, až na konec se ulamujíce do něho spadnou. Tak nalezl *Rink* mezi 69—73° severní šířky neméně než 30 takovýchto proudů, z nichž pět jest tak ohromných, že každý z nich najisto ročně milliardu kostkových metrů ledu do moře vynáší. Jaký pak div, naměřil-li *Parry* na ledovci v zálivu Baffinově délku 1270 *m*, šířku 1180 *m* a výšku 35 *m*, tedy přibližný obsah 52 millionů m^3.

Ledová pole, o nichž jsme se prvé zmínili, která plovou mezi Grónskem a Špicberky, jakož také tlačí se širokou úžinou Davisovou k jihu na sta mil daleko do širého moře, povstávají v zálivech a v zátokách u břehů moří polárních. V zimě potáhne se tam moře mělké a úplně klidné korou ledovou, často na 20—30 *m* silnou, která pak se letním teplem od pevniny utrhuje a putuje do moří teplejších, kdež povolně roztává.

Než i v širém moři povstává někdy ledová tříšť, ale to jen na moři mělkém, úplně klidném a za silného mrazu. Tak spatřil jednou *Skoresby*, pluje v 72° severní šíře, jak se povrch moře měnil

v kaši drobných krystallů vodních, podobající se promočenému sněhu, kteréž lodi jeho při dosti silném větru překážely v další plavbě.

Teplota vody mořské jest rozmanitá nejen v různých pásech a dobách, ale liší se i dle hloubky vrstev. Na obou stranách rovníka až asi ku 40° jest teplota vody svrchní o něco větší vzduchu, ale rozdíl ten kolísá v mezích velmi úzkých; v mírném pásmu určil *Humboldt* střední teplotu na 29°, nad 50° severní šířky mění se s teplotou roční od 20 do 5°. Čím hlouběji do moře, tím více ubývá z pravidla teploty, z prvu více méně rychle až do hloubky 700—1100 *m* dle zeměpisné šířky, kde klesá na 4°, odtud ubývá jí volněji a to v tropických krajinách až do 0°, v mořích polárních až na 2·5°. Nejstudenějším jest moře v únoru a v březnu, nejteplejším v srpnu a září. Zvláštní jest, že moře nad skalinami a mělčinami jest značně chladnější než okolní vody. Poukázali na to již slavný *Benjamin Franklin* a s ním současný *Jonathan Williams*, kterýž upozorňoval na to plavce, že teploměr ukazuje bezpečně všecka ukrytá v moři skaliska. Příčina toho jest ve chladných proudech, z čehož si také vysvětlujeme, že v mořích celkem mělkých a u pobřeží, kde spodních studených proudů není, jest také voda celkem teplejší.

Teplota vody mořské jest pro hospodářství přírodní důležitosti nesmírné, což ještě později seznáme.

Průzračnost vody mořské jest také rozlična i na jednom a témže místě: někdy jest voda kalna, jindy zase neobyčejně průhledna. Již Kolumbus byl překvapen průzračností západoindického oceánu, a mnozí tvrdí, že tam i ve hlubinách 250 *m* viděti bývá dno mořské. Číslo toto jest dojista přehnané, ale v Rudém moři vskutku jest útesy ko-

rálové zřetelně viděti i ve hloubkách 80 *m*. Než takovýto skvělý obraz mořského dna objeví se i na oněch jednotlivých místech jen zřídka kdy, obyčejně není dna viděti i v moři dosti mělkém, a pozorujeme ho jen na zvláštním zbarvení vody. Paprsky sluneční vrstvami vody značně se oslabují, takže již ve hloubkách 300—400 *m* panuje věčné šero. — Potápěči tvrdí, že ve hloubkách, v nichž pracují, jest rudé šero, ač-li ono nepochází snad od tlaku vody na oči, který vždy vzbuzuje v nás dojem, jako bychom viděli rudou záplavu. Úplné temno nepanuje ani ve hlubinách 3000—4000 *m*, neboť odtamtud vyloveni ostnokožci se zřetelnýma očima, kdežto z hlubin větších vylovena byla zvířata, jimž zrak úplně chyběl.

Voda mořská jest vždy stejně zbarvena, byť i v malém množství nejevila žádné barvy, ale jen zřídka kde objevuje vlastní barvu čisté vody, totiž lazurovou. Již *Homér* nazývá moře vinobarvým, purpurovým nebo i černým. Obyčejně jeví moře u samých břehů barvu světlehnědou, kde ještě prosvítá zřetelně hnědý břeh, o něco dále až do hloubek 60 *m* nepřevyšujících jest barva vody zelenavě hnědá, je-li dno hnědé, jinak jasně zelená, je-li dno bílé; u větší hloubce jest moře modré a to tím temněji, čím jest hlubší. Proto nazývá také námořník hluboká místa moře „černou vodou.“ Tak vyhlášen jest záliv Neapolský azurovým zbarvením a Indický okeán svou barvou temně modrou.

Jednotlivá moře jeví však z příčin místních vodu i jinak zbarvenou, a často odtud pochodí také jich jména. Tak plula Anglická loď „Sulphur“ u ostrovů Abrothos v Atlantském okeánu rudě zbarveným mořem následkem ohromného množství mikroskopických rostlinek(Trichodesmium Hindrii),

chaluha této příbuzná (Trichodesmia Ehrenbergi) barví *moře Rudé* u Egypta, kdežto *Purpurové moře*, hluboká to zátoka Tichého okeánu při polouostrově Kalifornském, jest zbarveno velkým množstvím purpurových ráčků. Záliv Perský, zvaný také *mořem zeleným*, bývá pokryt zelenými zvířátky, a co zvláštního, zelená barva bývá od modré tak přesně oddělena, že loď často pluje jedním bokem v modré, druhým v zelené vodě. Podobně nálevníci barví pobřeží Peruánské u Callaa olivově zeleně, kdežto slimýši v ohromných zástupech plovoucí, tvoří na 200—300 kilometrů široké zelené pásy značné délky v mořích Grónských. Někdy přijímá voda mořská barvu bílou; loď kapitána Tackeye plula na př. u mysu Palmas na pobřeží Guinejském jakoby v mléce, tak bylo moře naplněno ohromným množstvím bílých zvířátek, podobně v červenci roku 1827 pluli plavci v moři zcela bílém v širé prostoře 30—40 kilometrů, takže zdálo se, jakoby moře posypáno bylo sněhem, při tom nebylo viděti na obloze ani mráčku, takže temná obloha s bílým mořem děsivou činila protivu. Když vyčerpali z moře vodu na palubu, nalezli v ní četná, slizká, červovitá zvířátka, která na suchu záhy se rozplynula.

Některým mořím dána však jména barev jen ve smyslu přenešeném: *Černé Moře* nemá snad tmavé vody, ale zove se tak od četných bouří, jichžto černé mračno se ve hladině mořské zrcadlí, a *Moře Bílé* dostalo jméno své od častých mlh, které je zahalují.

Jest však ještě jiný krásný zjev na hladinách mořských, který vlnám dodává neskonalé krásy, jest to t. zv. *světélkování mořské*. „Tento zjev vzbuzuje náš obdiv, i když po měsíce každou noc se opakuje. Brázdí-li koráb za bystrého vánku

pěnivé vlny, nemožno ani nasytiti se čarovným pohledem s postranní galerie na hru vln. Jakmile se ukáže obnažený bok lodní, již probleskují červenavé a modravé plaménky až k palubě. Téměř k nevypsání skvostné jest divadlo v mořích tropických, kdy za tmavé noci zástup delfínů se mořem prohání. Kdekoli ve dlouhých brázdách dělí čeřící se vlny, všude jest cesta jejich označena jiskrami a jasnou září.“ Tak napsal *Humboldt* a v zátoce kariocké ztrávil prý celé hodiny, obdivuje se vábivému tomu zjevu. 30. října r. 1772 viděl *Cook* se své lodi ve výši mysu Dobré Naděje moře jako v jednom plameni: každá vlna měla hořící hřeben, světélkující kule stále vyletávaly a spadávaly a ryby ponořovaly se jak ohnivé blesky do hlubiny. 6. září roku 1832 zářil Atlantský okeán na rovníku tak skvěle, že podobal se ohnivé výhni, a jas byl tak silný, že u okénka kajutového bylo možno čísti i drobné písmo.

Hlavní příčinou tohoto zjevu jsou zvířátka zvaná svítilky (nodilucida), jež řadí nyní přírodozpytci do čeledi nálevníků bičíkovitých. Jediný jich druh, svítilka třpytivá, jest veliká jako špendlíková hlavička, podoby kulovité nebo ledvinité; tělo jest zřetelně opatřeno hlavou, ústy, žaludkem a řití. Obsah těla ukazuje buňky s rozvětvenými výběžky. Rozmnožuje se dělením a to tak úžasně, že někdy celé moře na míle daleko pokrývá jako vrstva 2 *cm* silná, při čemž dlužno uvážiti, že k šesti milliardám jedinců pokrývá pouze 1 m^2 do téže hloubky. Díváme-li se na zvíře drobnohledem, vidíme v tělísku na tisíce svítivých bodů, které sem tam se kmitají, najednou vznikají a zase zacházejí, aby jiným udělaly místo. Ale svítilka není jediným živočichem, osvětlujícím hlubiny mořské, ba zvířat svítících jest množství úžasné;

každé moře má své světlonoše, každá čeleď má jedince svítíci, takže tu jen skrovného můžeme podati výčtu.

Již houby, zvířátka to na velmi nízkém stupni vývoje stojící, mají svítící repraesentanty, a to mezi t. zv. houbami křemenitými. *Noll*, který se obíral těmito neúhlednými zvířátky, shledal, že jiskry objeví se vždy jen na jednom shluku a to tak, že jeden večer zazáří s počátku jasně hlouček zvířátek a pak svítí stále více mdle, kdežto všecky ostatní skupiny zůstanou tmavy; druhý večer svítí zase shluk jiný atd.

Z polypů svítících nalézáme hojně v moři Východním a Středozemním druh zvaný ceratium tripos, v moři Rudém polypy korálové, u Valparaisa mořské sasanky, u Ohnivé země polypy zvonovité. Kolem Evropy vůbec žije žebernatka vejčitá, která jest barvy růžové s modrými žebrami a protáhne-li se, nabývá tvaru válcovitého; z medus světélkuje t. zv. medusa svítivá, z pláštěnců salpa africká a ohnice, které jsou snad nejlepšími světlonoši v mořských hlubinách. Salpy, k nimž oba tyto druhy patří, jsou zvířátka s obalem sklovitě průsvitným, s lesklým růžovým nádechem; na povrchu svém hrají silně duhovými barvami a po tmě krásně světélkují, velikost jejich kolísá mezi 1—10 *cm.* Zajímavo jest také jejich rozmnožování: vytvoří totiž salpa vajíčko, z něhož se vyvine volně plovoucí jedinec; vnitřním pučením vyroste z tohoto jedince celá řada zvířátek, které dospěvše neoddělují se od sebe, ale zvláštními přívěsky zůstávají sepjaty v jednu nebo také více řad. Takovéto kolonie, jež někdy na míle daleko se táhnou, jsou asi námořníkům pověstným mořským hadem, o němž tolik nabájeno. Jedinci těchto řad nedělí se však dále, nýbrž vyvíjejí ze sebe

vajíčka. Salpy žijí v okeánu Atlantském a ve Středozemním moři„ a jsou labužníkům vítanou pochoutkou, vždyť jediné s Marseilli se jich ročně přes 10000 tuctů prodá. V noci, kdy fosforujícím světlem zazáří, skytají úžasný pohled, a dojista, kdož jednou zjev ten viděl, nikdy naň nezapomene. *Buchholz* líčí jej takto: „K nevypsání skvělý byl zjev ten na moři samém; jakmile loď zasáhla větší skupinu těchto zvířátek, zazářilo v proudu moře, jako žár ve vysoké peci. Záhy jsme pozorovali, že zjev ten měl původ v nesčíslném množství rournatek, jichž značný počet vyloviti se nám podařilo. Mne překvapilo náhlé ohromné množství zvířátek, jichž jsem dříve ani nepozoroval, ale vysvětliti se to dalo as tím — když ani v příštích dnech rournatky ve hladině mořské viděti nebylo, ač se v noci zase objevily, — že asi teprve za soumraku k povrchu moře vystupují. Také na míse poskytuje světélkování těchto zvířátek zajímavý pohled. Světlo, jež vydávají jedinci usedlí na stvolech 5—8 *cm* dlouhých, jest jasně modrobílé a nad míru silné, podobajíc se záři brillantů. Dokud jsou zvířátka ještě čerstva a nepříliš otupělá, stačí malé otřesení mísy, aby celý stvol zazářil v jednom plameni; čím častěji se však zvíře ku světélkování dráždí, tím volněji zář vzniká, až konečně jen jako žhoucí jiskra proběhne po celém stvolu. Ponechána sobě světélkují zvířátka jen zřídka kdy, ale jsou tak citlivá, že třeba k tomu jen slabého dotknutí.“ *Panceri* našel, že každé zvířátko má dva ústroje svítící, takže dle svítících bodů možno sčítati také jedince, a napočítal jich tak na stvolu 8 *cm* dlouhém k půlčtvrta tisícům.

I lasturovci někteří jasně svítí zejména skulař vrtavý, který žije v mořích kolem Evropy. Již

Plinius píše, jak „folady v noci světélkují a to tím více, čím jsou šťavnatější. Když jich pojídáme, svítí i v ústech a na rukou, ano i kapky stékající svítí na šatech a na podlaze, takže dojista světlo, jemuž na nich se obdivujeme, spojeno jest s jejich šťávou.“ Tělo skulaře podobá se masité trubce, jejíž přední část obložena as 7 *cm* dlouhou skořápkou, jížto se zavrtává do dřeva i kamení, takže nejednou již i velkým lodím zhoubnou se stala; ba blízký její příbuzný z téhož rodu šašeň lodní (teredo navalis) zničil r. 1731 pobřežní hráze v Seelandu a Fryzách, takže velké části Hollandska záhuba potopou hrozila.

Z mořských červů světélkují některé druhy žijící pod kameny na hrázích mořských, a také někteří článkovci a korýši vydávají značné světlo. Ale ani u článkovců tato řada nepřestává: jsou i mnohé ryby, které v noci skvělým leskem září. Žralok svítivý (squalus fulgens) tak jasně svítí, že dle *Bennetta* jediné zvíře osvětlovalo jasně tmavý pokoj; celá spodní část těla i hlava vydávala zelenavou světélkující záři. Dravec tento jest za světla, jež sám vydává, zjevem přímo děsným, a jsa špatným plavcem, vábí prý ryby, aby je shltal, svým světlem, jako asi plavci pochodněmi. U ryby zvané štítník svítivý světélkuje vnitřek tlamy, a v noci, když ryba z vody do vzduchu se vymrští, zdá se, jakobychom viděli padající hvězdu. *Plinius* mluví také o rybě, která v širém moři za tichých nocí svítí tím, že vystrkuje ohnivý jazyk a na půl metru dlouhé rohy, a proto prý ji také jmenují lucerna; ale tento živočich náleží patrně v říši bájí, neboť po takové rybě dosud marně bylo pátráno.

Ovšem při tak rozmanitých druzích zvířat jeví se i světélkování moře způsobem rozmanitým:

svítí v moři buď jednotlivé body laškujících paprskovců, škeblí a červů, tu zas ženou se plaménky po vlně až ku břehu a vyskakují po kameni do značné výše. Za teplých nocí jsou brázdy po lodích posety třpytivými démanty, za párníkem valí se okeánem mléčná dráha a s jeho lopat jakoby stékal proud rozžhaveného železa. Tu vyskočí bělavá jiskřička, onde modrá, tu mžikem žlutý plamének vyšlehne, onde zelený, a na témže místě najednou vše rudě zazáří. Při tom vypouštějí létací ryby ohnivý déšť, medusy vynořují se jako ohnivá klubka ze hlubin tím větší, čím výše ku hladině mořské se blíží. Najednou se ohnivý ten nárůdek shlukne v jediný chumáč a celý povrch mořský zazáří v nepřetržitém bílém světle.

Příčiny světélkování až dosud neznáme, do minulého století nevěděli ani, že jsou to zvířátka, která světélkují, teprvé Vlaši *Vianelli* roku 1749 a *Griselini* roku 1750 poznali prvé světélkující zvířátko, totiž svítilku. Od té doby poznána zvířátek světélkujících celá řada, takže *Vogt* dokonce tvrdí, že uspoříme si mnoho práce, když vypočteme spíše mořská zvířátka nesvítící než naopak. Zdá se, že světélkování jest výkonem životním, neboť přestává se smrtí zvířete, čemuž neodporuje světélkování mrtvého již skulaře, neboť víme, že životní výkony nekončí rázem ale povolně.

Zdrželi jsme se u této stati poněkud déle, ale světélkování podalo nám příležitosti pozorovati hojnou a přerozmanitou *zvířenu mořskou*, a shledali jsme, že moře množstvím jedinců i počtem druhů pevninu daleko předčí. Leč tato zase vyniká nad ono rozmanitostí a pestrostí svého rostlinstva, ač by se mýlil, kdoby se domníval, že moře jest bez něho vůbec. I moře má své podzemní lesy a háje, které velkolepými rozměry

i naše pralesy předčí, ale všecky ty rozmanité tvary často pestrých barev jsou představiteli několika málo druhů, jak dále ještě poznáme.

Jest nám ještě povšímnouti si jedné veledůležité stránky v životě mořském totiž *mořského pohybu*, „který rovněž tak jako pohyb vzduchu jímá naši pozornost. Mají oba stejnou příčinu, náležejíce k velkolepým zjevům mohutné přírody.“

Nepodivíme se ovšem, že moře, tato ohromná nádržka živlu tak pohyblivého, zřídka kdy jest úplně klidným, tak že není snadno určiti výši hladiny mořské, která jak *vlnami* tak *přílivem* a *odlivem* stále kolísá.

Vlny mořské, jako vlnění vod na souši, vznikají vanutím větrů; již nejslabší vánek sčeří moře a pestrá rozmanitost vln mořských jest nejlepším obrazem stejné rozmanitosti proudů vzdušných. Výška vln závisí na rozlehlosti a hloubce té které části moře, z výšky a z pohybu vln možno dokonce určiti jeho hloubku; závisí však také na vytrvalosti a síle větru. Výška tato není však celkem značná, dosahujeť zřídka jen 8 *m*; v jižním moři polárním viděl *Wilkes* vlny 10 *m* vysoké, stejné výšky dosahují prý vlny nezřídka u Mysu Hornova; u jižní Afriky, kde stýkají se vody Atlantského a Indického okeánu, povstávají prý v bouřích dokonce vlny až i 15 *m* vysoké. Dříve udávali plavci výšku vln mnohem větší, ale nemějme jim za zlé, strach má velké oči, praví staré naše přísloví, a koho by nepojala hrůza v zuřící bouři, když zbouřené moře zahrává s lodí jako s ořechovou skořápkou! Tu věru jen tak otužilý námořník, jakým byl *Scoresby*, má dosti klidu, aby měřil vlny mořské, když vidí, jak jemu a jeho druhům jde o život. Uvažme však, že vlny jsou vlastně jednou tak vysoké, neboť po vrchu

následuje vždy stejně hluboký dol, takže plavec vidí vlny vlastně 16, 20 ba 30 *m* vysoké, a 30 *m* jest výška dojista značná.

Příkrost vln není velká, naopak jsou vlny mnohem povlovnější, než si obyčejně představujeme; bývá poměr výšky k délce vlny jako 1:20, ba i jako 1:50, tak zejména v bouřlivém zálivu Biskajském bývají vídány vlny, jichž délka se na 300—400 *m* páčí.

Mnohem prudčí, ale stejně rozdílná jest *rychlost vln mořských*, která často bývá značnější rychlosti větrů, kterými jsou poháněny, takže nezřídka překotí se loďka na klidném břehu takovouto vlnou věštící příchod vzdálené bouře. Na širém moři obnáší rychlost vln až i 30 *m* v sekundě, kdežto rychlost silného větru kolísá mezi 10—12 *m*, a teprve prudkost tropického orkánu dostupuje rychlosti 40 *m*.

Do hloubky jest účinek vln velmi značný. Shledalit na mělčině Novofundlanské, že skaliny ponořené na 100 *m* pod moře překážely pohybu vln, a tak možno za to míti, že účinek jich jeví se do hloubky dvojnásobné. Tak panuje ve hlubinách pod 200 *m* jen mírný pohyb vody ve směru vodorovném a svislém, způsobený proudy mořskými, a lovci korálů nerozmýšlejí se ani při vlnění dosti silném, ale ponořují se do hlubin, vědouce ze zkušenosti, že u dna jest moře klidné.

U příkrých skalních břehů lámou a tříští se vlny, takže povstává divoké vzdouvání se vod, jež zoveme *příbojem*. Příboj jest tím mocnější, čím hlubší jest moře na onom místě, a za bouřlivého počasí jest dojista z nejvelikolepějších divadel, jakých moře člověku poskytuje. Majestátně hrnou se mocné vlny, za hřímajícího rachotu bijí do skal, vzpínají se po nich do výše, aby opět do

hlubin sklesly. Mezitím přijdou jiné vlny, řítí se přes ustupující z nova ke skalám a opět roztříštěny v bílou pěnu vrhají se zpět do víru, načež opět vynešeny buší opětně do úskalí — ale nadarmo. U hvězdárny Bell-Rocku ve Skotsku zdvihají se vlny za silné bouře až k jejímu vrcholi; hvězdárna Edystonská bývá někdy příbojem vln potopena, a vody šumí s ní jako u vodopádu. Jakou sílu má příboj, poznáme z toho, že jednou urval na Hebridách skalinu na 800 centů těžkou, že na ostrově Irském vyvrhl balvan 200 centů těžký na břeh, ba dokonce dle zprávy *Lyellovy* prý kdysi příboj skalinu na 300 centů posunul na výšině 50 *m* daleko. Příboji neodolávají skaliny, které se nám zdají jako pro věčnost zbudovány, ale přece vítězně s ním zápasí naše světlárny, které nezřídka zbudovány jsou na nejnebezpečnějších místech v zuřivém moři.

Možno-li ještě zajímavějším jest *příliv* a *odliv* mořský; nenajdemeť tak hned zjevu, který by stále těkavého a hloubavého ducha lidského tou měrou dovedl upoutati jako dmutí moře za hromového jekotu a opětné klidné jeho opadání. Cítíme tu působnost mocné a při tom tajůplné nadpozemské síly, která nesmírné vody světového moře přivádí a odvádí dle své vůle.

Zjev tento ovšem ani starým národům nemohl zůstati tajným, a již Řek *Pytheas* z Marsilie prý vyslovil, že moře jeví příliv, když měsíce přibývá, a odliv, když ho ubývá. Není tomu ovšem doslovně tak, ale pravdě dojista více se blíží než mínění *Kepplerovo* o dva tisíce let později vyslovené, že země naše jest obrovským, rozumem obdařeným zvířetem, jehožto dech při usnutí a procitnutí vybouzí příliv a odliv. Poprve roku 1687 provedl *Newton* důkaz, že zjev tento má vskutku příčinu

svou ve vzájemné přítažlivosti země a měsíce, a že přidruží-li se k oběma ještě slunce, tedy za úplňku a nového měsíce jest příliv nejmocnější. Slunce, měsíc a země mění však neustále své místo, a proto také možno pozorovati ve přílivu stálé změny.

Příliv jest vlastně mocnou vlnou, kteráž následujíc zdánlivé otáčení se měsíce kolem země, obíhá zemi ve směru od východu na západ, vyjímajíc ovšem místa, kde tomu brání rozměry pevnin, kteréž mohou míti za následek i směr opáčný. Vlnu tuto možno stopovati kolem celého světa. Měsíc zvedá přítažlivostí svou, ač jest co do hmoty mnohem menší než slunce, přece pro blízkost svou mnohem silněji než slunce, v širých vodách Tichého okeánu vlnu, měřící jen nějaký metr výšky, a vede ji jako připoutanou ku své dráze na západ. Ale vlně té záhy staví se v cestu roztroušené ostrovy a pevnina australská na jedné, pevnina jihoasijská na straně druhé, a tak zvedá se úzká vlna, která divým letem žene se kolem ostrého cípu jižní Afriky. Hodinu po tom, co měsíc dostoupí na hvězdárně Greenwičské největší výše, dostane se až ku břehům Fezu a Maroka, o dvě hodiny později tlačí se úžinou Gibraltarskou a omývá břehy Portugalska; ve čtvrté hodině hučíc vrhá se do průplavu La Mancheského, kdež u světlárny St. Maloské zvedá se až do výše 17 *m* a plyne odtud kolem západního břehu Anglického. Úskalinami břehů Irských a četnými ostrovy jsouc stísněna, zdouvá teprvé v 8. hodině hořejší část Severního moře a vody ve Fjordech Norvežských. U břehů Hollandských spojuje se vlna z průplavu La Mancheského a z moře Severního, takže vody na 4—10 *m* zvýšené mezi 11. a 12. hodinou tlačí se do Labe až na 20 mil hluboko. Jiná část téže

vlny žene se prudkou rychlostí 120 mil za hodinu od cípu jihoafrického k severu, kde v zálivu Fundajském mezi Novým Skotskem a Brunšvickem stísněna zvedá se do 25 *m*.

Za to však není příliv tak zhoubným jako vlny při bouři, neboť jím zvedají se vlny i u kolmých skalin pobřežních jenom zvolna, kdežto příboj vln za bouří ku břehům s jekotem se valí. Pouze u rozervaných břehů skalnatých a tam, kde proud vodní v opáčném směru proti přílivu postupuje, tam i příliv stává se plavci hrůzným.

V mořích vnitrozemských jest příliv jen nepatrný, tak na př. v moři Adriatickém obnáší rozdíl mezi přílivem a odlivem pouze 1 *m*, ba v Černém moři nebyl rozdíl ten dosud ani pozorován. Stejně slabým jest v mořích točnových, zvedajíť se tam vody někdy jen o 8 *cm*, ale přece silou svou stačí k rozdrcení ledových polí, která tamní moře pokrývají.

Doba přílivu srovnává se zúplna s denním oběhem měsíce: asi po 6 hodin moře stoupá, nastává příliv, pak opět po 6 hodin klesá, odliv, takže ve 24 hodinách (přesně ve 24 hodinách, 50 minutách a 28 sekundách) nastává dvakrát příliv a dvakrát odliv.

V mořích lze pozorovati ještě jiný pohyb a ten právě jest nejdůležitější pro člověka, neboť pomáhá mu loď jeho přenésti do krajin vzdálených; příčinou jeho jsou *proudy mořské;* ač dávno byly známy, přece jejich stálost a pravidelnost poznána v době teprve nedávné. Nejznámějším a také pro nás Evropany nejdůležitějším jest proud zvaný *golfský*, nejmocnější ze všech těchto řek mořských. Než zvolna shledáváno, že počet proudů jest velmi značný a že je lze nalézti ve všech okeánech a to směry nejrůznějšími. Známe

jich dosud jen skrovnou část, a ještě i u těch bude důkladná jejich známost vyžadovati mnoho času a mnoho práce.

Čím proudy mořské povstávají, o tom jsme se již zmínili; povstávají ť především zahříváním a ochlazováním vod v krajinách rovníkových a točnových. Kdyby byla celá země vodou pokryta, povstaly by v moři podobné proudy, jako ve vzduchu: mořská voda totiž oteplená na rovníku plynula by neustále ve svrchních vrstvách k točnám a od těch zase vracela by se ochlazena ve spodních vrstvách k rovníku zpět. Pod 30° severní a jižní šířky, kterýmižto stupni dělí se obě polokoule zase na dvě stejné části, setkaly by se oba proudy, pronikly by se navzájem a vytvořily by tam dvě pásma tišin. A jako následkem pohybu země vznikají na rovníku větry passátní, tak vznikly by tamtéž i dva proudy mořské, z nichž severní by pohyboval se směrem severovýchodním a jižní směrem jihovýchodním; jimi obracely by se proudy od točen přicházející k západu.

Ale velké souše mění pravidelné proudění vod mořských v nepravidelné vířivé proudy mezi pevninami, a to vždy dvou proudů pod sebou, z nichž vrchní teplý plyne obyčejně v protivném směru ke spodnímu studenému. Na rovníku vystupuje studený spodní proud na povrch, a odražen od pevnin plyne až k obratníkům, kde se jedno jeho rameno obrací k točnám, druhé se vrací zpět k rovníku.

Takto povstává i proud golfský, „proud to v okeánu“, jak praví Maury, „který nikdy nezaniká, byť i jinde suchem vše hynulo, který nikdy nevystoupí ze svých břehů, byť i sebe větší vody jej plnily. Jeho břehy a dnem jsou studené vody, kdežto sám unáší vodu teplou. Záliv Me-

xický jest jeho pramenem, moře arktické jeho ústím. Není na světě řeky, která by se mu velkolepostí vyrovnala! proudění jeho jest dravější než proudění řek Misisipi a Maraňona.

Proud golfský vystupuje jako proud teplé vody u ostrovů Západoindických, odtud obrací se napříč přes Atlantský okeán k Evropě, plyne kolem ostrovů Britských a Norvéžska, ohřívá břehy severní kolem Evropy, kolem níž se béře do severního Ledového moře. Odtud vrací se jako studený proud, zanášející odtržené ledové kry z ledovců točnových daleko do okeánu, kolem severní Ameriky, kterou značně ochlazuje; na to odtéká část jeho od 35° severní šířky opět přes Atlantský okeán směrem jihovýchodním k Africe, a od ní zase zpět ku Brasilii a do zálivu Mexického. Tímto velkolepým koloběhem vytvořuje se obrovský vír, mající délku 22000 kilometrů, v jehož středu nalézá se pověstné *moře sargassové*, jímž bylo se Kolumbovi při prvé jeho cestě bráti po celé dva týdny. Tento vír již dlouho před objevením Ameriky zanášel známky života od břehů amerických ku starému světu, ostavovalť každý rok stromy, plody a semena cizokrajná na březích Irských, Francouzských a Švédských, jakoby neúmorně vybízel k vyhledání nové pevniny. Ale pobídkám jeho nebylo rozuměno, domnívalť se ve středověku, že známky tyto pocházejí od začarovaného, mlhou zahaleného ostrova, ležícího uprostřed okeánu, který tak odvážlivce láká do vlastní jejich záhuby.

Rychlost a šířka proudu golfského jest velmi rozmanitá. Na počátku v nejužší jeho části u Floridy obnáší rychlost as 40 kilometrů za hodinu, později se uvolňuje na patnáct kilometrů, sedm kilometrů, až konečně u břehů Norvežských stává

se téměř neznatelnou. Při této různé rychlosti probíhá dráhu 30000 kilometrů dlouhou, a vypočteno, že by loď bez vesel a plachet sama sobě zůstavena vykonala tuto cestu teprve za tři léta. U vzniku svého jest proud tento pouze 80 kilometrů široký, za Floridou již 450 kilometrů a uprostřed Atlantského okeánu měří dokonce 1900 kilometrů. Teplotou svou značně se liší od sousedního moře, takže dal se různou teplotou dokázati mezi Irskem a Španělskem do hloubky 1890 *m*, neboť teprve pod touto hloubkou nalezeny byly studené proudy točnové; z toho lze souditi, že místy klesá až k mořskému dnu. Z prvu jest až o 15° C teplejší okolního moře, v širém okeánu klesá tento rozdíl asi na 4°, až konečně stává se zároveň s rychlostí nezřetelným.

Teplota proudu golfského jeví značný vliv na klimatické poměry zemí, kolem nichž se obtáčí. Máme t na něm velkolepý příklad přirozeného vodního vytápění kůry zemské, následkem něhož střední teplota v točnových mořích severněji od 72° severní šířky ani v lednu není nižší než v Pekingu, ležícím na 40°. Golf jest také příčinou, že ledový val, který se v zimě od severní točny k jihu šíří, začíná u Špicberků teprve při 77°, kdežto v úžině Davisově postupuje o 200 mil jižněji a při severních březích asijských a evropských dosahuje samotné pevniny.

Atlantskému proudu golfskému odpovídá Tichomořský *Kurs-siwo* „černý proud“, nazvaný tak Japonci pro svou temně modrou barvu. Vznikaje na rovníku u východního pobřeží asijského, plyne k severu, pak obrací se u severních ostrovů Japonských k východu a odtud na příč přes moře k západnímu pobřeží severní Ameriky, ubírá se pak podél pobřeží amerického k jihu jménem

„studeného proudu Kalifornského," kdež pod teplými proudy rovníkovými klesá ke dnu. Jsouť v Tichém moři proudy rovníkové mnohem zřetelnější než v Atlantském, kdež jejich rozvoji poměrná blízkosť jižní Ameriky a Afriky překáží. Část proudu Kalifornského obrací se opětně k východu a vytvořuje opětně vír Tichomořský s mořem sargassovým. Proud tento jest mnohem volnější, vykonávaje ve 24 hodinách pouze 110 kilometrů, jest méně ostře ohraničený a nepravidelnější. Od severu jest oddělen silným ledovým proudem točnovým, který z Behringovy úžiny vyniká. Roku 1857 byla džunka, čínská loď, unesena tímto proudem ku břehům americkým. Obyvatelům Aleutů jest topivem i stavivem jediné to dříví, které proud tento od břehů Čínských a Japanských tam přináší.

Na polokouli jižní nalézáme obdobné proudy jako na polokouli severní, ale ty jsou ještě nepravidelnější následkem nestejné rozlohy pevnin. Tento obdivuhodný koloběh vod mořských způsobuje stálou rovnováhu všech poměrů, pokud to ovšem při ohromných vodách v různých světa pásmech jest možno. Ale ještě mocnější jest účinek proudů mořských na rozvoj vzdělanosti lidské. „Na prvý pohled sotva by kdo uvěřil, že proud teplé vody, plynoucí ze zálivu Mexického, jest důležitější pro vývoj lidstva, než kterákoliv událost dějinná. Nikde ve starém světě není tak šíré krajiny, kteráž by k rozvoji vzdělanosti lidské lépe se hodila než Evropa, kteráž nenechává člověka ani zakrněti zimou ani umdlíti horkem, kteráž ho nenechává uhájiti své potřeby bez práce v přírodě bujné, aniž zase nutí jej, aby všecky své snahy a síly soustřeďoval k uhájení svého živobytí. Pásmo mírné, probouzející ale také štědře

odměňující pilnost lidskou, stejně jest vzdáleno od tuhého ledu polárního a od prudkého žáru rovníkového, — taktéž stejně jest vzdáleno od pouští v mrazu skomírající přírody, stává se tím buditelem a udržovatelem vzdělanosti lidské, která v Evropě rozkvetla. Při téže severní šířce, na jaké žijí statní obyvatelé Hammerfestu, vábícího v létě zástupy cizinců z daleka široka, panuje v Asii mrtvý, ledový klid; kvetoucím zahradám a úrodným nivám Drontheimským odpovídá při stejné šíři země Čukčů, bídně se živících rybami, losy a kořínky zakrnělých rostlin; a kdož by zaměnil vábivé nivy Holštýnské za smutné krajiny na Kamčatce? Za vše to má děkovati Evropa jediné proudu golfskému, který jí přivádí ve svých vodách teplo tropické, a tak umožňuje život a vzdělanost ve krajinách, kde by jinak vše hynulo ledovou smrtí . . . Ale bývalo jinak. Není tomu ještě dávno, co spojení země mezi poloostrovem Iberským a jihovýchodní částí severní Ameriky nutilo obíhati proud golfový v nynějším řečišti Misisipském, což mělo za následek, že Skandinavie byla pokryta ledovci jako doposud Grónsko a vysílala ledy až k Harcu přes celé území nynějšího Německa. Tehdy panovalo v Německu takové podnebí jako nyní na ostrovech v severním moři americkém. Teprve proudem golfským změnily se tyto poměry. — To vše nutno si uvésti na paměť, abychom dovedli oceniti ohromnou jeho důležitost a uznali blahodárné jeho působení v našem světa díle.“

III. Kapitola.

Účinky vody ve světě neživém.

Mechanické účinky vody na souši. — Ledovce a jejich činnost na horách. — Vznik vrstev zemských. — Lučebné účinky vod podzemních. — Ničící a tvořivá činnost moře. — Jak povstávají souše v moři působením zvířat. — Usazeniny mořské.

Pevná hmota naší země jest jak na povrchu tak i ve vnitru svém v neustálém styku s vodou: na povrchu s vlhkostí vzdušnou a s vodou řek a moří, pod povrchem s vodami podzemními a s horkými vodními parami. Tímto působením vody proměňují se neustále hmoty nerostné, a povstávají horniny, usazující se na povrchu zemském pod hladinou vod, nebo vystupujíce z hlubin země v podobě lávy. Účinkuje pak voda buď *mechanicky*, drobíc skály a zanášejíc rozdrobené části do řek a moří, kdež se vrstevnatě usazují, nebo *chemicky*, vylučujíc rozpustné částky v kůře zemské.

Voda dešťová a sněhová, sbírající se v potůčky a řeky, jeví rušivou činnost na povrchu zemském, po každém dešti hrnou se stružky kalné vody po úbočích a stráních, vybrazďujíce zvolna výmoly; v dlouhých dobách mění se výmoly ve hluboká údolí, v nichž pak vody spojují se v potůček až v mohutnou řeku. Ještě větší účinek má však voda, do pevné hmoty následkem tíže vniklá a do hlubších vrstev se prosakující. Kdežto i nejprudší lijavec nevnikne v obyčejných našich půdách hlouběji než na 15 *cm* a jen v půdě velmi kypré někdy i na 30 *cm*, vniká rosa nejsnadněji do nepatrných skulinek a dutin mezi zrnka a prášky

země, a to nejen za husté mlhy, nýbrž neustále v každé době, kromě po dešti, kdež se nadbytek vláhy ze země vypařuje.

Nejrozsáhlejším působištěm vody jsou skaliny, což lze nejlépe pozorovati v kamenných lomech. Svrchní vrstvu tvoří tam úrodná prst barvy tmavé, propletená kořáním vyrůstajících i pomíšena ústrojnými látkami zahynulých již bylinek, pod ní leží vrstva světlejší, po kteréž následuje drobný štěrk a pak vždy hrubší kamení až nejspodněji mohutné, neporušené skaliny. Patrně i světlejší spodina a tmavší prst povstaly ze skaliny spodní. Sluneční paprsky zahřívajíce skaliny, roztahují teplem svým nestejně různé její součástky; tak povstávají jemné skuliny a trhliny, do nichž vnikají kapky vodní ze srážek vzdušných. Mrazy přeměňují vodu v led, jehožto rozpínavou silou se skulinka rozšiřuje, při tom voda rozpouští jednotlivé součástky, drobí tím kamení ještě dále a vniká do vrstev spodních. Voda pak obsahuje kyslík a kyselinu uhličitou, s nimiž přivádí všecky nerostné částky ve styk lučebný. Výsledek této činnosti jeví se na skalině nejprve změnou její barvy, pak tvořením se měk kého povlaku, který stále se šíří, čímž skypřuje skalinu, která zvolna se rozpadává — zvětrává. A sotva za přispění vzduchu vytvořila voda malounkou vrstvičku hlíny, hned jí přicházejí na pomoc miliony zdánlivě nepatrných, ale za to vytrvalých a vydatných pomocníků. Jsou to jemné kořínky z prvu lišejníků a mechů, pak travin, které dále kamení porušujíce vytvořují na skalinách vrstvu úrodné prsti.

Tomuto účinku neodolá kámen sebe tvrdší; vždyť i když podmořské sopky vychrlí žhoucí lávu, a tato stuhnuvši vytvoří ostrov, pokrývá se v několika málo létech zeleným kobercem rostlinným,

z něhož za nedlouho vyniká mohutný les, jak vidíme to na př. na sopečném ostrovu Stromboli.

Zvláštní úkazy objevují se tam, kde ve tvrdé hmotě skalní uložena jest hmota měkčí, kteráž se mnohem snáze vymílá. V té příčině známy jsou fantastické tvary skalin Adrspašských a Teplických, ač zdá se, že tam i mořské vody jevily svou rušivou činnost. Ještě více překvapují však takové tvary tam, kde se nalézají o sobě, nejevíce žádné souvislosti s hmotami blízkými; jsou to ponejvíce hmoty vyvřelé, které v kůře zemské stuhly, jež pak vodami byvši odplavena zanechala vyvřelou hmotu ve tvaru původním.

Zajímavým k tomu příkladem jest sloup, jejž nalezl proslavený badatel v krajinách točnových *Kent Kane* ve hrůzné jedné prorvě skalní. Vynikát tam na podstavci 90 *m* vysokém 160 *m* vysoký sloup zelenokamu zcela volně vzhůru trčící. Jiný případ vidíme na skalní bráně ve vysokém středoasijském horstvu Aktaji, kdež v t. zv. *údolí loupežnickém* zvedá se na šíré rovině mohutná skalní brána do výše 150 *m*. Takových příkladů možno uvésti množství a to jeden fantastičtější druhého.

Proměny tyto vyžadují staletí ba tisíciletí, a postup jejich uniká zraku současníků. Než jsou případy, kdy takové vymílání jeví se náhle, kdy najednou ohromné způsobí se převraty na povrchu zemském. Děje se to zejména tehdy, kdy pevné skaliny spočívají na nakloněně ploše hlinitých vrstev, které vodou snadno se vymílají a měknou. Jak děsný to zjev, když najednou celé hory, jejichž základy zdály se trčeti hluboko v kůře zemské, s pastvisky a křovinami, polemi a lesy řítí se přes dvory a celé vesnice, pochovávajíce všecko v jeden velký hrob! Na štěstí jsou zjevy takové jen vzácny, a obyčejně předcházejí je zna-

mení výstražná. Z prvu utrhují se jednotlivé skaliny, povstávají rozsedliny a prastaré skalní stráně počínají se povážlivě sklánětí. Jestliže však obyvatelé hor v tu dobu nedají se hned na útěk, jest veta po nich, neboť jakmile skalní svahy se dají s vrcholy svými v pohyb, nezbývá již času k útěku: v několika minutách následuje hrozná záhuba.

Nejstrašlivější bylo sesutí hory Dobrače v Korutanech dne 25. ledna 1359. Pata té hory jest podmílána řekou Cilou, a množství kamenů sválelo se již od nepamětných dob do jejího řečiště, až jmenovaného dne o půl noci velká část hory se odtrhla a zasypala 17 vesnic, 7 kostelů a 3 hrady. Podnes spatřují se v údolí Cilském rozmetané skály, nahromaděné tímto sesutím. Dne 4. září roku 1618 pohřbeno přes 2000 obyvatel městečka Plursu u Chiavenny v Italii ve zříceninách hory Conta. Kaštanový háj pokrývá nyní jejich společný rov. V novější době hrozné bylo sesutí hory Boyberku na vesnici Goldavu 2. září roku 1806. Z prvu vlnila se země, pastviny se převracely, stromy se hýbaly, a vše, i dvorce i lesy počaly se kolísati v okruhu vždy širším a širším. Obyvatelstvo uděšené, jakoby nastával soudný den, opouštělo své chýše; tu najednou otřásl vzduchem hromový rachot, jakoby spousta blesků uhodila do hory, a se strašlivým lomozem řítila se celá skalní stěna, mající několik milionů kostkových metrů obsahu. Teď teprvé nastalo hrozné divadlo: celé balvany a drobné kamení, keře a staleté stromy valily se o překot do údolí, a vše zahaleno bylo v kotouče prachu, jež způsobily šero ještě hroznější. V několika minutách zasypáno přes sto dvorů, tři bohaté vesnice nadobro zničeny a 500 lidí pohřbeno v ssutinách. A nedosti na tom: ssutiny svezly se do jezera Lovesského, tím vystoupla jeho voda do

takové výše, že vše kolem zatopila a hrozila zkázou dědinám níže položeným; na štěstí si rozvalinami prodrala voda nový odtok a krajina zůstala dalšího spustošení ušetřena. — Dlouhá léta po strašné události poskytovala celá krajina smutného pohledu, jakoby kletbou byla stížena; ale i tu čas zhojil hluboké rány, a zelený příkrov zvedá se nyní mezi skalními ssutinami, na nichž po staletích rozprostrou se nové žírné nivy a obydlené dvorce . . .

Mnohem účinnější než voda sama jest pevný její tvar, totiž *led*. Vidíme to na jaře v našich skalních údolích; sotva, že sluneční paprsky začínají tepleji ohřívati stuhlou zem, lze tam pozorovati živý ruch: za slabého ale stálého praskotu spadne brzy tu, brzy onde dolů kamének, ba někdy shrne se i celá hromada kamení. Přistoupivše blíže vidíme, jak celá skalní stěna jest prostoupena trhlinami, z nichž vytékají stružky roztálé vody, jež za teplejších dnů tam vnikla, a v zimě zmrznuvši skaliny roztrhala. Tak ničí se celé skalní stráně a především také temena hor, která stále více a více se níží, takže kdyby opět jinou silou nebyly hory vyzdvihovány, záhy by se celý povrch zemský změnil v jednotvárnou, mírně zvlněnou planinu.

Největší účastenství v ničení temen horských má vláha, jež sráží se na nich nad hranicí věčného sněhu. Když na horách napadne sníh, zůstane tam, jak známo, ležeti jen nad určitou čarou, která ovšem jest na rovníku nejvýše, k točnám stále se níží, až v krajinách polárních klesá k hladině mořské. Čím hlouběji pod touto sněžnou čarou, tím rychleji taje denním teplem sníh, takže na horách nejvýše leží drobný sypký sníh, doleji sníh zrnitý a nejníže celistvý led, který dole teplem letním taje a odtéká v četných potocích

a bystřinách horských. Rosa, jež na povrchu takového horského ledovce se sráží, jakož i voda, která na něm teplem slunečním taje, vyplňují neustále mezery mezi zrny sněžnými a ledovými, vnikají pod povrch ledu, tam zmrzají a vytvořují tak čím hlouběji k čáře sněžné, tím silnější ledovou vrstvu, kteráž měřívá až i 1000 *m* a ve stinných úžlabinách hor až hluboko do údolí pod čáru sněžnou se táhne. Tak na povrchu ledovce sice stále ubývá, ale vespod ho zase přibývá; z toho povstává pak pohyb celé plochy ledové ne nepodobný volnému toku mohutné, zamrzlé řeky.

Na ledovce padají se skal, je obklopujících, větší a menší kamenné úlomky, jež seřadují se v několik set metrů mohutné hráze, jež zovou *morény*. Bludné balvany, roztroušené po nížinách severního Německa, jsou zbytky takovýchto hrází z ledovců švédských, které ledové kry na povrchu svém odnesly a plujíce k jihu roztály a složily je na dno bývalého moře, jak dosud v okeánu se děje. Také Tatry měly své ledovce, jak svědčí o tom dosud kamenná hráze v údolí Zakopaném; Pyreneje a Alpy mají je až dosud.

Ledovce brázdí skaliny také svou spodinou, drobí je na písek a bahno, které pak s vodou z ústí ledovců do údolí přecházejí. Bystřiny, s hor stékající, pak pokračují, jak již dříve jsme poznali, v tomto zuřivém díle; tak odnášejí řeky do moří celá horstva, a opět i jimi vyrovnávaly by se protivy mezi vysočinou a nížinou až do úplného vyrovnání, kdyby tomu nepřekáželo povolné vyzdvihování se pevnin nad moře.

Ale mýlil by se, kdožby v účinku vod viděl jen sílu ničící. Voda jen zřídka kdy mění podstatu hmot, nýbrž přenáší je z většiny jen na místo jiné, kdež uloženy opětně podléhají vlivu neúmor-

ných vod; tak voda, co s jednoho místa odnáší, to usazuje zase na místě jiném; na jedné straně skály ničí, na druhém je obnovuje.

Bedlivým zkoumáním shledáno, že více než polovina skalních vrstev na povrchu zemském byla na nynější svá místa zanešena vodami v podobě písku a bahna. Soudíme tak především z působení vody, jehož my nyní dosud jsme svědky. Jako nyní, tak zajisté i před tisíci léty ukládaly se zemité látky, řekami unášené, na dně jezer a moří u vrstevné usazeniny; vždyť dosud zanáší lehká voda říční do širého moře hmoty, které přinesla z vnitra souší: těžší částky padají ke dnu hned při ústí řeky, kteréž následkem toho stále se prodlužuje a za příznivých okolností vytvořuje delta, jemnější látky odcházejí do širého moře, kdež zvolna klesají ke dnu. Právě volným usazováním hmot v moři vysvětlujeme si vrstevnatý sloh našich skalin; nejdříve padá ke dnu hrubý písek, pak následuje písek drobný a lehký jíl, a s těmito klesají také skořápky a jemné útvary neustále hynoucích živoků. A jelikož zas v různých dobách a na různých místech usazovaly se také rozličné hmoty a zbytky rozmanitých živočichů, můžeme z těchto souditi na původ jejich i na dobu jejich vytvoření i na poměry, za jakých se usadily. Studiem těchto poměrů zabývá se zvláštní nauka, již zoveme *zeměpytem* či *geologii*.

Zeměpytec poznává dle zbytků zvířecích, zdaž povstaly ty které vrstvy ve vodách pevnin či moří, a ze složení vrstev soudí, zdaž usadily se poblíže břehu mořského či daleko od něho. Hrubší oblázkový a písčitý nános ve vrstvách původu mořského předpokládá, že v místech těch kdysi do moře ústila řeka; kdežto jemné, hlinité vrstvy, jež postupem času stvrdly ve břidlice, vy-

tvořily se dále od ústí v širém moři, ale i jejich původ předpokládá přítomnost předvéké řeky. Tak kdyby nebylo řek vůbec, nemohly by tvořiti se z odplavených částí vrstvy zemské, a protože takové vrstvy nalezáme již v nejstarších útvarech zeměkoule, správně soudíme, že hned v první, pravéké době vynikaly rozsáhlé pevniny z rozsáhlého moře, které nikdy nepokrývalo celého povrchu zemského.

Ale tento účinek pozemních vod není snad jediným. Ne všecka voda odchází vypařováním se do vzduchu a řekami do moří, ale část její vsakuje se do vrstev zemních, kdež způsobuje rozmanité přeměny lučebné, které jeví se zase na povrchu zemském změnami až úžasnými.

Všecky usazeniny ukládají se ve vrstvách vodorovných, jenom u břehů mořských bývají mírně skloněny; a přece nalézáme je ve vrstvách skalních silně nakloněné, ba na úbočích hor téměř příkré a místy také rozmanitě zohýbané. S touto změněnou polohou současně kráčívá i změna jejich podstaty, takže na př. jedna část týchž vrstev jeví se u Petrohradu jako písčitý jíl, kdežto na bocích Urálu mají podobu pevného vápence, křemene a břidlic. Netřeba choditi pro příklady rozmanitého zvrstvení daleko, vidíme ť v každé skalině vrstvy více méně zohýbané; u hor pak vždy poznáváme uprostřed nejstarší prahorní jádro, které jako nejtvrdší tvoří i vrcholy hor, a k tomuto jádru přiléhají se všech stran vrstvy mladší. Toto zohýbání vrstev vysvětlíme si snadno účinkem vody. Do spodnějších vrstev zemských vcezuje se totiž voda, v níž rozpuštěno jest vápno nebo kyselina křemičitá, které pak vrstvy spodní nejenom zvolna přeměňovaly, ale také zvětšovaly. Protože však vrstvy tyto stísněny byly vrstvami soused-

ními, není divu, že vymačkávaly se vlnitě na povrchu zemském.

Mohl by snad někdo namítati, že znenáhlé bobtnání a vzniklé tím svrašťování vrstev zemských jest výjevem jen místním a podřízeným, kterými nedá se vysvětliti sloh velkolepého horstva, ale že ku vzniku jeho bylo potřeba sil mnohem mohutnějších, na př. dmoucí se horké hmoty, ukryté v lůně zemském. Ale uvažme, jak nepatrné mají rozměry i sebe mocnější vrstvy a sebe vyšší hory proti poloměru naší zeměkoule, takže k jich vytvoření místní změna kůry zemské zcela dostačí. Kdybychom myslili si celé moře Atlantské mezi Evropou a Amerikou pokryté zemskou vrstvou, 300 *m* silnou, a chtěli si pak to znázorniti v malém, tož bychom na mísu, na 2 *cm* naplněnou vodou, položili lístek nejtenčího papíru, který by as odpovídal zmíněné vrstvě. Protrhneme-li papír na některých místech, nabobtná řasnatě zvláště podél trhlin, i tehdy, když bychom naň položili těžkou lepenku, odpovídající vrstvě dvacetkráte mocnější. Porovnáme-li pak vrásky na papíru vzniklé se silou vrstvy, jakou nám papír představuje, shledáme, že zobrazují nám nebetyčná horstva 6000—10000 *m* vysoká. Tak nejlépe se o tom přesvědčíme, že převraty na povrchu zemském zdají se nám ohromnými jen podle našeho malicherného měřítka v metrech a stopách, a že u porovnání s rozsáhlostí zeměkoule jsou velmi nepatrny.

Nejvyšší hory zemské jsou asi na 7·5 *km* nad hladinu mořskou povýšeny, ale u porovnání se zemí naší obnáší jejich výška pouze $^1/_{850}$ poloměru zemského. Kdybychom tedy pořídili si ohromnou zeměkouli, měřící 10 *m* v průměru, byly by nejvyšší hory Himalajské ani necelých 12 *mm* vysoké, Alpy asi 5 *mm*, Krkonoše pouze

2 *mm*, a vyšší vrchy v okolí Pražském, asi 400 *m* vysoké, splývaly by s rovinou, měříce sotva $^1/_2$ *mm*, ač se v nich ve skutečnosti spatřují velkolepé převraty.

Stopujeme-li pozorněji činnost vod spodních, shledáme, že vyluhují některé částky hornin, hlavně za součinnosti kyseliny uhličité, tu ve větším onde v menším množství; ač pak volnému ale trvalému účinku jejich neodolá žádná hornina, přece nejsnáze rozpouštějí se mimo některé soli hlavne nerosty vápenité, jako vápenec, dolomit a sádrovec. Vyluhováním jich povstávají mohutné jeskyně podzemní, jaké nalézáme u Chejnova v Táborsku, u sv. Prokopa a sv. Jana nedaleko Prahy, kolem Sloupu mezi Brnem a Olomoucí a j. v. Někdy nevydrží pak stráně tíhu vrstev svrchních, ale tyto sřítí se dolů; tak povstávají hluboké propasti, jako na př. Macocha na Moravě a tak zvané Doliny v Krajině a v Dalmacii. Často se do jeskyň procezuje z vyšších vrstev vápenná voda, jež pak v nich vytvořuje vápenné rampouchy a sloupy, jež zoveme *krápníky*.

Krápníky nalézáme ve zmíněných jeskyních Sloupských, v Postojně v Krajině a mohutnější ještě v obrovské Mamutí jeskyni americké. Všecky tyto jeskyně krápníkové, povstavše jedním a týmže způsobem, jeví velikou podobnost, obsahujíce tytéž běloskvoucí rampouchy a pod nimi vyrůstající pilíře; jenom tvarem a rozměry se od sebe značně liší. Od malých skrýší, v nichž sotva místo pro člověka, zvedají se jinde mohutné dómy, jichž klenutí světlo pochodně ani nedostihne a jejichž dno, ztrácející se v čiré temnotě, poznáváme jen dle hukotu podzemních řek. Ale všude tatáž ozdoba stěn, stropu i dna, všude nalezneme krápníkové vodopády, kazatelny, oltáře, sloupy a p.; a všecky

ty rozmanité tvary vykouzlila příroda z vodních kapek.

Stojíme-li tiše v takové jeskyni, nasyceni krasou podivných tvarů, poučí nás sluch o tajemném jich staviteli. V hlubokém tichu slyšeti dopadání kapek vodních, v nichž rozpuštěno jest vápno, ze kterého krásy jeskyně znenáhla povstaly; znenáhla, neboť když chytali v jeskyních franckých vodu, takto skapávající, shledali, že ve 24 hodinách skanulo na jednom místě 54 *gr* vody, jež obsahovala 0.12 *gr* vápna. K vytvoření tudíž krápníku, měřícího desítinu kostkového metru, bylo by potřeba 6728 let, a jak často nalézáme krápníky 50krát ba 100krát větší. Ovšem výpočet tento neplatí snad pro všecky poměry, neboť hned vedle onoho místa mohlo býti tvoření se krápníků rychlejší nebo volnější; ale tolik nám přece číslo toto ukazuje, že uplynuly dlouhé, dlouhé doby, než vytvořily se tvary tak velkolepé, jak je v mnohých jeskyních krápníkových nalézáme.

Potoky a řeky vrstvami vápenitými protékající, jsouce nasyceny vápnem, usazují je na své cestě buď na spodnějších dutinách zemských, nebo na svých březích, a vytvořují tak nové vápencové vrstvy. Tak z jediných pramenů Nauheimských povstává do roka neméně než 500 m^3 vápence a dolomitu, které nabývají hutnosti mramoru, kde děje se usazování toto jen zvolna. Během tisíciletí jen tyto prameny vytvořily by ložisko vápence $^1/_8$ míle velké a 60 *cm* silné. Také horké prameny usazují často značné množství vápence, a to ještě rychleji než voda studená. Všeobecně známým toho dokladem jest Karlovarské zřídlo, které usazuje značné množství vápence rozmanitě zbarveného, jenž jménem „zřídelního kamene“ se brousí k rozmanitým ozdobám.

Ale nikde snad nemají vápencové vrstvy, usazené z pramenů horkých a studených, takových rozměrů jako v Italii. U San Filippa v Toskánsku vytvořily horké prameny lázeňské z nejkrásnějšího bílého vápence celou pahorkatinu, 80 *m* vysokou a na $^1/_2$ míle dlouhou. Předměty do oněch pramenů vložené potahují se vrstvou vápence v několika dnech. U městečka Tivoli vytvořují horké prameny travertin, v něhož, jménem „kamene Tiburtinského“ zbudována velkolepá stavba římského Colisea. Voda tamějších kaskad povléká také v několika dnech předměty ze dříví a z kamene, do vody zavěšené, třpytivými krystalky vápence, takže vypadají jako zasněženy. Velmi krásné útvary z usazeného vápence nalezl také *Čichačev* u Pambuk Kelessi nedaleko Smyrny v Malé Asii; vytvořilať tam vápenitá říčka nejpodivnější nánosy a mezi jiným také zbudovala si značně velký most přes jinou řeku.

Ale účinkem takovýchto vod vznikají nejen vrstvy hmoty stejnorodé, nýbrž povstávají také jejím účinkem jednotlivé nové nerosty; dáť se na rudních žilách a vůbec v dutinách skalních krok za krokem stopovati původ velké řady nerostů na mokré cestě. Prostupujeť voda nejen snad prostory jednotlivých úlomků a hrání, nýbrž vniká i do nerostů samých, a není kamene vodě naprosto nepřístupného. Tak v každém kameni, složeném z malých zrnek a hlatí nalézá se značně vody, která na př. živce v mnohých žulových skalách proměnila v kaolin; jinde zase jest voda příčinou umělého zbarvení chalcedonu a achatu. Voda však rozpouští nejen vápno ale také kyselinu křemičitou, a i z této zase vzniká celá nekonečná řada nových nerostů tím, že sama v horninách se usazujíc, vypuzuje z nich různé jejich součásti.

Hle jak podivným způsobem dovede voda přivésti život i ve hmoty neživé, které jsou nám obrazy tuhé ztrnulosti! Ale nejen vody souší a spodní působí při neustálé proměně pevné kůry zemské, činíť to měrou možno-li ještě značnější neobsáhlé vody mořské.

„Chceme-li učiniti si představu," praví *Reclus*, „o ničící síle mořských vln, vystupme za bouřlivého dne mezi Dieppem a Havrem na mořský břeh. U svých nohou vidíme zástupy spěněných vln, poháněných bouří, váleti se ku skalinám. Větrem, přílivem a proudem zároveň jsouce hnány vrhají se přes úskalí a pobřeží, a bijí na úpatí příkré zdi skalní. Příbojem jejich otřásají se mocné skaliny až do svých vrcholů, a hukot zuřících vod ozývá se hřímavě ve všech jeskyních. Strašnou silou do všech úžlabin smetená voda vymílá všecky částečky hlinité a vápenité, uvolňuje tak ponenáhlu balvany, ba strhává rázem i celé vrstvy, válí je přes břeh, rozbíjí v nesčetné úlomky a s rachotem je unáší. Jen z polovice vidíme dílo záhuby v pěnivých vírech, které kolem pobřeží hučí; celé poznáváme z toho, jak do nedohledna zbarveny jsou vlny unášenými ssutinami.

A hůře ještě než u břehů pevnin, vede si moře na březích ostrovů, které zuřivé jeho zhoubě jsou se všech stran vystaveny. Vizme jen výspu Helgolandskou nedaleko ústí Labského. Před sto léty ještě byl ostrov ten spojen s pevninou skalním hřbetem, po němž bylo možno při odlivu suchou nohou přejíti; nyní projíždějí tudy bezpečně největší lodi; také ostrov sám byl mnohem značnější, ale vlny ohlodávají jej kus po kuse a přijde doba, kdy celý ostrov zanikne v širém okeánu. Ale jaký div, vždyť celý břeh jest rozhlodán a vymlet: tu zbývá ještě obrovský balvan,

ztýčený jako věž, zbytek to mohutné skaliny, onde vymlely si vlny slávobrány, které voda čím dále tím více vymílá, takže místy již hrozí sesutím, tu zase jest úzká úžlabina, vnikající daleko do ostrova, a tak to jde kolkolem až k severní části, kdež kupy skalin, dříve již urvaných, po nějakou dobu tvoří hráz proti příboji vln.

Činnost okeánu neomezuje se však jenom na břehy, i ve hlubinách jeho dějí se neustálé převraty. Tak vybrazďují spodní studené proudy neustále na jednotlivých místech mořské dno, a zejména ramena proudů zasahují mocnou silou do mělkých zálivů, jež prohlubují, až někdy protrhnou úžiny zemské. Takovým způsobem vybrázdilo si rameno proudu golfského v době naplavenin průliv La Manche mezi Anglií a Francií, podobně vyhloubil si mořský proud, když vyzdvižením severní Afriky vznikla nynější pustá Sahara, průliv u Dardanell a Gibraltaru. V severní části Atlantského okeánu poblíže Severní Ameriky tekoucí proud točnový, přicházející ze zálivu Baffinova vymlel na dně mořském strouhu obrovských rozměrů; podobné úžlabí nalézáme na východním břehu Grónska, kdežto Špicberky jsou od Norvéžska odděleny mořem střední hloubky 430 *m*, klesá dno mořské mezi Špicberky a Grónskem rychle na 3200 *m*.

Ale moře nebourá jen, ono také staví; vidíme to již na mořských proudech. Kde pohybuje se proud podél břehů, z nichž se řeky vylévají do moře, tam zanáší nános daleko od ústí do moře: tak záliv Mexický neustále se vyplňuje a stává mělčím ohromnými nánosy řeky Maraňonu. I rozsochaté fjordy moře vyrovnává, zanášejíc do nich svůj písek, a vedle toho neustále ohlodává a zakulacuje břehy i na těchto jakoby ocelových ska-

liskách. Ovšem nemůžeme stopovati v moři další postup částek s naší pevniny, jako vše co děje se v hlubokých tůních mořských zůstává nám ukryto. Můžeme však domýšleti se, že moře z nich tvoří nové hmoty, jako i naše skaliny a hory povstaly na dně mořském z ještě starších, vodou zrušených prahor.

Nánosy, jež moře bezprostředně takto buduje, právě z těchto příčin umenšují stále pevninu, ale za to prostředně vytvořují způsobem mnohem složitějším souše nové, kterýmiž se úbytek onen zcela vyrovnává.

Jako prostředníků užívá k tomu okeán přerozmanitých zvířátek, která vypocují vápencové schránky neboli trsy z vápenatých látek ve vodě rozpuštěných. Přivádějíť řeky do moře neustále rozpuštěné látky, které by se v něm hromadily, až by konečně byl živočichům v moři pobyt nemožný. Tak zejména přinášejí vody značné množství uhličitanu vápenatého, a přece u vodě mořské jest ho množství jen nepatrné. Všecko vápno však, jak do moře přichází, pohlcují nesčíslná mořská zvířátka: žijeť v moři na tisíce druhů měkkýšů, kteří všickni budují své různotvaré ulity z této látky. Ale poměrně velcí tito stavitelé daleko překonáni jsou co do výsledku práce mnohem menšími, ba téměř nepatrnými zvířátky, jež opatřena ohromnou schopností plemenivou, žijí všude, kde jen život zvířecí jest vůbec možným. Bylyť nalezeny jejich vápenité skořápky nejen v tůních moří tropických, ale vynešeny jsou na povrch i v mořích polárních, a to z hloubek 7000 *m*.

Tito maličcí stavitelé budoucích hor jsou nám známi teprvé od roku 1731. Zřídka jen dosahují jejich domky takové velikosti, že je prostým okem lze viděti, ale pod drobnohledem jeví nám pře-

rozmanité tvary ozdobné, podobající se ulitám hlemýžďů, ammonitů a jiných dokonalejších zvířat. Každá ulita sestává z celé řady malých komůrek, kterých stářím přibývá, a které jsou opatřeny četnými, jemnými otvory; odtuď zovou se také *dírkonožci* (foraminifera). Těmito otvory vyniká hmota zvířátek ve způsobě jemného, kořínkovitého vlásení, podle něhož nazývají je někteří také *kořenonožci* (rhizopoda). Celkem stojí na nejnižším stupni vývoje: skládáť se tělo jejich ze zdánlivě stejnoměrné slizké hmoty, na kteréž ani nejsilnějším zvětšením nenalezeno dosud stopy ústrojů.

Nejprve seznány byly v moři Adriatickém, ale pozdějším bádáním shledáno, že obývají v ohromném množství všecky okeány, ba že zanechaly stopy i ve všech křídových horstvech všech věků. O rozšíření jich svědčí již to, že téměř všude, kde daleko od pevniny spuštěn hloubkoměr do moře, vytaženo jemné bahno, které po bedlivé zkoušce ukázalo se, že jest složeno pouze ze samých schránek kořenonožců, aniž by obsahovalo jediné zrnko písku. Dno mořské jest tudíž rozsáhlým hřbitovem, na němž ukládala se po tisíciletí pokolení za pokolením oněch nejmenších zvířátek, jichž 270 millionů se vejde na 1 kostkový metr, a přece vytvořují se z nich v hlubinách mořských celé hory, jichž podstatou jest látka z pevniny do moře zanešená. Tak vytvořily se na př. vápencové vrstvy, na nichž stojí Paříž, ba veškerá horstva křídová z ulit těchto zvířátek na dně mořském; a kdyby jednou hlubiny mořské očim našim se objevily, uzřeli bychom krajinu věčného ledu, kde údolí i pohoří zahaleny jsou jakoby sněhem bílých, sypkých, vápenitých ulit. Proti výsledkům těchto drobnohledných trpaslíků mizí i nejnápadnější výtvory zvířat velikánů.

V širém moři nemohou však pocházeti výtvory tyto z uhličitanu vápenatého, kterého tam ani stopy nebyly nalezeny, nýbrž nutně vznikají rozkladem síranu vápenatého. Ale i množství sádry zdá se býti od věků stejné, a tak i tu nutně stává příčina této rovnováhy. *Mohr* vysvětlil ji způsobem nemálo duchaplným, ukázalť, že, jako na zemi podporuje se na vzájem vzrůst rostlinstva s vývojem živočichů, tak tomu jest i v moři. Rostliny mořské totiž rozkládají sádru, berouce z ní síru ke zbudování svých látek bílkovitých; a toto uvolněné vápno právě, stýkajíc se s kyselinou uhličitou, jež všecka zvířata vypouští, dává uhličitan vápenatý, jehož třeba ku stavbě ulit. Hynutím a zahníváním zvířat a rostlin vyvinuje se však sírovodík, který z části spojuje se s kovy na sírníky, jež padají ke dnu, ale z větší části opět okysličuje se na kyselinu sírovou, kterou se vytvořený vápenec, pokud kyselina stačí, rozpouští a dává s ní opět sádrovec. Tak vidíme v moři podobný koloběh látek pomocí životných výkonů rostlinstva a zvířectva, jaký nalézáme na pevnině; a z něho právě vysvětlujeme si, proč se ani sádrovec, ani vápenec v mořích nehromadí, třeba že vápna stále větší množství do moře přechází.

Podobným způsobem vylučuje se v moři ještě jiná látka, tvořící podklad naší země, totiž kyselina křemičitá. Nalézáme totiž v bažinách, v jezerech, v řekách i v mořích, zejména při ústí velkých řek do klidného moře, jiná, stejně malá zvířátka, *mřížovce*, kteří užívají této látky ku zbudování svého obalu. Dle bádání *Ehrenbergova* tvoří se ve přístavu Výmarském ročně přes 1700 m^3 těchto křemičitých skořápek, ač větší jich druh jest tak malý, že jich jeden million vejde se do 7 cm^3. O mnohých těchto živočiších jest dosud

spor, zdaž snad nenáležejí k rostlinám, a také mnohé druhy t. zv. nálevníků, jež prvý jich badatel zmíněný Ehrenberg počítal k živočichům, řadí nyní botanikové mezi nejnižší rostliny, jež zovou *rozsivkami*.

Ale buď tomu jakkoli, vezdy obdivovati se jest jejich velkolepým výsledkům, které jsou následkem bezměrné jich plodivosti. Ehrenberg pozoroval po 18 dní jedince druhu Hydatina ceuta a shledal, že se ve 24 hodinách zečtyřnásobnil; každý nový tvor rozmnožoval se týmže způsobem, takže jednoduchým ale obtížným výpočtem shledáme, že ve 30 dnech rozmnoží se jedno zvířátko na trillion jedinců. Některé druhy množí se však způsobem ještě větším, neboť nejen že se zosmeronásobí, ale rodí vedle toho značný počet vajíček, takže rozmnožování jich přestupuje všechen náš výpočet. Unešen tímto zjevem drobnohledného života, řekl prý znamenitý geolog *Bischof*: „Zvolal-li Archimedes: „Dejte mi pevný bod mimo zemi, a vypáčím ji ze stěžejí!“, tož můžeme zase my zvolati: „Dejte mi jediného pancéřníka a v krátké době vytvořím jeho pomocí z křemene světových moří nebetyčná horstva.“

Vedle těchto drobnohledných zvířátek spolupůsobí však také při budování pevnin řada ústrojenců dokonalejších, zejména pak *polypi*, jichž společenské příbytky zoveme *korály*, mezi něž patří také náš červený korál šperkový. Hlavním jevištěm činnosti polypů jsou teplé mělčiny mořské po obou stranách rovníku v šíři asi 3800 kilometrů, ač místy podporovány teplými proudy a mělkým mořem vnikají ještě dále, jako u Floridy v severní Americe a v Rudém moři u břehů afrických; studenými proudy zase zatlačují se blíže k rovníku, jako na př. u západního pobřeží

jižní Ameriky. V pásmu tom žijí tato skálotvorná zvířátka všude v úžasném množství, ale nejhojněji v Tichém okeánu, jehož ostrovy a pevniny jsou obstoupeny rozsáhlými korálovými útesy, ba kdež jest na 300 ostrovů vytvořeno jich činností. Také Indické moře jest bohato těmito zjevy, na př. hustá souostroví u břehů Indických Lakedivy a Maledivy jsou naskrze ostrovy korálovými; v moři Atlantském pochází odtud souostroví Bermudas, útesy Brahamské a velký díl Floridy.

Polypi koráloví, žijíce nejhojněji mezi 30—40 *m* hloubky, vytvořují nejenom jednotlivé korálové kmeny, nýbrž celé trsy a houště kmenů, zhusta vedle sebe na dlouhé prostory; při tom napomáhají jim ostnokožci, plži, lasturovci a ryby měrou nemalou, ba někdy nalézáme větší počet ulit než trsů korálových. Mezitím pak co dolejší vrstvy korálové hynou, vyrůstají nahoře vždy nové plné útlounkých, slizkých pohárků polypových, až dosáhnou hladiny mořské. Takto vytvořené útesy mívají až několik hodin šířky, 300—400 *m* výšky při délce 200—300 kilometrů; největší takový nalézáme u severovýchodního břehu australského, měřít s několika málo přetrženinami na 8300 kilometrů v průměrné šířce 150.200 *km*, kteráž místy se na 400—700 zvětšuje.

Když dosáhnou takové útesy hladiny mořské, počne je vlnobití ničiti, ulamuje jich částky, drobí a roznáší je po útesu; tak promění jej, mezi tím co vytvořování nových vápenných kmenů neustále trvá, v pevný shluk odumřelých a jinými čilými živoky pokrytých vápenných skal, které jako ploché ostrovy z moře vynikajíce, jsou plavbě korábů velmi nebezpečny.

Útesy tyto vskutku jsou stále plny života. Když jsou ještě ponořeny pod moře, vzbuzují

údiv plavců, nevylíčitelnou pestrostí barev a krásou přerozmanitých tvarů, pokud klidná hladina neščeří se většími vlnami. Jaký div, že plavec opřen o kormidlo bezděky zadívá se na podmořské skaliny, vida s úžasem, jak po záhonech, plných přerozmanitých květů, vznášejí se různě zbarvené rybky, jako motýlové a ptáci. — Než kormidlo, vypadnuvši z ruky, rozčeřilo vlny, a na okamžik zvedly se mírné kruhy po hladině mořské; jako čarodějnou hůlkou dotknuty vidíme skaliny, ponořené v temnou šeď, plné výstupků a rozsedlin, od nichž se plavec s obavou odvrací. Nárazem kormidla vzbuzené vlny zahnaly do vápencových skrýší milliony polypů, jichž tělo právě třpytí se duhovými barvami, kdežto jejich trsy jsou neúhledné keře.

Když pak útesy vyniknou nad moře, a tvůrci oněch skalních ostrůvků pohynou, přiženou k nim vlny mořské dříví, chaluhy a zbytky živočišné, jichž zetlíváním a zvětráváním vytvoří se na povrchu skal úrodná prst, v níž vyklíčí po nějaké době i semena, větry vlnami a i ptactvem tam zanešená, a nově zrozená země pokrývá se zeleným, rostlinným kobercem. Záhy vyrůstá tam i palma kokosová, až vytvoří stinný háj, který tamním skromným domorodcům skytá vše, čeho k výživě své potřebují. Tak i na vlnách mořských střídá se smrt a život: smrt jedněch má v zápětí rozvoj života druhých. — V mořích evropských na štěstí plavby námořské útesů korálových nenalézáme, ale zeměpyt poučuje nás, že bývaly doby, kdy také Evropa byla domovem polypů korálových, kterým se tu tak dobře vedlo, že vytvořili stavby ohromných rozměrů. Shledáno totiž, že příkré skaliny dolomitského vápence a dolomitu pocházejí ze starých útesů korálových, ba někteří tvrdí,

že celý pás na severním úpatí Alpského horstva v Rakousku býval takovým útesem. Dle náhledu *Sturova* bývala někdy celá tato část Alp obehnána zdí korálovou, muselo tehdy nastati podobné klesání kůry zemské, jak je nyní pozorujeme v moři jižním. I v Čechách nejsou útesy korálové vzácny, mimo na jiných místech nalézá se útes korálový poblíže Svagerky u Prahy, kdež jest hojně skamenělin *korálu voštinového* (Calamopora bohemica). Teprve v době křídové nastala nová změna v podnebí, která zničila rozvoj a život polypů evropských a obmezila je na moře, v nichž dosud žijí. —

Moře však i přímo svými látkami minerálnými působilo při zbudování vrstev zemských, a jsou to především rozsáhlá *ložiska solná*, která nyní ve vrstvách zemských nalézáme uložena. Slané jíly, sůl kamennou provázející, obsahují často otisky mořských tvorů, a není tudíž pochybnosti o původu těchto vrstev. Nasvědčuje však tomu také způsob a hmota těchto solných ložisek: usazovalyť se při ubývání a vysýchání vod mořských nejprve soli tíže rozpustné, a po nich teprve ty, které snáze se ve vodě rozpouštějí. Poučným toho dokladem jsou nám ložiska Hassfurtská poblíže Magdeburku v Německu. Nacházíť se tam asi 300 *m* pod zemí ohromné ložisko solné, mohutnosti posud neproniknuté; v nejdolejších vrstvách uložena jest ryzí sůl kuchyňská, v mocnosti asi 270 *m*, rozdělena tenkými proužky bezvodé sádry, ve vrstvy 2—15 *cm* mocné, jako kdyby roční usazeniny jimi byly odděleny; na soli spočívá pásmo síranu hořečnato-vápenatého a draselnatého, asi 34 *m* mocné, obsahující hojně soli kuchyňské, ještě výše leží 40 *m* silná vrstva síranu hořečnatého a nejvýše pásmo karnallitu na

43 *m* mocné, směs to kamenné soli, hořké soli a snadno rozpustných solí draselnatých. Všecky tyto rozmanité sloučeniny nalézáme také ve vodě mořské, a podaří-li se jednou určiti poměrné množství těchto látek, budeme moci posouditi z toho složení pravěkých moří.

Podobně Sahara a step Kyrgizská, jež nejsou než dno moří nyní vyschlých, celé jsou pokryty nejen kuchyňskou solí, ale také solí hořkou a jinými v moři rozpuštěnými látkami, zvláště sádrovcem, zrovna tak jako se objevují v umělých solivarech na mořských březích.

Přehlédneme-li celkem účinek vody v pevné kůře zemské, shledáváme, že voda jest hlavní příčinou neustálých změn v tuhém jinak obalu, která, co po věky budovala, záhy zase ničí, ale opět vybouzí z porušené hmoty tvary nové. Celkem nelze upříti, že ničící činnost má u vody převahu nad činnost její budující, neboť co na souši urve, to ukládá ve hlubinách mořských, kdež zůstane vše po věky klidně uloženo. Kdyby nebylo vnitřní činnosti zemské, voda by záhy přeměnila naše horstva ve planinu mírně zvlněnou a zeměkoule nejevila by záhy ani těch málo vyvýšenin, které nyní rozmanitost jejího povrchu působí. Ale voda mocnou svou rozpustností má úkol daleko vyšší: upravujeť hmoty nerostné, aby mohly přeměniti se v těle zvířecím a rostlinném ve tvary ústrojné, mnohem dokonalejší; voda rozpouštějíc hmoty nerostné, jest nevyhnutelnou prostřednicí mezi bujným životem a tuhou smrtí.

IV. Kapitola.

Vztahy vody k rostlinám a živočichům.

Voda jest podstatnou částí rostlin a zvířat. — Rostliny vodní a jejich význam pro obyvatele pobřežní. — Poměr vody k živočichům. — Zvířata vodní. — Porovnání zvířat a rostlin vodních s pozemními.

Zkoumáme-li bedlivěji podstatu rostlin a tělo zvířat, shledáváme, že z velké části skládají se z vody, jejíž množství pouhým sušením snadno určíme. Nalezeno, že rostliny chovají celkem až 80—90%, ba vodní rostliny ještě více vody, kdežto tělo lidské chová jí asi tři čtvrtiny celé váhy.

Jsou to především některé rostliny tropické, které chovají téměř neuvěřitelné množství vody. Tak roste ve Východní Indii úponkovitá liana, již zovou *„rostlinným pramenem“* (Phytocrene), z jejíž větví, když je prořízneme, vytéká hojnost zcela čisté vody, jež jest cestovateli v tamních krutých žárech velevítanou; v jihoamerické Venezuele roste *strom mléčný* (Galactodendron dulce), druh to fíkovníka, který, když ho nařízneme, vypouští mléko lahodné chuti a aromatické vůně, kterého tam u velkém množství požívají. Jest tedy Venezuela pravým rájem pro naše hospodyňky, které by tam nalezly vedle kávovníka také rostlinný cukr ve třtině a chutné mléko ve stromích, a ani dobrý rostlinný chleb tam neschází. *Strom života* či „ravenala“ na Madagaskaru chová jako sestra její Urania Amazonica, *nebešťanka amazonská*, v Jižní Americe, v listech obalujících stonek hojné vody, která vytéká, když list napíchneme.

Neobyčejné množství vody chovají také mořské chaluhy, jichž objemné stvoly usuší botanik v ploché stužky, kterých na sta uchovává v jediném herbáři.

Nemusíme však choditi ani tak daleko, vzpomeňme si, co vody chovají některé naše plody; vzpomeňme si jen na ovoce jádrové i peckové, na révu, okurky a zejména tykve, jež všecky chovají více než 90% vody.

Hojně vody nalezneme také i v poměrně malých částech rostlinných, kde bychom jí v takém množství netušili. Tak na př. čerstvě poražené dříví bukové ztrácí téměř polovici své váhy, necháme-li je vyschnouti, a když je pak ještě umělým teplem vysoušíme, ztrácí opětně as 10% vody. Průřizem má čerstvě poražené dříví asi 40% vody, z toho po 8—10 měsíčném vysoušení na vzduchu ztrácí asi 25%, takže „suché“ chová 15% vody. Nemůžeme se tedy diviti, když do čerstvého dříví ve stavbách, rychle provedených a řádně nevysušených dává se houba, ani když nový nábytek v pokojích vytápěných praská, vždyť i starodávný nábytek, blízko ke kamnům postavený, dostává trhliny, neboť i staré jeho dřevo chovalo ještě vodu.

Vždyť všickni to známe, jak semínko rostlinné při dostatečném teplu a vláze klíčíc probouzí se k životu, kdežto nemajíc vláhy hyne. Jest sice v každém semeni nahromaděno s dostatek látek výživných k prvému jeho rozvoji, ale přece bez vláhy nevyklíčí. Četnými zkouškami shledáno, že každá rostlina k úplnému svému vývoji potřebuje určitého množství nejen světla a tepla, ale také vody. Víme, že rolníkovi suchá léta ničí úrodu rovněž tak jako povodně, krupobití nebo mrazy. Ovšem také přebytečná vláha některým rostlinám škodí, hlavně tím, že, když

vývoj jejich dokonán, jednak jejich ústrojí ničí, jednak probouzí sotva dozrálé semínko k novému rozvoji, čímž se toto na př. u obilin (zrostlého obilí) stává nezpůsobilým k potravě lidské.

Důležitost pak vody pro vzrůst rostlinstva spočívá v tom, že rostlinstvo přijímá své látky výživné pouze ve tvaru tekutém, a jen nepatrnou část nerostných látek také ve stavu plynném. Ani nejjemnějším rozptýlením látky ve vodě nerozpustné nedocílíme toho, aby vniknouti mohla do rostliny jako živina, byť i jí vskutku byla. Rozmícháme-li něco křídy jemně utřené ve vodě, takže se voda mlékovitě zakalí, a ponoříme do ní vyvinutou již rostlinu, vnikne do rostliny jen ona nepatrná část vápna, která se ve vodě rozpustila, všecka ostatní, když voda se vypařila, zůstane na kořínčích rostliny a na stěnách nádoby.

Nevidíme ovšem na tuhých semenech nebo na jemných kořínčích ani značným zvětšením žádných otvorů, jako jich nevidíme ani na své kůži ani na měchýři, ale přece vniká voda zvláštní vlastností tenkých blan, t. zv. *prolínavostí*, do buněk rostlinných, a s ní i částky rozpuštěných látek pevných, kterých také v roztoku ani nejsilnějším zvětšením nevidíme. Přijímá tudíž také rostlina mnohem více vody, než by jí snad potřebovala k vývoji své podstaty, ale vždy stojí toto množství v přímém poměru s oním, v němž se jednotlivé pevné živiny rozpouštějí. Rozpouští-li se totiž fosforečnan vápenatý ve 1000 částech vody, tož rostlině nutno jest pojmouti 1000 *gr* vody, aby přijala 1 *gr* fosforečnanu vápenatého.

Jelikož pak rostlina neustále, vyjímajíc zimní odpočinek, přijímá potravu, tož jest jí pojmouti mnohem více vody, než pro sebe spotřebuje, ba více než dovede vůbec unésti. Tento nadbytek

vody ztrácí se z rostlin vypařováním do vzduchu, a již Angličan *Štěpán Hales* (narozený roku 1677, zemřel roku 1761), zakladatel nauky o výživě rostlinné, měřil množství vody rostlinami vypařované. Tak nalezl při slunečnici, že listy svými ve 12 hodinách vypařuje 6 *kg* vody; vypařování toto zvětšuje se při teplém, suchém počasí a umenšuje se při počasí vlhkém; v noci obnášelo pouze 1 *kg*, někdy i úplně přestalo. Dubové listí vypouští ve 12 hodinách $29\frac{1}{4}$krát tolik vody, co samo váží, průřizem dává 1000 listí $\frac{1}{2}$ *kg* (vlastně 535 *gr*) vody. Jinými pokusy shledáno, že dub, jehožto koruna měla asi 7 *m* výše, a tudíž okrouhlým číslem asi 700.000 listů, vypařil od 16. května do 24. října tolik vody, že by na prostoře jeho koruny dostoupila výše 5·39 *m*, tedy as $7\frac{1}{2}$krát tolik, co obnášela v téže prostoře spadlá voda za celý rok.

Uvážíme-li nyní, co stromů nalézá se v jediném lese, seznáme, jak ohromné množství páry za jeden den ze země do vzduchu přechází, a tak si vysvětlíme, jaký úkol má rostlinstvo v oběhu vody. Nyní domyslíme se také, *proč v lesnatých krajinách více prší než bezlesých*, a proč nešetrným kácením lesů hlavně v místech, kde prameny potoků a řek se prýští, prvé tak bohaté vodou krajiny a často i velmi lidnaté a stojící na výši kulturní, jsou nyní pusty jako krajiny Maloasijské, rozsáhlé země mezi Eufratem a Tigridem; domyslíme se, proč jest nyní léto v Řecku tak suché a parné, proč jest Dalmacie nyní tak neúrodna. A tu připadá nám na mysl zdánlivě záhadná ta slova, že kvetoucí druhdy blahobyt Dalmacie pohřben jest v lagunách Benátských, jichž pravdivost sami uznáme, vzpomeneme-li si, že koly, na nichž celé Benátky jsou vystaveny, pocházejí ze

bohatých jindy, ale nyní na dobro vykácených lesův Dalmatských.

Víme však také, že se proměnou vody v páru zadržuje velké množství tepla, a tak nyní poznáme toho příčinu, *proč skytá nám strom za parného dne tak milý chládek, a proč krajiny, ve kterých jest mnoho lesů, jsou mnohem chladnější než ty, kde strom jest vzácností.* Není tedy úkolem stromů v přírodě jenom udržovati pravidelnost ve srážkách vzdušních, ale také upravovati teplotu té které krajiny.

Seznali jsme již na slunečnici, že rostlina v různých dobách vypařuje také různé množství vody; z toho lze souditi, že rostlina v rozličných dobách také rozličné množství vody přijímá. Měnit se to v období denním i ročním. Na jaře stromy přijímají nejvíce vody, tato rozpouští látky výživné v předešlém roce nahromaděné, uvádějíc je do proudu ze stavu strnulého, čímž povstává mocný vzrůst, neboť z *první mízy* vyrůstá stromu i keři nejvíce výhonků. Proud mízy jest tak silný, že přemáhá i tlak vzduchu a začíná, jakmile ustálila se teplota jarní asi na 10° C; čím více pak přibývá listí, jímž voda se vypařuje, tím méně má rostlina mízy.

Míza tedy jest vystupující voda, kteráž, pojata byvši drobnými kořínky z půdy, obohacuje se povolně výživnými látkami, jež v buňkách byly z nerostných látek pomocí světla slunečního vytvořeny a nahromaděny; tak přichází míza, schopná tvoření nových částic rostlinných, až do pupenů, které se účinkem tepla a světla rozvíjejí v listy, výživné látky dále spracující. V nich přetvoří se pak vodnatý roztok minerálných látek ve šťávu tvořivou, která při stromech a keřích sestupuje pod korou dolů, vytvořujíc tam nové kruhy bunic

dřevnatých i všecky ostatní částky rostlinné, až dojde ke kořenům, jež nové tvoří a staré obrozuje.

Tím však není úkol šťávy v rostlině skončen; vytvořují se z ní v jednotlivých buňkách škrob, cukr, oleje mastné a etherické, barviva atd., jež všecky původ svůj mají ve plynných součástkách vzduchu, přecházejících z listí do šťávy, která je v určitá místa rozvádí.

Ale ani tím není ještě význam vody pro rostliny vyčerpán. Jsouť přemnohé, které rostou jen ve vlhké půdě nebo jen ve vodě. Jsou to druhy velmi četné, s květy často krásně zbarvenými, které u nás dosahují jen skrovných rozměrů, ale tím nádhernější jsou ve krajinách tropických. Tak roste ve vodách Madagaskarských obrovská *Strelitzia*, s listy lopatkovitými a motýlkovým květem; na vodách Nilských plove proslulý *květ lotosový*, jehož krásné květy i úhledné plody byly Egyptanům vzorem při rozmanitých ozdobách šperků, nářadí i staveb chrámových. A jak nadšeného líčení dočítáme se teprv o *Viktorii královské* (V. regia)! „Konečně jsme na místě a plujeme v plochém člunu k největšímu divu rostlinstva. Ohromný list, měřící as 2 *m* v průměru s vysokým, ohnutým, na vrchu světle zeleným, vespod s temně růžovým okrajem, kolébá se na vlnách. V udivení utkví však zrak náš na květu, jemuž rostlina tato náleží: jest to mohutná růže, složená z mnoha set lístků, jichž barva přechází od jasné bělosti do světlerůžové a pleťové. A sotva nadzvedneme zraku, zahlédneme na sta takovýchto květů po tiché hladině. Spodek listu jest protkán mocnými žilkami, a není divu, že hejna vodních kachen zvolila si tyto listy za svá odpočívadla, neboť jediný z nich unese tíži 13 *kg*. Z květů vystupuje

líbezná vůně, podobající se vůni květů oranžových, jež krásu její jen zvyšuje. Jako celá rostlina jest i plod její velkolepý: dosahuje často velikosti dětské hlavy a chová moučná semena, uložená v houbovitém tkanivu, jichž tamní obyvatelé požívají. Věru jakoby se v této rostlině byla vtělila nepomíjitelná tvořivost vody a tepla, a pokud se Viktorie šíří, dotud panuje v rostlinstvu největší bujnost a krása.“

Také moře, zdánlivě nekonečná to vodní poušť, chová v lůně svém bohatý život rostlinný, nahražující skrovný počet druhů bujným vzrůstem a krásou barev. Ponoříme se v mysli do hluboké tůně mořské. Netřeba jíti daleko, již břehy Helgolandu skytají nám mnohé zajímavosti. Shledáme tam chaluhy, z nichž některé své řídké větve vysílají vzhůru k volnému světlu, jiné kloní je dolů, z nichž pak velké množství růžových listů na různé strany se rozchází. Mezi nimi proplétají se mořské řasy, barvy nahnědlé, jichž žlutohnědé, slizké a lepkavé listy dosahují značné délky. Bouře z pravidla urvou ohromné množství jich ode dna mořskéhoa vynášejí je na břeh, kdež je domorodci horlivě sbírají; poblíže vyrůstá ze skaliny jiný druh jako černá, hustá vlasovina, chovající klihovatou šťávu, jíž se k výrobě klihu užívá.

Nadšenými slovy vypisuje *Quatrefages* podmořské lesy u břehů Sicilských, ale snad nikde není bujnějšího rostlinstva než při západním pobřeží Severní Ameriky u ostrova Sitky. Jako v pralese tlačí se tu rostlina k rostlině. Malé *konfervy* povlékají tu půdu jako mechovým kobercem, v němž *mořský salát* širokými svými listy dělá ladné pohyby. Mezi nimi pyšní se plášťovité květné *řasy*, skvostným šarlatem; rozmanité *chaluhy* obetkaly skaliska temně olivovou zelení, v níž třpytí se

skvostná růže mořská svou jemnou hrou barev. Tu žlutě, onde zeleně, tu zase červeně se třpytíce, tu v obrovské vějíře se prostírají, onde v široké listy několik metrů dlouhé složeny představují podivně sítkované *agary* větší křoviska v podivném tom lese. Stromy zastupují v něm až 10 *m* dlouhé, široké pásy vlajících *čepelatek*, pomíšených s kosmatě rozvětvenými druhy *macrocystis*, jež vznášejí se pomocí hruškovitých měchýřů; vedle nich vynikají stvolnaté *alarie*, jichž kmen obepjatý podivně vytvořenou manšetou šíří se nahoře v obrovský list, často až 15 *m* dlouhý. Ale nade všecky vynikají *nereocysty*: z kořenů, korálům podobných, vystupuje nitkovitý stvol až do délky 25 *m* rozšiřující se povolně v mocný, kyjovitý měchýř, na tomto pak rozkládají se úzké chvosty až 10 *m* dlouhých, úzkých listů. Mohli bychom je zváti palmami mořskými; a při tom vyrůstá mohutná tato rostlina v několika měsících, neboť každoročně odumírá a z plodů z nova vyrůstá. Její blízká příbuzná *nereocystis Lütkeana* nebývá ve kmenu silnější obyčejného motouzu, ale končí ve 2 *m* dlouhé měchýře, jichž vrchol ozdoben jest 10—15 *m* dlouhými listy; v mořích kolem bývalé Ruské Ameriky tvoří rozsáhlé lesy.

Bez odporu největší rostlinou mořskou jest druh t. zv. *macrocystis pyrifera*, dlouholistka hruškonosná, rostoucí poblíž mysu Hoornova, která měří 100—170 *m* délky. Jedinou touto rostlinou s ohromným množstvím listů pokryje se značný kus země. „Na každé skále“, praví Darwin, „od hladiny odlivu až do největší hlubiny, jak u samého pobřeží, tak daleko od něho roste tento obrovský strom. Kmen jeho jest oblý, hladký, sliznatý, mající jen zřídka kdy více než 3 *cm* v průměru. U některých skalin, na nichž jest upevněn, nedopadla olovnice

ani po 50 *m* ke dnu. A protože dlouholistka neroste z přímá, nýbrž v ostrém úhlu se zemí, a pak ještě na mnoho *m* po hladině mořské se rozprostírá, možno bezpečně tvrditi, že dosahuje délky 150 i více metrů. — Neznám nic úžasnějšího než tuto rostlinu, jak žije a daří se v ohromných příbojích vln jižního okeánu, jemuž ani nejtvrdší skalina dlouho vzdorovati nedovede.“

Jí příbuzná chaluha *sargassum bacciferum*, chaluha hroznatá, tvoří rozsáhlá *moře sargassová*, o nichž tolik nabájeno. Kdož neslyšel, jak bylo Kolumbovi na prvé jeho cestě prodírati se mezi 19° a 34° severní šíře v Atlantském okeánu po 14 dní hustou spleteninou této chaluhy? Vedle tohoto moře, zajímajícího asi 40.000 čtverečných mil, jsou známy ještě dvě jiná menší, jedno mezi ostrovy Bahamskými a Bermudami, druhé v Tichém okeánu u pobřeží Kalifornského, ale největší ze všech nalézá se v jižní polovici zeměkoule. Táhneť se tato nedozírná mořská louka od ostrovů Falklandských v úzkém pruhu severovýchodně od ostrova Tristan d'Acunha, kolem jižního cípu Afriky až k západnímu pobřeží Australie, dostupujíc místy šíře až 150 mil zeměpisných. Zdaž nalezneme kde lesu nebo pusty, která by aspoň blížila se rozsahem této obrovské louce? A rozsáhlé tyto lesy hynou, padají ke dnu, kdež pomíšeny se skořápkami zvířat vytvoří jednou rozsáhlé pevniny a velkolepá horstva.

Ale rozsáhlé tyto lesy nejsou snad jedinou spleteninou sargassa, jak dříve bájeno, nýbrž chaluha tato plove téměř vždy ve dlouhých pásech, jež od sebe tu více tu méně jsou vzdáleny, obyčejně 60 *m*, které plovou vždy ve směru panujícího větru; ani v pásech těchto jednotlivé chaluhy nesplývají dohromady, nýbrž plovou o sobě.

Pásy tyto plovou ve všech mořích, také i v Rudém a Adriatickém; ale ovšem nalézáme jich nejvíce v místech, kde moře jest klidné, neboť se tam hromadí, aniž by byly proudy roznášeny.

Ale vedle těchto obrů jsou také četné druhy chaluh rozměrů mnohem skrovnějších, vždyť nalézáme tam dokonce některé, jichž 40—60.000 jedinců zaujímá 1 kostkový millimetr, jako *Trichodesmium Ehrenbergii* a *Hindii*, a přece o nich víme, že barví celá moře na červeno. Jak ohromné množství jedinců nalézá se tu na prostoře několika tisíc čtverečních mil!

Rostliny mořské poskytují obyvatelům pobřeží nemalého užitku. Na ostrově Jersey jsou žně na chaluhy veselou slavností, odbývanou na počátku března. Za ubývajícím odlivem žene se vše po svahu pobřežním k moři; co lze z odkrytých chaluh utrhati a usekati, nashromáždí se na kupy, jež odplaví vracející se příliv na břeh. Naloživše tuto „mořskou trávu," odvážejí část přímo na pole, kdež dává výtečnou mrvu, část uschová se k témuž účelu na pozdější doby, ostatek pak upraží se a spálí na popel, z něhož se dobývá soda. Ve Španělsku se mimo to i zvláštní merlíkovitá rostlina, zvaná *solnice* čili *salsola soda* každoročním vysíváním téměř pěstuje, aby se z ní dobývala „barilla," obsahující 25—30% čisté sody. Podobně dobývá se u Narbonnu z podobné merlíkovité rostliny, *slanorožce* (*Salicornia annua*), „salikor" a v Normandii „varek," látky to vesměs zcela sobě podobné. Z *puchratky kadeřavé* (*Sphaerococcus crispus* připravuje se karaghén, jehož užívají v lékařství, k appretuře látek, k leštění nití a pod. příbuzné druhy, jako na př. *puchratka mechová*, rostoucí v ohromném množství v mořích severních, kterážto hraje nejživějšími barvami. Jiný druh

puchratky mechové (*Plocaria candida*), obecně zvané mech Ceylonský, rostoucí na březích Indických slouží za potravu; z jiných podobných druhů puchratek také vyrábějí vlašťovky, zvané salangany, svá jedlá hnízda, a Japanové prý z ní i uměle rozvařením rozemleté chaluhy a upravivše ji na nudle připravují takovou hmotu uměle, jež pak jménem džin-džen do obchodu přichází a od Hollanďanů ve značném množství se spotřebuje.

Z puchratky nachové, rostoucí na skalnatém pobřeží západní Evropy, v zimě nasbírané, vaří se tmavohnědá polotekutá mana, jež co oblíbená marine-sauce, někdy s malou přísadou octa nebo šťávy citronové, do obchodu přichází. Podobně *čepelatka cukrová* (*lamminaria saccharina*) jest bohata na mannit, chovajíc ho as 12%, jenž při rušení vyvětrává co bílý prášek, s nímž v Norsku sladí. V Irsku dávají čepelnatku dobytku jako píci, za niž slouží i četné jiné druhy.

V Skotsku, Irsku a na ostrovech Orkneyských spalují se řasy na „kelp“, z něhož druhdy vyráběli ve značném množství sodu; po nalezení výroby sody ze soli kuchyňské proslaveným *Leblancem*, který, ač zavedl průmysl, jehož výrobky páčí se na sta millionů ročně, v bídě zemřel, ovšem stala se výroba tato nevýnosnou. Až teprve když roku 1811 objevil v popelu tom francouzský továrník sody *Courtois* v Marseilli nový prvek iód, byl zase popel těchto chaluh velice hledán k této výrobě. Nyní vyrábí se iódu a brómu pouze z kelpu do roka mnoho tisíc centů, neboť jest jeho jediným pramenem. Pro tento obsah iódu užívali Jihoameričané již dávno odvaru sargassa proti kurdějím; nejnověji k tomu odporučují líhový extrakt, v Anglii dosud z ní vyrábějí lékařské přípravky proti krticím.

Přinášejí tudíž rostliny mořské člověku přímo nemalý užitek, který zvětšuje se ještě nepřímo tím, že slouží za potravu a úkryt početným živočichům, hlavně rybám, které člověku jsou vítanou potravou; ale přes to nestojí důležitost tato v nižádném poměru, v jakém jsou významu v hospodářství přírodním, jak prvé již jsme poznali. A jest tedy vlastně voda poslední příčinou vzájemnosti rostlin a živočišstva, neboť závisí-li rozvoj živočišstva na rostlinách, a toto zase na vodě, tož správně soudíme, že bez vody nebylo by zvířat.

Ale vedle této nepřímé důležitosti má voda při vývoji živočišstva i velikou bezprostřední úlohu.

Všecky součásti zvířecího těla, i svaly i kosti, ba i zuby, vlasy, rohy a nehty obsahují vodu, zejména pak krev chová jí až 90% (krev muže obsahuje 76·7%, krev ženy 78·7% vody), takže celé tělo chová jí as $^3/_4$ celé váhy. Nutno tedy uznati, že voda jest k životu zvířecímu stejně nutnou jako k rozvoji rostlin, a že není-li přímou potravinou, jest alespoň přímou sprostředkovatelkou výživy. V dlouhé té řadě zjevů, jež tvoří zažívání od pojetí potravy až do východu zužitkovaných a nespotřebovaných látek z těla, hraje voda úlohu přední.

Pro nás i pro mnohá zvířata činíme rozdíl mezi potravou a nápojem, kdežto o rostlinách mohli bychom říci, že jen pijí, ač při tom přijímají také potravy vzdušné. Ale také člověk i zvířata pojímají do sebe plyny, což však zoveme dýcháním a nepovažujeme, ovšem mylně, za přijímání potravy. Jestiť dýchání v těsné souvislosti s jídlem, vždyť víme, že všecky potraviny musí se proměniti v krev, ač-li mají tělo udržovati a

obnovovati, a že krev zase k tomu stává se schopnou teprve, když v plících nebo žabrách byla okysličena vzduchem. Při dýchání zdá se býti také vodní pára nevyhnutelnou potřebou, ač netřeba ji považovati za potravinu přímou; vždyť jest dýchání v suchém vzduchu člověku velmi obtížným, a na plíce chorým jest nejen velmi škodlivým, ale urychluje dokonce i smrt.

Nemá-li člověk nebo zvíře dostatek potravy a nápoje, cítí hlad a žízeň; žízeň liší se od hladu nejen požadavkem látek tekutých oproti pevným, ale což zajímavější, také tím, že možno zahnati žízeň skrovným navlhčením stěny hrtanové, ponebí a konce jazyka, ovšem jen na krátkou dobu. V těchto místech jsou tedy umístěny nervy, které vzbuzují v mozku pocit žízně. Žízeň nastává, když z těla odejde větší množství vody, aniž by při tom ucházely rozpuštěné v ní soli nebo látky ústrojné. Močení tudíž, ač při něm nastává značná ztráta vody, nezpůsobuje žízně, ale za to urychlené dýchání a pot, vzbuzené silným pohybem v teplém vzduchu. Při močení neporuší se rovnováha mezi tekutými a pevnými částěmi, uloženými v těle lidském, ale za to nastane porušení takové potem: šťávy těla stávají se při něm bohatšími na látky pevné, a vzbuzují tak snahu po dosažení rovnováhy, což jest právě žízní.

Že tomu vskutku tak, nejlepším toho důkazem jest krev sama; možnoť utišiti žízeň vstřikováním vody do žil, což jest nám zároveň dokladem, že voda není tak vlastně ani přímou potravinou jako spíše rozpustidlem.

Žízeň, podobně jako hlad, nelze ukojiti nápojem ledakterým; vzbuzujíť v nás některé ošklivost, kteráž dosti dlouho žízeň i hlad přemáhá; proto často necháváme ošklivého jídla nebo pití

i když máme hlad a žízeň. Když však tyto zvítězily, přemáháme ošklivost sami a konečně i mravný cit, až v dobách nejkrutějšího hladu a žízně donucen bývá člověk k lidojedství.

Potrava zvířecí a rostlinná značně se od sebe liší: kdežto rostlina jest schopna spracovati sloučeniny neústrojné, nerostné i plynné, člověk i zvíře potřebují potraviny ústrojné, která již rostlinou nebo jiným zvířetem byla upravena. V každé potravině přijímá živočich také vodu, a chybí-li tato v některých suchých jídlech, pocítíme záhy žízeň, která s trvalým nedostatkem potraviny se ztrácí; tak zvíře hladem zmořené nepřijímá také více nápoje.

Voda však jako v hospodářství přírodním má úkol ještě jiný, totiž upravovati teplotu v těle zvířecím. Když nastává přebytečné zředění šťáv, uchází voda z těla proměňujíc se v páru, čímž také jest příčinou stálých změn tepelných.

Uvážíme-li ještě na konec, že nejlépe ukojíme žízeň čistou, čerstvou pramenitou vodou, shledáme, že blahodárná tato látka jest skutečnou podstatou života, vybouzejíc a provázejíc veškeré proměny látek v ústrojí živočichů i rostlinstva; tak dospějeme k onomu úsudku Thalesovu, jak jej duchaplný mudřec vyslovil před více než dvěma tisíci léty! —

Ale jako jsme poznali, že voda má pro mnohé rostliny ještě zvláštní význam, tož i u zvířat nalezneme četné druhy, které žijíce ve vodě, jsou již ústrojenstvím svým přizpůsobeny k tomuto živlu. Jest to především ústrojí dýchací, kterým se zvířata vodní od pozemních liší. Mají sice některá, ač odkázána jsou zcela na žití ve vodě a jsou jinak ústrojenství velmi dokonalého, dýchadla pouze pro vzduch upravená, jež zoveme plíce, jako na př. velryby, mořští plazi (hadi a želvy), naši

vodní plžové a některá jiná, ale daleká většina zvířat vodních dýchá žabrami, kterými vyssávají vodě přimíšený vzduch, jenž pak v jemné žilnatině okysličuje krev. Mohli bychom tedy ne neprávem zváti vodními zvířaty pouze ta, která opatřena jsou žabrami, neboť ta, která plicemi dýchají, musejí vystupovati občas nad vodu, aby nabrala sobě zásoby vzduchu.

Vnějším svým tvarem zvířata vodní velice od sebe se liší a jsou v jednotlivých třídách tak rozmanitá, že bychom zbytečně hledali zvláštní podobnost, která by je činila pro život vodní zvláště způsobilými. Vzpomeňme si jen na rozmanité tvary ryb, měkkýšů, červů, korýšů, ostnokožců, láčkovců a prvoků a j., jak rozličný jest jejich tvar těla; takže jenom to lze vytknouti, že všecka tato zvířata opatřena jsou ploutvemi nebo tvary ploutvovými místo noh a křídel, nebo že nedostatek těchto ústrojí nahražují četné druhy, na př. červi, polypi hadovitým pohybem.

Mnohem větší hustota vody oproti vzduchu a zamezené tudíž vypařování její z těla zvířat jeví na složení těla živočichů vodních zvláštní vliv; všecky druhy obsahují mnohem více vody než zvířata pozemní a u přečetných druhů jest tělo tak jemné, zničitelné a při tom tak hebounkou kožní obepjato, že mnohá zvířata, když je z vody vyndáme na vzduch, svou vlastní tíží protrhávají svůj vlastní obal a rozplývají se nebo rychle vysýchají. Tak na př. slymýši, jejichž tělo obsahuje asi 99% vody, mizí na vzduchu téměř beze stopy.

Zvířata vodní předčí pozemní živočichy velikou rozmanitostí svých tvarů; kdežto tito tvarem svého těla druží se celkem ve čtyři velké skupiny, totiž čtvernožce, ptáky, plazy a velikou část členovců, zejména hmyz, pavouky a stonožky, při-

stupují k tomu ve vodě ještě tvar ryby a měkkýše, ale nad to vidíme u zvířat vodních nesčetné přechody mezi jednotlivými skupinami, jakých na zemi nestává. A stejně vynikají živočichové vodní i počtem jedinců; nehledíce ani k nesčíslným diatomeím, nalézáme ve vodách tolik zvířectva, zejména drobnohledného, že bahnité dno jediného rybníka chová snad více zvířat než všecky naše světa díly dohromady. Porovnáme-li pak počet druhů zvířat vodních a pozemních, tu třeba míti na mysli, že neznáme-li veškeré druhy zvířat, žijících na pevnině, tím spíše žijí početné druhy ve vodách, hlavně mořských, které dosud lidskému oku ušly; a tak možno bezpečně tvrditi, že, až budou jednou všecky druhy živočichů známy, poměr tento ještě se zhorší v neprospěch zvířat pozemních.

Ale což dojista jest zvláštní, nejčetnější třída živočichů, totiž hmyz, jest jen ve vodách souší četněji zastoupena, v mořích žije počet jen skrovný, čítáť hmyz na pevnině přes 90.000 druhů, ve vodách však jen asi 3000. Vysvětlíme si to částečně tím, že máme na pevnině až 100.000 druhů kvetoucích rostlin, jimiž jest život hmyzu podmíněn, kdežto ve vodách sladkovodních jest jich několik tisíc druhů, v moři však že téměř naprosto jich není.

Porovnáme-li spolu rostliny sladkovodní a mořské, shledáme u těchto ústrojenství mnohem jednodušší, než u oněch, a celkem jeví mořské rostliny nevelkou rozmanitost, rozpadávajíce se v nečetné velké řady. U zvířat jest tomu naopak: ve vodách mořských jeví se daleko větší rozmanitost tvarů zvířecích než ve vodách na souši. Nejvíce bije tento rozdíl do očí u ryb. Kdož se neobdivoval aspoň vyobrazením rozmanitých a fantastických téměř tvarů mořských ryb, jako pitvorného koníka, obrovského žraloka, pilouna, ježíka, ryby létací, moř-

ského času a j. v., kdežto u sladkovodních ryb, jako štiky, kapra, pstruha, bělice, mníka a j., jest rozdíl v tvářnosti vnější méně patrný, že to jen znalec postihne. A sestupujeme-li od ryb ku zvířatům méně dokonalým, shledáme v moři nevyčerpatelné bohatství přerozmanitých tvarů, u nichž věru často potřebujeme ujištění vědy, abychom v nich poznali živočichy; takovéto druhy téměř napořád vodám pevniny scházejí a jsou celé třídy, které výhradně jen v mořích žijí.

Tak na př. známe ve vodách evropských pouze tři druhy slymýšů, které nikde v nápadnějším množství nežijí a jsou velmi malé, kdežto v mořích známe jenom polypů korálových na 500 druhů, budujících si vápenité trsy. Medusy jsou výhradně zvířata mořská, jež v nesčetných milliardách se prohánějí ve vodách mořských, osvětlujíce svým fosforeskujícím světlem temné hlubiny.

Ostnokožci, hlavně hvězdice a ježovky žijí výhradně, červi a korýši z daleké většiny v moři; podobně pláštěnci a většina plžů žijí jenom v moři. Za to chybí mořím třída pavoukovitých téměř naprosto, vyjímaje některé druhy vodulí, kdežto vody sladké mají aspoň jednoho pravého pavouka, a to jeden z druhů nejpodivnějších, t. zv. *voducha stříbřitého (argyroneta aquatica)*, který na svých štětinkách, jimiž jest tělo jeho obaleno, unáší pod vodu bublinku vzduchu, jež objímá zvíře třpytivou kuličkou; staví si tedy tento pavouk ve skutečném toho slova smyslu vzdušný zámek, vlastně jen neprůdyšný, vzduchem naplněný váček, který ke spodině několika nitkami připevňuje, aby jí neutekl.

Obojživelníci (mloci a žáby) žijí na suchu nebo na vlhkých místech, z mládí však výhradně

jen vody obývajíce, z želv žijí jen některé v moři a ještěři jsou z velké části zvířaty sladkovodními. Ptactvo, ač bez vody žíti nemůže, jest vlastně bez výminky zvířectvem souší, vždyť i ty druhy, jež zoveme ptáky vodními, proto že tráví život na vodách, poblíže jich i na nich hnízda svá budujíce, obdařeni více méně zručným letem, jsou před vodou zvláště uchráněni, neboť vylučují ze žláz nad ocasem hojnost tuku, jímž své peří natírají, aby voda jich peří neomočila. Plovati po vodě dovedou všickni ptáci, neboť sedí-li klidně na hladině, přichází jim za těžko, aby ponořili se pod vodu. A i ti ptáci, které bychom mohli počítati do zvířeny mořské, protože výhradně z moří berou svoji potravu, vyhledávají si místo na pevné zemi, byť to byla skalina sebe menší, aby na něm upravili si hnízdo neb aspoň si poodpočinuli a se vyhřívali. Ze ssavců obsahují vody jen něco málo druhů, ale za to velkých ba obrovských, všickni však jsou výhradně odkázáni na dýchání čistého vzduchu, tak že by delší dobu pod vodou ani nevydrželi.

Voda mořská nepůsobí jenom na rozmanitost tvarů zvířecích, ona také zvyšuje jejich krásu, kterou zvířata mořská své sladkovodní příbuzné daleko předčí; pestrou barvitostí vynikají ostatně zvířata mořská také nade všecky živočichy souší, kdež jediné broukům a ptactvu přisouzeny barvy živější. Nejnápadněji to vidíme u ryb, lasturovců a plžů. Kdežto sladkovodní lastury a ulity jsou tak neúhledny, že krásocitu našemu se protivují, vypocují lasturovci a plži v moři žijící schránky, které bělostí i pevností převyšují nejkrásnější porculán, tvarů nejrozmanitějších, ozdobené úhlednými nákresy v nejjemnějších a při tom velmi zářivých barvách, nebo zahrávající dokonce bar-

vami duhovými, takže od milovníků bývaly nezřídka dvakrát i třikrát vyvažovány zlatem.

Na místě našich jednobarvých raků sladkovodních hemží se v moři zástupy repovitých, jichž rozmanitost tvarů převyšuje jenom třpyt jejich barev; místo našich sladkovodních červů, jež zastoupeny jsou jedině pijavkami a žížalami, obývá bahnité dno mořské množství kroužkovitých červů, již nejen sami nejkrásnějšími duhovými barvami září, ale jejichž chloupky jsou různě pestře zbarveny. Vzácnou jinak na mořských zvířatech zeleň nalezneme na mnohých mořských rybách v nejskvostnější ryzosti, a mimo ni také celou řadu barev ostatních; nejkrásnější modř, violet, všecky odstíny červeni a žluti, takže mnohé ryby lze nazvati mořskými papoušky. Na souši jediné zlatá a stříbrná rybka Čínská činí výjimku z celé řady více méně neúhledných ryb sladkovodních.

Tak tvoří rozmanitý život v moři nezřídka velice nápadnou protivu s pustinou souší. Pohlédněme na př. na moře Rudé a jeho břehy. Kdežto teplo a voda daly vznik tak bujnému životu, že nás až úžasem naplňuje, zničilo teplo v bezvodých pouštích Arabie i Egypta veškerý život. Hle, toť zajisté nejvýmluvnějším dokladem, že voda jest nositelkou života a, kde jí není, tam není života vůbec!

V. Kapitola.

Člověk a voda.

O vodě pitné. — Voda studničná a pramenitá. — Artésské studny. — Upotřebení ledu a jeho výroba. — Prameny léčivé. — Vliv spodních vod na zdraví lidské. — Užitek vody v průmyslu a obchodu. — Ochrana vod na souši. — Vliv vody na ducha lidského.

Pití vody jest člověku, jako všem živočichům, velmi nutno, ale musí to býti voda přiměřeně čistá, zdravá, neboť voda špatná, znečistěná látkami organickými, jest podporovatelkou nemocí, moru. Již *Hippokratés* tvrdil, že pouze čistá voda člověku slouží, požíváním vody bahnité že povstává otok sleziny a hubenění, kdežto voda říčná způsobuje prý kámen a nemoci ledvin, a *Plinius* napsal, „pro člověka hodí se ta voda nejlépe, která jest čirá a bez chuti jako vzduch.“ Oproti tomu kapitán *Kotzebue*, který na „Ruriku“ vykonal cestu kolem světa, zakázal filtrování smrduté vody k pití, domnívaje se, že tím by se zbavila voda potravných látek a byla by méně zdravou; *Arrago* zase vypravoval jednou o známých, kteří mu dokazovali vhodnost kalné vody z té příčiny, že prý ovce svou žízeň uhasí v kalužích, teprve když bahno rozmíchaly hodně nohami. Nyní bychom u vzdělaných lidí s těží s tímto nerozumem se potkali, a starost o dostatek dobré vody jest přední úlohou jak jednotlivce, tak celých osad a měst; bohužel jest zejména pro mnohá města velká, jak to vidíme u Prahy, řádné a dostatečné zásobování zdravou vodou velmi obtížno.

K zásobování se vodou možno užiti trojích pramenů, totiž: pramenů přirozených, studní a pramenů umělých, či t. zv. studní Artésských.

Za dob dřívějších spokojoval se člověk s přirozenými prameny, nebo také s vodou potoků a řek; v teplých krajinách, kde těchto jest poskrovnu, jako na př. v Egyptě, v Arabii a j., naučila nouze sbírati vodu do cisteren, jak se dosud děje. Tam záhy také kopali po pramenech podzemních, jichž hlavně poblíže velkých řek nalézali v dostatečném množství. Nyní ve velkých městech evropských větší část lidí čerpá vodu ze studní, vždyť mnohá města nemají pramenité vody, málokteré jest tak šťastným, že ji může v dostatečném množství přiváděti z pramenů, byť i velice vzdálených, jako ve Vídni.

Voda studničná bývá dvojího původu: jedna část pochází ze vzdušných srážek, druhá z řek nedaleko tekoucích, prvá přichází s hůry, pronikajíc vrstvy kolmo, druhá se strany, procházejíc vrstvami ve směru vodorovném; některé studny napájejí se také výhradně jen vodou dešťovou. Má-li tedy v některém místě vykopána býti studna, jest nutno, aby svrchní vrstvy země byly sypké, vodou proniknutelné, ale za to spodní vazké nebo skalnaté, které vody nepropouštějí, aby se tato neztrácela do země. Jak víme, udržuje se voda na vrstvách nepropustných, tvoříc pásmo t. zv. vod spodních, které v novějším zdravotnictví na základě výzkumů mnichovského professora *Pettenkofera* velikou hrají úlohu. Kopeme-li tak hluboko, že dojdeme až ku spodním vodám, a vyzdíme studnu hlouběji, než jest jejich hladina, bude se v ní voda shromažďovati až do té výše, jaké ve vedlejších vrstvách dostoupí, takže z hloubky

vody studničné můžeme bezpečně souditi na výšku vod spodních.

Jelikož pak hladina studně jest až nepatrně malou při porovnání s plochou, jakou zajímají vody spodní, jest obyčejná spotřeba vody téměř beze všeho vlivu na výšku vody v půdě. Čím sypčími jsou vrstvy, tím rychleji se úbytek vody nahražuje, takže i po velkém vyčerpání vody v drobném písku se záhy hladina vodní vyrovnává. V údolích, jichž spodní vody jsou ve styku s vodou řek, jest tento přítok tak prudký, že dostačí často roury, mající 10 *cm* v průměru, jež zarážejí se až pod hladinu spodních vod, aby vydatné pumpy se mohly zříditi. Takovýmto jednoduchým způsobem si voje států severních v nedávné americké válce občanské ve svých leženích zřizovaly studny, hojnost dobré pitné vody poskytující, často v několika hodinách.

Voda studničná a pramenitá sice stejně povstaly ze srážek atmosferických prosakováním vody více méně silnými vrstvami země, ale přes to velmi značný jich rozdíl má příčinu svou v různých půdách, jimiž vody tyto se prodírají. Prameny nalézáme hlavně v krajinách hornatých nebo pahorkovitých, a voda jejich proniká obyčejně skalisky, někdy velmi mocnými, a to neustále tekouc, nestojíc nehybně jako voda studničná. Studny sbírají vody obyčejně v půdě, na níž umístěna jsou lidská obydlí, a z pravidla protékající vrstvami sypkými, jako bahnem, pískem nebo štěrkem. Studny jsou obyčejně mělké, zřídka kdy přesahují hloubku 10 *m*; proto kolísá teplota jejich vody s teplotou ročních počasí, kdežto voda pramenitá jest teploty stále jednostejné.

Ještě důležitější jsou rozdíly v lučebném složení těchto vod a to na neprospěch vod studnič-

ných. Voda srážek atmosférických jest sice úplně prosta všech látek minerálných, ale přes to voda pramenitá skoro vždy a studničná vždy obsahuje více méně rozpuštěných látek. U pramenů závisí množství jejich na mocnosti a složení skalin, z kterých vyvěrají. Nejméně látek obsahují prameny z prahor a ze skalin křemičitých, nejvíce z hor křídových a ložisek sádrových, takže voda zejména z těchto tekoucí není ani pitnou. Obyčejně kolísá množství solí mezi 10 až 20 částěmi ve 100.000 částech vody.

Obyčejné studny obsahují více solí než prameny, a to z té příčiny, že se voda studničná horninami mnohem volněji pohybuje, a protože vedle toho skládají se ony nejvíce z drobounkých zrnek a poskytují tudíž většího prostoru k vyluhování. Proto nezřídka obsahuje voda studničná až 70 č. výparku ve 100.000 č. vody, ba dostupuje v městech ještě výše zvláště pro množství látek ústrojných, jež činí vodu nepitnou a zdraví velmi škodlivou.

A tyto látky ústrojné nebyly snad nalezeny pouze v některých městech, nýbrž všude, kde voda zkoušena, slyšíme stejnou stížnost na znečistění vody těmito látkami. O jejich původu není žádné pochybnosti, jestiť dokázáno, že rozšiřují stoky a jámy nečistotu po celé půdě, na které město zbudováno, s těmito nečistotami že stýká se voda dešťová, jež právě do studen přichází. Uvážíme-li pak, že žádná jáma ani stoka není úplně nepropustnou, spíše tomu se divíme, že obsahují studny ústrojných látek tak málo. To spočívá hlavně ve dvou okolnostech, totiž utvoří se jednak kolem zdí, v nichž vody výpadkové se hromadí, slizké bahno, jež pak jen zvolna tekutinu dále propouští, jednak zase půda sama vodě rozpuštěné látky od-

nímá a tak vodu poněkud vyčistí. Rozšíří-li se však slizké bahno až ke studním, které často bývají v nevelké vzdálenosti od stok a jam, jsou studny nadobro zkaženy; tím vysvětluje se, proč voda ve studni, která stále byla dosti čistou, najednou zúplna se zkazí, a proč teprvé v nynější době ve velkých městech se naříká na nedostatek pitné vody.

Nejvydatněji se zkažené vodě odpomůže zavedením řádné *kanalisace*, kterou se nečistoty, jako výkaly, vody splachové a atmosferické, konečně také do jisté výše i vody spodní rychle do řek odvádějí. Právě nyní jedná se o veledůležité této otázce v Praze, neboť s kanalisací, jak novější práce statistické dokázaly, souvisí úzce zdravotní stav veškerého obyvatelstva, takže v městech se špatnou kanalisací šíří se nakažlivé nemoci měrou úžasnou. Tak na př. v jedné čtvrti francouzského Avignonu není ani stopy nějaké kanalisace, a splašky s výkaly odtékají tam po ulicích otevřenými stokami, a právě z této čtvrti hrozil před dvěma léty hrozný indický mor celé Evropě. Ještě horší poměry panují v městech východních, jež známy jsou jako hnízda této nákazy. Takovým městem jest na př. Hama v Syrii, čítající asi 30.000 obyvatelů; o něm napsal očividný svědek: „Hama může směle ze všech ostatních měst syrských postaviti se na prvé místo, co do nečistoty. Řeka Orontes přitéká do něho plna bahna, aby ještě v horším stavu je opustila; celé pahorky neřádu a mrch válejí se tu. Když cholera v Hamě vypukne, jest jako doma mezi přátely a známými.“

Ale i tam, kde kanalisace jest provedena, nutno zásobovati město dostatečným množstvím pitné vody. Za tím účelem již za starých dob

Babyloňané a hlavně Římané stavěli obrovské vodovody, jimiž se přiváděla voda ze vzdálených pramenů, nejvíce horských. Takové aquaedukty, vodovody, uchovaly se dnes v městech Nimes ve Francii a ve španělské Segovii. Z vodovodů novějších nejproslavenější jest vodovod Krotonský v severní Americe. Řeka Kroton prýští se ve hrabství Putnamu. Vodovod, zdělí 10 mil, jde střídavě tunnely, přes průplavy, mosty a hráze, hluboko v horách a vysoko přes údolí a propasti a vede až do Nového Yorku, jejž zásobuje pitnou vodou. Velkolepá tato stavba pohltila miliony, ale užitek, jejž přináší, ještě i tento náklad předstihuje. V novější době se od vodovodů takových upustilo, stačíť místo velkolepých mostů potrubí, které pohybovati se může s povrchem půdy, jen když místo, z kterého voda vytéká, jest výše než ono, do kterého se přivádí.

V Praze pomýšlelo se na prameny u Vrutice, ale někteří odborníci odporučují spodní prameny u Lahoviček, majících původ svůj v řadě táhlých pahorků Chuchelských.

V Paříži sestavena tabulka každodenní spotřeby vody, jež vykazuje mezi jinými především následující čísla:

každá osoba spotřebuje na den	20 *l*	vody
kůň	75 *l*	„
dvoukolý vůz potřebuje na den	40 *l*	„
čtyrkolý vůz	75 *l*	„
na každou koupel	300 *l*	„
na 1 *l* piva potřeba	4 *l*	„

Rozdělíme-li množství toto na obyvatelstvo, shledáme, že na každou osobu připadá denně asi 50 l vody, což tedy činí při 200.000 obyvatelích denně spotřebu 10.000 m^3, takže by bylo potřeba,

aby v potrubí 25 *cm* širokém tekla voda ve výši 1.3 *cm* rychlostí 110 *cm* za sekundu, k čemuž ovšem patrně dostačí praménky nepříliš velké. V některých městech takového zásobování, ba někde i mnohem značnějšího již docíleno, i připadá na 1 obyvatele

v Římě . . .	944 *l*	vody denně
v Novém Yorku	568 *l*	„ „
v Marseilli .	186 *l*	„ „
v Londýně .	90 *l*	„ „
v Edinburku .	50 *l*	„ „

takže zásobování dostatečným množstvím vody nepatří ani ve velkých městech k nemožnostem, ač vyžaduje místy nákladu ohromného.

Ale opomenuli jsme dosud promluviti o jiném druhu pramenů, totiž o tak zvaných *studnách Artésských*. Zmínili jsme se již několikrát, že voda dešťová stéká do země, a prosákla by až do hloubek velmi značných, kdyby tomu nebránily nepromokavé vrstvy; když dojde voda k těmto vrstvám, pohybuje se po jich úklonu, až vytvoří podzemní proud nebo jezero. Vyvrtáme-li všemi vrstvami až k takovému podzemnímu jezeru nebo řece otvor, a proudí-li jím voda sama do výše, zoveme takový umělý pramen *Artésskou studní*.

Původ jejich klade se do Číny, odtud přešly do Ruska a Francie; jméno své mají od francouzské krajiny Artois, kde již roku 1126. takovéto studny byly vrtány; v Calais vyvrtána taková studna pro studničnou vodu v roce 1200. Číňané nabyli v takovém vrtání neobyčejné zručnosti a při své vytrvalosti docílili i neumělými svými nástroji otvorů až 700 *m* hlubokých, hlavně k získání pramenů solných. I v Evropě nejhlubší vrtání provedena za tím účelem, tak na př. v dolu zvaném Neusalz vyvrtán otvor do hloubky 675 *m*. Nej-

hlubší až dosud známá studna Artésská nalézá se na Sperenbergu u Berlína, kteráž dostihuje hloubky 1273 *m*.

Ve hloubce, ovšem velmi různé, nalézáme všude vody, ale přece není možno vyvrtati všude Artésskou studni, nutno, aby ústí její nalézalo se hlouběji než souvisící s ní vrstvy vodovodné; síla pak proudu závisí na velikosti otvoru a rozdílu výšek vrstvy, vodu přivádějící. Vrtání samo jest velmi obtížno, vymáhajíc mnoho času i nákladu. Uvažme jen, že každým metrem v hloubce se práce stěžuje, že nastane-li nějaké přerušení, nemůžeme se podívati do hloubky, co jest jeho příčinou, tak že zláme-li se na př. vrták, závisí to na pouhém citu, abychom poznali co bylo toho příčinou a jak lze odstraniti zlomené kusy. A jaká to obtíž vytahovati těžké železné vrtáky až 500 *m* dlouhé z hlubiny v otvoru tak malém!

Vrtání samo provádí se ostrými ocelovými dlátky, nebo také rourami, na jejichž konci upevněny jsou ostré úlomky démantů, prodlužování děje se železnými tyčemi, které se vždy na předešlý kus zašroubují. Otáčení vrtáku i jeho zatížení obstarává ve větších hloubkách parní stroj, který již sám o sobě vyžaduje značného nákladu. Vůbec jest technická část i pro neodborníka velmi zajímavá. Přihlédněme blíže k vrtání takovéto studny v pařížském předměstí Passy, jež svého času pro svou velkolepost zajímalo šírý svět.

Trpělať svého času také Paříž nedostatkem pitné vody a většině obyvatelstva skvělého města Sekvanského bylo spokojovati se s filtrovanou vodou špinavé a nečisté řeky; bylať sice již v letech 1833—1841 za vrchní správy Arragovy vyvrtána Artésská studna v jatkách Grenellských, voda její však, ač jí dávala denně million litrů, při ohrom-

ném množství obyvatelstva nijak nestačila. Tu se konečně městská rada usnesla, že se má v různých částech města vyvrtati celá řada studní. I nabídl se inženýr *M. Kind*, že ve dvou letech provede za 350.000 franků (asi 160.000 zl.) studnu v průměru $^2/_3$ metru, která bude dávati denně 6000 m^3 vody do výše 25 *m* nad nejvyšší bod lesíka Boulogneského; a podnikatel byl zdarem své myšlenky tak bezpečen, že vyžádal si za honorář polovici obnosu z ušetřené částky.

Mezi tím, co se odborníci o tomto projektu nemohli dohodnouti, rozhodl se pařížský magistrát pro tuto nabídku z toho důvodu, „že může jen zkušenost rozhodnouti, a že jestli Paříž neodváží se takového pokusu, byť i jen byl ku prospěchu vědy, které město nebo která společnost jiná má jej provésti.“ I odevzdala 23. prosince roku 1854 celý podnik Kindovi a určila mu místo k vrtání v předměstí Passy.

S prací hned počato a 3. března 1857 vyvrtána díra do hloubky 537 *m*, takže proud vody každou chvíli očekáván, tu znenadání nátlakem okolní země smačknuta 32 *m* pod zemí silná železná roura, otvor objímající, tak že nemohlo býti pokračováno v práci dříve, dokud překážka nebyla odstraněna. Ale to trvalo celá tři leta; smlouva s Kindem byla zrušena, ale Paříž převzala další práci na svůj náklad a svěřila provedení její opět Kindovi, čímž mu podala vážného důkazu svého uznání.

Započato s novou dírou v průměru 3 *m*, dokud by se nedostalo až na pevný vápenec; ale tato práce byla velmi obtížná, neboť litinové roury 4 *cm* silné popraskaly nátlakem okolní sypké země, jako by byly ze skla a nejednou již opustili dělníci beznadějnou práci. Teprvé 13. prosince roku

1859 podařilo se uvolniti celý otvor opět až do hloubky 537 *m*, a mohlo se počíti s novým prohlubováním. Než naskytla se opět nová nesnáz: když totiž zapouštěn železný válec, který celou studnu měl objímati, aby jí okolní vrstvy hlíny nezasypaly, najednou při hloubce 550 *m* nebylo možno ohromnou tou tíží hnouti ani dolů ani nahoru. Nezbývalo než prostrčiti jiný válec užší, což také se zdařilo, až konečně při hloubce 580 *m* dostoupeno vrstev hlinitých, takže v poledne 24. září 1861 z hloubky vytryskl mohutný proud vodní, jehož síla všecky výpočty daleko převýšila.

Již prvý den vyteklo vody 6300 m^3, jež příští den dostoupila 11.000 m^3, a obnáší nyní průřizem denně 8000 m^3. Voda jest lučebně čistá, pouze mechanických přimíšenin, písku a hlíny, obsahuje as $^1/_3$ procenta, ale písek velmi rychle se usazuje. Bohužel jest voda její 28° C teplá, takže nemožno jí užívati za nápoj, ale slouží ku kropení lesíka Boulogneského.

V nejnovější době vyvrtána roku 1884 Artésská studna při zakončení velkolepé Andrássyovy třídy v Budapešti za řízení Bely Zsikmondyho; i tu naskytaly se tytéž překážky a obtíže jako v Paříži, které jen vytrvalostí inženýrovou a obětavostí města na konec šťastně byly překonány.

Ještě větší důležitost mají Artésské studny v pásmu horkém, jako na př. Alžíru a v Sahaře, kde jsou nevyčerpatelnými zdroji života, neboť nikdy nezanikají. V dubnu roku 1856 vyloděn byl ve Phillipevillu vrtací přístroj a po nesčetných obtížích dopraven až k oase Wad Riru; začátkem května počato s vrtáním, a 19. ledna následujícího roku vyrazil pramen, který dává v minutě 4100 *l* vody a od domorodců byl nazván „studní míru.“ Odtud převezen byl přístroj na jinou oasu Tamel-

hat, a v hloubce 85 *m* vytryskl opět pramen, dávající 35 *l* vody v minutě, byl nazván „studnou požehnání.“ Blahodárný přístroj odstěhoval se pak do oasy Sidi Rašed, kdež ve 40 *m* hloubky uvolněn jím mocný proud, jejž pojmenovali zbožní Arabové „studnicí díků.“ Pramen ten znova oživil hynoucí již oasu, a vytrysknutí jeho bylo příčinou divadlu velice dojemnému. Jakmile mocný proud prvé své vody z otvoru vynesl, sběhli se domorodci u velikém množství, aby spatřili ten zázrak. Všickni smáčeli se vodou a matky koupaly v ní své dítky. Stařičký šejk klesl vzlykaje na kolena a pozvednuv třesoucí se ruce k nebi, horoucně děkoval Allahovi, že mu dal dočkati se toho dne.

Na to vyvrtány 4 prameny uprostřed pouště Morsanu, a ihned se tam přestěhoval kmen kočovníků, nasázel tam 1200 datlových palem kolem „studní velitelových“, a od té doby panuje čilý ruch na místě jindy pustém.

Od těch dob vyvrtali francouzští inženýři na pokrajích Sahary četné studny, z nichž úhrnem denně 100.000 m^3 vody prýští, jíž zavlažuje se země po staletí vypráhlé. Přes 200.000 palem bují nyní na místech, kde dříve ni jediné stéblo nemohlo vyrůsti; a tak jedenkaždý pramének poskytuje příležitosti k vytvoření se malé oasy, kterou rozšiřuje se panství života v mrtvé, žhoucí pouště. Jak mnohé ještě nalézají se kotliny v šíré pouště Saharské v pustinách jihoafrických, kde vyvrtaný pramen dá vznik novému, bujícímu životu, aby výmluvným byl svědkem učení Thalesova!

Mají však studny Artésské také své špatné stránky; tak jest voda jejich, čím hlubší jsou, tím teplejší a tudíž neschopnou býti člověku občerstvujícím nápojem. Četnými zkouškami shledáno, že voda z vrstev vždy o 30 *m* hlubších jest

zároveň také o 1° C teplejší, než jest střední teplota té které krajiny. Tak na př. studně v Passy, mající 587 *m* hloubky, potvrzuje tento výpočet; obnáší střední teplota v Paříži 9° a 587:30 dává 19°, tedy úhrnem 28°, jak jest také voda této studně teplá. Vedle toho obsahuje voda jejich i hojnost rozpuštěných solí, zejména vápna, soli kuchyňské, sádry a j. v., takže ani k vaření se nehodí. Ale takovýchto vod možno užíti ku kropení a zavlažování, anebo dokonce k výrobě četných solí. Dávají t na př. Artésské studny v Nauheimu nasycené roztoky solí, které zase studny tyto svým vlastním teplem nadobro odpařují.

Je-li však voda studní Artesských čistá a nehodí-li se přímo k pití jen pro svou teplotu, tož ochlazením její vody snadno tomu odpomůžeme; vždyť v teplých krajinách vůbec ani studené vody od přírody nemají, a také filtrovaná voda říční má v létě značně vysokou teplotu. Proto již od starých dob snažili se lidé snížiti uměle teplotu vody pitné, a to buď rychlým na jejím povrchu odpařováním nebo chlazením pomocí ledu.

V krajinách, kde prostředky dopravní jsou nedokonalé, užívají hlavně prvého způsobu; tak ve Španělích obecně užívá se prolínavých nádob tak zvaných Alcarrazas, z nichž neustále vypocuje se voda v jasných kapkách na povrch, kdež rychle se vypařujíc ochlazuje stěny nádoby a tudíž i vodu v ní. V Portugálích zovou takové nádoby Bilea, v Egyptě užívali podobných již za prastarých dob. Ale mnohem rychleji a dokonaleji děje se ochlazování vody ledem.

Nelze bohužel dostati vždy a všude *ledu* s dostatek ani u nás, kde máme nejen hojnost ledu v zimě ale také železnice, které by nás ledem

mohly zásobiti, ale přes to jest spotřeba jeho v krajinách teplých velmi značna a stále ještě se zvyšuje zlepšováním prostředků dopravných. Celé lodní náklady ledu převážejí se ze Severní Ameriky do Východní Indie, a tak tuhé zimy Spojených Obcí mírní tropický žár Asie. Jediné město Boston zaměstnává tímto obchodem na 4000 dělníků a předcházejíc při tom dobrým příkladem, spotřebuje do roka million centů ledu. Již za dob prvých císařů Římských provozován čilý obchod s ledem s Appenin a s Etny, jejížto vnitřek žhoucí lávou vyplněný obložen jest zevně u vrcholu věčným ledem a sněhem. Dříve bývali jeho majiteli kněží Vulkanovi, kteří upravili zvláštní chrám pro uschovávání ledu a sněhu, později stal se biskup Katanejský majitelem oněch ledových polí, jež činily značnou část jeho příjmů; vynášelyť mu ku konci minulého století ročně 20.000 franků (asi 9000 zl.). Podobně stěhují se sněhové a ledové balvany z Urálu a Kavkazu do Persie, ledovce Norvežské převážejí se do jižní Evropy a hlavně do Francie, led Alpský rozváží se po celé střední Evropě. A tak, stopujeme-li spotřebu ledu od severu k jihu, shledáváme především v Evropě, že čím teplejší jest krajina, tím větší jest také spotřeba ledu.

Užíváme však ledu také k účelům jiným; ve svých domácnostech potřebujeme ho k výrobě chladivých zmrzlin a lahodných rosolů, a také k udržení potravin a nápojů, jež teplem snadno se zkazí; t. zv. ledové skříně, byť i nebyly nutnou potřebou, dojista dojdou ještě značnějšího rozšíření. K udržení potravin a nápojů spotřebuje však průmysl ledu ohromné množství, vzpomeňme si jen, jaké množství ledu uloženo jest v našich sklepích pivních, a že ohromné zásilky nasekaného masa amerického do Evropy možny jsou jen

tím, že jsou lodi ohromnými balvany ledu vyloženy.

Protože však až dosud opatření ledu přirozeného bývá spojeno s velkými obtížemi, počíná se šířiti ve velkých rozměrech i jeho strojná výroba.

V domácnostech a v malých rozměrech užíváme t. zv. směsí chladících; ve velkém užívá se k tomu plynů, rychle se vypařujících a snadno zhustitelných jako jsou kyselina siřičitá a uhličitá, a čpavek. Francouz *Carré* v Paříži sestavil prvý stroj na tomto základě a užívání jeho čím dále tím více se šíří a to nejen v Indii, ale též u nás. Není tomu dávno, co pražský jeden pivovar zřídil si umělé chlazení vzduchu ve sklepě, a naši „páni staří", výteční to a po celém světě hledaní odborníci, dojista budou četně následovati toho příkladu.

Voda jest také výtečným lékem; a bychom i nebyli přátely vodního léčení, které odporučuje několikonásobné koupání za den a pití velikého množství vody, přece všickni rádi uznáváme, že oboje s mírou užíváno jest neocenitelným prostředkem k udržení zdraví. V tomto ohledu především důležity jsou mnohé prameny minerálné, které v přečetných nemocích jeví účinek léčivý, odkud zovou se také *prameny léčivými.*

Některé *léčivé prameny* jsou studené, jiné teplé; z těchto jen málokteré jsou prosty látek minerálných, ale i z oněch obsahují mnohé hojně rozpuštěných látek a především plynů. Dle různých látek v minerálných pramenech obsažených dělíme léčivé prameny na kyselky, prameny sódnaté, alkalické, železité, solné, hořečnaté, sírné a vápenité.

Kyselky chovají hojně kyseliny uhličité a uhličitanu sodnatého, vystupujíce hlavně v krajinách, v nichž buď činné ještě nebo také již vyhaslé sopky se nalézají, takže původ kyseliny uhličité sluší hledati v činnosti sopečné. Kyselina uhličitá vyvinuje se nejhojněji v okolí jezera Laašského. Vystupujíť tam v různých pramenech a v jeskyních, ba i uprostřed jezera samého, bublinky kyseliny uhličité, kterou snadno poznáváme dle toho, že hořící předměty v ní hasnou. Podobně u vesnice Wehru, asi míli od jezera Laašského vzdálené. Nalézají se tam bezčetné prameny, které nemajíce odtoku vytvořily šíré bahno, jen za suché povětrnosti, když jednotlivá ostrovnatě z bahna vynikající místa, pokrytá rákosím, úplně vyschnou, možno se tam odvážiti bez nebezpečí života, jakož tam již nejednou kůň se zadusil. Proudění kyseliny uhličité, vystupující často v bublinách, jako hlava velkých a vyhánějících vodu do výše několika metrů, jest tak silné, že je bývá slyšeti do značné vzdálenosti. Jak veliké množství kyseliny uhličité tam již od pradávna se vyvíjí, to nejlépe poznáme na mocných vrstvách uhličitanu železnatého, okru, jehož se tam do roka značné množství dobývá.

Jednoduché kyselky, t. j. takové, které obsahují pouze volnou kyselinu uhličitou, vždy mocně šumí a jsou také lahodnými nápoji, jež nahražujeme si často také umělými sodovými vodami. Nejdůležitější takovéto kyselky nalézáme v poříčí Rýnu, v Čechách máme pramen Marianský a kyselku Dorotinu u Karlových Varů.

Kyselky složené, chovající vedle kyseliny uhličité také uhličitan sodnatý, studené i teplé, jsou vyhlášenými léčivými prameny pro nemoci žaludkové. Ze studených jsou po celém světě známy

naše prameny Bilínské, patřící rovněž jako prameny Zaječické knížeti z Lobkovic, z nichž se voda po celém světě rozváží, pak Elöpatacké, položené v divoce romantickém údolí Sedmihradském poblíže Sibíně. Mezi teplými prameny prvé místo zajímají vyhlášené prameny Vichyjské a pak prastaré lázně Mont Dorské v Auvergni.

Všecky kyselky obsahují také uhličitan vápenatý, některé také chlorid sodnatý (kuchyňskou sůl); tyto zovou se kyselkami alkalicko-muriatickými; k nim patří známé prameny Selterské, vyvěrající na louce u Niederseltersu.

Prameny sodnaté chovají vedle uhličitanu především také síran sodnatý, a slují proto také prameny soli Glauberovy. Nejvyhlášenějšími teplicemi sodnatými jsou Karlovy Vary, bez odporu nejslavnější lázeňské místo na světě.

Objevitelem teplice *Karlovarské* čili pověstného Strudlu byl Karel IV. roku 1347, avšak teprvé v století minulém rozhlásila se pověst o léčivé moci tamních zřídel po celém světě; nyní pak v Karlových Varech tráví každého léta 18—20.000 cizinců ze všech končin, hledajících úlevy ve svých chorobách a bolestech. Hlavní pramen prýští na pravé straně řeky Teplé a chrlí skoro vařící vodu (70—80° C) s velikým šumotem z tajemných hlubin zemských mocnou silou, ne však stejnou rychlostí a do stejné výše, nýbrž v jednotlivých tu slabších, tu silnějších výtryscích do okrouhlé nádoby, ze které se hostům číše naplňují a k pití podávají. Za minutu vyhrne se vody 25 *hl*, jest čistá, chuti slané, louhové, nelahodné, nikoli však odporné. Nemocným z počátku nechutná, takže sotva půl číše zmohou, ale když jí trochu navykli, vypijí deset i dvacet číší. Užívá se jí nejprospěšněji při nemocech břišních, žaludečních,

při oduření a zatvrzení jater a sleziny, konečně, při chorobách jater a kůže.

Z horké vody usazuje se na vzduchu měkká hmota, jež tvrdne za některý čas jako kámen, který lze brousiti a leštiti; také dělají z něho rozmanité ozdobné drobnůstky. I květiny, ovoce, brouci a jiné všeliké věci ponořují se do vřídla, kdež záhy povlékají se vápencovou korou. Vápenec, z něhož všecky horké prameny Karlovarské se prýští, jest usazeninou těchto pramenů, a tímto vřídelním kamenem jest asi potažena velká, hluboko ležící, vřelou vodou naplněná kotlina, na níž celé město stojí; vždyť kdekoli se tato vrstva prolomí, všude vystupuje horký pramen. Z otvorů, jimiž voda vystupuje, vylamuje se občas usazený kámen, a když na jedné straně se otvor ucpe, na ostatních prýští tím mocněji.

O velkoleposti těchto usazených vrstev svědčí některé zprávy *Berzeliovy*. V létech 1713 a 1727 prolomila se totiž nátlakem vody vápenitá kůra, z níž horké prameny vytryskují, a teplá voda odtékala přímo do řeky. K vyzkoumání příčin této změny a k jejímu odstranění prolomeny tenkrát vrstvy vápencové. Sotva v prvé vrstvě vybourán otvor, hned horká voda mocnou silou vytryskla, a zpozorovány větší a menší dutiny, jejichž dno sloužilo za kryt dutině spodnější. Prolomena i tato, voda ještě prudčeji vyrazila, a opět došlo se k nové vrstvě vápencové, a když tato probořena, došlo se konečně k velké nádržce, vlastnímu „sprudlu“. Kůry vápenité měřily dohromady 50—120 *cm* a sestávaly z vřídelního kamene dvojího druhu, jednoho alabastrově bílého, druhého nahnědlého. V kotlině vřela voda klokotem a vystupovaly z ní vřelé páry tak mocně, že od dalšího prozkoumání musili upustiti. Průlom do řeky pak zazděn, skuliny jeho

záhy usazeninami se zacelily a tak přerušen vodám odtok do Teplé.

Podobné nebezpečí hrozilo před 6 léty druhým po Karlových Varech nejvyhlášenějším lázním *Teplickým*, ale záhy podobným způsobem jest odstraněno. Teplice jest nejstarším místem lázeňským v Čechách. Již ve XIII. století byla Teplice bohatým městem, a zejména chot Jiříka Poděbradského a po ní Volfgang z Vřesovic v polovici šestnáctého století přivedli Teplici k nemalému rozkvětu. Po zhoubách války třicetileté Teplice záhy se vzkřísila a od návštěvy ruského cara Petra Velikého nabyla jména světového. V posledních padesáti létech povzneslo se město svými železnými drahami, vzmahajícím se průmyslem a obchodem v řadu nejdůležitějších měst nejen Čech ale i Rakouska. Nemocných ustavičně přibývá, páčíť se na 18.000 vedle 35.000 pouhých navštěvovatelů. Elegantně upravených lázní jest tu 30, v parku vyvěrá vřídlo, jehož teplou vodu nemocní pijí, urychlujíce tak léčení dny a pakostnice, nemocí ledvinových a žaludkových a různých katarrhů.

Prameny železité chovají vedle volné kyseliny uhličité, sírany a uhličitany železité a sodnaté. Jsou výtečnými lázněmi pro chudokrevné. Vyhlášeny jsou lázně Marianské, Františkovy a Pyrmont, ale vedle těchto jest celá řada jiných, uvádíme jen železité lázně v Poděbradech, Sadské, Houšce, Šternberku a Nové Vsi. Všecky snadno poznáváme dle rezového povlaku, tvořícího se kudy voda teče.

Podobně hojny jsou *prameny solné*, obsahující hlavně sůl kuchyňskou a vedle ní také soli jodové a brómové. Mnohé takové prameny chovají tolik soli, že se z nich továrně dobývá, a zovou se pak *rapami*. K jednoduchým pramenům solným patří

studené lázně v Kissingách, Homburku, pak teplé v Áchách, Baden-Badenu, Mehadii, Wiesbadenu a j. v., jódové prameny jsou v Kreuznachu, v Hallu poblíže Štýru, Tölzu a prameni Adelheidině u Heilbrunnu; brómové v Püllné a v místech právě uvedených. Ostatně shledáno, že jód i bróm náležejí k látkám nevzácným, ale právě naopak v přírodě nejvíce rozšířeným; dokázalit je lučebníci ve vzduchu, ve vodě dešťové, v rose i ve sněhu, ale jen zřídka kde nalézají se ve množství větším. Toto rozšíření vysvětlíme si původem těchto látek z vody mořské, jejížto páry a větrem zanášené bublinky vodní přecházejí do ovzduší a z něho rozšiřují se po všech souších.

Hořké prameny obsahují vedle trochy soli kuchyňské značné množství síranu sodnatého a hořečnatého; jsou výbornými léky v chorobách žaludečních. Nejznámější jsou prameny v Epsomu, Püllně, mezi Teplicemi a Karlovými Vary, pak v Zaječici, Friedrichshallu a Rakoczy, v novější době vyhlašuje se pramen Hunyadi-Janos poblíž Budína.

Prameny sírné jsou znatelny dle zvláštního zápachu po shnilých vejcích, jejž vydává sírovodík. Ale sírovodíku obsahují tyto prameny velmi málo, neboť síra snadno spojuje se s kovy na sírníky, jako sírník sodnatý a vápenitý ve vodě rozpustné, a celou řadu nerozpustných sírníků kovových, které zase účinkem kyslíka vzdušného mění se v sírany těchto kovů, jež snadno ve vodě se rozpouštějí; proto nalézáme také v těchto pramenech hojně síranu sodnatého, železnatého, vápenitého a v menších množstvích i sírany jiné. Takovéto prameny jsou u Weilbachu, Ách, Neundorfu, na rozkošném ostrůvku Marketině v Budapešti a ve značném množství v Pyrenejích.

Vody vápenité patří k vodám v přírodě nejrozšířenějším, ale jen některé studené i teplé počítáme mezi léčivé; tak na př. vyhlášeny jsou teplice Leukské v Anglii.

Vody všech léčivých pramenů se buď pijí nebo slouží ke koupání. Pitím přecházejí některé látky minerálné z vody do krve, kdežto při koupání jeví voda mocný účinek na činnost pokožky a nepřímo, prostřednictvím nervů kožních, i na celou soustavu nervovou, ač i tu minerálné částky z vody přecházejí do ústrojenství tělesného. Většiny těchto vod užívá se tudíž oběma způsoby, a jen ty, jež chovají takové množství součástek, že nejsou více pitnými, slouží výhradně ke koupelím. Účinek jich jest ovšem různý a vyžaduje důkladná znalosť i jen jedněch lázní zvláštního studia odborného.

Promluviv̌še o účincích vod léčivých, z nichž některé mnohdy jsou bezpečným lékem pro nemoci, jež ani jinak by se vyhojiti nedaly, musíme se také zmíniti o stinné stránce účinku vody, kteráž nezřídka také škodné a opravdu až děsně zhoubné jeví účinky na zdraví lidské.

Jsouť krajiny, v kterých jen několikahodinový pobyt zničí jako zhoubný jed zdraví cizincovo. Přihlédneme-li blíže k vlastnostem takovéto krajiny, seznáme, že není příčinou toho ani ponebí ani vzduch, jak v obyčejné mluvě se říká, ba ani pitná voda. Nalézajíť se kraje takové zpravidla v pásmu horkém. Ale Evropan vydrží snadněji sluneční úpaly pouští Saharské než mnohem mírnější podnebí v Novém Orleansu při ústí Misisipi nebo v Kalkutě při ústí Gangu. Jsouť to vždy nížiny bažinaté, které jsou původci oněch děsných nákažlivých nemocí, jež tu jen na místo svého

původu se omezují, tu zase po celém světě se rozšiřují.

Ale bližší příčina zůstávala dlouho tajnou: jedni připisovali to plynům, jiní drobným neviditelným zvířátkům, a jiní konečně také drobnohledným houbám, které se tu v krajinách takových vyvíjejí, až teprve v nedávné době podařilo se aspoň poněkud nadzvednouti závoj, hrůzné to tajemství zahalující; stalo se tak neúnavnými studiemi Mnichovského prof. *Pettenkofra.*

Obyvatelstvo Mnichovské totiž, jako mnohých jiných měst evropských bývalo z husta navštěvováno prudkým a nákažlivým tyfem. Přičítáno to bídné vodě k pití, než i když příčina tohoto stesku roku 1860 odstraněna zavedením výborné pramenité vody téměř do celého města, vypukl znova mor s neobyčejnou prudkostí ve všech částech města bez rozdílu, ať tam byla zavedena voda k pití stará nebo nová. Ani jiné změny jako různá počasí roční, klesání teploměru a tlakoměru, ani změna povětří nejevily žádné souvislosti s kolísáním moru; to přivedlo konečně Pettenkofra k přesvědčení, že nemožno-li hledati příčinu této nemoci ani na zemi ani nad ní, že nutně spočívá v půdě samé. A když po celé desítiletí obíral se měřením výšky vod spodních, které neobyčejnou měrou kolísají během několika týdnů, shledal, že kolísání rozsahu tyfu přesně shoduje se s kolísáním vod spodních. Tak v létech 1857—1858 a 1865—1866, když klesly vody na nejnižší stupeň, zuřil mor nejprudčeji, oproti tomu roku 1867, kdy dostoupily vody největší výše, byl mor nejslabší; ostatně nejenom tyto extremy ale i volné klesání a zdvihání vod odpovídá také volnému šíření se a ubývání tyfu.

Tak ovšem pokročili jsme značný kus v poznání vlastní příčiny, ale úplně jsme jí nepoznali. Prohlížíme-li půdu krajin, v nichž tyfus obyčejně řádí, shledáváme, že jest to z pravidla sypká naplavenina, chovající hojně ústrojných látek, jež vlivem tepla i vlhka se rozkládají a poskytují úrodné prsti, takže vždy jsou krajiny morové pokryty bujnou vegetací. Stejné poměry nalézáme, kde spodní vody značně kolísají, i tu vždy jest půda velmi sypká, obsahující hojně látek ústrojných, které po opadání vod vytvoří bahno, k jehož vyčištění vzduch jen velmi těžko se dostává. A tím vytvořuje se v těchto sypkých a bažinatých půdách hojnost škodných organismů, jako v nejrozsáhlejších bažinách na povrchu zemském.

To však dává nám na ruku, jak lze aspoň z části zameziti zhoubný vliv vod spodních. Není v městech třeba nic jiného než odvésti je sítí trubek do soustavy kanalisační a pomocí hlavních stok do přirozené vody tekoucí. Také vskutku připojuje se ve velkých městech při soustavě splachovací řada trativodů, které odvádějí přebytečné množství vod spodních, jež pak zároveň slouží ku proplachování stok, a právě z této příčiny udrží se najisto tento způsob odvodňování měst ještě dlouho, byť i nedalo se upříti, že tím veliké množství cenných látek hnojivých ve výkalech lidských, jež na př. v jediné Praze representují do roka sumu 2 millionů zl., bez užitku do moře se odvádějí.

I krajiny močálové, jež vyhlášeny jsou jako vlastní pařeniště tyfu, lze podobným způsobem učiniti neškodnými, když totiž soustavou struh a kanálů odvede se jejich přebytečná voda. Práce tyto, jako kanalisace velkých měst, vyžaduje ovšem

mnoho millionů, ale některé velkolepé a zdařené podniky jsou výmluvnými doklady, že ohromné tyto sumy na takovéto podniky obrácené nejlépe se vyplácejí, neboť i když by jiného nebylo, uchraňují se do roka tisíce lidí před hrozným a smrtícím nepřítelem.

Za příklad ovšem velkolepý uvedeno jen upravení jedné části nížiny kampaňské, která již od pradávna byla morovým sídlem tím strašnějším, že nachází se nedaleko dvou velkých světových měst, Říma a Neapole. Částečnou příčinou této nezdravoty bylo do nedávna jezero fucinské, ležící 155 *km* severně od Neapole a 86 *km* východně od Říma. Živeno jsouc četnými potůčky z hor Appeninských, nemělo žádného odtoku, takže přebytek vod jen odpařováním se ztrácel, což ovšem mělo za následek, že nížiny okolní měnily se v bahniska. Proto již *Julius Caesar* pojal myšlenku jezero toto vysušiti, ale při obrovských jeho podnicích nezbylo mu času, ani přikročiti k začátku. Čtvrtý jeho nástupce, císař *Claudius*, ujav se této myšlenky dal po 11 let pracovati 30.000 lidí na průkopu horou Salviano, kterou se měla odvésti voda z jezera říčkou Liri do moře. Více než 40 šachet bylo vyhloubeno, celá hora v délce 2000 *m* prokopána, ale po dokončení průkopu shledáno, že jest založen příliš vysoko, neboť voda jezerní sotva s polovice odtekla. *Plinius* s obdivem popisuje tyto práce a uznávaje za nejvelkolepější, které kdy viděl a to právě v té době, kdy podnikavý duch Římanů uskutečňoval myšlenky, k nimž by i v době nynější přikročilo se jen po velkém rozmýšlení a po dlouhých úvahách. Po něm dějepiscové *Tacitus*, *Suetonius* a *Dio Cassius* oslavují báječnou velkolepost těchto prací, v nichž později bylo pokračováno císaři *Trajanem* a *Hadrianem*,

ve středověku pak *Bedřichem II.*, *Alfonsem Aragonským* a četnými knížaty Neapolskými.

Ale všecky tyto práce ukázaly se býti marnými, a celý tento podnik považován až do našich dob za nemožný. Teprvé roku 1854 nákladem knížete *Alexandra Tolonia*, muže velice zbohatlého, ale při tom velkomyslného a obětavého, který v posledních letech byl starostou města Říma (zemřel v únoru r. 1886), poznovu v pracích těch začato, a moderním pomůckám a vědám technickým zdařilo se provedení, a přemoženy tak obtíže, jež po dvě tisíciletí vzdorovaly; duch lidský slavil tu opět nový triumf jako po provedení průplavu Suezského a Americké dráhy Pacifické.

Vysušení jezera uskutečněno způsobem následujícím. Směrem tunelu Římského vykopán nový tunel hlubší, a již 9 srpna 1862 počala voda odtékati; ve 405 dnech vyteklo jí přes 540 millionů m^3, čímž snížila se hladina jezera o 4.3 m, ale jezero zúplna vysušeno nebylo. I vykopán středem jezera hluboký průkop a v něm vyzděna velkolepá stoka, kterou odvádějí se i ostatní vody do nového tunelu. Ovšem vedle této stoky hlavní jsou sta pobočných a na tisíce struh a trativodů, rozvětvených až do nejvyšších míst druhdy dna jezerního.

Celý podnik, vyžadující 100 millionů lirů (asi 48 millionů zlatých) provedl vznešený kníže svým nákladem, ale zdaž mohl velkoduchý onen muž bohatství svého lépe užíti? Učinilť z tisíců kočujících, chudých rybáků a z celého jich potomstva spokojené a pilné rolníky, z krajiny nezdravé vykouzlil rozkošné sady, a sám sobě zbudoval pomník, jenž potrvá do věků pozdějších.

Ale mnoho ještě zbývá vykonati v nížinách Římských. Nad čarovnou rovinou, jež druhdy cho-

vala v sobě kvetoucí Latium, ozdobenou troskami a zříceninami, které hlásají nám slávu zašlé dávnověkosti, uprostřed níž zvedá se majestátně věčné město, vládne dosud smrtícím žezlem jedovatý, zimnice působící vzduch. Příčiny nezdravoty nyní hlavně spočívají v nížení se výšin a zdvihání se nížin, čímž vzniká za doby letní nedostatek vody, jenž ničí veškerý život rostlinný. Nad to sopečný tuf v tamní půdě pohlcuje ve svých roklích všechny vodní srážky, z nichž zase odpařováním se hlavně pověstná malaria vzniká. Tak i tu ještě vhodné upravení poměrů vodních odstranilo by poslední příčiny zhoubného podnebí a vykouzlilo by nové ráje v místech, kde nyní jen zhouba na odvážného poutníka číhá.

Seznavše vliv vody na trvání života lidského, vyčerpali jsme tím jen jednu stránku jejího vztahu k člověku, a vylíčili jsme jen část užitku, jaký voda lidstvu denně prokazuje. Vždyť lučebnými a fysikálnými svými vlastnostmi buď o sobě nebo za pomoci jiných rozpouští přerozmanité látky, čímž stává se nezbytnou prostřednicí při výrobě sloučenin nových. Tak od pomoci vody závisí veškerý průmysl lučebný, bez ní neobejde se ani velkolepý průmysl hospodářský. Vímeť jak ohromného množství vody spotřebují naše cukrovary, pivovary, lihovary, škrobárny a j. v., a s jakými jest jim zápasiti obtížemi, nemají-li vody ve množství dostatečném. Pomocí vody upravujeme všecka svá barviva, jež zase jejím prostřednictvím upevňujeme na zdech, papíru a přerozmanitých tkaninách, jichž užíváme ku svému oděvu. Ale zdaž i výrobu všech tkanin samých, nevyhnutelného nám nyní papíru, a budování našich obydlí dovedli bychom si mysliti, kdyby vody nebylo?

Rovněž slouží nám voda mechanickou svou silou, a to ve všech svých skupenstvích, pevném, tekutém i plynném, více než kterákoli jiná síla přírodní. Vždyť voda tvoří člověku přirozené cesty a odnáší i přiváží mu zboží z krajin nejvzdálenějších; vedle toho mu stoupuje a ková, řeže a vrtá, tká i přede, mele i vaří, zkrátka voda převzala na se všecky práce ruční, hlavně od té doby, co člověk naučil se užívati síly parní k vykonávání prací, které by síly celého člověčenstva překonaly. Jak ohromným jest dělníkem člověku voda, především ve stavu plynném jako pára, toho živým obrazem jest nám na př. právě nyní při překopávání šíje Panamské ve Střední Americe. Zastávají tam stroje parní sílu 900.000 lidí, nepotřebujíce obsluhy více než 12.000 lidí; jak malichernou jeví se nám oproti tomu býti stavba pyramid, na níž prý pracovalo až i 30.000 lidí! A příklad tento jest nám také dokladem, že právě voda umožňuje člověku vykonávati práce, s které by jinak ani nebyl, neboť jak by udrželo se v horké a celkem nezdravé krajině na million lidí i tehdy, kdyby zásobování jich všemi potřebami dělo se měrou nejvydatnější?

Tak jeví se nám voda jako věrný sluha, který jakoby přírodou odevzdán byl člověku k vykonávání prací, při kterých by síly lidské nejen umdlévaly, ale k nimž by naprosto nestačily. — A přece nevšímajíce si poctivého tohoto služebníka, nešetříce ho, neopatrujíce, záhy k žalu svému poznáváme, že nic není na světě neúmorným, ale že člověk nerozumem a nevšímavostí nejen sluhy tohoto pozbyti může, nýbrž vychová si v něm krutého nepřítele. Mohli bychom tudíž míti za to, že člověk aspoň škodou poučen, jež mu způsobila nepřátelská voda tu hrůznými povodněmi, tu zas úmor-

ným suchem, jímž rozkošné druhdy krajiny mění se v divé pouště, kterým hubí se tisíciletá díla rukou lidských, že člověk škodou poučen, naučí se jí šetřiti, — leč není tomu tak. Až dosud celkem jen málo člověk pro vodu učinil, ba mnohdy z nerozumu těžce jí ublížil.

Vzpomeňme si jen na své luhy: zdaž nezbavili jsme jich rozkošných hájů z pouhé nešetrnosti a hrabivé lakotnosti a zdaž tím největší nezasadili jsme rány vodám, které jako málo kde v zemi jiné, v jedinou mocnou stékají žílu, jež v pravdě jest životní tepnou celé naší vlasti? Co učinili jsme potokům a řekám k upravení jich dna a břehů? A tak, zda můžeme se diviti, že klidné druhdy řeky změnily se nám tu ve dravé proudy, onde zase v líné mělčiny, jež tu pozemkový náš majetek odnášejí, aby nikdy více ho nevrátily, onde zase příčinou jsou bahnitých močálů a písečných nánosů. Zda můžeme se diviti, že nyní nepravidelné srážky vzdušné mají brzy za následek úmorná parna, brzy zase neméně zhoubné vodní spousty, které nezřídka jako kusy ledu dopadajíce ničí celoroční práci a námahu našeho rolníka? — Nuže budiž nám to aspoň v poslední chvíli výstrahou, abychom lehkomyslně a bez rozmyslu nekráčeli touto cestou dále, neboť mohla by přijíti doba, kdy škodné účinky nedaly by se více napraviti, kdy blahobyt krásné naší vlasti byl by zničen na dlouhé, dlouhé věky. Žádáme-li na vodě služby, jakých nám žádná jiná síla přírodní dosud neprokazuje, jest také naší povinností, abychom pečovali o udržení si tohoto sluhy nenahraditelného a neocenitelného, a pro toto udržení jeho abychom i někdy upustili od časného a jen zdánlivého prospěchu ku všeobecnému užitku

svých současníků a k odvrácení nedozírných škod od svých pokolení budoucích.

Nevylíčili bychom úplně významu vody pro člověka, kdybychom se nezmínili o vlivu jejím na cit a mysl lidskou; vždyť, jest-li člověk mocí vůle své a ducha podnikavého stal se pánem nezměrné síly vod pozemských, tož zase na jiné straně vykonávají nad ním vody vládu neobmezenou, a to čarovnou a neodolatelnou mocí krásy své, kterou zrak i sluch, ba i srdce lidské vábí a jímají.

Netřeba býti básníkem, aby člověk hluboce pohnut stanul u nepatrného praménku, bublajícího mezi tvrdými skalisky, ovroubeného čerstvou zelení a vábícího nás mírným a rozkošným zjevem k delšímu pobytu. Skrovný potůček, a přece z něho bude mohutná řeka; ovšem potřebí k tomu tisíce takových praménků, ovšem k tomu třeba probrati se mnohým úskalím, a trvati to bude ještě dlouhou, dlouhou dobu, ale přece jest jisto, že dojde potůček svého cíle!

Stojíme před hučícím vodopádem. Divoce kupí se na všech stranách skalní balvany, trčíce jako velkolepé stěny do výše; třpytivý mech jako nejrozkošnější koberec tlumí naše kroky; pestré květinky povznášejí k nám své kalíšky — všeho toho jakobychom ani neviděli. Sluch náš plně jímá prazvláštní, bouřlivý šum a hukot, v nějž mísí se tichounký pleskot dopadajících kapek. Zrak náš cele upjat na bleskurychlé změny tvaru, na hru slunečních paprsků, lámajících se do všech barev duhových. Husté mlhy vystupují od úpatí vodopádu, zahalujíce křišťálový oblouk a dodávajíce mu vzezření nadpozemského. — Po celé hodiny ba po dlouhé dny dovedl by nás upoutati rozkošný ten zjev, ukolébávat věčná ta hudba duši

lidskou v libé snění, v něž mísí se tužby nevyslovitelné.

A kdo z nás nezahleděl se již za šera do temných vod hučícího proudu? I my zápasíme a bojujem jako ty proudy vod, které mezi sebou se předstihují; jestli na chvíli snad ponoří nás některá vlna ve hlubinu, již za okamžik poploveme zase na vrchu vesele dále. Však dojdeme i my jednou s vědomím vykonané povinnosti a se svědomím pokojným do bezedné té tůně, do moře věčného klidu a zapomenutí. —

Moře! Kdož vylíčí tvé krásy, když v velebném majestátu klidně dýšeš, omývajíc tiše a pokojně skaliska, kdo vylíčí tvou hrůznou, šílenou zuřivost, když mocnými větry rozrušeno, rozervánо jako vtělená zhouba ničíš vše, co v cestu se staví, rvouc i těmi železnými skálisky, jež hrází jsou nám zeměobyvatelům proti tvému zuření? Kdož odváží se chladným pérem a s myslí ještě chladnější vypsati bujné kolotání myšlének, zmítající myslí naší, stejně jako to činí nekonečné vody okeánu? Myšlénka za myšlénkou se rojí, jedna druhou stíhá, až konečně znavená mysl povznáší se k onomu Tvůrci všemohoucímu, kterýž jsa od věků na věky, pouhou vůlí svou stvořil vše, co kolem nás jest, jenž stejně řídí osud nepatrné kapky vodní, jako každého z nás, kapky to v moři lidstva.

Obsah.

I. Kapitola: Od pramenů až k moři 3
II. Kapitola: O moři 34
III. Kapitola: Účinky vody ve světě neživém . . 74
IV. Kapitola: Vztahy vody k rostlinám a živočichům 96
V. Kapitola: Člověk a voda 115

POVÍDKY

Boženy Vikové-Kunětické.

Matice lidu ročník XXI. číslo 4.

(Běžné číslo 124.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1887.

Tiskem Dr. Edvarda Grégra v Praze 1887.

Románek paní Ksáskové.

Jakže? Vy se divíte? Nu, ovšem, moji drazí, ani paní Ksáskovou neušetřil život malého románku, který ostatně chci vám zde mileráda vypravovati, neboť mně nebyl svěřen jako tajemství.

Paní Ksásková byla v letech, kdy na zajímavé románky není už čáky, a přece románek její byl dozajista zajímavý, poněvadž se v něm jednalo také o svatbu.

Paní Ksásková byla výtečná žena! Nemusím ovšem nikterak o tom ujišťovati, vy víte, že jinak ani není možná. Pomyslete si dobrotu, pracovitost, rozšafnost, čistotu, dokonalost samu — to byla paní Ksásková, ta pětatřicitiletá vdova po c. k. strážníkovi, který zemřel na souchotiny před šesti léty. Bydlela ve čtvrti u sv. Haštala a od nějakého času docházel k ní obchodník pan Pejpal, jemuž se blýskal tlustý zlatý řetěz na černé aksamitové vestě, avšak nebylo možno říci, chová-li k němu paní Ksásková skutečnou sympatii, anebo jenom obřadnou uctivost. Ostatně byl pan Pejpal zámožný člověk, jehož obchod s potravinami v Žitné ulici dovoloval mu rozličné příjemnosti života, takže bylo úplně pravdě podobno, že chová k němu paní Ksásková i sympatii i uctivost, byť i měla ještě neustále svého nebožtíka muže v nejživější paměti.

Paní Ksásková požívala v celé čtvrti náležitého respektu, zejména v kruzích, v nichž se po-

hybovala, neboť měla nejméně 2000 zl. na hotovosti a mimo to vydělávala měsíčně slušné peníze za praní a žehlení límců i manžet, jichž mívala velké množství, protože límce i manžety nabývaly pod dovednou její rukou takové uhlazenosti, bělosti i elegance, že nebylo si možno pomysliti nic půvabnějšího a dokonalejšího. Praní a žehlení bylo jedinou pýchou a také jedinou slabostí paní Ksáskové. Věděla, že ruce její jsou k tomuto povolání posvěceny, že se narodila jen za tím účelem, aby prala a žehlila manžety s límci, a že v oboru tom se jí nevyrovná nikdo daleko široko.

Toto vědomí naplňovalo ji neskonalým štěstím a úplnou duševní spokojeností. Svoje účty zhotovovala s tváří neméně vážnou, než s jakou zhotovuje účty státní ministr finanční. Její písmo necivilisované, primitivní a tak roztomile naivní vzbuzovalo u zákazníků jejích důvěru i sympatii, jakou budívá scvrklá, tetelící se tvář stařenky, která snaží se označiti své sebevědomí a svou životní zkušenost.

„Přečtli to, Fáfku?“ tázávala se pravidelně svého poseláka, který sprostředkovával její výdělky a byl nejlepším člověkem na světě.

„Jak by ne! Jak by ne, paní Ksásková,“ volával tento ždímaje v rukou svoji šedivou čepici a usmívaje se při tom jako školák rozpačitě. „Jedním oka mihnutím to přečetli a všude to tak bylo, že jedním oka mihnutím to přečetli.“

„A co mně nesete, Fáfku?“

„Deset zlatých patnáct krejcarů. Zde jsou, zde jsou. Tak počítám deset zlatých patnáct krejcarů. To prosím od obchodníka Vávry za celý měsíc těch deset zlatých patnáct krejcarů.“

„Vy nechcete dnes nic, Fáfku?“

„Ach, ach,“ zavzdychal hubený, žlutý mužík a šoupal pravou nohou v před i v zad, „kdy já bych nechtěl? Kdy ne, paní Ksásková? To snad nikdy nebude, abych já nechtěl.“

„Pro Vás tedy tři šestáky; máte dost?“

„Pro moji bídu dost, paní Ksásková. Kdybych byl tureckým sultánem, neměl bych dosti těch tří šestáků. Hehehe, můj Bože, ba, to bych neměl dosti.“ — —

Byt paní Ksáskové, jediný pokojík s malou kuchyní jako s kapličkou, byl provanut nejčistší, nejlíbeznější poesií a bylo v něm tolik světla a vůně, že se zdál zvláště pro ni do čtvrti sv. Haštala býti přenesen odněkud z venkova, kde je slunce jasnější, vzduch svěžejší a kvítí tak vonné. Postel paní Ksáskové byla tak bílá jako květ sedmikrásky a ve sklenníku jejím třpytilo se vše jako hladina jezerní za svitu měsíce. Nebožtík muž paní Ksáskové rád čítal a jedině této náklonnosti děkovala jeho vdova za několik cenných obrazů, jež byly premiemi k různým časopisům. Panička totiž milovala časopisy svého muže jen potud, pokud poskytovaly jí naději na pěkný obraz v pěkném rámu, což jest u ní zajisté omluvitelno, uvážíme-li, že vyprala za svého živobytí více límců a manžet, nežli přečetla slov tištěných a snad i psaných.

Pokoj paní Ksáskové býval vždycky jaksi božíhodově vystrojen. Na stole bleděmodrý ubrus se třepením, na oknech tenké záslony a rohožka natažená přes pokoj byla vždy tak čistá, jakoby jen nožky nějaké víly po ní se vznášely. U kamen stál plechový pudl, jakoby byl zde toho posvátného pořádku strážcem, a v oknech pyšnily se podle doby roční, buď hyacinty nebo růže, kaktusy, pelargonie, a po celý rok břečťan, jenž ploužil se

po záslonách a odtud po zdích až k podobizně c. k. strážníka pana Ksáska, jenž v parádní své uniformě stoje u fauteilu držel v ruce bílé rukavice.

V tomto útulku paní Ksáskové, kam chodívala ona jen spat a kde stírala pečlivě každý prášek, v tomto útulku sedával od nějakého času v určitý den a v určitou hodinu pan Pejpal a smával se z plna srdce, mna si ctihodnou lysinu na své ctihodné hlavě, v níž měl samý celer, mák, samá povidla, košťata, mouku, hrách, zelí a snad také marcipán. To už bylo mnoho, že dovolovala paní Ksásková někomu posedět v středu jejího bohatství a napájet se jeho lahodou. Modrý ubrus obyčejně zmizel a na stole bíle pokrytém vystrojena svačina, při které nescházela ani křehká bábovka, ani pravý jamajský rum.

Oči paní Ksáskové pod hladkým čelem zářily, bílé její zuby třpytily se mezi rtoma neustále a líce se jí rděly jako květ vlčího máku. Jednou měla šaty šedé, podruhé modré, potřetí růžové, ale všecky šustily a všecky přiléhaly k jejím kyprým ramenům tak roztomile, že to bylo skutečně pozoruhodné.

Ostatně panu Pejpalovi bylo teprve asi pětačtyřicet let a dovedl býti v pravý čas vždycky ještě nadšeným. Paní Ksásková líbila se mu asi nesmírně, neboť měla dva tisíce, byla pořádná, rozšafná žena a neměla dětí, čemuž on byl nesmírně rád, neboť nebyl přítelem těch křiklounů a nezbedů, třeba od něho kupovávaly si také celtlíčky a piškoty.

Pan Pejpal byl třikráte vdovcem, tedy vdovcem jaksi z povolání, ale všecka jeho manželstva byla bezdětná a tedy tichá a bezstarostná. A pan Pejpal ani si nepřál potomka. Rod Pejpalů měl s ním vyhynouti, s ním, který dovedl zbohatnouti ze

samých košťat, vajec a cibule! Zakončení to rodu zajisté slavné a důstojné.

„Já jsem já a po mně už nepřijde jiný leda zase já — třeba zázrakem.“

Ach, podobných dobrých lidí je velmi mnoho na světě a všickni cítí se velmi spokojenými ve svém egoismu.

Pan Pejpal měl krátké nohy, holou tvář i hlavu, ruce s devíti prsteny a navštěvoval náramně rád reduty, smávaje se tam svým vlastním vtipům tak srdečně, až se ohýbal. Druhý den pak nic jinak se nedomýšlel, než že celá Praha zpytuje na jeho tváři, byl-li skutečně on tím vtipným, nespůsobným jezovitou, pantátou z Domažlicka, rytířem ze středověku, pierotem, podle toho, jakou maškaru pan Pejpal měl a v jaké sbíral své triumfy.

„Oh, to bylo k popukání, na mou duši! Sám se divím, kde se ve mně ty vtipy berou, ale platily, dobře platily. Ti lidé budou věčně pamatovat na rytíře s bílým chocholem. To jsem se bavil, oh, bavil — na mou duši.“

Pochopitelno, že byl pan Pejpal vždycky vesel, vždycky spokojen a vždycky ozářen sladkým vědomím, že jest neskonale šťasten. Jemu nescházelo pranic — pranic — jen žena. Později nescházelo mu taky pranic, jen — paní Ksásková. To v čase už, kdy píval výtečný její čaj s jamajským rumem a přikusoval k němu křehkou bábovku, jež se mu v tučných červených prstech drtila, a kdy zpozoroval, že je to vdovička vzácných ctností a vzácné jakosti. Snívál potom o ní velmi opravdově a kdykoliv se vracel ze své návštěvy, ze svých námluv, míval hlavu naplněnou obrazy nejvábnějšími a nejpestřejšími.

„Vyhodil jsem trumfa — budu brát. Znamenitá ženská, na mou duši. A co chci víc?“

V tom čase byl pohřeb v domě, kde paní Ksásková bydlela, vlastně na téže pavlači, první dvéře za bytem jejím. Zemřela manželka pana Cyrila Rajtoráta, který byl knihvedoucím v závodě Frerkána a spol. Zemřela na ochrnutí srdce, ve věku asi osmatřiceti let. Smrt její způsobila velké účastenství v celém domě, neboť zanechala zde tři nedospělé dítky, 2 děvčátka a hošíka stěží tříletého. Pro pana Rajtoráta byla smrt její neštěstím, které překvapilo jej z nenadání.

Byl to vážný muž s dlouhým vousem vysoké postavy a tváře výrazné, v které bývalo vždy jaksi podzimně pošmourno, což u účetvedoucích bývá dosti obyčejno. Chodíval klidným, odměřeným krokem s hlavou skloněnou, jakoby přemýšlel o důležitých věcech a smával se pouze na své děti, když vybíhaly o polednách a u večer jemu na schody vstříc, aby jej po trampotách kancelářských uvítaly. Úsměv jeho v těch chvílích byl pln nebeského jasu a štěstí.

„Co nám neseš? Co nám neseš?“ slýchávala paní Ksásková volat ty zlatokadeřavé děti ve všech toninách.

„Jen zvolna — zvolna. Otíku, měj strpení. — Nenesu vám pranic, protože tak křičíte,“ odpovídal pan Rajtorát snaže se všem třem podati obě svoje ruce.

„Že nám neseš? A co nám neseš?“

„Však uvidíte! Ale teď honem k mamince.“

A kolem oken paní Kásákové mihnula se statná postava pana Rajtoráta nesoucí nejmenšího na ramenou, kdežto obě holčičky pevně se jeho šosu držely.

Paní Ksásková ctila rodinu Rajtorátovu, poněvadž shledávala ji ve všem všude bezúhonnou a poctivou. Malé scény na schodech nebyly jí

nikdy proti mysli, ba usmívala se při nich hlavou pokyvujíc, jakoby je schvalovala.

O pohřbu paní Rajtorátové vzala si děti na starost, stírajíc jim neuvědomělé slzy z očí, protože dle všeho neměl pan Rajtorát žádných bližších příbuzných, kteří by tyto malé povinnosti příbuzenské s dobrou vůlí vykonali. U hrobu nakázala dětem, aby udělaly na rakvi kříž a toho malého vzala na ruku, když se chtěl za maminkou ještě do hrobu podívat. Po lících stékaly jí bohaté slzy a rty se jí chvěly pohnutím. Ta tři robátka skutečně volala do nebes o soucit, a srdce paní Ksáskové slyšelo to velmi dobře.

„Oh, toť udělá pan Rajtorát trefu, nahradí-li dětem matku paní Ksáskovou," pravila drůbežnice Kazdová k své přítelkyni.

„Bože, trefu. Jářku, toť viditelno! Taková ženská poklad v domě. A vdovcem dlouho zůstat nemůže; ta písklata ho k tomu donutí. Co pak to člověk nezná, co jest taková havěť bez matky?"

Nebylo ani možná, aby hovor obou žen paní Ksásková nebyla slyšela, neboť rozmlouvaly těsně za jejími zády. Krev zaplavila jí rázem obličej a v očích zasvítila jí jiskra rozhodné nevůle. Bylo jí předně proti mysli, že posuzují její soucit s dětmi s tohoto stanoviska, a za druhé zdálo se jí úplně nevhodným hovořit o těchto věcech, když nalézaly se ještě nedaleko nebožky, jež měla veškeré právo požadovat od nich trochu uznání a respektu. Mimo to prochvěla rázem duši její zvláštní úzkost, kterou ani sama nedovedla pojmenovati. Bylo to cosi jako nenadálá bázeň před těmi sirotky, kteří se k ní tulili ze všech stran, cosi jako leknutí nad neočekávaným možným od nich požadavkem, nebo návrhem, cosi jako obava, aby skutečně podobná myšlenka nezrodila se

v hlavě páně Rajtorátově, nebo jeho dětí a pak celého shromáždění zde na hřbitově vůbec. Paní Ksásková byla tak velice uvyklá svému pokojnému životu, že jí to připadalo jako boží dopuštění, kdyby teď najednou měl tento malý příval dětí zaplavití její kuchyni i pokojík, cuchat její ubrus, pošpinit její rohožku a roztlouci několik těch vyleštěných hrnéčků, co božíhodově se z police v kuchyni usmívaly. Není možná! Zlaté děti, všecko, všecko chtějte, hrnéček kávy, cukrátka, svítek, políbení na čelo i ústa, ale to ne, to ne, k tomu nemá paní Ksásková ani sil ani praktických názorův!

Šetrně postavila paní Ksásková vzpouzejícího se Otíka na zem a ustrašeně se ohlédla po shromáždění, aby zvěděla jistotu, že mimo obě ženy za ní nikdo zde neposuzuje její chování v tomto směru a že nikomu posud nenapadlo činiti podobné úvahy. Bohužel odevšud letěla k ní slova Kazdové ve všech variacích pronášená zpátky a bylo patrno, že o možném sňatku jejím s panem Rajtorátem přemýšlí i rozpráví velká většina těch lidí zde. Oh, toť bylo příliš mnoho!

Pan Rajtorát stál s hlavou skloněnou, pohlížeje do hrobu zrakem ztrnulým a tvář jeho byla tak voskově bledá a nehybná, že z ní bylo úzko. Cítil bezpochyby, že ztrácí se svou ženou všecko, co bylo možno ztratiti.

Po skončených obřadech políbil své děti jedno po druhém, oči maje vlhké a rty rozpálené vnitřním pohnutím. Na to obrátil se k paní Ksáskové a pravil srdečně:

„Děkuji za Vaši laskavost, paní sousedko — děkuji tisíckrát.“

„Jest to velmi málo, co jsem pro ta nebožátka mohla učinit. Ale přijďte jen, budete-li po-

třebovat něčeho více," odpověděla paní Ksásková hlasem poněkud rozrušeným, neboť se jí zdálo, že celé okolí naslouchá její odpovědi. Pan Rajtorát vzal děti k sobě do kočáru a odjížděl zoufalý z místa, odkud neměl více práva požadovat svou choť a matku svých dětí zpátky.

Příští neděli potom odpůldne přijala paní Ksásková zase návštěvu páně Pejpalovu, který vcházel k ní hluboce se ukláněje, s kloboukem v ruce, opatrně, ba po špičkách, ohlížeje se neustále za sebe i vedle sebe, aby něco nepošpinil, kroutě se při tom sem i tam, nahoru i dolů pln strachu a úzkosti, nezanechává-li nějaké šlápoty, neboť venku bylo blátivo po dešti, vcházel k ní vyšňořen jako ženich, voňavý jako obchodník s pomádami, lesknoucí se, roztomilý, s blahem v oku, jež nebylo šedivé ani modré. Na rukou měl žluté rukavice a u krku červenou kravatu s brillantovou jehlicí. V pravém uchu měl zastrčenu malou zlatou náušnici, o které nebylo možno uhodnouti, jakým dopuštěním božím se tam ocitla. Nu, zkrátka pan Pejpal byl zde a pan Pejpal věděl co je moda a co je vkus.

Ovšem, takový bohatý obchodník se zelím a s cibulí! —

„Oh, jaká to marast venku, paní Ksásková! — Ponížený služebník — odpusťte laskavě — není vstavu být dosti opatrným. Jsem celý nešťastný, že tak nemilosrdně zablátím vaši rohožku," pravil, nadzdvihuje obě nohy s pevnou důvěrou, že je možno vyzvednouti je obě najednou. Paní Ksásková se usmívala a odebrala mu klobouk i hůl se stříbrným knoflíkem z rukou.

„Jen se upokojte, pane Pejpale, vždyť není tak zle. A posaďte se. Otevru trochu okno, sluníčko prodralo se z mračen — podívejte se!"

„Ano — vida — prodralo se. To je příjemné.“

Pan Pejpal svléknul si žluté rukavice, pohlédnul do zrcadla, narovnal si kravatu a rozhodiv šosy u svého tmavomodrého kabátu posadil se ke stolu, kde už zase pyšnila se ocukrovaná bábovka s vanilkou.

Pan Pejpal i paní Ksásková byli dosti rozpačiti, jelikož tušili oba, že naskytuje se zde nevyhnutelná otázka, proč sem přichází on a proč přijímá návštěvu jeho ona. Tato rozpačitost stala se jim ostatně obvyklou při všech návštěvách páně Pejpalových, ba množila se tím více, čím častějšími stávaly se tyto návštěvy a čím více se prodlužovaly. Je to přirozeno. Paní Ksásková musela poznati úmysly páně Pejpalovy a pan Pejpal musel pozorovati, že jí nejsou protivné. Bylo by také šílenstvím, aby nezdál se jí sňatek s ním velkou životní výhrou, jak dobře soudil pan Pejpal oceňuje sebe při svých námluvních kombinacích. Příjemností posavádního jejího života nebudou tím nikterak zkráceny a panu Pejpalovi tím jen příjemností přibude. Šťastní lidé! Bylo patrno, že sobě byli určeni, a že se museli vyhledat, zrovna jak to bývá v pohádkách. Dnes, totiž onu neděli, kdy bylo tak blátivo, prozrazovala páně Pejpalova tvář mnoho slavnostní nálady. Občas vypínal široké obočí do výše a slinil si rty, jakoby jej pálily. Mluveno o tom i onom, ale při všem bylo patrno, že pan Pejpal něco očekává a že to všecko není pravým účelem jeho rozmluvy. Paní Ksásková přinesla čaj a nalila svému hostu dva koflíky brzy po sobě.

„A měli jsme zde také pohřeb, pane Pejpale,“ pravila všecka ustaraná, že se jí dnes zábava ne-

daří. „Smutný pohřeb, protože při něm sirotci plakali.“

„Ajajaj — ajajaj!“

„Paní Rajtorátová zemřela.“ —

„Ach, ano pamatuji se, že jsem slyšel cosi podobného. Toť zrovna jakoby smrt její byla paní Ksáskové návrhem ku svatbě.“

Šelma pan Pejpal! Jistě slyšel něco více než chce říci! Odtud snad ta jeho zaraženost a ty rozpaky.

„Žertujete, pane Pejpale? Nu, nevídáno, vždyť je k tomu čas i místo,“ zvolala se smíchem paní Ksásková, ale u srdce ji zabolelo, že tak lehkovážně mluví o věci, která má tak smutné příčiny.

Ta ubledlá líčka a ty uděšené oči dětí po paní Rajtorátově staly se od smrti její přízrakem. Pronásledovaly ji s úžasnou vytrvalostí tak, že bylo se obávati o klid té dobré dušinky. Myslila na ně dnem i nocí. Slýchala je štěbetat i plakat a vidívala je, s jakým jásotem vrhají se otci vstříc, když se domů vrací s tváří zachmuřenou a svraštělou. Útlocit její byl tím vším arci velmi ohrožen, ale panu Pejpalovi to neřekla, neboť rozšafný ten muž zasluhoval právem veškeré šetrnosti a uznání.

Za to jeho obličej se po jejích slovech vyjasnil jako obloha venku po dešti. Poposednuv na židli a usmáv se do dlaně, kterou si rty otíral, pravil něžně:

„Paní Ksásková ví, že by mne udělala nešťastným, kdyby moje naděje takhle zbořila. Hehehe. Podejte mně ruku, paní Ksásková, rád bych vám ji políbil.“

„Nepřejete-li si nic více —“

„To neříkám, že nechci více, drahá paní," zvolal pan Pejpal, líbaje jí ruku s pravou rytířskou vybroušeností. „Nemohu to ani říci, protože, na mou duši, dnes budu chtít velmi mnoho."

Nebylo možno udati, proč paní Ksáskové bylo najednou nevolno a dusno. Věděla, co chce pan Pejpal říci, očekávala tuto rozmluvu už od neděle k neděli, avšak teď jakoby se jí bála a jakoby si přála odročiti ji do nekonečna.

Vždyť jsem hned povídala, že byla paní Ksásková výtečná žena! A právě se mně naskytuje příležitost to potvrditi, neboť duši její prochvíval zvláštní cit mluvící pro sirotky páně Rajtorátovy, o kterých nejasně tušila, že by pod její ochranou byli nejlépe uschováni.

Ty dobré děti! Nechávaly se od ní s důvěrou líbati a když jim bylo nejhůře, klepávaly na její okno, aby s nimi šla pohovořit. Drůbežnice Kazdová nasadila jí věru do hlavy štíra. Vždyť bylo až nepochopitelno, jak se o ty děti starala. Jaký to mělo míti účel? Sama se lekala, aby nebyl vážnější, než se domýšlela, ačkoliv pan Rajtorát nic více a nic méně nechoval se k ní než zdvořile, až kolikráte odměřeným jeho chováním byla pobouřena.

Chodíval kolem ní s hlavou sklopenou a pozdravoval ji vážně a důstojně. Nezapírám, že to paní Ksáskové imponovalo!

Avšak jaké přemýšlení! Pan Pejpal octnul se u hlavní scény svých roztomilých námluv a bylo nutno jej vyslechnouti.

A pan Pejpal, drže ruku její ve své, začal skutečně slavnostně, s rozmyslem i s porozuměním, neboť mluvil podobně ve svém životě již po čtvrté:

„Paní Ksásková, drahá paní! Vy vite, že jsem nechodil k vám, abych u Vás věčně pil a věčně

jedl bábovku, třeba i to bylo ve Vaší přítomnosti příjemné. Vy to víte, protože jste rozumná a znamenitá žena. Já k Vám chodil a Vy jste mne přijímala. Ale protože i já jsem rozumný člověk, tedy vím, že ani Vy jste mne nepřijímala jen za tím účelem, abych pil věčně Váš čaj a věčně jedl Vaši bábovku. To přesvědčení dodává mně velké naděje. Sedávali jsme zde a bavili se jako děti a nebylo nám to oběma proti mysli, z čehož je patrno, že jest nám žádoucí, abychom se tak bavili po celý náš život. Mám své pěkné jmění a svůj obchod, v němž jsem si jmění to nastřádal. Jsem vdovec bezdětný a zachovalý. Nuže, drahá paní Marto, myslím, že není důvodu, který by bořil naše naděje. Rád bych, abyste se stala mou chotí, neboť vím, že se Vám bude u mně vždycky líbit a že toho nikdy litovati nebudete. Mám pěkný byt, pěkné prádlo po nebožkách svých ženách, mám po nich i skvosty a rozličné parádnosti — to všecko bude Vaše. Budeme chodit do koncertů, do zábav i do redut — bude-li Vám libo. Co tomu, prosím, říkáte, drahá paní Ksásková?

Bylo skoro nutné, aby odpověď její zněla následovně:

„Jsem návrhem Vaším poctěna, pane Pejpale. Nevede se mně sice špatně, ale Bohu poručeno. Však život ztrpčovati si nebudeme."

„A co hodláte se svatbou, paní Marto?"

„Na tu není snad zmeškáno. Za měsíc i za dva jest času dosti. Zatím spořádám si já své a vy své záležitosti."

„Tuze dobře, tuze dobře. Tedy, co Bůh spojí, člověk nerozlučuj!"

„Ode dneška patříme už jako sobě," pravil pan Pejpal potřásaje rukou její spokojeně.

Tak se skončily jeho námluvy a skončily se jistě dobře.

* * *

Paní Ksásková byla tedy nevěstou. Jest to doba rozechvění, sterých příprav a tisícerých illusí. Jest to čas nepokojného spánku, velké roztržitosti a upřímných modliteb. Jest to doba, ve které mnoho se doufá a mnoho se věří. Paní Ksásková pojímala ji však dosti lhostejně. Pro ni svítilo slunce neustále stejným jasem, nebe bylo stejně modré, vzduch stejně teplý a když vyšla za bránu na hřbitov za svým nebožtíkem mužem, naslouchala se stejnou rozkoší trylkům ptačím a vlídnému šelestění ve stromech. Ani jí nepřipadalo, že je nevěstou.

Taky zmínila se o tom Fáfkovi, když se jí doptával, jak dlouho bude ještě manžety a límce žehliti.

„Eh, milý Fáfku, ani nevím, a až budu vědět, bude mně loučení s nimi velmi těžké. Věřte, z mých vdavek mne hlava nebolí.“

„Ale mne bolí, paní Ksásková, mne hlava bolí z těch vdavek. Ubudou vítané šestáčky po těch vdavkách, a pro ty mne hlava bolí.“

„Bude-li vám nejhůř, přijďte si i potom, však před vámi dvéře nezavru.“

„Ach paní Ksásková, paní Ksásková!“ zašeptal Fáfek vzlykaje. „Vás za živa do nebe vzít, nebylo by zázrakem; tak jste dobrá, že by to nebylo zázrakem. Šťastný pan Pejpal! Ale — ale, věru, škoda! Myslil jsem neustále, že budete volit pana Rajtoráta, to jsem myslil — ano, k vůli jeho dětem.“

Tvář paní Ksáskové se lehounce zakabonila.

„Jděte už, Fáfku, s pánem Bohem. Mluvíte vždycky jako rychtář o posvícení. Slyšel jste někde vyzvánět a myslíte, že to bylo na mši. Paní Rajtorátová je teprve čtrnácte dní v zemi, ještě na hrobě jejím tráva neroste, a už pospícháte s námluvami. Dobře, že pan Rajtorát ví, co mu ukládá povinnost k zemřelé. Ten posud si takovými věcmi spánek neruší.“

„Ale ty děti!“

„Ta holátka — nu vždyť —“

„Ach, ne, paní Ksásková, vy jste ta jediná, která je mohla spasit, tak já myslím, že vy jediná jste je mohla spasit.“

„Jděte, Fáfku, s pánem Bohem, jděte — zbytečné řeči — voda v koši,“ skočila mu do řeči paní Ksásková a Fáfek ždímaje šedivou čepici, odešel.

Byly to ovšem velmi zbytečné řeči, obzvláště od té doby, co paní Ksásková byla zase nevěstou, avšak právě ty řeči byly příčinou, že bývala neklidná a nervosní. Stávalo se, že přemýšlela o dětech Rajtorátových více než bylo potřebí a že vybíhala ustrašená, kdykoliv zaslechla nějaký výkřik z vedlejšího bytu, v kterém hospodařila hluchá Petronila Zádovská. Pojednou se jí zdálo, jakoby bylo její povinností trochu se po těch dětech ohlédnout, trochu je potěšit, poučit a vůbec trochu se s nimi zabývat.

Na pavlači ode dávných let bydlela s rodinou Rajtorátovou sama, znala jejich zvyky, jejich potřeby a ačkoliv nikdy blíže se nestýkali, přece bylo jisto, že si neublížili a že si byli přátelsky nakloněni. Pokud žila paní Rajtorátová, dávala si s ní každodenně „dobrého jitra,“ „dobrého poledne i večera“, každodenně činila s ní malá meteorologická dobrozdání, vyměňovala úvahy o růz-

ných starostech nebo případech, pochválila její děti, politovala její nesnáze s nimi atd. atd. zkrátka žily společně velmi příjemný život sousedský. Měla-li paní Ksásková svátek, posílala jí paní Rajtorátová navštivenku a měla-li svátek paní Rajtorátová, gratulovala jí paní Ksásková při prvním setkání na pavlači. Byla-li paní Rajtorátová v koutě, učinila jí paní Ksásková několik přátelských návštěv a pochovala malého světoobčana chvíli na rukou, hádajíc komu je více podoben.

„Nerozumím dětem," říkávala smutně. „Neměla jsem žádných, ale mám je ráda, jsou-li hezké a čisté."

Takové byly jejich celoroční styky a obě byly s nimi úplně spokojeny.

Kolik slov s panem Rajtorátem vyměnila, to mohla snadno spočítati. Předně býval on celý den zaměstnán a za druhé vídávala jej obyčejně zamyšleného a nemluvného.

Druhý den sice po poslední návštěvě páně Pejpalově vyměnili spolu několik slov, ale ta byla velmi obřadná a týkala se hlavně jeho dětí.

Pravilat paní Ksásková, poděkovavši mu za obvyklý jeho pozdrav:

„Otíkovi se stýská! Chtěla jsem vám, pane sousede, říci, že byste mohl jej, když ne všecky, na nějaký čas dáti odsud někam, kde by neměl těch smutných vzpomínek."

„Není možná, paní sousedko," odpověděl on, hladě si vousy, „není možná při nejlepší vůli. Nemám přátel, ani příbuzných."

„Stará Petronila je velmi nespolehlivá osoba."

„Což platno! Těžko volit, když není v čem. Ostatně děkuji Vám za Vaše účastenství. Zároveň přijmete mé blahopřání — slyšel jsem, že ráčíte býti nevěstou."

Paní Ksásková zbledla, nevědouc ani proč. Pocítila náhle takové zamrazení v údech, jakoby vešla do sklepa. Ruka, kterou panu Rajtorátovi podávala, chvěla se a byla jako mramor studená. „Děkuji Vám," pravila, nuceně se usmívajíc. „Je těžko uhodnout, zda-li jsem dobře volila."

V tom přiběhl Otík a žebronil, aby jej tatínek pochoval.

Paní Ksásková při tom zpozorovala, že je ušpiněný a že má šatečky tu i tam roztrhané. Takhle vypadal týden po matčině smrti! Jak to bude dále? Té staré Petronile kalil se už zrak a třásly se ruce!

V duchu umínila si paní Ksásková, že na děti sama dohlédne, sama je pospravuje a že se přičiní, aby byly vždycky čisté, aspoň po tu dobu, co buď ona se neprovdá, anebo dokud pan Rajtorát se neožení. Měla ty děti srdečně ráda, poněvadž sledovala jejich vývoj od narození po dnešní dobu, takže nebylo jí věru za těžko věnovati jim denně hodinku nebo dvě.

Příští dni potom mnula si nadmíru spokojeně ruce, když vyběhly děti panu Rajtorátovi naproti roztomile šustící, koketně vyparáděné a když pan Rajtorát zvolal hlasem plným něhy a radosti:

„Toť byla u vás víla, aby vás ošetřovala, moji zlatohlávkové — tak to Petronila nikdy nedovede."

„Ach ne, tatínku, to byla paní Ksásková — to byla paní Ksásková," křičely děti poskakujíce ve svých vypraných růžových šatech, v nichž vypadaly jako rusalky. Pan Rajtorát sehnul se rychle k nejmenšímu, jakoby mu chtěl něco pošeptat. Pak pravil vážně:

„Paní Ksásková je jako dobrá víla, má zlaté ruce i srdce. Jestli pak jste jí poděkovaly?"

Návštěvy šťastného ženicha, ctihodného pana Pejpala, se ovšem množily, ale paní Ksásková bývala při nich zamlklá, a usmívala se tím nuceněji, čím důvěrnějším stával se pan Pejpal a čím více jí připomínal, že za krátký čas nebude už paní Ksáskovou, ale paní Pejpalovou ze Žitné ulice, paní Pejpalovou váženou i bohatou. Nosíval jí dárky, které ona pečlivě ukládala, a nosíval jí lahůdky, které zdráhala se přijmouti, vymlouvajíc se, že není jejich přítelkyní.

Dobrý pan Pejpal ustrnul, s jakou trpělivostí a s jakým nadšením dovedla vypravovati o dětech po paní Rajtorátové a s jakou pýchou mu jednoho dne představila všecka zlatokadeřavá poupátka, jež přičiněním jejím okouzlovala svou svěžestí a lahodou. Pan Pejpal o nejbližší návštěvě sice pamatoval na miláčky své paní nevěsty a přinesl každému po škatulce s cukrátky, ale v duchu se divil, že je nucen míti ohledy právě k těmto dětem, jež byly mu cizé tak, jako jiných na tisíce.

Nezdálo se mu nikterak vhodným, že paní Ksásková myslí na ně po celý den s takovou bezpříkladnou důsledností a že i v přítomnosti jeho odbíhá, aby se po nich poohlédla.

Asi za měsíc po svých námluvách pravil k paní Ksáskové, když shledal v jejím parádním pokoji haldy různých hraček a rohožku až hrůza zbědovanou:

„Dovolujete těm dětem více než zasluhují. Na mou duši, to nemohu pochopit. Jaké to bude po svatbě, až si vás odvedu k sobě? Jaké to bude s nimi?“

„Zle, příteli, velmi zlé. Bojím se na to pomýšlet,“ odpověděla paní Ksásková se slzou v oku.

„To je hrůza! To je neslýcháno!“ zvolal pan

Pejpal pohněván. „Ta škvrňata zaujala celou vaši mysl! S tím nemohu být srozuměn. Vždyť není možná s Vámi, paní Marto, promluvit slova důvěrného! Co z toho má být? Takové hlouposti. Nebyl bych se nadál, že jste takovou samarytánkou a že tak malé děti zbožňujete.“

„Milý příteli,“ pravila ona důstojně, „tomu všemu vy nerozumíte. Posud jsem paní svého jednání. Obmezovat mě v něčem budete míti právo teprve po svatbě.“

„Jen kdyby už po ní bylo!“ zvolal pan Pejpal chodě prudce po pokoji. „Na mou duši, to bych si přál! Ale vy to odkládáte do nekonečna. Jaktěživ jsem neměl takové nepokojné spaní jako teď. Není divu. Člověk by z kůže vyletěl — na mou duši. Teď máme srpen — jaký to krásný měsíc. Všude se klidí, co se zaselo — ale já neklidím, ačkoliv jsem dost dlouho sel. Já takový člověk, který si může všeho přát — čert aby to vzal.“

Paní Ksásková odešla do kuchyně, přestavila tam několik hrnéčků v polici a vrátila se s úsměvem řkouc:

„Do září nebude tak zle, milý příteli a v září odbudeme svatbu dvacátého, jako jsem slavila první svou svatbu.“

„To je ale ještě celých pět neděl!“

„Ano pět celých neděl. To není ani věčnost — to uletí jako sen.“

Pan Pejpal jí později podal ruku na srozuměnou a odcházel s přesvědčením, že má se svatbou mnohé obtíže, kterých se nikdy nenadál. —

* * *

A děti Rajtorátovy u paní Ksáskové zdomácněly. Oči jim zářily, líčka plála a paní sousedka byla pro ně celým světem.

Ty její pohádky! Kde se jim jen naučila! Vypravovala jim denně několik, vytahujíc je ze svých vzpomínek po matce, babičce i prababičce jako roztržené korálky z přítruhlete jednu po druhé.

Otík jí sedával na klíně a obě děvčátka u jejích nohou na stoličce s očima horečně na jejich rtech utkvělýma.

Paní Ksásková naučila se taky mentorským formulím a to jí velmi dobře slušelo.

„Podívej se, Otíku, jakýs to nezdara. Už máš zase zástěrku pošpiněnou. Za trest měl bys dnes celý den zůstat u staré Petronily a to by ti věru nevonělo," hněvala se velmi opravdově.

„Kdo tě učil, Zdenko, nosit punčochy na ruby? Kdyby tě viděla maminka! A kdo tebe, Ludmilo, dělat na tkanicích uzly? Ach vy děti vy! Hned sem pojď, ať tě přezuji, a tobě, Ludmilo, ať tkanici přišiju."

Děti paní Ksáskovou zbožňovaly. Když o šesté hodině klepal pan Rajtorát na okno, aby šly s ním domů, zlíbaly jí ruce čelo i ústa a volávaly:

„Dobrou noc, paní Ksásková — dobrou noc! My se za vás pomodlíme. Máme vás tak moc rády."

Otec jejich u okna hladil si zvolna vousy a díval se na ně se zvláštním pohledem. Potom hluboce smeknul a odváděl si je domů, kde stará Petronila kuchtila nechutnou večeři —

Jedné noci, bylo to na začátku měsíce září, byla paní Ksásková probuzena klepáním na okno u kuchyně a když polekána vyskočila, aby se přesvědčila kdo to, spatřila v měsíčné záři pana

Rajtoráta v plné toilletě, ale nad pomyšlení bledého a rozčileného. Přehodivši rychle svůj kartounový župánek, vyběhla všecka ustrašená, poděšená a netušící z této noční návštěvy nic dobrého.

„Co se stalo?“ tázala se, zapínajíc si ještě poslední knoflík u krku.

„Promiňte, paní sousedko —“

„Jen rychle, rychle — co se děje?“ vskočila mu do řeči pozorujíc, že hlas jeho se nápadně chvěje.

„Otík —“

„Otík?“

„Ano, mé klouče nebohé, potřebuje vás. Je rozpálený, křičí ze sna a když otevře očka, lesknou se mu horečně.“

„Oh, ten drahý hoch! Přijdu k vám, pane sousede, ta Petronila ničemu nerozumí, je už stará osoba. Půjdu k vám hned. Mne má rád a důvěřuje mně. To zlaté dítě. A včera odpůldne ještě skákal radostí, když jsem mu spravila paňáca.“

Pan Rajtorát pustil ji do ložnice, kde děti spaly.

Jaké to boží dopuštění tam! Nikde nic srovnáno, nikde nic přichystáno, ani voda ve sklenici, ani v umývadle! A ta hluchá Petronila spala v kuchyni jako by ji do vody hodil. Děsné hospodářství! Paní Ksásková naklonila se nad dítětem, sáhla mu na žhavé čelíčko, políbila mu rozpálenou ruku a přiložila ucho k jeho prsoum, aby se přesvědčila jak dýchá. Dýchalo rychle a nepravidelně. Rty jeho byly suché a dech horký.

„Jen aby to nebyl zápal nějaký, pane sousede,“ pravila spínajíc ruce a obracejíc se k panu

Rajtorátovi, který stál u jeho postýlky, hlavu mnaje do dlaní vloženou.

„Bude, tuším to — — Ale co se stane pak s mým dítětem? Co se stane s mými dětmi!“ zvolal zoufale, tiskna ruce na spánky, jakoby se bál, aby se mu hlava pod nátlakem této hrozné otázky nerozskočila.

Paní Ksásková chvíli mlčela. Zděsila se sama jeho slov, která značila rodinnou katastrofu. Pohlížejíc na pana Rajtoráta tak zničeného, tak nešťastného, cítila v srdci svém bolest tak palčivou, že se jí až dech ztajil.

V té chvíli připadl jí na mysl pan Pejpal smějící se, plný lesku a štěstí, sebevědomý, kulatý, pan Pejpal, na jehož čele nebyla ještě ani jediná vráska starosti, nebo zklamání! Co to bylo za člověka? Kde se u ní vzal? — A dnes, věru, už bylo pátého září. —

„Utište se, pane sousede,“ pravila, když svou mysl trochu spořádala. „Učiním pro vaše děti vše, seč budu. Můžete klidně odcházet do své kanceláře, vaše děti budou dobře schovány a ten můj drahý, malý Otík — to krásné klouče — ach, vždyť vy ani nevíte, že bych pro něj duši dala“ — poslední slova byla už porosena jejími slzami a spojena potlačovaným štkáním, které se jí z prsou dralo. „Zůstanu zde, pokud mu nebude líp. Bude-li Vám libo, ponechám vám svůj pokoj k použití.“

Pan Rajtorát pozvedl zvolna hlavu, zadíval se jí do tváře, která byla posud velmi svěží a příjemná, a potom uchopil ji za ruku, kterou mlčky políbil. Na to odešel k oknu a díval se ven, kde zářila první půle měsíce a kmitaly se hvězdy kouzelným, půvabným jasem.

Paní Ksásková tedy zůstala, dávajíc až do rána hošíkovi studené obklady na planoucí čelo. Ráno zavolán lékař, který rozpoznal zápal mozku.

— —

Uplynuly hrozný den a hrozná noc. Hošík blouznil celé hodiny, zmítaje sebou na lůžku jako v křečích. Paní Ksásková se od něho nehnula ani na okamžik, vzdor tomu, že jí děvčátka ohlásila návštěvu páně Pejpalovu, který marně se na dvéře jejího bytu dobýval. Nechala jej odejíti, nevyšla ani na pavlač. Její duše lpěla na tom malém, kadeřavém dítěti, jehož čílko bylo rozpálené a jehož ručky klátily se občas nejistě ve vzduchu jakoby pomoc hledaly.

Seděla k němu nakloněna, pozorujíc každý jeho vzdech a každý ston. Nespala sice skoro dvě noci, ale necítila se umdlenou. Tušila jen, že by toho malého z těch velkých muk ráda vykoupila svým životem.

S panem Rajtorátem skoro ani nemluvila. V noci seděl on u stolu mlčky dívaje se na postýlku dítěte jako u vytržení a podával mechanicky lahvičku s lékem paní Ksáskové, jakmile odbila hodina. Příští den na to k večeru vešel náhle pan Pejpal k Rajtorátovům, rozdurděn, ale tváře se přívětivým a roztomilým. Účetní byl už doma.

„Odpusťte, že jsem tak neomalený," pravil, ukláněje se dvorně, „musím však několik slov s paní Ksáskovou —"

„Prosím" — pronesl pan Rajtorát chladně, tvář maje zsinalou, a hotovil se odejíti z pokoje.

„Jen zůstaňte, pane, zůstaňte. Nemáme tajemství. Naše svatba není již žádným tajemstvím. Přišel jsem Vám, paní Marto pouze říci, že ohlášky na zítřek jsou již zadány. Máme totiž zítra svátek a tu jsem si myslil —"

„Je dobře, pane Pejpale, dobře. Ponechávám všecko vaší starosti," ozvala se paní Ksásková nápadně rozčilená.

„Zítra je osmého, do dvacátého máme ještě 2 neděle, takže vyjdou právě tři ohlášky."

„Vyjdou, ano —"

„A ten malý stůně?" zakýval hlavou pan Pejpal, pozoruje, že paní Marta nechce příliš dlouze o předmětu tomto se rozhovořovati.

„Co pak mu schází? Jsou to ošklivé starosti býti tatíkem několika dětí, že ne, pane Rajtoráte? Za takových okolností se nikdy svatba nevyplácí. Hehehe — Mně za to dovoleno ženiti se i po čtvrté bez obav před takovým životním labyrintem starostí — hehehe!"

Páně Pejpalovo nenucené „hehehe" protrhlo Otíka z dřímoty a polekalo jej tak velice, že vytřeštil kalné oči a posadil se na lůžku, šeptaje cosi ustrašeně. Paní Ksásková objala jej něžně a položila jej zpátky, řkouc:

„Utiš se, Otíku, utiš. To nebylo nic. Já jsem u tebe a tatínek taky."

Pan Rajtorát stál u okna, svíraje ruce v pěstě jakoby pana Pejpala stlouci chtěl. Za chvíli potom se pan Pejpal poroučel a nebyl nikým zdržován. Však už na pavlači mu napadlo, že je Rajtorát, na mou duši, brutální člověk, a zároveň se usnesl, že pokud paní Marta bude tam zdržována svou samarytánskou službou, více ji nenavštíví, což hodlal jí oznámiti písemně.

Asi za dva dni dostala skutečně těchto několik pracně napsaných slov na růžovém papíře s velkou ohnivou růží v levém rohu:

„Drahá paní Marto!

Nechci vás vyrušovati až do naší svatby. Předně nemiluji malých dětí a za druhé budu se

tím více těšiti na naše první setkání zase beze svědků. Jen se připravujte k 20tému září t. r. To je jediné přání

Vám se vší úctou oddaného
Huberta Pejpala.

Zpověď odbudeme při ranní mši svaté taky dvacátého. Za tou příčinou očekávejte mne v 7 hod. ráno. Svatbu objednám na jedenáctou hodinu, s čímž doufám, že jste srozuměna.“

Paní Ksásková byla vůbec srozuměna se vším. Nenapadlo jí ani, aby obtěžovala svou mysl novými úvahami, je-li obstarávání páně Pejpalovo správno a jsou-li návrhy jeho jí docela po chuti. Chvílemi se jí zdálo, že není naprosto možné, aby byla nevěstou a aby svatba její byla tak blízká. Nedovedla si nikterak představit, jak se stěhuje z tohoto domu a jak nastupuje vládu v domácnosti toho člověka, jenž svým nevčasným smíchem polekal Otíka a pobouřil jeho otce, který beztoho trpěl více než člověku možno snésti. Najednou bylo jí protivno, když si vzpomněla na ty koncerty a reduty, jež jí pan Pejpal sliboval a v kterých by se musila smáti jeho vtipům a obdivovati jeho brillantové jehlici v červené kravatě. Ach, ten život pak!

Paní Ksásková zarývala svou hlavu do podušky, na níž odpočívala nebohá hlavička Otíkova vždy stejně žhavá a planoucí, jakoby u něho hledala ochrany.

Mluvila-li s panem Rajtorátem dříve málo, nemluvila s ním od návštěvy Pejpalovy pranic. Obcházeli okolo lůžka hošíkova tiše, beze slov, jakoby se báli jeden druhého a chtěli si namluvit, že každý z nich je zde sám a že ten druhý není docela ničím. Podával-li pan Rajtorát jí lah-

vičku, učinil to tak opatrně, jen aby se prsty jeho ani ruky její nedotkly, a když jednou náhodou oba sklánějíce se nad dítětem zavadili o sebe čelem, odskočil pan Rajtorát tak prudce, jakoby se byl o její čelo spálil. — Nemoc se neměnila, ačkoliv krise nemohla býti daleko. Buďto, anebo. Toho „anebo“ lekal se otec i paní Ksásková, pomýšlejíce oba na ně s hrůzou. Hrůzou je také naplňovalo, že pak nebude už jeden druhému ničím a že paní Ksásková opustí rodinu jeho navždy.

Celé hodiny v noci stával pan Rajtorát u okna, opíraje o ně svou hlavu, v které neměl ani jediné myšlenky, ani jediné illuse utěšené.

Paní Ksásková spávala jen málo, jen co nejnutněji potřebovala, ale u pana Rajtoráta se zdálo, že vzdoruje zákonům přírody vší svou silou a že spáti už zapomněl. Přemohl-li paní Ksáskovou spánek, usedl naproti ní k lůžku Otíkovu, aby mu neušel ani jediný úhoz jeho srdce, ale sotva že paní Ksásková pohnula rukou, jakoby se chtěla probudit, vstal poplašeně a po špičkách odbíhal k oknu, aby se zdálo, že tam pořád stál.

Konečně nadešla krise. Lékař nedával mnoho naděje, ale také ji nevylučoval. „Je možné vše,“ řekl a bylo to jistě správno.

Tutéž noc pravil pan Rajtorát k paní Martě: „Mé dítě zemře.“

„Nezemře, pane sousede, Bůh je milosrdný,“ odpověděla ona dívajíc se s vroucí prosbou na obraz Ukřižovaného.

„Nezemře-li, jsem vám povinován za jeho život.“

„Mně? Proč to? Mám ráda Otíka, mám ráda vaše všecky děti. Kdyby Otík zemřel, spůsobilo by mně to velkou bolest!“

„A přece je lhostejno, ztratíte-li jej tak, anebo tak, až vy ho ztratíte.“

„Kdy?“

„Po vaší svatbě.“

Pan Rajtorát zadíval se upřeně na její tvář, která přestálým bděním byla velmi bledá. Paní Ksásková otřásla se po celém těle jako v zimnici. Před očima naskákaly jí mžitky a hlava se jí zatočila, jakoby dostávala závrať. Položila si ji na pelest postele a hleděla na hošíka, jenž oddychoval hrozně těžce. Hned na to vypukla v bolestné, křečovité štkaní. —

Druhý den oznámil lékař, že nastal příznivý obrat v nemoci a nebezpečí že minulo.

Bylo právě osmnáctého a den již na sklonku; příroda dýchala vůní, která sladce rozčiluje, vytvořujíc v mysli tisíce blahých, luzných obrazů.

Pan Rajtorát chodil zamyšlen po pokoji ruce maje složené na zádech a hlavu skloněnou. Paní Ksásková sledovala jej netrpělivě i úzkostlivě. Zdálo se jí naprosto nemožným, aby tato předposlední noc jejího vdovství uplynula beze vší důležité události a vydala ji tak zcela klidně novému životu, jehož se lekala. Skutečně asi o desáté hodině zastavil se u ní pan Rajtorát a tázal se jí hlasem třesoucím:

„O čem přemýšlete, paní sousedko?“

„Mám mnoho myšlenek,“ odpověděla.

„Je mezi nimi také jedna taková, která mluví pro mne a moje ubohé děti?“

„Je jich více, pane sousede, je jich tolik, že mě až překonávají.“

„Dvacátého, totiž pozejtří je váš sňatek. — Přemýšlíte také o tom, paní sousedko, že se ho lekám a že bude pro mne i pro moje děti velkým neštěstím?“

Pan Rajtorát chopil ji za ruku a opakoval naléhavěji: „Přemýšlíte o tom?“

„O tom nevím ničeho, pane sousede,“ odpovídala paní Ksásková, „ale že ten sňatek by byl pro mne životní kletbou, o tom vím velmi dobře.“

„By byl! Což nebude? Což není jistý ten sňatek, paní Marto? Což skutečně byste měla tak velké slitování se mnou? Jděte, já vám nevěřím.“

„A přece se ho děsím, pane sousede. Děsím se pouhé myšlenky, že bych měla Vás a Vaše děti opustit! Čím by byl pak můj život? Podobala bych se člověku, který sešel s pravé cesty a zabloudil v hrozném lese.“

„Paní Marto! — — A chcete být mojí ženou? Matkou mých dětí? Je to možné?“

„Ach, neptejte se, je-li to možné!“ zvolala paní Ksásková plačíc, „Bůh mne zachraň, aby to možné nebylo.“

Pan Rajtorát zulíbal jí obě ruce a pravil s něžnou určitostí: „Teď věřím, že jsou na světě andělé.“

Nebe bylo plné hvězd a země plna svrchovaného štěstí.

Dne 19tého září dostal pan Pejpal následující psaní, které bylo příčinou, že zavřel na celý den krám a že pil u „Primasů“ dlouho do noci „na zlost.“

„Velectěný pane!

Odpusťte, že Vám slovo Vaše vracím a své béřu zpět. Nahlížím, že je povinností, abych byla živa co nejprospěšněji a že najdu štěstí své v pravé lásce a vděčnosti. Vyhledejte si družku jinou, která zasluhuje více pohodlí, jež jí život s Vámi

poskytne, než já, která jsem posud v světě málo vykonala. V přátelské vzpomínce Vás zachová

Vám s úctou oddaná

Marta Ksásková.“

Po přečtení tohoto listu zvolal ustrnule pan Pejpal, ta dobrá duše:

„Na mou duši, že si ho vezme i s těmi dětmi! Ta jich měla mít deset sama, ta ženská, na mou duši. A tohle, tohle dostávám před svatbou? To je ostuda — na mou duši!“ —

Pokud vím, je paní Ksásková jako paní Rajtorátová velmi šťastna a mívá své děti vždycky vystrojené jako andílky.

Tak vidíte, to je její románek.

Na troskách hříchů.

Cesta, vedoucí z Dlaskovic do Lesničánek a s druhé strany do Podlešic a Mikulovic, byla blativá. Není divu: sníh nedávno roztál, promočen byv hojným drobounkým deštěm, který již po několik dní byl trval, a spojiv se s ním spůsobil na cestě bahno tak důkladné, že chodec mimoděk zaúpěl: „Ó radostné cestování!“ Ostatně, kdo by byl opatřen aspoň několikaliberními botami a nemusil se obávati, že každým krokem obětuje kus nezkaženosti svého oděvu, mohl zcela klidně, ba i s uspokojením pohlížeti kolem sebe. Stromy začaly ukazovati přerozkošné zelené lístečky, sluníčko zdálo se hovořiti s probouzející se zemí, vánek konal cvičení ku svým jarním melodiím,

zkrátka, poutník beznohý by se byl v přírodě brzy cítil zcela po domácku.

Bylo poledne. V Dlaskovicích volal zvonek vesničany ku zbožnému „Anděl Páně“. Lid na polích pracující žehnal se svatým křížem a dokončiv modlitbu spěchal, bláto na všechny strany rozstřikuje, k domovu. Na cestě nastal ruch. Se všech stran přicházeli dělníci, rolníci, panímámy a stěžujíce si na špatnou cestu, hlad, déšť, těšili se na teplý obídek. Za tlupou kráčela volným krokem stará, myslím, že od pravdy daleko nejsem, řeknu-li šedesátiletá žena. Na hlavě měla květovaný šátek, z něhož vykukoval vráskovitý obličej se rty úzkými a bledými, s okem modrým, ale tak pěkně modrým, že mohlo závoditi směle s půvabnou barvou pomněnky a z obličeje pohlíželo asi jako smavá hvězdička z nevlídných mraků. Postavy byla vysoké, slabé a ruce její v zimničné skoro činnosti neustále něčím se zabývaly. Hned pečlivě zapínaly šedivou kazajku, hned přehazovaly proužkovavou kanafasovou zástěru, hned hladily prořídlé vlasy pod šátkem. Za to obličej zůstal nepohnut, jakoby zkamenělý. Dle všeho nefoukala vesničanům do horké kaše, neboť čím více zvolňovali tito své kročeje, tím volnější stávala se její chůze a jestliže stanuli, zastavila se též ona.

Snadno mohl bys se domýšleti, že Dařilová se nesvářila s Dlaskováky. To bys však byl na omylu. Dařilová byla žena málo svárů milovná a stranila se jich zvláště z té příčiny — že nerada zbytečně hovořila. Co tlupa před ní nadělala o blativé cestě poznámek, pomyslila si Dařilová zcela správně: „Jest špatná cesta letos, byla vloni, bude napřesrok. Před posvícením je všude neplecha, před jarem vždycky ošklivo.“ Touto myšlenkou

posilněna kráčela blátem srdnatě dále! Nebylo by s pravdou, kdybych řekla, že Dařilová byla takto žena obyčejná. Dostala od Pána Boha do vínku závitek výstřednosti, které po celý svůj život neodkládajíc spíše ji zdokonalovala, pěstovala. Když poprvé držela v ruce své peníz a zpozorovala, že jím otvírají se jí dvéře do každého krámu a že v očích jejích družek vzbuzuje závist, uhodla okamžitě, že dlaň jím ozdobená má větší cenu než prázdná. Umínila si, že se přičiní, aby její ruka ceny té nikdy nepozbyla. Později o ní říkali, že je lakoma. Možná, že byla, možná, že ne. Nazýváme-li lakomstvím přílišnou šetrnost, pak musím tomu přisvědčiti. Jejím heslem bylo: „Co můžeš učiniti sám, nesvěřuj jinému a kde nemusíš, krejcaru nevydávej.“

Minulost Dařilové byla as jako nedávno uplynulé dni, chladná, bezohledná, drsná. Ne nadarmo stuhl její obličej v mrtvou hmotu. Ještě že ty její oči zůstaly! Ostatně pomněnky rostou také v bažinách. Od té doby, co kněz vynutil na ní u oltáře pro jejího muže „ano,“ od té doby viděla své štěstí jen kolem oken létati. Do světnice k ní nepřišlo. Provdala se za Dařila a dostala se s ním do hospody. Měla několik tisíc a hospoda, jež jim patřila, byla v Dlaskovicích největší a nejvýnosnější. Vzala si ho prý z lásky. Láska sama byla živena vědomím, že vykoupil ji z krušných poměrů. Otec její byl soukromník v blízkém městě; matky její, která mu povila dvě dcery, nemiloval, později ji vyhnal a přijal k sobě ženu jinou. Tato rovněž stala se matkou dvou dcer.

Nechci vše to široce vypisovati, neboť pro samu minulost nepřišla bych k vlastnímu cíli svého vypravování. Uspokojím čtenáře pouze krátkým popsáním událostí, které děj mé povídky před-

cházely. Aby ukojil alespoň trochu hlas svého svědomí, dal otec upsati pro obě dcery z manželství skutečného několik tisíc a tím doufal, že učinil už zadost otcovským povinnostem. Jednu provdal do Horušan za muže, kterého sám uznal za hodna, aby byl jeho zetěm, muže lstivého, vypočítavého a sobce; druhou dal Dařilovi, aby alespoň na čas těch nepříjemných svatebních starostí byl sproštěn. Dcery hezké nebyly, dokazovaly každým hnutím, každou duševní vlastností, že jsou sestry. Jednu vlastnost jim Bůh nedal společnou, a to byla pilnost, touha po práci a činnosti. Horušanská Rundová byla žena pohodlná, větší část dne ztrávila na peci, jsouc pohřížena buď v úplnou bezmyšlenkovitost, buď v tuhý spánek. Za to Runda byl jako mravenec. Od rána do večera nepřál si ani tolik oddechu, aby nabral síly k nové práci a snášel, střádal jako křeček před zimou. Bylo-li heslem Dařilové: „Kde nemusíš, krejcaru nevydávej," změnil je Runda v heslo: „Utrhni krejcar, kde můžeš." Lenost ženina tím ho uspokojovala, že nikdy zbytečně mnoho nevařila a odbyla to z první vody, a pak naučil se její činnost tak nízko ceniti, že říkával: „Dobře, že leží, alespoň nic nezkazí." Mnoho beztoho nepotřebovala. Jedla tolik, aby neumřela hlady a šatila se, pokud toho největší nutnost vyžadovala. Runda dokázal, že si vzal váhu pro závaží. Váhu nechal na peci, závaží využitkoval jinde. Měl jednoho syna. Však nestřádal na něj; všecky jeho touhy tvořily kruh, jehožto středem byl on sám. A vlastně ani on ne, neboť jich dosažení nikdy nevyužitkoval pro sebe. Co jest blahobyt, o tom měl asi tolik ponětí, jako Turek o střídmosti a ctnosti a jedinou jeho radostí byl jasný zvuk stříbrňáků, jež občas do Prahy zasýlal.

Švakrové Runda a Dařil lišili se od sebe rozhodně. Dařil vzal si ženu z lásky, přál si všeho do syta, miloval společnost, karty, pivo a tak dlouho kapsa ho pálila, pokud úplné zatmění v ní nenastalo. Dařilová měla s ním učiněný očistec. Šetrnost její často stonávala na úbytě. Považovala ho však za hlavu rodiny, za pána svého a hospodáře a neodvážila se nikterak výčitky mu dělati. Viděla sice, že jmění jejich polehounku se uklání, jakoby k odchodu se strojilo, ale nedostávalo se jí sil, aby je déle zadržela. Jedinou útěchou její byly tři dítky. Nejstarší František, druhý Josef, třetí Aninka. František, ubožák, byl na těle zmrzačen. Jedna lopatka vyrostla mu větší, a s neduhem tím se vyvíjela v něm neobyčejná zamlklost, samotářství a nenávist lidí. Dali ho na studie a hojné dary udělaly z něho učitele.

Josef také studoval. Byla to hlava bystrá, plná odvážných myšlenek, nadějí, plná energie a sebevědomí. Byl po otci. Zdědil jeho nešetrnost, kdežto František tíhnul svou povahou k matce. Josef studoval bez namáhání, lehkomyslně, ale dobře. Vyšel ze sedmé latinské a dostal právě povolení, aby pokračoval v dalším vzdělávání v matičce Praze, když zrodila se v něm nešťastná touha po cestování. Zachtělo se mu podívati se na Štýrsko a Tyroly. Sebrav, kde co sebrati se dalo, nedbaje nářku matčina, objal svolujícího otce a hajdy — již byl ze dveří. Vrátil se sice, ale poněkud jinak než když odcházel. Ulovil si na cestách kašel, nechal na nich polovinu svých plic. Druhou skropily slzy matčiny a za krátko za hlučné hudby vynášeli jej z hospody na vždy. Obličej Dařilové tenkráte strnul, a když po šesti měsících ucítila poslední vzdech Aninčin na své tváři, strnulost se jí z obličeje již nevytratila.

Souchotiny rozbily hrozný svůj stánek u Dařilů — za rok po obou pohřbech obohatily mikulovický hřbitůvek novou mrtvolou. Tenkráte bylo to tělo samého Dařila.

František musil se vzdáti učitelství a učinil to nerad. Matka potřebovala jeho pomoci v hospodářství a jsouc uvyklá míti vždy někoho nad sebou, přenechala záhy všecko vedení Františkovi. Mladý Dařil přes to, že tělesně dosti neblaze se vyvinul, nepostrádal mohutnosti duševní. Zvláště nadání k dobrému a prospěšnému obchodu bylo mu uštědřeno Prozřetelností v hojné míře. Hloubal, přemítal tak dlouho, až konečně dobrého výsledku jsa si vědom, mimo výčep zavedl si rozsáhlý obchod obilní. Za krátkou dobu uložil v záložně Pardubické a Chrudimské několik tisíc. Lid říkal o něm, že si nepřeje najíst. On sice mnoho žaludku neobětoval, ale věřitele si z něho také nedělal.

„Zde máš, co jsem ti dlužen," řekl právě tak dobře jemu, jako dělníkům, kteří mu na poli pracovali, a koupil-li si jednou za uherský měsíc nový oblek, jistě že uchlácholil se přesvědčením: „Slušnost toho vyžaduje." Brzo zapomněl, že do dětí vpravoval rákoskou i, u, e, o, a, y, že za učitelskou „španělku" obětoval nebožtík otec dvě krávy.

Zaplatil otcovy a bratrovy dluhy a stal se boháčem. Dlaskováci, ulevujíce své závisti, přesvědčovali se vzájemně, že nadarmo mu Bůh pokladnu na záda nepřidělal. František poslouchal jedním uchem, ale druhým pouštěl podobné tlachy ven. Matku svou ctil. Ona jej zbožňovala. V něm nalezla konečně ideál své spořivosti, v něm mladost její oživla, v něm viděla své sny uskutečněny. Ovšem, žal nad ztrátou druhých dítek ne-

maloval jí růže na tvářích. Zůstala vždy v sebe uzavřená, nesdílná, a s Františkem řekli si jen tolik slov denně, kolik bylo nevyhnutelně třeba.

Matka její zemřela dříve než Dařil. Zemřela u ní zapomenuta, oplakávána toliko jí, totiž Dařilovou. Usínajíc na vždy odpouštěla Babánkovi a vzkázala mu po Dařilové vroucný pozdrav. Dle všeho byla to žena srdce tak dobrého, že ji štěstí její pochovalo. Dařilová vzkazu nevyřídila. Babánka nenáviděla, milenku jeho proklínala a obě dcery z lože nemanželského protivily se jí zhloubi duše. Naučila se ceniti ctnost řádné ženy právě tak, jako dovedla posouditi chování muže počestného, zachovalého a snad nikdo vytýkati jí nebude oprávněnou její nechuť k otci a opovržení, jež chovala k jeho druhé ženě. Jí přičítala vinu otcovu, chorobu i předčasnou smrt matčinu. Když nedlouho po smrti Babánkově, který zemřel v trapných výčitkách svědomí, i ona za ním k věčnému soudu se odebrala, zanechavši zde dvě nezletilé dcerušky, kterým otec život pojistil ustanoviv je hlavními dědičkami, přenesla Dařilová svou netajenou nenávist na ně. Za sestry své je nepovažovala, příbuzenstvu se vyhýbala. Marně starší, Marie, dovolávala se u ní srdce soucitného: byla přijata s nucenou zdvořilostí a odbyta co nejkratčeji.

Za to Horušanský Runda dovedl využitkovati příbuzenství své ženy s oběma sirotky. Babánek umíraje určil ho za poručníka a svěřil mu budoucí blaho i jmění svých dítek. Runda věděl, že z jeho hodnosti poplynou nemalé úroky. Marii vzal si hned po smrti matčině k sobě, mladší Cilku nechal na vychování u vdovy paní Poutecké, která při nemoci obou manželů celou domácnost řídila a dítky tak si zamilovala, že ji, jak říkávala,

k srdci přirostly. Těžce loučila se s Marií; s úsměvem na buclaté tváři přijala slaboučkou Cilku. Zastala jí matku a naučila ji matku milovati. Vzdělávala srdéčko dívčino, pečlivě před ní skrývajíc těžký poklesek otcův, a Cilka, zahřívána láskou nejupřímnější i nejobětavější, rozvíjela se velmi utěšeně. Jedině poručník natíral jí svou přítomností obličej do bleda. Před ním se chvěla.

Za to život Mariin podobal se stromku vichrem zohýbanému, červem v kořenu vyhlodávanému. Runda bděl nad ní s horší pozorností, než v pohádkách ďáblové nad podzemními poklady. Jen že ji z jedné pouze příčiny za poklad považoval, a jako poklad svůj jí nemiloval. Výchování dostalo se jí hrozného. Rundová na peci málo dbala duševního zušlechtění dorůstajícího děvčete a poručník staral se o ně jako kukačka o své mládě. „Ať roste," říkával, „čím méně děvče ví, tím více je děvčetem. Až se vdá, však se jí rozum dostaví." Co na ní ušetřil, poslal do Prahy ku svému dobrému známému a za ta čtyři léta, která u něho ztrávila, bylo toho s dostatek.

Vyhlídnul pro ni ženicha. Byl to jeho synovec v horách vyrostlý, s lesy sbratřený, s jedinou touhou v hlavě — bohatě se oženiti. Zdědil po otci mlýn a bylo třeba zlatého pomazání, aby kola se otáčela rychleji. Uslyšel o Marii, políbil se se strýcem na obě tváře a pošeptal mu při tom: „Dejte mi ji," do jednoho, a „nebudu nevděčným" do druhého ucha. Stiskli si ruce a Marie byla nevěstou. Jak se to stalo, nevěděla. Šla k oltáři těšíc se nadějí, že se poměry i celý její život změní. Se změnou, doufala, že přijde klid i spokojenost. Vzdušná naděje! Ve skutečnosti se vypařila. Svatbou dosáhla pouze názvu „paní mlynářky Havrdové". Možná, že by si byla s menší

obětí dobyla titulu šlechtického, než tohoto. Tam by byla platila jen penězi; zde platila penězi, slzami, štěstím, mladostí. Znenáhla její srdce v těch nebetyčných skalách zatvrdlo, zkamenělo a netrvalo to dlouho, že vyplňovala docela přání svého manžela se zoufalou ochotou. Jen jednou odvážila se Marie zaklepati na dvéře sestry Dařilové, která by jí spíše matkou býti mohla, ale se zlou se potázala. Ta odvrátila se od ní nevlídně, nešetrně, že zle zranila srdce její. Od té doby Marie na ni zanevřela. Byla vždy prudká, tvrdošíjná, zároveň citelná, že nemohla ani tentokráte pokoření a zatvrzelost Dařilové chladnokrevně snésti. Vypověděla jí v duchu boj.

* * *

Od té doby uplynulo několik roků. Cilka v městě dorostla zatím v dívku více než dvacítiletou, vymohla si plnoletost, nemohouc déle snášeti tvrdého s ní zacházení poručníkova a zadala srdce své. Havrdové již po jedenácté roztloukl okno čáp břemenem v peřince zabaleným a František Dařil končil právě rok třicátý šestý. V ten čas to bylo, když Dařilová kráčela s pole, vyhýbajíc se rozmluvě s vesničany. Jako vždy otáčely se i nyní myšlénky její okolo nejstaršího syna. Pozorovala již několik dní, že jest nápadně bled, hlas jeho že často se zachvívá, jakoby by ho ledový vítr ovanul. Lekala se, než nepřikládala neštěstí tolik moci, aby jí ještě stáří ztrpčiti dovedlo. Pustila proto vodu z jiného splavu. Přemýšlela o stavbě nového domu, kterou podnikl František, určiv mu místo těsně u staré výstavné hospody

v Dlaskovicích a skoro se v duchu horšila, že věnuje na něj tolik peněz. Rozličné ozdoby, velká okna, prostranné místnosti zdály se jí býti zbytečnými a vůbec pochopiti nemohla, proč František uvrhl na sebe takové starosti. Věřila ovšem v jeho důmysl a konejšila se, hlavou přikyvujíc, že syn její více rozumu má, než ona stará, světa neznalá žena. Jaktěživa nebyla dále než v Pardubicích a ve Chrudimi, pohovořiti dovedla jen s Františkem nebo s některým sousedem. Tyto hovory se nad to za měsíc opakovaly tolikrát, kolikrát je v něm patnáctého a obyčejně se vtěsnaly do několika zcela bezvýrazných slov. Nechala tedy Františka jednati dle jeho vůle. Za jeho hospodaření přesvědčila se, že vládne domem i obchodem duch neméně vypočítavý, jako obezřetný.

Zvonek Dlaskovický již dávno docinkal. Dařilová zapomněla dnes modliti se „Anděl Páně.“ Snad byl toho příčinou její sluch a nepříliš zvučný hlahol zvonku. Zrychlila kroky. Vzpomněla si, že zapomněla Ance přikázati, aby uvařila oběd. — Anka byla jako postrkovací hodiny. Chtěj a ony jdou, chtěj a zastaví se. Jisto bylo, že dnes obědu neuvařila. Dříve však ještě, nežli došla k vysokým topolům, u nichž se cesta zatáčí na Dlaskovickou náves, spatřila Anku. Sotva dechu popadajíc, bláta a ničeho nedbajíc pospíchala k ní tato s různými výkřiky. Teprve když ji od ní dělilo několik kroků, poznala Dařilová, oč vlastně běží.

„Pro Kristovy drahé rány! Panímámo, pospěšte, Františka ranila mrtvice!“ volala Anča, až se to rozléhalo. Dařilová se zastavila. Zamlžilo se jí před očima. Chtěla se zeptati, nepomátla-li se děvečka na rozumu, ale lapala marně po slovech.

„Tak přece, panímámo, nestůjte," křižovala se Anka celá vyděšená. „Kdo pak mu pomůže, ne-li vy! A jsou tam samí cizí lidé, ještě vám něco odnesou."

To dodalo. Dařilová násilně sebrala síly své dohromady a podpírajíc se o služku, spěchala ke vsi.

* * *

Asi za čtvrt hodiny objevil se na silnici povoz. Byl to kočár předpotopního rázu, tažený jedním koněm, jejž řídila svalovitá ruka chasníka, klejícího jako z výdělku. Vůz kodrcal, kůň odfrkoval, házel hlavou jako na důkaz, že si zběsilého chování se velitele svého nevšímá. Povoz uháněl k Pardubicům. Čeledín na kozlíku vyhupoval se do výše a po každém vyhoupnutí pošinula se mu červená čepice z dob, kdy ještě býval císařským dragounem, o několik stupňů na ucho. Proti němu přicházel muž. Na hlavě měl beranici, na sobě modrou kazajku, pak koženky a vysoké boty. V ústech trčela mu dýmka, vypouštějící obláčky dýmu, a ruku měl obrněnu sukovitou holí. Obličej skoro hranatý, hrubý, nepravidelný. Zvědavě vystupující černé oči zpytavě prohlížely vůz, vstříc přijíždějící.

„Safraporte, Filipe, ty letíš, jako bys jel pro bábu. Co pak tak na kvap?" zahučel na chasníka jako dobře naladěná basa.

„Čerta pro bábu. Pro doktora!" zlobil se Filip. „Mladému Dařilovi je zle."

A chtěl dále. Cápek však chytil koně za opratě.

„Mně se zdá, že tvému rozumu zvoní huba umíráčkem. Co povídáš o Dařilovi?“

„Nezdržujte mne, Cápku! Musím teprve doktora v městě vyhledat. Jakživ jsem ho nepotřeboval. Jděte hodně čerstvě, panímáma má kolem sebe lidi, hlídají ji očima a opatrují, aby měli volné ruce!“

Mimovolně Cápek pustil koně. Ruka mu seslábla, dýmka se poroučela z úst. Filip zahřměl: „Hyje!“ a uháněl dále. Cápek díval se za ním všecek omámen. Za chvíli si odkašlal a hučel do větru: „Zatrolený chlape! Jede jako z posvícení.“

Z uličky, která nese nápis „Bartolomějská“, vynořila se kulatá postava obstarožné paní, na hlavě s čepečkem, okrášleným fialovými, vybledlými pentlemi, se širokou moldonkou a teplým šedým šátkem na tlusťoučkém těle.

Pozdravovala na všecky strany, usmála se na rozcuchané děcko, hrající si na kamenu u rohu uličky, zavolala na krupaře, před svým tuskulem v bílé zástěře se pyšnícího, že takových dnů, jako dnešní, je k pohledání, a drobnými kroky zamířila k Zelené bráně. Právě chtěla do ní vkročiti, když překvapena byla otázkou, kterou ji obšťastnil chasník v sešlé bryčce.

„Prosím Vás, paničko, kde tu bydlí doktor Hlavata?“

Otázaná se na něj podívala a sháněla v mysli čas a místo, kde již tuto červenou a jadrnou tvář viděla. Za chvilku vyklouzlo jí „aha“, obličej nabyl rázu starostlivého.

„Nejste vy od Dařilů z Dlaskovic?“ ptala se.

„I bodejť že jsem. Nevíte-li, paničko, nezdržujte. Hospodář se nám chystá na onen svět.“

Paní zavrtěla povážlivě hlavou a naznačila mu ulici a číslo domu Hlavatova. Pak udělala dva

kroky ku předu, zastavila se a hned obrátila své kročeje zpátky. Rychleji než prve šla nyní Bartolomějskou ulicí.

Je to ulice velmi úzká. Jednu její stranu tvoří rozsáhlý dům, neopravovaný po dlouhá léta, druhou několik úzkých dvoupatrových budov a obě jsou nahoře spojeny dvěma silnými oblouky. Na začátku má krám hokynář, pak řezník, klempíř, obchodník se střižným zbožím, zas hokynář, krupař a pak malá hospůdka bez nápisu, bez obvyklých odznaků. Dům sám je výstavnější ostatních, čistě obílený. U něho dokončila paní svou chůzi. Byla to paní Poutecká, Cilčina vychovatelka.

Ano, paní Poutecká! Vdovou jest již po dlouhá, dlouhá léta. Na hrobě jejího muže, bývalého poddůstojníka, vykvetly již mnohokráte sedmikrásy a svíček o dušičkách spálila tam věrná choť věru k nesečtení. Více než pět a dvacet let batolila se po dřevěných schodech nahoru, dolů, vařila v létě na ohništi, v zimě ve velké světnici, kamž se byla po smrti obou pánů přestěhovala. Na dva roky před jejich smrtí dohodila ji k nim pokoutní agentka za kuchařku, vychválivši ji jako řádnou, bezúhonnou paní, dobrou hospodyni i společnici a Babánek ji přijal, poněvadž jeho choť — tak ji totiž nazýval přes to, že jich nespojila štóla — po delší dobu postonávala a chřadla. Paní Poutecká tvrdívala vždycky, že měl druhou nebožku skutečně v lásce. První neznala. Slyšela pouze tu a tam vodu pošplouchávati, k řečišti samotnému dovedla ji Babánková. Ta, úmrtím svého muže až na dno svého srdce otřesená, nemohla zůstati déle bez důvěrnice a postěžovala si i svěřila, jak lze pochopiti, své společnici vše. Stonala na souchotě a bála se o budoucnost svých dětí. Že lidské jazyky již dávno před hospodyní spustily stavidla,

vědéla skoro určitě. Vyznáním svým chtěla toliko jed namočiti v mléce. Paní Poutecká chovala se k ní vždy s náležitým respektem. K něčemu zamhouřila jedno oko, k něčemu obě, klepů jí nedonášela, řídíc se svým oblíbeným příslovím „nesuď a nebudeš souzena“ a získala si svým chováním důvěru její v míře vrchovaté.

Musím připomenouti, že paní Babánková teprve před smrtí svého manžela s ním církevně byla oddána. Že se tak dříve nestalo, toho příčinou byla Babánkova první žena, a když tato zemřela, překážela mu nemoc. O dcerušky bylo hmotně již dříve postaráno. Marii poručil jeden, Cilce druhý dům a mimo to několik tisíc na hotovosti. Nyní starala se matka o jejich dobro. Nechyběl jí bystrozrak ani zdravý úsudek, a když Babánek ustanovoval Rundu za poručníka, zaslzely jí oči. Odmlouvati se však neodvážila. Zbyla jí jediná útěcha — naděje, že děti zůstanou pod dozorem paní Poutecké. Za tím účelem také krátce před svou smrtí zavolala ji k lůžku a svěřila jí všecko.

Byla dcerou chudé švadleny. Matka nemohla jí nic jiného poskytnouti než dosti dobré vychování. — Byla jejím jediným miláčkem, cílem jejích snův, a není podivu, že hrubší prací dívku nepřemáhala. Spoléhala se na pěknou její tvářičku, štíhlý vzrůst, vtipnost a rozmilost v chování, a na tom budovala zámek jejího štěstí. Nežli však skutečnost položila k němu základy, dívčina osiřela. Bez pomoci, přítele a naděje na bezpečný útulek stála uprostřed nelítostného lidu. Neměla nic, než hořké slzy v očích a bezměrnou bolest v srdci. V postavení tom trapném zjevil se jí Babánek. Líbila se mu. Často objevoval se v odlehlé uličce, kde prázdná světnička neštěstí její pěstila a za

krátko učinil jí návrh, aby přijala u něho místo hospodyně, dodávaje, že bude pouze dohlížeti a rozkazovati. Druhé práce že vykonává služka. Za nedlouho po jejím příchodu odešla od něho jeho žena a Babánek omlouval odchod její nedostatkem upřímné lásky. Stěžoval si, že nemá srdce jemu oddaného, že stojí tak sám, úplně sám — až ze vzbuzeného soucitu vznikla v dívce náklonnost a stala se tím, čím byla. Dcery jeho byly již provdány. Teprve později se dověděla, že Babánek nežil se svou ženou nikdy v dobré shodě. Paní Babánková plakala při svém pádu tak prudce, že posluhovačka musila ji konejšiti:

„Nebylo zle, aby nebylo zase dobře," povídala, podušku jí pod hlavou rovnajíc. „Chybiti jest lidské. Andělé nejsme a čert nikdy nespí. Že nespí, není vinou vaší. Oči se mu nemohou zašíti. Můžeme se ovšem vyhnouti, ale ta cesta je vždycky horší než to, co vede k němu. Bůh je milostiv. Nechal vás zhřešit, nechal vás také činit pokání. Však léta, která jste při nebožtíkovi prožila se svědomím stále do vás hučícím, nebyla také medem mazaná. Byla jste dívka nerozumná a nedokonalostí zdravých úsudků se vina menší. Říkávám vždy, že teprve dvacátým čtvrtým rokem učí se rozum děvčat z knihy moudrosti. Pan Babánek jest sice již na pravdě boží a nechci mu nic vytýkati — nu, ale neměl přece tak jednati. Však si to s Pánem Bohem spraví a dej matka boží, aby se vyrovnal ku svému dobrému."

Nemocná jí pevně stiskla ruce svými průsvitnými prsty.

„Zlatá paní Poutecká! Takovou útěchu mi podáváte! Tu neodepřete mi také mou poslední prosbu. Ujměte se mých dětí."

Teď paní Poutecká utírala si zástěrou oči.

Trvalo to hezky dlouho, nežli mohla opět promluviti.

„Neproste, paničko, o to, co je povinnost křesťanská. Přičiním se, abych Vás jim zastala.“

Vzájemné políbení úmluvu jejich spečetilo. Paní Poutecká zůstala v domě, který byl majetkem mladší dcery Babánkovy. Vykázali jí světnici s nízkým stropem a pokojík pro Cilku. Runda nemohl proti tomu nic namítati. Bylo to poslední přání a rozkaz zemřelé. Chtěl tedy lstí se dostati přes mez vytčenou. — Jako kočka na myš, šel na paní Pouteckou, aby mu přenechala Marii k vychování. Když mu nepomohlo, vyhledal advokáta. Věděl, že uskutečněním své myšlenky mnoho vyzíská. Odvolával se na své poručnictví a vyhrál. Marii odtrhli od pečlivé vychovatelky. Dobře věděla paní Poutecká, kam tu mladou duši vedou.

Dost se pro ni naplakala, nastýskala. Nebyla však z lidí, kteří pro svůj bol zapomínají na vše ostatní na světě. Celou svou péči obrátila na Cilku. Že však příjmů neměla než několik zlatých Cilce vykázaných, odhodlala se přijati do bytu studenty. Pověstí svou dobře jsouc doporučena brzy dosáhla vyplnění svého přání. Ponechala jim svou světnici a odstěhovala se k Cilce. S ní strávila své nejblažší chvíle. Pokud byla malá, chovala ji na klíně, vypravovala jí až do únavy, zpívala a hrála si s ní. Později sedala Cilka vedle ní a poslouchávala s okem na vypravovatelku upřeným, nemrkajícím. Lpěla na pěstounce celou svou duší. S Marií se vídala málokdy. Runda byl jí tuze záhy vysvětlil, v jakém poměru otec žil s matkou a nebylo tudíž paní Poutecké vhod, když obě sestry se sešly, neboť lekala se, aby nevinné a citlivé srdéčko Cilčino nebylo před časem vyburcováno z klidu.

„Až doroste a dovede omluviti vinu matčinu — pak děj se, Pane, vůle Tvá. Nač teď by se měla dověděti o věcech, které zhoubně působí na starého, neřku-li na tak mladou dívčici!“ povídala si a zamezovala důvěrnější styk sester.

* * *

Rok s rokem míjel. Přišla doba, kdy Cilčino srdce každou chvíli mohlo zaklepati: „Prosím, nadešla chvíle, kdy se mně má dostati potravy lásky,“ a paní Poutecká zabývala se velmi často její budoucností. Nejlepší úvahy a myšlenky dostavovaly se jí při klokotající vodě a škvařícím se másle. Při pečínce filosofovala až závidění hodno: „Pořádný pták nedá mladé ke kukačce a pořádní rodiče hledají pro své děti domova v rodině spořádané. Cilka jest čistá jak obrázek, nepochází však z pouti Bohu milé. Běda jí, zadá-li srdce muži, který nebude míti pro ni lásky bez úvah. Jest to hrozné. Lépe by snad bylo, kdybych jí všecko vysvětlila dříve, nežli jí rozsvítí svíčku před očima někdo jiný. Bude-li věděti, co a jak, bude se také dle toho říditi.“

Každodenně chystala se v prázdné chvíli vzíti hlavu její do rukou a vypověděti jí, co nepokojí její hruď, a každodenně odložila zase vše na zítřek. Nebyla žena slabá, avšak k tomuto nedostávalo se jí sil. Znala Cilku až příliš dobře, aby nevěděla, jak otřese jí minulost její matky a neomluvitelný hřích otcův. Dosud Cilka myslila na ně s úctou i láskou a modlívala se k nim jako ke svatým a vyvoleným božím. Pamatovala se na ně jen málo. Byla ještě maličká, když osiřela.

Jak jí to jen říci, aby hvězdičkã blaha a dětinné lásky nesřítila se při tom s jejího nebe? Zle pálila starost tato paní Pouteckou.

Najednou začal vítr ještě s jiné strany foukati. Přišel náhle, netušeně. Podotkla jsem již svrchu, že paní Poutecká pomáhala profesorům reálných škol pardubických vychovávati českou omladinu. Týdenní lístek jídelní z kuchyně paní Poutecké nebyl sice přeplněn pokrmy drahými a pochybuji, že by kdy byla rady kuchařky Rettigové potřebovala, ale strávníci přesvědčili se nejednou, že krmě je dobrá a dobře upravená. Z této příčiny nemívala nikdy o studující nouzi a po prázdninách nestačila ani za nimi a rodiči, pod perutí její dohlídky synky své přivádějícími, dvéře zavírati. Pravidlem paní Poutecké bylo, více jich do bytu nepřijímati než tři. Hoši museli býti z dobrých rodin, pořádní, nevyběračni. Nejraději měla studující, kteří dosud šestnáctého roku nepřekročili. Mezi námi řečeno, libovala si v nich proto, jelikož pohled na rozkvétající Cilku ji přesvědčoval, že by staršímu mohla vypadnouti pojednou knihã z ruky a dostaviti se chuť kouti milostné básně. Že by v takovém nešťastném případu málo platila její domluva, o tom byla přesvědčena. A co se studentem? Student, voják, komediant mají všickni dohromady jednu vlastnost a ta se jmenuje „nestálost“. Můj Bože! Lehko poplésti tak mladému děvčeti rozum, ale s tíží bývá zase jeho kolečka k řádnému chodu napraviti. Má-li Cilka si udělati známost, ať stojí přece za něco. Cilce bylo osmnácte let a poněvadž narodila se ku konci prázdnin, za několik dní po slavnosti jejích osmnáctých narozenin ohlašován pardubický pravý život a ruch kufry, zavazadly a balíky kanafasových peřin. Za krátko po nich

dostávili se tatíkové s obličeji, na kterých starost vyryla hluboké vrásky, pak synkové s očima zářícíma, a konečně máminky s košíky, ze kterých vykukovaly hlavy hus, kachen, čerstvé máslo, syrečky atd. atd. Paní Poutecká měla tři kvartány od lonska a chystala se tedy již nepřijmouti žádného. Cilka sice trochu nápadně se rdíc radila jí, aby aspoň jednoho septimána vzala, že více platí. Avšak paní Poutecká mrkla po ní zpytavě a v duchu vypeskovala hezkou přímluvkyni septimánů jak náleží. „Vida, vida," horlila potají, „septimána! Co pak, beruško, myslíš, že v mé hlavě zdrávo není? Čekej na někoho kloudnějšího!"

Ale výpočty paní Poutecké tentokráte se popletly. Cilka dala jí z nich špatnou známku. Možná, že sama by v nich byla chybu neviděla, kdyby jí byl v tom nebyl nápomocen první mathematikus v sedmé třídě pardubické reálky. S pomocí jeho usoudila, že chtěj anebo nechtěj dáti musí nedostatečně. Chcete-li, povím vám, jak spolu na to přišli.

Právě paní Poutecká, všelijakými vrtochy popletena, připálila jíšku a křižovala se pak až hrozno, když zaklepáno na dvéře. Rychle jako blesk shodila se sebe zástěru, chopila se čepečku na posteli vždycky pro strejčka Příhodu uchystaného, a když dvéře se zhurta otvíraly, dovazovala si již vybledlou pentli pod krkem. Do světnice vstoupila tělnatá, vysoka selka. Na ruce nesla koš, jehožto víko směle odstávající nechalo tušiti poklady v něm ukryté. Za ní vešel mladík as devatenáctiletý. Soudím dle chmýří pod orličím nosem, které s hrdou sebevědomostí se na světlo prodíralo.

Přes jeho aneb i dosti možná pro jeho ze-

vnějšek celkem velmi příjemný, prolétlo čepečkem vyzdobenou hlavou paní Poutecké:

„Z toho mračna nebude dešť. Hle, hle, pro Cilku jako na zavolání! Jest-li pak jsou dvéře do jejího pokojíku zavřeny?“

Na tuto otázku odpovím pod pokličkou tajemství, že nebyly. Aspoň hezký mladík zahlédl mezi nimi růžovou tvářičku dívčí s usmívajícíma se rtoma. Více, myslím, viděti nepotřeboval, aby zakotvilo se v jeho nadšené duši pevné přesvědčení, že v bytě tomto a v žádném jiném studie jeho nejlépe pokvetou. Maminku jeho však zarazil zápach spálené jíšky.

„Ouvej!“ vykřiknul zoufale její kuchařský duch. „Jak pak bude ubohým hochům chutnati při obědě po dlouhém sezení ve školské mučírně připálená omáčka, nebo připálenou jíškou zadělaná polévka. Zde svého Josefa nenechám — zkazil by si žaludek a já mám toho jediného.“

Není divu, že neotvírala se ústa starostlivé maminky již k žádné chvalořeči.

„Hledám byt, milá paní,“ předešel ji však pan syn s neobyčejnou rychlostí. „Byl jsem odkázán k vám a první pohled mne získal pro vás, ač shoduje-li se to s vaším přáním.“

„Huba jako meč,“ myslila si oslovená, „ale mne nepořeže.“ Chtěla odmítavě odpověděti, když vložila se do toho maminka:

„Já myslím, že mám také při tom co mluvit.“

„To se rozumí,“ hájila paní Poutecká mateřská práva. „Lituji však, že nemám tolik místa, abych pana syna mohla přijati. Snad po druhé.“

Teď vyvalila maminka oči. Ta neobratná kuchařka, která nosí na stůl připálená jídla, dovolila si zamítnouti jejího syna!

„Ah tak!“ povídala se zlostí špatně utajenou. „To je něco jiného. Pro podruhé bytu nepotřebujeme a Josefovi ještě byt najdu. Tedy odpusťte, paničko! Poroučíme se. Neměli bychom nechati dvéře pootevřené? Zdá se, že vám zde jíška zapáchá.“

„Ale matinko, ale milá paní!“ chlácholil Josef. Nadarmo. Matka jeho byla již za dveřmi. Šel za ní a božím řízením potěšil se pohledem na dvé růžiček, jež mžikem vypučely mezi dveřmi pokojíka. Paní Poutecká jich na štěstí nezahlédla.

A nyní musím ještě něco povědĕti. Dole, v prvním poschodí, bydlela již dlouhá léta se svým mužem paní Doležalová, žena bezdětná, jež postonávala touhou, aby dostala strávníka z bohaté selské rodiny, staršího, aby se mnoho o něho starati nemusila. Štěstí jí nepřálo. Nemohla se nikdy shodnouti, kladouc obyčejně velké požadavky. Dnes od rána vykládala svému muži, jenž shrben maloval písmena na dlouhou návěstní tabuli, že ji potká štěstí. Sotva se totiž probudila, shledala ku svému zděšení i k velké radosti, že se jí po nose volně ubírá pavouk. Toho z rána viděti znamená prý zrovna tolik, jako desítka v kapse, neb alespoň na cestě do ní. Včera večer, když si vykládala karty, ať míchala tak nebo tak, ať sjímala na tři kupky nebo na dvě, vždy přesvědčovaly ji, že dostane do dómu přírůstek. Když pak o jedenácté hodině viděla obšírnou panímámu v průvodu nadějného synáčka stoupati do druhého poschodí, zaradovala se, hubená tvář zazářila a pečlivá mysl již věděla, odkud přírůstek do domu přibude. Čekala, až půjde starostlivá matka zpět nevědouc, kam se obrátit. Po malé minutce čistě ustrojena číhala na chodbě a jakmile viděla panímámu proti sobě, počala:

„Dobré poledne! Viděla jsem jíti paničku před chvílí nahoru a myslila si, že nic nepořídí. Paní Poutecká již své hochy má —“

„Krk si nezlámeme,“ bručela rozhněvaná maminka, „byt vždycky najdeme.“

„I to se ví,“ přisvědčovala Doležalová ochotně. „Měla jsem také v úmyslu vzíti jednoho do bytu. Nemám totiž žádných dítek a někdy se mi stýskává. Ale každého vzíti nechci a někdy přijdou lidé — ale já povídám a povídám a ani nepozoruji, že jste, paničko, všecka udýchaná. Je viděti, že vám neschází, jen kynete. Nechtěla byste si u mne trochu poodpočinouti?“

Selka zářila blahem. Nabídnutí se jí líbilo a chování paní malířky ještě víc. Bylo vidět, že zná způsob a ví, jak má zacházeti s lidmi z lepšího rodu. A pak ta nahoře! Počkej, nadutá, budeš litovat, až uvidíš, co vše za Josefem běží.

Josef měl vyhráno. O to, jak sblíží se s růžičkami z poschodí druhého, umínil si starati se sám. K tomu maminky již nepotřeboval.

Na zelené bráně bila jedna s poledne, když Doležalová vyprovázela panímámu po schodech dolů, ujišťujíc ji, že u ní jest Josef tak dobře a před všelikými zlořády chráněn, jako máslo ve sklepě. Víko doléhalo již patřičně k ovrubě košíku.

Mohla bych ovšem nyní napsati kapitolu, pojednávající pouze a cele o vývoji známosti Josefovy a Cilčiny, ale musím ji vtěsnati do několika řádek, neboť nechci udělati z povídky své obsáhlou studii o lásce a pokaziti jí své mladistvé čtenářstvo. Za tři dni po přistěhování se Josefově dostala majetnice domu přes to, že neustále byla chráněna širokou moltonkou paní Poutecké, psaníčko! Nepřišlo však po poště. Dostala je zcela zvláštním způsobem. Četla jsem kdesi, že láska

jest nade vše vynalezavá a dodávám k tomu, že láska obyčejná ke studentské by k vůli vynalezavosti mohla choditi do učení. Studentská láska podobá se románům Verneovým — nezná žádné nemožnosti.

Tak i Josef, když se dost napřemýšlel a nauvažoval, chopil se cedule světoznámého loutkáře Vlašťovky a ta měla býti základem velkolepé budovy nejupřímnější lásky dvou srdcí. Požádal komedianta o ceduli a třesoucí se rukou udělal na ní tužkou několik znamínek a pak vtisknuv do pravice roznášečovy stříbrňák, nakázal mu co nejpřísněji, aby jen tu a žádnou jinou do pokoje Cilčina nedal. Cilka srovnala podškrtané písmeny a četla:

„Zachraňte mne! Hynu! Večer spusťte s okna dlouhou nit, podám vysvětlení.“

Nit přišla a Cilka vytáhnuvši ji opět vzhůru, s radostným ruměncem na plných líčkách utrhla první milostný lístek.

Za zády paní Poutecké vyvinul se poměr, který záhy nabýval takové opravdovosti, že kdyby to byla pěstounka zamilované svěřenky jen z daleka tušila, byla by jistě obohatila upomínky její řádnou kapitolou kázání.

Ale Cilka velmi opatrně skrývala první výkřik svého srdce v nejhlubším tajemství a kdyby nahodilá neopatrnost nebyla natrhla roušku srdečných snů dívčiných, byla by paní Poutecká věděla o nich zrovna tolik jako slepý o barvách.

Dlouho kabonila se paní Poutecká na Doležalovou a nemohla se spřáteliti se septimánem z prvního poschodí. Konečně vidouc a domnívajíc se, že nečiní žádných výpadů na přízeň Cilčinu, spokojila se a s blahosklonným úsměvem děkovala na jeho pozdravy. Ba šla i dále. Jeden její

kvartán potřeboval posily svému rozumu, a paní Poutecká svěřila Doležalové, že hledá učitele. Ta svěřila se Stárkovi, Stárek svému srdci. Srdce volalo: „Jdi a uč! Seznámíš se s paní Pouteckou a máš vyhráno — a pak, matka o kondicích věděti nemusí.“

A tak za nedlouho každodenně stoupal do druhého poschodí. Brzo vítala ho paní Poutecká jako dobrého přítele. Sledovala pilně každé pohnutí jeho i Cilčino a neshledavši nic nezvyklého, dovolovala časem i Cilce súčastniti se společných hovorů.

„Buď Bohu chvála,“ šeptala si, „bouře přešla, aniž by uhodilo. Teď již neuhodí. V mé společnosti může si s ním čas od času pohovořiti — to jí klidu neporuší.“

Kolikrát se sešli v její nepřítomnosti, o tom nevěděla. Tak uplynulo více nežli osm měsíců. Prázdniny nastávaly a s nimi loučení. Hvězdy vídaly často perličky v očích Cilčiných a slýchaly vzdechy, vinoucí se z prsou Josefových. Stávalo se, že hovor, jejž paní Poutecká dovolovala, trval až do devíti hodin večer, až vzpamatovavši se přerušila černou hodinku rozsvícením lampy. Pak zvedla se a šla s Cilkou a Stárkem společně dolů, aby nakoupila, co jí k večeři scházelo. V letě večeřívalo se u ní vždy pozdě. Schody do prvního poschodí byly úzké, a co se na nich dálo, než sešli do prvního patra, věděl pouze Bůh a dva hříšníci, kteří zneužívali důvěry paní Poutecké a bez výčitek svědomí na ni hřešili. Dole se Stárek poroučel, Cilka chladně se uklonila a její opatrovnice pravidelně mínila, že zítra nesmí se tak dlouho předržeti a zapomínati v hovoru.

Jednou však vychrlila se na ni pravda jako žhavá láva a spálila její spokojenost. Šla jak oby-

čejně za soumraku pro večeři. Na schodech bylo tma. Poněvadž ve světnici posud lampa nehořela, hledal Stárek déle klobouk, než mu bylo potřebno i prospěšno. U dveří stala se zatím změna. Paní Poutecká zapomněla košíček a vracejíc se s ním spěchala za Cilkou, která nespokojená, že nemůže se svým Josefem ani slova o samotě promluviti, stoupala dolů. Pak přiběhl Stárek a hledal na schodech Cilku. Zavadiv o šaty naklonil se a šeptal: „Zítra, Cilko, o sedmé“ — a dotknul se lehce tváře — paní Poutecké! Nešťastný okamžik! Co dále se dělo, zastru oponou a zvednu ji ke druhému jednání, které se odehrávalo o hodinu později v Cilčině pokojíku.

Nepodobala se paní Poutecká přísnému soudci, když stála uprostřed pokoje, upírajíc zakalený svůj zrak na Stárka, jenž s výrazem odhodlanosti ve tváři dodával odvahy tiše štkající Cilce. Nepodobala se ani knězi, dodávajícímu kajícníku rozhřešení, neboť tvář její byla pohnuta. Byla to paní Poutecká rozlítostněná, oklamaná, promíjející a přece k důkladnému výslechu se připravující. Stárkovo v pravdě mužné chování se jí líbilo. Cilku tajně litovala, tuze tajně, aby ani vánek té soustrasti ji ovanouti nemohl. Věděla, že by jím posilněna vrhla se jí v náruč a prosila tak dlouho, až by srdci nezbývalo nic, než skloniti šíji a skropiti ubohou hříšnici hojnými slzami.

Pokojík Cilčin na první pohled prozrazoval útulek dívky něžné, útlocitné, pořádku milovné. Všude skoro posvátná čistota, všude vkus, z každého kouta zíralo cosi svěžího, poutajícího. Stárek, poprvé jsa ovanut dechem příbytku svého děvčete, cítil se tak silným, že se nelekal ani třesoucích se pentlí na čepečku paní Poutecké, ani bolestného tahu kolem jejích pevně sevřených

rtů. Paní Poutecká zavolala si ho k sobě, aby prozkoumala jeho naděje do budoucnosti až na dno. „Jsi tím sama vinna," kázala sobě v duchu. „Horší's než slepec, neb ten alespoň hmatem pozná věci. Naprav, co se napraviti dá, co ne, poruč Pánu Bohu. Po účinku zlá rada. Srdci neporučíš, nerozkážeš. Byla-li's dříve tak neslýchaně nevidomá, dokaž teď, že's neztratila ze svých pěti ani jediný. Ale do Cilky bych se toho byla přece nenadála. Teď vypadá jako úkropek. Vidíš, holčice, proč dříve jsi ani nedutala? Bolí-li tě hlava, přijdeš si ke mně pro studený obkladek; bolest srdce jsi zapřela." — Nevím, jak dlouho by bylo obecenstvo, sestávající z několika nebeských hvězd a měsíce, bystře na jeviště i herce pohlížejících, nadarmo čekalo, kdyby paní Poutecká nesebrala všechen svůj důvtip a podívavši se za dvéře, zda-li některý dosud morem lásky nezachvácený kvartán nesnaží se státi svědkem, a pověsivši na kliku pro všechen případ svou kanafasovou zástěru, nepočala:

„Abych rozpřádala s vámi dlouhé řeči, jak a proč jste se opovážili za mým obzorem takový poměr ukouti, bylo by přeléváním vody do koše. Pozdě bycha honiti, a co se jednou stalo, nelze odčiniti ani zapomenouti. Vy, pane Stárku, jste jednal nehezky a ponechám svědomí vašemu, aby vás vyplísnilo dle své vůle; mně to nepřináleží. S Cilkou vyrovnám se beze směnky a dokážu jí, že jsem byla hodna trochu větší upřímnosti. Kdybyste byli přišli a řekli: Poraďte nám, co máme dělati! Máme se rádi a přece bojíme se té lásky bez naděje do budoucnosti — já bych byla odpověděla: Jste ještě děti; láska vás přejde, jako přechází jarní doba."

„Ale dovolte, paní Poutecká," ujal se slova Stárek, „abych vám připomenul, že nevíte, jak hluboko se mi slečna Cilka do srdce dostala."

„Hluboko, nehluboko! To mně neříkejte. Má moře dno a lidé z něho dovedou všecko vyvážiti. Neřku-li srdce! Čas v něm tak pěkně se bude s odvykáním otáčeti, že v něm ani prášku z vaší lásky nezůstane."

„Bůh můj svědek" —

„I safraportský člověče! Necháte Pána Boha na pokoji! I ano! To zrovna vám přisvědčí na takové jalové řeči. Nepřísahejte dříve děvčeti až u oltáře a neuvalíte na sebe hněv jeho! Rozumíte?"

„Mluvte tedy, paní Poutecká, co mám činiti, abych vám dokázal, že jen Cilka bude mou ženou a žádná jiná."

„To je hrůza! Vy se opovažujete mluviti o ženění; mléko Vám teče po bradě —"

„Odpusťte, paní Poutecká, avšak" —

„Žádné avšak. Těch několik chloupků vám je nezadrží. Choďte raději pilně do školy a pak se teprve zeptejte maminky, dovolí-li vám se ženiti. Beztoho ona sama bude vaším námluvčím a Cilku by vám nikdy vzíti si nesvolila, protože jsem ji vychovala já. Spálená jíška —"

„Ale, paní Poutecká, snad nebudete rozpekávati rok staré pečivo. Matka svolí, o tom jsem přesvědčen, a je-li s vůlí vaší, podám vám důkaz o tom ještě tento týden."

Stará paní se spokojeně usmála. Bylo by to také pro ni zadostučinění. —

„Hlavou zeď neprorazíš," vymlouvala přece. „Matka se vám vysměje."

„Za čtyry roky jsem hotov."

„A pátý nebudu mít co jísti; známe to. Zatím vás Praha ovane a lásce vaší odzpívají miserere."

„Kdybyste tušilá, paní Poutecká, jak mi křivdíte, jistě byste tak nemluvila. Láska zbožňované Cilky stane se štěstím mého života. Bez ní byl bych stínem, s ní stanu se veličinou. Vy jste mně ji odchovala, vypěstila, vštěpila jste v duši její všecko dobré, co mne tak okouzlilo a musím tedy vás prositi, abyste byla k nám milosrdna. Má pouze vás. Na vás záleží, aby se nesoužila, netrpěla.“

„Tetinko!“ ozvala se teď také Cilka a křečovitě svoji vychovatelku objala.

Paní Poutecká sebou trhla. Stárek zasáhl jí svými slovy na strunu napjatou od srdce k očím a vyluzující po každém smělejším dotknutí spoustu upřímných slz. Chtěla se ještě brániti; když však i Stárek ruky její se chopil opakuje svou prosbu, opustila ji sebevláda, beztoho po celou tu chvíli na skřipci natažená, na dobro. Objala Cilku a setřásla na zlatokadeřavou její hlavu drobný deštíček křišťálových perel ceny nedostižné.

„Už po mně nic není,“ stýskala si usmívajíc se. „Musím dělati, co vy chcete. Pán Bůh vás opatruj. Vytrváte-li — požehnání svého vám neodepru, a bude-li již drn šatiti příbytek můj, přijďte si tam pro ně.“

Tím bylo vše odbyto. Ale teprve dlouho po tom opouštěl Stárek pokojík své Cilky. Zdržela ho tam paní Poutecká. Již dříve, nežli si ho k výslechu zavolala, umínila si, že jej šetrně zasvětí i s Cilkou do minulosti jejích rodičů a předsevzetí své ihned uskutečnila. Povídala vše dosti obšírně, stíníc tam, kde bylo třeba, užívajíc světlých barev při všem, co mohlo chybu paní Babánkové omluviti. Každé její slovo bylo promyšleno, odváženo na vážkách jejího úsudku, které jistější a přesnější byly chemických. Hladila při tom sou-

citně pobledlou tvář Cilčinu a několikráte se k ní nahnula, aby slíbala s jejích očí krůpěje bolu. Stárek poslouchal ji zadumán, ale pohled, který na Cilku upíral, věštil, že vypravování se nedotýká více srdce jeho, než tikot na zdi visících hodin. Cilka četla v něm: „Co záleží mi na tvých rodičích — já mám tebe a ty jsi světice.“ Ne tak lhostejně přijala zprávu o svém původu dcera páně Babánkova. Chvěla se zimničně a v prsou jí zuřil boj, který ji ničil, zdrcoval.

Paní Poutecká skončila.

„Samo slunéčko,“ povídala ještě, „podrobeno jest zatmění, neřku-li smysl člověka. Matka vaše, Cilko, byla žena, jakých pomalu, ale byla přece jen žena; otec váš byl muž bezúhonný, řádný, ale přece muž. Uznala jsem za svou povinnost, přidati do sladu vaší lásky dříve pelyňku, nežli by jiný později vám jedu nasypal.“

„Děkuji vám za to,“ převzal slovo Stárek. „Rozumím vaší šlechetné starosti úplně. Za pět, za šest let bude Cilka mou ženou, jako že se chci jednou řádným mužem státi.“

„Nu, vždyť je dobře. Jste-li sobě souzeni, budete si i dáni. Prozatím vyžaduji si od vás trochu méně horkokrevnosti a více rozumu. Mnoho vody ještě uplyne, nežli budeme moci hovořiti jiným tonem. Neroznesou-li vaši lásku větrové, ozdobíme ji po letech myrtovým věncem.“ Beze slova políbila Cilka paní Pouteckou a ruky stisknutím loučila se se Stárkem.

* * *

Od památného a ve všech upomínkách jistě nezapomenutelně zapsaného večera uplynulo pět let. Z Cilky stala se rozumná dívka, která snažila

se dostati ze železné moci svého poručníka. Ten, zvláště když poznal, jaké si ukula milostné pletky, choval se k ní s bezcitnou příkrostí. Nechtěl nikterak rozuměti výkladům paní Poutecké, že Stárek má se co nevidět domoci žezla professorského, že matka jeho poznavši příští snachu svou, na jeho oheň lásky suchá polínka přidává. Marně ujišťovala, že Cilka v něm žije, že všecko její blaho zakládá se na sňatku s ním. Runda byl pro vše hluchý, slepý, necitelný. Nechtěl ani slyšeti o čemsi podobném opakuje stále:

„Není holka určena za professorku. Jmění zdědila po otci mé ženy, jmění musí zase rodině zůstati. Tak dlouho může se myslivec procházeti po cizím revíru, pokud nedostane chuť na střílení. Pak máme právo ho vyhoditi. Hladový ten professůrek poláskal si ji dost za ta léta. Teď může jíti o dům dál. Kontraktu na její lásku nemá. Pokud mám nad ní právo, nedovolím, aby s ním nouzi třela.“

„Vy se mýlíte, pane Rundo,“ namítala paní Poutecká, „jest jediný syn ze statku a služba jeho jim vystačí.“

„A kdyby byl syn samého zeměpána a službu měl jako všickni professoři dohromady — nesvolím. Mám pro ni jinou partii.“

„Jsem přesvědčena, že se bude brániti na život i na smrt.“

„Nu, tedy jí vystrojíme pohřeb. Neplujte, paničko, proti proudu, jste stará a nic nepořídíte.“

Cilce odzpíval totéž, jen doložil: „Popluješ-li proti proudu — stáhnu ti vodu a jsi na suchu.“

Co měla dělati? Poradila se se Stárkem, přimísila k tomu slova paní Poutecké, svěřila vše soudu a vyloupla si z toho plnoletost. Runda skřípal zuby, ale poručenku pro svoji partii již

nechytil. Od té doby práh jejího domu nepřekročil. Věděl, že by tím nezískal ani trojníku. Cilka si oddechla jako po zpovědi. Věděla sice až příliš dobře, že matka Stárkova jen pro její jmění svoluje — ale to jí nemátlo. Byla selka a věřila pouze všemohoucímu zlatu. Mysl Cilčina byla klidná, jasná. Tu a tam zakalila se vzpomínkou na rodiče a nevlastní sestru. Obzvláště Dařilová, jejíž osud nebyl jí neznámý, zbarvila jí mysl často smutečně. Přičítala neustále neštěstí její na vrub svého otce a tedy i částečně na svůj i není s podivením, že o ni se zajímala. Povzbuzována touhou ji poznati, uprosila paní Pouteckou, by ve společnosti její, nikým nepoznána navštívila Dlaskovice a vešla s ní do hospody Dařilovy. Paní Poutecké tam neznali, Cilka vyrůstala pod pokličkou, které Dařilová nikdy neodkrývala a tak mohla bez bázně se podívati ve vráskovitý, strnulý obličej své nevlastní sestry, jakož i na zmrzačenou postavu jejího nejstaršího a posledního syna. Chtěla zavésti nějaký hovor, ale Dařilová věnovala jí zrovna tak málo pozornosti, jako jinému. Učinila na ni však dojem nemalý. Pocítila teprve, jak velice jí bylo ublíženo, a zároveň vzbudila se v ní touha, přivinouti se k sestře úžeji s vroucí prosbou, aby neodsuzovala květinu pro nepěkný kořen. K vyplnění této tužby ovšem nedošlo, ale Cilka odcházela z Dlaskovic s pevným předsevzetím, že s Dařilovou se sblíží a podá jí zadostučinění jakékoliv, jen když nepřevýší její moc a sílu. Tenkráte také vryl se do paměti paní Poutecké trudovitý obličej chasníka Filipa.

* * *

Bohu díky! Jméno to ovanulo mne jako dech horských krajin a přijímám je s otevřenou náručí,

neboť s ním mohu se konečně vrátiti do Bartolomějské ulice, vyhledati paní Pouteckou, která dobatolila se do druhého poschodí a vypověděla s nejkrajnější podrobností výstup s chasníkem v bryčce, neopomíjejíc hlavou starostlivě zakývati a ke všemu připojiti na konec:

„Co Bůh činí, dobře činí. Ale neštěstí, jež se u Dařilů usadilo, má již ostré zuby. Umře-li František, jest se co báti o matku jeho. Co by si počala! Zůstane jako kostelník bez kněze, jako kniha bez listů. Runda bude míti hody.“

Neslyšela jsem sice dokončení toho, ale z rozmluvy, již měla s Cilkou, soudím, že tak vypadalo. Samou horlivostí nepovšimla si ani, jaký účinek novina jeví na její posluchačku.

„Udělal-li František poručenství, bude zle s Dařilovou. Nedělal-li, bude s ní ještě hůř. Kde je dědictví, tam pouštějí přátelé žahadla. Runda je držgrešle a Havrda nezadá mu ani chloupkem. Ba, sám Bůh ji chraň od těch štvanic. Zdráva by z nich nevylezla. Bohatství je krásná věc, ale nedbám o ně. Pro mých několik grošů mne nikdo neudáví, ji pro tisíce spíše. Nu, Bůh suď, on to umí nejlépe. Zemře-li, půjdeme mu na pohřeb, a kdyby boží dopuštění bylo. Zítra je trh. Cápek tu bude. Počkám si na něho u mostu a dovím se všeho hnedle z úvodu.“

„Myslíte, tetinko, že Havrda by přijel k otevření závěti?“ ptala se po chvíli. Byl jí Havrda solí v očích, nejen proto, že jí odcizil to nejdražší — sestru, ale i proto, že znala jeho vypočítavost, lstivost, jizlivost. Že Dařilová, dostavši se pod jeho velení, by žádných mandlí neokusila, — o tom nepochybovala. Týral ženu, děti, týral by i ji.

„To je rozum, přijede-li! Což pak myslíte,

že spokojí se jenom vůní z pečínky? Špatně ho znáte! Ten nebude obíhati jako kočka kol horké kaše, aby mu ji druzí vyjedli. To to! A kdyby se i popáliti měl, pustí se do toho srdnatě. Popálení se mu časem zahojí a kaše mu zůstane. Čekám s jistotou, že Cápek již zítra mě o jeho příjezdu zpraví."

Druhý den vyřizoval Cápek, že hostinský „u českého lva" v Dlaskovicích je v Pánu zesnulý. Sotva zvěděla o tom Cilka, beztoho již dříve otřesená, sklesla paní Poutecké do náručí ve mdlobách.

Dlaskovice hodily na sebe slavnostní šat. Oblékaly se do něho pravidelně jen o posvícení, o vzácnější veselce neb o pohřbu. Přestala práce v poli, domácí povinnosti vykonány z jedné vody na čisto. Selky vyhledaly nedělní šaty — božíhodové nosily jen o velikých svátcích — rolníci vyprášili, co se vyprášit dalo, děti pyšnily se v sukních s karnýry. Pán nepán, všecko chystalo se na pohřeb. Když předevčírem uhodil na návsi zvonek první žalostivý tón a poctivý, holohlavý zvoník hlásal veškeré vsi sem se sběhnuvší, že Františka Dařila již není, zmocnilo se všech překvapení ohromné. Celé houfy hrnuly se k jednopatrové hospodě, z níž právě vycházel doktor Hlavata, doprovázen jsa baráčníkem Cápkem, který měl oči zalité, tvář od slz zarudlou. Dobře podotkla medikuska, vidouc jej tak změněna, ke kupcové Aronce: „Tím to otřáslo, byl by za nebožtíka život dal, a teď po jeho smrti dá snad zdraví. Vypadá jako roztopená kamínka. Ta lítost v něm pracuje. Jářku k neuvěření. Před dvěma hodinama čerstvý jako ryba a teď — — Jak povídám, k neuvěření. Jsem starý doktor, ale přece bych se byla u něho smrti nenadála. Kašlal,

kašlal, mohlo to s ním ještě léta trvati. Souchotě si nejednají, chodí pěšky. Nežli dovedou k hrobu, hezký čas uplyne. Ranila ho mrtvice — nejspíš na mozek — myšlenky v něm měly pořád sněm a výpočty jeho komandovaly."

Aronka přisvědčovala a pokračovala ve filosofii o zemřelém: „Nechal všeho a odešel. Co se stane s tolika penězi? Co s jeho matkou? Je stará, a stojí zde nejistěji nežli karta. Co se nastrádal — teď přátelé přijdou s čistýma rukama k obědu."

Někteří zvědavci chtěli vniknouti až do vnitřku, aby mohli celý výjev strčiti pod svůj pitevní nožík, ale Cápek bouchnul dveřmi a jejich zvědavost byla pro dnešek v koncích. Ani se nedověděli, že Dařilová pološílená objímá mrtvolu svého syna, vzpírajíc se všem důkazům, že jest mrtev. Nebýti Cápka, zle by se její hospodářství vedlo. Ten zaujal kazatelnu a z ní hlásal čeledi a rozličným těm vetřelcům o sedmém přikázání Božím.

Pro lepší porozumění a vzhledem k dobrým způsobům společenským musím svému čtenářstvu ještě Cápka představiti, neboť jsem přesvědčena, že není spokojeno, řeknu-li: „Zde Cápek baráčník — přítel nebožtíkův."

S ráznou jeho osobností potkali jsme se již na silnici, když jsme s Filipem letem uháněli do Pardubic pro doktora Hlavatu a není tudíž třeba opakovati ještě jednu kritiku, kterou tentokráte jsme si o něm utvořili.

Na ostatní namočím si schválně péro, a než budu namáčeti podruhé — jsem s Cápkem hotova.

Cápek neměl pěknou minulost. Měl ženu, řadu dětí, o nichž říkal, že ani neví, kolik jich je, barák jako náprstek, na každém šindelu několik zlatých dluhů, ve světnici prázdno, jako by

k muzice připraveno, a hlavně skoro pravidelně od východu do západu slunce nasazenou opičku, která s ním dle své libosti a chuti točila. Žena jeho byla přičinlivá, neunavná v práci, horlivá ve svých bezvýsledných kázáních o střídmosti, vynalézavá ve svých nadávkách, vytrvalá v péči o své mladé pokolení, kterému obyčejně „regment“ říkávala, neúprosná ve svém hněvu a okouzlující ve své přívětivosti. Byla to perla a snad proto Cápek tak často zkoušel její cenu. Ne že by jí neměl rád, ale kořalku miloval ještě víc.

„Vyzunknu-li několik těch skleniček, zdá se mi, že bych mohl rozumem s každým ministrem se měřiti,“ říkával své ženě.

„Aby tě Pán Bůh miloval! Ty ohniparo! Se sudmistrem kdybys řek'. — A barák ti dají na buben. Děti vyženou pod nebeskou oblohu nahé, s hladovým žaludkem, mně nezbude ani zástěra, abych se jí oděla a ty, neplecho, budeš ještě kázati o svém rozumu! Máš z něho trochu cárů. Dej si jej raději záplatovat a starej se poctivě o rodinu jako pořádný otec a nenech mne se dříti. Za ta léta div, že se mi jazyk neobrátil samým mluvením, ale tlucme cepem do prázdné slámy, zrna nevytlučeme. Čím hrnek jednou nadchne, to z něho potom těžko dostati. A kdo má již z ostudy kabát, tomu ho nikdo nesvlékne. Kdybych byla věděla, když nás mikulovský velebníček oddával, koho si beru, byla bych jistě od oltáře utekla. Mohl z tebe býti pořádný soused, kdybys krk vodou prolíval. Teď sedíš na holičkách i s ministrovským rozumem.“

„Nemluv do větru! Než sestárneš, dávno ti již budou „panímámo“ říkati.“

„Abys ani zdráv se nehnul, když takhle mluviti můžeš! Panímámo! Můj ty ukřižovaný Spa-

siteli! Já a panímáma. — Podívej se, ty žíznivý kapře, kolik mám záplat na sobě. Jedna, dvě, tři — ani tak daleko počítati neumím. Vašíček chodil celou zimu do školy bos; Baruška bez šátku na hlavě, Toník nemá košili, Stáňa kalhoty, Márinku nemám do čeho zabaliti, poslední sukni rozstříhala jsem na plenky; jdu-li do města, chodím ulicemi, kde dávají zajíci „dobrou noc“, jen aby mne nikdo neviděl. Stázička stůně, potřebovala by doktora a Pepíček — —“

„Mlč jen, mlč, nebo mne přivedeš z konceptu s těmi caparty. Ví Bůh, kde jsme jich tolik sebrali.“

„Ty lotře, ty —! Ubohé děti! Máte to otce!“

Cápek vyběhl ze dveří, doprovázen jsa lamentací své ženy. A přece se nelepšil. Myslil snad, že desáté slovo ženino není pravdivé. Zdržel se málo doma a domácnost mu zůstala hádankou. Měl své vlastní zásady o životě, a ty k žalu manželčinu nesrovnávaly se s jejími požadavky ani dost málo. Na rozumu opravdu mu nescházelo, a lhala bych, kdybych tvrdila, že v napilosti chvástal bez ladu a skladu. Cápek se znal dobře a měl pravdu, že po několika skleničkách samožitné cítí se rozumnějším a duchaplnějším. Běda pak politice a světu. S důrazným přesvědčením obracel u Dařilů vše na ruby, nadával novinám, spílal všemu, pozemskému i nadpozemskému. Mohl jej okřikovati kdokoliv, stroj jeho výmluvnosti nezastavil. Mluvil vždy rázně a nebál se ani čerta. Každé předsevzetí bylo mu povinností a věděl-li, že do Ameriky nepůjde, také o cestě tam nemluvil.

„Jsem prostý člověk, mám ale nóbl duši,“ bylo jeho blahým přesvědčením. Přišel-li do hospody, bylo tam hned živěji. Poslouchali ho, třeba

se mu i za humny vysmáli a stávalo se zhusta, že přimasťovali mu jazyk kořalkou na své útraty nalitou.

Dařil nebral rád od něho peníze. Znal důkladně jeho domácí poměry a nebylo mu po chuti, že u něho zabíjí desetníky, kdežto krejcar nebo trojník doma byly vzácností. Nejednou domlouval mu, aby více péče a pozornosti věnoval své rodině. Bušil dřevem do železa. Když poznal, že domluvy jeho jsou marny, zatvrdil se také a nalíval více, než bývalo Cápkovi po chuti. „Má-li přijíti na mizinu docela, ať přijde raději dřív, než bude pozdě," tak myslíval. Opíral se totiž o mínění, že jediné pravá, velká a neodbytná nouze může učiniti z Cápka člověka. Že nesáhne k nepoctivosti, aby se zase na nohy postavil, o tom nebylo pochybnosti, a nebylo by tedy pro něho jiného východu z labyrintu bídy, než dáti se na dobrou cestu práce a polepšení. Dařil málokdy se mýlil, a také Cápek vsadil by spíše na jeho neomylnost celý nehet, než na jiného uřiznutý nehet. Řevnil ovšem také s většinou na Františka, nazývaje ho penězožroutem a majetníkem hladového žaludku. Stalo-li se jednou z boží milosti, že mělo hrdlo jeho půst, střílel po něm poznámkami jako meč ostrými, buď proto, že marně toužil po sklenkách na okně rozestavených, buď proto, že mohl počítati, mnoho-li teď mohl utratit, kdyby František jej byl z hospody vypověděl. Někdy vzpomněl si také na mravoučná kázání a cosi studu podobného zbarvilo mu tvář.

Dobře tvrdíval Dařil, že pouze velké neštěstí může pojistiti štěstí Cápkovo. Ještě dlouho před jeho smrtí dosvědčila se pravda jeho předtuch, povstalých na základech mnohé zkušenosti a zdravých úsudků muže vypočítavého a hloubajícího.

Znal Dařil každého z denních hostů dopodrobna, ačkoliv stával zamlklý a v sebe uzavřený u svého pulpitu, jako by se vůkol ani nechumelilo. Věděl najisto, který z nich kolečka brzy ostrouhá, i který ze svého statku zlaté doly učiní. Znal jejich ctnosti i nectnosti. Ale mlčel. Promluvil-li k Cápkovi, stalo se proto, že ho měl rád. Nelíbilo se mu jeho chování, ale přímá, lsti neznající povaha, jeho bodrost a upřímnost učinily mu ho milým. Stalo se nejednou, že Cápek utrhl se na něho slovy:

„Vy bezedný pytle! Vy nevyčerpatelný sude lakomosti! Vím dobře, nač shromažďujete stříbrňáky. Chcete, aby po smrti sám Pán Bůh za vás mši sloužil a víte, že on pro chudé mnoho potřebuje.“

František se usmál nuceně a odpustil mu. Zdálo se mu samotnému, že ho těmi slovy před druhými chce omlouvati. Ale že si Dařil zapsal Cápka do krátkého seznamu milých mu lidí, o tom neměl tento ani tušení. Teprve, když autor život vypracoval pro něho nové jednání a jediný Dařil mu v něm tleskal, poznal, že vlastně přece pod drsnou skořepinou jeho zevnějšku vězí jádro lahodné a neposkvrněné. Na tu dobu nezapomněl nikdy. Seděl právě u Dařilů statečně si přihýbaje a nejtěžší úlohy světové ve svém úsudku skomoluje, když z nenadání dvéře do šenkovny se otevřely a mezi nimi objevila se hlava patnáctiletého děvčete s pohledem uděšeným, tváří pobledlou. Cápek si jí nevšímal. Děvče proklouzlo dveřmi, táhnouc za sebou řetěz dětí obojího pohlaví, roztrhaných, uplakaných, vyjevených. Bylo jich devět. Nejstarší, spatřivši Cápka, pohledem rozkázala ostatním, aby ho oblehly. Udiveně Cápek měřil své pokolení od nejmenší do nejstarší. Dařil

zakýval hlavou; sousedé s utajeným dechem čekali, jakého pokračování se dostane té podivné předehře. Mlčel Cápek, mlčely děti. Cápek nemluvil překvapením, děti úzkostí. Rozhlížely se, jako vyplašená ptáčata. Dařilovi trvala němohra bezpochyby dlouho, po první kapitole chtěl snad čísti druhou, neboť s neobyčejným u něho hlasem, povýšeným a dle možnosti silným, zahučel na děti:

„Co tu hledáte? Je vás jako smetí! Chcete-li si odvést otce domů, chyťte se ho, takové hejno snad ho zmůže.“

Děti daly se do pláče a lépe, než kdyby jim někdo takt dával, a jeden, dva, tři předříkával, vykřikli jednohlasně:

„Tatínku!“

V Cápkovi se hnulo srdce. Volala ho jeho krev a musila v něm nalézti ozvěny. Vídával své děti málokdy tak pohromadě, snad nikdy. Plakati slyšel jen tu nejmenší, kterou nyní jeden z chlapců na rukou držel, slovo „tatínku“ slýchati také se mu nestalo denní potřebou. Teď z čista jasna objevilo se všech devět capartů před ním plačících a jeho srdce se dovolávajících. Bylo mu, jako by ho byl někdo od hlavy k patě studenou vodou polil. Dařil pozoroval ho bedlivě.

„Co chcete?“ otázal se po několika pokusech nejistým hlasem. „Proč za mnou jdete?“

„Maminka lezla na půdu, žebřík se jí zvrtl — spadla a zůstala ležeti zabita. Nejdřív jsem ji omývala, a když se nechtěla probudit, děti se začaly bát, utíkaly a — sama jsem se také bála i šla jsem pro vás, tatínku, abyste šel k mamince.“

Cápek přejel si několikráte rukou čelo. Že děti matku ztrativše k otci se utíkaly — chápal,

že by však jeho žena pádem opravdu se octla v náruči smrti, považoval za nemožné. Na okamžik svěsil hlavu a spřáteloval se s myšlenkou, že všechny ty nedospělé děti patří jemu, že přišly u něho hledat pomoci, ochrany, když dosavadní ošetřovatelka oči zavřela a stala se neschopnou svých povinností. Byl dojat. Hlavičky dítek byly si na vlas podobny, kadeřavé, bělounké, očka všech uplakaná, jedinou otázkou oživená, a tu přečetl si Cápek velmi snadně:

„Neodeženeš nás?“

I kat by byl s ním odpověděl:

„Pojďte, děti, půjdeme k mamince.“

Vstal, vzal nejmladší na ruku, pohladil je po tváři, a nedbaje ani sousedův ani Dařila, kráčel jako vojevůdce z hospody.

Po jeho odchodu byli sousedé opět samý žert a smích. Jen Dařil zadumán nejevil ani v nejmenším, že duch jeho šlapal si cestičku za Cápkem.

Asi za dvě hodiny zacinkal dlaskovický kovový oznamovatel, že Cápkové není mezi živými. Zabila se, jak medikuska dosvědčila.

Teď Dařil jen jedinou otázku v hlavě ždímal: co si Cápek počne! Právě v den ženiny smrti přišla mu soudní obsílka s hrozbou, že nezaplatí-li povinný dluh a tříleté nájemné z pole do čtrnácti dnů Matějíčkovi z Horušan, prodá se mu barák se vším všudy. Dokud starala se nebožka o domácnost, vydělala přece tu a tam nějaký groš; teď ležela na lavici zsinalá, ztuhlá. Cápkovi se točila hlava. Děti měly hlad, ženu musil přece jak se patří pochovat, a k tomu ke všemu vyhrožují mu, že jeho barák má nejlepší naději dostati se pardubickému policajtu pod paličky. Jindy by byl zlost zapil třeba na cizí útraty. Dnes měl těžké nohy a pak pohled na nejmenší, jež mu

v náručí klidně dřímalo, jako by se samých piškotů najedlo, odnímal mu všechnu chuť navštíviti Dařila. V první chvíli nebyl schopen rozumné myšlenky. Jíti do vsi a vypůjčovati si peněz, věděl, že bude míti tolik výsledku, jako jeti s nemocným do čivického lesa k zázračné studánce. Že by odešel z každé chalupy černější, než vešel do ní, předvídal dobře, a když prohlédl věc se všech stran, nedivil se, že Dlaskováci ztratili k němu všechnu důvěru. Prositi faráře o výkrop zdarma, bylo pro něho šibenicí.

Najednou, když starosti nejvíce naň doléhaly, otevřely se dvéře a v nich objevil se — Dařil. Na čele sídlilo mu hromobití, okolo něho bylo jasno, že se dalo soudit, že bouře dlouho trvati nebude. Vida zamyšleného a dětmi obklopeného Cápka, usmál se obvyklým svým spůsobem. Cápek vyvalil oči, tak ho návštěva překvapila. Děti se rozprchly.

„A teď, Cápku, jdu se podívat na vaše hospodářství.“

„Mé hospodářství není žádná komedie, aby se nechalo ukazovat. Jdete-li sem proto, že za podívanou nic nedáte, mohl jste raději zůstati doma.“

„Ne tak, Cápku, nedurděte se, mne neodstrašíte. Přišel jsem vám udělat návrh.“

„Ten bude asi kloudný.“

„Dosti kloudný, chcete-li jej přijati. Víte, že pokládám zbytečné mluvení za hřích, páchaný na plicním ústrojí. Jedním slovem: Chcete se polepšit, nebo ne? Chcete zůstati na dále pijákem, ničemou, člověkem nepotřebným, anebo chcete se starati o svou rodinu jak se sluší a patří na poctivého člověka?“

„Proč se ptáte?“

„Protože chci odpověď.“

Cápek zamhouřil oči. Nevěděl, co má souditi z Dařilova chování se. Polepšiti se chtěl, ale co mu to bylo platno, když vězel v bídě vrchovaté.

„Ještě jednou, proč se ptáte?“

„K čemu dlouhých otázek? Nechcete-li mi přímo odpovědíti, jest právě tolik, jako byste chtěl ještě pořád starým koštětem městi —“

„To není pravda,“ ohražoval se Cápek. „Nejsem od toho, koupiti si koště nové, a ať se v tu chvíli propadnu, když bych si je rád nekoupil, ale nemám zač, milý sousede, nemám zač —“

„Tak jsme tedy došli šťastně k faře. Teď si pojďte se mnou pro rozhřešení. Cápku! Já vám peníze na zaplacení dluhu z pole půjčím, půjčím vám také na slušný pohřeb. Anču vezmu k sobě do služby, vyjednám s Matějíčkem, aby pronajaté pole vám ještě dále k užívání nechal; všecko to udělám, ale pod výminkou, že neokusíte už, jakou chuť má samožitná. Peníze mi budete v jistých lhůtách spláceti, děti své pořádně živiti a všech neřestí musíte se vystříhati. Co tomu říkáte?“

Cápek mlčel. Jen průsvitný hrášek volně z očí po hrubé tváři spadající mluvil za něj. Ruce se mu chvěly. Dařil nabízel mu svou pomoc! Dařil sám o sobě! Dařil s tělem i duší, kterému tak často a tak nejapně ubližoval.

„Neodpovíte, Cápku?“ tázal se Dařil, dobře však věda, co se v duši jeho děje.

Nebylo dalšího rozmyšlování. Cápek položil maličkou na zem, popošel blíže k Dařilovi a podal mu ruku.

„Jako že věřím v jednoho Boha, jako že chci, aby všecky mé děti byly šťastny, slibuji vám, že od této chvíle zanechám svého dřívějšího živo-

bytí. Má nebožka vyčítala mně vždy, že mám už z ostudy kabát, ode dneška svléknu jej nadobro. — Dále říkávala, že čím jednou hrnek nadchne, těžko se z něho dostane, dokážu však, že může se zase jak náleží vyčistit. Bůh vám odplať, Dařile. Jsem statný chlap, ale vy jste mi srdce nadobro rozmačkal. Nestydím se za slzy, sousede, vidíte mně jen vy, a vy toho podívání zasluhujete.“

Dařil mu stiskl ruku. Od té doby měl v Cápkovi člověka k smrti oddaného. Plán jeho se zdařil docela. Než mu vydal peníze, doplnil s ním úmluvu slovy:

„Před světem ani muk. Nerad blýskal bych se před lidmi jiným světlem, než dosud, a pak by mnozí si u mne podávali dvéře a mě zbytečně obtěžovali, když by uslyšeli o mé ochotě. Půjčil jsem poprvé v životě peníze a u nikoho nebudu to opakovati. Tak! Ústa na zámek, Cápku. Plujte dále životem jako kapr a pracujte jako mravenec. Anču k nám pošlete hned po pohřbu.“

Tím se vše skončilo. Cápek se engažoval pro novou úlohu a hrál ji se znamenitým úspěchem. Za nedlouho netleskal mu jenom Dařil, který od poslední rozmluvy choval se k němu chladně jako dříve, ale tleskala mu celá vesnice. Stará kovářka vyložila si několikrát karty na jeho změnu.

S paní Pouteckou znal se dříve, než odzvonili jeho pijáctví. Bylo to tenkráte, když Marie Babánkova bez vědomí svého poručníka chtěla se dovolati soucitu své nevlastní sestry a hledala u ní pomoci proti jeho tyranskému s ní nakládání. Vešedši před vánočními svátky k Dařilové, byla od ní nemilosrdně a chladně vystrčena. Plačící ujal se Cápek a poněvadž se schylovalo k večeru, vedl ji na místě do Horušan po schůdnější sil-

nici do Pardubic k paní Poutecké. Chtěl také při té příležitosti poznati obě děvčata, jakož i jejich okolí. V Dlaskovicích nebyly poměry rodiny Babánkovy v pytli a Cápek chtěl do něho důkladně nahlédnouti. Jaký dojem učinila na něho paní Poutecká a malá Cilka, vysvítá z toho, že neminul žádný týdenní trh, aby se k nim nepodíval a alespoň jablíčko pro děvče nepřinesl. Paní Pouteckou opět zajímalo, co se děje u Dařilů, a proto zvala Cápka přátelsky vždy k nové návštěvě.

Touto větou mohu směle udělati za minulostí Cápkovou řádný puntík a vrátit se opět do hospody, v den, kdy muže, kterého skoro zbožňoval — hotovili se pochovati, strojíce mu pohřeb v Dlaskovicích dosud nevídaný. O desáté hodině nastal ve vsi čilý ruch. Před hospodou „u českého lva“ hromadily se zástupy vesničanů, by kritickým zrakem vše až na dno zkoumali a pro večerní hovory nalezli látky na dlouhou dobu. Venkovan s dychtivostí očekává bublinu, jež vyskytuje se ob čas na klidné, až jednotvárností nudné hladině venkovského života, a otáčí ji tak dlouho, dávaje jí různá postavení, až praskne a udělá místo nové, zajímavější. Takovou nevšední bublinou byly smrt a pohřeb Dařilův. Vzbudily veliké účastenství z neočekávané příhody a ze živené, palčivé zvědavosti; vesničané věděli, že nastaly hody jejich nevyčerpatelné starosti o bližního tak důležitého.

Ve světnici, černým suknem potažené, na krásném katafalku, ovroubeném tlustými svícemi ležel nebožtík s tváří úplně nezměněnou, klidnou, ani nejmenší odpor proti smrti nejevící. Cápek nedbaje Rundova ošívání sehnal v Chrudimi a v Pardubicích vše, co možná bylo, ku dokonalému pohřbu boháče a muže ctihodného.

„Jářku, tetinko," otazoval se jen někdy obvyklým svým způsobem Dařilové, „svíce nic? A což muzika z Pardubic nebo z Chotěšova? Vždyť strojíte svatbu! Ba strojíte! A jak pak věnce?"

Dařilová jen kývala hlavou. Vše, co Cápek objednal, bylo jí po chuti, alespoň ne proti mysli. Duše její potácela se jako ve snu. Neplakala; nedostávalo se jí patřičné jistoty o bolu, jenž pustošil nitro její, aby svlažiti ho mohla slzami.

V pokoji, kde vystaveno bylo Františkovo tělo, vládlo ticho skoro děsné, přes to, že byl přeplněn zvědavci, známými a příbuznými zemřelého. Osiřelá matka klečela u hlavy jeho a pohled plný ustrnutí a nedůvěry upírala na jeho obličej. Pro své okolí měla pramálo smyslu. Vedle stál Runda, u něho podřimovala jeho žena, u nohou plakala Cápkova Anča.

Cápek plnil své povinnosti jinde. Bylo ho všude plno. Chvílemi protlačil se až k rakvi, pošeptal něco Dařilové, pohleděl s opravdovým bolem do tváře zemřelého, a již zase spěchal ven udržovat pořádek. Jednou v cestě se mu namanuly dvě známé tváře — paní Poutecká s Cilkou.

Mile překvapený Cápek razil jim cestu.

„Vítám vás do domu smutku, paničko i slečinko. Slavík se pozná po zpěvu, příbuzenstvo po citu."

„Pochválen budiž Pán Ježíš Kristus!" šeptala zbožně paní Poutecká. „Cápku, o tom, že jsme zde, ani slova. Odejdeme, jak jsme přišly. Ubohý ženichu! Pěkně jste mu to vystrojili, pěkně. — — Ne, ne, my dál nepůjdeme, Cápku, je tu beztoho Runda a toho setkání chci mileráda sobě i Cilce ušetřiti. Jen si běžte za svým. My se pomodlíme Otčenáš a uděláme místo zas jiným."

Ale Cilka nedbala slov paní Poutecké. Dotlačila se k rakvi, postavila se tak, aby jí Runda do očí neviděl. Při tom zavadila lehce o hlavu staré Dařilové. Tato mechanicky pozvedla oko a podívala se na ni těmi svými pomněnkami s výrazem, jehož popisovati nebudu. Cilka zachytla se rakve, aby neklesla. Vyčetla z něho tolik výčitek, tolik zoufalství, že zdál se jí kletbu přinášeti za hřích její matky. Tušila všecko neštěstí té ženy. Třesoucí se rukou dotkla se čela Františkova, však již v druhém okamžiku zavrávorala a klesajícím krokem dopravila se k paní Poutecké. Pohřbu se nemohla súčastniti. V baráku Cápkově zápasila s mdlobami.

Za hodinu po tom otřásla Dlaskovicemi hlučná hudba a sta lidí hrnulo se za pohřebním povozem na mikulovický hřbitůvek. Když zahýbal kolem Cápkova domku, pravila Cilka paní Poutecké:

„Teď teprvé vím, čím jsem povinna této ženě a že mi nenáleží odkaz po otci, že musím aspoň z části napraviti jeho vinu.“

* * *

Příroda chystala se ku svatbě s jarem. Ohlašovali to opeřenci ve všech toninách, vypravoval to větřík stydlivě vstávající travince, jež udivením lehce se zachvívala, a slunce to telegrafovalo svými paprsky všem smrtelníkům. A také mládež mužského i ženského rodu prohánělа se bosa. Lid vyrojil se na pole, jeho chalupy jako ve svátečním šatě se spokojeně hřály v teplém pohledu všemohoucího slunéčka.

V mikulovické faře byla všechna okna dokořán. Velebníček vyšel si na procházku a panna Bábinka zaváděla jarní vzduch do pokojů. Nesla právě jelena, koberec před postelí páně farářovou, důkladně rákoskou proklepaného, když zahlédla dva muže, jdoucí kolem oken, horlivě spolu rozmlouvající. Byl to horušanský Runda, a kdyby si byla nemyslila, že posvěcením páně farářovým dostalo se i jí změny, kdyby vzhledem k němu a ku svému důležitému postavení nebyla tam nahoře dobře zapsána pro blaho její panenské duše, jistě by dnes nešel okolo. Byla by ho dávno na lžíci vody utopila.

Také si dnes náležitě odplivla, shlédnuvši ho a hned hádala, kam as má namířeno.

„Jde jistě do Dlaskovic lidi týrat. A kdo pak to s ním jde? Vrána vránu hledá, stejný k stejnému si sedá. Pořádného to jistě nic nebude. Však se dovíme, kdo to naše okolí potěšil.“

Že panna Bábinka byla takto důmyslná osobička, ačkoliv byla jen o něco delší než farářova hůl, přesvědčíte se okamžitě. Uhodla každé slovo své polohlasně pronesené důminky na puntík. Runda šel do Dlaskovic a společník jeho by se jí zajisté rovněž ničím nezamluvil. Aby bezpečně věděla, kam je cesta vede, poslala Tondu z pastoušky za nimi.

Zahnuli k Dlaskovicům.

Šebastián Havrda byl pravý obr. Dva metry dlouhý, skoro metr široký, obličeje nepravidelného, pohledu nepokojného a kousavého. Při chůzi házel rukama, kýval hlavou, pohyboval rtoma a počínal si zkrátka poněkud výstředně. Hlas jeho zněl jako malý hrom. V chůzi měli nemalou potíž. Runda se pohyboval vždy jako nákladní vlak, Havrda jako rychlík. Runda pokládal peníze za

svou spásu, Havrda jimi chtěl dosíci blaha svého života. Runda si Havrdu do Dlaskovic pozval na pomoc. Nevěděl, napsal-li Dařil závět nebo ne. Při pohřbu nemohl se od Dařilové, bolem schvácené, ničeho dověděti. Není-li závěti, nemá se co obávati obou dcer Babánkových, jmění připadne Dařilové a ta jistě všechny své tisíce odkáže muži své sestry. Runda mnul si ruce. Ta závět! Dařil mohl v ní odkázati slušný podíl dcerám Babánkovým! Pro uchování dobré vůle se svým synovcem poslal mu list, jímž vybízel jej ku příjezdu do Dlaskovic krátkými slovy.

Kdyby byl věděl, že závěti skutečně není, nebyl by Havrdu nikdy ku pomoci volal. Ale takto počítal velmi pěkně: Je-li závět, nesmí se dostati nikomu na oči a tu jediné s přispěním synovcovým mohl ji zničiti dříve, nežli se světu objevila. Pak ho chtěl ustanoviti za prozatímního správce nade vším jměním staré Dařilové, sobě ponechati na oko nestranné postavení, a kdyby přece úřadové na něco podezřelého přišli, byl on čist a na špíně Havrdově mu nesešlo. Tak se dělal hlavním dědicem a Šebastiána chtěl odbyti několika tisícovkami.

Havrda lišil se od svého strýce naprosto. Netečnost jeho ku světu s ním nesdílel. Naopak. Kde mohl, blýskal se svým vtipem, někdy i dosti netesaným, dovedl rozprávěti o všem, co by uvědomělého člověka poutati mohlo, přál politice, pivu, národním podnikům, pokud se netýkaly jeho kapsy, byl zábavný a dovedl právě tak dobře mazati medem jako sypati pepřem. Naučil se zdvořilosti, ale neodvykal si sprostáctví. Chodil ustrojen po pansku, choval se neomaleně. Příroda zmodrchala mu hned z mládí jazyk a znesnadnila mu nadání k řečnění. Klopýtal za každou slabikou

tak nehorázně, že sluch posluchačův cítíval se uražena.

Teď přijel do kraje. Přijel s plnou nadějí, že odveze si vše, co odvézti se dá. Obavu Rundovu o závěti měl také, ale přání jeho, aby Dařilová co nejdříve jmění své spořádala a do závěti uložila, bylo mu mrazivou lázní. Dobře věděl, že by jemu v ní neodkázala ničeho. Proto výpočty jeho s Rundovými silně se rozcházely. Dařilová nesměla dělati závěť, měl-li z jejího dílu jísti med. Jmění chtěl děliti soudně. Rundová byla tak dobře Babánkova jako jeho žena i Cilka, s kterou hodlal udělati krátký proces. Řekne jí, že má mnoho dětí, že polovici mlýna prodělal křtinami, povijany, a Cilka, dobrá duše, mu zajisté dědictví postoupí. Ne-li, přinutí ji. Nabídnutí strýcovo, aby přijal zatímné správcovství, přijal jaksi se zdráháním, ale uvnitř mu blahořečil.

Byl tudíž v růžovém rozmaru. Myslil, že drží strýce za uzdu a Runda v duchu výskal, že vtáhl jeho ruku do svého rukávu. Vyprávěli si o všeličems, jenom ne o tom, co jim pod lebkou vířilo. Havrda žertoval, Runda se smál. Pak se smáli oba.

A zase vrátili se svorně k závěti.

„Věc jest na pováženou," povídal diplomaticky Runda, „obzvláště nedá-li Dařilová klíče. Drží je jako čert hříšnou duši a bude to s ní perný kus práce."

„A kdyby třeba devaterá zeď poklady její kryla, dobudu jich. Vždyť mě znáte. Na kolik páčíte pozůstalost?"

„V tom se mé důminky rozcházejí. Možná, že padesát, možná že méně a také nebylo by s podivením, kdyby bylo šedesát tisíc."

Havrda protáhl koutky úst skoro až k uším, tak se mu odpověď Rundova zalíbila. Zatím, co

onen přemítal, zda-li nechybil, vyzradiv přibližný počet jmění, rozděloval tento šedesát na tři díly. Cesta jim ucházela. Nedaleko před nimi vykukovaly ze stromoví z větší části ještě holého bílé domky dlaskovické, mezi kterými pyšnila se jednopatrová hospoda s přiléhajícím na ni stavením druhým, dosud nedostavěným. Pohled na ně vzbuzoval mimovolnou soustrast s náhlým odchodem mladého Dařila. Kdo je dostaví a jak? Vědělo se všeobecně, že František měl velké zámysly. Runda trpěl nedostatkem krasocitu, aby byl stavbu dle vůle zemřelého dokončil, a jiného nebylo, kdo by se toho ujal. Dařilovou poslední rána skoro zničila. Nevěděla si s ničím rady, ničemu nerozuměla, všeho se bála, ve všem a všude viděla úklady proti sobě strojené. Ještě nejvíce důvěřovala Rundovi. Blížil se k ní velmi opatrně, klepotu drápů na ni namířených nepozorovala. Hned druhý den po pohřbu řekl jí, že přivede zástupce Františkova, muže obratného, praktického a rozumného. Má mu stavbu přepustit a býti ujištěna, že s ním bude spokojena. Po té se vytasil se jménem svého synovce. Dařilová zamračila se, zatala zuby a mlčela. Runda rozkládal, vykládal zrovna jako s kazatelny. Přesvědčoval ji tak dlouho, až jí nezbylo než odevzdati se do jeho vůle. Co měla také počiti? Postrádala vší samostatnosti a sebevlády. Cítila, že jest jí jednati, má-li se udržeti na hladině a nevplouti do proudu pro ni osudného, ale zároveň byla přesvědčena, že síly její jsou otupeny, zlomeny: věděla, že ustanoví-li Rundu za hlavního dědice ještě za svého života, nalezne bezpečný útulek v hospodě a že bude zároveň zbavena všech nepříjemností a starostí. Musila by však nebýti Dařilovou, aby o tomto předmětu déle přemýšlela, nežli okamžik, co jí ona myšlenka hlavou pro-

létla. Jmění její bylo jejím životem a lpěla na něm celou duší. Ustanovila pevně, že nedá za svého živobytí ani krejcaru. Důvěřujíc dle nebožtíka Františka v poctivost a nezištnost Cápkovu svěřila mu prodej piva i kořalky po čas, pokud by nenašla nájemce. Sama sedávala na lavici u kamen bez hnutí, s okem vyjeveným a nehybným. Cápek se o ni strachoval. Dodával jí naděje, podněcoval její malomyslnost — vše bez výsledku. O tom, že dnes čekala Havrdu s Rundou, věděl dobře a bojoval sám s sebou vydatně aby neprozradil, jak nelibý pocit ta návštěva v něm vzbuzuje.

„Špendlíky bych cestu vyložil, aby jim přešla chuť do Dlaskovic; Runda mluví sice jako milius, ale šídlo v pytli se neutají. Pozor! Ještě jsem tu já, a ačkoliv nebožka má žena pochybovala o mém rozumu, přec ani dnes neodvolám, že mohu se měřiti s každým ministrem," hučel Cápek pro sebe.

Havrda s Rundou vešli. Dařilová přitiskla se těsněji do kouta. Nastalo vyjednávání. Havrda mrknul okem po Cápkovi, o pulpit se opírajícím s čelem svraštělým, se rtoma vyzývavě ohrnutýma. Hlava se mu posunula od ramene k rameni. Chtěl patrně naznačiti, že přítomnost toho člověka se mu nelíbí anebo že jí pochopiti nemůže. Kousavým svým pohledem dovedl již mnohou hádanku lidského obličeje rozhodnouti, proto jej vnořil ještě jednou do tváře Cápka, s netajeným opovržením na něj patřícího. Ušklíbnul se jako po octě. Šlápl na nohu Rundovi, který právě všemožně přesvědčoval Dařilovou, že Havrda je přímo k tomu zrozen, aby některého nebožtíka v životní činnosti zastupoval. Když tento tázavě si ho změřil, mrsknul zase po Cápkovi okem, zrovna jakoby

říci chtěl: „O tom jste ani nedutl. A přece je to pořádný balvan, jenž skácel se do našeho proudu. Bude mi nemalou překážkou.“

Runda ohrnul odmítavě nos a hovořil dále. Cápek díval se na oba upřeně, jako číhá kočka na myš, konečně dostal se Runda z předmluvy ku pravému ději.

„A teď, švakrová, k tomu hlavnímu. Byl jsem včera v Pardubicích a slyšel jsem, že sem přijdou páni od soudu prohledat stavení a přesvědčit se, nezůstala-li po Františkovi žádná poslední vůle.“

Věděl předobře, jak má vystřeliti. Nadarmo nestudoval po tolik roků povahu Dařilové a jejího syna, aby v rozhodné chvíli nemohl z nich těžiti. Dařilová, jako vůbec lidé nezkušení, měla před soudními vyjednavateli rozhodný respekt, a před jejich okuláry chvěla se víc než před očistcem. Jaktěživa u soudu nebyla a není s podivením, že mu nedůvěřovala. Slýchávala také lecjaké poznámky o advokátech a úřadech a z těch utvořila si úsudek. Nejednou slyšela, že kdo se dostane pánům advokátům do klepet, nevyjde z nich zdráv. A soud si představovala ze samých advokátů sestavený. Při slovech Rundových zbledla jako mrtvola. Ruce její křečovitě mačkaly široký kanafasový fěrtoch.

„Bůh mne chraň všeho zlého,“ zašeptala zprávou tou všecka zmatena. „Ještě tak advokáty na mne, ubohou ženu, a nezbude mi ani košile. Co pak tomu nemůžete pomoci, Rundo?“

„I baže mohu! Proto jsem také přišel. Svěřte nám na malou chvilku klíč od Františkova stolu, a bude-li jaká závěť v něm, sám ji k soudu donesu, aby vás zbytečně neobtěžovali.“

Cápek kýchnul tak silně, až se okna zatřásla. Havrda věděl, co to znamená. Řekl však přece s plnou vřelostí:

„Pozdrav Pán Bůh, příteli!“

„I dej to Pán Bůh; také vás pozdrav, pane Havrdo, jakož i pana Rundu,“ odpověděl, klada na každé slovo důraz.

Dařilová zavrtěla lehce hlavou. Ještě sama nedodala si tolik odvahy, aby nahlídla v tajnosti svého syna a teď přišel muž v jisté příčině úplně cizí v průvodu člověka, jehož obličej se jí hnusil, a měla mu vše odevzdati na milost a nemilost. Lekala se, že tím památku Františkovu znesvětí.

„A proč pak ne?“ ozval se souzvučně Havrda, „proč pak ne? Nevěříte-li nám, pojďte s námi a hlídejte vše. Strejček papíry prohledá, neumíte-li sama čísti, a ukončí celou tu věc.“

Cápek kýchnul podruhé.

„Máte rýmu,“ pravil jakoby ledabylo Havrda, obrátiv se k němu.

„Mám, pane Havrdo!“

Bezpochyby, že si oba rozuměli.

Dařilová ještě odpírala. Když však Runda nepřestával strašiti ji soudem a uvoloval se v její přítomnosti všecky listiny prohlédnouti, svolila, ač Cápek kýchal a kašlal jako o závod. Sama stolek otevřela na celém těle se chvějíc, posadila se opatrně k němu a ani nemrkajíc sledovala počínání obou mužů. I Runda se třásl. Špička nosu mu zčervenala, prozrazujíc duševní jeho stav. Prošla trapná hodina. Čím víc konci se blížila, tím víc mizela mlha z obličejů oběma příbuzným, tím volnější, pravidelnější stával se jejich dech. Jen Dařilová se nezměnila. Záleželo jí na tom pramálo, je-li jaká poslední vůle nebo ne, neboť nemohla pochybovati, že by v ní v něčem zkrácena býti mohla. Po dlouhé prohlídce konečně zdvihl se Runda od stolku se slovy, z nichž pro-

bleskovalo uspokojení jako sluneční paprsky z mračna:

„Není žádné, švakrová. Zde máte zase klíč. Závěť udělati náleží jen vám, a chcete-li si pojistiti vědomí, že nepovstanou po smrti vaší žádné rozbroje, napište ji co nejdříve. Co můžeš udělati dnes, na zítřek neodkládej. Osvědčilo se to kolikrát, může se to osvědčiti též u vás —“

Dařilová přijala klíč rovněž zcela pokojně, a uhladivši si vlasy pod černým šátkem, odpověděla:

„Nějak to uděláme. Zatím postarejte se o to, aby se stavbou hnulo se to zase ku předu.“

Když vycházeli z pokojíka, v němž stál Františkův stolek, zaslechl Havrda rychlé, vzdalující se kročeje.

„Aha! mysliveček byl na čekání,“ pomyslil si. „Nemysli, můj drahý, že když vidíš zajíce, již ho máš v pytli.“

Runda jsa ubezpečen, že závěti žádné báti se nemusí, pomýšlel na odstranění Šebastiána, jehožto přítomnost mnoho mu prospěti nemohla. Začal s Dařilovou o tom a onom, ale Havrda pozoruje, že jej chce vyplašiti z hnízda, kamž ho sotva přivedl, zkazil mu každé slovo. Runda musil uznati, že pro dnes musí odejíti bez synovce. Rozloučil se k večeru se všemi a spěchal domů.

Havrda zůstal.

* * *

U paní Poutecké zahnízdil se nevlídný host — smutek. Neobjednán, nezván došoupal se po kamenných schodech nahoru do druhého patra, usadil se v panenském Cilčině pokojíku, navště-

voval dosti zhusta paní Pouteckou, že její kvartáni dovolili si v její nepřítomnosti mnohé poznámky. Ovšem, přišla-li, ani nedutali, ale sotva její moldonka zmizela za dveřmi, vytasili se se svými vtipy a smáli se až k zakuckání. Opuštěná malířka z prvního patra jednou slyšela zřejmě, kterak jeden z ubírajících se po schodech do školy povídal ostatním:

„S naší starou dopadá to bledě. Polévka přesolena, maso jako houžev a holubi měli na sobě plno pírek —! Půjde-li to tak dále, promluvím s ní rozumné slovo.“

Za tepla donesla doslechlou kritiku nahoru, aby pomluvačům drobet zatopila. Jinými slovy, ráda by byla zvěděla, proč vlastně paní Poutecká chodí jako by jí slípky drobty snědly, a mimo to mohla z různic povstalých alespoň jednoho dolů k sobě přivábiti. Nepodařilo se jí dosud zjednati Stárkovi nástupce. Vypravila jedním dechem celou novinu od A do Z, ale posluchačka beze hněvu klidně odpověděla:

„Jsem trochu divná, je pravda. Mlátím patrně již z posledního. Musím se probrati — vždyť by ti hoši měli právo pak si stěžovati.“

Dále ani muk a paní malířka hopkovala dolů lehčeji než byla přišla. Svou novinku tam nechala a jiného nezvěděla. Za jiných okolností jistě by byla sebrala honorář takový nebo takový, ale trud, jenž tentokrát objímal šlechetné srdce paní Poutecké, nebyl z těch, které se dají obdivovati a posuzovati. Jej Cilka vzbudila a ta měla a dovedla ho jedině oceniti a ukojovati.

Netřeba ani dokládati, že po pohřbu posledního syna nevlastní sestry dalo se srdce Cilčino zapsati do knihy smuteční. Věnovala od té doby

příliš mnoho času trapnému přemýšlení o událostech nedávno i dávno zaniklých.

Náleželat Cilka k povahám hloubavým, k těm, které se neukojí, pokud čin skutečný nekorunuje jejich přemýšlení a touhu jejich nesplní. Že také rokem dvacátým čtvrtým přestává z větší části u dívek romantické snění a blouznění ustupuje více praktickému a v mnohých ohledech rozumnějšímu uvažování, ráda přiznávám, neboť k vůli tomu cit nemusí se poškoditi a ženskost tím neutrpí.

Tak u Cilky. Již to, že tolik dlouhých, dlouhých roků zůstalo srdce její netknuto jiným citem, než tím první lásce věnovaným, zasluhuje zvláštního uznání. Tím snáze pochopíme, že jiné city, které nemají s láskou nic společného, dodělaly se u ní velké hloubky a trvale v ní se usadily. Vřelá soustrast se životem Dařilové, bodláčím živeným a pelyňkem napájeným, nezvratné přesvědčení o povinnosti jí náležející, napraviti, co napraviti se vůbec dalo z provinění otcova, jakož i neúmorná touha dokázati jí, že chyby rodičů nevnášejí se na děti jejich — bojovaly v ní krutě, a boj ten byl příčinou, že často po celou noc její „světluška“ neuhasla. Když tak od základu až k vrcholku přešla celý poměr k otci a vžila se do postavení svých sester, obzvláště lepší a ve všem všudy dokonalejší Dařilové i matky jejich, zdálo se jí nejednou, že vetřela se sem do domu, který právem měl býti přiřknut buď Dařilové neb Rundové, ale spíše Dařilové, poněvadž Rundová byla starší, a zajisté by věno Mariino byla dostala. Byly připraveny o lásku otcovu, více než z poloviny jmění svého vystrčeny, vyhnány a na místo Dařilové přijímala ona blahobyt, zatím co ta štěstí nepoznavši, nejkrutší trýzni podléhala.

Měla ovšem jmění a bylo větší než její — ale co s ním, bylať sama, bez dítek, bez upřímného přítele! A pak! Cilka věděla o příjezdu Havrdově, znala dopodrobna jeho spády a spojení jeho s Rundou uměla vřaditi do patřičné rubriky. Když zvěděla, že ustanovil se za správce její majetku, chvěla se zlou předtuchou. Jak ji varovati? Kdo dodá jí síly, aby se mu opříti mohla? Jedinou nadějí zůstával jí Cápek. Znala ráznost a oddanost jeho k sestře a v duši zpracovala si krásný plán. Chtěla jím dosíci klidu vlastního, klidu zemřelému otci. Chtěla se také přiblížiti Dařilové. Sbírala jen ještě svou odvahu, než by přikročila k vykonání činu. Růžičky na tváři jí sice pobledly, a paní Poutecká křižovala se nad každým lístkem, který z nich odpadl. Co by v hlavě se jí honilo, toho nemohla se dovtípiti. Věděla, že láska Josefova zůstává stále stejna, a tušila, že Cilku píchá jiné bodláčí. Dlouho nemohla uhodnouti, které, až jí Cilka věc neočekávaně sama vysvětlila. Vzala si ji do svého pokojíka, posadila ji na pohovku, sedla si jí k nohám a dívala se na ni. Oči jí radostně zářily a s tváře zírala odhodlanost a sebedůvěra. V pokojíku bylo útulno. Otevřeným oknem vnikaly z nedaleké hospůdky nelahodné zvuky kytary a rušily tak nevčasně sváteční náladu obou žen. Z dola bylo slyšeti rozhovor. Vedlejší mlékařka vypravovala sousedce, že jí stůně Pavla na neštovice, a že ji maže silně glycerinem.

Cilka přerušila mlčení; hovořila nejprve zajíkavě, potom klidněji.

„Namáhala jsem se dosti dlouho," povídala mezi jiným, „bych nabyla klidu a spokojenosti, kterou jsem od poznání své a svých rodičů minulosti ztratila, ale marně. Od té doby, co jste nás tu vyslýchala s Josefem a pak sňala roušku,

která dříve činila mně rodinné naše poměry neviditelnými, cítím, že místo, jež zastupuji, mně nenáleží. Jsem sice také dcera Babánkova, ale neměla bych jí býti, jsem jeho dědičkou, ale neprávem. Mé místo měla zastupovati Dařilová. Tetičko, já jsem nešťastná! Probírám-li se ve stříbře po otci zděděném, čtu na každém kousku jméno jeho první manželky, všude stojí psáno Anna a ne Barbora; nepatří tedy mně, patří sestrám, Dařilové. Jsem cizinkou v tomto domě, jsem vetřelkyní. Dařilová nepoznala lásky otcovy, matčinu málo. Muže, dítky ztratila a octla se ve spárech dvou lidí nesvědomitých a vyděračných. Mne nenávidí, a to mne bolí. Poručník připravil mě o vlastní sestru, že jest mi úplně cizí, a Dařilovou nejsem s to přesvědčiti, že bych poslední krůpěj své krve vycedila, kdybych jen jednou mohla se k ní přivinouti. Ó tetičko, nedivte se, že nemohu býti šťastna. Musím odtud pryč, vzdám se všeho, položím jí jmění své k nohám a řeknu jí: „Nechci nic, jest to vaše, jen nesuďte mne křivě.“ Živobytí dodělám se poctivé, čestně prací rukou svých. Teď jím chleb milosti. Dost možná, že posilní mne k tomu svým políbením a její žehnání bude mi nejkrásnějším důkazem, že jednala jsem dobře. Jediné, co si na ní vyžádám, bude doživotní byt pro vás, neb aspoň po tak dlouho, pokud za vaši péči a starosti nebudu moci se vám odměniti sama. Co se Josefa týče . . . .“

Cilka se zamlčela. Na ruku skanula jí slza a hned na to druhá, třetí. Vypukla v křečovité štkaní a z nadšené hrdinky stala se pojednou žena, žena milující a vřele cítící. Ať si tvrdí kdo co chce, pravdou zůstane, že srdce jest jediné, čemu člověk svým rozumem rozkazovati nemůže.

Vystrčí jeho požadavky dveřmi, okny se vrátí. Srdce jest pánem, a to se osvědčilo též u Cilky.

Cilce za ta léta, co se zasvětila Josefovi, naskytla se mnohdykráte příležitost nahlédnouti do jeho rodiny, a dle různých, nedosti střežených výroků učinila si přibližné představy o povaze jeho rodičů. Domněnka, že matka jeho pouze pro její jmění by ku sňatku svolila, dospěla časem v nezvratnou jistotu. Nezůstalo jí rovněž dlouho tajno, že Stárková v hospodářství vládne a pantáta Stárek že jest pouhým vykonavatelem jejích rozkazů. Dokud byl Josef na reálce, dávala i jemu takt, avšak sotva že na něj matička Praha začala působiti, musila panímáma začasté své žezlo skloniti. Nebyla zlá, ale působilo jí zrovna dětinské potěšení, mohla-li dokázati, že tím studovaným hochem vládne a právo má pohroziti mu důtkami. Vzala je s hřebíku a řekla přísně: „Vidíš je?“ Pak je opět zavěsila a večer na některé ze svých táček vypravovala s pýchou, že ten hoch ještě se bojí jejích důtek. Myslila si tím dodati autority, Josef k tomu ani nedutal, nechtěl jí kaziti radost. Když však přijel na první svátky z Prahy a se sousedy se při bulce déle zdržel v hospodě, nežli s dovolením matčiným souhlasilo, a tato schválně k vůli tomu z postele vyskočivši pro důtky běžela, probudila se v něm hrdost. Řekl jí mírně, že již odrostl takovým výjevům, dal „dobrou noc“ a odešel do své světničky. Důtky vypadly panímámě z ruky. Té noci již neusnula. Cítila, že syn dobývá se z její moci a pocit ten vyluzoval jí slzy. Pomalu však si zvykla. Pokud Cilky se týče, o jeho s ní známosti věděla. Svěřil se jí obzvláště rychle, aby jí ušetřil po případě hledání příhodné nevěsty. Stárková se na Cilku vyptala, prohlédla si ji z okna malířčina a byť nebyla

zcela dle jejího vkusu, dala synovi na jevo, že nebude hasiti plamen srdce jeho žádnou domluvou.

Josef znal ovšem toho příčinu. Sám nestál mnoho o Cilčin zlatý přívažek, ale byl mu vhod alespoň proto, že zamezoval doma všechny rodinné výstupy.

Právě tak smýšlela Cilka, s tím toliko rozdílem, že zrovna v čase, když Josef pomýšlel na tichý a útulný domov, kde v krátkém čase hodlal svou lásku umístiti, cvičila se ve slovníku odříkání. Lásku svou posuzovala bez všelikého předsudku. Kojila se nadějí, že tehdá, až vzdá se jmění neprávem nabytého a tak se zhostí neunavných výčitek svědomí, bude státi pevně jako skála. Avšak nebloudila s vědomím, že matka Josefova všemožně tomu na odpor se postaví. Proto váhala. Ztratiti Josefa bylo jí tolik, jako pro celý život spůsobiti si očistec. Ještě doufala, že snad Dařilová návrhu nepřijme. Však byť i přijala — pevně byla přesvědčena, že Josef matce bude vzdorovati. Tyto všechny své naděje i své obavy vylíčila podrobně paní Poutecké. Při posledních slovech utopila se v slzách.

Paní Poutecká urovnala si třesoucí se rukou čepec a pak přivinuvši hlavu Cilčinu k srdci, jemně pravila: „Řemeslníka poznáme po nádobí, člověka po činech. Tušila jsem bouři a přišel příval. Zde můj soud končí a rada přestává. Řekla bych: rozmyslete si řádně, Cilko, co chcete učiniti, abyste pak bycha pozdě nehonila, ale mluvila bych jen tak z lásky k vám, protože vím, že Bůh ne na plano uložil Adamovi a Evě dobývati v potu tváří vezdejšího chleba. Ale vy jste jako pára nad hrncem. Co byste chtěla počíti? Snadno jest šíti, máme-li nití. Vy nejste

zvyklá těžké a úmorné práci. Ostatně nemyslete, že Vám chci v něčem brániti. Bude-li nejhůře — nu — vždyť víte, že Poutecká ještě nikomu své srdce neprodala. Loučiti se nebudeme. Ostatně mohu-li se na svůj zrak spolehnouti, tvrdila bych s určitostí, že pan Josef i beze zlatého brnění nepozbude udatnosti. Také matka jeho není žádná kukačka, jako bohdá Dařilová není žádná straka. Dělejte, co sama za nejlepší uznáváte."

Cilka očekávala odpověď poněkud jinou. Tato ji překvapila. Myslila, že paní Poutecká bude odpírati, přemlouvati a zatím nestalo se to ni ono. Nebylo dalších rozpaků.

Cilka políbila vděčně paní Pouteckou a na tváři rozhostil se jí úsměv.

„Uznávám za nejlepší to, co vy, tetičko, schvalujete."

Ručička na hodinách sešla se právě hlučně s dvanáctou, když Cilka v pokojíku osamotněla. Drnkot kytary dávno zanikl, sousedky dávno spaly, jen nebeská světélka dívala se do tmy, v niž se pohroužila Bartolomějská ulice.

Cilka dlouho stála u okna. Duch její bloudil v temných chodbách minulosti a sbíral v nich material pro lepší a čestnější budoucnost. Tu a tam vyrušen byl krátkým stonem postrašeného srdce, ale ten zůstal volajícím na poušti. Květinky zašelestily, kanárek zatíkal, Cilka si přejela čelo. Odvrátila se od okna. Pohled její padl na psací stolek, na němž péro a papír ochotně zdály se jí službu svou nabízeti. Neodolala. Chopila se péra a dřív, než vlastně rozmyslila, co psáti míní, černalo se drobounkým písmem na papíře: „Milovaný Josefe." Potom psala dále. Věta pojila se ku větě, a když za tlukotu srdce na osmé stránce

skončila slovy: „vždy jen Tvá Cilka“, klesla znavena na psací stolek. Po chvilce list zavřela do obálky s holubičkou a srdečně si oddychla:

„Staň se, co státi se má. Jinak jednati nemohu.“

* * *

Bylo to v den medem mazaných Jidášů, tvoření mazanců rozličné jakesti, mlčení zvonů a líbání kříže, v den, kterému říkáme zelený čtvrtek, když Cilčin dopis octnul se v malé poštovní kanceláři rovněž malého městečka. Poznamenán razítkem přísně rovnoprávným, byl dán v ochranu malému, švitornému mužíčkovi, který nejméně dvacetkrát opakoval s tváří rozradostněnou:

„Jen jeden! Jen jeden!“ a dodával: „S pánbíčkem, už letím k Holetínu.“

Cilka adressovala svůj list do Holetína vědouc, že Josef velikonoční mazance jinde nebude jísti, nežli pod rodnou střechou. Proto také psalo se jí obtížněji, ač jí zase těšilo vědomí, že lépe, vyjedná-li se vše jedním rázem.

K tomu ještě posilňovala ji naděje, že Josef ústně více u matky zmůže, než písemně a poněvadž Holetín není tak příliš vzdálen od Pardubic, že jí matčino rozhodnutí sám přijde vyřídit. Zkrátka — jedno k druhému a Cilka dopis odeslala. Mužíček, který jej z poštovní kanceláře vyzdvihl, byl holetínský listonoš, člověk snad jediný svého druhu, povídavý jako svíčková bába a titěrný jak novorozeně. Že s listem naší rozšafné a ušlechtilé hrdinky sám anděl strážný plul a ho chránil, o tom podám krátký důkaz. Zvěčním tím holetínského listonoše, který měl přelíbezné,

trochu masopustní jméno — Kobližka. Matěj Kobližka.

Že Kobližka nebyl stvořen k tomu, aby jiným přes hlavy se díval, neb aspoň bez namáhání do očí jim pohlížel, o tom byl dávno přesvědčen. Nejlepšího důkazu pak nabyl, když pln chtivosti po slávě válečné vypínal se na špičky před slavnou odvodní komisí a byl odmrštěn důvodem, že ho příroda utvořila daleko pod míru vojákovi přiměřenou. Viděl tenkráte patrně, že kdyby ho byli nechali ještě chviličku státi na prstech, vše v jeho prospěch mohlo skončiti, ač i ta naděje byla trochu odvážna. Že však ho odbyli slovy: „Takhle by to ještě šlo —“ přijal u vědomost, že chůze po špičkách dodá mu vždy a v každém případu větší důstojnosti. Od těch dob zvykl si tedy choditi po špičkách. Při jeho, abych tak řekla kašparovské postavě to vypadalo komicky; ale ty můj Bože, kdyby nebylo komiky, kde by nabral svět humoru? Kobližka dělal krůčky zrovna slepičí. Drobounké a tak rychlé, jako tečky na telegrafním aparátu. Hlavu měl lysou, na krku titěrné vole. Toto snad bylo příčinou, že hlas jeho zněl jako třikrát škrtnuté *f*, uhozené ve violinu na stoletém klavíru. Při tom ovšem užíval orgánu svého velmi zhusta a mnohdy beze všeho ohledu, neprohřeší-li se proti osmému přikázání z desek Mojžíšových.

Kobližka stal se během let, co se zasvětil službě poštovní, postrachem celého Holetína. Nepověděl, co nevěděl a co věděl, nezamlčel. Byl by dobře psal kalendáře, kdyby se byl v povolání svého života nezmýlil. Nebylo radno slova před ním promluviti, nebo dovedl je lépe nežli chemik své lučebniny na nejmenší součásti rozděliti a z nich každé pro svou výmluvnost zvláště užiti. Z chalup

přenášel do statků, ze statků do chalup. Povídání bylo mu denní potřebou a povídal s tváří tak svatou a skroušenou, že nesnadno ho bylo z jednání jeho kárati. Miloval velice zdrobňování slov, že časem dospělo v něm v nenapravitelný zvyk a snad jediné z té příčiny dostalo se mu jména Matějíček, jímž byl znám daleko široko. A ten muž byl — věc neuvěřitelná — pánem své ženy. Slovem „pán“ chci naznačiti, že byl v domácnosti své neobmezeným velitelem a jeho milá polovička že měla před ním náležitý respekt ve všech okolnostech a příhodách životních. Matějíček dobře věděl, co znamená toto pojištění si domácí vlády a říkával: „Není potřeby na ženu vždy obra, může býti také obříček.“ Nejčastěji to uváděl u přítomnosti rolníka Stárka, který ode dávna vězel pod pantoflem své ženy. Co jen se mu namluvil! Co navytýkal, sešel-li se s ním náhodou někde za humny! Podněcoval, dráždil, celé levity odříkával, a když bezpočtukráte mu na svoje bezúhonné „já“ ukázal a ženu svoji vždy jako úkropek mírnou a krotkou vymaloval, zůstavil ho naposled kajícímu sebezpytování. Stárek poslouchal ho rád. Předně zašli ku svému mravoučnému dialogu obyčejně hodně daleko a byl tedy jist, že se panímáma z něho ani zbla nedoví a pak poznal, že za řeči Koblížkovy cítí v sobě cosi, čeho se vždy sám ulekl a co, kdyby vyspěti mohlo, bylo by pro panování Stárkové zemětřesením. Škoda, že ztrácelo se ono ‚cosi‘ zrovna tak rychle, jak se probouzelo. Domů se vracel pln bujarého nadšení, hájiti svatá práva Bohem již Adamovi darovaná, a přišel — s nitrem prázdným, pustým, klidným jako pod zemí. Avšak panímáma se náhodou všeho domakala. Viděla je kdysi, ani spolu chodili, jako by oba od jednoho pluhu byli, vyslechla ne-

pozorovaně jejich zlomyslné spiknutí a od té doby přísahala nejednou, že Kobližku řádně připálí i s jeho pozorným žákem. Stalo se to asi tři dni před zeleným čtvrtkem, a Stárek ani Matějíček netušili, že plány jejich čeká veliký nezdar.

Psaní, adressované mladému Stárkovi, nadělalo Matějíčkovi mnoho vrtochů a bičovalo jeho zvědavost pestrými domněnkami. Sotva že vyhopkoval z kanceláře a vrhl pohled plný otcovské péče na obálku, odkud na něho se smálo jméno professorovo, již byl jeho klid porušen v nejhlubších základech. Slunéčko rozdávalo polibky na vše strany a počínalo si tak důvěrně, že snadno pochopíme Matějíčkovu naději, když obrátil psaníčko proti němu a přivřev poněkud oči, snažil se jeho pomocí prozkoumati obsah listu. Obálka byla slabounká a po dlouhém namáhání, obracení, tření, nafukování podařilo se mu sestaviti podpis pisatelky i s věčností, na kterou se Josefovi zavazovala. „Cilka, Ciloušek!“ zavanulo se rtů listonošovi, jako vrabčík poskakujícímu. Panu professorovi psala dívka a poněvadž mu psala, že jeho zůstane, musí jeho být a co jiného by mohla být než milenka, nevěsta! O Holetíne, Matějíček ti nese novinu! Kobližka se dnes těšil na Holetín víc, než Israelité na zaslíbenou zemi. V mysli obešel již celou náves dokola a hlavně u statku Kudrnova se zdržel nejdéle. Rostlo tam dívče jako májový květ a již dlouho postonávalo po mladém Stárkovi, který rád s ní zažertoval, modré oči jí vyčetl, samých pomněnek z nich nadělal a tak nevědomky vloudil se jí do srdce. Kudrna se Stárkem si kmotroval a hned tenkráte, když na rukou držel vřeštícího Josefa, v duchu se modlil, aby dostal dceru, která by po Stárkové převzela velení. Když panic onen v peřince stal se konečně professorem,

mínil, že též paní professorová není k zahození a se starým Stárkem jednal již hnedle o svatbě. Panímáma o tom nevěděla, jinak by byla Kudrnovi řekla dávno, že se chystá na ranní, když ostatní jdou z hrubé. Pantáta sice věděl, kam srdce Josefovo mířilo, ale věřil, že si jednou přece s jeho záměry zavdá na srozuměnou. Souhlasu panímámy očekával, znalť její touhu po důkladném věně. Jméno Cilčino znal sice z doslechu, ale zůstalo mu lhostejno. Spravedlivě řečeno, promlouval s Kudrnou, jen aby o čem bylo mluviti. Jinak bylo téměř jisto, že mu každá snacha bude milá, když do domu s prázdným nepřijde. Byl však slaboch a milerád přitakal, kde žádali souhlasu. Kobližka zatím foukal z jiného měchu. Kudrna mu totiž řekl, že, dá-li někomu dvacet zlatých odměny, statek tím na buben nepřijde, a dostane-li se jeho dcera za Josefa, ani pětku k těm dvacíti zlatým že by přiložiti neváhal. Kobližka mu porozuměl. Připomněl sobě v duchu svůj poměr ku Stárkovi a dospěl k výsledku, že, má-li z jeho žáka býti něco kloudného, musí alespoň tenkráte jednati dle jeho diktanda. Dnes umínil si, že s Cilčiným psaníčkem v ruce Kudrnovi si postěžuje na obtíže, s nimiž vyřízení jejich záměru je spojeno. Matějíček kul obchodnické plány. Odstranění Cilky stojí, po křesťansku počítáno, nejméně za desítku. Když se blížil k Holetínu, zaleskly se mu oči. Proti němu přicházel Stárek, dýmku maje v ústech, široký klobouk na hlavě, na těle dlouhý modrý plášť. Za ním jel s trakařem výrostek.

„Pozdrav pánbíček, pantatínku!“ volal Matějíček. „Kam pak?“

„Do města.“

„Do městečka? Tak! Tak! Já nesu psaníčko. To jsem rád, že vás, pantatínku, zrovna potkávám. Vašíček může napřed a já vám zatím něco důležitého kratounce vypovím. Snad nespěcháte?“

„Jedeme nakoupit do mazanců. Žena mi napsala o ní celý komentář.“

„Nu, nu! Kupečkové se zbožím neutekou. A proč pak si panímaminka nešla sama?“

„Má — inu má práci.“

„Ba nemá, pantatínku, ale oře vámi a vy jste dobrá dušička, ani slovíčkem nehlesnete. Slyšel jsem v městečku mezi lidičkami o vás tak ledacos a musel bych nebýt vaším přítelíčkem, abych vás ještě jednou nevaroval. Polehku si o vás, můj zlatoušku, nikdo ani střevíček neotře, věřte, dřívíčko budou na vás, nebožátko, štípat a všecko to jen k vůli vaší dobrotičce. Jedete na koupi. Můj ty smutečku! Mně tohle má Dorotka udělat —! Ale panímaminka je velebníček a vy u ní jen kostelníček. Vraťte se, pantatínku, nejezděte! Řekněte doma: „Terinko, pro mne se to nehodí, jako se nehodí na dub růžička, jdi si, dušinko, sama.“ Dokažte, že si ne nadarmo dáváte šíti šaty u krejčíka a ne u švadlenky. Vždyť máte synáčka již milostpánem, tatíčku, a přijde-li vám brzy nějaká ta nevěstinka, vysmála by se a znevážila by si vás.“

Matějíček si z hluboka oddechl. Mluvil jedním dechem a teď byl rád, že konečně věneček nevěstin mu zašustil pod rukou a s ním záležitost Kudrnova. Stárek kýval hlavou. Poznámka o nevěstě mu sevřela duši. Kobližka měl pravdu. Byl otrokem své ženy! Šel místo ní na koupi a v městě se mu každý může do očí vysmáti. Stárek chopil se své neuznané důstojnosti křečovitě a zahřměl snad poprvé po mnoha, mnoha letech:

„Vašku, obrať!“

Zdrhlo mu to sice hrdlo, ale Stárek toho nedbal. Podobal se nemocnému, jenž chce zimnici přemoci. Vašek vyvalil oči dokořán, ale vida, že Stárek myslí to s obrácením do opravdy, pln podivného rozjímání o zázracích zatočil s trakařem k Holetínu. Kobližka byl na pokraji svého nebe. Nepochyboval, že probudil se dnes ke dni šťastnému, jejž využitkovati chtěl až do krajnosti.

„Tohle bylo slovíčko,“ zahovořil, poklepávaje Stárkovi na rameno, „slovíčko do zlatička se hodící. Když se jiskřička rozdmychuje, povstane z ní ohníček. Foukejme do ní, pantatínku!“

A teď spustil jako s kazatelny. Vylíčil Stárkovi muže v celé jeho hrdosti a důležitosti, přimastil to pádnými příklady, okořenil přirovnáním, vpletl do toho starý i nový zákon. Bedlivě poslouchajícího Stárka upamatoval na všecky slavné muže s nehynoucími jmény a vkusně vmísil mezi ně záslužné jméno Kobližka. Vše srovnal, řádně upravil a poskytnuv takto Stárkovi duševního občerstvení, nejlepší jako dobrý hostitel si nechal na konec.

„Jen se neostýchejte, pantatínku! Rozoumek máte, ručičku taky a košťátko někde seženete. Má-li se v přírodičce zazelenat, musí na ni nebíčko s hromečkem, a pánbíček jí musí švihnouti metličkou. Jinak by si nás osedlala, jako vás panímaminka a vy byste měl sotva kdy stodoličky plné. Obzvláště teď. Miláčku milý! Synáček se vám chce ženit a to není maličkost. Ještě štěstíčko, že Kudrnovic Bětulinka vás zná a ví z paměti, jak to na vašem statku chodí. Kdyby přišla jiná, ať ta nebo ta, k panímaminčinu přiložila by pro vás ještě jeden chomoutek.“

Stárek se zachvěl a dýmka by mu byla hnedle z úst vyklouzla. Ještě jedna — cizí! Cilka! Ne!

„Při svatém Žižkovi," zvolal s rekovnou odhodlaností a tak jadrně, že se Vašek, hovor sledující, zastavil. „Kobližko, vy jste mi dodal. Celý Holetín uvidí, že jsem nezapomněl dosud ohryzek v krku. Jednu jsem ještě snesl, dvě už nechci. Víte, Kobližko, mám slabé stránky. Bývám obyčejně měkčí než třeba, ale právě proto musím nalézti Josefovi děvče, které by z nich nechtělo vše pro sebe vytěžit. Přeženu mu ledajaké choutky! Bětulinka a žádná jiná, at mne rarach!"

„Můj staroušku," zašveholil Kobližka jako skřivan, vítající jaro: „Dejte mně hubičku! Vy ferinko! Hrdinko! Vy velikánečku! Tak — a ještě jedinkou, bohatýrské srdéčko! Vy, vy —" a vyskakoval radostí na půl lokte od země.

Vašek věděl dosti. Najednou bez pobídky, beze slova strčil do trakaře a spřádaje v mysli utěšenou pohádku o získaném dvacetníku, upaloval k Holetínu, aby panímámu připravil na veliký převrat v historii jejího panování. Nadšenci útěku jeho si nevšímli. Kobližka vytasil se po chvíli s listem Cilčiným a když důkladně Stárka poučil, jak se má chovati, slíbil mu pro rozhodný okamžik pomoc. Upozornil ho ještě na příhodnou chvíli, jež se k tomu naskytuje při doručování listu a Stárkovi, poslední stopy neodhodlanosti v sobě dusícímu, dodal odvahy poukázáním na panímáminu náklonnost k tisícům. U vrat, vedoucích do prostranného dvora, zastali Vaška, jehožto rty činily smělé plány, rozšířiti se až po uši. Oči mu hrály a palec s ukazováčkem zkoumal ráz něčeho tvrdého. Stárek bledý, s hojnými krůpějemi potu na čele zastavil se u něho:

„Co říkala panímáma?“ ptal se z příčin nám neznámých, ale dojista vážných.

Vašek vycenil zuby, zamžoural potměšile očima a odpověděl tuze krátce:

„Nic.“

Když však octnul se za zády obou mužů, div že do hlasitého smíchu nepropukl.

Pan professor nebyl doma. Panímáma ohřívala mléko a připravovala mouku na mazance. Buclatá její tvář byla klidna, jen rty pevněji stažené prozrazovaly boj odhodlané její duše. Když vešel Kobližka se Stárkem, podívala se na ně se strany a jako by nic se nepřihodilo, vstrčila prst do hrnka s mlékem, aby poznala jeho teplotu.

„Pozdrav pánbíček! Nesu psaníčko, panímaminko! Není doma pan professor?“

„Je snad někde za humny. Ukažte!“

„Psaníčko jako kvítek — tak —“

„A co, že jsi se vrátil z cesty?“ obrátila se k Stárkovi, otvírajíc zvolna obálku.

Stárek si odkašlal.

Kobližka hleděl dostati ho z nesnází.

„To je dnes venku krásňoučko! Budeme míti pěkné svátečky!“ zamlouval řeč. Panímáma jako by ho neslyšela. Dobře si vědoma svých mateřských práv vytáhla pečlivě dopis a zapomenuvši na chvíli svého okolí, slabikovala pilně Cilčino vyznání. Čím déle četla, tím hrozivější stával se její obličej. Na čele usídlil se jí mrak a pod ním sršely blesky. Toho nečekala. Rtoma jí škubalo. Kobližka ji pozoroval ani nemrkaje. V tom vešel Josef.

„Teď, tatíčku, pozor na jazýček. Políčko je zoráno, sejte!“ pošeptal rozmarně Kobližka Stárkovi.

„Máš zde psaní," vítala matka syna, „myslím, že poslední, jest-li jsi neztratil rozum na dobro. Čti! To děvče blázní."

„Ba že blázní!" vyhrknul pln smavých nadějí pantáta Stárek. „A co se mne týče, nesvolím k prožluklé té svatbě nikdy!"

Panímámu jako by do vytopené peci místo chlebů posadil. Tak se zapálila. V návalu neočekávané zprávy a z ní povstalého rozčilení zapomněla docela, že koruna na její hlavě má pozbyti rovnováhy. Teprvé když uslyšela výbuch dlouholetého vykonavatele svých rozkazů, pochopila hroznou pravdu toho, co jí před chvílí pověděl Vašek. Ruce jí sklesly. Pohled na Kobližku ji přesvědčoval, že nepřicházejí třásti višně v zimě. A ten jeho úsměv! Celý roj posměváčků tančil v něm s chechtotem. Jizlivost chránila je věncem vavřínovým a rozpustilý úšklebek drnkal jim v koutku na struny vyzývavosti. Nešťastné psaní! Josef dočetl. V oku leskla se mu slza a též panímáma musila uznati, že jeho tváři pěkně slušela. Čekala, jak to dále dopadne.

„Četla jste to psaní, maminko?"

Stárek, loktem pobídnut, odpovídal za ni: „Ba že četla! Ale povídám ti poprvé a naposled, že z toho mračna déšť nebude — jako že jsem tvůj otec a tvé matky muž. Uchystal jsem ti jinou nevěstu!" Stárek se zajikl. Panímáma objevila se v celé své objemnosti až u něho a měříc si ho zrakem jako při koupi, povídala volně:

„Ptá se náš syn mne nebo tebe? Přísluší starost o nevěstu mně nebo tobě? Rozumíš ty ženským nebo já? Jsi ty tady pánem nebo já paní? Vychoval jsi ty syna nebo já? Když stonal, bděl jsi u něho? Učil jsi ho „otčenáš" se modliti?

Strachoval ty jsi se o něho jako o život? A teď se ozýváš, jako bys všem lidem rozumy pobral. Ztratil-li Kobližka nějaký, vrať mu ho, u mne si za něj ani zbla nekoupíš. A teď mluv, Josífku, co je s tou holkou?"

„Jest nejšlechetnější a nejlepší bytostí pod sluncem, maminko! Místo matky kolébávala ji v noci Panna Maria a vychovala z ní anděla. Jsem přesvědčen, že nebudete s to, abyste jí zavřela srdce, po němž ona tak práhne —"

„Inu ano, ano. Ale —"

„Maminko, kdyby peníze lásku kupovaly a platily, musily by všechny chudé dívky zůstati bez ochrance až do smrti. Nemám já dosti? Mám pro věno, jehož ztráta nejlépe mně dokázala Cilčinu velkomyslnost, odstrčiti ji od sebe a nechati ji světem blouditi se srdcem raněným? Ó ne, matko — toho nežádejte! Pokud jste vy mne blahobytem nezasypali, byl jsem zrovna tak chudičký, jako teď ona. Vaše láska jest dosti velká, aby mohla i ji do svého náručí pojati. Nezatracujte ji. Budete míti dceru, a věru že nevděčností vám spláceti nebude."

Pan professor slzel bez ostychu. Kobližka dupal na nohu svého chovance beze všeho milosrdenství, ale také bez výsledku. Stárek si jen utíral oči. V nitru proklínal Kobližku a všecko ostatní, a jenom si přál, aby syn jeho mluvil tak aspoň hodinu. Co byl proti němu sám holetínský pan farář! I panímáma zůstala podivem jako ztuhlá.

Josef pokračoval:

„Cilka nezměnila se tím, že se vzdala lákadla sice lesknavého, ale jinak bezcenného. Obyčejně dívky bohaté bývají domýšlivé, hrdé, vědouce, že jim dáno to, čemu sobectví člověka nejtíže odolá,

kdežto naopak dívky chudé jsou srdce šlechetného. Láska jejich je vroucnější i opravdovější, a naleznou-li ohlasu, spěchají na prsa mužova s důvěrou a oddaností největší, aby ozdobily mu domácnost nejkrásnějším dárkem spokojenosti. V Cilce naleznete dceru, jakých se denně nerodí, a stáří vaše dozná nejlépe její úcty a vřelé náklonnosti. Mluvte, upokojte mne jedním slovem, maminko! Mohu k ní běžeti? Mohu jí říci, že nalezla bezpečný útulek na prsou vašich? A vy, tatínku?“

„K čemu dalšího dotazování!“ přejala mu řeč panímáma. „Myslím, že ti postačí má odpověď. Slyšel jsi, že pantáta ti chystá již děvče jiné a má nejspíše za lubem Kudrnovic. Aby však věděl, a rovněž ten, jenž ho ponouká proti obvyklým pořádkům naší rodiny, že jsem si ještě se žádnou Kobližkovou na otroctví nezavdala, povídám ti, že mám z tebe i z tvého vyprávění radost a že Cilce ještě také u nás výbavu seženu. Hanbiti se nebudeš za ni ty, ani já! —“

Nebudu líčiti Josefovu radost, ani zoufalost Kobližkovu. Zavru tuto kapitolu krátkým dialogem paní Stárkové, jejž důrazně zavedla, sklánějíc se k titěrné, bolestně se tetelící holetínské poště:

„Svrbí-li vás, Kobližko, jazýček, jděte se vyzpovídat, řekněte, že panímaminka Stárková, dokud očiček nezavře, panováníčka se nespustí.“

„Pánbíček vás opatruj!“ zajíkal se oslovený, u kliky ochrany hledaje. „Komu není s hůry dáno, v lékárničce nekoupí,“ dodal, švihnul okem po zkormouceném Stárkovi a vytratil se rychle ze světnice.

* * *

Po Dlaskovicích kolovaly divné pověsti. Děti vypravovaly si o tom ve škole, staří večer pod nebem červánky vyšperkovaným. Každý soudil jinak. Havrda totiž s Rundou namíchali si do přátelství jedu, čímž se ono povážlivě roznemohlo na úbytě. Lékaře k němu nezavolali a medikuska předvídala mu zcela opravdově blízký konec.

Již ode dne, když Runda ve stolku Františkově marně závěť hledal, ustanoviv před tím svého synovce za správce všech vnitřních a vnějších záležitostí v hospodářství Dařilové, pozorovala celá vesnice, že hospoda stala se útočištěm nesourodých mocností, které v ní válčí o nadvládu.

Havrda ujal se panství s veškerou svojí silou a za krátko díval se na svého strýce poněkud s vysoka, takže týž v jeho přítomnosti si mimoděk vzpomínal na známou bájku o vráně a lišce. Runda dostával mrazení. Havrda dovážel stavivo, pokračoval pilně ve stavbě, vyhnal Cápka i s Ankou, ujal se výčepu, a počínal si jako vítěz v dobytém městě. Marně dovolával se Runda svých práv a všeho, co k nim náleželo. Poznal brzy, že hledá houby v rákosí. K tomu ke všemu pozoroval, že Havrda tvořil kolem sebe gloriolu samé poctivosti, jíž se divili všichni, kdo s ním do styku přicházeli. Sousedé nalezli v něm milého společníka a zábavného hostinského, děvčata odvážného pokušitele, děti příjemného šprýmaře; snažil si získati přízeň celku, aby mohl snáze působiti na jednotlivce. Ba i Cápka vypovídal a propouštěl z dosavadního zaměstnání s tváří neodolatelnou:

„Máte povinnosti jinde," povídal mu s hlubokým soucitem, „nemohu vás zdržovati. Děkuji vám za všecko, co jste švakrové dobrého pro-

kázal. Chci zastati teď vše sám a na konec se vám dobře odměním.“

„Tu odměnu ponechte mně na starosti, pane Havrdo,“ odpovídal Cápek s pohledem hrozivým. „Z bláta čisté vody nevyvážím a na trní fíky nerostou. Pamatujte si, že i starý tkadlec někdy přízi zmate a neprodávejte kůže dříve, pokud jste medvěda nezabil . . .“

Havrda tušil dobře, kam mířeno, ale nepřikládal tomu víry. S Dařilovou se Cápek ani nerozloučil. Neměl k ní přístupu. Pod záminkou, že úmrtí synovo značně otřáslo jejím zdravím, střežil ji Havrda bedlivě v odlehlé světničce, a vyjma odkudsi povolaného lékaře, který ji navštěvoval jednou týdně, nikoho k ní nepustil.

Ani Runda nenašel klíče k jejímu vězení. Nejprve vyhrožoval, ale Havrda zacpal mu ústa listem, jejž mu do hor poslal. Strojil tudíž pikle, zkoumal sílu svého soupeře a na konec do světničky k Dařilové oknem se dostal. Nemohl ji poznati. Seděla na posteli do sebe schoulena, hlavu podpírala si o ruku a jen její pomněnkové oči slabě vyhlédaly z modrých kruhův a z hloubky až děsivé. Podobala se uschlému stromu, na nějž sedly si dvě svatojanské mušky. Teprve když Runda před ni předstoupil, nabyla vědomí o jeho přítomnosti. Dívala se na něho strnule. Nechápala, proč ji švakr vyhledal, neboť duch její po tolika krušných obratech počal se haliti v roušku úplné zmalátnělosti. Runda byl rád, že přišel ještě v čas. Alespoň se mu zdálo, že Dařilová životní pouť brzo dokončí.

Sedl si jí naproti.

„Nalézám vás ve stavu nad míru zbědovaném,“ šeptal, „a jsem rád, že s vámi konečně zas mohu mluviti. Řekněte mně, švakrová, co

myslíte dělati? Smrť máte na jazyku, to je jasné, a dosud nepomýšlíte na žádný pořádek. Což se má jmění vaše dostati do rukou cizích? Máme my býti o všecko ošizeni? Šebastián zvrací všechno na ruby a odejde snad s hospodou i s hospodářstvím v kapse. Frantík by se v hrobě obrátil!"

Dařilová sbírala rozum dohromady.

„Já jsem Havrdu sem nevolala," ozvala se najednou, s lehkým nádechem nejistoty v hlase.

„Zavolal jsem ho já, ovšem — já. Přepočítal jsem se. Člověk seje také někdy pšenici a naroste mu stoklasa. Může za to? Chtěl jsem vám opatřiti spolehlivého služebníka. Nezašlo však dosud slunce, aby zase nevyšlo. Záleží vše na vás. Napište závěť, odkažte jmění po právu a spravedlnosti mně, svědkové to podepíší a já odtud Šebastiána vystrnadím. Máte dělati poslední vůli zejtra, udělejte ji dnes."

„Kde vezmete svědky?"

Runda zazářil.

„Kde je vezmu? Cápka znáte a pacholek Filip nebude od toho. Šebastián je v Pardubicích, příležitost velmi vhodná."

Dařilové vydral se z prsou zoufalý vzdech. Zaryla hlavu do peřin jako uštvaný jelen do mechu. Runda poklepával si holí a díval se dle svého spůsobu na ni zpod čela. Dařilová přemítala hezkou chvíli, nežli dospěla k výsledku. Stav její pod velením Havrdovým byl velmi trapný, a když uvážila vše, poznala, že hůře se jí nepovede za žádných poměrů. Havrdu nad to nenáviděla z celé duše pro jeho neurovnané s ní příbuzenství a pro krutost, s kterou s ní zacházel. Runda byl alespoň muž její sestry a snadně tudíž s jeho návrhem se smiřovala.

„A co uděláte se mnou, švakře?"

„Ven vás nevystrčím, buďte jista. Zůstanete v hospodě — ale vždyť se již srovnáme. Jen se dlouho nerozmýšlejte, čas kvapí.“

„Zavolejte je tedy.“

„Dříve diktujte mi závěť. Svědkové přijdou v čas, až budeme my spolu ujednáni a sjednoceni. Zde je papír, inkoust — teď povídejte švakrová!“

Runda znal dobře nenávisť Dařilové k oběma nevlastním sestrám a mohl proto zcela bez bázně tázati se jí dále:

„Dáte něco Šebastiánovi?“

„Neznám toho člověka, vetřel se sem.“

„A Cilce?“

„Ani té neznám. Mám jen vás, švakře, a dobře snad naložím s jměním Františkovým, když je odkážu vám.“

Runda psal. Prsty chvěly se mu zimničně, tváře hořely a mezi rty časem zabloudilo mu slovo, které pro jeho důležitost nechtěl zapomenouti. Odkázal si vše, jak leželo a i s hotovými penězi, a když dokončil, bylo mu, jako by se za mrazu čaje napil.

„Podepište se, švakrová. Skočím pro svědky. Mohou se podepsati na okně.“

Dařilová se podepsala.

Runda tančil však dřív, nežli muzika hrála. Sehnal Cápka i Filipa a přivedl je k oknu.

Cápek spěchal, aby zase jednou spatřil Dařilovou. Sotva ji shlédl, vykřikl tak, že to otřáslo i Rundou. Vyšvihl se na okno a nedbaje protivení se Rundova klesl u ztýrané ženy na kolena a volal, až se to zahradou daleko rozléhalo:

„Takhle vás připravili ti lidojedi?! Což pak je matka jejich bez srdce na svět přivedla? O ti bídáci, ničemové!“

Cápek plakal hlasitě a Runda byl jako na trní. Chvílemi upozorňoval na kvapící čas, odměnou vynutil podpis Filipův a žalem přemoženého Cápka křísil všemožnými domluvami. Cápek toho nedbal. Byl neskonale šťasten, když uzřel paprslek nelíčené radosti na zhublém obličeji Dařilové a hladil její kostnatou ruku s názvy nejjemnějšími. Runda měl pravdu, čas kvapil. Nežli se nadál, zahrčel na dvoře povoz a v druhém okamžiku slyšel pádný krok Šebastiánův ztráceti se na chodbě. Na Rundu šly mdloby. Půda ho pod nohama pálila, vše se s ním točilo.

„K čemu děláte takový povyk, Cápku. Podepište se tady vedle Filipa, švakrové není tak zle a brzy dýchati bude volněji.“

„Nač se mám podepsat —?“ zahřměl Cápek.

„Na tenhle papír — tady dole — jen pospěšte.“

„Pokud si vše nepřečtu, nepodepíšu.“

„To je zbytečno!“

„Ukažte, nebo zbouřím celou vesnici a u samého císaře povedu stížnost na bezpráví, které pášete na panímámě! Chcete, aby vám dala svůj majetek? Tím snadněji byste ji pak do hrobu přivedli. Pokud panímáma vězí v téhle díře, můžete na ní i duši vymámit. Nechte závěti, až sesílí a sama nad sebou bude moci rozhodovati. Však já se o to postarám, buďte ujištěn —“

„Jen tak nekřičte, a když nechcete, nepodpisujte, mně postačuje zatím podpis Filipův.“

„Ani ten vám nezůstane. Blázen podepsal, moudrý smaže. Vyčistím vzduch, že tu bude jako v kostele.“

Dařilová tiše sténala. Cápek vyskočil oknem a za malou chvíli bylo slyšeti rázný hlas jeho. Volal Havrdu. Křičel, že Runda přinutil Daři-

lovou, aby napsala závěť, bouřil jako by ho na vidličky bral a jeho plán se zdařil. Právě Runda chtěl se dostati do zelenající se zahrady, když se vyřítil rozkacený Havrda. Vše jím hrálo. Hrozný byl pohled na něho. Beze slov octli se v křížku a za chvíli válel se Runda před hospodou v měkké podušce čerstvého bláta. Havrda dotrhával ukořistěnou listinu, Cápek pak těšil Dařilovou, k její prosbám, aby ji chránil, zaříkaje se co nejslavněji: „Dokud duše v těle. At teď liška lišku potře. Na tu, která zbude, přivedeme si úřad.“

A přivedl. Havrda ještě kolo činnosti jeho popohnal. Hlásal totiž obecenstvu, k hospodě se sběhnuvšímu, že Runda neslýchaným způsobem donucuje švakrovou jeho k podepsání závěti a ta, nebožák, že již delší dobu — blázní. Dlouho prý utajoval pravý stav prožluklé té věci, nyní však musí chtěj nechtěj s pravdou na veřejnost, aby zamezil nevčasné obtěžování nemocné a na rozumu pomatené. Diváci se upřímně divili, litovali Dařilovou a Rundovi láli o závod. Havrda vesele mnul si ruce, ale tenkráte se přepočítal. Dověděl se o tom teprve druhý den, když Runda již oplakával svoji porážku v objetí rozmanitých masticek a lektvarů. Cápek totiž slibu Dařilové daného nezapomněl. Chtěl Dařilovou sprostiti obou vetřelců jedním rázem. Proto slova, jimiž mu za oddanost jeho Havrda děkoval, přijal velmi chladně.

„Rádo se stalo — rádo se stalo!“ ohražoval se, nemaje se k tomu, aby stiskl podávanou mu ruku, „a co se kdy stane, také udělám s radostí. Neděkujte, pane Havrdo, ještě nejsme spolu vyrovnáni.“

Následujícího dne za časného jitra byl již Cápek na cestě k Pardubicům. Šel k sudímu. Na krku měl černý božíhodový šátek a vzadu

z kapsy vykukoval mu šátek druhý, bílý, zrovna cukrový. Holinky vyleštěné, kabát vyprášený, dýmku s hlavou roztomilé černošky — byl chlapík. Studoval si řeč od Dlaskovic až k Pardubicům, a když vcházel do starobylého města Pernštýnů, nadal si správně a opravdově — vrtohlavých — zapomněl všecko.

„Ale jak pak tintili vantili," omlouval šetrně svoji krátkou paměť. „Pan sudí není víc než člověk a chtěl mně dáti barák na buben. Povím mu, jak se věci sběhly. Počkej, Goliáši — půjdeš! Co jsi nabral, máš, ale panímámu pod zem nepřiměješ! Že blázní — oho! Na to zeptáme se pana doktora. Panování tvému odzvonily hrany a zejtra budeme na ně vzpomínati už jenom s rekviem."

Tak se také stalo. Cápek vypověděl ctihodnému panu sudímu, co a jak, poprosil ho o radu a pln blaženosti přijal od něho lístek, kterým další pobyt Havrdův v hospodě se zakazoval v případě, že by Dařilová, lékařem prohlédnuta, úplně při rozumu shledána byla. Pan sudí zavolal jednoho z písařů, aby dovedl Cápka k městskému lékaři. Pan doktor byl doma, sedl do vozu, jejž Cápek už na cestě opatřil, a nesl spásu k Dlaskovicům.

Bylo Havrdovi s velkým podivením, když před hospodou se zastavil kočár a z něho opatrně vylezl stařičký pán s okuláry a za ním Cápek pln bohatýrské pýchy, ochotně otvíraje mu dvéře a vůbec počínaje si v hospodě nadmíru po domácku. Havrda otázav se několikráte, čím možno pánovi sloužiti, a nedostav na své otázky odpovědi, tušil věci zlé, a když Cápek rázně ho vyzval, aby vydal mu klíč od komory, v nížto je Dařilová uvězněna, díval se kolem jako psík bičem

švihnutý. Aby však protivení jeho nezdálo se nápadným všem, kdož vůkol stáli — a těch věru nebylo málo — přinesl ochotně klíč a litoval, že nucen byl sáhnouti k prostředku tomuto, aby udržel časem prý trochu výstředně si počínající švakrovou na uzdě. Doktor podíval se na něj zpytavě, neboť Cápek po cestě do Dlaskovic dobře byl s poměry jej obeznámil, a z rozpaků Havrdových těžil dostatečně důvody pro svoje podezření. Nabídnutí Havrdovo, že k nemocné bude ho následovati, zamítnul rozhodně. Havrda měl sto chutí, překaziti veškeré vyšetřování násilím, ale shledal brzy, že tím nic nesvede. Jediné, co mohl pronésti, bylo chvějícím se, odstínem prosby vyšperkovaným hlasem pronešeué slůvko: „Cápečku!“

Ten se usmál pohrdavě.

I nastalo v komůrce přelíčení.

„Kolik je vám let, paničko?“ ptal se doktor vážně.

„Já jsem asi o deset roků a nějaký capart mladší,“ pomáhal jí Cápek.

„Vás, milý muži, se netáži. Prosím —?“

„Bude mně šedesát, ne-li víc. Na rok určiti to nemohu,“ odpovídala správně Dařilová, ku přívětivému starci nabyvši důvěry.

„A kolik jste měla dítek?“

Cápek šťouchnul pana doktora palcem pod lopatku.

„Na to se jí neptejte, milostpane,“ rychle šeptal, „nejsou to vzpomínky medové.“

„Milý příteli, vy mne vyrušujete. Kolik, prosím, jste měla dítek?“

„Tři — zemřely mně všecky.“

„To jest ovšem rána veliká.“

„Začněte, milostpane, z jiného konce, tenhle ji pálí —“ napomínal ho zase Cápek starostlivě.

„Nechte ho páliti, zlatý muži, a chovejte se tiše. — Kdy vám zemřel poslední?“

„Ale to je vyptávání!“ nemohl se déle Cápek udržeti, „umřel nedávno a darmo to panímámě připomínáte.“

Pan doktor Cápka klidně upozornil, že bude nucen, na chvíli ho ven poslati, a pak předloživ Dařilově ještě několik otázek, které ona všecky s dobrým svědomím zodpovídala, konečně se jí tázal:

„Přála byste si, aby nevlastní váš švakr dům tento opustil?“

„Jako smrti, pane doktore!“

„A jste s to, sama hospodářství své říditi?“

„S pomocí boží a Cápkovou všecko dokážu.“

Pan doktor shledal na to vše v dobrém pořádku, podal Dařilce ruku na rozloučenou, poklepal Cápkovi ještě na rameno, usmívaje se na něj přes okuláry, takže se složitý baráčník zarděl do temna, a promluviv několik slov stranou s Havrdou ujížděl zpátky k Pardubicům.

Asi za dva dni na to ubíral se Havrda týmž směrem, s hlavou hluboko na prsa skloněnou. V ruce nesl malý kufřík. Když vycházel z vesnice, dohonil ho Cápek.

„Zapomněl jste si šátek, pane Havrdo!“ povídal mu jedovatě. „Zde vám jej nesu. Šťastnou cestu! Nebuďte truchliv, vždyť i mistr tesař se někdy utne.“

Havrda pilulku spolknul a byl rád, když Dlaskovice měl docela ze svého obzoru.

* * *

Byl příjemný, teplý večer. Ze zimního sna probuzená příroda vysílala svoje tajemné touhy v lehkém šelestění drobných lístečků k nebesům a první chudobka se žlutým pryskyřníkem sbíraly snášelivě zářivou jich odvetu do svých kalíšků. Nebylo daleko do devíti. V Dlaskovicích by byli mohli již duchové na procházku. Jediné u „českého lva“ panoval dávno obvyklý život bratří „z mokré čtvrti“ a šestadvacítka statečně hájila stará práva svá mezi sousedy. Cápek naléval. Dařilová mu totiž výčep pronajala a poněvadž mu z četné jeho rodiny zůstali jenom tři nejmladší — o druhé již se byl otcovsky postaral — dovolila také, aby se přestěhoval do hospody zcela. Našlat v něm duši otrocky jí oddanou a nikdy nebyla tak pečlivě ošetřována jako za jeho správy. Proto přilnula k Cápkovi celým srdcem. A věru nechtěl on z toho pramene sama sebe napájeti. Spíše míval v častém programu svých rozprav ob jedno číslo zastoupenu Cilku, ačkoliv shledal nejednou, že Dařilová mu nevěnuje ani nejmenší pozornosti. Záští Dařilové k Cecilii nemělo mezí ani dna. Jednou za řeči mu povídala:

„Pamatujte si, Cápku, že spukřelý strom nemá nikdy chutného ovoce. Kdyby na psím víně vyrostlo víno jedlé, byl by to jistě zázrak, ale kdyby z nepočestného manželství vyrostly děti mravné a dobré, byl by zázrak ještě větší.“

„Cilka je učiněná světice a lituje všeho, co v minulosti se vám stalo na úkor.“

„Říkala vám to? Kdyby byla řekla, že nelituje, byla by stejně ústa otevřela. Nechme toho.“

Takovým spůsobem zavřeny vždycky dvéře Cápkovy přímluvy. K posledu Cápek v duchu si tvrdíval, prozkoumav přesně svoje dějepisné vědomosti, že spíše bude ještě jednou Žižka bojovati,

než Dařilová vyhostí ze svého srdce nenávist ke všemu, co k druhému manželství Babánkovu náleželo.

Dle přesvědčení holetínského Stárka „svatý“ Žižka sice již nepřišel bušit svým palcátem do zatemnělých hlav svých potomků, za to stalo se něco jiného. Sešli jsme s návrší, odkud mohli jsme pozorovati celý postup děje a musíme zase vzhůru. Na začátku této kapitoly věnovali jsme několik řádek pochvale jarního večera, ač pěkná líčení matičky přírody zůstanou nám vždy jen nedostižným ideálem. Večer ten nastoupil po památném dni zeleného čtvrtku a po vítězství panímámy Stárkové, z něhož uvila nevěstě páně professorově hezký svatební věneček. —

Dařilová ani toho dne však nedívala se na svět veselýma očima. Snad že vlastní trud a zasmušilost blížících se svátků velikonočních, snad také tíha některé vzpomínky byly příčinou, že vytratila se záhy z nálevny od kamen do své světničky a otevřevši okno do zahrady dívala se s hlavou o ruku opřenou v nedohlednou spoustu modrého vzduchu, která miliardami laškujících hvězdiček poseta byla. Oko její bloudilo po smavé výšině a zdálo se sčítati zářivý lesk démantových krůpějí. Obraznost její kreslila si nový světlý obraz časů dávno minulých, ale přítomnost jí hrozila úplnou opuštěností, předtucha budoucnosti pak podávala jí toliko bledou barvu smrti. A přece potřebovala dnes právě útěchy a myšlenek jasnějších. Vzpomněla sobě na oba syny a mezi ně připletla štíhlou, půvabně vyvinutou postavu své jediné dcery, která byla skvostným diademem smělých jejích illusí. Mělať Aninka oči tak krásné! Byla tak dobrá a srdce jemného jako holubička! Na Dařilovou smála se ta její očka z dvou hvěz-

diček, blízko sebe se třepetajících. Po dlouhém čase ovlažila zase jednou rosa její pomněnky. Bylo jí smutno, nadmíru smutno. Pod okny cvrkal cvrček nejapnou svoji písničku a kdesi v koutě uspávala se moucha jednotvárným bzukotem. Dařilové splývaly v závoji slz obě hvězdy na nebesku v jeden celek, zvolna povstávala z nich hezká dívčí hlava s růžemi mladosti na plných líčkách, dále za ní objevovalo se tílko svěží, bujné, pak i nožky přitulily se k celku a za krátko ozářena leskem nevídaným, vztahovala k ní s hůry ruce — Aninka, jak žila a jak ji milovala. Dařilová věděla dobře, že vše jest pouhým snem, a přece jí bylo při tom blaze a volno. Přejela si čelo rukou. Začal jí zachvívati pocit, jako by nebyla ve svém zátiší sama. Maně podívala se ku dveřím. Lehounký záchvěv utlumeného výkřiku rozčeřil klidný vzduch světnice a zaletěl ku prahu, kde stála dívčí postava, ruce majíc sepnuté a upřeně na ni pohlížejíc. Poněvadž bylo ve světnici šero, jedině svitem měsíce prorývané, nemohla Dařilová dobře rozeznati tahy pozdního a patrně cizího hosta. Ještě přemýšlela, zdali chabému jejímu oku neutvořil se nový přízrak, když dívka se pohnula a sklesnuvši u ní na kolena šeptala hlasem, v němž nebylo žertu ani cos líčeného, v němž toliko jevil se ohlas svaté lásky, a který také přímo k srdci Dařilové stezku si razil:

„Neděste se mne! Vloudila jsem se k vám sice bez vašeho vědomí, ale nepřišla jsem rušit vaší modlitby. Neodsuzujte mne, pokud mne nevyslechnete. Celý svůj život chci mileráda obětovati za tento jediný okamžik, ve které smím ruku vaši políbiti. Stonala jsem dávno po chvilce takové, ale obava, bych vámi odmrštěna nebyla, zadržela prudký běh mé lásky k vám . . .“

Zářící měsíc osvítil právě dívčin obličej. Byla to Cecilie. Aby se vyhnula nepotřebnému rozumování dlaskovických občanů, přijela až večer s bryčkou na cestě sehnanou a zvláštním pudem vedena octla se přímo ve světničce nejstarší své sestry. Přinesla jí svou lásku, své prosby i své štěstí. Dařilová mohla to vyčísti z jejího zraku, kdyby sama nebyla bývala jata skutečným podivením.

„Kdo jste?“ zeptala se teprve po drahné chvíli.

„Kdybych mohla to zamlčeti, jistě bych si vás získala. Avšak přicházím jako kajícnice, jako uštvaná laň svým vlastním svědomím a doufám, že mi odpustíte. Jsem Cecilie —“

Dařilová sebou trhla.

„Neodvracejte se — vyslechněte mě!“ naléhala Cilka s chvatem. „Nejsem tak zlá, jak se domníváte. Zkoumala jsem srdce své a dospěla jsem k přesvědčení, že není tak opovržení hodno. Činíte sice po právu, že díváte se na mne s nenávistí, neboť po tuto chvíli počínala jsem si právě tak, jako bych se byla narodila korunovati nešťastný hřích otcův i matčin, ale nyní nesmíte již ono smýšlení o mně chovati. Zamítám vše, čeho mně ruka otcova štědře udělila a vkládám to do rukou pravých, do rukou vašich. Ó nemyslete, že přenáší se vina rodičů na děti! Jest člověk samostatným tvůrcem své povahy a život nejlepší školou ctností. Je-li mocen zdokonaliti se vůlí svou, jistě že Bůh k jeho snaze oka nezavře. Přicházím křivdu na vás spáchanou, z části třeba malé, ale přece dobře míněné napravit. Nežaluji na své rodiče, omlouvám je. Otec mě učinil dědičkou jmění dosti velkého, vím však, že mi nepatří, neboť tím vás o ně připravil. Pálí mne

v rukou — nechci ho! Zde vám je nesu. Je to záložeuská knížka, a dům váš opustím hned. Žel toho času, co jsem v něm nezaslouženě na vaše útraty ztrávila. Nechci ničeho, jen vaše odpuštění.“

Cilka vášnivě vnořila hezkou hlavu svou do klína sestřina. Dařilová naslouchala jí ustrnutě. Všecky tyto projevy neobmezené náklonnosti zaznívaly k ní jako hlasy z dalekých krajů. Dařilová byla pessimistkou nejhoršího druhu. Její otrávený život s ní se tak vyúčtoval. Cilka toho měla zkusiti v zápětí. I přes to, že opravdovost jejího žalu počínala Dařilové do srdce vnikati a dlouholetou k ní nepřízeň odpuzovati, z některého kouta odtamtud přece ještě zasyčela jí drze vstříc zmije, že všecka Cilčina slova jsou dobře nastudovanou komedií. Celý zevnějšek děvčete nepůsobil sice na Dařilovou nevlídně, ale probuzeným podezřením dobrý tento dojem zmizel. To, že jí Cilka nabízela své jmění, zdálo se jí obzvláště věcí podezřelou, a jak se domnívala, jen k tomu namířenou, aby v době dědičného hnutí chytrým takto spůsobem dívka do její závěti se dostala.

„A co chcete vy sobě pak počíti?“ ptala se s ledovou lhostejností.

„Což nejsem mladá?“ vypukla horlivě Cilka. „Nemám zdravé ruce a vlastní rozum? O to nemějte starostí! Kolik lidí na světě a pro každého vytknuta cesta —“

Dařilová i tehdá ještě byla nedůvěrou naplněna.

„Ukažte tedy knížku! Nepřijala bych jí od vás, kdybych peněz vašich nechtěla užiti k dobrému účelu. Co otec na naší matce a na nás provinil, ať chudina za něho odmodlí. Ukažte.“

Bezpečně Dařilová čekala, že děvče vyjede

s pravdou. Cilce však zazářily oči tak jasně, že hvězdy na obloze žárlivě se až zatřepetaly: „Děkuji vám za vaše přijetí. Vysvobozujete mne z očistce nejtrapnějších muk. Mám sice prosbu ještě jednu, ale bojím se ji pronésti.“

„Mluvte.“

„Víte snad, sestro, že vychovala mě paní cizí, ale nebude vám povědomo, že to nejšlechetnější žena pod sluncem. Jsem jí povinna vším, čím ducha mého vzdělala a co změnila na mojí povaze. Ona byla mně matkou, otcem, přítelkyní, sestrou — vším ostatním. Živila se nuzně. V domě, který ode dneška vy ve správu přejmete, obývá velkou světnici, do které každoročně dostává několik studujících na stravu a do bytu. Já odcházím s lehkým srdcem, pro ni by byl odchod těžší —“

„Chcete snad říci, aby mohla ještě déle světnici užívati?“ vpadla jí Dařilová do řeči.

„Co odpovíte vy na snažnou moji prosbu?“

Dařilová svolila. Nemohla ani jinak. Duše její byla otřesena až v nejhlubších útrobách. Nepochopovala ničeho. A Cilka se loučila. Mluvila ještě dlouho o všem, čím srdce její přetékalo, skropila ruku Dařilové nesčíslněkráte proudem žhavých slz a políbivši ji lehce na čelo, aniž by cítila s její strany odpor, opustila tiše světnici. Dařilová dívala se za ní vyjevena. Bylo jí, jakoby ji měla zavolati zpět a vrátiti jí záloženskou knížku i vše, co jí právě slovem odstoupila. Ale každý pokus pohnouti se byl jí nemožným. Teprv asi po čtvrt hodině násilně se vzchopila a tisknouc knížku k srdci, zavolala k nebi vášnivě:

„Jak jsi mohl, Otče nebeský, stvořiti srdce takové z oné matky? Žena ta nezasluhovala podobné dcery! I ty plameny očistce, kterými hřích

její odplácíš, prorazí-li jimi zvěst o jejím dítěti, musí býti pro ni vánkem májovým a toho jí závidím z hloubi duše. Cecilie uložila dobře svůj kapitál — vrátím jí jej s úroky.“

Dlouho do noci bylo ve světničce u Dařilky světlo, a když odtruboval ponocný půlnoc, volaje na návsi: „Chval každý duch Hospodina“ trochu těžkým jazykem, vycházel od ní Cápek s Filipem.

* * *

Hlavní honorace bartolomějské ulice seřadily se podél jedné strany její v šik. Hokynářky, řeznice i krupařka postavily se před svoje krámky, ne snad aby bezpečnosti jejich chránily, ale aby se přesvědčily, kým byl spůsoben onen pekelný rachot kočáru, jenž středem úzké uličky rychle se kmitl. A nastalo divení se. Před domem slečny Babánkové kočí zastavil a z kočáru vyhoupnul se nejprve štíhlý, hezký mladík, který pomáhal bohatě vystrojené panímámě dolů. Měla na sobě hedvábnou, měňavou sukni, těžký angorový šátek na hlavě, pod bradou zlatou jehlicí sepjatý, rukavice — byla vystrojena právě jako k pouti! Tvářila se rovněž nad míru vážně a důležitě.

„Řekni Frantíkovi, aby zajel do nějaké hospody, když zde nejsou stáje. Beztoho se dlouho nezdržíme. Neudělám to Poutecké po vůli —“

Josef rozkaz matčin vyřídil a hned na to stoupali oba nahoru. Panímáma Stárkova posílala schody ke všem všudy a v prvním poschodí, málo dbajíc trhání Josefova, postanula plných deset minut, aby nových sil nabrali. Konečně stanuli nahoře.

Paní Poutecká, uslyševši podezřelý šustot za dveřmi, chopila se ze zvyku čepečku, na který jí nedávno Cilka přišila nové stužky barvy zdravě fialové. Na její přívětivé „dále“ vstoupila panímáma Stárková a za ní — šťastný ženich. Rozepisovati se o dalším průběhu okolností nebudeme. Panímáma naznačila příčinu této svojí návštěvy delší řečí a upozornila překvapenou paní Pouteckou nejméně desetkrát, aby na stůl nic nechystala, že Frantík čeká, a jakmile Cilka se vypraví na cestu, že hned odjedou. Cilka i paní Poutecká chtěly proti tomu něco namítati, avšak paní maminka zcela rozhodně útok jejich odrazila.

„Alespoň trochu polévky,“ namítala ještě paní Poutecká.

„Děkuji, děkuji — jakoby se stalo. Přijela jsem s Josífkem pro Cilku, aby viděla, že dovedu oceniti náklonnost její k mému synovi. Ode dneška bude pod mojí ochranou. Nemám žádné dcery a bude mně milé, když si ji vychovám z ní. Nejdéle za měsíc vystrojíme veselku.“

Paní Poutecké vstoupily do očí slzy.

„Je viděti, že u vás, paní Stárková, Bůh s dobrotou srdce neskrblil. Všelijaké obavy kroužily mou hlavou, když Cilka mně o listu svém pověděla, ale bylo by s nepravdou, kdybych řekla, že jsem výsledek takový očekávala. Ujišťuji vás, paničko, že nikdy toho nebudete litovati — za to já —“

Paní Poutecká nyní zaplakala hlasitě.

Mžikem vyvinula se Cilka, ukrytá na prsou blaženého Josefa, z jeho náruče a líbajíc střídavě svou starou pěstounku s nastávající tchyní, ujišťovala obě, že stejnou vděčností jest jim zavázána a stejně že chce láskou je poděliti. Na to pošeptala pod čepeček paní Poutecké, že do svatby

své s Josefem každou neděli přijde jí kávu na svačinu semlet a po svatbě a po odstěhování se do jeho působiště že bude moci poslati všecky kvartány do Tartaru, jelikož bude jí potřebovati její vlastní domácnost. Také dodala, že při Josefových dvanácti stech ročních příjmů není možno, aby ob den jezdila za ní ptáti se, jak se to neb ono v kuchyni dělá, co proti té neb oné chorobě s výsledkem působí a vůbec bráti od ní všecky potřebné lekce pro mladou paničku nezbytné. Zkrátka, že musí s nimi hned, jakmile do svých nezkušených rukou převezme Cilka žezlo hospodyňky. Paní Poutecká plakala ještě víc, vzpírajíc se skromně proti takovému vysvědčení svrchované rozšafnosti, poděkovala Josefovi za jeho uznání a konec konců byl, že vnutila přece do rozpařené panímámy šálek silné polévky, polehtavši ji dříve nezbytnou poznámkou, že sice neumí tak dobrou vařiti jako právě ona, ale v čas nouze že musí přijati za vděk. Panímáma shledala polévku výtečnou, ačkoli soud svůj hlasitě nepronesla, aby dřívější výrok paní Poutecké tím neutrpěl, a když milostivě uvážila, že někdy i slepice zakokrhá a jíška že se tedy také může připáliti, uznala za mnohem prospěšnější dáti k mladým manželům osvědčenou a routinovanou paní Pouteckou, než odkudsi přiběhlé ledajaké děvče.

Frantík by byl zatím hladem zemřel, kdyby byl čekal, až se panímáma od paní Poutecké vypraví a kdyby byl neokusil, že pivo u „slunce“ jest mnohem chutnější holetínského u „kapra.“ Pil na útraty své hospodyně a jedl na účet svého až k smrti uraženého žaludku. Když pak za záře nebeských lucerniček ujížděl s panímámou, panem professorem a jeho roztomilou nevěstou, která si ještě dlouho po cestě očka utírala, směrem

k Holetínu, nadával si zcela prostě „trulantů“ z příčiny nám nepovědomé, avšak po uvažování, že vypil jenom čtyři a mohl vypíti celých deset, aniž by s domluvou panímámy se musil setkati, rozhodně pochopitelné. —

* * *

Nenasytný čas pohltil jeden celý rok. Uběhl do bezedné tůně jeho, zanechav na povrchu zemském toliko patrné i nepatrné změny, zrovna jako když starosta některé obce nebo města svůj čestný úřad opouští.

U pana professora Stárka v D..... slavili slavné křtiny. Po této výpovědi nemusím ani vysvětlovati, že Cilka stala se blaženou maminkou a Josef přešťastným tatínkem. Důmyslný čáp, vyraziv jim právě o půlnoci okno, zanesl na bělostné lůžko mladé ženušky roztomilého klučinu. Že při tak důležitém převratu rodinného života a při tak slavnostním nastolení mladého prince nescházela ani babička s dědečkem, jest na bíledni. Panímáma Stárková by byla v Holetíně přísahala, že se něco tomu dítěti stane, nebude-li ona se svou zkušeností mateřskou nápomocna. Paní Poutecká jakživa dítek neměla a panímáma konstatovala, že by bez ní jistě zapomněli dítě pod stůl hoditi, aby bylo moudré a šaty na ně naházeti, aby mu pěkně slušely. Důkaz neomylný a přesvědčivý toho obyčeje byl její Josef, který celou tuto proceduru a snad ještě mnoho jiných při svém narození zakusiti musil. Teď ovšem již o tom nic nevěděl.

Cilka s Josefem usnesli se již dříve, že synáček bude se jmenovati Břetislav, tak hodně po česku, a nic nepomohly námitky rozdurděné babičky, která mermomocí z něho chtěla míti svatého Jana, miláčka Páně. Po dlouhé teprv debatě přistoupila k záměru mladých manželů, ačkoliv nikterak si nemohla vzpomenouti, že by nějaký Břetislav v některém sv. evangelium se vyskytoval. Ostatně — když to chtějí míti! —

Pak přišli kmotrové a paní babička a všichni pohromadě, nevyjímaje ani pantáty Stárka, pospíchali přimluvit se za přijetí Břetislávka do církve Kristovy.

Cilka zůstala na chvilku samotna. Paní Poutecká s panímaminkou válčily v kuchyni o upravení řádné hostiny na počest novokřtěnce. Myšlenky její zbožně sledovaly prvorozence do kostela a spřádaly nitky ke vroucímu Otčenáši za jeho blaho.

V tom dorazil z kuchyně až k ní hlasitý výkřik úžasu. Poznala paní Pouteckou. Plna trapného očekávání usedla na lůžku a za chvíli vcházel do její ložnice — Cápek, živý, živoucí. Neslyšela o něm skorem rok a poslední zpráva, která o něm i nevlastní sestře její k ní dolétla, byla uspokojivá a překypovala chválou obapolného jich přátelství. Od té doby nepátrala po ničem a také se ničeho nedozvěděla. Teď stál před ní nezměněný, v upřímné poctivé tváři a v srdečném pohledu.

Cilka propukla v radostný výkřik. Byl jí tak milý jako přítel z rodné krve. Cápek podanou mu ruku vřele stiskl. Na to představen panímámě Stárkové, přijato od něho vroucí blahopřání, byl ujištěn, že vítají ho s otevřenou náručí a konečně posazen na pohovku, aby vypravoval, co ho k tak

daleké cestě vlastně přimělo. Cápek utřel si ústa a pravil s nelíčenou radostí:

„Smrti bych se spíš nadál nežli toho, že uvidím synáčka pardubické Cilky.“ Pak dokládal vážněji: „Nepřicházím s veselou novinou, je pravda, protože o smrti ani vrabec rád neštěbetá, ale jsem rád, že přináším ji alespoň do veselí. Tíha její se tak neucítí a srdce se nedotkne. Nesu vám, Cilinko — paničko — paní professorová — anebo přece — Cilinko — poslední pozdrav paní Dařilové a přání ještě posledním vzdechnutím před smrtí vyslovené, abyste byla tak šťastna, jak toho zasluhujete.“

Cilka klesla nazpět do podušek a tiše zaplakala.

„Nu, neplačte, každý musí smrti daň zaplatiti a ona zaplatila ji ráda. Poslední čas, anebo lépe řečeno, již od toho večera, co jste ji vyhledala v její světničce, aniž byste se mně o tom zmínila, měla vás pořáde na mysli. Obzvláště se mnou o vás nad míru ráda hovořila. Pěkné slovo železná vrata otvírá a vy jste do strun její srdce nezasáhla na plano. Uchovala si vás v paměti a z paměti dostala jste se jí do srdce. Že jste se o tom nedověděla, přičtěte na útraty její nedůvěry k lidem. Konec věnčí dílo a Dařilová dotvrdila svou přízeň k vám poslední svou vůlí. Zatopila řádně Rundovi i Havrdovi. Odkázala vám všecko mimo čtyři sta, které, Bůh jí to oplať, darovala mně a pak kromě dvou set Rundovi, aby prý se neřeklo. Sto zlatých sobě na pohřeb ovšem také musila ustanoviti. Včera závět u soudu otevřeli a bylo jim milé, že jsem se k vám vydal na cestu. Odkaz čítá as padesát tisíc a věru na nich nelpí ani krůpěj cizího potu. Ustřádal je František a ten byl poctivá duše. Celému světu

sice také koláčů napéci nemohl, ale nikdo nesmí říci, že s nepoctivostí za humny se scházíval. Panímáma zemřela tiše a duši měla tak lehkou, že ani světnicí nezašelestila. Poslední vzpomínka patřila vám — —“

Panímáma Stárková nemohla se nikterak dohodnouti se svými pocity a paní Poutecká utekla se do kuchyně, aby se jak náleží vyplakala. Zlaté srdce! —

Jak dlouho by bylo vůkol mlčení obcházelo, s určitostí nevím, dobře však jistě se stalo, že právě kmotři s novokřtěncem z kostela se vraceli a již za dveřmi Cilku vyrušili z jejího stesku zprávou, že Břetislávek při křtu ani nezaplakal a že ho velebný pán pochválil. —

Co nás se týče, nemůžeme pro něho nic jiného učiniti, nežli přáti mu smavou budoucnost a v ní hezkou, věrně mu oddanou nějakou — Jitku.

Pan domácí.

Byl to velmi příjemný pán. Nepříliš velký, ne příliš vznešený, ani tuze mnoho intelligentní, tím méně nepřístupný a samotářský — byl to zkrátka roztomilý člověk, jehož úsměv obléval okolí štěstím a přízní, jehož čelo zářilo klidem a jehož duše byla mírná a tichá jako čisté vody mezi rákosím.

Pan domácí byl jako měsíček na nebesku. Oslňoval, třpytil se, zůstával při tom chladný, ale

přívětivý, pohyboval se zvolňoučka, ale za určitým cílem, vypadal filosoficky, ačkoliv se nenamáhal jím být, byl mlčelivý, pohodlný, správný a jeho krotká tvář leskla se co nejpečlivěji, jakoby zvláště za tím účelem byla podrobena dennímu důkladnému leštění. Objevoval se pravidelně v letě o sedmé, v zimě o páté hodině každodenně večer v průjezdě nevelkého domu o dvou poschodích, s několika pavláčkami, s dvěma krámky, širokým vchodem, před nímž prosil o slitování vyšlapaný, rozrytý chodník, s novými okny a starou Rodičkou Boží ve štítu, nad kterou vznášelo se vyrudlé oko vševědoucnosti, vysýlajíc tmavohnědé paprsky své ze všech rohů rovnostranného trojúhelníku.

Dům byl v živé ulici na pěkném místě, požíval dobré pověsti a krčil se jaksi zlobivě mezi dva třípatrové obry, na nichž vyplýtváno bylo veškeré stavitelské umění devatenáctého století, jakoby je měl v úmyslu jednou oba z nenadání porazit a převalit a o tomto úmyslu jakoby přemýšlel ve dne v noci, v létě v zimě.

Pan domácí sestoupil pokaždé s druhého patra až na dvoreček pozorně a důstojně, ruce maje v kapsách, rty pootevřené, obočí do výše posunuté a kopnuv nohou do roztrhané rohožky přede dveřmi domovníkovými, která mu v chůzi překážela, řekl krátce polohlasitě: „Pojďte!“ — A zvolna krok za krokem pohyboval se dále po dvorečku.

To drobet mechanické, drobet velitelské „pojďte“ patřilo staré ženě, ohyzdné, křivozubé, šedivé, hrbaté, která o pět kroků za ním stejně loudavě a stejně pohodlně kráčela, na ruce nesouc vyšívanou mošinku, z níž s jedné strany čouhal troubel dlouhé dýmky a s druhé cosi jako pod-

patek nějaké opotřebované obuvi. Dýmka i obuv patřily panu domácímu.

Z dýmky kouříval v hostinci „u lupena“ půl druhé hodiny, za kterouž příčinou skrývala i mošinka neviditelný pytlík s kuřlavým tabákem, a v červených soukenných střevících sedával tam hodiny, dvě, tři, čtyři, boty maje vyzuté, v koutku uložené, poněvadž jeho měkkým nohám nebyly dosti pohodlné a obvyklé. Proto stará Zuzana doprovázívala každodenně po tolik dlouhých let svého pána do hospody. Nosí za ním vše, čeho k sladkému životu potřeboval. Střevíce, tabák, dýmku.

Na dvoře hrávalo si obyčejně několik hochů hokynáře Mužíčka a ti, když zahlédli úctyhodný zjev starého pána, chápali se svých čepic k pozdravu a ztichnuvše rázem, zavolali přitlumeně, očima přátelsky po něm pošilhávajíce: „Pochválen Pán Ježíš Kristus, pane domácí.“

Na slova „pane domácí“ dávali zvláštní radostný přízvuk a to jediné z té příčiny, poněvadž jim to bylo nové, neobyčejné a poněvadž moudré hlavy dobře tušily, jaký vděk roztomilému panu Maršálkovi prokazují titulem, který okolí mohutně hlásal: „Hle, totoť jest všecko jeho!“

Pan Maršálek byl totiž domácím pánem teprve dva měsíce a takový životní převrat člověka tak brzy neunaví.

Pan Maršálek pokývnul hlavou, sešpulil rty a mrštil okem po pavlači v prvním poschodí, na které zašustila vlečka bělavého županu kypící dámy, která jakoby schválně přes železné zábradlí pavlače se nahnula.

Pan domácí vybavil pravou ruku z kapsy, opsal slušný polokruh ku své hlavě a učinil svým kloboukem hlubokou poklonu dámě, která chladně

poděkovavši, zavolala do dvora: „Zuzano, zastrčte ten střevíc, nevypadá to ani slušně!“

Pan Maršálek svraštil trochu čelo, zastrčil ruku zvolna zase do kapsy a zmizel v průjezdě.

Tento jeho pozdrav, tato chůze, toto čela svraštění a volání dámy na Zuzanu opakovalo se po dvě léta. Každodenně, bez nejmenší proměny a odchylky. Dříve totiž, nežli se stal pan Maršálek tohoto domu domácím pánem, býval tam pořádným nájemníkem, o kterém se tušilo, že má pěkný kapitál, z jehož úroků slušně žije. Říkalo se taky o něm, že je pensionovaný státní úředník, ale poněvadž nebylo tomu ještě dávno, co překročil půlstoletí svého věku, nepřikládána tomu tvrzení žádná víra.

Do domu přistěhoval se před dvěma roky a zrovna v patách za ním najala si dva pokoje v prvním poschodí ona dáma v županu, která měla pod bradou takové dva rozkošné laloušky a pod čelem takové jiskrné oči, že uplynulých pětatřicet let, k nimž se přiznávala, bylo těžko pochopiti a v ně uvěřiti.

Bílý krajkový čepeček s černou aksamitovou mašlí nesl se na černých, hladce přičesaných a s péčí upravených vlasech velmi pěkně, dovedl se přívětivě sklonit i hrdě povznést, byl nerozlučitelnou částí její bytosti, činil ji půvabnou i koketní, a nájemníci, kteří až na hokynáře Mužíčka s nastoupením nového domácího pána vyměněni byli, říkávali si v dlouhé chvíli: „Je to řádná paní — všecko na ní jen hraje.“

Ostatně se panička s nikým nestýkala aniž koho vyhledávala, leda starou páně Maršálkovu Zuzanu, která se vzácnou ochotou také jí poslouchala a své služby mezi ni a pana Maršálka spravedlivě dělila.

Panička byla v domě nerozluštitelnou hádankou. Kdo byla, odkud byla, čím se živila, to všecko tvořilo nesnadný rebus, nad jehož rozluštěním si mnohá starostlivá sousedka hlavu lámala. Paničce říkali zkrátka „paní oficírová," ačkoliv titul tento byl velmi pochybný a zakládal se pouze na několika slovech jakési báby, která tvrdila, že paničku zná a že pokud se pamatuje, jest to vdova po nějakém hejtmanu ve výslužbě.

Pan domácí, zvláště pak nynější choval se k ní uctivě i šetrně a poněvadž dovolil Zuze, aby o potřeby její se starala a protože neustrnul nikterak nad tím každodenním napomínáním, jež sesýlala k uším staré Zuzany přes železné zábradlí pavlače, aniž byl jím pohněván, přijato u vědomost, že panička smí si něco dovolit a že všeho respektu zajisté jest hodna. Měla-li ona na pana domácího, anebo pan domácí na ni pifku, o tom se sice nic určitého nevědělo, ale o nějaké pifce se rozhodně mezi hodnověrnými nájemnicemi mluvilo, zvláště od té doby, co hokynář Mužíček vypozoroval, že paní oficírová častěji na pavlači se objevuje, a panu domácímu pokud možno odměřeněji, ale také nejistěji děkuje.

Dříve chodíval pan Maršálek k „lupenu" z ulice Štěpánské, pak tam nechodil po celých šestnáct měsíců a pak zase chodil tam z ulice Ječné tak dlouho, pokud se do nynějšího svého obydlí nepřistěhoval. Nyní tam chodil už tři roky na novo a poněvadž se stal domácím pánem, bylo skoro jisté, že ze svého domu bude tam chodit tak dlouho, pokud ho Všemohoucí nezavolá.

Určitějších zpráv o jeho minulosti hokynář Mužíček neměl a nemohl jich také nabyti.

Proskakovalo tu a tam, že byl taky kdysi ženat, někdo tvrdil docela, že dvakráte — dej Bůh

paní jeho věčnou slávu, jestliže už odpočívá nekonečným klidem — Mužíček se na to zadušovat nemohl. Taky jej už dávno přestalo zajímat, co bývalo, a více zachvívalo myslí jeho vše to, co jest. Ta pifka na příklad, o které byl hluboce přesvědčen, vzbuzovala v něm ohromný interes.

Sedával v krámku s rukama v klíně složenýma, který tvořila modrá, přirozeně nečistá zástěra, kýval hlavou, na níž trůnila aksamitová čepička se zlatou portou, sem i tam, a když si člověk nejkrásněji myslil, že hokynář Mužíček uprostřed svých jablek, vajec, zeleniny, bramborů a košťat špačky tluče, přemýšlel on a zkoumal velký, velký problém — pifku paní oficírové na pana domácího. Ta pifka byla teď, bývala dříve a musela bývati už tenkráte, když pan Maršálek vězel ještě pod Mužíčkovým obzorem. A ta pifka vrtala Mužíčkovi mozkem.

* * *

Bylo to v létě na den sv. Hypolita. Pan domácí se jmenoval také Hypolit.

Den byl slunný, čistý, obloha modrá, vzduch jasný a nájemníci páně Maršálkovi byli zvláště rozrušeni, jaksi pohnuti a netrpělivi. Bylo to poprvé, co svátek sv. Hypolita vzbuzoval v nich respekt i úctu a bylo to poprvé, co chtěli svému domácímu v něm složiti svoje blahopřání.

Pan Maršálek stál u okna a díval se na zahrádku jako dlaň, která ke dvorečku skromně přiléhala a kde tetelilo se několik bezových keřů.

Pan Maršálek žmolil v ruce několik drobtů rohlíku, které zbyly mu po snídaní a díval se do zahrádky klidně a usmívavě.

Byl oděn pečlivě, měl naškrobenou kravatu a na rukou několik velkých prstenů a dva zlaté

široké kroužky, které skutečně dokazovaly, že pan domácí již dvakráte u oltáře přísahal.

Pan Maršálek ani mnoho nemrkal. Jeho pohled byl upjatý jako v důležitých myšlenkách anebo v slastném sebezapomenutí.

Drobečky mezi jeho tučnými prsty slily se zvolna v hnědou, lesklou kuličku, která pohybovala se tam lehce a hravě.

Najednou se klidné, neobyčejně bílé a hladké čelo páně domácího zatáhlo slabou chmurou. Ta chmura nevypadala sice o nic hůře nežli našedlý obláček, ale poškodila přece smavý jas jeho obličeje, který jej činil závidění hodným.

Na zahrádce probleskoval řídkou zelení světlý šat, končící naškrobenou vlečkou, jež laškovně u stezky trávníku se dotýkala. Byl to župan paní oficírové. Po tom míhání se sem a tam objevila se postava její celá nedaleko pumpy a pan domácí, přál-li si toho, mohl ji nyní výtečně se svého stanoviska pozorovat. A pan domácí si toho přál.

Paní oficírová se sehnula, aby kulatou, nevýslovně bílou a jemnou rukou si utrhla chudobku.

Pan Maršálek smáčkl kuličku nelítostně a zahodil ji na květovaný koberec. Rty měl příjemně sešpulené a pohled v očích rozehraný.

Paní oficírová chudobku šťastně utrhla, přivinula ji na okamžik k hezkému, rovnému nosu a pak si ji zastrčila jako zvláště drahocenný skvost do knoflíkové dirky na kypící ňadra, která zvedala se volně, spokojeně, tiše.

Paní oficírová byla hezká žena.

Malé rty, uprostřed tváří jako schované, byly kypré, svěží, skoro milostné, a černé oči, jež tak svítily pod obočím pěkně klenutým, zdály se býti panu domácímu plny kouzla.

S úsměvem na rtech si pan domácí vzdychnul.

Hluboce — nenuceně, ach, tak celou duší. Byl to opravdu sličný obrázek pro jeho padesáti a několikaleté oči, ta paní oficírová v tmavé zeleni!

Pan Maršálek nebyl z kamene. Byl sice domácím pánem, ale útlocit měl, věřte, že měl.

Divně se mu zamlžily oči, když se tak do zahrádky díval. Vypadalo to skoro, jako by mu bylo smutno.

Paní oficírová utrhla si ještě tu a tam, co právě utrhnout mohla, a pak s tou nevinnou kytičkou na prsou stanula u plotu.

Přemítala o čemsi. — Dlouho stála bez pohnutí a dlouho pan domácí vpíjel se do jejího obličeje, jako by tam byl nalezl nejčerstvější a nejsladší zřídlo své duševní i srdeční žízně.

Pan Maršálek nebyl vskutku zlý člověk. O tom také svědčilo, s jak něžným, tklivým přízvukem si zašeptal: „Takhle, ach, takhle vyváží mnoho oproti „lupenu“ — — ta tvrdošíjná!“

Paní oficírová trhla sebou náhle prudce a z černých jejích očí letělo několik ohnivých blesků na rozrušenou tvář pana domácího. Pan domácí couvnul, paní oficírová se zarděla až na čelo.

Z průjezdu vyhrnul se hokynář Mužíček slavnostně vystrojený a neméně slavnostně krejčí Podpěra. Byla to deputace nájemníků páně Maršálkových, která šla jemu se poklonit a blahopřát.

Hokynář Mužíček rovnal si hedvábný šátek na krku už teď rozpačitě, a na čele blýštěla se mu úzkostí veliká krůpěj potu. Krejčí Podpěra koktal, Mužíček sám musel se přání naučit. Vědomí jeho poslání stahovalo mu však hrdlo.

Pozdravivše paní oficírovou náramně roztržitě, zabočili ke schodům. Pan domácí od okna zmizel. Paní oficírová se kousla do rtu.

Jaká čest býti domácím! Jaká čest!!

A najednou jí vyklouzlo jako mimoděk velitelské a resolutní: „Otřete si nohy, Mužíčku — vidíte přece, že jsou schody natřené!“

Mužíček se zarazil, nadmul tváře, jako by si chtěl odfouknout a povídal Podpěrovi po cestě škodolibě:

„Té jsme zakroutili žaludkem! Že ne?“ A dodal po chvilce:

„Ta ho má na mušce — a teď vidí, taková deputace v nedělním kroji! Hehehe! — Nevídáno, domácí paní — poroučet! —“

Pak už mlčel. Ale slova paní oficírové nadělala mu mžitek před očima, že vystačily až do druhého poschodí ku dveřím páně Maršálkovým.

* * *

A Zuza! Ach ano, Zuza! Jaká to byla žena, jaké srdce, jaká hlava! Nelze ani uvěřiti, že ctihodný cech matron posluhovaček měl ji členem — Zuzu! tu tichou, dobrou Zuzu, mlčenlivou jako uschlý strom, trpělivou jako Job, věrnou, pracovitou Zuzu, která pohybovala se jako mechanickou konstrukcí, která neklevetila a na které nedověděl se nikdo o slabiku, o písmenu více, nežli moudrá hlava její uznala za dobré!

Zuzana sloužila už dobrých deset let panu Maršálkovi. Je to dlouhá lhůta. A sloužila mu poctivě, nosila za ním mošinku jako vycvičený mopslík, nereptala, ba dívala se s klidem každé své nové povinnosti vstříc. Pak sloužila také paní oficírové. S druhého poschodí do prvního vlačela se jako duch — jako dobrý duch, protože nesvár nerozsévala. Z jejích úst nevyšlo nikdy u pana domácího jméno paní oficírové, u paní oficírové nikdy jméno pana domácího.

Bylo právě poledne. Zuzana vracela se od

„lupenu“ s obědem pro pana Maršálka a od „koruny“ s obědem pro paní oficírovou.

Paní oficírová totiž žádným spůsobem si nepřála vidět sousta z „lupenu“, neřku-li sníst, a Zuzana měla přísně rozkázáno, aby nosila pro pana Maršálka oběd v pravé, pro ni pak v levé ruce, by každá mýlka byla zamezena.

A Zuzana ovšem nosila; na ni se mohla paní oficírová spolehnout.

Na všech věžích vyzváněli poledne. Zuzana se modlila v duchu „Anděl Páně,“ hokynář Mužíček před krámkem měl smeknuto. Zdali se chtěl modlit, určitě nevím, ale oči jeho prozrazovaly chtivou žádost vniknouti do tajemství porcelánových šálků, které z kostnatých rukou staré ženy nehybně visely.

A co se Zuzana modlila, přecházejíc přes cestu s jednoho chodníku na druhý, a co se Mužíček na ni žádostivě díval, zahnul za rohem kočár, letící s bujným spřežením dvou anglických koní jako blesk. — Mužíček se zachvěl, smáčkl v ruce sametovou čapku — jeden, dva a stará Zuzana ležela pod koly, která letem po její nebohém, zbědovaném těle přejela. Kočár zmizel rychle jako vítr. Zuzana zůstala ležet, krvácela.

První ovšem, kdo jí ku pomoci spěchal, byl Mužíček. Přelétnuv rychle, ale důkladně obsah porcelánových šálků, jenž rozlitý a rozházený po obou stranách zbědovaného těla Zuzanina v prachu se válel, chopil starou omdlelou ženu zručně kolem pasu a doprovázen velkým shonem lidu, odnesl ji na dvoreček domu páně Maršálkova, kde ji prozatím položil na rohožku u schodů. Velkým hlukem, křikem a povídáním přiváben a z předobědního svého klidu vyrušen, objevil se pan domácí u okna.

Jedním pohledem pochopil situaci. Jeho tvář slabě se zachvěla. Přitáhnuv si župan úžeji k tělu, odloživ dýmku a posadiv si na hlavu čepičku s třapečkem, spěchal dolů, by očividně se přesvědčil o neštěstí své věrné hospodyně.

V prvním poschodí srazil se s paní oficírovou neméně poděšenou a dojatou, nežli on sám.

Podívali se jeden druhému do očí.

„Nebohá žena!“ vyklouzlo panu domácímu jako na omluvu jeho spěchu a paní oficírová zalomila rukama. Po té se vznášela — nelichotím jí, Bůh ví, nikterak — vznášela se rychle, ale tiše před panem domácím po schodech dolů. Byla patrně nad míru rozčilena. Oči jí plály a rty se jí chvěly.

„Chudáku stará!“ povídala dole, nahýbajíc se nad zkrvácenou tváří Zuzany, když zástup se rozstoupil, aby paničce místo připravil.

Mužíček švihnul okem po panu Maršálkovi, jemuž třpytila se na řasách slza a jehož pohled těkal neurčitě a se zvláštním výrazem nevýslovného dojmutí se staré Zuzany na sličnou Samaritánku, která svým batistovým šátečkem, napuštěným příjemnou vůní kolínské vody, jí skráně přátelsky otírala. A Mužíček se zamračil. Ani ho už ta krásná scéna netěšila. Mužíček miloval totiž vášnivě zajímavé, nevšední a zvláště dojemné scény. Pan domácí byl přece jenom hlupáček! Takhle se na brutální, infámní a prostořeké paní oficírové zhlížet! Mužíček byl by z toho dostal psotník.

„Odneste ji ke mně, Mužíčku!“ obrátila uslzenou svoji tvář panička a upřímně si vzdychla.

„Pane domácí, prosím, co ráčíte se svou hospodyní počít?“ opáčil Mužíček, dávaje náležitý přízvuk na každé slovo vůbec a na to „svou“

zvláště, aniž by vyzvání paní oficírové trochu respektoval.

„Hm, — je to těžké," zadumal se pan domácí.

„Neslyšel jste už?" zvolala paní oficírová přísně a patrně pohněvána. „Odneste ji prozatím ke mně! Pak se převeze do nemocnice!" —

„I ta fiflena! Hleďme ji! Pořád poroučet!" Není divu, že Mužíčkovi naskákaly v obličeji skvrny červené a bílé a že celé tělo se mu třáslo vztekem.

„Myslím, že je radno, abychom já i vy, paničko, slušně počkali, až co pan domácí uzná za prospěšné!" odpověděl hrozně jizlivě.

Paní oficírová zbledla a ruka se šátečkem klesla ji málomocně, jakoby zasažena náhlou ranou.

Pan domácí se povážlivě zakabonil.

Jeho hlas se třásl, když pravil hokynářovi: „Poslechněte milostpaní a dopravte Zuzanu do jejího bytu. Chci použít její laskavosti, nežli budu moci sám se o ni postarat."

A pak se na paní oficírovou usmál! Pan domácí se na ni usmál! Ach, usmál tak dobrotivě i rozpačitě, srdečně i prosebně! „Ten tulipán!"

Mužíček rozzuřen chytil Zuzanu do náruče a nepodívav se už na nikoho, pospíchal nahoru. Nepromluvil už ani slova.

Zástup se rozešel, pan domácí vrátil se do druhého patra a paní oficírová neustále ještě po lících bleďounká a s modravými kroužky pod jiskrnýma očima, zaměstnávala se Zuzanou, smrtelně nemocnou. Byli čtyři hodiny, když v drožce dopravil pan domácí Zuzanu do nemocnice. Odtamtud už nevyšla. —

* * *

Uplynuly dva dni. Pan Maršálek v hostinci „u lupena" po dva večery nebyl. Chodil tam ráno

na kávu, v poledne na oběd, ale večer nepřišel. O večeři starala se mu domovnice. Mužíček mna si ruce, tvrdil, že pan domácí bez střevíců a dýmky nemůže si svou večerní siestu představit a s mošinkou sám po ulici — hehehe — bylo by přece jenom trochu divné! A pak Zuzana! Už by to nebyl ani pan Maršálek, kdyby za ním se nešourala hrbatá Zuzana. Mužíček měl radost, neboť byl velký zlomyslník.

Měl teď náramně mnoho myšlenek a jedna z nich stíhala svými špičatými hroty zjev paní oficírové jidášsky, táhnouc za sebou dlouhou smečku důkladně promyšlených a hrozně nelítostných vyhrůžek, které všecky soustředily se v blahé, přeblahé jistotě, že pan domácí musí dostati novou hospodyni. Musí! A ta hospodyňka bude mladounká, pěkná jako míšenské jablíčko, čiperná, svěží — počkejte, milostpaní, odzpívají vašim intrikám! Pak se ráčíte postěhovat! Pak se té vaší zlosti pan domácí jen vysměje! Vy — milostpaní! Ten Mužíček — to byl Vám čertův člověk! A všecko se mu dařilo.

Druhý den zastavil se u něho pan domácí.

„Pane Mužíčku," povídal poněkud zajikavě a stísněně, „chtěl jsem vás prosit — nevíte-li zde na blízku o nějaké řádné ženě k posluze. Máte zde známosti a já jsem teď v hrozných rozpacích."

„K službám, k službám, pane domácí!" odpovídal ochotně hokynář. „I o to se postaráme, račte býti bez starosti! Žen znám — o jé! Pošlu panu domácímu několik na ukázku, zdravých, čistotných a čiperných. K službám — pro pána Boha, jak pak by ne!" Pan domácí byl nápadně smuten. Nevyjasnil ani tvář, když Mužíček vyjmenoval celou litanii jmen rozličných služebných duchů a když mu slíbil, že najisto pošle mu ženské

jako makový květ. Nedlouho po této rozmluvě s panem Maršálkem počaly se dvorem trousiti všelijaké zjevy v šatech kartounových, s bílými zástěrkami, v čepečkách s mašlemi, s límečky u krku a bělostnou punčoškou ve střevíci, zjevy mladé, buclaté, úsměvné jako májové jitro, s malinovými rty, koketním pohledem, zaruměněné s jedním důlkem v bradě a dvěma v lících. Několik jich také paní oficírová zahlédla. A měly skutečně na ni neobyčejný účinek. Paní oficírová sebou trhla několikrát jako v křečích. Pak si přejela rukou čelo bílé a studené a vrátila se do svých pokojů. Měla tu noc neklidné sny. Pořád se jí hemžily bílé zástěrky, červené líce a okrouhlé boky. Měla velmi špatnou noc.

Ten Mužíček! A on spal výtečně, tak výtečně jako na vavřínech. „Pan domácí si už vybral — šelmička! To jeho gusto — hehehe.“ Tomu jeho dobrému gustu se Mužíček ještě ve snu smál. —

Bilo sedm hodin, a poněvadž bylo léto, odbíjela též hodina páně Maršálkova, v kterou nikdy neopomenul se na obzoru svých nájemníků zjeviti.

Mužíček ho už čekal, jsa ukryt v zahrádce za bezem, všecek netrpěliv i dychtiv, předně kterak panu domácímu nová průvodkyně slušet bude a za druhé, co asi vyvede paní oficírová na pavlači. Kdyby jej byl archanděl snad v tu chvíli k poslednímu soudu volal — Mužíček byl by ho neuposlechl. Konečně ozvaly se na schodech kročeje a na pavlači mihla se postava paní oficírové. Opřela se o zábradlí a dívala se s dechem násilně utajeným na schody. Po oba minulé dny stávala zde marně a v očích jásával jí celý chór andělíčků. Dnes vypadala trochu vyděšeně. Na posledním schodě začernala se pečlivě vyleštěná bota pana domácího a v zápětí jejím objevil se on sám, ruce

maje v kapsách, rty pootevřené, však oči sklopené. Jakoby se svého okolí bál. Krok jeho byl nejistý, kývnutí hlavou, kterým klukům hokynářovým děkoval, nucené, a to obligátní jeho: „Pojďte!“ u dveří domovníkových znělo dušeně a nesměle, jako by tušilo, že tmavá červeň, která obličej páně Maršálkův polila, patřila na účet tohoto rozkazu, který ovšem byl mu nevyhnutelným jako všecky ceremonie jeho chůze k „lupenu.“ Touž dobou seskočila se schodů osobička jako z kolovrátku s figurkami. Všecko na ní šustělo, všecko se chvělo, všecko žilo. Od černého střevíce až po vkusný účes rusých, lesklých vlasů, vše bylo na ní příjemné a svěží, spořádané a mladistvé.

Krůčky drobnými tapala za panem domácím. Mužíček roztahoval ústa za bezem až k samým uším, tak velké a křesťanské měl z toho potěšení. Věru lepší průvodkyně nemohl si pan domácí voliti! Vždyť vypadala jako by právě utekla s jeviště! Tak aspoň soudil Mužíček. Co soudila o tom paní oficírová na pavlači, určitě nevím. Ale stala se s ní velká, neslýchaná změna. Paní oficírovou jen do rakve položit. Tak byla zsinalá v tu chvíli, tak nepohnutá a tak sestaralá. Šáteček, který přitiskla si rychle ke rtům, jako by pronikavý výkřik chtěla jím zadržet, nebyl bělejší nad její líce a její čelo. Druhou rukou opírala se křečovitě o zábradlí. Pan domácí váhavě sahal po klobouku a rozpačitě pozdravoval. Zdálo se, že je mu do pláče.

Paní oficírová nehnula ani brvou. Ani s pavlače se nenahnula, ani posluhovačku na podešev neupozornila. Dnes odbylo se vše tiše, tajemně — nutný to následek velkých, nepředvídaných převratův a událostí. Odchod pana domácího byl dnes skoro příšerný. I Mužíček se zachvěl. Za malou chvíli po zmizení páně Maršálkově hnula sebou

paní oficírová. Přejela si několikrát čelo šátečkem, podívala se k nebi a odcházela nejistě, zdlouhavě, krokem klesavým. „Tak tedy hrála milostpaní?“ usmíval se Mužíček. „To byla ta pifka — nic víc? Chtěla ještě pod čepeček a ráčila na to konto už pořádnými lidmi kouty vymetat? Hehehe! — A teď se ráčí postěhovat, ba že ráčí!“ Mužíček otřel si ruce zástěrou. Vypadal v tu chvíli jako Pilát, jenž vydávaje židům Krista, ruce si umyl.

To tichounké, útulné šero v pokojíku paní oficírové! Jak v něm bylo hezky! Jak se to v něm snilo, jak překrásně kouzelné zámky budovalo! Zvláště v jejím salonku. Člověk pozná ihned, že jest to příbytek dámy, která eleganci vkusu obětuje a vkus přirozenou prostotou krášlí. Bylo tam jako v háji. Ticho, stinno, zeleno. Dvě bujné palmy zasláněly okna, nedovolujíce leda nejpříjemnějším paprskům slunečním vniknouti v tajnosti rozkošného salonku. Teď také už ani v salonku není tak smavo a tak klidno! Ozývá se v něm úryvkovitý, křečovitý vzlykot, jenž pustoší rajské dřímání okolního ticha. Paní oficírová pláče. Malé, oblé své ruce vášnivě tiskne k očím a prsa se jí zdvihají a zase klesají, jako by v nich dobojovávala krutý, dosud nerozhodnutý boj. Ubožátko! Vypadá i takhle hezky. Tak skrčena v pohovce blankytné barvy, tak bolem zničena a tak smutňoučká!

Paní oficírová měla též na prstech dva snubní prsteny. Toho snad v domě nikdo nepozoroval, ačkoli jejím rukám velmi dobře slušely. A teď tak opuštěná, osamělá! — Dlouhou dobu trvalo, nežli křečovitý pláč její trochu ulevil. Pak sklonila hlavu do rukou a přemýšlela. Byla velmi zmořena. Na obličeji střídalo se jí a kroužilo mnoho dojmů — pak ustálily se všecky v jednom, a to bylo odhodlání, ustanovení se na něčem jistém,

byla to myšlenka, jež vepsala na její čelo: „Musím!“ Vstala a popošla k pohovce, nad kterou byly umístěny čtyři velké podobizny v rámech bohatě vyřezávaných vždy dvě a dvě. Na prvé nahoře byla paní oficírová asi dvacítiletá, v živůtku slušně vystřiženém, s kouzlem v oku, s nevinným úsměvem na rtech, jemná, spanilá, a na druhé vedle ní důstojník, jehož prošedivělé vousy i vlasy ukazovaly na čtyřicítku ne-li více. Učiněný elegant. Hrdý, s bystrým pohledem, vážným čelem a přísnýma rtoma. Na toho se dívala paní oficírová dlouho. Pak svezla zrak na řadu druhou. Tam už to byla skoro nynější paní oficírová, co z podobizny se usmívala jaksi pyšně, nuceně, v krajkách upjatá, s tlustoučkým oválem, a kulatou bradičkou. Protějškem jejím byl — pan domácí. I podívejme se! On opravdu, náš pan domácí! Ej, ej — Mužíčku! Smál se na podobizně, že by člověka nakazil a z očí dívala se mu svatá spokojenost, dobrota, laskavost i láska a bylo vidět, že se dával fotografovat jako ten nejšťastnější člověk pod nebeským sluncem. Proto on tenkráte tak dlouho, po celých šestnáct měsíců k „lupenu“ nešel. Proto! „A přece šel!“ prolétlo hlavou paní oficírové, která svého času studovala pilně etiketu, byla vychována jako na drátkách, dívala se na svět lorgnetem a nenáviděla z té duše vše, co nebylo aspoň drobátko aristokratické. Chuděrka! Klopýtla. Pan Maršálek byl hotový kmoch. Po půldruhaletém manželství nebylo možno ho udržeti. Mošinka, střevíce, dýmka i pytlík tak dlouho tajené musily na světlo světa a stará, hrbatá Zuzana nastoupila svou každodenní pouť. Nedivme se, že paní oficírová, večer opuštěná, nikým nebavená a svým hrozným myšlenkám úplně zůstavená, kula rozličné plány. Poslední z nich,

skutkem korunovaný, byl ten, že se přestěhovala z bytu svého muže do jiného, vypověděla mu poslušnost s tím dokladem, že nezanechá-li své večerní duchamorné siesty, která jeho, ani jí, jakožto jeho ženy hodna není, pak té bulky, mošinky atd., jest nucena nevrátiti se k němu nikdy víc. Pan Maršálek ji sice dobřil, ale od „lupenu“ neupustil. A tak se stal on panem domácím a paní Maršálková paní oficírovou. Nechtěli povoliti jeden ani druhý. Později na svůj poměr oba uvykli.

Až dnes! Pokud stará Zuzana opatřovala panu Maršálkovi denní jeho potřeby, potud dovedla paní oficírová vzdorovat. Ale teď? děsno! Vždyť pan Maršálek přece její muž! Měla nejsvětější právo něco si od něho přát a něco mu zakázat! Maršálek ji měl kdysi velmi rád! Hýčkával ji, usmíval se na ni, chovaje ji v náruči, byl něžný, laskavý, oddaný. — Až ten „lupen“! Pan Maršálek se sice vůči ní nezměnil, ale celý večer dovedl prožíti v hostinci jako nějaký hejsek, jako člověk, který na světě nic nemá, co by miloval, pro koho šetřil a čemu by se obětoval! Přinášíval jí sice odtamtud pamlsků plné kornouty a sedával pak s ní neunaven třeba až do jedenácté, avšak — Ostatně, ach ano, bývalo přece lépe. Teď vetře se mezi ni a mezi něj ženština — pro Boha, kdo je ta ženština!? Usmívá se jako milostnice, dívá se jako koketa, strojí se jako komorná — oh, věděla předobře paní oficírová, jak bývají hezké komorné nebezpečné! Znova se jí zatočila hlava. Pak se zadívala hluboko a zpytavě do dobráckých očí pana domácího. Ubledlé její líce pozvolnu zase se červenaly a pod řasami blyštěla se jí jiskřička, která v sobě tajila chuť vyšlehnouti v plamen jasný, zářivý!

Na nástěnných hodinách odbíjelo půl osmé. V pokoji už se značně sešeřilo a stíny ploužily

se po kobercích i po stěnách. Zdola někdo přicházel. Paní oficírová kvapně přiskočila k oknu, vedoucímu na pavlač a zahlédla světlý, naškrobený a šustící šat, zahýbající do poschodí druhého. Na čele jí vyvstal pot. S horečnou rychlostí vyběhla ze dveří, zamkla je za sebou, a v patách za kartounovým šatem šuměl její hezký župánek. Setkaly se právě u dveří pana domácího.

„Jdete k panu Maršálkovi?“ tázala se paní oficírová s neutajenou záští a nepřízní. „Ano. Jdu odestlat, přichystat vodu.“ „Vraťte se. Opatřím vše dnes sama.“ Posluhovačka vytřeštila na ni oči. „Pan Maršálek mě však najal.“ „Ticho, ticho — jděte už! Pan Maršálek se také s vámi slušně vypořádá. Dnes vás zde není už potřeba.“

Žena ovšem chtěla ještě všelicos namítati, avšak paní oficírová jí resolutně ukázala prstem na schody. Musela tedy uposlechnout, ačkoliv tak učinila s úsměvem náramně dvojsmyslným. Ten však paní oficírovou ani dost málo nepobouřil.

Paní oficírová stála v ložnici svého muže u okna a zahleděla se ven. Rozčilení, v kterém se ještě prvé nacházela, mizelo, a dech její byl mírný, tichý. Cítila, že jest zde doma. Pan Maršálek, čekaje patrně s mošinkou, dlouho nepřicházel. Paní oficírovou to znespokojovalo. Až po půl desáté! Přede dveřmi zavrzaly boty, klika cvakla a pan Maršálek vešel. Bručel hrozně, ale souvisle zněla jediné slova: „Škoda Zuzany, ta byla na puntík. Takováhle cháska pohodlná!“ Pak si větu už jen dobručíval. Hledal na stole sirky a nenašel jich, následkem čehož monolog stával se ještě řídnějším. Náhle položil mu kdosi na rameno ruku a teplý dech ovanul jeho tvář. Trhl sebou zděšeně.

„Hypolite, to jsem já!“ pravila měkce paní oficírová a přitulila se k němu. „Přišla jsem k tobě,

je mně dole samotné smutno.“ Chvíli panovalo jako ulekané ticho. Pan Maršálek zapomněl dýchati. „Hněváš se?“ zašeptala zase panička, ovinuvši ruce kolem jeho šíje. A pan domácí ji políbil! Ten se jaktěživ nehněval! —

* * *

Druhý den ráno stál Mužíček před svým krámkem a dával lidem dobrýtro.

Z průjezdu vykročil pan domácí a zrovna za ním zašustěl hedvábný šat paní oficírové, přijímající s nejkrásnějším smíchem, při čemž se leskly zuby její jako perličky, nabízené rámě. Šli do kostela obětovat svůj hněv Bohu. Mužíček nevěřil svým očím. Protřel si je sice několikrát, ale nechtěl mizeti. Svatá Panno! To bylo pro něho příliš mnoho najednou! „Ta ještěrka! Ten tulipán!“ —

Když se však Mužíček dopátral všeho až na poslední háček, pevně se ustanovil, že se vystěhuje. „To aby čert bydlel u takové — domácí paní,“ říkával každému, ale neodstěhoval se. Nemůže prý to udělat k vůli — panu domácímu.

Uprchlíci na Nové Rusi.

Román od G. P. Danilevského.

Z ruštiny přel. **Jan Wagner.**

Matice lidu ročník XXI. číslo 5.

(Běžné číslo 125.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1887.

Tiskem Dr. Edvarda Grégra v Praze 1887.

I.

Nevolníci na útěku.

Koncem dubna snažili se dva chodci podél pobřeží Azovského moře proklestiti si cestu stepí po postranních cestičkách. Oba poutníci byli mladí, ale unaveni dlouhou, obtížnou cestou, oděni ošumělým šatem a každý z nich držel v ruce hůl. Noci trávili za stohy obilí, pili ze studní a častěji ještě ze sněhových napolo vyschlých kalužin a jedli, co jim Bůh nadělil, a snažili se, jen aby co možná nejrychleji dostali se ku předu.

Mladší, jenž měl na sobě pravý ráz Malorusa, byl zdlouhavý a netečný a kráčel jen s odporem ku předu. Bázlivě ohlížel se na všechny strany, ulekl se při nejnepatrnějším hluku a uhnul se mnohem dříve, nežli starší spolucestující ze silnice, jakmile spatřil osamělou krčmu neb osamělý vozík na silnici. Starší však kráčel směle, ba dokonce vesele. Oděn byl zelenou kazajkou, na níž měl na šňůrce zavěšený malý klíček, a obnošenými plyšovými kalhotami. Ačkoliv byl rodem Malorus, mluvil přece čistě rusky, neboť býval sluhou v panském domě.

„Nebuď blázen, bratře Charinko," pravil, obrátiv se k mladšímu chodci, „jen neměj žádných starostí. Podívej se, již jsem po páté na útěku

svému pánovi. Co na tom? . . . Poprvé když mne chytili a zpět přivedli, řádně mne spráskali. Náčelník okresu byl prohnaný lišák, u kterého s jediným zlatákem člověk nic nepořídil. Avšak jen se podívej, jaká rozkošná místa zde jsou! U svatého patriarchy! Nemůžeš si ani pomysliti krásnou zem na břehu mořském; nadarmo tě sem, bratříčku, nevedu! Tamější krajina by ušla, kdyby nebylo roboty. Zde možno slyšet množství řečí, zde rozkládá se Don do šířky a pak přijdou města i moře! Jaký to život, krajane! Peněz jest dost a padělaný průvodní list možno vždy koupiti."

Učinil malou pomlčku a potom pokračoval: „Zdejší pánové také se nepodobají našim; jsou to kavalíři, kteří dle toho také s tebou zacházejí. Zde nedostaneš jako na našich panských dvorech za měsíční deputát sušený oves, do kterého by ani pes nekousl, a žitnou mouku s polovicí ječných otrub, asi pud na osobu. Zde dostaneš sůl i slaninu a v době postní řecký olej, zrovna z přístavu. Jez a pracuj, hochu! Jak jsem pravil, jest zde volný život! Chceš-li ženu, můžeš ji mít a to zcela novou. Pětkráte utekl jsem již sem i odtud a pětkráte začal jsem vždy nové milostné pletky. Tak jest to zde zařízeno; můžeš býti spokojen i kdybys byl vybíravým!"

Při těchto slovech mladší lehce vzdychl a šel dále bos. Boty zavěsil si přes ramena a chvílemi utíral si hadrem oči větrem zapálené.

„Proč vzdycháš, Charinko? Věř mně, že všechno vzdychání i naříkání jest hotovým nesmyslem. Víš, kam jdeme? Slyšel jsi někdy o zálivech Azovského moře, o rákosí na Donu? Jsi pošetilý, hochu! Přivedu tě na místo, kde budeš radostí jásat! Jsi-li bos — dostaneš střevíce; jsi-li nahý, obleknou tě; jsi-li hladov, nasytí tě, jsi-li

opilcem — naplní ti celé břicho; miluješ-li ženy — představí ti před oči obrazy zhýralosti, až se ti bude hlava točiti! Toť svoboda, Charitone, pravá svoboda! . . kdož by jí nemiloval? Poprve jsem uprchl bez velkého rozvažování, bratře, ba skoro ze zpupnosti! Tenkráte jsem ještě neznal chevaliera Petilliera, mého prvního pána, jenž měl nedaleko Berďanska step v nájmu a u kterého jsem byl později třikráte v práci. Nevím, co se dále se mnou stalo. Zkrátka utekl jsem, když jsem jako mezek pracoval. Bylo to za pochmurného deštivého dne, kdy jsem zrovna jako nyní kráčel po kamenité cestě. Když však jsem se dostal za Dněpr a když jsem nespatřil více naši panskou Ukrajina, ale jenom step, kde se daleko široko, kam jen oko dohlédlo, rozkládala země jako koberec a supové ve vzduchu se prohánělí — vystoupil jsem unaven a zmořen na mohylu i ohlédl jsem se. Hlava mi šla kolem; dostal jsem závrať před modrou dálkou, před nedozírnou prostorou, před leskem a září, která mne obklopovala. Na této mohyle jsem seděl, bratře Charinko, od rána do večera, vrhl jsem se na zem a plakal jsem radostí; pak jsem povstal a nemohl jsem se do sytosti nadívati. Odtud bylo možno jíti zároveň do všech čtyř úhlů světa jako svobodný muž! . . . . Jen trpělivost; také ty se rozveselíš, až uzříš step. Pravím ti, že to učiněný ráj!

Ach ty má stepi, stepi berďanská . . .
Nudný život — panský život!"

Veselý chodec, vystoupiv se svým soudruhem z hluboké rokle, začal, ačkoliv byl unaven, zpívati jasným hlasem dlouhou dělnickou píseň s refrainem:

„Ať žije svoboda pánům ku postrachu,
smrt všechno vyrovná, pilného i lenocha."

Na to se zasmál a umlkl.

Po malé přestávce, mezitím co vystupovali na návrší, počal znovu:

„Charinko! Tvé příjmení jest Levenčuk?“

„Levenčuk.“

„Až přijdeme na místo, dostaneš jiné jméno. Já jmenuji se Miloroděnko, totiž u nás doma na dvoře, dle jejich sčítání lidu. U stepních dělníků jmenuji se Alexandr Dámský; jméno toto si již neměním a jsem jím znám u všech kavalírů, totiž statkářů. Proto také nepotřebuji více žádného průvodního listu a obejdu se bez něho, ty ho však pro první čas nutně musíš míti. Poslyš, Charko!“

„Co pak, Vasile Ivanoviči?“ tázal se s hlubokým vzdechem nováček.

„Až přijdeme na hranici Nogajské stepi, dej na mne pozor, bratříčku! Přiznám se ti, že nejsem z domu opilcem, ale svoboda mne opíjí; již pětkráte propil jsem v krčmě u holohlavé Hany poslední košili, jako pravý pobuda. Dej na mne pozor, Charinko, jako na své oko a nepřipusť, bych se dostal do proudu; pros, přemlouvej mne, třebas mne svaž, natluc mně před lidmi, vynadej mně nejhorších jmen, jen mi nedávej žádné kořalky. Kdybych tě i prosil a nějakou ránu ti strčil, nedávej mně žádné kořalky, žádných peněz. Již jsme nedaleko hranice; vezmi všechny mé peníze a schovej je . . . Nemohu odolati pokušení, schází mně k tomu sil. Jak jsem pravil, jest tím jedině svoboda vinna!“

Miloroděnko skutečně se zastavil, posadil se na drn, zul jednu botu a vytáhl z ní jakousi tobolku, zabalenou do špinavého hadru, z které

vyňal opatrně tři zamastěné assignáty,*) podíval se na ně s lítostí a podal je svému soudruhovi.

Již neměli daleko do zaslíbené země jihu; tam měli noví přátelé zaměřeno jako od nepamětných dob sta a tisíce podobných ruských uprchlíků, kteří tam táhli puzeni jsouce nepřekonatelným pudem severních tažných ptáků, aby si vyhledali nový způsob výživy a nový život.

Přešli několik řek a byli konečně na hranici nové Rusi, která byla až dosud jen na málo místech vzdělána, kde Miloroděnko svému příteli prorokoval tolik štěstí a bohatství u pánů šlechticů, jakéko dosud ani ve snách neviděl. Hluboké cesty a lesnaté rokliny stávaly se řidšími, kde přenocovali neb hledali ochranu před žhoucími paprsky slunečními, zmizely úplně. Nyní rozložila se před nimi dálná, nedozírná, kvetoucími bylinami pokrytá step. Nikde nebylo viděti vesnic ani dvorů. Jen tu a tam v dálce na obzoru bylo viděti jako tmavé body o samotě stojící chlévy pro ovce s dlouhými tyčemi, na nichž houpaly se otýpky bylin. Často jdouce po pěšince napolo zaniklé, přišli k opuštěné studni, která byla tak hluboká, že oko nemohlo ani dna dohlédnouti. Vozům Čumáků*), které potkávali, hleděli se vyhnouti a přistupovali k jednotlivým oráčům na stepi, zvláště když večer měli rozdělaný oheň. Miloroděnko posadil se k ohni, začal se smíchem rozmluvu, dívaje se dle svého zvyku na dlaně a přehazoval kus žhavého uhlí z ruky do ruky; potom zapálil si dýmku a odpovídal žertovně na dané mu otázky.

---

*) Tak nazývaly se dříve užívané papírové ruble, z nichž šly čtyry na stříbrný rubl.

**) Tak slují vozkové rozvážející sůl od moře.

„Utekli jste pánům?“ byla obyčejná otázka.

„Ano, pánům!“ praví Miloroděnko, váleje se smíchem a vypravuje potupné anekdoty o panské službě. Levenčuk seděl vedle něho mlčky a smutně, nevšímaje si vypravování rozpustilých kousků svého soudruha.

Jednou pravil k němu Miloroděnko s hlubokým vzdechem, když byli v domku o samotě stojícím řádně pohostěni:

„Brzy budeme nedaleko moře a tam teče říčka, která se jmenuje Mrtvá voda. Po svém útěku žil jsem tam ve spolku ženců; přišli jsme právě z práce od jistého statkáře a spatřili jsme hrozný zločin. Dělník z druhého spolku, žnec nebo čert ví co byl, podřízl krk uprchlému nevolníku a starému lokaji, jenž se ubíral k moři s malou dceruškou. Ten zlosyn přepadl starce ve spaní, vzal mu peníze a dal se na útěk. Zavražděný měl prý u sebe jen zcela nepatrnou částku. Dívka dopravila umírajícího otce až k Mrtvé vodě, kde na prahu chatrče klesl k zemi, nemoha udati jméno svého vraha. Sběhli jsme se a dívali se s lítostí na dívku i umírajícího. Měl dlouhé, bílé vousy, jež visely dolů s káry, v které jej vezli do města; jinak byl velmi vyzáblý a holohlavý. Podnes na to s hrůzou vzpomínám. Dívka nemohla udati, z kterého místa uprchli, a kdosi přijal ji k sobě z útrpnosti.“

V druhém místě, kde přenocovali, začal Miloroděnko mluviti o jiných věcech.

„Pověz mně přece, Charko, chtěl jsi se skutečně utopiti, když jsem tě viděl na hrázi a vytáhl tě k sobě?“

Bylo to v noci při posledním přeplavení přes řeku; leželi v křoví divokého hlohu, pohodlně jsouce nataženi u ohně.

Levenčuk neodpovídal. Jeho šedé, veliké a zasmušilé oči pod hustým obočím a černými, kučeravými vlasy pohlížely těžkomyslně na uhasínající uhlí, kdežto tmavohnědé, nestálé a jako kočce se lesknoucí oči Miloroděnkovy zdály se svítiti.

„Vylezl jsem právě z rákosí," pokračoval veselý chlapík se smíchem, „a najednou spatřím na hrázi seděti muže, jenž naříkal, vzdychal, hleděl upřeně před sebe a chytal se za hlavu. Sňal čepici a nohy visely mu dolů . . . . Čekám, co se bude díti. Ty jsi se ustavičně šoupal dále k okraji hráze a trpce jsi naříkal, blázinku! Pak jsi se na chvíli zarazil. Vypravuj mně, bratříčku, jak jsi přišel na myšlénku, utopiti se v panské řece, když ti byla žena rozmačkána?"

„Nuže, budu ti vše vypravovati, příteli," začal Levenčuk. „Pásl jsem ovce naší statkářky a bylo to tam věru dosti nudné. V tom mne dá jednoho dne k sobě zavolati naše milostivá paní. — Charko, chci tě oženiti! — Jak vám libo, milostivá paní, odpověděl jsem. — Vždyť nevíš, kterou ti chci dáti? — Nevím. — Dám ti Varku, dceru Petrikovu; jsi spokojen? — Jak vám libo, pravil jsem a udělalo se mi horko u srdce. Stará Petriková, matka Varky, byla klíčnicí, nedělala však dobrotu a byla z trestu povolána na dvůr. Tam začala svůj zármutek zapíjeti vodkou. Přivedli jsme s ní ihned vše do pořádku a byli jsme zároveň oddáni se šesti jinými páry. Naše statkářka dala tyto svatby odbývati pořadem na podzim před počátkem adventu. Já s Varinkou skoro jsme se ani neznali a až do svatby ani slova jsme spolu nepromluvili; bylo to zcela přirozené, jelikož jsem pásl ovce na stepi a doma jsem byl řídkým hostem: Byli jsme oddáni, posadili nás

ku stolu a pak nás odvedli k manželskému loži . . . .“

Charko se na chvíli odmlčel a pak zase pokračoval:

„Ano, příteli, přiznám se ti, že jsem se styděl podívati se své manželce do očí, třeba že jsme žili spolu přes rok a u jednoho stolu jedli. Již jsem ji velmi miloval a přece jsme na sebe nepromluvili ani jediného láskyplného slova a nepodívali se jeden druhému do očí. Obyčejně jsme mlčeli, aneb mluvili jsme o všedních věcech, při čemž jsme stále hleděli k zemi. Teprv po roce podíval jsem se jí řádně do srdce. Stalo se to takto. Pásl jsem jak obyčejně ovce, když přiběhla ke mně dceruška sousedova. „Kmotře Charko,“ křičela, „kmotře, Varka porodila ti syna!“ — Nevím ani jak mně do večera bylo; konečně jsem ovce napojil a zahnal do chléva, načež jsem běžel do chatrče, která byla plna kadidla, sousedé seděli vážně kolem, kolébka visela se stropu dolů a Varka, ležíc na posteli, kolébala nemluvně. Běžím ke kolébce, z které vzala dítě. „Charitone!“ šeptala slabým hlasem, „zde jest naše dítě!“ — Nyní jsme se podívali přes kolébku na sebe přímo do očí, sklonili jsme se k dítěti a mlčky plačíce políbili jsme je. Od té doby podobali jsme se jiným lidem a radovali jsme se jako oni. Ale nebylo nám popřáno býti šťastnými. Naše statkářka odejela do města a koupila tam mlátící stroj s bubnem z litiny. Stroj byl přivežen a postaven do kolny. Mlátilo se pomocí koňů a ženské odhrabávaly hráběmi slámu. Stroj byl mazán dehtem. Jedenkráte byla také má Varka ustanovena s jinými k práci u stroje, ku které paní vždy sama dohlížela. Než byli koně zapřaženi a paní sešla dolů z panského domu, prováděly ženy všeliké

žerty. Jezdily na koních, válely se a Varka konečně zvolala: „Slyšíte, kde jest nádoba s dehtem? Namažeme si jím boty!“ — „Tam pod kolem,“ bylo jí řečeno. Vlezla pod kolo, namazala si jeden střevíc a chtěla právě mazati druhý. V tom bylo na ni voláno: „Paní, milostivá paní přichází!“ — Chromý strojník, darebák, otočil ze zlomyslnosti kolem, koně zatáhli, kolo dalo se do pohybu a zachytilo Varku za rukáv. Ženy křičely: „Zadržte, zadržte!“ On však křičel na pacholky: „Popožeňte koně, neboť milostivá paní přichází; stojíme zde a nic neděláme!“ — Varka bojíc se křičeti shýbla se ..... Stroj přišel do rychlého pohybu ..... Oh, příteli, hrozné jesti jen na to pomysliti ... Zabědovala a pak bylo slyšeti jen praskání kostí! Zase přišla ke mně dcera sousedova na step a začala na mne volati: „Paseš zde klidně ovce, kmotře, kdežto Varky již není mezi živými!“ — Opustil jsem ovce a běžel na statek. „Kde jest,“ tázal jsem se, „kde?“ — „V panském domě!“ — Běžel jsem tam; ležela na podlaze v čeledníku a naše stará paní se s ní obírala. Než nadarmo! Ruku měla utrženou; z mého drahouška zůstaly jen krvavé cáry ... Bylo to něco hrozného, příteli! Padl jsem bez vědomí k zemi .... polili mne vodou a přivedli zase k sobě. Můj drahoušek byl pochován a mně dali nové šaty. Statkářka nebyla tím skutečně vinna. Když jsem však potkal strojníka a podíval se mu do očí, sklopil je a zařval na mne: „Jdi po svých; co na mne hledíš, zlý pse?“ — Šel jsem do krčmy; náš kočí dal se do pití a platil za všechny, až měli všichni dost. Také strojník dostal zase kuráž. Později přišly mně zlé myšlénky. Na stepi začalo mně býti nevolno. Den za dnem honí se tam člověk v potu tváří, hladov a žízní trápen; voda v ná-

držkách jest teplá a napolo shnilá. I ovce tlačí se dohromady — kdežto člověk jest sám na sebe odkázán! Na nebi křižují se blesky a v roklinách fičí vichr; věru, že by člověk byl schopen spáchati sebevraždu! Pracovati se nechce a co také možno vykonati, když musí člověk ustavičně choditi za ovcemi? Nejvýš možno vyřezati dřevěnou lžíci! Ano, dříve bývalo jiné živobytí! Tehdy jsme se těšili na večer; chýše mi z dálky kynula, vstoupil jsem a na vše jsem zapomněl. Odpočinul jsem si po jejím boku, přitulil jsem se k ní. V chýši bylo vše čisté, seno vonělo, lůžko bylo sněhobílé; ona se smála, šeptala mně láskyplná slova a často den uvítali jsme láskyplnými polibky!"

„Ach příteli," pravil, ponořiv se na chvíli v upomínky, „hrůza mne obchází, když si vzpomenu na minulost .... Co mám více vypravovati? Strojníka jednoho dne nalezli za vsí jako mrtvolu a vlci ohryzli mu již hlavu. Také sám chtěl jsem si vzíti život; chtěl jsem se oběsit, utopit. Lidé měli mne v podezření, tak že byl jsem také u soudu vyslýchán. Již po třetí seděl jsem na hrázi, chtěje učiniti životu svému konec; byl bych se tak dopustil hříšného skutku! Děkuji ti, Vasile Ivanoviči, že jsi mně zachránil tělo a duši!.... Však dosud mne to tíží a pod očima vznáší se mně hrozný obraz. Pořád ji vidím bezrukou, celou rozdrcenou a krví zbrocenou .... Ten pes bídně zahynul. Nezabil jsem ho já, ale jiný tak učinil. V noci se vždy potloukal s lehkými ženštinami. A přece byl jsem v podezření, lidé se mně vyhýbali, byl jsem několikrát vyslýchán a má paní mně hrozila, že mne dá odvésti k vojsku. Vláčel jsem se více mrtev nežli živ. Mnozí z nás utekli během doby, ale já sám k útěku

nemohl jsem se odhodlali. Stále jsem přemýšlel, jak bych vše zařídil, ale nechtělo mne nic napadnouti.“

„Měj strpení, Charinko! Až budeme na místě, zaopatřím ti místo mezi rybáři nebo ženci . . . Můj drahý, nyní nastanou dobré časy. Hm, co mne se týče, já uprchl jsem zcela jinak . . . .“

„Jak, příteli?“ tázal se Levenčuk již klidněji, a cítě se uspokojeným, když se byl potmě, obrátiv se k východu, nahlas pomodlil a položil se vedle dohořívajících oharků.

„Povím ti vše,“ začal Miloroděnko, natáhnuv se za křovím pohodlně na záda; „můj příběh jest kratší. Ty jsi dosud pravým Malorusem, hlupákem, já však byl již tehdáž všemi mastmi mazaný; sloužil jsem za lokaje, uměl jsem se pohybovati a mluvil jsem jako páni, jak se sluší a patří. Přiznávám se, že ženské mne vždy moc lákaly. Ďábel měl mne stále ve svých pazourech. Vypravoval jsem ti, jak jsem poprvé ukázal záda naší vesnici. V ulicích Taganrogu mne chytili a poslali domů, kde mne jak náleží stloukli . . . . Avšak stará moje náruživost zase se objevila . . Ještě před mým útěkem zamilovala se do mne neť pánova . . . . .“

„Ach, bratříčku, co pravíš?“ zvolal Levenčuk poděšeně a vyskočil překvapením ve tmě na nohy.

„Tys pošetilec, bratříčku! Čemu se divíš? Věc jest zcela jednoduchá,“ pokračoval Miloroděnko, pohodlně se protáhnuv; „vždyť jest to jednostejné a jest jen rozdíl leda co se čistoty týče. Nejdříve procházel jsem se před okny naší slečny a pak jsme se vídali v zahradě, kam jsem krasavici nosil sklenici vody nebo slunečník. Věc konečně přišla na jevo, chytli mne a spoutali a pán chtěl mne poslati na jiný statek. Avšak milenka

má osvobodila mne pomocí komorné ze skladiště, kde jsem byl zavřen. Jeli jsme pak k její matce, která žila u příbuzné generálky. Tu se odehrály hrozné výstupy; staří řvali, byla odbývána velká porada s rozličnými pány a úřadníky a konečně usnešeno, abychom byli skutečně oddáni; také mně slíbili, že mně vymohou svobodu. Ale můj pán nechtěl o tom ani slyšet. „Nepropustím ho na svobodu," pravil, „poněvadž zhanobil naši rodinu a net at stane se mou nevolnicí, chce-li se dáti mermomocí oddat." — Tak nebyli jsme z počátku oddáni, ale žili jsme v divokém manželství, ne sice vesele, ale obstojně. Chodili jsme spolu na pouť, nosil jsem městské šaty a rukavičky, kouřil jsem z dýmky před pány a dostal jsem dokonce i frak! Tu však začala má urozená přítelkyně býti žárlivou a tu dali jsme se opilým popem oddat. Než po roce nabažil jsem se lásky i žárlivosti své ženy a začal jsem přemýšleti. Pravda, že jsem spával na měkkých poduškách a že jsem dobře žil; náš Seruška, s kterým jsem dříve hrával v kostky, posluhoval nám u stolu. Volával jsem na něho: „Slyšíš, dýmku sem!" a on pospíchal vykonati můj rozkaz; jen v předsíni učinil někdy po mně neslušný posuněk! — Bydleli jsme v pěkném domě na nejzazším konci města. Často chodil jsem do hospod, pil s měšťáky i sedláky a peněz měl jsem vždy dost. Kouřil jsem nejjemnější tabák, hrál s úřadníky preferanc a sedával po celé dni v županu. Ona líbala mne ustavičně a mořila svou žárlivostí. „Tys miloval dříve naši Matrenu a také s Parašou byl jsi blíže znám. Či ne? Jen se přiznej!" pravila, „přiznej se!" — Takto mučila mne ustavičně a plakala. I stala se mně tak protivnou, že jsem jí časem natloukl. Několik řádných lidí, prohnaných to

měšťáků, radilo mně, abych ji okradl a utekl. Neokradl jsem ji, ale zmrskal několikráte v ložnici karabáčem. Jak jsem pravil, zprotivila se mně a takt vláčel jsem ji za vlasy . . . . V tom dostal jsem právě z Taganrogu psaníčko od jisté krasavice, která pracovala v módním závodu a s kterou jsem se při prvním útěku byl seznámil. Nyní lákala mne zase svoboda. Ach, myslil jsem si, čert vezmi prachové podušky a chutné omáčky, pohodlí i panské živobytí! Stal jsem se hrozně mrzutým, a následkem tohož bylo mé ženě velmi mnoho snášeti. Konečně druhého roku jsem skutečně utekl a více jsem jí nespatřil!"

„Co se s ní stalo, kmotříčku?"

„Slyšel jsem, že brzy na to zemřela; jest tomu již dávno, neboť již čtyři roky jsem vdovcem. Vrátil jsem se k pánovi, ale nesnášeli jsme se, protože jsem ho příliš mnoho zlobil. Utekl jsem zase, poslali za mnou zatykač, opět mne chytili a dopravili k pánovi zpět; tehdáž byla má žena již pod zemí. Sousedé mu radili, aby mne pustil na svobodu. Neučinil tak a já, přítelinku, přivyknuv až příliš volnému životu nemohl jsem býti více služebníkem. Od té doby jsem již po čtyři roky pravým tulákem. Dětí jsem neměl a zcela přirozeno, že rodina mé manželky stydí se o mně učiniti zmínky. Také sám na ně s hrůzou myslím, neboť to byli skutečně zlí a odporní lidé, bratříčku! Než nyní mám jiný životní úkol; chci zbohatnouti a ukázati jim, jaký jsem chlapík! Jelikož jsem byl nevolníkem, nesměli jsme se dáti oddáti. Pán nepropustil mne na svobodu a tak jsem byl v pásti. Dovedl jsem si však opatřiti oddávací listinu. Nyní jim ukážu, že jich nepotřebuji! Zbohatnouti musím! Krajina jest k tomu

způsobilá a nesmějí se jen ruce složiti do klína; zde možno nahrabati peněz lopatou . . .“

Za podobného hovoru usnuli oba uprchlíci. Levenčukovi zdálo se ustavičně, jakoby něco po stepi hučelo, jakoby přivázaný kůň se byl utrhl a utíkal supaje temnou nocí. Jednou otevřel oči a zrovna nad hlavou prostírala se mu tmavá, hvězdami posetá obloha.

Hlas nějakého ptáka ozýval se žalostně v dálce; kobylky cvrčíce prohánělý se vzduchem. Byl velice smuten, oči ho pálily a spánky mu bušily. Upomínka na příbuzné ve vzdáleném domovu a na úplně cizou krajinu sevřela mu poděšené srdce.

Ráno probudil je zpěv skřivana a ostatních opeřenců stepi, která leskla se pod těžkými kapkami ranní rosy. Na levo táhly se zelené svahy hor a na pravo modrala se jako moře step, která se zdánlivě zvyšovala. Nebyly to již tiché a jednotvárné kraje Ukrajiny, ale měly zcela jiný ráz.

„Vidíš tuto krajinu?“ tázal se Miloroděnko; „zde jsem se často prohánĕl! Nyní ztrávil jsem dva roky v Moskvě a od té doby vše se zde velmi změnilo. Tamhle nad údolím vypíná se malý statek, jest tam založena zahrádka, v letu jest vykopán rybník, větrné mlýny pracují a bude otevřen panský dům. Přede dvěma roky byla zde pouhá step, nyní však jsou zde silnice. Zde bydleli Záporožci; toť náš majetek, naši předkové se sem přistěhovali a pevně se zde usadili. Nyní jsem také my zde svobodnými muži . . .“

Naši poutníci minuvše několik napolo spustlých kozáckých vesnic, v nichž nyní na prahu podzemních chatrčí seděli kosoocí Nogajci, dostali se konečně na území novoruských osad a večer stáli u pověstné krčmy na hranici, „U holohlavé Hany“, která byla Miloroděnkovi hrůzou. V krčmě i okolo

ní bylo množství lidí. Byly zde vozy s nákladem, voli se pásli a velbloudi kráčeli vážně k napajedlu. Tataři v beraních čepicích jezdili rychle kolem. Dvéře nálevny byly dokořán otevřeny a bylo slyšet píšťalu a dvoje housle; hudebníky byli slepí žebráci, z nichž nejstarší zpíval národní písně. Miloroděnko zavedl svého přítele do hospody, zaklepal židovskému bradatému krčmářovi na ramena a zvolal: „Toť holohlavá Hana!“ Brzy našel několik starých známých, k nimž přistoupil.

„Vysoce ctění a vysoce urození přátelé!“ oslovil je, „obejměte mne, jmenuji se Alexandr Dámský a jsem zase mezi vámi. Darebáku, vodku sem!“

„Ach, Dámský, tys zase zde?“ zněly hlasy a jeho přátelé, stálí hosté v krčmě, obrovské to postavy, obklopili jej. „Kdes byl? odkud přicházíš?“

„Z Kijeva, antikristové, z Kijeva; také v Moskvě jsem byl, drahouškové! Dost jsem si vydělal, ale vše jsem zase utratil! Nejsou snad mezi vámi žádní vyzvědači? Kdo se mne dotkne, seznámí se s mým nožem! . . . Žíti a nechati žíti, toť mým heslem! . . . Nyní jsem svobodným mužem. Chtěl jsem s pánem uzavříti mír, on však ho zpečetil dvěma sty ran. Pak jsem uprchl.“

Miloroděnko popustil nyní úplně uzdu svým vášním. Charko, jsa věren napomenutí svého přítele, nechtěl mu z počátku dáti peněz. Avšak Alexandr Dámský, jsa již rozjařen, byl nyní zcela změněný. Z mírného a tichého muže stalo se dravé zvíře; nosní dírky měl napuchlé a obličej bledý. Pískal, skákal, kopal svého přítele a křičel:

„Hurrá, svoboda! Budeme svobodni!“

„Ach, ty maloruský pasáku vepřů!“ volal k Levenčukovi. „Slyšte, dobří lidé, on mně nechce dáti peněz!“

A z čista jasna, ani slova nepromluviv začal svého soudruha poličkovati, kopati do zad i dobřicha. S lesknoucíma se očima, skřípajícími zuby a supě zuřivostí vzal Charkovi hrozně stlučenému a úplně zděšenému všechny peníze a pitka začala znova.

Levenčuk čekal dva dni, konečně vyprosil si u žida kus chleba a šel, kam ho nohy nesly. Nikdo se nedivil jeho smutnému dobrodružství a jako nováček utržil si ještě trochu posměchu.

Ani se dále neptaje, připojil se k zástupu ženců a radoval se, že se ho na nic neptají a nechávají ho na pokoji. Nejprve sloužil asi týden u osadníka, pak odkázali jej k statkáři, plukovníku Pančukovskému.

Levenčuk kráčel udanou cestou a nalezl brzy u Mrtvé vody uprostřed stepi nový, z cihel vystavený dům Pančukovského. Dům byl vysokou zdí obehnán; po straně byla rovněž z cihel vystavená stáj pro ovce, pokrytá železným plechem. Jak na první pohled možno poznati, byl celý dvůr nově vystaven a podobal se spíše irské neb anglo-irské farmě, než ukrajinskému statku na Dněpru. Levenčuk šel přímo k panským vratům, kde již několik jiných dělníků čekalo. Brzy na to vystoupil mladý ještě pán s rusým knírem, oblečený jako švihák.

„Buďte mně vítáni, děti!“ oslovil je přímo a s vojenskou vážností. „Kolik jest vás?“

„Šedesát, vaše blahorodí.“

„Většinou lidé našeho pohlaví?“ tázal se plukovník, šelmovsky se usmívaje.

„Ano.“

Plukovník, jenž každého ujišťoval, že pravý hospodář, aby dovedl rozkazovati, má se naučiti

dříve přísně poslouchati, dovedl své dělníky do jisté míry ovládati.

„Nuže, milí hoši, dnes jste mými hosty, ale zítra se bude seno dělat za řekou; kteří nemají průvodních listů, ti dostanou denně půl papírového ruble a kdo má průvodní list, dostane půl stříbrného ruble. Nyní jděte do kanceláře, kde každý z vás dostane skleničku vodky a pak hajdy mlátit do stodoly!“

„Posloucháme!“ volali všichni, odcházejíce do kanceláře a chválíce přímost i dobrotu rozumného pána.

Levenčuk dal se zapsati na jeden měsíc. Jsa rozčilen a zmaten novým způsobem života, stál ani nevěda jak, s cepem v ruce ve stodole, tloukl do snopů, podíval se náhodou stranou a ulekl se, spatřiv — Miloroděnka! Ani svým očím nevěřil. Jeho soudruh s cesty stál zde v roztrhané žebrácké kazajce s bledým a zapadlým obličejem, napuchlýma očima, ten, jejž byl před týdnem zanechal v krčmě u holohlavé Hany, a mlátil rovněž jako on obilí. Za přestávky snažil se mu Charko přiblížiti a dívaje se na něho napolo se smíchem a napolo úzkostlivě, šeptal:

„Jste také zde, kmotříčku?“

„Ovšem,“ odpověděl tento se vzdechem, obraceje kalné a od pití opuchlé oči do zadu a kývaje hlavou. Bylo totiž odtamtud slyšeti bolestné výkřiky a šlehání knutou. Při tom bylo slyšeti, jak plukovník hlasitě počítá rány a v mezerách buď poučuje nebo haní a časem prohodí nějaký žert. —

„Co to znamená, kmotříčku?“ tázal se Levenčuk silně poděšen.

„Jeden ze soudruhů dostává výprask; jak vidíš, já jsem střízliv, on však již záhy z rána se

opil a učinil pánovi hrubost; také nemůže se snésti se správcem . . . .“

„Tedy také zde bijou, kmotříčku? Tak jsou zde svobodni?“

„Bohužel, že i zde panuje tento zvyk. Nebyl jsem už dlouho v této krajině. Ale to nevadí. Plukovník jest dobrý muž a proč by tedy nevyplatil nějakého blázna? Horší by bylo, kdyby ho udali policii, neboť jest to uprchlík jako my!“

„Kolik se vám platí?“ tázal se Levenčuk.

„Deset kopejek.“

„Proč tak málo?“

„Přišel jsem v polovici týdne a musel jsem si ještě kazajku vyprositi. Co jsem měl dělat? Nyní jsou zde pro uprchlíky zvláštní zařízení! Však já přivedu vše zase brzy do pořádku!“

„Kmotříčku, sliboval jste mně med i slaninu! Kde jsou nyní ty hory a místa, kde jest všeho hojnost, kde svoboda bydlí a chodí mezi lidi! Jest zde robota jako u nás!“

„Ach, buď jen trpělivým! Dočkej času! Okusil jsi již boršče*) se slaninou a čerstvým jesetrem? Tato ryba chytá se odtud nedaleko! He?“

„Okusil jsem ho.“

„Jest dobrý, co?“

„Což o to! Ryba jest dobrá, ale práce těžká. Doma tak záhy se nevstává a nechodí se tak pozdě spat. Zde jest vše velmi přísné a než se naděješ, jsi vyhnán; ryba by již ušla . . .“

„Tak jest, holoubku! Ale poslyš! Po kocovině musím se trochu posílit. Přepusť mně dnes svou porci vodky, budu ti za to vděčným . . . . zítra však nechci ani jediné kapky! Piju pouze, abych zasvětil nově nabytou svobodu! Odpusť mi,

*) Národní ruská polévka z řepy.

že jsem tě v krčmě stloukl; jak řečeno, cítil jsem se volným, popustil jsem uzdu své vášni a ďábel měl mne zase ve svých pazourech!“

Charinko zřekl se porce vodky a Miloroděnko byl zase v dobré míře, třebas až do večera oháněl se cepem a nikoho svými žerty neobtěžoval. Dnové nepozorovaně ubíhali. Všichni dělníci plukovníkovi, asi dvě stě mužů, byli samí uprchlíci, často se střídali a také počet jejich časem se menšil. Někteří byli přijati do stálé práce, na rok i více, při čemž pán dával se v šanc značné ztrátě, když policie uprchlíka stíhala.

Žili ve vlastních domcích a chatrčích. Lid tento při svých čistých, nezkažených mravech neznal při práci žádné hádky a neposlušnosti. Vše šlo jako na drátku, jako při cvičení nováčků pod dozorem přísného velitele. Dělníci letního času trávili noci pod širým nebem v roklině, neb schovali se do ovčích stájí a stodol. Policejní úředník, který byl hezky draho podplacen, zcela přirozeně nikdy sem výlet neučinil. A přece žili tito lidé v ustavičném strachu a rozčilení. Stále měli na očích přepadení, okovy, nucený postrk, lhostejný jim domov a dvojnásobnou práci.

V sobotu byl den výplaty a neděle náležela jim. Mnozí pracovali i tohoto dne za poloviční mzdu, jiní navštěvovali blízké i vzdálené krčmy a častovali ženštiny rovněž uprchlé.

„Ano, děti, máte dosti příčin ku spokojenosti,“ pravil uprchlý obr s obličejem od neštovic zohyzděným a v červené košili; „plukovník soptí sice hned plamen a oheň, ale za to dovede nám nakloniti úřady! Dříve jsem byl v práci u Němce za Mrtvou vodou. Tam ustavičně se říkalo: „Slyšte, ozývá se zvonek!“ Němec přiběhl a křičel z plných plic: „Tuláci ať jdou do pole!“ Rychle to šlo do

skrýší a do příkopů, ale policejní úředník byl již za námi a dal nás svázat . . . S těží nás Němec vykoupil; zaplatil prý padesát dukátů. Pán na Vorksle, u kterého jsem sloužil za kočího, nebyl by se k vůli nám dal vykořistit!"

„Věru nevím," pravil Miloroděnko, pokuřuje si z dýmky, „proč by nás úředníci vyhledávali, když by pánové nechtěli nás vykoupiti! Něco jiného jest to se psy, kteří mohou již lidi vyčenichati, majíli k tomu dosti chuti. Zdají se míti k tomu zvláštní ostrovtip."

Vše se smálo.

„Jak to? Vypravuj . . ."

„Toť zcela jednoduché. Bylo to jednou, ne zde v zemi svobody, ale v naší zemi ruské, kde v jistém okresu byl soudce, výtečný, dobrý a ještě mladý muž; jeho manželka byla pověstnou krasavicí. Okresní soudce dostal jednoho dne návštěvu; sjelo se k němu z blízka i daleka mnoho hostí, hlavně šlechticů. Ve zmatku, který nastal při odjezdu, ztratili se dva nejlepší psi; soudce byl totiž náruživým lovcem. „Kdo je ukradl?" zněla otázka. — „Ten kousek vyvedl mi některý z mých hostí." — „Krásti není právě šlechtickou ctností!" podotkla manželka soudcova. Aniž se dlouho rozmýšlela, rozkázala svým lidem stopovati psy do sousední gubernie, kázala zapřáhnouti kočár, vstoupila do něho a odjela. Dovedla dostati na svou stranu náčelníka okresu a jeli na statek pána, který, zkrátka řečeno, psy ukradl; ona zůstala ve vesnici, ale náčelník šel k němu a nalezl psy skutečně pod manželskou postelí v ložnici, kde je měl statkář uschované ze strachu před pronásledováním. Paní soudcová vzala psy k sobě do kočáru, poděkovala náčelníku a odjela. Tak

tomu jest .... Podobné soudcové daleko široko aby pohledal!“

První neděle nacházel se Levenčuk náhodou nedaleko zámožné vesnice na břehu mořském a sice na dvoře jistého rybáře, jenž měl domek na písčitém výběžku a slavil právě svatbu. On i otec nevěstin, tesař, byli uprchlí nevolníci. Levenčuk nevěřil svým očím. Nevěsta a její přítelkyně, svobodné selské dívky, seděly zde v drahých šatech s moderním střihem. K oddavkám šla nevěsta v hedbávných šatech, majíc na hlavě samet. Při hostině přišlo na stůl zadělávané ovoce z Taganrogu; potulní hudebníci hráli polku a čtverylku dle melodií z nejnovějších oper od Verdiho, které sem byly poslány přímo z Toskány a Oděsy.

„Ach, tihle jsou svobodní, třebas byli dělníky,“ šeptal Miloroděnko okouzlenému Levenčukovi, když tlačili se zástupem, aby spatřili snoubence; „podívej se, dívky mají rukavice a také ženich má dokonce rukavičky! .. To není žádná dívka z Chochlandie*), kde každá dívka zapáchá kozlovinou.“

Hovořili na prahu na volném vzduchu a mimovolně vynořily se před nimi minulé obrazy.

„V naší vesnici u Tambova,“ vypravoval starý, hubený a sešlý muž svým zbožným posluchačům, „náš generál měl velmi špatný zvyk. Když jsi mu něco podal, jako na příklad zaprášenou dýmku nebo vodu, která nebyla úplně čerstva, hodil ti všechno, sklenici dýmku, i talíř do obličeje. Nejednou měl jsem tak zkrvácenou tvář, že jsem se styděl lidem se ukázati.“

---

*) Chochlandie = Malá Rus. Chochol přezdívá Velkorus Malorusovi.

„Jakmile přijde svoboda, přestanou průvodní listy," tvrdil druhý.

„V Nachičevanu již se každému nabízejí ku koupi," volal třetí; „svoboda musí tedy býti zde co nevidět."

„Ach, bratří!" pravil vysoký chasník v nankýnové vestě a rovněž takovém kabátu, který si byl koupil ve vetešnickém krámě židovském, „když jsem se již chystal k útěku, naše milostivá paní zdála se roztávati jako sníh na jaře, a dávala nejstarším při práci čaj a nám vodku. Než nadarmo; dnes máme sice robotu, ale zůstaneme zde!"

Zatím hudebníci se napili a spustili nyní veselou. Opilý kuchař ze sousedstva vykračoval si zde pyšně, když byl dříve celou ctihodnou společnost nakrmil, jako nějaký statkář, kouře z dýmky s dlouhým troubelem a posléze uložil se na trávník v celé své délce:

„Mesdames, mesdames! Permettez! Polku!" zvolal někdo, uchopiv panskou tukem se lesknoucí za ruku a tlače se s ní skrze zástup. Hlasitý smích byl na to odpovědí. Levenčuk se ohlédl a spatřil — Miloroděnka.

„Ty mluvíš také cizím jazykem?"

„Ovšem! Naučil jsem se jemu od své ženy."

Ještě dlouho tančilo se mezi vrbami. Měsíc osvěcoval dvůr chatrče i střechy blízké vesnice. Tanečníci procházeli se v párech a dívky se smály.

Miloroděnko utřel si pot s čela, přetančiv polku. — Pozdě v noci sešel se se svým kamarádem.

„Pořád věsíš hlavu? Což stále ještě myslíš na svou Varku?" tázal se poněkud drsně zasmušilého Levenčuka; „podívej se, jak jsou všichni

veseli a ty se pořád ještě trápíš k vůli mrtvé ženě!“

„Ne zrovna proto, ale jest mně neobyčejně teskno.“

„Podívej se jenom na nevěstu, jaká jest to hezká osoba! Jestli chceš, také ti jednu namluvím,“ pravil Miloroděnko, „zde třeba jen pokynu.“

„Ne, nudím se — nic mne netěší. Jest mně nějak teskno.“

„Nebuď dětinským, příteli; pojď a polibme se.“ —

Přátelé se objali a políbili.

„Pracujme, abychom zbohatli, neboť kdo jest bohatým, jest i svobodným.“

„Ano, třeba přiložiti ruce k dílu,“ pravil Levenčuk.

„Děkuji ti za přátelství,“ pravil Miloroděnko, jakož i za odstouplou porci vodky; nikdy na to nezapomenu, Charinko! Sejdeme-li se zase, pak ti to jistě oplatím. Nyní však uposlechni mé rady a jdi na Don do zálivu, k moři!“

„Proč?“

„Tam seženeš rychle peníze, jelikož se tam nyní dopravuje podloudnické zboží!“

„Ne, chci se dříve zde poohlédnout . . . Tys smělejší nežli já . . . všude se hodíš . . . .“

„Nu, dělej jak chceš; za vodku ti ještě jednou děkuji a dobře to mám zapsáno. A nyní, bratříčku, s Bohem! Kamarádi mne volají, neboť rybolov na Donu počíná. Jest mně nevolno, když vedu tichý život a brzy mne to omrzí. Potřebuji úplnou svobodu. Kde jest největší nebezpečí, tam se dá také mnoho vydělati. Jest také již svrchovaný čas mysliti na stará kolena, vyhledati si doupě a jako sysel nebo křeček uschrániti si nějaké

zrníčko na zimu .... Nadarmo jsem pro vždy neopustil svou vlast, pána a příbuzné. Nyní chci býti usedlým; koupím si pak kus pole a budu vzdělávati vlastní půdu.“

II.

Osadníci vyššího druhu.

Uplynuly tři roky.

Máj leskl se po stepi v celé své nádheře. Po odlehlé, spustlé a prázdné silnici mezi Dněprem a Melitopolí rychle jel v lehkém kočárku, v němž byli zapřaženi čtyři koně, pohodlně a vesele muž v nejlepších letech.

V širokém slaměném klobouku na řídkých vlasech, s malou kozí bradou a v elegantním bílém kabátu podobal se měšťákovi, obchodnímu jednateli nebo statkáři. Podíval se zběžně na krajinu kolem něho se rozkládající. Jaká to divočina! Tatarská step táhla se na pravo i na levo, jen málo kdy zvyšujíc se v pahorkatinu a přecházela pak ve světlé moře s vysušenou slunečním žárem travou, rákosím a písčinami. Mezi nízkou travou bylo viděti malé, tmavé a jasně žluté kvítky, v podobě křížků, kalichů, zvonečků a hvězdiček a místy byla značná část stepi jimi na žluto zbarvena. Ať se podíval kamkoli, všude spatřil na obzoru jen pole a pahrbky, jakož i lehounké, modře se lesknoucí obláčky. Tu a tam vynořovaly se ve velké dálce jednotlivé ovčí stáje, z nichž na osamělého chodce vyřítí se vždy hejno ovčáckých psů, běží po stepi a snaží se ho dohoniti. Avšak vzdálenost

jest tak veliká, že brzy se zastaví a se svěšeným chundelatým ocasem se vracejí. Nesčíslní, bíle kropenatí dropové kráčejí po divoké, dosud pluhem netknuté pusté rovině. Supové vznášejí se v povětří. Pestří, flegmatičtí čápové lenivě uhýbají se ze silnice, takže se jich kola povozu skorem dotýkají, a ze všech stran jest slyšeti věčný šum a vzdychání stepi.

„Samuse, zdá se mně, že jede někdo proti nám?“ tázal se pán, jenž za zády starého kočího s doutníkem v ruce mrzutě se skláněl. Šedý kočí přiložil ruku k očím a podíval se kolem sebe.

„Bůh ví, co jest to! Snad nějaký osadník ve vozíku nebo několik krav. Zde v stepi nelze ničeho rozeznati.“

Brzy však spatřil cestující skutečně na obzoru známý, zelený, na železných osách spočívající kočárek a v něm cestujícího i kočího. Kočárek se zastavil a cestující zdáli se něco opravovati.

„Zlomilo se něco?“ tázal se pán v bryčce.

„Jen šroub na ose se uvolnil.“

Cestující dali se spolu do rozmluvy a osadník se tázal:

„S kým mám čest mluviti?“

„Jsem bývalý gardový plukovník Vladimír Alexějič Pančukovský. Kdo jste vy, pane?“

Osadník sňal beranici a odpověděl se smíchem s náležitou ruskou výslovností:

„Osadník Bogdan Bogdanovič Schulzwein z Ořechova, z osady Graubündten, je-li vám známa. Nyní přicházím z krajiny od Rostova.“

„Těším se, že jsem se s vámi seznámil! Není vám libo? Jest to pravé havanna, Bogdane Bogdanoviči.“

„Děkuji, jsem šňupákem! Velmi vonný to šňupeček! Vyrábíme ho v naší osadě.“

„Co nového u moře? Jak si stojí obilí?“

„Pšenice jde slabě na odbyt, lněné semeno má pevnou cenu, lůj stoupá, málo nákladních lodí, obchody váznou...“

„Ach, toť není příliš potěšitelné!“

Cestující posadili se na drn a byl podán zákusek. Kočové se také seznámili, zapálili si dýmky a volně se bavili.

„Kam jste vlastně cestoval?“ tázal se ledabylo Pančukovský, ani se nepodívav na jednoduchého, trochu špinavě ošaceného společníka a toče si rusé kníry. Vypadal následkem cesty unavený a vysílený, kdežto jeho společník, již obstárlý muž s plnou, zčervenalou tváří měl pleť lesknoucí se jako mléko krav, které ho živily. Jeho flanelová kazajka měla čistou tabákovou barvu, modrá vesta byla plna skvrn, kalhoty stejné barvy byly ve vysokých kupeckých botách a zapáchaly dehtem.

„Za záležitostmi, pane plukovníku; jak známo, nemáme ani chvilky času prázdného: buď si mneme doma ruce, nebo natíráme osy vašich kočárků na zemských silnicích.“

„Čím se zabýváte?“ tázal se s větší ještě nedbalostí plukovník. „Myslím, že vedete obchod se vším, i zemčaty...“

„Ovšem, ovšem!... Vždyť jsme lid, který se zabývá obchodem.“

„Prodáváte tedy ovoce, lůj i tabák?“...

„Já vedu obchod se vším! Ano, se vším, pane!“

Osadník povstal, aby pomohl kočímu přepřáhnouti koně. Plukovník ležel na trávníku a pozoroval s úsměvem Němce, jenž dále kráčel, díval se na jeho cvočkami podbité podešve a myslil si:

„Pravé stádo ovcí! Zajisté že oženil se v sedmnácti letech a jeho žena nyní bezpochyby podobá

se ovci, jí krocany s medem a i ve spaní plete punčochy.“

„Povězte mně, jaký vlastně jest váš obchod?“ tázal se opět se smíchem osadníka.

„Chcete to vědět? S radostí, hned se toho dovíte. Před nedávnem koupil jsem statek nedaleko Nikolajeva na blízku statků vévody Anhalt-Cöthenského. Pak odejel jsem na Don, bych najal step za pastviště pro ovce; nešlo to a musím čekati, až bude seno posečeno. Bude-li nyní vhodná chvíle, pojedu na dražbu do Nikolajeva, abych tam koupil naše dřívější batterie, totiž různé haraburdí ze sebastopolských batterií, prkna, trámy a snad i surové železo. Já vedu obchod se vším, co mně do ruky přijde. Ničím nepohrdám a neztrácím nikdy drahocenného času, jakž jinak ani v obchodě nejde. Znáte naše přísloví: Zítra, zítra, jen ne dneska.“

„Říkají všichni leniví lidé! Znám to! Ale povězte mně, k čemu potřebujete step na Donu? Vždyť máte vlastní půdu? Odpusťte, snad jsem se přeslechl...“

„Má vlastní půda, má vlastní zem leží u Graubündten i v jiných okresích, avšak nám osadníkům země tato nestačí a nedivte se tomu. Naši lidé hledají půdu na Krymu a také na Amur odebrali se naši vyslanci, by tam poměry vyšetřili, zdali se půda hodí k osídlení. V době sucha musíme část svých ovcí přes léto dáti do stepí na Donu.“

„Mnoholi ovcí máte?“ tázal se Pančukovský, kroutě si kníry a zívaje díval se na rudou tvář osadníkovu. „Nepřejete si másla nebo salámu? Zde jest chléb! Já jsem cestou velmi unaven; zde máte nůž! Jsem také velmi zaneprázdněn, neboť ustavičně provádím nějaké stavby...“

„Děkuji," odpověděl osadník, odhrnuje si s čela poněkud prošedivělé rusé kučery a chápaje se másla: „Ovcí mám dost... oh, úplně dost..."

„Mnoholi?"

„Sedmdesát pět tisíc na různých místech."

Pančukovský podepřel se loktem a posadil se.

„Jak? Co? Mnoholi? Neslyšel jsem dobře!" pravil koktaje jako nezapomenutelný Manilov, když překvapen byl podivným zaměstknáním Čičikova, jenž kupoval mrtvé duše.*)

„Sedmdesát pět tisíc merinos!" odpověděl ještě jednou hrabaje se v pytli, v němž měl zásoby potravin. „Skutečně, pane, zde v zemi to není zvláštní, ba skoro nudné; v Německu jest přece vše lepší... Zde jsme cizinci..."

Pančukovský zatajil dech a v mozku jeho míhala se jediná myšlénka: „Má-li sedmdesát pět tisíc merinos, mnoholi má asi důchodů? Špatně-li počítám, dostane po stříbrném rubli za kus, což činí dohromady 75.000 stříbrných rublů, aneb 350.000 assignátů, tedy málem půl millionu!"

Prohlížel si osadníka od hlavy k patě a divil se, že takový špinavý člověk může míti tak obrovské jmění.

„Nežertujete?" tázal se dále.

Osadník se zasmál a ukázal zase bílé zuby, které upomínaly na krávy a jež bylo až k uším viděti.

„Ne, nikterak nežertuji!"

Pančukovský, jenž k vůli výdělku odebral se z Petrohradu na step, opustil jedině k vůli užitku svět módy, elegantní kamarády, operu, Něvský

*) Čičikov jest hrdinou N. Gogolova románu „Mrtvé duše", jenž vyniká svou originálností. Duše znamená zde nevolníka.

prospekt*), francouzskou veselohru a všechno možné pohodlí, mimoděk si vzdychl, přiblížil se ku svému společníku, jenž točil zamaštěnou beranicí v rukou, a pravil, podávaje mu ruku:

„Velice mne těší, že jsem se s vámi seznámil. Jsme oba Kolumbové a Kortezové svého druhu, ale lépe řečeno tuláci a uprchlíci z vlasti a to jedině k vůli užitku. Kolonisujeme divokou a na lid chudou zem. V rodné zemi tam na severu bylo nám příliš úzko a proto jsme uprchli sem. Není-liž pravda?“

Osadník pomalu se protáhl.

„Eh, k čemu mnoho mluviti. Ať si říká kdo chce co chce, vy Němců potřebujete. Zde jsme my první začali chovati ovce. Země zde byla pustá a my jsme ji museli teprve vzdělati. Naše osady podobají se zahradám, my založili jsme lesy, my oživujeme vaše pustiny...“

„Mnoholi země máte?“ tázal se plukovník.

„Asi třicet tisíc désjatin*) vlastní půdy a kromě toho najímám si ještě půdu od sousedních tatarů a šlechticů. — Bedřichu! Dej tabáku do tabatěrky!“ volal na svého kočího, „na cestu třeba míti čerstvou zásobu!“

Vysokorostlý Bedřich přinesl kožený pytlík a nasypal z něho tabáku do tabatěrky svého pána.

Osadník zůstal sedět, namazal si másla na chléb, nasypal na to zeleného sýra a pravil:

„Přicházíte ze severu? — Proč jste opustil službu? Byl byste již generálem!“

„Také já učinil jsem si zde dle možnosti pole působnosti a vystavěl si statek; nakoupiv půdy,

*) Nejlepší ulice v Petrohradě, kteráž jest střediskem elegantního světa.

**) Désjatina = 2400□ sáhů.

provozuji orbu pomocí nádenníků. Opakuji ještě jednou, že jsem osadníkem a tulákem, jenž opustil starý, nudný sever.“

„Nuže, tož zůstaneme přátely. Máte pravdu, jsme polní jahody! Budete však míti k delšímu pobytu chuti a vytrvalosti? Já již po dva roky mám také své vlastní lodi; vlnu z mých ovcí vozím na vlastních lodích do Belgie.“

„Ach, toť skutečně zajímavé. Dovolte mně se vás zeptati, zda-li máte v azovských přístavech, Berďansku, Mariupoli a Rostově své písárny?“

„Ne, já si obstarávám všechno sám!“ odpověděl osadník dobromyslně mlaskaje a žvýkaje chléb s máslem. „K čemu mně třeba písárny? Jedu do Belgie a vezmu s sebou vlnu neb obilí a nazpět zase vezu cizí náklad. Nemohu-li jeti já, učiní to za mne má manželka, která jest dokonalou ženou.“

„Jak? Také ona? Což také vaše paní zabývá se obchodem?“

„Ovšem a můžete mně věřiti, že v zimě přivezla mně sama na saních kufr se zlatem z Nikolajeva a tam zase dopravila obilí. Dala si zapřáhnouti pár koní a s tímto kočím Bedřichem přivezla mně zlato domů. K čemu platit porto . . . .“

Plukovník podíval se na Bedřicha, avšak zrzavý výrostek smál se mu do očí. Osadník prohlížel si bohatý šat plukovníkův jako nějaké zboží; hleděl na jeho prsteny, modní vestu, lakované botky, bílý slaměný klobouk a vídeňský kočár nejnovější módy. Dva různí a sobě protivní obchodníci nalézali v sobě zálibu.

„Mluvíte velmi čistě rusky,“ pravil plukovník; „což jest již dlouho zde vaše rodina, což již před dávnou dobou vystěhovala se na Rus? Odpusťte

mně mé otázky, neboť začínám se o vás velice zajímati. Opakuji vám ještě jednou, že jsem vaším soudruhem, osadníkem a dle ruských pojmů uprchlíkem! Však my také začneme býti rozumnějšími. Zůstalo však na nás příliš mnoho šlechtického, snad proto, že jsme byli dobrovolnými uprchlíky s průvodními listinami.“

„Můj děd přistěhoval se na Rus za hraběte Speranského*), asi před čtyřiceti roky; přišli jsme pěšky s rancemi na zádech; děd i otec měli kromě toho dle starosaského obyčeje boty přes ramena. Můj otec byl po dvacet pět roků u krajana a osadníka Feina prostým pasákem. Já sám v mládí pásal jsem stáda vašeho rodáka, statkáře Abafy. Půda jest zde velmi úrodná, panenská a čeká ještě na vzdělavatele. Činnému muži kyne zde život plný rozkoší, ale Rus jest lenivý! Pohleďte kolem sebe! Jaká to poušť a divočina a všude vidět jen bejlí, neboť dosud žádná kosa, žádný pluh nedotekl se této půdy! Jak miluji podobná místa! Buďte nevím jak chud a dotkněte se jen země a poklady vám ihned vyrostou.“

„Jakého tajného prostředku jste použil, že jste najednou tak hrozně zbohatnul?“ tázal se plukovník.

„Tajného prostředku? Zde není nic tajného! Věru těžko udati, jak se vše stalo. Sami jsme přiložili ruku k dílu; toť vše.“

„Sami ruku přiložili k dílu!“ myslil si Pančukovský, „lže německý darebák; bezpochyby zhotovují v podzemních chatrčích padělané bankovky a uměle je přivádějí do oběhu.“

*) Státník ruský za doby cara Alexandra I. a Mikuláše. Narodil se roku 1772 a zemřel r. 1839.

Noví známí ještě chvíli si poseděli. Step mlčela, začalo se stmívati, vůkol bylo úplné ticho. Jen koňové cvakali uzdami, a tabákový kouř z dýmek spřátelených kočích vystupoval do vzduchu.

„Zapomněl jsem se vás něco zeptati," pravil Pančukovský při loučení; „cestoval jste na Donu a též jste snad jel kolem naší bulharské osady na Mrtvé vodě? Jak se vám líbí naše krajina? Možno od tohoto místa očekávati něco dobrého?"

„Na Mrtvé vodě? .... Počkejte, ano ... přenocoval jsem tam asi před týdnem ... u faráře .... jak pak se jmenuje ...."?

„Otec Pavladij?"

„Ano, tak se jmenuje! U něho! Jaký to řádný a dokonalý stařec. Jest velmi sečtělý. Zná našeho Schillera a má kromě toho velmi hezkou schovanku. Sám ji vyučuje; nechal ji přede mnou číst a psát. Jakž bych neznal to rozkošné místečko."

„Jak? On má schovanku?" tázal se plukovník zardívaje se. „Podivno, věru podivno! Bydlím jen sedm verst od otce Pavladije a nevím o tom ničeho."

„Oh, plukovníku, vy jste ctitelem žen," pravil osadník stoupaje do vozu a se smíchem hroze mu prstem. „Počkejte! Dopíšu otci Pavladijovi a budu ho varovati!"

„Nezáleží mně na tom tak mnoho, ale jen se divím, že o tom nevím, ač bydlím tak na blízku. Zdá se mně, že vy ačkoliv nejste zvláštním vyběráčkem, také nepohrdnete dobrou kůstkou?"

„Fuj! Vždyť mám vlastní a hezkou ženu, plukovníku!"

Noví přátelé mlčeli, jako by oba byli přivedeni v rozpaky.

„Na shledanou, plukovníku."

„Na shledanou, pane Schulzweine."

Koně zatáhli.

„Nezapomeňte nás navštíviti; ptejte se jen na statek Novou Dikanku na Mrtvé vodě.“

„S radostí; kde vlastně leží?“

Koně osadníkovi se zastavili. Plukovník rychle přiběhl a vysvětloval, kudy mu třeba jeti.

„Máte také děti?“ tázal se plukovník, vystoupiv na stupátko u kočáru a nakloniv se k osadníkovi do bryčky.

„Dvě dcery; jedna jest provdána a druhá jest ještě dítětem.“

„Za koho jste provdal starší dceru, pane Schulzweine?“

Osadník kýval hlavou, blýskaje modrýma očima.

„Myslím, že neuhádnete.“

„Za koho?“

„Za pasáka; provdal jsem svou dceru za svého prvního pasáka ovcí, Jindřicha Ferdinanda Müllera a shledávám, milý pane, že párek se k sobě jak náleží hodí. Můj dobrý zeť rozumí svému obchodu znamenitě a jest kromě toho také ovčím lékařem. Žijou jako dva holoubci a má dcera rodí po dvojčatech.“

„Odkud jest váš Jindřich?“

„Jest poddaným jiného Jindřicha, Jindřicha XXXIV., knížete Greiz-Schleiz-Lobensteinského; v domácí zemičce bylo mu příliš úzko i vystěhoval se.“

„Nezapomeňte na statek Novou Dikanku nedaleko hlavní silnice!“ pravil plukovník se smíchem a kynul na rozloučenou zajímavé odjíždějící bryčce.

„Pozdravujte ode mne otce Pavladije!“ doložil osadník s úsměvem.

Prach na silnici se opět zdvihl.

„Pověz mně přece, dobytku, jakou schovanku má náš pop na Mrtvé vodě?“ tázal se plukovník Pančukovský svého kočího.

Samujl neodpovídal, neboť myslil dosud na zábavu s Bedřichem.

„Proč mlčíš, troupe? Což jsem ti nepřikázal, abys všude pátral a hledal .... A jenom sedm verst daleko! Co?“

Kočí nechal koně volným klusem běžeti, sňal čepici, otočil se k pánovi a na jeho hloupé, vráskami pokryté tváři bylo znáti trapnou a těžkou myšlénku.

„Milostpane. odpusťte mně . . .“

„Co to znamená zase?“

„Nemohu ....“

„Co, již začínáš se rozpakovati, lenochu?“

„Nemluvím o dřívějších kouscích, vaše blahorodí! Vždyť jich šlo dosti skrze mé ruce! Ach, milostpane! Kuplířství není právě těžkým uměním, ale pak cítí člověk lítost. Užijete jí a pak odhodíte!“

„Tys nevykonal uložený rozkaz, bratře, a nyní se ještě omlouváš?“

Samujl promluvil ještě něco, avšak plukovník ho již neslyšel. Koně uháněli zase tryskem, rolničky se ozývaly a krajiny po obou stranách silnice ubíhaly. Nastala noc.

V hlavě plukovníkově rojily se pyšné plány, smělé a neslýchané. Hned chtěl v některém městě stavěti vodovod, brzy chtěl vydělati veliké peníze skoupením obilí v celém přístavě; brzy zase, aby se ukázal také lidumilem, chtěl v hlavním městě zcela potají založiti školu a pak hodlal dáti v listu otisknouti článek od „neznámého“ toho se týkající, aneb chtěl darovati učenému ústavu sbírku map a starých plánů. Před nedávnem byl vyzván

v sousedstvu, aby při šlechtických volbách vystoupil jako kandidát. „Nikoliv, časové již nejsou k tomu!“ zvolal zamyšlen, vzdávaje šlechtě díky za věnovanou důvěru; „nyní jest čas mysliti na hmotný prospěch země, který jest snad důležitější nežli duševní!“ Něco podobného četl v Toquevillovi.

Konečně nechtěl mu z hlavy nikterak vyjíti pravdě nepodobný, obrovsky bohatý osadník s důchody půl millionu, s vlastními loděmi na Azovském moři, s manželkou nejspíše také tak rusovlasou a červenolící, která s párem koní dopravila stepí bednu zlata. Také schovanka popova zaměstknávala jeho myšlénky . . . . . Pančukovský pospíchal na svůj statek Novou Dikanku, kde nazejtří očekával hosty k oslavě svých narozenin.

III.

Novoruský salon.

Druhého dne přijelo k plukovníkovi skutečně mnoho kočárů s hostmi. Když šli kolem krásného statku, byli všichni příjemně překvapeni novými kamennými a cihelnými budovami, jichž skoro každým měsícem přibývalo. „Toť obratný pán!“ pravili jedni. — „Tato Nová Dikanka jest pravou americkou farmou,“ tvrdili druzí. Statek skutečně velmi se změnil od té doby, co přátelé Levenčuk a Miloroděnko, před starým otroctvím z Ukrajiny uprchlí nevolníci, zde byli v práci. Tato dobře zřízená osada, ačkoliv ji obklopovala v mnohém

ohledu nudná step, činností bývalého gardisty znamenitě se zvelebila.

Rozkošná osada ležela na svahu pahrbku. Dvoupatrová budova z červených cihel v slohu švýcarské, či spíše francouzské villy hleděla přes vysokou kamennou zeď a přes pevná její dubová vrata. Část širokého dvora zaujímal mladý ještě sad. Výborné chlévy, obrovské sýpky k přehazování obilí, kolny na ovčí vlnu a hospodářské stroje — vše bylo vystaveno z cihel přirozené barvy, bez omítky a s plechovou střechou. Kuchyně byla vystavěna po holandsku; měla pijavé stěny a asfaltovou podlahu. Z daleka s velikým namahánim dopravené sem topoly byly nasázeny kolem domu a když nyní vyrostly, zakrývaly znamenitě pustotu a prázdnotu stepi, která obklopovala osadu. Asi půl versty za domem byly stodoly a o něco dále, blíže domu, zděné chlévy pro ovce a domek pro dělníky, kteří byli většinou uprchlíci. Na dvoře, opřeno jsouc o zeď, stálo různé hospodářské nářadí, ještě nové a čerstvě obarvené na modro neb na červeno, pluhy, brány, secí stroje, hrábě, lopaty a co bylo v zemi zvláštního — žací stroj. V stodole pracoval již parní mláticí stroj, — neboť železná roura, třebas byla malá, vyčnívala nad střechu jako u nějaké továrny, obklopena jsouc obláčkem šedého kouře. Parní lokomotiva bývala často dopravena ke studni a tím byl přiveden do pohybu mlýn, tak že se zde pak hned tlačily povozy ze sousedních dvorů, aby semlely obilí.

Nedaleko ovčína byla nad propastí vystavena cihelna se strojem k dělání cihel. U osady nebylo ani řeky ani rybníku; vodu čerpali jen z hlubokých studní. Také nebylo na blízku žádné vesnice a každá práce byla obstarávána za denní mzdu. Nade

dvěma roklinami, které dělily polnosti od luk, byly položeny dva pěkné mosty z litiny. V obchodní místnosti byl zavěšen na pilíři zvonec ku svolávání dělníků.

Ve dvoře tlačil se kočár vedle kočáru. Z otevřených oken domu bylo slyšeti hlasitou rozmluvu. Všechny dvéře byly dokořán otevřeny. Sluhové běhali z kuchyně do domu a zpět.

Mužští hosté seděli při ranní kávě v prostorné nárožní světnici, kabinetu plukovníkově, na měkkých pěkných pohovkách mezi vásami a květinami a skříněmi na knihy. Byli to starci i mladíci v moderních i obyčejných kabátech, ba i v domácích kazajkách. Mnozí z nich zářili lépe než květnové jitro v modrých kabátcích á sněhobílém prádle a vydávali ze sebe voňavky, které právě přibyly přímo přes Taganrog z Marseille. Naproti tomu zdálo se, že jiní ani ruce si neumyli, vlasy si neučesali a že nikdy si nestříhali hrubých nehtů na prstech; páchli ovčím a kravským hnojem. — Také jedna dáma zde seděla s dlouhou dýmkou v ústech, paní Ščolková jménem, pocházející z kozácké rodiny, která ustavičně kašlala a obličej měla červený a opálený od slunce, jako hlídač v obilním skladišti. Byla však oblečena v těžké hedbávné šaty křiklavých barev s velikým množstvím pestrých stužek. Patrně dostala se mezi hosty jen náhodou následkem obchodních styků, mačkala za ustavičného rozčilení kapesní šátek v rukou, utírala si oči, dívala se každému do obličeje, omlouvala kouření jakousi nemocí a zdála se míti ustavičně na spěch, aby odbyla jakousi nepříjemnou záležitost. Při tom usazovala se se svou obrovskou dýmkou brzy u toho, brzy u onoho kruhu, naslouchala z hluboka vzdychajíc rozmluvě o nastávajícím osvobo-

zení sedláků a stále opakovala: „Ach, Bože! ach, pane! Dosud jsem nedostavěla hráz a také ani jediný kůl dosud není zaražen; zasela jsem příliš mnoho obilí . . . . Kdo mně je požne? Kdo mně je sveze! Budeme nuceni jíti s žebráckou mošnou do světa!“ —

K utěšení našeho čtenáře třeba podotknouti, že v oné době osvobození rolníků z nevolnictví bylo ještě příliš daleké, tak že nebyla ohrožena ani hráz, ani moderní kolové stavby, ani obilí příliš úzkostlivé paničky.

Pravé zástupkyně krásného pohlaví, rozkošné, novoruské paničky, seděly, motýlům jsouce podobny, v saloně, nebo se procházely, majíce na sobě skvostné hedbávné šaty nejnovějšího francouzského kroje. Domácí pán, jak se pravilo, dosud svobodný, byl velmi potěšen, že jej dámy poctily svou návštěvou. Všichni jej obklopili, všichni jej velebili, všichni se divili pohlížejíce na jeho dům, na celé zařízení, na hospodářství i na stroje.

V houfech šli do stodol, do ovčína i do chatrčí dělníků. Také paní Ščolková, vlekouc za sebou vlečku z lyonského hedbáví (kořilať se také modě) následovala společnost do stodol a stájí, zaplavujíc plukovníka chválou a podivením. Hnědočervené oči Pančukovského zářily spokojeností i štěstím, špičky jeho navoskovaných knírů byly obráceny nahoru; on sám hleděl zcela spokojeně. Všichni byli v dobré míře.

„Pánové, jsme všichni tuláci, totiž dle evropského názoru osadníci; včera jsem totéž pravil k Schulzweinovi. Slyšeli jste zajisté o něm?“

O tomto předmětu mluvil plukovník po celý den a připojoval k tomu různé poznámky.

Za všeobecného hluku mluvilo se nejvíce o polním hospodářství, při čemž každý sám sebe nejvíce chválil. Jeden vychvaloval svého kance a jemné rouno merinové. Druhý chválil výtečnou ornou půdu. Třetí tvrdil, že skoupí v přístavech všechno belgické železo a dá je dopraviti do Poltavy nebo do Charkova, aby zničil sibiřskou konkurenci. Jiní zase mluvili o strojích.

„Ne!“ pravil jeden ze sousedních nájemců půdy, nynější ruský statkář a majitel duší, který však ještě nedávno byl estonským Němcem a pekařem svým zaměstknáním, Adam Adamovič Schwaber, „všechny tyto stroje jsou hloupost! Kotel se roztrhne, jiskra vlítne do vikýře a všechno obilí jest totam. Což pak dovedou naši hloupí dělníci zacházeti s parními kotly?“

Jiný chválil svou vlastní chytrost, s jakou při prodeji skopců napálil svého souseda, a týž soused seděl právě při tom.

„Ne, toť dětinství,“ pravili jiní. „V Petrohradě koluje zpráva, že policie bude přetvořena; telegraf bude až k nám prodloužen; Rostov dostane plynárnu, Francouzové chtějí zde kopati uhlí; v Taganrogu budou prý vycházeti noviny . . .“

„Jen abychom sebrali co nejdříve hodně mnoho peněz!“ podotkl jeden na všechno to, „toť bylo by ještě nejlepší! Vždyť všichni jak jsme tu, neopustili jsme rodný sever z nějaké snad touhy!“

* * *

K večeru přistoupil k plukovníkovi mladý muž — studující oděsského lycea a vychovatel

dětí Šutovkina, sousedního kupce, jenž zároveň měl obrovskou mydlárnu.

„Vladimíre Alexějeviči!“ oslovil ho studující ostýchavě.

„Čeho vám libo?“

„Slyšel jsem velmi mnoho o dobrotivosti vašeho srdce . . . Půjčte mně tři sta stříbrných rublů do té doby, než dostanu plat od Šutovkina. Za měsíc vám vše se srdečnými díky zaplatím.“

„K čemu potřebujete peněz?“

„Potřebuji jich velmi nutně. Zítra po obědě odjedu s pánem do města. Jeho bratr jest obchodním agentem. Nerad bych konal tuto cestu nadarmo a ten týden, co tam budeme, rád bych něco podnikl. Zde každý špekuluje. Praví se, že lněnému semenu spadlo v ceně a také prý jest velmi málo nákladních lodí v přístavu; za pět až osm dní myslím, že mu opět přiskočí, při čemž mohu pěknou částku stržiti. Vždyť i děti provozují zde ažiotáži; nedávno skoupili židovští hoši na trhu v Melitopoli pytle ořechů a před svátky je pak dobře prodali . . . . Vždyť nemusí našinec ustavičně seděti u knih! Pomozte mně! Nerad bych ztrávil zde nadarmo prázdniny!“

Pančukovský byl v témž okamžiku z pokoje odvolán.

„Odpusťte,“ — pravil, „později jsem vám k službám.“

Studující seděl a pozoroval obrazy na stěnách; pak přistoupil k pianu, otevřel je a začal hráti. Náruživé tóny mazurky od Chopina rozlehly se po domě i po dvoře, na místech, kde před nedávnem ještě vál vysušující jihovýchodní vítr, širokko Ukrajiny, a bejlí bujelo. Studující, Malorus a následkem toho rozený hudebník, hrál s citem, skláněje bujné, rusé kadeře nad klapkami Erar-

dova piana. Myslil snad na Chopina, na nedostižnou krásku nebo na obchod s lněným semenem, který chtěl podniknouti? Těžko bylo něco určitého říci. V této nové a zvláštní zemi splývalo vše dohromady.

Plukovník se vrátil.

„Odpusťte," opakoval znovu. „Peníze dostanete, jen laskavě sečkejte, až hosté odjedou domů . . Mám také jistou malou záležitost . . ."

Studující povstal, odhrnul si vlasy, stiskl plukovníkovi s díky ruku a posadil se zase k pianu. Dámy jej obklopily, neboť stal se jejich miláčkem.

„Jest pravda, že bude brzy podniknut lov na uprchlíky?" volal někdo hlasitě od karet k domácímu pánovi.

„Na jaké? Na nás?" tázal se Pančukovský žertem.

„Oh, nikoliv; na ty, kteří nemají průvodních listin."

„Slyšel jsem to od policejního náčelníka Podkovanceva; týká se to zvláště vás a mne, Adame Adamoviči," pravil plukovník, obrátiv se k Schwaberovi. „Pak nám nezbude nic jiného nežli otevříti nějaký krám. Přiznávám se, že nevěřím ve slíbené nám zákonité osadníky ze severu. Já nebyl jsem sice nikdy ochrancem ruských tuláků, avšak pletichy proti nejbližšímu člověku zdají se býti na denním pořádku, a proč bych tedy zcela svobodně nepodplatil policejní úředníky a neměl užitek z tuláků?"

Plukovník posadil se k hracímu stolku a převzal banku, vysypav před sebou hromadu zlata. Oči všech začínaly zářiti. První karty byly rozdány a banka zajímala celou společnost. Také dámy přistoupily ke stolku a zúčastnily se hazardní hry na pravo i na levo. Manželka setníka,

rodilá Řekyně, stála zde s podepřenými boky, vytáhla si ze hry kartu, přemýšlela chvíli a vsadila pak na ni diamantové náušnice a zlatý špendlík. Manžel její stál vedle ní a usmíval se, očekávaje, jaké štěstí bude míti jeho manželka. Bylo slyšet bušení jižních srdcí. — —

Jedlo se pozdě večer. Po skončené hostině odebrali se všichni na dvůr. Před vraty shromáždili se dělníci a dělnice, aby přednesli plukovníkovi své blahopřání. Objevily se housle; všichni byli dobře pohostěni. Plukovník, rozepnuv si kabát a vestu a ukázav tenkou battistovou košili, začal tančiti s černoškami, jak dělnice nazýval. Dámy se smály a pánové chválili jeho způsob, jakým dovede si zjednati popularitu. Pak šli všichni zpět do domu, aby na postranním balkonu vypili koflík čaje.

„Prosím vás, povězte mně, pánové," tázal se melancholicky hrající studující, jenž si chtěl od domácího pána vypůjčiti peníze, „co znamená hrozné pojmenování řeky „Mrtvá voda" a jakým způsobem tato krajina se zalidnila?"

„Historie osídlení a vzdělání mého území a okolí jest velmi zajímavá," odpověděl domácí pán. „Čteme paměti o osazení Kanady, Nového Zealandu, Peru a Kolumbie. Napadlo snad někomu pátrati po nedávném zalidnění území našich Záporožců, našeho Azovského pobřeží, aneb jenom zdejšího našeho okresu? Toť pravý román ve slohu Cooperově nebo Washingtona Irvinga; skutečně nežertuji!"

„Vidíte tam ty pahrbky?" pokračoval dále, „odtud jest tam patnáct verst a rovněž tak daleko jest na protější straně k mohyle. Nuže, celou tuto zem, německé to velkovévodství, darovala naše báječná dobyvatelka území záporožských ko-

záků a Krymu, nebožka carevna Kateřina II. bez dlouhého rozmýšlení při snídaní řeckému metropolitovi, uprchlému z Turecka, jenž jako prosebník před ní sklonil svá kolena. Tato země byla mu dána v majetek s podmínkou, že zde vystaví útulek pro cizince a půdu zalidní. Metropolita zemřel, nevykonav uloženého mu závazku. Jeden z našich hodnostářů z této krajiny byl po dvacet roků beze všeho práva majitelem této krajiny, kteráž mu byla odňata i rozkázáno mu, aby ji prodal ve prospěch státu. Dlouho nebylo žádných kupců.

Jistá napolo šílená stařena z nedaleko odtud usazených Dalmatinek jela několikráte do Petrohradu se žádostí stran této krajiny, chodila ku všem ministrům a žádala jako příbuzná metropolity za vydání země, aby tam dle nařízení carevny Kateřiny II. vystavěla útulnu pro cizince. Cestu ze stepi do Petrohradu vykonala v malém vozíku s malou kobylkou jménem Manička. Mnozí ministři, kteří se smáli nesmyslné žádosti prosebkyně, znali dobře Maničku a na prosbu její velitelky: „Nechcete-li mně dáti zem, tož dejte aspoň sena mé kobyle!“ bylo jí dáno z urozených stájí sena. Já sám, když jsem ještě sloužil v gardě, viděl jsem stařenu i její kobylu; obě byly již velmi sešlé. Země tato byla již tehdáž v jiných rukách a proto stařena si umínila, že půjde do ciziny, hodlajíc se u evropských dvorů ucházeti za sprostředkování. Před dvaceti pěti roky byly tyto stepi, kde v úžlabinách a rákosí skrývali se ještě divocí koně, veřejně v dražbě prodány. Všech těchto čtrnáct tisíc desjatin půdy koupil pomocí plnomocníka jistý polský hrabě, který měl několik millionů a sloužil v naší gardě; později dostal souchotiny a žil následkem toho v zátiší.

Aniž ji byl viděl, byla step koupena, plán učiněn a nařízeno násilné přestěhování tam nevolníků ze severních gubernií. Podobné násilné stěhování nevolníků, kteří byli na hroudu země připoutáni, bylo tehdáž obyčejné. Hrabě schválil tento návrh a plnomocník dal se do práce. Pluhem učiněn obrys příští vesnice, začalo se svážeti stavivo, byly vystavěny výborné chýše, nešetřilo se peněz; plnomocník byl petrohradským byrokratem, jenž zvyklý byl provésti vše elegantně. Také obstarán byl pop pro příští vesnici. Jest to náš velmi milovaný otec Pavladij, o kterém si později promluvíme," doložil Pančukovský, obrátiv se k studujícímu a poklepav mu na rameno.

„Toť zajímavé! Velmi zajímavé!" pravil studující, prohlížeje si s balkonu melancholickýma modrýma očima ve večerním šeru ztrácející se krajinu, o které se právě mluvilo.

„Nenudí vás mé vypravování, pánové?"

„Oh, nikoliv; prosíme vás, jen abyste pokračoval."

„Jakmile byly chatrče hotovy," pokračoval domácí pán — „všechny stavby byly provedeny z kamene — přišel otec Pavladij, tehdáž ještě mladý muž, s mladou, černookou manželkou a pravil k plnomocníkovi:

„Co děláte? Stavíte vesnici na bezvodné stepi; založte ji dvě versty poněkud více na levo, nedaleko rokliny; tam jsou přirozené prameny i možno tam založiti pěkné rybníky!"

„Nemožno," odpověděl stavitel, „neboť vesnice jest vystavěna u zemské silnice a stavební plány jsou již potvrzeny; studně později vykopáme."

„Jak vám libo," pravil pop; „co mne se týče, já vystavím si obydlí v rokline; dovolte mně

tam též kostel postaviti, abych si tam mohl založiti také zahradu.“

„Bylo mu povoleno; ku zpovědi jdou lidé třeba dvě versty daleko. Kostel byl vystavěn, také otec Pavladij byl ve svém obydlí, ano i vesnice byla hotova. Plnomocník najal si studnaře, dal vykopati studně, zaplatil všechno a jel se zprávou, že vše hotovo, do Petrohradu. V každé chatrči stál stůl, byl zavřen svatý obraz, nářadí domácí bylo rozestaveno a klíč od každého obydlí čekal v kanceláři na svého hospodáře.“

„Bylo nařízeno přesídlení tří set rodin do zakoupené stepi. Osadníci přibyli sem v kibitkách a s dobytkem. Byli rozděleni po chatrčích. Otec Pavladij četl mši, všechno vysvětlil a osadníci byli uvedeni do svého majetku. Zaseli ozim a živili se přinešenými zásobami.“

„Radost byla velmi krátká. Nastala nepříjemná zima beze sněhu. Již na podzim mnoho osob onemocnělo. Byl to osud. Kdokoliv se ze studní napil, roznemohl se. K čemu zde mnoho slov: do jara vymřelo půl vesnice; na rychlo byl zbytek přesídlen na jiné místo, zakázáno vodu píti, než — nadarmo! Nákaza tak rychle se šířila, že k sv. Petru a Pavlu příštího roku zůstala na živě ze tří set rodin jen stará chromá žena.“

Pančukovský umlkl a začal zase po chvíli:

„Ano, všichni zahynuli; umírali děti i starci, otcové i matky, zemřel plnomocník a zemřela také manželka otce Pavladije. Nebylo zde nikoho více, kdo by hroby kopal! Hrůza zmocnila se pána, když se o tom v Petrohradě dověděl; zřekl se všeho užitku z půdy a nechtěl dokonce za života svého nic o této zemi slyšeti. Zemřel brzy na to a půda přešla do majetku jeho neti. Jen otec Pavladij zde zůstal, pak kostel a kvetoucí zahrada,

dílo popovo, jakož i mladý lesík a dokonce i rybník. Osadníci z dalekého okolí, Bulhaři, Srbové i Řekové, kteří dosud neměli vlastního kostela, byli sem přifařeni. Burláci*) strhali zpustlé domky a dle potřeby odnesli každý kámen. Z bývalé vesnice zůstala jen pluhem označená rýha a obrovský kříž na hřbitově. Všichni osadníci stali se obětí nerozumu. Brzy zesnula i poslední chromá stařena.“

„Část této země, pět tisíc desjatin, najal jsem si s počátku od nové majitelky a později, jak vám známo, jsem ji koupil. Zbytek pronajímá se jak jen možno. Čumáci když jeli po zemské silnici, o kterou se zakladatel tak velice staral, nazývali bezejmennou krajinu i řeku, když zpozorovali hrozný kříž, jednoduše „Mrtvou vodou.“ Ačkoliv jméno jest nepřívětivé, přece u nás vše květe a daří se tak dobře, jako ve Wisconsinu, Alabamě neho Port-au-Prince, které jsou zalidněny cizími osadníky.“

Studující povstal, šel do sálu, posadil se k pianu a začal hráti podivuhodný pohřební pochod od Chopina.

„Nehraje zrovna zle!“ podotkl jeden z posloucháících hostí.

„Ano, jest to velmi nadaný muž;“ odpověděl druhý hlas ze středu posluchačů, kteří přibývajícím šerem byli již zahaleni ve tmu. Bylo na chvíli ticho a okouzlující tóny zněly jako hlasy duchů.

„Otec Pavladij má nyní velmi příjemný kouteček?“ tázal se hlasitě kýchaje Schwaber.

Tma byla již značná, neboť na balkoně skoro

*) Dělníci na lodích na Donu a Volze.

nikdo se již navzájem neviděl; vše zdálo se býti zahaleno v oblaky.

„Ano," odvětil Pančukovský roztržitě," místo jest rozkošné a nazývá se „Kout svatého Ducha" neb také „U pramenů"; velká zahrada, hustý, vonný háj, rozkošný rybník, kostel v zeleni, obklopený akaciemi a topoly — vše to jest na jaře pravým rájem. Než přiznávám se, že docházím tam velmi zřídka . . ."

„Proč?"

Pančukovský mlčel a pravil pak po přestávce:

„Přejete si věděti, proč tam zřídka docházím?"

„Ano."

„Inu proto, že dva medvědi v jedné jeskyni nemohou se snésti. Jsem obchodníkem a otec Pavladij neméně. On baží po zisku zrovna tak jako já, jsme tedy sokové — zrovna jako dvě hokynářky na trhu . . ."

Posluchači hlasitě se zasmáli.

„Pěkní sokové! Vy máte statisíce a on jest chudým duchovním . . . ."

„Jakou to má schovanku?" tázal se Schwaber funě a zívaje.

„Nevím dobře!" odpovídal plukovník roztržitě, „neboť jsem ho již po tři roky nenavštívil; rozešli jsme se následkem jakéhosi nedorozumění. Během té doby zajisté hodně vyrostla. On jest dobrý a řádný muž, avšak sobecký jako každý kněz."

„Ale naši popové nejsou o nic lepší?"

„Toť otázka . . ."

„Kde jest vaše hezká kuchařka?" otázal se Schwaber, sestupuje s namahaním se schodů domácího pána a štouchnul jej při tom žertem do žeber.

Vrata a nádvoří bylo zatím osvětleno na rychlo zřízeným ohňostrojem a lucernami.

„Oh, Bůh ví, kde jest jí nyní konec. Co vám napadá, příteli. Již dávno jsem ji vyhnal, kdo pak by na takovou hloupost myslil. Letos musil jsem zasíti tisíc desjatin pšenice, což musím sehnati z denní mzdy; tu přejdou člověku žerty.“

Tančilo se, jak přišla večeře a začalo se jezditi domů. Kočové dřímali na kozlících. Měsíc nebylo vidět, avšak jasná, hvězdami posetá noc činila jízdu bezpečnou. Mnoho hostí mladších již odjelo. Dámy opustily Novou Dikanku chválíce domácího pána i velkolepé pohostění, a starší pánové chystali se na cestu. U vrat, kudy se vyjíždělo ven, dostali se do sebe němečtí krajané, nájemce Adam Adamovič Schwaber a osadník i pěstovatel koní, Karel Ivanyč Weber, při čemž si surově nadávali. Oba ctihodní Němci při hostině se trochu nachmelili a hádali se německým a ruským jazykem o zásluhy svého velikého krajana, bohatého Schulzweina. Weber tvrdil, že jest chloubou a pýchou jejich osady a že Bogdan Bogdanovič Schulzwein bude brzy povýšen za hraběte nebo dokonce za knížete a celá gubernie že musí tancovati dle jeho píšťaly; dostal prý již řád, založí v osadě gymnasium a bude vydávati časopis.

Schwaber křičel z plných plic:

„Lžeš, lžeš! Schulzwein jest darebák a ty jak by smet! Jak můžeš jen chválit podobného osla! Jest to hrubián a ty's osel! Lžeš! Aj, jak můžeš ho jen vychvalovat? S podšňupaným nosem jest plný taškářství; v Sebastopoli okradl celý dělostřelecký park! Ano, Karle, Karlíčku, ty dovedeš Rusy natáhnout, ale našinec .... Poslyš, bratře; zde máš pěst a zde máš druhou — tvůj

Schulzwein jest hlupák a více nic! A nyní drž hubu!“

Svědkové tohoto rozkošného kohoutího boje roztrhli konečně rozvaděné, odvedli každého do kočárku zeleně plátnem vyloženého a popohnali koně. Ale rozhorlení občané Schwaber a Weber, kteří byli rozpáleni jako po parní lázni, nadávali si cestou ze vrat a dle nezaručených zpráv slezli cestou z kočárků a na zeleném trávníku pořádně si namleli.

Všichni hosté opustili již statek. Jen studující zůstal dosud u domácího pána.

„Počkejte a odložte čepici!“ pravil Pančukovský.

„Musím pryč, Vladimíre Alexějeviči! Přijel jsem koňmo a k našemu statku jest plných dvacet verst.“

„Máte zítra vyučování? Myslím, že zítra jest svátek.“

„Řekl jsem vám, že po obědě jedeme do města . . . .“

„Ovšem, odpuste! Dám vám hned peníze; ostatně mohl byste u mne přenocovati, neboť máte na cestu dost času zítra . . .“

„Není to skutečně možno; pán jest velmi přísný, pravá kozácká povaha; však ho znáte.“

„Ano, slyšel jsem, že stloukl svou vychovatelku, která studovala na moskevské šlechtické dívčí škole, tak že okamžitě odešla. Myslím, že se to stalo před pěti roky.“

„Ano . . . mluví se o tom . . . nevím skutečně . . .“

„Netřeba vám se tím tajiti. Hnal se za ní s knutou od její podkrovní světničky až do zahrady, házeje za ní všechny její knihy a zavazadla; příčina toho prý byla, že na tajném místě

jeho dotěrné ucházení se odmítla! Než co nám po tom; pojďme do kabinetu.“

Vstoupili do pokoje.

„Mohu se vás zeptati na křestní jméno a příjmení?“

„Ivan Apolonyč Michajlov,“ odpověděl s úklonou hezký studující.

„Půjčím vám tedy tři sta stříbrných rublů, Ivane Apolonyči, ale za to musíte mně prokázati vzájemnou službu.“

Michajlov se uklonil.

„Ano, dal bych vám ty peníze — netřeba mi daleko jíti, neboť tamhle jest skříň. Věc má se však takto. Zajisté jste dnes slyšel mluviti o otci Pavladijovi? Mám jisté úmysly, rozumíte?“

Studující se zapálil.

„Nuže, pojedete k němu pod záminkou, že si chcete od něho vypůjčiti peníze, neboť on jest přítelem vysokých úroků a poslouží vám ochotně.“

„Ale vždyť mne nezná.“

„Zaručím se za vás písemně.“

„Proč nejedete k němu sám příležitostně, když máte zálusk na jeho schovanku? Kdybyste . . . .“

Studující se zarazil a znovu se zapálil.

„Nejde to, neboť již jednou k vůli jisté dívce dostali jsme se dohromady a na své lidi v tom ohledu nemohu se nikterak spolehnouti; pomáhají mně opět svým způsobem. Chci se jen něco bližšího dověděti o této schovance a stojí-li vůbec za — namahání. Zařiďte to tak, abyste ji spatřil a po případě můžete tam přenocovati; ale vypravte se hned na cestu; obchodní záležitost omluví vaši pozdní návštěvu.“

„Jest to daleko odtud?“

„Nejvýš sedm nebo osm verst.“

Studující podíval se na hodinky.

„Jest devět hodin, nebude příliš pozdě?“

„Nikterak, jen když hned odjedete. Půjčím vám svého koně, tak že váš zůstane čerstvý. Otec Pavladij čte velmi mnoho a chodí následkem toho pozdě spat. Při návratu dejte mne vzbudit, třebas byla půlnoc. Spoléhám se na váš vkus a proto prohlédněte si ji znalecky.“

„Jsem vám velmi povděčen za vaše dobré mínění; spatřím-li vaši neznámou krasavici, vrátím se před rozedněním a budu vám vypravovat vše do podrobna.“

Psaní plukovníkovo k popovi bylo napsáno, kůň osedlán, nejkratší cesta udána a při vycházejícím měsíčku uháněl štíhlý mladík k obydlí popovu. Špekulant v budoucnosti nemyslil na unavenost a nehleděl na to, že za jediné noci k vůli penězům musí vykonati koňmo třicet verst cesty. An odjížděl, stín jeho odrážel se na pahrbcích a roklinách rosou skropených.

IV.

Kout sv. Ducha.

Brzy spatřil mladík hlubokou cestu, která rozšířila se v kotlinu, v níž zpozoroval lesík a za ním vyčnívající kostelní věž a bílý domek, jenž rozkládal se na úpatí rokliny. Neviditelný rybník vydychoval vlhkost. Vysoký plot hlohový obkličoval domek. Vše zdálo se býti pohrouženo v spánek, když studující přijel. Brzy však za-

kmitlo se světélko v nízkém domku, který byl v křoví a stromoví úplně skryt. Pop, zaslechnuv dusot koňský, vyšel Michajlovu se světlem v ruce na práh vstříc.

„Buďte mně vítán; odkud jste?“

„Přicházím s dopisem od Pančukovského.“

„Od Pančukovského? Vstupte!“

„Myslil jsem, že vás naleznu pohrouženého v spánek.“

„Oh nikoliv, večer jest rozkošný, tak že jsem se vrátil právě s procházky po poli. Kdo jste?“

„Studující oděsského lycea, Michajlov. Zde jest dopis od Vladimíra Alexějeviče.“

Vstoupili do světnice, pop přečetl dopis a pravil: „Dobře!“ a stal se patrně rozpačitým. Pak rozsvítil lampu před svatým obrazem, v přijímacím pokoji druhou, postavil ji na stůl a odešel.

Studující ohlédl se kolem sebe. Hromada kněh ležela na pohovce, stolicích a posteli. K obyčejné dvojsmyslné vůni kadidla a vosku, která na Rusi jest v obydlí každého popa, přidružovala se jemná vůně bílých akacií, jichž květoucí větve skláněly se ze dvora až do otevřeného okna. Najednou rozlehl se v tmavém křoví hostovi u samého ucha smělý a lahodný tlukot slavíka, tak že srdce Michajlovo zajásalo. Pop právě vstoupil, přinášeje tabák a papír na cigarety a pravil: „Jak krásný to tlukot!“ a postaviv vše na stůl vyšel opět ven.

Právě tak neočekávaně vstoupila nyní do světnice kyprá, již úplně vyvinutá, jen poněkud ještě ve vzrůstu omeškalá dívka s tácem v rukou a postavila koflíky na čaj na stůl. Na to opustila ihned pokoj. Michajlov měl dosti času, aby si prohlédl její plné ruce, kypré rty, tmavé obočí,

bílou tvář, ověnčenou rusými kadeřemi a červený lehký šat. Chrastíc šňůrkami na krku postavila se pyšně a srdnatě před něho, podívala se s jakousi důstojností na hosta a odcházela, kývajíc okrouhlýma rukama.

„Jest to ona!“ myslil si nový Leporello a posadil se se stydnoucím srdcem do kouta, rozhlížeje se po světnici. Studujícímu zdálo se vše tajemným. Pop zase vstoupil a tiše šustě klerikou, posadil se. Studující mohl si ho nyní lépe prohlédnouti. Byl to tělnatý stařec prostřední postavy s plnou tváří, s červenavou, okrouhlou lysinou, na níž bylo sotva několik šedých vlasů, s tenkým copem, jenž byl propleten hedvábnou stužkou, a s šedou klerikou, která byla opásána odřeným pásem z velbloudích chlupů. Posadil se naproti Michajlovu a podíval se na něho.

„Jste z naší krajiny?“ tázal se ho s úsměvem.

„Ne, narodil jsem se v Oděse; o prázdninách jsem zde vychovatelem . . .“

„U kupce Šutovkina?“

„Ano! Odkud to víte?“

„Náhodou jsem o tom slyšel; vypravovalo se o vás a byly chváleny vaše vlohy . . .“

Michajlov se zapálil, uklonil se a mlčel.

„Znáte se již dlouho s panem Pančukovským?“

„Vidím jej po druhé; seznámil jsem se s ním u domácího pána.“

„Peníze dostanete hned. Píše, že za vás ručí a že jedete zítra záhy z rána do města. K čemu vám třeba peněz?“

„V jisté důležité záležitosti; rád bych si je užitečně uložil . . .“

Kněz povstal a volal ze dveří: „Oxano, přines sem hned samovar!“ a zase klidně se posadil.

„Odpusťte, vidím, že máte skutečně na spěch, ale věnujte mně, polovičnímu divochovi půl hodinky hovoru za prokázanou ochotu. Co jest nového ve světě, v literatuře? Jste již dlouho z Oděsy pryč? Vídáme zde zřídka lidi, kteří toho jména zasluhují . . .“

„Do této krajiny dostal jsem se před měsícem.“

Pop vzal s pohovky balík kněh.

„Nemyslete si, že se zde úplně odcizujeme světu. Zde jest Gogol, zde Puškin, za které vydal jsem poslední halíř. Máme také Turgeněva, Pisemského a Majkova. Zde jest Kosmos od Humboldta. V stepi bývá dlouhá chvíle, zvláště zimního času. Člověk si musí krátiti čas, jak právě jenom možno. Dovolte! Jest vám známo v cizině vydané dílo, které pojednává o ruském venkovském duchovenstvu?“

Studující chtěl se zdáti lhostejným, avšak mimovolně se zapálil. „Vida ho!“ myslil si mrzutě, „žije v pustině a ví všechno! Co na tom! Však já nejsem také jen tak ledajaký! Myslím, že jsem o této knize slyšel, že se tam činí útok na duchovenstvo!“ Nicméně odpověděl směle:

„Ovšem! Četl jsem je; jest to pravá pohana Rusi a nesmyslná žvatlanina!“ . . .

Pop si z hluboka vzdychl, přistoupil ke stolu, přebíral ležící tam listy a odpověděl jemně:

„Nehřešte, mladý muži! Nač se vzájemně klamati? Jest bohužel velmi mnoho pravdivého v této jizlivé a bezohledné knize. Avšak věřte mně, že jsem při jejím pročítání proléval slzy. Ani „Lovcovy zápisky“ Turgeněva, ani „Mrtvé duše“ Gogolovy aniž co jiného, co jsem ve starých letech četl, mne tak nedojalo . . . . Jest čas, aby zapomenutá tato otázka přišla zase na přetřes.“

Dívka vstoupila opět do pokoje, přinášejíc samovar, dívala se vážně před sebe a postavila vše řadou na stůl. Studujícímu zdálo se, že při odchodu podívala se na něho potají pod hustým obočím již poněkud laskavěji.

„Aj, prohnaná," myslil si: „jak se počestně tváří! Tak vypadají asi všechny stepní slečny! Jak jest hezká! Jaké má boky a ramena! Což obočí a tváře — jako broskev, pokrytá jíním!"

„Oh," pravil zatím pop vzdychnuv a dostav se do přirozeného nadšení, při čemž krátkozrakýma, naběhlýma očima hledal na stole lžičku, strčil ji třesoucími se prsty do skřínky na cukr, slil čaj a brzy na to horlivě nalil, — „co vše jsem procítil při čtení té knihy! Mé mládí, mé v bídě a blátě prožité mládí, má v lenosti a nepravosti ztrávená mladost, moji politování hodní spolužáci, podvod a šalba s násilím a nevědomostí — vše to vznášelo se přede mnou . . . Četl jste odpovědi v našich listech?"

Michajlov zčervenal jako rak, odhrnoval si rozpačitě vlasy a tentokráte se přiznal, že je nečetl.

„Škoda, mladý muži, velmi škoda; studujte! Jaké máte učitele?"

Studující náležitě odpověděl.

„Já nemám ani ženy, ani dětí, neboť všechny jsem pochoval, když naše osada zde vymřela. Slyšel jste o tom?" tázal se těžkomyslně otec Pavladij.

„Ano, byl to zajisté hrozný čas."

„Ovšem; Hospodin seslal na nás metlu, avšak propůjčil služebníku svému také sílu a vytrvalost! Ale já se dal do řeči a proto dovolte, abych myslil nyní na peníze." Při tom vytáhl skřínku, odpočetl žádanou částku a položil na stůl.

Pili čaj, Oxana posluhovala ochotněji a po delší dobu neopouštěla pokoj.

„Ach, co se na ni tak díváte? Pourquoi regardez?“ tázal se pop studujícího postaviv na stůl kořík a počav najednou lámati franštinu.

„Což nemohu se podívati na tak hezkou dívku?“ odpověděl studující poněkud citlivě, rovněž francouzsky. „Zapomínáte, že mně není dosud šedesát let!“

„Oxano, opusť nás!“ zvolal pop přísně a obrátil se pak, když byla pryč, všecek bledý a rozčilený k Michajlovu.

„Odpusťte mně nezdvořilou otázku, kterou jsem vám učinil v cizé řeči, které jsem se pomocí kněh poněkud naučil; otázka tato mně mimovolně vyklouzla z úst. Povězte mně . . . odpusťte . . . Neřekl vám plukovník stran toho ničeho?“

„Zcela nic! Jaká to otázka!“

„Ach, můj Bože, vždyť vám věřím, skutečně věřím! Ale dovolte, vy jste ještě příliš mlád a znáte velmi málo Vladimíra Alexějeviče. Střezte se ho! Ani byste neuvěřil, jaký to nebezpečný člověk. Jest bohatý a šťastný dle svého způsobu, jest všude oblíben a každý mu závidí. Při tom však jest velmi zvrhlým člověkem. Přiznávám se vám, že jsem se s ním dostal do hádky poprvé pro dívku z mé osady, kterou svedl. Před třemi roky pohněvali jsme se znovu pro kuchařku, kterou uloupil z čeledi městského radního.“

„Bůh milý ví,“ pokračoval ve své horlivosti pop, „odkud sem přišel, utrhnuv se jako dravé zvíře od řetězu. On nenechá na pokoji ani jedinou dělnici ve stodole nebo na poli; jest to pravý lupič! Sotva že mu padne některá do oka, ihned rozprostře své sítě. Jest to pravý mor svého druhu. Při tom jest něžný, populární, nezkalí ni-

komu vody a mluví jako panna! A přece není v celém okolí ani jednoho muže, bratra, otce, který by k vůli němu slze neproléval. V první době nahnal mně hodně mnoho strachu. Jemu všecko projde a nepomůže žádná žaloba. Každou dívku dovede pěkně k sobě přilákat a po čase vyžene ji zhanobenou s potupou od sebe. Poslední měl u sebe déle než rok, oblékal ji v hedbávné šaty, vozil ji v kočáře, její dítě nosilo pěkné šaty — avšak najednou dal jí metlou vysázeti sto ran.... Říká tomu: vyprázdniti láhev a pak ji zahoditi. Jest to vývrhel, na mou duši, pravý vývrhel! Jako supové táhnou nyní z Ruska do našich krajin, chytají se obchodu a různých podniků.... Co však nejhorší, chraň nás Bože, že zakládají peleše nepravostí! Co jsou francouzští antikristi v přístavních městech, toť jsou naši podnikaví statkáři! K tomu jest carským plukovníkem.... Pravá potupa!"

Michajlov se smál.

„Věru bych si to nepomyslil; zdát se býti počestným mužem."

„Nemyslil jste to! Jen se smějte, smějte se! Skutečně jest to pravý loupežník! Vážím si jeho rozumu a jeho schopností. V třiceti letech stal se plukovníkem u gardy. Rozšířily se nové idee, on složil službu, stal se hospodářem a vše se mu dařilo. Nyní však žije mizerným způsobem, hově svým vášním jako zhýralý kramář na výročním trhu, nebo vilný kadet ve společnosti cikánek. Proto opustil gardu, hlavní místo všech spustlostí! Ptal jste se po mé schovance...."

„Skutečně, hezké dítě! Odpusťte, že se tak vyjadřuji."

„Ach, lidé vám podobní mají v hlavě jen krásu! Ubohá, zažila trpkého osudu! Její otec byl

bezpochyby uprchlým nevolníkem z panské čeládky. Přišla s ním z Ruska. Nějaký tulák, žnec nebo něco podobného, podřízl odtud nedaleko na stepi otci nožem krk a Bůh milý ví, jak se to stalo. Měl ještě tolik síly, že krví zbrocen dovlekl se s dítětem až do mého dvora, kde na prahu klesl, vysloviv, dle udání lidu, jakési jméno. Ubožák byl dopraven do Taganrogu právě když začala válka se západními mocnostmi. Bylo zřízeno velmi mnoho nemocnic a takž nepodařilo se mně nikdy vypátrati, zdali stařec skutečně zemřel, čili nic. Nemohl se z toho nikterak vybrati. Papírů u sebe neměl vůbec žádných a takž byl bezpochyby pohřben jako člověk neznámý. Od té doby jest ona v mém domě, sám jsem ji vyučoval, jak jen možno bylo a používám jí k posluze. Musím ji však poslati do města ke své sestře; tam bude patrně o ni lépe postaráno. Pokud se neprovdá za řádného muže, není u mne nikterak bezpečna. Přísloví dobře dí: polož cukr na okno a hned jsou tu mouchy.... hahaha! .... Odpusťte mně, mladý muži!“

Otec Pavladij smál se srdečně blýskaje zapálenýma, naběhlýma očima a hladě si lysinu, při čemž šedý cop volně sebou klátil.

„Vy jste první, kdo si jí povšimnul!“ pokračoval; „bylo by dívky škoda, neboť jest opravdu hodná. Manželka mého ďáka*) bedlivě ji střeží. Než odpusťte, že jsem vás zdržel, neboť zde na samotě jest velmi nudno; co se peněz týče, prosím vás o dlužní úpis. Při tom, odpusťte, přirážte laskavě úroky, začínaje od měsíce července, k jistině a sice tři procenta za měsíc.“

*) Kostelní zpěvák.

„Co vám napadá, otče Pavladiji! Tři procenta měsíčně!“

„Ano, ale odpusťte, u nás jinak to nejde. Plahočím se pro kostel a ještě více pro sebe; služba jest nepatrná. Krajina tato jest obchodní, časy jsou zlé, peněz málo a pak ještě mohu o ně přijít. Půjčuji na nejisto; vždyť jsem jen člověkem či ne? Vypůjčujete si peníze také k nějakému obchodu?“

„Ovšem že.“

„Nuže, rozvažte si to: stojí-li to za práci? Pak si vypůjčte. Nemohu laciněji půjčovat a to jest mé poslední slovo.“

Pop díval se na studujícího drže ruku na penězích.

Michajlov napsal bez dlouhého rozmýšlení dlužní úpis a vzal peníze, jak obyčejně činí mladí obchodníci, kteří si nedovedou vypočísti, zdali jistina ponese aspoň úroky. Otec Pavladij si nasadil brejle, četl dvakráte hlasitě dlužní úpis a prosil, aby bylo také slovy a ne jen číslicemi udáno, že obdržel tři sta rublů ve stříbře, a rozloučil se se svým hostem.

Michajlov vystoupil ven a bělouš Pančukovského nesl ho jako šipka do Nové Dikanky.

„Co nového?“ volal mu naproti Pančukovský leže v posteli a maje v rukou noviny a doutník v ústech; „bděl jsem a čekal na vás.“

Podal mu lhostejně ruku na uvítanou.

„Pop půjčil peníze, ale dal si k jistině přiraziti tři procenta měsíčně“.

Plukovník hlasitě se zasmál, že to bylo po celém domě slyšeti.

„Však jsem si to myslil. Jest to moderní flanďák! Při tom se zajisté chlubil svými knihami?

„Ovšem," odpověděl Michajlov váhavě.

Plukovník zasmál se ještě hlasitěji než dříve. Hovořili spolu, mezitím co kývadlové hodiny v sousedním pokoji jednotvárně tikaly.

„Děkuji vám za záruku, Vladimíre Alexějeviči."

„Toť maličkost, která nestojí za řeč. A propos! Což dělá krasavice?"

„Opravdu!" podotkl studující, otáčeje čepicí v rukou. „Nařídil jste mně, abych se poptal po sirotkovi."

„Nuže?"

„Jest dcerou zavražděného uprchlíka . . . ."

„Uprchlíka! Ach . . . Jen dále. Náleží tedy otci Pavladijovi zrovna tak, jako mému lokajovi."

Studující vypravoval historii o zavraždění jejího otce.

„Pop se jí ujal, když zůstala úplně bez pomoci a od té doby jest u něho v domě; sám ji naučil čísti i psáti a jest jí velmi nakloněn."

Pančukovský zívl.

„Myslí bezpochyby, že ji dobře provdá a že dostane při tom hezkou částku na odškodněnou," prohodil.

„Roztomilá dívka!" pravil studující s nadšením, „pravá to nádhera! Zřídka jsem viděl tak krásnou tvář s přísnými, přece však smyslnými zraky! Bujná kyprost, výtečné zdraví . . . . Víte . . . ."

„Hej, není zde nikoho? Ať se přivede mladému pánu kůň," zvolal Pančukovský s postele. „Navštívíte mne zase?"

„Až ponesu zpět peníze."

„Na to mohu dlouho čekat!" myslil si plukovník a rozloučil se přívětivě s hostem.

Studující uháněl zase šeřící se stepí, neboť již se rozednívalo.

* * *

Právě když studující opustil popa, vstoupil na práh fary statný mladík, jenž podobal se napolo pečlivě oblečenému venkovanu, napolo měšťáku, nesa na ruce ranec, který byl bezpochyby určen popovi.

Když pop vyvedl hosta ven a nezavřev dveří vstoupil do světnice slavnostně ozářené, následoval ho v patách mladý muž s rancem.

„Ach, toť Levenčuk! Odkud přicházíš? Co to máš?“

Příchozí hluboce se uklonil.

„Přijměte to laskavě, velebný pane, jsou to čerstvé ryby od posledního lovu a něco zvěře, kterou jsem sám zastřelil.“

„Děkuji, děkuji; Oxano, vezmi to!“ volal pop tiše do předsíně. „Něco podobného miluji velice. Děkuji!“

Avšak Oxana se neukazovala. Levenčuk mlčel a zase hluboce se uklonil.

„Velebný pane,“ pravil po chvíli.

„Co ještě?“

„Jak to stojí nyní . . .“

„S čím?“

„S daným slibem . . .“

„Stran Oxany?“

Otec Pavladij opustiv ho přistoupil k oknu, kde bylo ještě jasněji slyšeti tlukot slavíků.

„Vidíš, synu,“ pravil ani se neohlédnuv, „tys dobrý hoch, neboť jsem tebe dobře poznal. Ale jsi uprchlý nevolník, to jest nikdo. A tobě mám

svěřiti lidskou duši, tobě, jenž nemá průvodní listiny, tulákovi? Není tomu tak?“

„Ovšem....“

„A mám tě chránit?“

„Chraňte mne.“

„Pak stanu se zločincem jako ty. Přijdou a odvlekou tě, otroka a dívka jest zničena.“

„Velebný pane! Chtějte co chcete, jen mně ji dejte za ženu; již druhý rok vás za ni prosím, dejte mně ji a nezničte tělo i duši.... Zapřísahám vás u Boha všemohoucího!“

„Dobře, tož poslyš mé rozhodnutí: přines sto stříbrných rublů pro kostel a rovněž tolik jako výkupnou částku; budu psáti tvé paní a ona tě snad propustí na svobodu. Pak ti dám Oxanu. Jsi spokojen? Svolíš-li, budu psáti ihned do tvého rodného místa, jak se věci mají.“

„Ne, velebný pane! Bůh milý ví, co si tam myslí o mém útěku; vždyť myslili, že jsem zavraždil strojníka! Dostanete dvě stě rublů pro kostel, ale nežádejte, abych se vykoupil; paní mne nepropustí, což vím určitě. Smilujte se, velebný pane! Oddejte nás jen tak.... Půjdeme za Kuban, odstěhujeme se do Valašska....“

Pop přistoupil ke stolu a shasil světlo. Pak přistoupil opět k oknu a vyložil se až po pás ven, pozoruje krajinu měsícem ozářenou a lehkou mlhou zahalenou; byla oživena tlukotem slavíků. Oxana tiše vstoupila a opírala se o dvéře. Plakala a také Levenčuk začal vzlykati.

„Nuže,“ pravil pop ostrým hlasem, aniž by se ohlédl; „málo jsem viděl podobně citlivých lidí! Bůh vám požehnej! Oddám vás.“

Levenčuk a Oxana poklonili se před ním až k zemi.

„Až se zase vrátíš, budu ke všemu připraven; přines jen peníze na důkaz, že jsi řádným, spolehlivým mužem; pro sebe nechci ničeho, nikoliv! Pak budeš si ji moci vzíti. Proč bych ji také zde držel? Přišel bych jen zbytečně do hub lidských. Jen přines jí štěstí, ubohému sirotku, který nemá rodiny ani přátel, a jehož vlast nikdo nezná!“

Levenčuk hluboce vzdychl.

„Zde jest, velebný pane, sedmdesát pět rublů, na svatodušní svátky přinesu zbytek.“

Vyňal peníze z uzlu špinavého šátku a dal je popovi.

„Kdes byl po celý ten čas a kde nyní pracuješ?“ tázal se ho kněz.

„Byl jsem na rybolovu, potom jsem pracoval v obilním skladě; nyní po celé jaro chytal jsem zase ryby. Tam zastřelil jsem také zvěř! . . .

„Byl jsi snad také při podniku podloudnickém?“

„Také se to někdy stává.“

„Toť není poctivé, Charitone; to je hnusné řemeslo,“ odpověděl pop, napomínaje ho. „Nech toho. Nyní jdi a vezmi s sebou Oxanu, neboť velmi dobře vím, že byste si rádi pod loubím otevřeli svá srdce. Jděte, líbejte se dle libosti, ptáčkové . . . Ale nic více . . . slyšíš, Charko?“

„Což jsme antikristi, velebný pane? Vždyť známe zákony našich otců!“

„Kde jest nyní Miloroděnko? Již dlouho mne svými žerty neobveseloval!“

„Bůh ví, kde se nyní nalézá. Pravil, že se usadí, ale nevím . . .“

„Nuže, jděte. Pohosti jej, Oxano, talířem boršče, nebo bude zajisté hladov; trochu kaše

dá ti manželka ďákova. Zajisté vykonal jsi cestu od moře, rozumí se, že pěšky.“

„Ovšem že pěšky! U nás to jinak nejde, velebný pane! Vyšel jsem záhy z rána a neměl jsem ještě ani sousta v ústech.“

Levenčuk šel za Oxanou.

* * *

V témž čase, co studující naplněn jsa skvělými nadějemi na výdělek pomocí vypůjčených peněz po stepi uháněl a slunce vynořovalo se z mlhy v plné své kráse, zavolal Pančukovský svého Samujlika, známého nám starého kočího, do ložnice a pravil k němu:

„Především, dobytku, nespi a poslouchej oběma ušima; pak nečiň mně žádných mravných napomenutí, sice dostaneš knutou, a za třetí podáš mně hned zítra ráno nejpodrobnější zprávy o schovance popově! Slyšel jsi?“

Samujlik chtěl cosi odpověděti, učinil však jen významný posuněk rukou a opustil mrzutě ložnici. Věděl, že jeho pán tu a tam si s ním zažertuje, někdy však žádnému žertu nerozumí, což pak příliš citelně ucítil.

Slunce již vyšlo, když studující na levo zahnul a aby si nadejel, dal se přes bezejmennou říčku, která dělila pozemky kupce Šutovkina od zemské silnice. U říčky stál dvůr i mlýn. Jeda krokem po hrázi, spatřil hromadu sedláků, kteří zaráželi koly do hráze. Dáma, ozdobená pestrými stužkami, majíc v jedné ruce slunečník, v druhé dlouhou dýmku, kouřila majestátně a při tom každé chvíle kašlala, křičela na dělníky žalostným hlasem a udělovala různé rozkazy.

„Dobré jitro!“ pravil studující, poznav v zaměstnané dámě paní Ščolkovou, známou od včerejší hostiny u plukovníka.

„Ah, to jste vy, monsieur!“ zvolala paní Ščolková žalostným hlasem za ujíždějícím studujícím. „Vy se projíždíte a my ubozí mučeníci musíme se plahočiti. Excusez!“ (Odpuste.)

Michajlov zasadil koni ostruhy a vjel brzy na to do dvora kupeckého statku, jehož obyvatelé byli dosud ve spánek pohrouženi.

V hustém loubí a pod stromy, zasazenými otcem Pavladijem nedaleko pramenů, které tvořily rybník, líbal se šťastný zamilovaný párek, krátě si poslední hodiny kratičké květnové noci; byli to Levenčuk a Oxana.

V.

Ruské Kentucky a Massachusetts.

„Co jsou vlastně uprchlíci na Nové Rusi?“ tázal se cizinec, který přišel v tato místa.

„Přejete si věděti, co jsou uprchlíci?“ pravil mu domorodec; „jsou to uprchlíci a to stačí. Nevolnické Rusko má své útočiště, své Kentucky, svůj Massachusetts. Uprchlíci jsou vlastní tvůrcové této země. Bez nich bylo by vše pusté, bez nich neměli bychom bohaté pobřeží na Donu a Černém moři, ani kdysi slavné území Záporožců, jakož i věčnou, pohostinnou královnu step, kam ze severu i západu lidé i ptáci táhnou, aby užívali svobody. Vše zde jsou samí uprchlíci, v Rostově, Mariupoli i Taganrogu. Všichni zdejší bo-

háči v přístavních městech, kupci i kramáři a jak se všichni jmenují, pátráteli po jejich minulosti a životopisech, shledáte, že jejich nejbližší předkové byli nevolníky, ruskými uprchlíky, kteří uprchli pánům a statkářům."

Tak poučí vás domorodci. Podívejte se nyní na uprchlíky sám, na tyto statné postavy. Co je sem přilákalo z rodné půdy? — Požehnaná země a bohatý výtěžek při pilné práci. Práce jest zde pro všechny . . . Ze všech končin rozsáhlé Rusi, obzvláště ze severu, táhly celé zástupy k jihu. Šli po silnicích i postranních cestách s kosami na ramenou, muži i ženy, najímajíce se za žence, veslaře a rybáře. Celé vesnice opouštějíce v massách uhnětenou krajinu stěhovaly se tam, bosy, v prachu i horku; táhly za hlubokého ticha, očekávajíce těžkou i namáhavou práci. Menší oddělení spojovala se ve větší čety, které pak splývaly v jediný zástup. Tak táhli slavnostně na jih, do neobydlených stepí, ztrácejíce se po vesnicích i městech. Rozloživše se zase v nové spolky, dali se do díla a zelená step dostala bělavý nákres od košil dělníků, lesknouc se od jejich kos a srpů. — Bylo zde také dosti svobodných rolníků s legitimačními listinami a panských s průvodními listy, avšak nicméně každý spolek skládal se většinou z uprchlíků. O pracovní síly jest nouze, ona jest drahá, jest zde málo ruk, práce doléhá, tráva schne, pšenice dozrává, přesychá, drolí se, sta i tisíce jsou ztraceny, a jakž tedy nepřijímati uprchlíků, pánové právníci? Prosíme! Ovšem že následek toho jest nedorozumění s policií, avšak dělníci jí obyčejně v nedohledné stepi uniknou!

Pro práci jest zde dosti místa a neschází zde také úkrytů. Uprchlíky schová vlastní jejich

krajan, schová je statkář, blíží-li se nebezpečí v podobě náčelníka policie, jehož čtvrt vyrovná se velikostí skoro bývalému království hanoverskému.

Ostatně stačí několik bankovek, aby náčelník zamhouřil oči. Sotva že zaslechnou zvonek od dostavníku, zmizí dělníci ve vysoké trávě, v rákosí, nebo utekou před očima vysokého úřadu přes hranice jeho působnosti.

Statkáři a osadníci nemohli by bez uprchlíků býti živi. S malými výminkami jsou to mírumilovní, střízliví, pilní lidé, praví liverpoolští puritáni. Uprchlík bere menší mzdu nežli svobodný dělník a při výplatě nechá se mnohem snáze ošidit, jelikož nikdy si nestěžuje . . . Nejvýš si nad tím zapláče a nadává posléze na nelidské zacházení. Proto jsou zde uprchlíci jako doma. Přicházejíce z drsných severních krajin, ubírají se přes Kuban na Krym, do jižních pobřežních zemí jako do své vlasti. Při tom mají přísné mravy a jejich puritanismus jest podivuhodný. Známé trestní vyšetřování v krajině nachičevanské dává toho znamenitý příklad. Jistá část uprchlíků přenocovala v kolně u jakési ženy lesníkovy a při této příležitosti ukradl jeden z nich hospodyni vědro. Jeho kamarádi dříve mu pořádně vypráskali a pověsili ho pak bez dlouhých okolků na dubovou větev. „Nedělej ostudu poctivým lidem!“ řekli mu a pověsili ho.

Místem schůzky v létě na stepi pracujících spolků dělnických, jejich místem odpočinku, zábavným klubem a bursou jest krčma v zámožných vesnicích neb hostinec stojící o samotě při silnici se známou čtenáři vytahovací studní.

Taková krčma má do sebe něco zajímavého.

Nachází se na břehu větších řek, ve všech bohatých obcích, na všech velkých a zámožných statcích a tu a tam také v německých osadách. Podobné krčmy jsou velmi výnosné. Ve větších vesnicích leží těsně u hlavní silnice nebo na prostranství před kostelem. Za nedělních a svátečních dnů tvoří jakousi londýnskou bursu.

Přejete si věděti, jak jsou během léta uprchlíci přijímáni a jak naši jihoruští statkáři s těmito bílými černochy se snášejí? Jsme vám k službám. Navštívíme-li slavnostního dne podobné místo určené k schůzce, vidíme již z daleka neobyčejnou tlačenici; slyšíme hlasité mluvení a křik. Lid stojí před krčmou a tlačí se až ke kostelu, jako na výročním trhu. V postranních uličkách tvoří se osamocené skupiny; mužíci sedí opřeni o zeď a k uzavření obchodu jdou na nejbližší pastvinu neb pole, aby neměli žádných svědků.

Mezi zástupem lidu a kolem jednotlivých skupin obcházejí statkáři, nájemníci a jednatelé; najímají spolky dělnické, naslouchají smlouvání, dozvídají se běžné ceny, hledí si různým způsobem nakloniti tvrdohlavé a větší mzdou přebírají si na vzájem dělníky. Mnohý jednatel ze selského stavu v modrém kaftanu a v kalhotách téže barvy, s červeným pásem okolo boků chodí sem a tam, vyjednává, smlouvá, konečně se dohodne, sebere lidi, dá k potvrzení smlouvy přivaliti vědro kořalky, spočte najaté lidi a pospíchá domů; na zpáteční cestě často na prahu krčmy potká druhý jednatel dělníky jiného statkáře, podá jim o několik kopejek větší denní mzdu a odvede si pak všechny dělníky domů. Často strhne se následkem toho mezi statkáři a dělníky hádka i pranice. Také se přihází, že chytrý vyzvědač dostaví se

na step, vmísí se mezi dělníky a hledí je přilákati všelijak ku svému chlebodárci, avšak ještě chytřejší statkář přijde na toto lákání a dá hned na stepi svůdci řádně napráskati na pamětnou.

Starší, zkušení dělníci řeknou na to k nováčkům:

„Nedivte se, že náš pán dal cizého agenta spráskat. Tak to bylo zde ode dávna zvykem, když se naše stepi zalidnily a byli zde svobodní lidé jako Záporožci. Když nastal den sv. Jiří, objevili se jízdní poslové, volajíce: „Pojďte do Kilčenu!“ Jiní volali: „Do Samary!“ Vesnice byla od obyvatelstva opuštěna, avšak jiné potkali na polovici cesty. Rozložili se na mostech a hrázích s dětmi, starci i se svým majetkem; kočovní mužové a ženy loučili se se svými příbuznými a přáteli, volové řvali, kola u vozů hrčela. Pánové hleděli se navzájem předejíti, hádali se, nadávali a lákali uprchlíky, mezitím co na sebe šavlemi doráželi; někdy rozlehly se i výstřely z ručnic. Tak to bylo po celé zemi . . . Na křižovatkách, kde karavany odpočívaly, hleděli se pánové jeden více nežli druhý chváliti: „Pojďte ke mně, dobří lidé! Dám vám hodně půdy, mám výbornou vodu, lesy a pastviny, chatrče i dobytek!“ Ovšem že lhali, jen aby lidi přilákali; zrovna jako nyní.

Vraťme se však po této malé odchylce k našim nynějším uprchlíkům. Vstupmež, milý čtenáři, za slavnostního dne, krátce před započetím práce do kostela podobné vesnice, kde se přijímají ženci a rybáři. Mezi mší stojí zde všichni pohrouženi v modlitbě, naslouchajíce slovům popovým. Kouř z kadidla se vine vzhůru, ďák ozve se basovým hlasem a z kadidlového kouře vystupují černé a rusé vlasy s národními copy, jako bychom je viděli na obrazech nejlepších ruských národních

malířů, Ševčenka, Trutnovského a Sokolova. Mše jest u konce, prostranství mezi kostelem a krčmou se naplňuje.

V podobné krčmě najal si kdysi židovský krčmář uprchlého kuchaře jistého generála, odněkud od Kalugy. Když dělníci sluncem osmahlí vstoupili, volal na ně krčmář cinkaje nožem:

„Přejete si kotlety à la maitre d'hôtel, superfine nebo něco jiného?“ Rozumí se, že vzdor francouzskému jídelnímu lístku nebyly hostům předloženy žádné lahůdky. Avšak pověst kuchaře přilákala lid a krčmář měl při tom ještě ten užitek, že leckdys vystrojil svatební hody sousedním osadníkům neb uprchlíkům, které nebyly horší než v sousedním městě.

O uprchlících kolují zcela přirozeně v oné krajině mnohé anekdoty, jež náležejí již do mezí místního humoru, jako na příklad, že párky uprchlíků berou se pouze na čas a oddávají se tím, že obejdou o samotě stojící křoví. Manželství uzavírá se na dobu práce. Také stojí za zmínku původ přísloví: „Zde jsou naše průvodní listiny!“ Jistý vysoký policejní úředník v hodnosti generála potkal při stíhání uprchlíků tlupu rybářů a zahřměl na ně: „Kde máte své průvodní listiny?“ Ohlédli se. Generál neměl žádného vojenského průvodu a u něho bylo pouze několik osob. „Na loďkách!“ zněla odpověď rybářů a jeden po druhém šli po prknu na lodičky. Když tam byli, odrazili od břehu a ukazovali generálovi jisté, nepříliš esthetické částky těla volajíce: „Zde jsou naše průvodní listiny!“

Po skončené polní práci ubírají se uprchlíci na rybolov, kde na podzim dává si dostaveníčko u moře a při řekách celé uprchlé Rusko, které zlomilo své okovy. Loučíce se s krčmami, zpívají

ženci zvláštní místní písně s narážkami na statkáře, chválíce jejich milosrdnost, aneb haníce jejich lakotu a necitelnost.

Podobné písně rozléhaly se také na březích Mrtvé vody, na pozemcích Šutovkina, bratří Něbolcových nedaleko statku Pančukovského, u Schwabera, Webera a na církevní půdě v Koutě u sv. Ducha, kde týdní i měsíční spolky dělníků byly dosud v úplné činnosti. Bílé košile se leskly a v slunečním žáru i ve stínu skrápěli stateční ženci svým potem rozžhavenou půdu stepní. Opustili svou požehnanou vlast, jelikož tam má přísloví obrácenou platnost, totiž „všude lépe, doma nejhůř.“ Chatrč jest tam upletena z rákosí a pomazaná hlínou; není žádného stolu, žádné pořádné lavice; plot je z rákosí a jestliže tře se o něj vepřový dobytek, skácí se. — Z mrzutosti kopne hospodář nohou do chatrče, až se převrhne — a odchází do širého světa, nestaraje se o ženu a dítě, které také náležejí pánu. Tak potlouká se deset, dvacet roků. Doma mu to pořádně opepřili. Jiní zase uprchnou pro krádež, loupež nebo vraždu. Mnozí uprchnou ze strachu před trestem pro ukradený hadr nebo lojovou svíčku.

Avšak ani v cizině nemůže uprchlík požívati klidně ovoce své těžké práce, ba nemůže ani v pokoji vykonati svou denní práci.

Častokráte bývají města i vesnice obklopeny a pak začne pátrání po uprchlících.

Před dvaceti roky uložil si jistý policejní úředník za povinnost vyhladiti toto zlo do kořán. Snadno se to řekne, ale těžce vykoná, myslil si jeho podřízený, prohnaný lišák. Vysoký pán začne pátrati ve svém okresu po nevolnících. Hrůza a zděšení zmocní se všech uprchlíků následkem jeho

ukrutnosti. Tisíc jich vrženo do okovů a vězení v pobřežních krajinách byla přeplněna. Ubohý policejní assistent jest již celý vysílený. I umínil si, že vyvede svému představenému nějaký kousek. Zaměstnal ho řádně na stepi a vedl jej nepozorovaně dále a dále. Představenému začalo již býti nevolno; díval se ustavičně z vozu, zda-li by v této proklaté krajině nespozoroval nějakou vesničku neb aspoň krčmu; do nejbližšího města bylo přes dvacet verst.

„Jen kdyby zde bylo aspoň něco k zakousnutí," podotkl mrzutě vysoký pán.

Ptal se průvodu, ale dověděl se, že všechny zásoby došly, o což se již dobře byl postaral jeho pomocník.

„Což není nikde ani kousku chleba dostati? — Což není na blízku žádné krčmy?" táže se úředník.

„Kde by se tu vzala, excellencí? Zde v pustém koutě! Však počkejte, nedaleko odtud na břehu mořském jest chudobná tlupa rybářů. Jest vám libo? Snad tam nalezneme něco k občerstvení."

„Jen ku předu, bratře, ku předu! Vždyť umírám skoro hladem!"

Dostali se na místo.

„Buďte mně vítáni, hoši!" volala excellence na rybáře, vystupujíc z vozu.

„Pěkně děkujeme, milostpane!"

„Nemůžete nám snad dáti něco k jídlu? Co máte?"

„Co bychom měli, milostpane? Jsme chudí lidé, než chlebem a solí rádi posloužíme; máme snad chytiti několik ryb?"

„Sem s tím!"

Sítě byly vhozeny do vody. Možná, že byly

ryby teprv nyní chyceny, možná však také, že byly již dříve připraveny; než dosti na tom, že za nedlouho byla zde jídla hojnost; rybí polévka z nejvýbornějších ryb s množstvím mlíčí a jiker, a vonná pára dráždila příjemně nos. Potom přivalili celý soudek kaviáru, k tomu přinesli čerstvě pečený chléb a nesmíme zapomenouti, že byl k tomu — prázdný žaludek. Generál najedl se až k prasknutí, — tak že mohl sotva jíti. Rybářům hodil dukát a děkoval policejnímu assistentovi.

„Příteli, toť byla královská hostina!“

Pokračovali dále na své cestě, až zmizelo moře i údolí rybářů.

„Víte-li pak, excellencí, u koho jsme jedli?“ osmělil se nyní otázati se assistent.

„Myslím, že u rybářů.“

„Ano, ale uprchlých.“

„Nemožno!“

„Však přece a budou-li i tito posláni pryč, nezbude nikoho více, aby při příležitosti opět chytal ryby . . .“

Generál se zamyslil, ustal ve své činnosti a byl pak hříšný jako všichni ostatní.

Takž poskytuje život uprchlým nevolníkům, těmto prvotním osadníkům stepí, řadu dní, které dávají jim těžkou, vysilující práci, která málo kdy okořeněna jest slastnou hodinkou.

V tomto dramatě jest také přidělena úloha vzdělaným osadníkům, statkářům na ruských stepích, uprchlíkům vyššího druhu, jak je Pančukovský nazval; jejich činy záležejí v tom, že proměňují holou step ve vzdělaná místa, kde panuje čilý ruch. Statkáři také nezahálejí. Ženci a sekáči v odděleních po třech až čtyřech stech mužů pohybují se rychle na posečené stepi. Bohatí stat-

káři a nájemníci z okolí Rostova, Berďanska, Mariupole a Melitopole prohánějí se čile pěšky i na koních v širokých panamských kloboucích mezi dělníky s karabáčem v ruce a smaží se od rána do večera na slunečním žáru, tak že tvář jejich dostane barvu hnědého uhlí. Jako supové, kteří nad hlavami jejich se vznášejí, hledí pronikavé zraky jejich na všechny strany, pozorujíce tu lenivého žence neb jinde patříce se smyslnou rozkoší na urostlou, třeba ušpiněnou dělnici. Při tom zanáší se statkář hříšnou myšlénkou, že ji večer v chladném zátiší při sklenici punče neb doušku koňaku získá pro své polibky.

„Hola, hoši! Hoj, ženské!“ křičí pánové stepí s drsností zuřivých, pravých yankeeů, práskajíce na malých kobylkách bičem, následujíce dělníky na pole obilím pokrytá a slunečním žárem rozžhavená. „Jen s chutí do toho! Rychleji! V taktu! Dostanete přídavkem kotel kaše se slaninou a dvě vědra vodky! Jen do toho! Ku předu!“

Sta zelenavých kos lesknou se pravidelně a společně sta hrábí najednou se pozdvihnou a nahromaďují na kupy vonné stepní seno, které je měkké, hebké a zelené. Uprostřed luk jsou tábory ženců a sekáčů. Přípravy k obědu jsou v plném proudu. Na ohništi rychle z cihel zhotoveném hoří polena dříví. Na velkém obecním voze s plátěnou střechou, která dle libosti se může sejmouti nebo nasaditi, a do něhož zapřaženi jsou volové nebo velbloudi, naloženy jsou všechny druhy potravin: kroupy, sůl a ryby od statkáře. Do tábora dopravují se také sudy s vodou ze vzdálených studní. Na statcích upekou se ve vlastních pecích tři až čtyři sta bochníků chleba, neboť za jediného dne spotřebují jednotlivá oddělení takové množství. Z Mariupole neb Taganrogu dopraví se

v pytlích neb váčcích různé maličkosti k potřebě dělníků v ceně více než tisíce stříbrných rublů. Výplata několika set dělníků děje se v sobotu večer. Unavené, sluncem opálené a prachem pokryté ženy a dívky sedí v stínu skladišť neb chlévů, nezpívají žádných písní, nežertují a čekají jen na výplatu. Ženci a sekáči stojí s čepicemi v rukou na dvoře nebo před vraty. Pohostinští statkáři sami sedí před domem u malého stolku a prohlížejí číslice. Jedné skupině dělníků náleží tři sta, druhé sto třicet pět, třetí dvě stě stříbrných rublů. Na to zaznamenávají se pérem skoro báječná letní vydání na novoruských statcích. Po celou tuto dobu nemají statkáři žádného smyslu pro malebné typy ukrajinských ženců, ani pro krásné žnečky, které jsou větrem a nečasem osmahlé, sluncem připálené. Oni vidí pouze stodoly a stohy obilí, koně a hovězí dobytek, počítajíce, mnoholi asi vydělají. — —

Než vraťme se k našemu vypravování, když dovolili jsme si malou odchylku, která poslouží čtenáři, aby se lépe s dějištěm seznámil.

„Ach, tam přichází sám plukovník!“ pravili někteří sousední hospodáři, dřívější měšťáci neb vysloužilí strážmistři, když spatřili přijížděti Pančukovského na pěkném bělouši neb žlutém valachu ku přehlídce polních prací.

„Oh, tot není nadarmo! Zajisté mu ten šedý kuplíř Samujlik zase vyčenichal nějakou hezkou tulačku, anebo chce si mezi našimi dívkami vyhledati nějaké chutné sousto. Jako mladý orel letí mezi řadami dělníků; nyní se zastavil: kouří doutník a žertuje . . . Eh, ten má život skutečně jako v ráji a peněz má nadbytek; může jíst a pít, spát i knihy číst, kdežto našinec se musí

těžce plahočiti . . . Ale tihle pánové nemohou se nikterak obejíti bez ženských! Oni žijou jako proklatí turečtí sultánové!“

Tak mluvili hospodáři, ovšem že z pouhé závisti.

VI.

Idylla.

Levenčuk náležel k podobné skupině dělníků, sestávající z uprchlíků a byl v práci nedaleko statku u sv. Ducha. Nezřídka vynořila se na příkrém břehu neb v háji jeho tmavošedá beranice. Jak se nalezli Levenčuk a Oxana v lásce? Jako ptáci nebeští, jako zvířátka v dalekém lese, jako přirození, zdraví obyvatelé stepí, kteří po staletí se plemení a vzájemně se střídají.

Bez velkého vzdychání, bez zbytečných slov a zcela přirozeným způsobem zamilovali se Levenčuk a Oxana a vžili se do své lásky. Během tří let přisvojil si Levenčuk pevnou vůli a stal se mužem. Svou Oxanu střežil žárlivě a chránil ji dle možnosti, najímaje se brzy při rybolovu, brzy u sousedních osadníků.

Scházeli se jen zřídka. Tichá a skromná dívka vyhýbala se v jeho nepřítomnosti každému, kdo se jí chtěl přiblížiti. V kuchyni, na zahradě i na dvoře jsouc od rána do večera zaměstnána, musila ještě uspávati dítě ďákovy ženy, drhla podlahu a krmila drůbež; při tom zpívala jako skřivan ve vzduchu. Když se setmělo a v lesíku praskla větvička, běžela mlčky a ponížene k Levenčukovi, něžně se k němu přitulila a objala jej horoucně.

Vypravila ze sebe jen málo slov, mlčela a líbala ho jako lichotící se kočička a odešla pak zase zvolna na faru. Za šera přišli sousední dělníci pro vodu do popova rybníku, rozložili se v křoví, naplnili si vědra, umyli si tváře sluncem opálené a zaprášené ruce. Tehdáž vystoupila Oxana zase ven a tiše vše pozorovala, pomáhajíc lidem tu při nabírání věder, brzy při zdvihání jich na ramena. Pak vypravovala vše ženě ďákově.

„Jen tiše, dceruško," pravila na to ďáková, „jsi pro ně příliš dobrou, však já ti naleznu nějakého ženicha!"

„Vždyť jest dobře," myslila si Oxana tiše se potají smějíc, „však já dovedu i bez tebe nalézti si svého milence!"

Při slunce východu byla již v práci s vykasanýma rukama, rozdělala oheň, naplnila hrnce, nadrobila česneku, utloukla proso, ustrojila oběd a — srdéčko v prsou jí poskakovalo.

„Dívky o mně myslí, že se bojím lidí, protože ani krokem z domu nevycházím, nenajímám se na stepi do práce a nikoho nenavštěvuji," praví sama k sobě . . . „a já . . . a což večery v lesíku? . . . . . Ani teta Horyna nemá o nich tušení!"

Mezi dnem prala prádlo u rybníka; bosé její nohy obrážely se v hladině vodní, když stála na prkně a slunce jí zbarvilo tvář. Zmocnila se jí touha. Bála se pohlédnouti stranou.

„Jen se tam podívej," šeptá jí cosi, „jen se podívej do lískového křoví, tam na druhém břehu něco se blýská ve stínu buků; jen se tam podívej!"

Jest jí tak volno a přece tak úzko, zapálí se studem a cítí, jakoby ji tam něco táhlo.

„Co bych tam hledala?“ myslí si Oxana, tlukouc paličkou do prádla; „vždyť jest ještě jasný den, on někde dosud seká, aneb vytahuje síť z vody.“ V tom pozdvihne oči a žasne: na břeh vystoupil Levenčuk z loďky, kyne jí a volá na ni. Zapomněla, že není večer . . vždyť tak dlouho Charka neviděla.

Pak ustele si na lavici v kuchyni, pokřižuje se ještě jednou a položí se. Myslí na svou denní práci, jak naposledy kolébala ženě ďákově dítě, jak večer dojila krávy a při tom stále dívala se stranou, jakoby někdo z kouta měl vystoupiti. Oxana konečně usne; spí a cítí ve snu, že se zapálila a stydí se na to myslit, jak se ukáže před lidmi jako provdaná. Bylo by lépe, kdyby mohla daleko odtud žíti, a v tichosti milovati.

Oxana nepamatuje se ani na otce, ani na matku, ba ani neví, odkud přišla a kde má své příbuzné. Slyšela, že otec její byl zavražděn a že otec Pavladij vzal si ji za schovanku. S velikou láskou stará se o dítě tety Horyny, líbá je, chová a zpívá mu maloruské ukolébavky.

Něžné a slabé dítě dá se někdy do velkého pláče. Pak nenechá Oxana matce je upokojiti a neopustí ho, brzy je nosí na rukou, chodí po dvoře neb v háji, pak položí je zase do kolébky a zpívá:

Jde-li spánek po ulici,
chodí sem a chodí tudy,
jako host se leckdes pozve.
Spi, děťátko, dopoledne,
matka dělá u souseda!
Láme pro tě tři větévky:
první větev vzrůst pohání,
druhá větev spánek nosí,
třetí štěstí přislibuje:

abys spalo, štěstí znalo,
vyrostlo jsi, dobře kvetlo,
bolest, smutek nepoznalo . .

Tak často zpívala Oxana, dříve nežli se seznámila s Levenčukem. Těžko říci, jak tato známost povstala. On přicházel často do kostela, stál zde smutný a soustrast vzbuzující; křižoval se pokorně a vrhl se zbožně na zem před křížem, když otec Pavladij předříkával poslední modlitbu při mši. Pak spatřila ho mezi ženci na kostelním statku kam jim přinesla vodu. Toť byla celá známost. Ani sama dobře neví, jak se stalo, že mu odevzdala celou svoji duši, že ho začala vyhledávati, při čemž přeskakovala ploty a vyšlapala cestičky do křoví. Najednou zmocnila se jí starost. V domě hospodařila tak čile, jako by chtěla nastoupiti dalekou cestu a měla zde zůstati pouze jen několik dní. Hubeněla a zdála se vysílenou; při tom však byla krásnější nežli dříve. Bílý cop leskl se jí jako hedbáví, temné obočí stalo se ještě temnějším a v očích poněkud zapadlých a zármutkem zastřených zračilo se kouzlo lásky. Již nechodila tak rychle. Svaly zdály se jí slábnouti a neměla žádné chuti do práce. Oxana vystoupila na vrchol svahu hory, obrátila se směrem k háji a dá se najednou do pláče. Dlouho zde stojí, pohlíží snivě kolem sebe a zanotuje jednu z hluboce pohnutlivých písní ukrajinských, nebo zajde do nejhustšího křoví, posadí se tam, vyšívá vzorek na košile, při čemž pláčem nerozeznává nit a tiše zpívá svou zamilovanou písničku, které se naučila od dcery malého osadníka, která před dvěma roky beze stopy zmizela, právě v tu dobu, když odtud odešlo jedno oddělení ženců.

Záhy zrána zvony znějí.
Matko, slyš, snad za milence?

Jestli zemřel, oblekni mne,
položím se k němu ve hrob,
k hlavě vroucně kochaného,
budem spolu tiše mluvit;
listy šumí, ptáci pějí,
po nebi se mračna valí.
K nohám dejte zlaté kříže:
milenci tu klidně dřímou.

Píseň dozněla a slzy řinuly se z očí Oxaně, jež měla nad prací tvář skloněnou . . . Až dosud nebylo jí nikdy tak těžko a teskno okolo srdce. K tomu napadá jí myšlénka:

„Ráda bych jenom věděla, kde se asi nyní ten větroplach Charko zdržuje? Možná, že se baví s cizími dívkami, anebo sedí v krčmě u skleničky. Jaká to potupa!“ Pozdvihne hlavu do výše a vykřikne . . . .

Levenčuk sedí před ní na pařezu s dýmkou mezi zuby, hrabaje se prsty v pytlíku na tabák a usmívaje se na ni.

„Právě v čas jsi zpívala svou písničku; po hlase jsem tě poznal!“

Oxana se zapálila, byla plna radosti a přece úzkostlivá cítila, že jí jede mráz po těle a nevyšla mu vstříc. On se jí vysmál a ona hodila jemu nit i natrhanou trávu do obličeje. I chopil ji za ruce, zápasil s ní, dávaje jí mnoho něžných i směšných jmen . . .

„Pusť přece, pusť,“ volá, jakoby se hněvala, odstrkovala ho a přece se k němu stále blížila . . Odkudsi přilétla divoká kachna, oblétla několikráte křoví a klesla pak těžce do rákosí malého jezírka nedaleko rybníka; měla tam patrně hnízdo.

Levenčuk vypravuje, jak ztrávil poslední dva týdny, kde lovili sítěmi ryby, jak v noci jel od-

kudsi po řece parník, jak hnal se kouř, moře se rozvlnilo a ku břehu pluly čluny, přistávali Arméni nebo Dalmatinci, skládajíce podloudnické zboží do rákosí, by je při rozednívání naložili na koně a dále dopravili. Vypravuje jí, že v těchto dnech sekal seno nedaleko hory a že by byl rád k ní se podíval, kdyby byl nemusil čekati na výplatu.

„Viděl jsem tě, Oxano, když jsem šel tudy kolem minulé noci . . . . Spala jsi na dvoře pod okny světnice, já se však neodvážil přelézti plot . . . . . Chtěl jsem se přiblížiti a tebe poděsiti! Proč nemáte žádných psů! Jest to skoro nebezpečné; mohli by vás snadno okrásti!“

„Ach, Charko, před zlými lidmi neuchrání nás ani psi!“

„Kde jest nyní velebný pán, Oxano?“

„Doma; po svatodušních svátcích pojede kupovat úly. Přijď pak . . .“

„Ach, nebudu bohužel moci! Musíme čekati v zálivu, neboť francouzská loď přiveze náklad čaje, který máme složit, za což každý z nás dostane za noc deset rublů . . . . . Nepřijdu; pak musím zase žít obilí u vašeho Němce.“

„Pst!“ přerušila ho Oxana úzkostlivě se k němu přitulivši, „slyším nedaleko kroky; toť není otec Pavladij, ale někdo cizí . . . Kdyby nás byl tak vyslechl!“

Avšak hluk se utišil a Oxaně se ulevilo u srdce. Levenčuk zapálil si dýmku a hovořili dále.

Vypravoval, jak doma u své paní pásal ovce, jak ho oženila, jak stroj jeho Varinku na kusy roztrhal, jak se chtěl utopiti a po kolik dlouhých dní seděl na hrázi u hlubokého jezera nade mlýnem,

jak ho Miloroděnko zachránil a k útěku přemluvil. Oxana slyšela tuto historii již stokráte, nicméně znovu zase tekly jí slzy po tvářích, vyšívala tiše květy na košili, pak odložila jehlu stranou a naslouchala slovům Levenčukovým.

„Kde jest nyní náš Vasil Ivanovič, náš Miloroděnko?“ tázala se, v duchu se za něho modlíc.

„Ha, hledej vítr v poli, Oxano! Povídá se, že se mu skutečně podařilo za poslední tři léta státi se bohatým mužem. Povídá se, že byl nejprve u rybářů, pak najal prý se u jistého Řeka a zanášel se chovem včel. Chtěl prý se dokonce v některé obci pod cizím jménem usaditi a zaříditi si svůj vlastní dům, neboť měl prý skutečně hodně peněz. V tom však mu přišla do cesty jakási ženština, statkářka, u které dříve sloužil za domovníka, u které konečně byl povýšen za milence. Asi rok žil prý hodně vesele. Od jara není po něm ani stopy. K naší svatbě ho vyhledáme, Oxano, viď? Uspořil jsem si zase něco peněz, jelikož dávám každou kopejku stranou; řekni to velebnému pánovi!“

„Řeknu mu to.“

„Vyřiď mu, že po svatodušních svátcích, až budu u moře hotov a budu u Němce seno kosit, složím za tebe poslední výkupnou částku .... Kde budeme pak bydlet, Oxano?“

„Půjdeme odtud pryč, neboť zde nemůžeme zůstati. Praví se, že všichni tuláci budou zavřeni a ty i já jsme tuláky . . . Oh, Bože! Kdybychom se mohli jenom dostati za Dunaj, nebo jak to jmenují, do Anatolie ..... Praví se, že Turci každého přijímají. Slyšela jsem, Charko, od sestry naší Horyny, která se vrátili z pouti do Jerusaléma, že naši lidé z Oděsy a Poltavy pomalu

se tam stěhují a nyní usadili se na Dunaji ve vlastních vesnicích.“

„Nemožno, Oxano; nemůžeme tam k nevěřícím přestoupiti!“

„Slyšela jsem jenom, že netřeba tam žádných průvodních listin.“

„Ach, Bože, Bože, jaký to těžký osud!“

„Kromě toho dověděla jsem se od klíčnice kupce Šutovkina, která u nás kupovala pohanku a olej pro žence, jež náš velebný pán v létě dobře prodává, že náčelník policie s úřadními sluhy vpadl na panství Něbolcova, prošťoural celou vesnici, prohledal všechny bedny a kufry a šestnácte mužů dal stráží dopraviti do Rostova. Jaký to byl povyk! V hlubokém sklepě nalezli stářím shrbeného obuvníka, jenž asi před dvaceti pěti roky utekl pánu svému z Moskvy nebo Kazaně; po celý čas žil v této díře a pracoval pro celé okolí . . . .“

„Co se stalo dále?“ tázal se Levenčuk sotva dechu popadaje.

„Když ho odváděli, potácel se jako moucha na podzim, chytal se za šedé vlasy a klesl k zemi. „Odveďte mne,“ pravil, „raději na Sibiř, než domů na statek. Mám zde již rodinu, druhou ženu a dospělé děti; oh, já se usmrtím! Nekradl jsem, neloupil, žil jsem klidně a pracoval . . .“ Náčelník policie se mu smál. — „Odveďte darebáka,“ pravil, „spoutejte ho pevněji, neboť schází již u čtyř sčítání lidu a nemá více žádného křesťanského jména . . .“ Byl sám dopraven do Jekatěrinoslavu. Tak vypravovala klíčnice Šutovkina.“

Levenčuk připravil se na cestu a Oxana povstala ze svého místa.

„Nuže, Oxano, buď připravena, nebo hned po svatodušních svátcích budou oddavky. Já vstoupím

na loď a domluvím se nějak . . Však já se o vše postarám . . . Není třeba, abychom zde skončili svůj život. Což Miloroděnko lhal, nebo skutečně se zde všechno změnilo? Jen buď připravena; není třeba, abychom chodili do Turecka a přece najdeme klidného místečka. Oxano, minulého roku hledal jsem práci s padělaným průvodním listem za Jelisavetgorodem na Dněpru. Přišel jsem úžlabinou; přede mnou rozkládalo se čarokrásné údolí, písek leskl se na slunci, na stepi kvetou v podobě zvonců divoké tulipány krvavé a žluté barvy, na příkrém břehu samá vůně, všude jest příjemno a milo . . . Snad půjdeme tam! Jen buď připravena, vždyť najdeme koutek, kde bychom se mohli skrýti — zvláště když šíří se pověst, že bude prohlášena všeobecná svoboda?“

„Jak tobě libo!“

„Tedy čekej na mne, čekej, čekej!“

* * *

Svatodušní svátky přišly a u sv. Ducha slavili posvěcení chrámu. Sousední osadníci, uprchlíci a všechen lid z okolí měl tuto slavnost ve zvláštní úctě. Otec Pavladij, jenž následkem chladného jara přišel o všechny včely, tak že musel znovu začínat, koupil si v sousední bulharské osadě dvacet úlů a chystal se hned po mši, že půjde pro ně s ďákem, jenž byl v peněžních záležitostech jeho tajným radou. Při této příležitosti chtěl také mezi svými hříšnými ovečkami, jimž uložil při zpovědi pokání, najmouti za menší mzdu asi dvacet sekáčů na louku, která náležela ke kostelu.

Slavnost posvěcení kostela upamatovala popa také na jistého osadníka, který právě o svato-

dušních svátcích měl zaplatiti úroky z jistiny a sice patnáct rublů ze sta půlletně. Lichvaření bylo již nakažlivým zvykem novoruských obchodníků.

Minulého roku uložil pop pěknou částku peněz v nedalekém přístavě ve společnosti jistého Řeka, vše prostřednictvím ďáka a sice nakoupili množství pšenice a lněného semene. Kromě toho měl značné částky v oběhu v severních okresích gubernie, jakož i na Donu i Kubanu; jako záruku měl doma v bednách a skříních stříbrné lžíce, náramky, prádlo, hodiny, ano i řády majorů a rytmistrů na výslužbě, nynějších osadníků na Mrtvé vodě, jakož i v sousedních okresích.

VII.

Moderní únos Sabinek.

Hod boží svatodušní začal otci Pavladijovi velmi radostně, podobně jako všem obyvavelům z okolí. Ďák, šedý, od neštovic poďubaný, shrbený a šviháckу oděný mužíček běhal, těše se na dobrý oběd a několik skleniček vína, s velkou starostí mezi kostelem a farou. Jeho manželská polovice byla zaměstnána v kuchyni připravováním oběda pro čeládku i hosty, kteří o slavnosti popa navštívili. Otec Pavladij odstraňoval se stolu knihy, noviny, časopisy a schoval je v komoře, aby si nerozhněval hosty z města. Na to vykouřil nemilosrdně celý dům kadidlem, že Oxana, která již od rána byla činnou, od obydlí i ložnice popovy utekla, zde něco postavila a tam zase něco dala stranou; poslední stužky vpletla si do vlasů a konečně vystoupila vážně a usedle, zacpávajíc

si nos rukou před neproniknutelným kouřem a držíc si ruku před očima, vyskočila přes práh.

„To zase udělal velebný pán, jenž vzal benzoe místo kadidla!“

Ještě několikráte dupla si podpatky o drn na dvoře, pak zavřela vrata a šla do kostela. U lesíka stály rozmanité vozy až k rybníku. Kostel byl celý obrostlý a jako zahalený květoucími akaciemi, bezem a lipami, tak že bylo viděti jen pozlacený kříž. Mše odbyla se obvyklým způsobem za ustavičného klekání. Byly odříkány modlitby za živoucí, pak následovaly modlitby zádušní za zemřelé vůbec a zvláště za zemřelé osadníky na Mrtvé vodě.

Jako každého roku, proléval otec Pavladij, jediný živoucí svědek hrozného neštěstí, při modlitbách slzy.

„Hospodine zástupů! pamatuj na ony nešťastníky, kteří zde nalezli společnou smrt!“

Při těchto slovech myslil také na svou mladou černookou ženušku, jež okouzlovala všechny svou neobyčejnou krásou a skromným chováním. — Okrouhlý, vypasený, pohodlný stařec s lysinou hodil se velmi dobře do malého čistého kostela, posypaného pískem a pokrytého od podlahy až ke stropu zelenými ratolestmi bříz a lip, jež pop sám byl zasázel. V paprscích, které procházejí skrze malovaná okna, obrážejí se slavnostně sklánějící se černé a rusé hlavy, mezitím co otec Pavladij ve starém liliovém, kropenatém mešním oděvu horlivě házel kaditelnicí, odříkávaje při tom obvyklé modlitby. Mekající dyškant ďáka, jenž zpěvákům s úsměvem chuti dodával, mísil se s tlukotem slavíků, kteří zpívali své písně ve větvích háje, jenž kostel obklopoval.

V kostele bylo mnoho ruských osadníků a mnoho cizích statkářů; tito vyznamenávali se zvláště svým slavnostním krojem. Otec Pavladij, kráčeje s nejsvětější svátostí od oltáře a modlitby předříkávaje, pozdvihl pomalu hlavu a upřel zraky své na shromážděné. Dva kroky před ním setkal se jeho zrak s plukovníkem Pančukovským a mimoděk zachvělo se jeho srdce; neočekával, že ho zde spatří.

„Kde jest Oxana?“ napadlo mu mimoděk při čtení modliteb. Roztržitě podíval se na levo, — jakoby někoho hledal, a zrak jeho radostně utkvěl na schovance, která v pokoře klečela před nejsvětější svátostí. Otec Pavladij byl v takové dobré míře, že po mši pozvav přednější k hostině, promluvil několik přívětivých slov i k Pančukovskému.

„Jakýsi posel od vás mne navštívil, plukovníku,“ pravil k němu dobromyslně se usmívaje. „Jakýsi pan Michajlov, studující, jenž jest nyní vychovatelem u kupce Šutovkina; na vaši záruku půjčil jsem mu tři sta stříbrných rublů.“

„Jsem vám díky zavázán!“

„Není vám líbo se mnou jíti na lžíci polévky?“

„Račte mne omluviti, neboť musím hned odejeti na několik dní za Don; pronajímá se tam step na pastvu, na kterou má také Schulzwein namířeno; budeme se přepláceti. Byl by již čas, abychom my Rusové nedávali vždy Němcům přednost.“

„Aha!“ myslil si farář, odkládaje ornát a pospíchaje k ostatním hostům: „On dokonce konkuruje i se Schulzweinem! Pod jeho zárukou neudělal jsem zajisté špatný obchod, neboť on jest naším Rotschildem!“

Po jídle odjížděli hosté časně domů a Oxana čekala u stolu. Otec Pavladij odešel do ložnice, odbyl si odpolední spánek, napil se na to kvasu, a vydal se s ďákem na cestu, aby nakoupil úlů, na které chtěl si v městě najati povoz.

„Dejte pozor, Horyno, na všechno," pravil pop odcházeje, „a nenechávejte dům o samotě, neboť se o podobné slavnosti potlouká všeliký lid za rybníkem, a někdo mohl by nás okrásti."

„Mohu jíti za lesík, když se dívky na louce shromážďují, aby zpívaly písně?" tázala se Oxana.

„Ano, ale nechoď bez Horyny; víš dobře, že se tam ve svátek potlouká všeliká lůza."

Vozík s velebným pánem a zpěvákem ujížděl odtud po nerovné cestě.

Blížil se večer a zapadající slunce zbarvilo skvostnými barvami západní oblohu. Na louku za vodou rozcházeli se pěšky i na vozích polní i lodní dělníci, aby tam ztrávili noc. Utvořily se malé skupiny, uzavřely se kruhy a zpívaly se písně. Dívky bavily se národními hrami, při čemž rozléhal se srdečný smích a veselý zpěv. Zlaté penízky leskly se na krku a pestré stužky poletovaly ve vzduchu. Také housle se objevily. Spustily skočnou a dívky daly se vesele do tance.

Hoši stáli dosud stranou, smáli se, posmívali a vychloubali se svými hrdinskými činy . . . . . Jedni pásli koně, které měli pohotově k další dopravě ženců a sekáčů, jiní hráli v karty neb hlavu a orlíčka.

„Již mám sedm rublů."

„Již sedm, ale já mám doma dvacet zakopaných."

„Lžeš!"

„Na mou duši!"

„V Rostově běžely zase za mnou tři roztomilé dívky, což jsem si nechal líbit!“

Rozlehl se ohlušující smích.

„Snad tři svině a ne tři dívky!“ volaly na něho dívky.

Smích se zdvojnásobil. Chlubil neví, kam by se schoval před posměchem, který se na něj sypal jako krupobití!

Začalo se stmívati. Hoši i dívky procházeli se v párcích po louce a směrem k lesíku. U rybníka rozdělalo několik bujných hochů oheň a zase jej uhasili.

V tom stalo se něco neobyčejného, o čem druhého dne mluvilo celé okolí. Ve vypravování však musíme trochu zpět se poohlédnouti.

* * *

Ráno téhož dne přede mší přijel kupec Šutovkin k Pančukovskému.

„Přicházím s prosbou, plukovníku,“ pravil Šutovkin, špinavý a krátkodechý mužík, s malýma očima jako vepř, jenž měl v tomto okresu statek v ceně millionu rublů.

Šutovkin utřel si pot s tváře a posadil se.

„Odpusťte . . . moji známí mne haní, že hraji si na velkého pána, jelikož se nedám právě šidit . . . . Rozumíte mně?“

„Ovšem . . . .“

„Tož pomozte mně ku podniku, v jisté záležitosti . . . rozumíte mně?“

„V jaké?“

Kupec se zasmál, až jeho tučné oči začaly slzeti.

„Naše krajina jest chudá na ženy, a již dlouho hledám přítelkyni.“

„Nuže, co dále? Jen mluvte!“

„Jak víte, jest zde vše venkovské, o všem se klepá, mluví . . Dříve jsem chtěl to odbýti slušně a zaklepal jsem u vychovatelky, kterou jsem si pro děti najal, ale ta mne odbyla. Nyní však jsem zrovna zamilován, neboť dívka přirostla mně k srdci . . . Vy jste svobodný a můžete mne pochopiti . . . Rozhodl jsem se, že dívku unesu . . .“

Pančukovský podal svému hostu ruku, mysle si při tom: „Kdo jest asi ta osoba?“

„Výborně, Mojžíši Jelisajeviči. Mohu se vás zeptati, kdo to jest?“

Břicháč ohlédl se kolem a vzdychaje následkem krátkého dechu, šeptal plukovníkovi, klepaje mu na ramena:

„Jest zde jakási osadnice Bulharka, dívka k zbláznění . . . Co dělat; poslal jsem k ní již dosti kuplířů a nešetřil jsem žádných darů — dosud však to nic nespomohlo . . . . Jest štíhlá jako cedr na Libanu, tak že bych k vůli ní zahynul. Nezbývá, než živou ji ukrásti; dopravím ji do své továrny, aneb dříve do města, skryju ji a ve volné chvíli budu se ucházeti zcela klidně o její přízeň . . . Plukovníku,“ pokračoval host, „konali jsme spolu obchody, tož pomozte mně také zde — obracím se k vám jako k příteli; na své lidi nemohu se nikterak spolehnouti, vaši však jsou zcela jiného druhu; u vás musí každý poslouchat a hubu držet. Budu vaším dlužníkem, jen mně pomozte!“

„Jenom jak to vyvésti, Mojžíši Jelisajeviči?“

„Dověděl jsem se, že se za příčinou posvěcení chrámu dnes večer v Koutě u sv. Ducha shromáždějí hoši i dívky z celého okolí. Pojedeme tam se dvěma kočáry — moje krasavice bude

také při tom — až budeme na místě, uvidíme, co dělati.“

Plukovník povstal.

„Souhlasím! — Abdulko, Samujle!“ zvolal oknem na své milostníky. Potom uzavřeli se v kabinetu a umluvili mezi sebou celou záležitost.

„Což policie?“ tázal se Pančukovský. „Bulhaři jsou mstiví a zlomyslní a vedou hned proces; nejsou jako naši lidé. Bude se pátrati po zmizelé . . . .“

„Oh, plukovníku! Jak jen můžete tak nadarmo mluviti, odpusťte mně, toť vše jsou jen hlouposti.“

Šutovkin zaklepal na naplněnou tobolku v náprsní kapse.

* * *

Pozdě v noci napadlo hochům a dívkám, aby rozdělali oheň na louce u sv. Ducha, jako děje se v den Ivana Kupala.*) Pop nebyl doma, aby zakázal skákání přes oheň. Ozval se ovšem jeden hlas, jenž volal:

„Co to tropíte za hlouposti? Kdo pak rozdělá oheň na hod boží svatodušní? Podobné rouhání přinese jistě neštěstí.“

„Každý má svobodnou vůli!“ křičel zástup. Byla přinešena sláma, bejlí a chrastí, v hluboké cestě vedle háje byla zřízena hranice a zapálena, načež začaly přes ni skákat párky, jež za sebou následovaly jako řetěz. Čí ruka se při skákání vytrhne, ten nebude v tomto roce oddán.

„Hluk a křik se vzmáhal; různé hlasy od-

*) Sv. Jana Křtitele. Slavnost jeho slaví se na Rusi dne 23. června, kdy rozdělají se u hájů a na pahrbcích ohně, okolo nichž se tančí a přes něž se skáče.

rážely se ze všech stran. Také jiní hoši sem přišli a mezi nimi též lidé Pančukovského.

„Budeme-li s vámi skákati, stane se nám nějaké neštěstí!“

S těmito slovy zdráhaly se dívky se smíchem vyhověti ucházení se Abdulky, lokaje plukovníkova a druhého červenovlasého hocha. Než na slova: „Slečno, prosím o ručičku!“ podaly jim ruce jako ostatním.

V témž čase, co známí i neznámí bavili se v kostelním háji zapovězenou hrou, přijela ve tmě bryčka a selský vůz nedaleko dvou mohyl a zastavily se v hluboké cestě.

„Ticho, ticho!“ velel se selského vozu špinavý Šutovkin. Část zvolené roty přimísila se k tančícím, dva chlapi čekali u koní.

Plukovník, jsa pln očekávání příštích věcí, opíral se o bryčku, do níž zapřaženi byli čtyři koně, a hleděl mlčky, toče si kníry, do tmavé krajiny, která byla tu a tam ohníčkem osvětlena.

„Nikdo se neukazuje a nikoho není slyšet. Jak se to jenom skončí?“ myslil si Pančukovský, „chopiti se dívky a odvléci ji není snadnou věcí — a jakž teprv ujdeme pronásledování? Také jest jich notný počet . . .“

Šutovkin jen sténal, supěl a hleděl ustavičně do dálky, naslouchaje hrajícím si u ohně. Koně stáli zde se svěšenýma ušima, jen zřídka pozdvihli hlavu a lenivě, ospale některým kopytem zadupali.

Plukovník měl v hlavě všelijaké myšlénky. Vzpomínal na nádherný Petrohrad, na skvělou gardu, kamarády, operu, romantické čtení a na její praktické upotřebení u mnohých něžných a citlivých slečen a konečně na smělý a loupežnický podnik, který na něho nyní čekal.

„Jaká to zem!“ myslil si. Avšak nezbylo mu času, aby své myšlénky dále rozpřádal, neboť strážcové v křoví volali tiše: „Pst, již jdou!“ V tu chvíli nastala okolo ohně divoká tlačenice a zmatek.

Brzy na to slyšel Šutovkin a Pančukovský, jak několik osob ve tmě běželo po poli, jako by měli těžký náklad; brzy se zastavily, brzy zrychlily krok, jakoby na své cestě měly podniknouti boj. Když se přiblížily ke křoví, běžely tím rychleji a spojily se se zálohou.

O několik okamžiků později bylo slyšeti dušené výkřiky: „Oh, běda! běda! Pusťte mne! Pusťte mne!“ Na to byla do vozu břicháče, jenž vilností se třásl, položena bílá postava; copy měla rozpletené, šaty v nepořádku a roztrhané.

„Můj drahoušku, má dušičko, utiš se! Buď pokojna!“ šeptal Šutovkin, hmataje po ní ve tmě chtivýma, třesoucíma se rukama a sotva že ji vysílený sluha vložil do vozu, zvolal skoro bez sebe na kočího: „Jeď! Práskni do koní! Rychle ku předu!“

Dle dřívější úmluvy daly se nyní oba povozy různými směry. Rozvázané zvonky zazněly znova, brzy silněji, brzy slaběji; avšak hlas jejich stále slábnul a zanikl konečně v dálce docela. Koně běželi bez ustání po rovině asi ve vzdálenosti tří verst. Pak se zvonky opět zavinuly a jelo se dále beze všeho hluku. Avšak najednou objevil se, jako by to bylo umluveno, jezdec se znějícím zvoncem v ruce, jenž třetím směrem odejel. Tento spletl úplně naslouchající pronásledovatele.

Hrající lid mohl se sotva vzpamatovati z překvapení. Konečně strhl se v řadách okolo uhasínajícího ohně hrozný poplach. Rozšířila se pověst,

že jakýsi hoch uchopil pevně za ruku dívku a násilím ji odvlekl.

„Nemačkej mne tak, sice pustím tvou ruku," pravila prý.

„Nepouštěj a skákej, sice nebudeme oddáni."

Ona se pak zasmála a podržela jeho ruku. Párky sestavily se nyní ke skákání přes oheň. Tento párek se vzdálil a zabočil na postranní cestu, při čemž se dívka smála a jenom málo se zdráhala. Dva jiní hoši však párek následovali a drželi se ve stínu. Najednou rozlehlo se volání: „Běda! pomozte! pomozte! Nechtějí mne pustit!" Všichni běželi k onomu místu.

„Koho chytili?"

„Milovanku, Milovanku, dívku z osady!"

„Kdo pak?"

„Čert ví!"

Ohlédli se kolem sebe, aby vypátrali, kdo ten špatný kousek vyvedl.

Lidé plukovníkovi, jež každý zná, jsou posud zde, Abdulka stojí mezi nimi a otáčí se na všechny strany, jako by chtěl zločince vypátrati. Křik o pomoc zanikal vždy více v dáli.

„Na koně, bratři, na koně!" rozlehlo se konečně zástupem. „Kde jsou naše koně? Jeďme za nimi a dívku jim zase vezmeme! Jen do toho! Co to znamená? Naše dívky unášet! Vytrhněme jim duši z těla!"

Hoši skočili na koně, již se pásli na louce, a hnali se za zvuky zvonečků; jiní běželi pěšky různými směry.

„Skoč také na koně!" zvolal kdosi na Abdulku.

„Zde jest můj kůň," odpověděl a vskočil naň; v náprsní kapse měl zvoneček. On to byl, jenž ujížděje po stepi zvonek vytáhl, začal jím zvonit

a svedl pronásledovatele s pravé cesty. Nedělal to poprvé. Jako Tatar z Kubanu byl podobným kouskům uvyklý.

Ohně zatím uhasly a dívky rozběhly se co nejrychleji.

„Pojďme také, teto! Pojďme rychle domů, toť hrozné!“ pravila poděšeně Oxana k ďákově ženě Horyně, která zatím s několika vojáky u rybníka notně popíjela a sotva na nohou stála.

„Ach, rychleji, teto rychleji! Hněte přece sebou! Dříve nežli se nadějeme, bude pop doma; co se nám pak stane? Rychle, rychle! Oh, běda, sama jsem skoro napolo mrtva!“

„Ach, holubičko, neměj strachu; nuže, trochu jsme se bavily, co na tom!“ odpověděla Horyna, potácejíc se pomocí Oxany na cestu a každým krokem skrze lesík a hlubokou cestou klopýtajíc. Oxana ji podporovala, úzkostlivě při tom k ní se tulíc a byla plna strachu, že za každým stromem vystoupí proti ní nějaký nepřítel.

V temnotě teplé, čarokrásné noci bylo slyšeti tu a tam různé zvuky; brzy to bylo hvizdnutí, brzy dupot koní, nebo v dálce zanikající volání, a ani jediná hvězdička neozařovala nepronikutelnou tmu. Konečně celá krajina ponořila se v ticho. Daleko za pahorky ozval se ještě jednou zvoneček a konečně ztichl úplně; nastala tichá, tajemná, neštěstí věštící maloruská noc . . .

„Bože, zdali ji jenom osvobodí!“ myslila si Oxana, pokřižovavši se. Plot praskal pod její hmatající rukou, přelezly jej a otevřely dvéře do dvora. Oxana odvedla potácející se Horynu do kuchyně a hleděla co nejdříve, aby se odebrala na odpočinek; sama se neodvážila dle letního zvyku upraviti si lůžko na dvoře u prahu. Když zavřela dvéře, lehla si v kuchyni, pomodlila se, obrátila

se ještě se třesouc následkem nenadálého zděšení a myslila si: „Jak se lekám! Ach, Bože, kde jest asi nyní můj Charko? Také velebný pán tu dosud není! Co to znamená? Bože, smiluj se nad námi a vezmi nás ve svou ochranu . . .“

* * *

Oba povozy setkaly se opět, urazivše asi šest verst. Jen Abdulka posud ujížděl opačným směrem se zvonečkem, aby spletl pronásledovatele.

„Přeju vám štěstí, Mojžíši Jelisajeviči!“ pravil Pančukovský, zastaviv se u osikového háje a seskočiv s kočáru.

„Děkuji, Vladimíre Alexějeviči!“ odpověděl Šutovkin, podávaje ve tmě vypasenou ruku a chopiv ho za ramena. „Dovolte, abych vás přitiskl k svému srdci! Tento lesík a ty osiky zůstanou mně navždy v paměti . . .“

Uloupená dívka seděla zde mlčky těžce oddychujíc, aniž by pozdvihla hluboce svěšenou hlavu; byla provazem svázána.

„Do továrny!“ zvolal Šutovkin na kočího. „Ještě jednou vám děkuji, plukovníku, zůstanu vaším dlužníkem. Jeď!“

„Mnoho štěstí!“

Statná trojka břicháčova vyjela z osikového lesíka, kde bylo poslední dostaveníčko, a ujížděla po cestě směrem k mydlárně Šutovkina, která byla od jeho statku vzdálena asi patnácte verst. Tam v osamělém, v létě docela neobydleném dvoře snažil se Šutovkin, jako moderní Theobald, získati si srdce uloupené Eleonory.

Pančukovský stál zatím v úzkostlivém čekání po tmě na kraji osikového lesíka.

„Zítra musím na trh," myslil si. „Zase jen starosti a samé starosti; pravého štěstí dosud jsem nedosáhl. Kde jest štěstí? Kde? A kdyby nyní najednou má . . . . Trhl sebou zděšením. Obešel několikráte kolem bryčky. Věrný Samujlik držel koně. Cizí výsledek opojil plukovníka.

„Samujliku!"

„Čeho si přejete?"

„Po Abdulkovi není dosud žádné stopy?"

„Žádné."

„Nemyslíš, že zde bude brzy?"

„Měl by již zde brzy býti."

Pančukovský naslouchal.

„Ano, či ne?" myslil si s nepokojem v srdci, vdechuje do sebe lahodnou vůni z obilí a trávy a tiše obcházeje kolem bryčky. „Mám jeti na trh nebo snad bude této noci rozhodnut osud mé horoucně toužebné a úplně nezkušené krasavice? . . . . Ne, bylo by to příliš smělé! Neušel bych nikterak pronásledování, poznali by mne a její skrýši by nalezli . . .

Jaká to rozkošná a čarovná bytost! Ne, ne . . . pojedu odtud přímo na trh. Jest tam čtyřicet verst. Samujliku!" zvolal, avšak dříve než mohl tento odpověděti, bylo slyšeti na svahu hory vzdálený, stále se blížící dupot pádícího koně.

„Abul Abasič!" zvolal Samujlik; „on to jest!"

Pančukovský čekal úzkostlivě, až Abdulka se přiblížil, posadil se na trávník, poručil Abdulkovi a Samujlikovi přistoupiti a tázal se:

„Jak to stojí, děti? Naši věc jsme propásli, co?"

„Naši?" tázal se Abdulka, utíraje si pot s čela.

„Ano."

„Naše věc jest, jak myslím, zcela v pořádku, vaše blahorodí! Doufám, že nebudeme zbytečně mařiti čas.“

Plukovník vytáhl z bryčky láhev vodky, nalil kočímu i lokajovi po sklenici, dal jim zákusek z vlastní zásoby, vypil sám skleničku a zapálil si doutník.

Koně nechali asi hodinku se pásti. Plukovník natáhl se na rozestřený koberec a ponechal svým myšlénkám úplně volný běh.

„Jaká to zem, jaká to zem! Pravá nová Rus! Co by tomu řekli naši Petrohradané! Jaký to rozkošnický život! Jaká noc! Jaké podivné a tajemné romány zakrývá svým závojem!“

Pančukovský rozkázal, aby se opět sebrali a koně zapřáhli. Skočil do bryčky, při čemž Abdulka jel po straně a delší dobu šeptal si něco s pánem; povoz jel jen krokem.

* * *

Noc stala se ještě tmavější. Kohouti kokrhali poprvé. V této době vycházel měsíc krátce před rozedněním. Na dvoře otce Pavladije bylo úplné ticho. Teta Horyna spala pevně v předsíni u kuchyně, dávajíc jenom silným chrápáním na jevo, že žije! Oxana ustlala jí zúmyslně nedaleko vchodu, dítě její spalo v kuchyni. Sama nemohla usnouti. Myslila na Charka, jakož i na to, že slíbil přijíti brzy po svatodušních svátcích. Představovala si v mysli svou příští svatbu: šaty, průvod do kostela, tlačenici diváků a bylo jí při tom příjemno i teskno.

„Což kdyby Levenčuk přišel této noci . . .“ napadlo jí najednou, „byla bych neobyčejně vesela

a zbavila bych se úzkostí! Co mně však napadá! Jak jsem pošetilá! Jakž by se mohl nyní v noci potulovati, když bezpochyby loví ryby.“

S těmito myšlénkami obrátila se Oxana ke zdi, zavřela oči a chystala se ku spánku, když v tom v předsíni vrzly dvéře.

„Patrně se teta Horyna probudila a hledá vodu, jelikož dostala bezpochyby po opičce žízeň,“ myslila si Oxana.

Nyní bylo slyšeti kroky za oknem; někdo vzal za kliku u dveří, mysle si pak, že dvéře budou asi uvnitř zavřeny, zastavil se, načež vše utichlo . . . .

„Levenčuk jest to!“ jásala Oxana a radostně vyskočila s postele. Bylo jí úzko i radostně u srdce, mráz projel jí tělem a dech se jí zatajil.

V pouhé košili běžela k oknu. Ačkoliv bylo na dvoře tma, přece se jí zdálo, že vidí v šeru dvě postavy. Najednou jí napadlo, že se vrátil pop s ďákem anebo že jsou to zloději. Utekla za kamna, zůstala tam hrůzou několik minut a začala se rychle oblékati.

„Což kdyby přišli a rozdělali světlo, budu celá nahá. Kdo jest to asi? Jak jdou klidně přes dvůr! Zajisté jest to velebný pán a sice ve velmi špatné míře! Dostaneme také svůj díl!“

Přehodila si rychle sukni, začala okolo hlavy splétati copy a vzdychala plna úzkostí. — Nyní se dvéře rychle otevřely a s hořící voskovou svíčkou vstoupili do světnice Pančukovský, bledý a rozčilený a Abdulka, zářící spokojeností. Oxana nepoznala hned nebezpečné své postavení, ale hned v prvním okamžiku zpozorovala, že svíčka pochází ze skříně popovy, a upamatovala se zároveň, že sirky ležely na stole. „Kde jest asi teta Horyna?“ myslila si, skoro tupě držíc si na ňadrech košili

a schovávajíc se za kamna. Než vstoupivší podívavše se do kuchyně, shasili ihned svíčku.

„Čeho si přejete?“ tázala se Oxana, tlačíc se za kamny, jelikož cizince osobně neznala a slyšela, že se k ní blíží.

V okamžiku chopilo se jí po tmě dvé silných paží a začaly ji vázati. Křičela silně: „Teto, teto Horyno!“ pokusila se vytrhnouti a volala pak hlasitěji, jak obyčejem: „Kdo v Boha věří, zachraň mne, zachraň!“ Boj netrval dlouho. Plukovník i Abdulka zavázali jí ústa, svázali ji provazem ruce i nohy, vynesli ji opatrně a tiše na dvůr a přes plot a proplíživše se popovou zahradou, spěchali hlubokou cestou u rybníka k lesíku.

„Podivno,“ myslil si Pančukovský nesa Oxanu a předávaje ji Samujlikovi, „jak pokojně a klidně odnesli jsme popovi jeho poklad! Hoši na poli nekradou melouny s takovou bezpečností! — Zde máte, hoši, po dukátu, na místě dostanete každý ještě dva!“ pravil plukovník nesa Oxanu do bryčky a udělav jí místo po straně. Kdežto Šutovkin byl po spáchaném únosu velmi rozčilen, choval se plukovník velmi klidně.

„Starou bychom měli rozvázati, vaše blahorodí,“ pravil Abdulka.

„Rozvaž ji!“

Abdulka běžel zase na faru, prošel znova všemi komnatami, zavřel všechny dvéře a rozvázal provazy na nohou i rukou tetě Horyně, která ve své opilosti ani nevěděla, co se této noci s ní dálo.

Abdulka opatrně ji obešel a kvapil zpět ku bryčce.

„Proč jsi tam tak dlouho meškal?“

„Bylo mně líto řemenů, vaše blahorodí, neboť ve spěchu vzal jsem zcela nové.“

Bryčka, tažena čtyřmi statnými oři, letěla s větrem o závod. Zvyk plukovníkův jezditi vždy tryskem přišel mu nyní velmi vhod.

„Kam půjdu nyní já?“ tázal se Abdulka, doprovázeje pána.

„Jeď domů, ale dej pozor, abys někde něco nevyžvatlal!“

„Poslouchám, vaše blahorodí, na mne můžete se úplně spolehnouti.“

Drama bylo odehráno, ale dostalo ještě neočekávaně tragi-komickou dohru. Trochu napilí hoši, kteří se hnali osvobodit unesených bulharských dívek, šli po zvuku zvonků. Na křižovatce, který vedl přes bažinu porostlou břízami, zastihli osamělého jezdce. Křik a volání: Mažte ho! Chyťte ho! poděsilo ho velice. Choval se tiše, hledě se ukrýti stranou od mostu mezi břízami.

„Sem! Už ho máme! Držte ho!“ bylo slyšeti se všech stran; jezdec byl zachycen a stržen s koně.

„Kdo jsi? Kde jest ona? Kam jste ji schovali?“ doráželi na něho. Počestnému příteli Webera, nájemci Adamu Adamičovi Schwaberovi, neboť on to byl, začala naskakovati husí kůže. Právě vracel se z dostavenícka s vdovou po jistém sektáři, kterýžto poměr zcela přirozeně tajil před svou manželkou a svými známými. Začal se zaklínati, že o ničem neví a že nikoho neviděl.

„K čemu dlouhých řečí! Mažte ho! Pruty sem, honem pruty!“ zuřil opilý zástup. Počestnému otci rodiny byla kazajka svlečena, klobouk s hlavy sražen, on sám položen na zem a vysázeno mu sto ran prutem a to takových, které by nejlepší holi desátníka nedělaly hanbu.

„Nyní, kmotříčku, jdi s pánem Bohem a ne-

vykládej nám to ve zlé! Snad nejsi vinníkem, ale to nevadí.“

Překvapený, hluboce zarmoucený a k smrti polekaný Schwaber zůstal na místě samoten, upravil si šat, vylezl s namahánim na koně a s těží dovlekl se domů. Sténaje vstoupil do světnice a uloživ se ve svém kabinetu, ani nešel do ložnice. Po celou noc plakal vztekem a nadával v duchu těm, kteří ho přepadli. Konečně si umínil, že dobrodružství dnešní noci zachová v tajnosti a jako řádný a poctivý Němec dostál svému slovu.

* * *

Kupec Šutovkin nechal svou milenku pod dozorem dvou věrných sluhů v osamělém domku továrny na mýdlo. Byl svým štěstím tak opojen, že nehledě na slušnost navštěvoval ji za bílého dne a ztrávil u ní dny i noci, ostříhaje její bílé, kypré tělo jako žárlivý Turek. Nestaral se o své děti, ani o řeči celé krajiny. Škandální kronika nalezla hojně látky. Protivný zhýralec byl terčem všech vtipkářů a předmětem hovoru všech tlučhubů. Každá zpráva o něm a jeho krasavici byla honem za tepla roznešena na všechny strany; vědělo se, kdy ji navštěvuje, jak pozdě v noci a aby mohl přejíti mělkou říčku, vzdor své tloušťce jak přivazuje si na nohy schválně objednané chůdky, jaká milostná jména jí dává a jak se u ní chová. Vše to budilo zvědavost. Jako vše na světě, ani tyto klepy netrvaly dlouho. Povídalo se, že Bulhaři z osady, odkud dívka byla unesena, stěžovali si u policie i soudu, ano i Šutovkina obžalovali. Ale světoznámé kouzlo osvědčilo i zde svoji moc a policie, soudce a s počátku hrozní,

přece však již poruštění Bulhaři se upokojili a také unesená dívka neměla proč si stěžovati. Po třech nedělích vstoupila do kočáru svého špinavého pána a přestěhovala se do jeho domu, k velikému udivení jeho sousedů, dětí i jejich učitele, známého nám studujícího Michajlova.

Zcela jiná pověst kolovala o Oxaně. Byla jako by do vody padla, neboť zmizela beze stopy. Druhého dne vběhli pop s ďákem na dvůr jako šílení, neboť již cestou byli se všeho dověděli, a vrhli se na ženu ďákovu.

„Kde jest Oxana?“

„Nevím; již se stalo.“

Ďák chytil Horynu za šedé vlasy, tloukl ji a vláčel po světnici. Pop byl bolestí skoro šílený.

„Co děláte? Tlučte mne jak chcete, nic nevím, má dušička jest pryč!“ sténala stará Horyna pod hroznými ranami svého muže.

„Kde jsi byla, proklatá ženo? Kdes byla?“ vyptával se jí ďák.

„Což já vím? Byla jsem spita a sice od vojáků, kteří u rybníka seděli . . . Byla jsem tam s ní, usnula jsem v předsíni a tak se to stalo.“

„Ha! Vojáci u rybníka? Hned tam půjdu —“

Ďák zavřel ženu do komory, vyptával se, hledal všude, nemohl však ničeho se dověděti. O nic lépe nevedlo se popovi.

„Jednu ovšem unesl kupec Šutovkin, ale kdo druhou? Pančukovský? Není možná, neboť on hned po mši jel za Don.“

Tak myslil pop. A skutečně v tu dobu, kdy Oxana zmizela, nebyl Pančukovský doma, což bylo všeobecně známo. Po třech dnech vrátil se z Rostova, kde ho všichni viděli a kde vyjednával o nájmu stepi. Schulzwein ustoupil, jelikož Pan-

čukovský nabídl větší nájemné i obdržel také od majitelů step.

Kam však jela bryčka plukovníkova ke konci pamětihodné noci, za které staly se dva únosy na tichém i osamělém břehu Mrtvé vody? Toť bylo zcela jednoduché. Pančukovský nechal zajatou na Donu na dvorci, který si najal od jisté statkářky a sice pod dozorem Samujlika. Tam uprostřed ohrady pro ovce stála o samotě chatrč, která měla oddělenou komůrku, jakousi alkovnu. Plukovník sám spěchal pak s ostatními dělníky na trh. —

Samujlik, ochotný Leporello, dával pokrm Oxaně, mezitím co očekával návrat pánův. Ona však tvrdošíjně odmítala jídlo i nápoj a ležela až do večera na připraveném lůžku s tváří ke zdi obrácenou. K večeru přijel zase rychlý povoz plukovníkův. Za bryčkou přibyl známý povoz Schulzweinův, ale jeho pán nacházel se v bryčce plukovníkově, s nímž vstoupil do chatrče, pokračuje dále v německém hovoru o přeplaceném nájmu stepi. Oxana slyšela hlas ve svém úkrytu, ale neodvážila se vydati ze sebe ani jediného zvuku. Považovala hosta za přítele svého únosce a bylo jí úplně neznámo, že právě tento host podal mu první zprávu o ní, chvále krásu schovanky popovy.

Schulzwein zdržel se jen krátkou chvíli, vzal si šňupec a tázal se ještě jednou se vzdechem:

„Nenecháte mně step, ani když vám zaplatím odstupné?“ Když dostal zápornou odpověď, chopil se čepice.

„Slyšel jste,“ tázal se statkář vstoupiv na práh a stále mluvě německy, — „slyšel jste, jakou zvláštní novinku mně sdělil kupec od Mrtvé vody, právě když jsme byli ještě při uzavírání obchodu?

Za této noci byly u lesíka našeho souseda popa uneseny dvě dívky; jedna z uloupených jest právě schovanka popova, o které jsem vám jednou vypravoval.“

„Ne, neslyšel jsem o tom!“ odpověděl plukovník, uzavřev opatrně za sebou dvéře.

„Jest to skutek politování hodný;“ pravil Schulzwein stoupaje do kočárku, „pěkné to panstvo! Zajisté učinil to některý z našich statkářů nebo důstojníci s městskými mravy . . . . Jest svrchovaný čas, aby řádění jejich byl učiněn konec . . Toť bídácké, sprosté! Buďte s Bohem! Pište mně, kdo by to asi mohl býti!“

„S Bohem! S radostí!“ . . .

Statkář odejel. Pančukovský poslal lidi do ovčína, vyšel před dvůr, ohlédl se pátravě kolem, vrátil se do chatrče, zavřel za sebou dvéře a vstoupil tiše do komůrky. Oxana seděla zde majíc hlavu skloněnou na rukou dosud svázaných.

* * *

Zatím již dávno uplynula lhůta, kdy měl Levenčuk splatiti zbytek výkupného. Otec Pavladij chodil ve svém pokoji s rukama na zádech, díval se na step, šel na louku a přistoupil k rybníku:

„Zde prala prádlo, tam často šila a dávala pozor na drůbež. Ach, ty proklatý, darebácký Pančukovský! Jak to pěkně nalíčil! On to jest! Nikdo jiný! Krvežíznivý upíre! Tvým přičiněním zmizela v propasti beze stopy!“

Tak smýšlel otec Pavladij. Pozbyl dokonce chuti zavírati se ve své světnici, jak bylo jeho zvykem a přebírati i počítati bankovky. Za to však tím více byl činným v literatuře. Po celé

dny četl nejnovější moskevské a petrohradské časopisy a o knize: „Venkovské duchovenstvo na Rusi“ začal psáti dokonce rozbor; při tom sténal a těžce oddychoval, nemoha v celém domě nalézti klidného místečka k práci. Byla právě největší vedra a nastávaly žně.

* * *

Jednoho dne přinesl ďák z města poštu. Pop vrhl se především na noviny, na jediný přepych v jeho pustém a osamoceném životě na stepi.

„Můj Bože, zase uveřejňují jména uprchlíků! Jak mnoho jest jich! Kdy to konečně přestane?“

Začal čísti v největší rychlosti rozbaluje balíky, v nichž byly novinky z Chersonu, Krymu a krajiny donské.

„Poslyš, Fendrichove,“ obrátil se pop k ďákovi, jenž pokorně u dveří stál; „poslyš, co zde stojí . . . Podej mně šátek . . . nacpi mně dýmku . . . třeba poslati pro tabák . . . Poslyš, co jest v krymském lístku: „Tímto se oznamuje, že po třetí uprchl před čtyřmi roky Vasil Miloroděnko a sice z gubernie makaroslavské, z jižního okresu, kde byl nevolníkem a sluhou statkáře Studničenka; jako uprchlík jmenoval se Alexander Dámský neb Axen Skatulkin. Uprchlík tento se obviňuje, že ve společnosti Arménů z Nachičevanu hotovil padělané bankovky a vydával nepravé průvodní listiny uprchlíkům různých stavů. Popis osoby: nos, ústa, brada i uši přiměřené, oči tmavé, vlasy a vousy tmavohnědé. Zvláštní znamení žádné. Mluví dobře rusky; jest veselý, způsobný, vydává se často velmi rád za muže z vyšší společnosti, najímá se obyčejně za písaře nebo lokaje a při příležitostných

pitkách navštěvuje rád hostince a podobná místa s bubnem, na nějž bubnuje za peníze. Vyšetřující soud v příčině padělaných bankovek a průvodních listů slibuje každému, kdo tohoto Miloroděnka úřadům udá, značnou odměnu a prosí všechny představené místních úřadů . . . atd. atd. . . . .“

„Rozuměl jsi tomu?“

„Ovšem, velebný pane! Toť hanebné!“

„Toť zajisté týž Miloroděnko, přítel Levenčukův, jenž před dvěma roky sekal seno na kostelním pozemku? Co myslíš?“

„Ano, tehdáž jsem ho vyhnal ze dvora, neboť ten protivný chlap začal běhati za naší Oxanou, velebný pane . . .“

„Ach, Oxano, Oxano! . . . Než poslyš; hotoví padělané bankovky a průvodní listiny . . Z toho kouká doživotní nucená práce v dolech sibiřských! A přece zdál se mně býti řádným člověkem, jelikož byl přítelem Levenčuka, jenž mně vypravoval, že Miloroděnko měl za ženu jakousi šlechtičnu . . . Co myslíš, Fendrichove, kde jest asi teď Levenčuk?“

Ďák vzdychl.

„Určená lhůta se blíží! Za nedlouho se jistě objeví a bude chtíti buď Oxanu nebo složené peníze.“

„Peníze jsou zde věc poslední! Já nelituji peněz, ale jí, a jest mně kromě toho žel také hocha, jenž jest řádným člověkem. On ztratí hlavu a vloží ruku na sebe. Znám ho dobře; co si jen za plány vymyslil a jakými nadějemi se kojil! — Chtěl se usaditi na Kubanu nebo v Bessarabii — a jak Oxanu miloval . . . Pančukovský jednal bídácky, darebácky! Nemyslí na dřívější historky . . . .“

„Darebácky," potvrzoval ďák; „jest to špatný, lehký člověk, psí povaha a není obrazem božím! Hned bych ho nechal hladem pojít nebo zmrznout v mrazu a sněhové vánici . . ."

V předsíni vrzly dvéře. Ďák se zarazil a nastavil uši, rychle se obrátil, šel do předsíně, mluvil s někým a objevil se zase ve světnici celý zmatený.

„Velebný pane, od téhož plukovníka Pančukovského jest tu posel."

Toť již moc bohatství na zemi: ačkoliv všemožně nadávali plukovníkovi, přece přivedl je do rozpaků pouhý jeho posel.

Pop stal se rozpačitým, konečně se rozhodl, oblékl kleriku a nechal posla vstoupiti. Styděl se skoro, když zpozoroval, že to byl jen lokaj.

„Čeho si přejete, můj drahý?" tázal se pop ochotně, na posla se ani nepodívav.

„Plukovník vás prosí, abyste mu zapůjčil noviny, které jste dostal, velebný pane — jen na jediný den, aby si čas ukrátil," pravil Abdulka, neboť on tu byl.

Pop se zamyslil.

„Podivno," myslil si, „až dosud ode mne nic nechtěl, aneb se snad přetvařuje, aby ukázal, že má svědomí čisté? Nebo snad přece Oxanu neunesl? Kde jest tedy a kdo ji uloupil? . . ."

Vytáhl šátek, rozestřel ho a vysmrkal se.

„Pravíš, že chce noviny?"

„Ano."

Mezitím co mluvil, ohlédl se Abdulka drze na všechny strany, jako by chtěl svým čenichem vypátrati, zdali v pokoji od té doby, co zde hospodařil a svíčku zase na patřičné místo postavil, něco se změnilo.

Pop otáčel šátek v rukou.

„Tedy chce čísti . . .“

„Ano.“

„Jest tedy doma a nudí se . . .“

„Jest doma.“

„Jak tráví čas?“

„Jako obyčejně, velebný pane! Píše velmi mnoho, leží na pohovce, udílí rozkazy, kouří . . . Také hosté přicházejí . . . .“

„Kdo to jsou?“

„Pánové Něbolcev, Němec Schulzwein, jenž přišel zase v příčině stepi . . .“

„Vyjíždí plukovník často?“

„Ovšem jezdí na pole k dělníkům, koná návštěvy . . .“

Pop obrátil se k ďákovi, jenž od příchodu Abdulkova stál zde s otevřenými ústy a čuměl.

„Fendrichove, jsou noviny na stole?“ tázal se pop.

„Ano, na stole.“

„Jsou tam všechny?“

„Všechny.“

„Nuže, dej mu je a ty, můj milý, vyřiď plukovníkovi mé poručení i vyřiď mu ode mne . . . slyšíš . . . Řekni mu, že jsem rád, že mohu mu něčím posloužiti, ale ať dá pozor, aby se listy nepotrhaly.“

„Můžete býti upokojen, velebný pane.“

„Jaká jest denní mzda žencům?“ vyrazil ze sebe najednou a beze vší příčiny stařec.

„Tři papírové ruble a třikrát vodka.“

„Ach, můj Bože, jest to dření! Ani za tyto peníze nedostanu žádných dělníků.“

Posel odejel. Pop postavil se před ďáka, utřel si bohatý pot na čele, svěsil ruce a bil se do čela:

„Toť k zbláznění! Proč jsem s ním jenom tak uctivě zacházel! Co tomu říkáš, bratře Fendrichove? Jsem přece jen hlupák!“ . . .

Ďák učinil rukou záporný posuněk a bručel: „Kdyby mrznul a umíral, nechtěl bych ho k sobě připustiti! Zhýralec! Antikrist! On to jest a nikdo jiný, nyní to vím! Ach, budiž proklet! Ještě si k nám pošle pro noviny . . Aby tě mor schvátil! Nemá ani žádného studu!“

Když plukovník dostal noviny, odhodil je nečtené stranou a takž nemohl se dověděti, na koho z uprchlíků byl vydán zatykač; dříve se o to staral, aby měl z toho při příležitosti užitek.

Pop zpozoroval, když noviny zase zpět obdržel, že nebyly čteny, neboť časopisy byly v témž pořádku, jak je byl zaslal.

„Podivno,“ myslil si otec Pavladij, „vypůjčil si je tedy jen proto, aby ukázal, že vůči mně má svědomí úplně čisté. Nuže, jen ať s ním uprchlíci jednou neúčtují.“

VIII.

Zajaté.

Mojžíš Jelisajevič Šutovkin zanechal své děti bezstarostně pod dozorem vychovatele Michajlova, jenž svým svěřencům mnoho vědy do hlavy nenatloukl, ponechávaje jim úplnou vůli. Vychovatel vstoupil raději v obchodní spojení s malými obchodníky v okolí, aby docílil jen nějakého, třeba nepatrného výdělku.

Co stalo se s druhou unesenou dívkou, Oxanou? Až posud bylo celému okolí úplně neznámo,

kde se zdržuje. Tak to chodí v našich stepích. Někteří dobře tušili, kdo ji asi unesl, ale i tito začali později pochybovati, tak že přestalo se konečně o tom mluviti. Také začalo se nyní hovořiti o věcech mnohem důležitějších. Blížil se čas, kdy třeba žíti pšenici, která začala již schnouti; vše chopilo se srpů a kos.

Kolovaly též znepokojující zprávy o hejnech kobylek, které přiletěly prý od Donu a Krymu.

Pančukovský hleděl se strachem na ohroženou pšenici, která pokrývala deset tisíc děsjatin půdy. Stával často na balkonu v prvním poschodí svého domu, kouře vonné havana a pohlížeje na veliké moře obilní v nesmírné dálce, které lehký větřík rozvlnil.

„Co platíte ve své kanceláři od děsjatiny pšenice? tázali se plukovníka sousedé, malí, šlechtičtí a málo zámožní osadníci, kteří trpěli následkem konkurence velikých statkářů.

„Velmi mnoho," odpověděl poněkud nadutě a žerty si z nich tropě novoruský yankee, „dávám devět stříbrných rublů jen za posečení a svázání jedné děsjatiny; proklatá pšenice činí mně neslýchaných výloh."

„Ach, devět stříbrných rublů za děsjatinu. V Petrohradě by tomu nikdo nevěřil."

Sousedé byli zaraženi, tvářili se jako hladoví psi a třásli se potají, že budou muset konečně platit také tak vysoké ceny.

Kde jest však Oxana? Kde ji Pančukovský po celý čas schovával od té doby, co ji byl dopravil do osamělé chatrče u Rostova? Bylo to všeobecným tajemstvím.

Sousedé věděli, že plukovník skutečně v den vykonaného únosu jel na trh, že byl se Schulzweinem na stepi a že teprv po třech dnech se

vrátil. Konal návštěvy v okolí, byl někdy neobyčejně hovorným, brzy zase dělal se usedlým a neobyčejně vážným a budil všeobecnou pozornost svými jemnými mravy, elegantním oblekem, zvláštním účesem, ano i zvláště pěstovanými nehty. Jestliže Weber, Schwaber neb jiný ruský osadník ze sousedstva pozoroval jeho ruce a dobře hlazené nehty, usmál se pohrdlivě plivaje na podlahu, která za příčinou nutné polní práce nebyla po kolik neděl metena.

„Kde jen ti pánové," podotýká jeden ze společnosti, „naberou času, že mohou si hleděti svých rukou a nehtů! Našinci nezbude ani tolik času, aby si vlasy učesal a vousy oholil. Po kolik týdnů nesvlečeme na stepi svou košili, tak že nás žena k sobě ani do ložnice nepustí! Kromě toho se jemu mnohem lépe daří než nám. Dokonce prý odstrčil i Schulzweina . . . Kdož to pochopí?"

„Někdo by si mohl mysliti," podotkli zase jiní sousedé, „že by plukovník měl ustavičně zavřená vrata, kdyby dívku skutečně byl uloupil; než to se nestalo i možná u něho volně přicházeti i odcházeti."

Zdi byly ovšem vysoké a bez řádného řebříku nebylo možno zvnitř a zevnitř přes ně se dostati. Na vratech visely obrovské zámky. Dříve zastrkovaly se v noci ještě železné závory, nyní však stála vrata dokořán otevřena. Do kuchyně, jediného stavení, které kromě chléva nacházelo se na dvoře, — ostatní stavby byly půl versty daleko — byl jako do všech ostatních zvláštní vchod. V domě, kde se bydlelo, nebylo ani nahoře ani dole žádných okenic. V oknech přízemí ukazovala se často hezká, rusovlasá hlava domácího pána pod bílými a červenými záslonami, napolo spuštěnými. Sluhové, kuchař, kočí a několik hospodář-

ských úředníků měli rovněž volný přístup, když přicházeli z kuchyně nebo ze vzdálených hospodářských budov, aby přijali některé rozkazy stran hospodářských neb domácích záležitostí.

Také denní zaměstnání plukovníkovo v ničem se nezměnilo. Nic neprozrazovalo, že věnuje svou pozornost nějakému novému předmětu. Jeho nejmilejší zábavou bylo pozorovati rozvlněné obilí na poli a vypočítávati úrodu pšenice, která byla i v této krajině báječná.

„Sto tisíc stříbrných rublů vlní se zde pod mýma očima," myslil si plukovník.

Často nacházel se v idyllické náladě. Tu podepřel se večer na otevřeném okně svého kabinetu, mezitím co zapadající slunce malebně osvětlovalo protější křídlo domu, házel pohanku na dvůr, krmě holandské, kočinčinské a jiné druhy slepic, pocházející z jeho vlastního chovu, aneb rozhazoval zrní, lákaje hejno holubů, kteří zdržovali se pod střechou zděného chléva. Holubi lítali v kruhu kolem, spouštěli se do dvora a kroužili zase nad vysokými topoly, které zastiňovaly dvůr až k oknům druhého poschodí.

Vlastní dozor nad slepicemi a holuby byl svěřen šedesátileté, napolo slepé stařeně s usmívající se dobromyslnou tváří, která podobala se vráně a na svém úřadě velice si zakládala.

Domacha, toť se rozumí, že uprchlá nevolnice, potulovala se již po čtyřicet let na různých místech a měla velikou radost, když dostala konečně v Nové Dikance místo jako placená kuchařka pro najaté dělníky, načež postoupila za kravskou děvečku a konečně za dohlížitelku nad drůbeží. Byla již úplně šedivá majíc dokonce šedé, husté obočí, což dodávalo jejímu osmahlému, jižnímu a svraštělému obličeji zvláštního výrazu. Ve vší

tichosti pobíhala stále ve dvoře, vykonávala vše s neobyčejnou jemností a hodila se ke všemu, zastávajíc příležitostně zahradníka, nosiče vody, podomka ano i psa na dvoře.

Ačkoliv měl plukovník na dvoře v řádných boudách na řetěze dva kousavé hafany, přece často žertem říkával, když spatřil Domachu spěšně kráčeti přes dvůr:

„Myslím, že bych mohl psy pustiti a povinnost jejich svěřiti také Domaše. Jistě, že by věrně a pilně po celou noc štěkala.“

Takž nebylo možno nikde nalézti stopy, kde by se Oxana zdržovala v domě Pančukovského.

„Proklatá čeládka! Dala by za něj i život!“ říkali mrzutě nezámožní sousedé, mluvíce tu a tam o nepřístupnosti sluhů plukovníkových. „Jest to pravá čarodějná jeskyně! Co tam se dostane, zmizí, jako by to padlo do vody. Až dosud bavil se s potulnými krasavicemi, nyní však začal, jak pravý Čerkes loupiti ženy . . . . . Také Šutovkin unesl svou milenku, ale netají se s tím, on však nám chce naházeti písku do očí.“

U plukovníka objevili se také vyzvědači z lepší společnosti. Mezi jinými přišel též bratr Něbolcova, pravá nicka, donášeč, sprostý hráč a bláznivý marnotratník, který vězel v dluzích jako v pavučině. Pravil, že chce koupiti od plukovníka špatnější ovce, vlastně však chtěl vyzvídati a čenichati, zdali není tam někde ukryta schovanka otce Pavladije. Byl přijat velmi suše, ač zdvořile, a odešel jak byl přišel, ničeho nevypátrav. Také pop s ďákem zastavili se v Nové Dikance, jako by jen tak mimo jeli. Pravilo se, že sám guvernér poslal plukovníkovi s energickým přípisem bezejmenné udání o pobytu nevolníků a náhlém zá-

hadném zmizení schovanky otce Pavladije Pomorceva.

Pančukovský vyznal se dobře a proto jeho odpověď byla rovněž tak ostrá, jako duchaplná. S týmž dopisem poslal však také náčelníkovi tři bedničky výtečných, drahých doutníků. Patrně však byl uražen útoky, které se děly na něj od sousedů z vyšších tříd.

„Dosti, pánové," pravil s důrazem v jisté společnosti, kde již po tři dni a noci hrál v karty, „každý žert musí míti konec. Žádám vás, abyste se o této události více nezmiňovali, neboť mne to uráží a snižuje moji důstojnost i postavení ve společnosti. Já mám již dobu milkování dávno za sebou . . . Nejsem, pánové, ani Čerkes, ani nastávající důstojník, ale plukovník Vladimír Alexějevič Pančukovský."

* * *

Kdo chtěl skutečně věděti, co se stalo s Oxanou, mohl se jen obrátiti na starého domovníka v pustém dvoře, jejž Pančukovský najal. Onoho dne, co Pančukovský se Schulzweinem z trhu se vrátil, vyprovodil ho přes práh své malé chatrče, a co vstoupil do zastrčené alkovny, slyšel domovník k večeru volání o pomoc, které doráželo až k srdci. S počátku mocný a hlasitý, později vždy tlumenější a slabší hlas prosil úpěnlivě za ušetření . . . .

Starý domovník, sešlý churavý mužík a bývalý hudebník, jenž v kapele jistého knížete, sestávající ze samých uprchlíků, hrál na druhé housle, chtěl právě po chudičké večeři odříkati večerní modlitbu a ulehnouti, když žalostné volání

vzbudilo jeho pozornost. Opustil svou chatrč, postavil se a naslouchal — a dávno ztuhlé srdce začalo mu mocně v prsou bušiti. Podívav se k ovcím, vrátil se po nějaké chvíli; volání o pomoc bylo již jen slabé. Kočí milostpánův a druhý pochop, kteří dle slibu dostali bohaté zpropitné, odcházeli v nejlepší míře do postranního kouta, nesouce si na trhu koupenou láhev vodky. Stařec zůstal o samotě.

„Nejen mně, starému tuláku, nebylo na zemi popřáno žádného štěstí. Zde také odbývá se truchlohra.“

Posadil se, svěsil šedou hlavu a plakal. Noc byla čarovně krásná a větérkové nesli stepí podivné, tajemné, okouzlující tóny a šumění.

Během noci ustalo volání o pomoc. Ráno vyšel plukovník vesele ven s vědomím odvážného reka, dal svému služebnictvu zase okrouhlou sumičku, zanechal zde Samujlika a odejel v průvodu druhého pochopa. Po krátké době přijel ke skromné chatrči, která svou úlohu již dohrála, kočár se čtyřmi koňmi, jako by se plukovník byl vrátil. Avšak byl tam jen Abdulka; kočár zdržel se několik hodin a jel k večeru dále se spuštěnými záslonami v oknech. Domovník viděl vše z dálky.

„Co nám po tom! Toť věcí pánů!“ myslil si. Tak jako dříve hlídal ovce a z dlouhé chvíle vrážel hůl do drnu, při čemž dle starého zvyku počítal dlouhá léta, která trávil v zármutku a starostech.

* * *

Plukovník zařídil vše výborně. Zajatá nedala se dlouho zkrotiti, konečně však, jako se děje po celém světě, oddala se svému osudu. Koho ne-

přemůže železné rámě otroctví a vězení? Byla ubytována v Nové Dikance v osamělém domku. Rozumí se, že její hlídačkou byla Domacha. S toutéž bedlivostí, s jakou krmila psy na řetěze a holuby, starala se o utrápenou zajatou svého pána.

„Proč pořád vzdycháš, dušičko? Podívej se, zde ti koupili nové stužky, vlněnou kazajku a šaty! Proč pláčeš? — Ah! V našich letech musely jsme jiné věci snášeti!“ Tak snažila se ji potěšiti dobromyslná Domacha.

„Jest mně teskno pod touto střechou, babičko! V této těsné, nízké světnici jest tak dusno a horko, jako v parní lázni — a pak zde musím býti ve dne v noci zavřena! Jen kdybych měla aspoň trochu čerstvého vzduchu!“ doložila konečně.

„Abys vyskočila ve své šílenosti a se zabila? Ostatně okno jest zamřížené, neboť zde byla dříve panská pokladna. Zde u dveří stála skříň.“

„Proč bych skákala se střechy a potloukla se! Můj celý život jest tak jako tak ztracen! Komu náležím? Každý mne odkopne ode dveří; dříve jsem byla chudým sirotkem, ale co se stane nyní ze mne?“

Domacha potřásla hlavou.

„Dušičko, rozmysli si všechno! K čemu jsou všechny řeči? Pán jest dobrý, zůstaň u něho několik roků — zasype tě zlatem. Také já bývala mladou, také mně dával pán přednost před jinými; pak ovšem přišly mé dcery na řadu. Než co jsem měla dělati? Plakala jsem a mlčela, neboť člověk všechno přemůže.“

„Proč jste uprchla, babičko, a potloukáte se již po tolik let v cizině?“

„Ach, toť zase jiná historka! Vidíš, dušičko, povím ti to . . Měla jsem svého pána ráda a byla

jsem mu ve všem oddanou. Avšak po jeho smrti zatopila mně jeho žena pořádně jako v pekle . . Musela jsem utéci . . . Před ní jsem utekla, dušičko!“

„Babičko, smažte mne na řeřavém uhlí, postavte mne na střepy ze skla, jen mne pusťte na svobodu — nechte mne s mou bolestí zemříti doma!“

„Jsi sirotek a uprchlá nevolnice, Oxano, kam bys šla?“

„Toť mou starostí, babičko! Proste jenom pána, aby mne pustil na svobodu . . . . Již jsem zakusila dosti trápení . . . věru dost . . .“

„Nejde to, Oxano, nejde; vše to jest jen planým mluvením! Zde máš jehlu a nitě; zachce-li se ti, šij košili. Jenom se podívej, tenké plátno ti pán koupil! Pravé holandské.“

Domacha zůstala ještě chvíli a pak potřásajíc hlavou opustila komůrku, nemohouc pochopiti, jak možno býti vzdornou při podobné nádheře a hojnosti.

Oxana plakala a pokud bylo světlo, konala jako stroj uloženou sobě práci.

S jakou lítostí vzpomínala na popa, na lesík, na trávník pod stromem! . . . V myšlénkách kolébala dítě Horyny . . . a Levenčuk? . . .

Před západem slunce přinesli jí večeři a sice nejlepší pokrmy a nápoje v hojnosti. Oxana ničeho se nedotkla.

„Levenčuku, Levenčuku! Kde jsi?“ šeptala.

Stmívalo se, měsíc díval se skrz oblaky, schody ke komůrce vedoucí zavrzly pod známými kroky a dvéře světnice Oxaniny se otevřely . . .

„On to jest!“ myslila si Oxana chvějíc se po celém těle a schovala se v nejzazším koutě.

Kdyby aspoň v tomto okamžiku měla nůž v rukou!

. . . .

Ačkoliv byla tma, byl přece brzy nalezen kout i Oxana. Osamělá, pustá step a tmavá noc nevypravují, co se dělo a co se skrývá v tomto kamenném domě, za jeho vysokými, kamennými zdmi.

Za svítání vstoupil Vladimír Alexějevič zase na schody, probudil nohou na prahu tajné komůrky spící starou Domachu, poručil jí, aby střežila zajatou jako oko v hlavě, a kráčel po stupních dolů. Dole čekali pokorně jeho ochotní Leporellové, Abdulka i Samujlik.

„Pán choval se dnes neobyčejně laskavě; přirostla mu k srdci!“ podotkla Domacha.

Ve skutečnosti nebylo řídkostí, že plukovník téže noci v průvodu svých osobních sluhů ujížděl ke druhému dostaveníčku v osamělém kozáckém domečku, kde na něj čekaly po dlouhém namahání zakoupené vnady černooké Katry nebo rusovlasé Karolinky.

Oxana sotva věděla, co se s ní dělo, když ji opouštěl. Hučelo jí v hlavě a srdce bušilo jí v prsou. Bylo jí jako ptáčeti, které bylo najednou zavřeno do těsné klece z vonných květů, pohanky a prosa, kde se prohánělo. Netluc sebou tak úzkostlivě, nerozbij si hlavu o železné mříže; nevytrhneš se, nevylétneš ven do nového světa!

* * *

Byly poslední dny měsíce července a večer se blížil. Přímo přes pole, nehledaje žádné cesty přicházel kvapně štíhlý, silný, prachem pokrytý mladík v městské, modré vestě, v novém, černém kabátě a rovněž nové šedé beranici. Tu a tam

zastavil se u ženců v poli pracujících, ptal se jich kvapně na to či ono a pospíchal zase ku předu. Tam, kde se cesta zahýbala ke koutu sv. Ducha, stanul jako by přemýšlel, zdali se má dáti touto cestou, nebo jíti dále. Chvíli přemýšlel, učinil posuněk rukou a zaměřil tam. U kostelního plotu narazil na otce Pavladije, jenž šel s klíčemi pro něco do kostela.

„Levenčuku! Odkud přicházíš?“

„Ach, velebný pane . . .“

Pop se vzmužil a netázal se více. Mlčky obrátil se zase k domu a Levenčuk ho následoval.

„Vidím,“ začal pop dech popadaje a usadiv se na drnovém sedátku před farou, „vidím, Charko, že všechno víš.“

„Vím všechno, velebný pane.“

„Kdes tak dlouho byl?“

„Ležel jsem nemocen v přístavu a málem byl bych zemřel.“

„Ano, zhubeněl jsi . . .“

Za čtyři dlouhé neděle Levenčuk skutečně zhubeněl, ale zároveň stal se mužným a dospělým. S rozpálenou tváří od dlouhé cesty, s dlouhými vlasy a přistřihanými vousy vypadal skutečně statně.

„Co máš ve vaku! Proč jsi se tak vyšnořil?“

„Zde jsou dary pro nevěstu, i pro vás velebný pane! Jakž bych se neměl vyšnořit na takový den? Práce bylo v přístavu dost; výkupné jest připraveno — jen nevěsta není přichystána — jak se zdá, velebný pane! Již jsem si smluvil chatrč na pobřeží doufaje, že tam budu v poctivé práci spokojeně a klidně žíti . . . .“

Pop zakýval hlavou, zasténal a podíval se s úzkostí a hrůzou na ubohého Charka.

„Já ho zabiju, velebný pane!“ zvolal najednou Levenčuk, hodiv brašnu na zem; „zabiju ho jako prašivého psa!“ Oči mu plály a obličej byl na smrt bledý; byl hrozně krásný.

„Co potom?“ tázal se pop jako stroj, nevěda co by na tuto vyhrůžku odpověděl.

„Posadím mu červeného kohouta na střechu, zapálím dům plukovníkův na všech stranách, spálím skladiště obilí, ovčíny, jej zabiju a pak usmrtím sám sebe. Tak se všechno skončí!“

Pop vstoupil do světnice, následován jsa Charkem, a přecházel po ní sem a tam.

„Chceš se státi vrahem?“

„Já vrahem? Ne, ne já, ale on! Čeho mi třeba více? Myslil jsem, že naleznu v cizé zemi štěstí.... Již dávno nám je vzali! Nám hlupákům, jací jsme! Nyní tomu rozumím! My jsme skutečně hlupáci, velebný pane! Zcela jinak musíme jednati! V tom to vězí!“

Pop chytil Levenčuka za šos, zatáhl ho do ložnice, prostřel pokrývku s oltáře na stůl vedle obrazů svatých, otevřel evangelium a pravil slavnostně:

„Budeš přísahati, Charko; přísahej, že nevykonáš to, co tvůj zlý jazyk pronesl! Přísahej, Charko! Něco podobného nedovolím!“

„Nebudu přísahati, velebný pane! Nebudu přísahati!“

„Přísahej, Charko, přísahej rychle, šílený hochu, sic tě udám! Na mou duši, udám tě!“

„Udejte mne, udejte! Důvěřovali jsme vám jako vlastnímu otci. Vy jste nám nešťastným uprchlíkům přispíval radou i pomocí, živil jste nás, chránil i povzbuzoval....“

„Já? Jak jsi hloupý, blázinku! Kdy pak jsem měl uprchlíky? Ne, neujdeš mně! Přísahej, Charko!“

opakoval pop ukazuje na evangelium, neboť zmocnila se ho úzkost. „Přísahej na evangelium, sic tě dám svázati a pak tě udám....“

Levenčuk k němu přistoupil.

„Poslyšte, velebný pane, co se nyní děje. Opustil jsem ihned pobřeží, jakmile se roznesla mezi lidem zpráva o unesení Oxany. Věříte tomu? Každý mne litoval, když jsem letmo sem pospíchal. Na silnici, na křižovatkách, na mostech i přeplavních vorech, všude se mnou dělníci sdělovali svou soustrast. Lid byl rozhořčen, burácel jsem, hrozil — a mám zůstati klidným? Po dva dny běžel jsem bez oddechu, až konečně včera klesl jsem v roklině bez vědomí. Dělníci osadníka Webera mě nalezli a odnesli do nejbližší hospody. Zase mne vzkřísili a žid mně pustil žilou... ruku mám dosud zavázanou. Byl jsem vysílen, ale běžel jsem přece ustavičně dále. Tázal jsem se stále, zdali jest to skutečně pravda. — Jest tomu tak, bylo mně řečeno; všichni mne litovali a ukazovali na plukovníka. „Nechceme žádný hřích svaliti na svou hlavu, ale tato jedovatá zmije musí býti zašlápnuta, toto dravé zvíře, které lidi napadá a je požírá!“ Tak mluvili o něm lidé, velebný pane!“

Pop podíval se na něho zasmušile, litoval ho, ale také se ho bál.

„Proto jsem si tu věc tak rozvážil, velebný pane! Půjdu k němu s prosbou, budu se před ním v prachu svíjeti.... Nevrátí-li mně ji — nezlobte se, velebný pane — pak vykonám rozsudek!“...

Slzy kanuly mu po vousech; jeho bolné oči upřely se na popa, jenž se odvrátil dívaje se oknem, zavřel evangelium a konečně pravil:

„Je-li tomu tak, tož jdi s Bohem; doufám, že ti plukovník Oxanu vydá. Za zlý čin nenalezneš u mne žádného požehnání; slituj se také nade mnou a nad mým stářím. Dopíšu také sám Pančukovskému, snad ji vrátí. Ale měj se na pozoru! Po tvém příteli Miloroděnkovi se pátrá, neujde slídičům, bude potupen a odsouzen k nucené práci v dolech za své hanebné činy! Popis jeho osoby byl již oznámen v listech... Něco takového může se ti také přihoditi; měj se na pozoru!“

Pop posadil se ke stolu, nasadil si brejle, napsal třesoucí se rukou dopis, otevřel skříň, vybral odtud peníze a jelikož zpozoroval, že ďák se ženou vstoupili plačky do světnice, pravil hlasitě:

„Zde jest, Levenčuku, dopis plukovníkovi Pančukovskému a zde jsou tvé peníze. Jsem hříšníkem, protože jsem chtěl výkupné a jsem vinným nešťastným odkladem. Nuže, požehnej tobě Pán! Dostaneš-li ji — přiveď ji sem a já vás oddám; nepodaří-li se tvůj podnik — k čemu jsou mně tvé peníze? Fendrichove, vymaž onu částku z knihy, nenáleží více nám, kostel“...

„Ponechte si peníze, velebný pane! Přinesly by mně neštěstí“...

Levenčuk uklonil se popovi slavnostně až k nohoum, poklonil se také před ďákem a jeho ženou a opustil světnici. Dříve než rozčilená společnost, která ho následovala, dostala se na záhybku silnice, kde Oxana často čekávala na Levenčuka, an přicházel od pobřeží, byl již ten tam.

„Staň se vůle boží!“ pravil otec Pavladij vraceje se do fary.

„Jest po všem veta, já to tuším“, odpověděl vzlykaje ďák, „a žádný velbloud neprojde uchem jehelným, velebný pane!“

Ďák plakal trpce.

Levenčuk kráčel několik hodin, slunce zapadlo a mlha pokryla stranu řeky. Kráčel po svahu hory nahoru a ohlédnuv se, udeřil se do čela.

„Ani zde neopouští mne můj proklatý osud! Nyní jsem zabloudil. Kde jsem vlastně?“

Stmívalo se. Hejno divokých husí letělo na západ, tiše šumíc mu nad hlavou. Rodina dropů, vyrušená z nočního lůžka, zdvihla se sto kroků před ním a zabočila stranou do křoví. Svatojanské mušky svítily v trávě, hvězdy na nebi začaly se lesknouti a nedaleko odtud plápolal malý oheň.

Levenčuk k němu přistoupil. Blíží se: stojí zde vůz naložený zbožím, dva kupci odpočívají na pláštích, koně žerou oves z pytle na voji upevněného a kotlík s pohankovou kaší stojí na třínožce nad ohněm. Levenčuk pozdraví kupce, kteří jej pozvou, aby se posadil, a jelikož nepřestává vzdychati, ptají se na příčinu jeho zármutku. I vypravuje svůj životopis, vypravuje o své lásce k Oxaně, která nemá rovněž domova a jejíž uprchlému otci byl kdesi krk podříznut. Kupci podívali se na sebe a začali pozorněji naslouchati.

„Jen vypravuj dále, příteli“, dodávali mu chuti.

Vypravoval nyní vše o Oxaně, co slyšel od ní sám i od Miloroděnka, jenž byl skoro svědkem onoho zločinu, když poprvé do této krajiny přišel.

Kam byl dopraven zavražděný?“ tázal se starší kupec.

„Do Taganrogu, kde prý zemřel.“

Kupci vyptávali se ještě dále na Oxanu, litovali neobyčejně jejího smutného osudu, radili Charkovi, aby ještě posečkal a neukvapil se se svými plány na osvobození a aby ještě jednou

stěžoval si u soudu a politických úřadů. Konečně donutili jej, aby s nimi pojedl, vypravovali mu, že jako kupci často navštěvují města při Azovském moři, že mají obchody v Sebastopoli a Taganrogu a že nyní jsou usazeni v Moršansku. Pak pravili Levenčukovi, že kdyby se chtěl vzdáti kočovného života, nalezl by u nich stálého místa.

„Nevadí, žes uprchlíkem; vidíme, že jsi řádný člověk, jen piš a máš u nás místo.“ — Dali mu svou adresu.

„Jestli-že se oženíš s Oxanou, pak jenom přijď,“ doložili kupci.

„Jak se jmenuje ten lupič dívek?“ tázali se kupci znovu.

„Pančukovský.“

„Pančukovský?“ opakovali kupci s podivením mezi sebou. „Jest to snad ona? Jest to zajisté ona, jest to jistě paní v našem městě.“

Levenčuk, jsa tělesně unaven a stísněn duševní mukou, usnul konečně na zemi, opřev se o vůz. Kupci hovořili dále u ohně ještě dlouho, vzdáleni jsouce od Levenčuka a stále si opakovali:

„Jest to skutečně ona a žádná jiná! Přineseme jí zprávu; ubohá, již několik roků po něm pátrá . . .“

IX.

Povstání uprchlíků.

Když začalo se rozednívati, Charko vesele se rozhlédl kolem. Byl sám, neboť kupci ubírali se svou cestou dále. Pokřižoval se třikráte; obrátiv se k východu, rozpomenul se, kterou cestou má

zaměřití, a kráčel pak za ranního svítání bos po silnici rosou skropené.

Slunce právě vystupovalo jako svítící koule za pěknými, kamennými ovčíny plukovníkovými, když ukázal se na obzoru pěkný statek Nová Dikanka.

Levenčuk blížil se právě k prvnímu ovčínu, když ovce tlačily se ven. Jelikož nenašel žádného pastýře, přistoupil k dělnické chatrči. Jeden z dělníků myl se na dvoře, druhý se právě modlil na prahu, kloně se hluboko k zemi a třetí vedl voly napájet.

„Jest pán doma?“

„Ano; co mu chceš?“

„Nepotřebujete žádného žence?“

„Kde máš kosu?“

„Pracoval jsem na barkách, bratře.“

„Tak! Jdi do kanceláře, kde jest právě týdenní výplata.“

„Dnes je neděle! I na to pán zapomněl,“ myslil si Levenčuk.

„Máte zde hospodu?“ tázal se vesele, tvářiv se bezstarostně.

„Zdá se mně, že's veselý hoch! Dáš něco k lepšímu?“

„Možná. Kde se prodává vodka?“

„Pojď! Budiž ti pomoženo,“ pravil jeden z dělníků; „o žních bývá zde otevřena krčma správce pánova; snad jest jeho společníkem! Však jsme již na místě.“

Vstoupili do nízké, malé chatrče, kde časem prodávala se vodka. Větší část týdenní mzdy, která byla v sobotu večer vyplacena, šla zase zpět do pokladny plukovníka, jenž na svůj účet prodával líhové nápoje. Charko objednal půl kvartu vodky.

„Jest trochu záhy," mínil židovský krčmář, „avšak řádným lidem to neškodí."

Za rozmluvy dověděl se Levenčuk o zvycích v panském domě, kdy plukovník vstává, kdy možno s ním nejsnáze mluviti a jací jsou domácí lidé.

„Jen se drž," pravil k němu již poněkud napilý kamarád; „chtěj kosu a půl stříbrného ruble denně. Jen chtěj — a dostaneš."

„Víš, bratře, což dívka," tázal se Levenčuk, násilně zatajiv dech, „víš . . . popova . . . jest dosud v domě?"

Napilý dělník se ohlédl; žid byl opustil nalévací stůl, chatrč byla prázdna.

„Ovšem . . . ale každý nesmí to vědět . . ."

„Kde jest?"

„U pána v podkrovní světničce . . . pst! . . ." Levenčuk vyskočil.

„Kam, bratříčku?"

„Mám dost, jen dopij ten zbytek, já musím do kanceláře . . ."

Opustil chatrč.

Dělníci, dostavivší se k výplatě, kráčeli směrem ke krčmě. Levenčuk blížil se k domu, který se zdál býti úplně cizím — tak velice zlepšil se panský dům od té doby, co zde Charko jako nezkušený tulák poprvé do práce vstoupil a odstoupením vodky spřáteleného Miloroděnka tak velmi si byl zavděčil.

Nějakou chvíli chodil kolem dvorní zdi; zastavil se pak u dveří a díval se nahoru ke střechám. Hořejší okna byla otevřena a na balkoně stál stůl. Vešel do dvora, kráčel přímo ke schodům a stál najednou před plukovníkem.

„Jsi žnec?" tázal se plukovník roztržitě.

„Žnec."

„Těší mne; jest toto tvůj průvodní list?“ tázal se zase Pančukovský s doutníkem v ústech a přijav od Charka dopis popův.

„Průvodní list!“ odpověděl Charko s planoucím zrakem.

Pančukovský se trochu protáhl, podíval se na jasnou, podivuhodnou oblohu a pak na první řádky dopisu, jejž otevřel. Jeho ruka se třásla, mnul si oči, podíval se stranou na Levenčuka, četl dopis, zblednuv trochu ke konci a dlouho nemohl ze sebe vypraviti ani jediného slova. Dopis zněl:

„Vladimíre Alexějeviči! Nebudeme se vzájemně klamati. Dřívější Vaše přehmaty Vám prošly. Nyní jste uloupil mou schovanku Oxanu. Hlas lidu jest hlas boží; nezápírejte, nikdo jiný to neučinil. Prosím Vás, vraťte ji zpět. Doručitel listu tohoto jest její ženich Chariton Levenčuk, venkovan od Taganrogu. Vydejte dívku, pokud ji ještě chce vzíti. Jestliže zůstaly Vaše dřívější činy bez trestu — tož za tento zločin stihne Vás trest boží. Bohatství nechrání zlého člověka až do konce jeho života. Obrátí se u vás v niveč; pamatujte na hlas starce, jenž stojí na kraji hrobu, neboť trest jest blízký. Mocí svého kněžského úřadu Vás varuji; nedáte-li dívku zpět, nebude Vám nikdo ručiti za následky. Není dobře začínati spor! Uposlechněte rady Vašeho sluhy Pavladije Pomorceva.“

Pančukovský chvíli mlčel. Také Levenčuk nepromluvil ani slova.

„Otec Pavladij se mýlí,“ pravil konečně plukovník kousaje se do dolního rtu, „neznám té dívky a tedy také nemůže u mne býti.“

Levenčuk mlčel.

„Slyšíš, u mne není žádná dívka a dost; vyřiď popovi, aby mne příště ušetřil podobnými dopisy.“

„Vaše blahorodí,“ zvolal Levenčuk přistoupiv blíže. „Jaké výkupné chcete za ni? Popovi jsem slíbil za ni dvě stě stříbrných rublů pro kostel; najmu se vám, zapíšu se vám tělem i duší, chci býti vaším otrokem — jen mně vraťte Oxanu.“

Plukovník pokrčil rameny a rozhlédnuv se kolem sebe, usmál se.

„Jsi pošetilý, hochu! Věru že přišel jsi o rozum! . . . Vždyť není u mne!“

Levenčuk vrhl se plukovníkovi k nohoum. Pochopoval, že člověk tento nedá se tak snadno obměkčiti; pokořil se a utlumil v sobě hněv i touhu po pomstě.

„Vaše . . . . vaše blahorodí!“ bědoval dále, svíjeje se před ním v prachu na schodech a líbaje lakované botky plukovníkovy. „Doma pochoval jsem mladou ženu, nežil jsem s ní ani dva roky a zde nalezl jsem druhou. Milostivý pane! Dejte mně ji zpět! Ať jest na tom dosti, že jste mně ji vyrval a nás oba zničil!“

„Ale vždyť ti povídám, bratře, že zde není . . . Co tě jen napadá!“

„Již jste se jí nasytil, však nikdo se toho nedoví . . . Dejte mně ji zpět, vaše blahorodí a nesvalte záhubu na naše hlavy!“

Pančukovský ustoupil.

„Hledej ji všude, jestliže ti libo, vždyť to není jehla! Nuže, hledej si ji, když mně nechceš věřiti.“

Plukovník vstoupil do předsíně a otevřev do kořán dvéře vedoucí do čeledníku, zůstal sám na prahu.

Charko pozbyl odvahy. Povstal a jako blbý otáčel čepici v ruce.

„Jestliže . . . jestliže . . . .“ mluvil slzami dušeným hlasem, „jestliže vlastní vinou . . . at mne Bůh ztrestá . . . Ach, Bože!“

Plukovník ukázal mu záda a hvízdaje kráčel do svých pokojů.

Levenčuk se ohlédl, posadil si jako stroj čepici na hlavu, šel několik kroků ke kuchyni a zastavil se. Na dvoře nebylo ani živé duše, jen kohouti kokrhali o závod a vrabci lítali v hejnech s topolů na zeď. Levenčuk vystoupil konečně před vrata a posadil se tam na dřevěnou lavici.

Nevěděl sám, nač myslí. U krčmy shromáždilo se mnoho lidu; také kancelářský písař se tam odebral. Abdulka nesl do domu pro pána plné necky.

Brzy na to vyšel před vrata s dýmkou mezi zuby, s bílou zástěrou a rukama v kapsách s jakousi smělostí kuchař Atropka, také uprchlík, mladík asi dvaadvaceti neb třiadvacetiletý, známý ničema, jenž také u plukovníka byl často pro krádež trestán.

„Co zde sedíš, pobudo?“ obrátil se k Levenčukovi, vyhledávaje hádku.

„Co ti po tom?“ odpověděl Levenčuk utíraje si slzy, „snad zde mám co dělat!“

„Co? Pryč odtud! Lavice jest panská, pryč odtud, tuláku!“

„Náležíš k panstvu?“

„Ano, k panstvu a sice plukovníkovi; jím jeho chléb a musím za něho bdít; kliď se odtud, sibiřský uprchlíku!“

Atropka srazil Levenčuka s lavice. Levenčuk blížil se zase ku vratům.

„Kam? Hned odpověz!“

„Mám zde co dělat.“

„Ani krok dále, sice tě zmlátím.“

„Uvidíme.“

„Co? Jak? Chceš se najati za dělníka a ještě se naparuješ?“

Atropka k němu přistoupil a zamezoval mu vstup.

„Stůj, nebo dostaneš jednu do tváře!“

„Zkus to!“ odpověděl Levenčuk zase se vzpamatovav a zachvácen byv celým proudem zuřivosti a hněvu.

Atropka udeřil jej do tváře. Levenčuk se zapotácel, při čemž mu spadla čepice s hlavy na zem. —

„Ještě jednu!“ pravil na smrt bledý a očekávaje druhou ránu.

„Proč ne? Tu máš!“ zvolal Atropka a udeřil jej poznovu.

„A ještě jednu!“

„S radostí!“ Za slovem následoval hned skutek.

„Přijde ještě něco?“

„Toť se ví!“ křičel Atropka a zasadil příliš trpělivému Charkovi opět novou ránu za ucho.

„Ach!“ zařval nyní Levenčuk, „teď se jenom drž, já ti ukážu, že neradno klidné lidi napadat!“

. . . .

Jako bouře vrhl se na kuchaře, porazil jej na zem jako otýpku sena a položiv mu nohu na prsa, tloukl jej bez milosrdenství do tváře, do očí, za uši i do vazu.

Na zuřivé vytí Atropkovo sběhli se všichni lidé plukovníkovi, muži i ženy vyrvali ho Levenčukovi z rukou.

„Kdo jest ten zbojník, kdo?“ tázal se Abdulka,

jenž přišel k napolo ubitému Atropkovi, kterého nyní polévali vodou.

„Tenhle!“

„Kdo jest to?“

„Bůh milý ví,“ odpověděly ženy ukazujíce na Levenčuka, jenž právě vstoupil do krčmy.

Abdulka běžel za ním, tázaje se kvapně ženců, shromážděných v předsíni krčmy:

„Kde jest lupič?“

„Aj, hned lupič! Lupiči jsou ti, kteří najímají nás za dva ruble a platí nám pak pouze půl stříbrného ruble,“ odpověděli někteří ze zástupu.

„Ty jsi tloukl našeho kuchaře?“ zvolal Abdulka zuřivě vrhnuv se do krčmy a předstoupiv před Levenčuka s koulejícíma se, plamen soptícíma očima.

„Ano, tloukl jsem ho. Co ti po tom?“

Obličej Charkův byl skoro zelený, rty jeho se chvěly.

„Oh, se mnou nebudeš tak brzy hotov,“ zvolal Tatar, ohlédnuv se po chatrči, do které tlačili se zvědavci, tušíce bouři.

„Uvidíme!“

„Uvidíme!“

Abdulka odložil svrchní oděv.

„Pojď ven! V nálevně jest málo místa.“

Kancelářský písař přiběhl, hledě ho zadržeti:

„Nemíchej se do toho, Saveljiči, sice také tobě rozbiju žebra!“ řval Abdulka jako šílený, odvázal si pás a opustil chatrč, doprovázen jsa písařem a čeládkou ze dvora.

„Co chtějí od tebe?“ tázali se Levenčuka ženci, kteří zůstali v krčmě.

Levenčuk hodil tři stříbrné ruble na nálevní stůl.

„Pijte, bratří! Pijte za moji duši!“ pravil smutně a vystoupil ven, rovněž odloživ kazajku.

Sotva že se venku ukázal, vrhli se na něj Abdulka, Samujlik a stlučený, poněkud se vzpamatovavší kuchař. První dva začali ho vázati, kdežto rozvzteklený Atropka chopil se polena a tloukl jím Charka kam jenom trefil.

Část ženců přidala se ke straně Charkově.

„Pusťte ho! Jste snad vrahové? Doveďte ho k pánovi, jestliže se čím provinil,“ volali ženci. „Také my budeme si stěžovati, neboť bylo nám falešně počítáno.“

„Ne, nepovedeme ho tam! Zde ho zakopáme za živa!“ zvolal Abdulka, zuřivě mlátě do Levenčuka.

V okamžiku byl Levenčuk svázán.

„K soudu s ním! Na policii!“ řvala panská čeládka.

Běželi k vozu.

„Ještě jeden provaz!“ křičel Abdulka . . . . „Já ti ukážu, co znamená vstoupiti do panského dvora a týrati naše lidi! Provazy sem! Rychle vůz!“

Přitáhli sem vozík, přivedli koně a začali je zapřáhati. Levenčuk ležel zde svázaný. Obličej měl zsinalý, spánky silně naběhlé a krev tekla mu z několika ran na hlavě přes rozcuchané tmavé vlasy. Atropka, jsa rozzuřený výpraskem, který byl dostal, stál u něho a nadával co hrdlo stačilo. Ženy stály úzkostlivě stranou, litujíce spoutaného.

„Jste hotovi?“ tázal se kvapně Abdulka s drzým výrazem ve tváři, „nebudeme pána obtěžovati, ale odvedeme lupiče k soudu!“

„Bratří!“ volal svázaný Levenčuk k žencům s namahánim povstav, „stloukli mne, svázali a

chtějí mne nyní vydati soudu. A jejich pán uloupil mou nevěstu .... Já jsem Levenčuk, bratří! Schovanka popova byla mně zasnoubena ..... Plukovník má ji zavřenou a przní ji násilím. Zachraňte mne, bratří! Nenechte zahynouti žádnou pravověrnou duši! Zachraňte mne!"

Sotva mohl ze sebe vypraviti poslední slova. Abdulka, Samujlik a Atropka chopili se ho vlekouce ho k vozu a zase buśíce do něho.

„Zadržte!" volal jeden z dělníků, jejž Levenčuk ráno byl pohostil, postaviv se jim do cesty, „jdu sám k pánovi; proč ho bijete a vlečete pryč?" ....

„Ano, proč?" rozlehlo se ze všech stran a překvapení i roztrpčení ženci hnali se houfně na čeládku ze dvora.

„Kdož se bude o něj starat! Odvlecte ho! Samujliku, vystup na vůz! Jen do toho! Atropko, popožeň koně."

„Ne, nepustím vás!" volal zase napilý dělník, chopiv koně za uzdu.

Mezi tím vyběhli ostatní ženci s hlukem a křikem z krčmy; nastal všeobecný zápas. Jedni vlekli Levenčuka k vozu, jiní tahali ho zpět. Z práva, že jest ženichem schovanky popovy, kterou plukovník uloupil, prolétla rychle jejich řadami.

„Ne, ne, nedotýkejte se ho, zadržte!" křičeli ženci jedním hlasem, zatlačujíce Levenčuka od Abdulky.

Napilý dělník tloukl bičem do zapřažených koní, tak že s prázdným vozem ujeli. Samujlik snažil se je zadržeti; ve zmatku osvobodili ženci Charka, přeřezali jeho provazy a učinili mu prázdné místo.

„Navraťte mně mou nevěstu!" zvolal nyní zuřivě Levenčuk, postaviv se naproti čeládce Pan-

čukovského. Nebyl více hloupým ovčákem z Ukrajiny, neboť step ho úplně změnila . . . .

Abdulka, Samujlik a kuchař stáli nyní samotni proti dělníkům.

„Nemáme u nás žádnou dívku!“

„Lžeš! Má nevěsta jest u vás, váš pán má ji zavřenou v hořejším poschodí!“

„Pusťte ji, nebo ji osvobodíme násilím!“ křičeli ženci.

„Vykousejte si ji!“ křičel Abdulka učiniv posuněk nosem a odcházeje se svými soudruhy do dvora, jelikož pozbyl naděje, že by se mohl vymstíti nepříteli jeho kamaráda Atropky.

Levenčuk osušiv si s tváře krev, posadil se na práh krčmy.

„Dejte mně, bratří, aspoň nacpanou dýmku, jak to s námi zacházejí! Psi žijou lépe než my na božím světě!“

Jeho přítel, napilý dělník, podal mu rychle dýmku a posadiv se vedle něho, objímal jej se slzami v očích.

Lid mezi tím zuřil:

„Co! Tak to nemůže zůstati; jeho nevěsta? To by mělo býti dovoleno? Neměli bychom mu pomoci? Jaký by byl toho konec?“

„Jdi, bratře,“ pravil Charko k dělníku kašlaje a plivaje krev, „a přines mně aspoň skleničku vodky! Rozbili mně játra na kaši, netvorové! Podívej se, co krve plivám . . . .“

Ženci počínali si vždy hlučněji.

Zatím plukovník, opustiv Levenčuka, pospíchal do kabinetu k oknu, kde za záslonami naslouchal tak dlouho, až nezvaný host vystoupil ze vrat.

„Vrátí se zase? Mám mu snad vydati Oxanu?“ myslil si.

Avšak po půl hodině, co prohlížel noviny, stal se pokojnějším a nechav všeho, šel k Oxaně.

Oxana seděla v komoře šijíc košili a Domacha seděla vedle ní na podlaze, jsouc rovněž zaměstnána ruční prací.

„Oxano, chceš jíti zase domů?“ tázal se plukovník.

Nepozvedla ani očí.

„Opustila bys mne, kdyby pro tebe přišli? Mohla bys mne skutečně opustiti?“ tázal se plukovník vyzvídavě.

„Milostivý pane, propusťte mne! Pusťte mne na svobodu, budu se za vás po celý život modliti . . .“

Ve zhubenělé, něžné, drobné tváři nebylo ani kapky krve.

Pančukovský chtěl cosi odpověděti, ale najednou se zarazil. Z venku bylo slyšeti zvláštní směsici hlasů a jedna tabule v okně hořejšího poschodí zařinčela.

„Dej na ni pozor,“ zvolal rychle Pančukovský na Domachu a běžel na balkon.

Sotva že tam přišel, zpozoroval, že před vraty, které byly na zámek zavřeny, shromáždil se veliký zástup lidu, kdežto Abdulka, Samujlik i kancelářský písař chystali se k obraně.

Jak obyčejně na jihu bývá, počasí nahle se změnilo. Místo horkého, ostrého a suchého průvanu, jenž nosil až k oknům vlnité hučení horkem rozpálených niv, padaly s temných oblak na zem husté kroupy s těžkými krůpějemi dešťovými.

„Co se stalo?“ tázal se hlasitě Pančukovský svých lidí, nahnuv se přes zábradlí balkonu.

„Ženci se bouří,“ odpověděl váhavě písař, „nechtějí jen půl stříbrného ruble denně, ale dva papírové.“

„Co víc, zažeňte je odtud!“

„Tak jsme učinili, ale oni vnikli do písárny, rozbili všechny tabule a stěží se nám podařilo zavříti vrata — jsou všichni opilí . . .“

„Vaše blahorodí!“ zvolal jeden směle ze zástupu, „vrať dívku, nebo se ti zle povede!“

Plukovník rozhlédl se kolem, všichni měli čepice na hlavách. Začalo mu býti úzko, vstoupil pomalu s balkonu do pokoje, šel po schodech dolů a zavolal k sobě Abdulku.

„Co to znamená? Pověz pravdu.“

„Zlá věc! Ženci úplně se spili a v tom přišel ještě ten proklatý chlap a žádal . . . dívku . . .“

„Tož mu ji dejme, Abdulko! Ať táhne k čertu! ještě něco vyvedou . . . . . Chtějí se sem tedy vedrati?“

„Zapálíme vám dům, říkají. Ale ne, nevzdáme se; nebojte se, Vladimíre Alexejeviči! Já vezmu pušku a vystřelím na ně několikráte na slepo. Poděsíme je, takže dají se na útěk.“

„Co myslíte?“ hučel venku lid — „toť neslýcháno, aby byly dívky z volné louky unášeny! Vy jste páni, antikristové, ale my dovedeme své právo hájiti . . .“

„Pryč odtud, tuláci!“ křičel zase Abdulka skrze vrata, neodstrčiv závoru. „Což jste přišli se sem rvát? Pryč odtud!“

„Do vnitř, bratří! Sekery sem!“ křičel rozzuřený lid. „Nedají-li nám dobrovolně co nám patří, vrazíme do vnitř a vezmeme to rasům násilně.“

Bušíce těžkým předmětem do vrat, opřeli se o ně vší silou. Vrata, která byla pevně zazděna a opatřena železnými skobami, praskala jen slabě, ale nepovolila.

Abdulka činil zatím co mohl a nadával seč byl, hroze policií, náčelníkem okresu i guvernérem.

„Co nám nyní po vašem náčelníkovi a policii. Naši dívku chceme! Zde jsme svobodni, step jest naše. Soudy jsou daleko!“ volal lid za vraty.

Plukovník vstoupil zase do prvního poschodí. Na schodech potkal Domachu, která hrůzou byla bez sebe. Tváře a rty zbledly jí jako mrtvole a s rozcuchaným vlasem, jelikož neměla kdy zavázati si šedé vlasy šátkem, pohlížela vyjeveně na Pančukovského.

„Kde jest?“ tázal se spěšně stařeny.

„Zavřela jsem ji, neb by mohla skočiti dolů . . . .“

„Opatruj ji!“

Vstoupil do arkýřové světnice, která byla naproti vratům, takže opřev se o okno, mohl přehlédnouti celý tábor.

Bylo zde na tři sta mužů, ba snad více; jedni seděli, druzí chodili nebo se procházeli v hromadách radíce se, jak by započaté dílo dokonali. Tři vlékli sem řebřík z ovčína a zbytek rozložil se po drnu. Všichni křičeli a hlučeli o závod. Také někteří jezdci se sem odkudsi dostavili . . .

„Zde máme obraz života z této podivné země,“ myslil si plukovník. „Nyní musím prodělati celé obléhání Troje. Zde může býti člověk snadno zabit a oloupen, dříve než může to oznámiti zákonité moci. Nikdy bych si byl nepomyslil, že se něčeho podobného dočkám . . .“

Kuchař přiběhl sotva dechu popadaje po schodech nahoru.

„Co se stalo, Atropko?“

„Kancelářský písař vás prosí, abyste dal po-

kladnu dopraviti do domu; obává se, že kdyby se sem vloupali, všechno by odnesli.“

„Vloupali? Skrze dvéře? Co tě napadá!“

„Ano.“

„Jak to?“

„Jest mezi nimi několik uprchlých dělníků z barek, kteří je ještě více pobuřují a kdož ví, co se stane, vaše blahorodí . . .“

Pančukovský podíval se opět oknem a zcela nový obraz rozestřel se před ním.

Ovce bloudily rozptýleně kolem bez pastýře. Krčmář, jenž znal podobné výstupy na stepích, s pravou židovskou opatrností zapřáhal koně do malého vozíku za krčmou. Ze dvou dělnických chatrčí uprchlo úzkostí pět dělníků se ženami a pasáky koňů, opustivše strachy majetek pánův i svůj vlastní; běželi hlubokou cestou k rákosí na Mrtvé vodě.

Pančukovský sešel zase se schodů, Abdulka nabil v kabinetu rychle pušku a vstoupil na balkon.

Z dola bylo slyšeti, jak fičí kameny přes zeď.

„Rozejděte se!“ volal na ně s balkonu Abdulka. „Byli jste oklamáni, neboť není zde vůbec žádné dívky. Mzda vám bude hned plně vyplacena, jen se upokojte a zanechte vzpoury, bratří!“

Krupobití těžkých kamenů se spoustou nadávek bylo odpovědí na tuto nabídku k vyrovnání.

„Počkejte!“ zařval Abdulka, namířil pušku a vystřelil.

Malý šedý bělouš střelen jsa do hlavy bolestně zařičel, běžel několik kroků, klopýtnul a klesl mrtev k zemi.

„Řekl jsi, že's nabil na slepo? toť zvěř a ne lid!“

Oblehatelé jsouce skutečně ranou překvapeni rozptýlili se na okamžik, shromáždili se však zase ve velkých tlupách u chatrčí a ovčínu. Jeden ze zástupu veřejně pronesl vyhrůžku, že zapálí ovčíny s dělnickými chatrčemi, kdežto druhý mával sekerou, zuřivě proklínaje.

„Co dělat?“ přemítal plukovník běhaje po schodech nahoru i dolů. Čeládka kvapně se naobědvala a nyní bylo prostřeno pro pána.

„Abdulko, jest strážce u vrat?“

„Ano, Atropka se psy koná stráž; pustil jsem je.“ . . .

„Jak možno zpraviti o tom venkovskou neb městskou policii?“ tázal se Pančukovský. „Já se nebojím nikterak o svoji osobu, ale strach mám, aby něco nezapálili. — Něčeho podobného nebylo možno se nadíti.“

„V noci vypravíme odtud koňmo Samujlika; však se nějak proplíží.“

Plukovník rychle něco pojedl, povstal od stolu, šel zase do prvního poschodí a postavil se na dřívější místo. Zpozoroval, že k oblehatelům přijel vůz, do něhož byli zapřaženi dva koně; muž ve voze sedící mluvil se ženci. Teď právě chtěje pokračovati ve své cestě podíval se na dům plukovníkův . . .

„Zamávej šátkem nebo něčím podobným, snad to zpozoruje . . . .“

Abdulka chopil se rychle ručníku, nahnul se přes balkon a mával jím ve vzduchu.

„Myslím, že nám bylo z vozu dáno znamení!“ podotkl Abdulka.

„To se ti jen tak zdá . . . . už jest tentam . . . . Co dělat?“

Oblehatelé zdáli se k večeru býti pokojnějšími a odebrali se do krčmy. Nastala noc, avšak

nikdo v panském domě nespal a všude byly rozestaveny stráže, aby útočníci nevnikli do dvora přes zeď nebo skrze vrata. Plukovník sám plížil se po špičkách za temné a chladné noci ku všem strážím, do každého kouta dvora, poslouchal nadávky a rozpustilé písně dosud nezkrocených buřičů; krmil také vlastní rukou psy, kteří byli až do této chvíle hladovi a vyjíce běhali po dvoře stále čenichajíce.

„Oh, Rusi," pravil k sobě tiše plukovník, „jak jsi bohatou na události nejrozmanitější!"

O půlnoci učinili obleženci pod vedením Samujlikovým výpad ke studním, aby si prohlédli okolí. Výpad podnikli Samujlik, kuchař, dva kuchtíci a pradlena. Šli velmi opatrně, vyhnuvše se hluboké cestě. K nim připojil se však hafan od řetězu, jenž nedaleko studní vrazil na stráže, začal štěkati a vše prozradil. Strhl se poplach, od krčmy přiběhly sem zástupy lidí a odvážlivci musili nazpět. U vrat strhla se pranice, při které dostal kuchař takovou ránu za ucho, že jen s těží podařilo se mu proklouznouti skrze vrata. Brzy nastalo opět ticho.

Úplně vysílený plukovník nemoha se již držeti na nohou, zdřímnul si v sále na pohovce. Najednou byl probuzen.

„Co se stalo?"

Podívá se .... okna jsou jasně osvětlena, v sále stojí Abdulka se Samujlikem a soudruhy, majíce bledé tváře rovněž příšerně osvětlené.

„Co se stalo?"

„Dělnické chatrče hoří a kusy zapálené slámy létají k ovčínům ..... Darebáci jistě založili oheň" ...

Pančukovský vyšel mlčky na balkon.

„Vydej nám dívku! Dívku sem!“ bylo slyšeti hlasy s pahrbku, mezitím co vítr zmítal deštěm.

„U všech čertů!“ zvolal Pančukovský, jenž pozbyl úplně vědomí, „když to jinak nejde, ať si jde, Abdulko, vyveď Oxanu ven . . . Toho jsem se nenadál.“

„Byli jsme již u ní, Vladimíre Alexějeviči, ona jest k smrti polekána, sedí, chvěje se a pohlíží jen s úzkostí na vše, co se děje.“

„Jak se vše sběhlo, Abdulko?“

„Darebácký židák prchl strachem a vzbouřenci vyrazili nyní dno od sudu s vodkou a opili se zvířecky.“

„Zavolej na ně, Abdulko, že jim dám vše zpátky, Oxanu i peníze, o které prosili; ať se jenom klidně chovají.“

Abdulka začal zase křičeti, ale nadarmo. Jeho jasně znějící hlas utonul v zuření zástupu a v praskání ohně, jenž pustošil chatrče dělníků, ačkoliv padal již po delší dobu dobročinný déšť.

Od krčmy bylo slyšeti bubnování a divoké zpěvy. Avšak i tato hrozná noc blížila se ku svému konci; začalo se rozednívati, hustá mlha táhla se v dálce a oheň více se nerozšiřoval. Nový zástup spiklenců blížil se ke vratům; všichni byli úplně spiti, tak že sotva na nohou stáli.

„Čeho si přejete?“

„Chceme k plukovníkovi. Vpusť nás, máme s ním co mluvit.“

„Co?“

„Dejte nám dívku a ještě sud kořalky; pak odejdeme.“

„Knutou vám dáme!“ řval Abdulka, jenž nemohl se více zdržeti.

„Nikdo nám nyní nesmí na hlavě ani vlasu

zkřiviti; pracujeme na barkách a turecký sultán vzal nás pod svou ochranu.“

Tato víra byla skutečně tehdejší dobou mezi uprchlíky rozšířena.

Mezitím co lidé plukovníkovi vyjednávali s opilou deputací, seděl Pančukovský ve své písárně všecek zoufalý.

„Zapomněl jsem poslati jízdného posla do města neb k sousedům; s dobrým koněm byl by se jistě skrze ně dostal. Nyní jest snad již pozdě; dvůr jest obklopen a dostanou se bezpochyby do vnitř.“

Pančukovský napsal rychle dopis Šutovkinovi prose ho, aby vše oznámil policii a soudům. Pak zavolal Samujlika.

„Samujliku, vezmi si nejlepšího koně a jeď s větrem o závod na statek Mojžíše Jelisajeviče; nějak se již protlučeš . . . . Pak ji propustím.“

Samujlik si vzdychl vzpomínaje na to, jak plukovníka varoval, když tento se zabýval únosem Oxany. Než Pančukovskému nezbylo času, aby doručil list osobnímu kočímu, neboť venku bylo na novo slyšeti hluk a poprask.

„Co se stalo?“ tázal se plukovník a běžel k oknu.

„Ke stodole! Ke stodole!“ řval zástup valící se od krčmy. „Zapalte stohy obilí! Pak ji snad vydá, jinak zapálíme mu pšenici na poli.“

Opilí vůdcové vzbouřenců zaměřili již ke stohům, při čemž Pančukovský třásl se úzkostí. V tom ozval se najednou za svahem hory zvuk zvonku, jenž více a více se blížil. Plukovníkovi bušilo srdce v prsou. Vyskočil a po stokráte běžel na balkon. Pestrý zástup lidu sehnaný z celé říše tlačil se okolo krčmy.

„Náčelník policie! Náčelník policie!“ ozývalo se najednou ze všech stran a v okamžiku rozběhli se všichni kam kdo mohl: jedni na silnici, druzí do roklin, někteří do nedalekého rákosí; několik jezdců rozjelo se rychle na všechny strany.

Na modrém obzoru ukázala se brzy kvapem ujíždějící, panskými koni tažená bryčka, doprovázená třiceti sedláky, kteří byli ozbrojeni obušky a kosami. Podobným způsobem cestoval po stepi náčelník policie Podkovancev, bývalý námořní důstojník, když měl vykonati nějaké choulostivé vyšetřování. Za bryčkou kvapně následoval zelený kočárek.

U vrat dokořán otevřených dal náčelník zastaviti a velel selskému průvodu:

„Stíhejte uprchlíky a chycené spoutejte! Ku předu!“

Pak vjela bryčka do dvora, Podkovancev vystoupil, potáceje se po schodech nahoru a nalezl v předsíni plukovníka, jehož obličej byl hrozně bledý.

„Mám čest představiti se vám v každé době vítaný i nevítaný!“ pravil po způsobě služebném bývalý námořní nadporučík, veselý chlapík, jenž se všemi statkáři svého okrsku si tykal.

„Ach, jak mně těší, že vás zde nacházím, můj ochránče!“

Pančukovský objal náčelníka políbiv jej, chtěl ho dopraviti do svého kabinetu, ale najednou se zastavil. Za zády náčelníka stál s dobráckým úsměvem na rtech nám již známý ryšavý hrdina v modré kazajce — Schulzwein.

„Jaké náhodě mohu děkovati za vaši návštěvu?“ tázal se tiše plukovník, zardívaje se až po uši.

„Děkujte panu Schulzweinovi, že jste se dostal z drápů mých rozpustilých přátel uprchlíků," pravil náčelník.

Plukovník podal osadníkovi stydlivě ruku a ukázal na zříceniny spálených, dosud se kouřících chatrčí.

„Ano," pokračoval dále náčelník kroutě si kníry, „pan Schulzwein mně vše oznámil, když jsme se setkali na Mrtvé vodě. Darebáci! Zdá se skutečně, že moji uprchlíci dopustili se několika hloupých kousků, které nejsou žádným žertem a proto nutno zase vykonati na ně v okresu honbu. Nyní honem sem něco k jídlu, plukovníče, mezi tím co mé mužstvo se cvičí. Trochu koňaku! Mám věru chuť k jídlu; nemělť jsem již po tři dny nic rozumného v ústech kromě mrtvol z řeky; dal jsem tři vykuchati, jelikož otravují letního času vzduch! Nediv se ostatně nikterak drzosti svých oblehatelů, plukovníče; dříve to bývalo u nás obyčejné. Jistému židu uřízli uprchlíci za živa hlavu pilou, což jsem sám viděl. Votre santé!"*) doložil náčelník, prázdně sklenici vodky; „oddělili mu zrovna hlavu pilou od těla a k tomu hodně tupou; já sám jsem vzal hlavu za vousy. Zde ukázali se ve své původnosti, jak říkají filosofové."

Byly přineseny zákusky; Podkovancev se uvelebil a pustil se s chutí do kaviaru a sušeného jesetra.

Schulzwein stal se rozpačitým hladě si červené líce a tučné, kudrnaté vlasy, usmíval se a chodil nepokojně od okna k oknu, až konečně nalezl příhodnou chvíli, že mohl vzíti plukovníka stranou.

---

*) Na vaše zdraví!

„Povězte mně laskavě," začal mluviti k plukovníkovi s patrnou sdílností tiskna mu ruku, „co bylo příčinou, že uprchlíci se vzbouřili?"

„Co myslíte? Nerozumím vám dobře."

„Stalo se to prý k vůli dívce! Povídá se, že jste ji skutečně uloupil."

„Věříte něčemu podobnému? Není to hříšné?"

„Jakž tomu nevěřiti? Hlas lidu jest hlas boží, dí přísloví a sám nevím, čemu bych věřil. Jak víte, dávám často projížděti své stepi. Včera jel kolem můj Bedřich, přicházeje z osady Graubündten, viděl co se dělo, vyptával se ustavičně a spěchal pak ke mně; rozumí se, že jsem šel ihned k náčelníkovi."

„Jsem vám za to velice vděčným, mohu vás však svatosvatě ujistiti, že všechny roztroušené zprávy jsou holým nesmyslem. Dívku jsem neunesl a není také u mne."

„Jak možno vysvětliti toto řádění a ten požár? Toť podivné!"

„Slyšíte-li?" tázal se Pančukovský, místo aby přímo odpověděl, obrátiv se k náčelníkovi: „Schulzwein se diví a táže, čím jsem vyvolal toto násilí."

„Mohu vás ubezpečiti," pravil náčelník procházeje se po pokoji a nacpávaje si ústa šťavnatými sousty donského jesetra, „že plukovník jest nevinen; ručím za něho jako sám za sebe. On jest mým upřímným přítelem a únos dívek nebyl nikdy jeho věcí! Parole d'honneur!"*)

„Jak jenom možno, že lid dal se strhnouti k takovým výtržnostem?"

Pančukovský se usmíval.

„Jaký jste podivín, můj drahý! Neznáte náš lid! V kanceláři byly v posledních dnech sníženy

*) Čestné slovo!

ceny za práci. Mnoho přistoupilo jich v polovici týdne; když přišlo k výplatě, chtěli míti všichni stejnou mzdu a byli zcela přirozeně již napilí. Krčmář se ulekl a utekl i vyrazili pak dno od sudu s kořalkou. Co jsme měli dělat? Proto se také naše nová Rus porovnává s Amerikou! Zde neplatí zvyky starodávných statků. Naše jihoruské okresy jsou již jednou evropským Texasem.“

„Ani se neposadí!“ bručel náčelník utíraje si ústa, „ještě jednou na vaše zdraví! Nuže, když jsme se najedli, dáme se do díla .... Jak se daří, Vasiljeve?“

Na prahu sálu stál vyrostlý, statný venkovan.

Policejní sluha Vasiljev byl rovněž, jak se povídalo, uprchlíkem, jenž v zemi se usadil a stal se oblíbencem náčelníkovým.

„Chytili jste jich mnoho?“

„Šest jsme jich dostali, vaše milosti, ostatní se rozutekli.“

„Schytejte také ostatní.“

„Nemožno, jelikož utekli do cizího okrsku; hranice jest hned za řekou ... Třeba to dříve oznámiti ...“

„Než se něco stane, jsou ptáčkové dávno pryč .... Toť ukázka našich zvyků ze starých, dávných dob! Jest to bída! Koho jste chytli?“

„Vůdce buřičů nemáme. Prchl minulé noci, jak se povídá a sice směrem k moři. Jak patrno, nemá žádného účastenství na požáru ...“

„Kdo jest onen vůdce? Co se o něm povídá?“

„Jest prý dělníkem na barkách a jmenuje se Levenčuk ... Jest to k vůli dívce, vaše blahorodí .... Proto všechny pobouřil a pranice nastala ...“

Podkovancev přistoupil k plukovníkovi a vzav ho za ruku, odvedl ho k oknu.

„Écoutez, mon cher!*) Nalej mně čistého vína! Ukradl jsi tu dívku? Máš ji? Mluv! Já se na ni jenom podívám; o ostatní se postarám — jako by to do vody padlo .... Vždyť mně rozumíš. Podívám se na ni jen jedním okem a druhé přimhouřím.“

„Na mou duši, toť vše jest jen plachým tlacháním, já nemám u sebe ani živé duše.“

Náčelník škrabal se za uchem a oči se mu leskly.

„Vasiljeve,“ pravil pak obrátiv se k policejnímu sluhovi, „dej zatčeným okovy a doveď je do města! V první vesnici propusť naše venkovské pomocníky, vezmi nové a tak jdi dále až do města .... Pochod!“

„Co poroučíte stran zastřeleného koně, vaše blahorodí, jenž náležel dělníku na barkách?“ tázal se Vasiljev. „Někdo odtud vystřelil ....“

„Jaké zde rozpaky? Stáhni mu kůži a dost. Nech si ji na boty, neboť byl kůň také uprchlíkem. — A nyní si trochu zahrajeme v karty, signore!“ doložil náčelník, obrátiv se po odchodu sluhově v nejlepší náladě k domácímu pánovi. „Což vám, pane, není libo?“ obrátil se k Schulzweinovi.

„Ne, musím domů; mám co dělati na stepi.“

Osadník byl ještě chvíli podepřen o okno, vzal potom čepici, poroučel se a odejel, hluboce vzdychaje.

Náčelník pil až pozdě do noci námořnický

*) Poslyšte, můj drahý!

punč, to jest sklenici rumu s několika kapkami vody, hrál s Pančukovským farao, vyhrál na něm deset dukátů a políbiv domácího pána na obě tváře, pravil: „Nermuť se, Vladimíre! Však to již nějak zařídíme a s vinníky jsme brzy hotovi.“ Na to vstoupil do kočáru, hvízdaje si veselou námořnickou písničku.

„S Bohem, příteli!“ pravil k plukovníkovi, jenž ho doprovázel před vrata a doložil:

„Poslyš, drahoušku, mně to vrtá mozkem, zdali zemru přirozenou smrtí, čili nic? Prodělal jsem mnohý boj s Nachimovem,*) mor mne nezachvátil . . . Bůh ví, co se stane . . . celý život nestojí ani za šňupku tabáku!“

„Přijde na to,“ bručel Pančukovský.

Kočár odejel.

„Ode dnešního dne třeba vrata vždy zavírati,“ poroučel plukovník svým lidem, „šťastná náhoda pomohla nám z nouze, ale nyní nutno míti se na pozoru . . .“

„Chcete, abych Oxanu nyní propustil,“ tázal se Abdulka chytře se usmívaje a svlékaje plukovníka.

Plukovník natáhl se na pohovku a zívnul.

„Oxanu?“ tázal se zdlouha.

„Ano; k čemu bychom ji zde déle měli? Najde se jiná.“

---

*) Admirál Pavel Stefanovič Nachimov, jenž již jako dvacetiletý mladík v letech 1822—1823 vykonal cestu kolem světa s admirálem Lazarevem, vyznamenal se u Navarinu, zničil turecké loďstvo u Sinope a jako vojenský guvernér Sebastopole byl dne 12. července 1855 zasažen nepřátelskou kulí a skonal dva dni na to. Na Rusi jest u veliké úctě.

„Ať zde ještě zůstane, Abdulko. Pojedu na statek, kde se mlátí pšenice; dej ji tam dříve dopraviti . . . Nezapomeň však na samovar a jiné potřebné věci; posledně jsem tam neměl ani čaje.“

Plukovník byl zase tím starým. Ale události vzaly na sebe netušený obrat, který se mu stal velmi nepříjemným.

X.

Stará osoba v nové podobě.

Nastali podzimní dnové. Sešlé novoruské ovocné sady vypadaly na vsích ještě chudobněji, neboť všechno listí bylo se stromů spadalo. Venkované mužští i ženské zdržovali se více ve světnicích. Květiny ze skleníků byly z volných míst venku uschovány zase pod sklo. Měsíční i denní listy opět pilněji se čítaly. Z oken častěji bylo slýchati zvuky piana. Ze stodol ozývalo se jednotvárné bušení mlátícího stroje.

„Tedy vaše krasavice byla by vás málem zničila?“ tázal se vilný Šutovkin plukovníka Pančukovského při hostině u společného známého.

„Ano, bylo mně skutečně zle. Co dělat?“

„Musil jste tedy prodělati jako skutečný Páris obležení trojanské?“ tázal se kupec, prohodiv svůj s bídou sehnaný klassický drobeček.

„Ano, Mojžíši Jelisajeviči, člověk za živa mnoho zkusí.“

Po tučné hostině procházeli se v zahrádce, v níž nebylo sice stínu, ale která byla ještě dosti rozkošná.

„Jak se daří vaší Heleně? Je-li pak na ní již pozorovati známé zaokrouhlení? . . . . Má milenka chodí se svým břemenem zcela volně . . .“

Šutovkin se smál, utíraje si pot pestrým hedbávným šátkem. Bylo mu jaksi nevolně, neboť jižní víno a hojná tabule jevily své účinky.

„Ach, vy starý záletníku! Což neznáte žádného studu? Máte dospělé děti a vychovatele, řádného studujícího . , . . Vždyť přece slyšíte, co o vás dámy mluví, neboť provozujete to příliš nápadně. Má zajatá jest úplně skryta, že to nikoho neuráží a přece mne všichni navštěvují . . .“

„Já nemohu jinak jednati, neboť vášeň pro ženské mne úplně zachvátila. Co mi ostatně po světu? Zde na stepi jsme svobodni! . . . . Proto také ptal jsem se po vaší milence . . . Se svými věcmi nečiním žádných tajností a před nikým neshasínám světlo . . . Vaše okolky jsou mně neznámy, já kráčím vždy přímo . . .“

„Právě proto nehaňte můj způsob! U mne panují zvyky jako v haremu — vše se děje tajně — hlava dolů, strčí se do pytle a hajdy do vody! Zde stal jsem se úplným Turkem. V této žírné zemi, kde teče mléko a med, člověk mimovolně stane se zženštilým. Lidé změní se zde úplně; podívejte se jenom na sebe . . .“

„Snad dobře soudíte, Vladimíre Alexějeviči! Já však přece budu dříve slaviti křtiny než vy,“ zlobil Šutovkin plukovníka, procházeje se dále ve stromořadí na příkrém břehu Mrtvé vody.

„Žertujete! Podívejte se jenom na sebe, počestný otče rodiny! Zde právě mně na mysl připadá váš vychovatel. Račte ho laskavě napomenouti, že blíží se doba, kdy vyprší lhůta jeho dluhu; nechť ho zaplatí na patřičném místě, kde

jsem se za něho zaručil. U mně má jíti vše přirozeným pořádkem . . . .“

Břicháč byl se u stolu jak náleží činil a proto si mnoho nevšímal slov plukovníkových. Stáhl si kravatu, poskakoval vesele po stromořadí, žertoval, supěl, smál se ustavičně, mluvil o všem, brzy o výtěžku z prodaného loje, brzy o akciích různých bank a obrátil se konečně neočekávaně beze všeho přechodu k Pančukovskému.

„Slyšte, plukovníku, nejste zde od mnohých příliš rád viděn, neboť mají vás za pyšného. Tak na příklad vypravuje se, že prý nejste ani vdovcem a že máte kdesi . . . odpusťte . . na Volze . . . neb kdesi na venku zákonitou ženu, ba praví se dokonce, že jest to prastará Xantippa. Povězte mně upřímně, co jest na tom pravdy. Je-li tomu skutečně tak, tož vám skládám své blahopřání, přítelíčku; vykonal jste znamenitý kousek, že jste opustil starou Rus! . . .“

Pančukovský sebou trhl, jako byl uštknut tarantulí, a překvapeně se zastavil. Neočekávaná otázka spřáteleného kupce úplně ho zmátla, tak že podíval se na něj kosmo. Ale Šutovkin tvářil se tak lhostejně, jako by nic zvláštního byl neřekl, a batolil se bezstarostně cestou, utíraje si pot s tučného, dolů visícího laloku.

Pančukovský zůstal státi, vzdychl, podíval se roztržitě na hodinky, jal se něco na svém šatu upravovati a pravil pak kvapně:

„Mojžíši Jelisajeviči! Nemohu zde déle zůstati, musím pryč . . .“

„Proč? Kam chcete jíti?“

„Odpusťte . . . . kladete mně tak podivné otázky . . . stran takových věcí . . . že . . .“

„Nezlobte se, příteli! Což na tom? Měl jste ženu . . . bývala jí . . . . rozumíme? Nyní není

více na světě, ale máte za ni Oxanu. Rozdíl jest pouze ten, že já veřejně v rozkoši se brodím . . kdežto vy konáte to potají . . .“

„Mojžíši Jelisajeviči,“ přerušil ho plukovník, „milujete-li mne skutečně, tož prosím vás, abyste se o podobném nesmyslu více nezmínil . . . Slyšíte? Něco podobného nestrpím! Co vás napadá? Já jsem již dávno vdovcem; ztratil jsem ženu, která zemřela v nejlepších letech — oplakávám ji dnem i nocí . . . . Podobné klepy dotýkají se mne neobyčejně nepříjemně; prosím vás i žádám jménem našeho přátelství a vám prokázané služby, abyste se o ní nezmiňoval ani přede mnou, ani před nikým jiným. Má manželka jest mrtva a to, co jsem měl, když jsem se zde usadil, byl po ní zděděný majetek. Já sám neměl jsem vlastně ničeho. Podobné ženě třeba věnovati bolnou vzpomínku a zakázati si všechny žerty; hanba tomu, kdo se podobným citům vysmívá!“

Pančukovský se vzpamatovav, promluvil poslední slova vážně zlostným hlasem a obrátil se dokonce, jako by si chtěl utříti slzu.

„Nu, jen se nezlobte, plukovníku, vždyť jsem pouze žertoval! Mám vás rád, miluji vás upřímně a přeju vám z celého srdce štěstí k vašemu nynějšímu blahobytu. Kupci z přístavu, moji dobří přátelé, říkají vždy, že mám zlou hubu; čert je vzal, ale já to nikdy zle nemyslím. U vás, plukovníku, zase prý se něco po vzbouření ženců přihodilo?“

„Co pak?“

Plukovník jsa dosud rozčilen, pohlížel mrzutě na stromy listí zbavené.

„Myslím vašeho osobního sluhu Tatara.“

„Ano, jest to skutečně smutný případ! Poslal jsem ubohého Abdulku do města, aby složil účet

v obilní kanceláři. Peníze přinesl, ale na neštěstí najedl se v kanceláři shnilých ryb a sotva že domů přišel, roznemohl se, trápil se celý týden a zemřel; dostal prý zánět střev a ani lékař nemohl mu pomoci: dal jsem mu z města zavolati Relaise . . . Můžete mně dosvědčiti, že někdy na své osobě spořím, ale svým lidem že nedám ničeho scházeti. Na naší nové Rusi nejsme my statkáři dle starého rázu. Volná práce stírá s nevolníka každou pohanu, činí z něho člověka a za vše to děkujeme jenom těmto podivným, požehnaným a kvetoucím nivám . . .“

Plukovník se oživil a rozveselil. Spokojeně hleděl na tichý, lehkou mlhovou rouškou zahalený stepní obraz, který se před ním na konci zahrady rozestíral. Hlas jeho zněl jemněji.

„Jaká to rozkošná krajina! Hleďte, Mojžíši Jelisajeviči, v dálce spatříte blýskající se kostelík, jehož špička jest zahalena tmou; tamhle jsou mohyly jako pomníky zašlých dob, tuto opět táhnou karavany se zbožím, jako znamení moderní doby. — Není-liž zpe pravý zemský ráj?“

„Pojedete brzy ku šlechtickým volbám?“ tázal se prosaický Šutovkin.

„Podivíne! Jakž mohu nyní mysliti na volby!“

„Já velmi často na ně myslívám a tážu se, proč my kupci nesmíme se účastniti zájmů země . . . .“

Z domu bylo slyšeti zvuky hudby; hrála se polka a přítomné dámy uspořádaly tanec.

„Ještě slovíčko o vašem sluhovi,“ pokračoval dále Šutovkin, „toť pravé neštěstí . . . Jste tedy bez sluhy a hledáte nového?“

„Již jsem ho nalezl; děkuji vám za soustrast.“

„Kde pak? Toť výborné!“

„U Němce Schulzweina, jenž ho najal na Donu a zaměstnával při dvoře. Jsem velmi zavázán Švábovi za tuto přátelskou službu; prosil jsem ho naléhavě, neboť jinak byl bych si musil skutečně sám boty cíditi. Na podzim používal ho za posla — jest to hbitý, slušný člověk, ačkoliv ne mladý. Schulzwein byl s ním velmi spokojen, ale propustil ho, poněvadž jest uprchlíkem; ten poctivý Šváb není přítelem uprchlíků, neboť se ustavičně bojí jako baba; za to my jsme z jiného těsta . . .“

„Není to snad Mitka z Bazaru? Znám ho zloděje . . .“

„Ne, jmenuje se Axen Skatulkin.“

„Axen Skatulkin! Dovolte, dovolte, zdá se mně býti trochu povědomý; četl jsem nějakou ohlášku. Skutečně! Neslyšel jste, že pracoval dříve na barkách?“

„Kdož stará se o podobné věci; já nejsem příliš vybíravým a pracuji skoro výhradně s uprchlíky, kteří jsou pracovití a laciní. Konečně jsem přece žádné škody neutrpěl. Vážím si svobody, jak vám známo, jest mně každý vítán a na své uprchlíky spoléhám se úplně! Petrohradští žurnalisté uvádějí ovšem celý seznam mých činů, jak jmenují můj tichý život a nenechají na mně ani jediného poctivého vlasu. Ostatně není to tak zlé! Když jsem byl v Petrohradě, s mnohými z nich jsem se seznámil; jsou to řádní lidé a praví bonvivanti. Tamní byrokraté jsou úplně dle mé chuti; jsouť praktičtí a prohnaní. A přece se zde žije nejlépe! Viďte, Mojžíši Jelisajeviči? Pravá zlatá zem! Panenská půda, Alabama a Wisconsin? — Není-liž pravda? Mnoho-li myslíte, že dostanete na podzim za lůj?“

„Dvanáct tisíc stříbrných rublů za poslední porážku.“

„Za pšenici a semeno shrábnu sto tisíc. Úroda byla skoro báječná. Jakž by neměl člověk potom baviti se trochu s ženštinami? V našich patriarchalních městech hnusí se ovšem podobné lahůdky.“

„Málem by vám byli uprchlíci vyvedli pěkný kousek. Měl byste se míti trochu na pozoru.“

„Čeho jest se mi báti? Peníze mám tak dobře schované, že je tak brzo nelze nalézti. V kabinetu a ložnici visí nabité pušky. Zdi okolo dvora jsou vysoké a vrata pevná.“

„Nebezpečí nehrozí od venkovských zlodějů, přítelíčku; domácí jsou nejnebezpečnější.“

„Myslíte? Moji domácí lidé,“ pravil Pančukovský šeptem podívav se ještě kolem sebe, „jsou u mne tak placeni, jak se o tom našim svinským hospodářům ani ve snu nezdálo. Na svou čeládku mohu se spolehnouti jako sám na sebe.“

„Můžete také tak důvěřovati nově přijatému sluhovi?“

„Axenovi?“

„Axenu Skatulkinovi, jak jste ho jmenoval.“

Plukovník se usmál a dle svého zvyku podíval se kolem sebe.

„Pravím vám, příteli, že jest to čistý, dobromyslný, jednoduchý a hloupý tvor, že zrovna z něho radost. Před několika dny dal jsem mu po tmě omylem stovku místo desítky, aby ji proměnil. Co myslíte? Přišel se smíchem z hospody, kde změnil bankovku a pravil: „Jen mlčte, milostpane, dal jste mně o devadesát stříbrných rublů více.“ Ovšem že jsem peníze přepočetl a shledal, že mně nic nepřebývá. Což ta přítulnost! Jak . . .“

„Můžete býti spokojen — než lépe jest býti varováno než litováno. Víte, jaké zprávy se roznesly? náš okres je plný penězokazů, objevil se již také skutečný loupežník a na silnicích při Donu dopustili se tuláci mnohých výtržností, tak že pošta jezdí již jen s vojenským průvodem . .“

„Jsem klidným a radím vám, abyste se zbytečně neděsil.“

„Což vaše přepadení? Kdyby byl nepřišel Schulzwein a náčelník policie — co by se bylo s vámi stalo?“

„Nestojí to ani za řeč.“

„Myslíte? Pravím vám, že kdybychom neměli na naší svaté Rusi knutu a kdyby basový hlas našeho náčelníka nedovedl zahnati tisíc tuláků, jako rozhání vítr obláčky na obloze, byli bychom již dávno za vás zaplatili zádušní mši, Vladimíre Alexějeviči!“

Pančukovský, jenž s vyvýšeniny viděl také na obzoru se obrážeti svůj statek Novou Dikanku, odfoukl z doutníku kouř do vzduchu a usmál se.

„Vy se smějete?“

„Ano, směju se, neboť náš lid, či lépe řečeno lůza, jest hloupý, tupý a nevědomý.“

„Netropte si posměch z našich klidných a dobromyslných venkovanů a nezneužívejte jejich dobroty a pokory. Já sám jsem ze selského rodu, jak mám čest vám oznámiti . . .“

„Vy, Mojžíši Jelisajeviči? Vy . . rodem . .“

„Jednoduchý sedlák, jenž sloužil za kočího v Simbirsku. V mládí bavil jsem se hrou v kostky, později pracoval jsem na poli vlastníma rukama a také byl jsem leckdys spráskán.“

„Vy, vy?“

„Ano, já.“

„To bych si byl nepomyslil . . .“

Plukovník prohlížel si mimovolně Šutovkina od hlavy k patě, jako by ho viděl poprvé.

„Považujete mne s pohrdáním za blázna a sektáře? Musíte si to dříve rozmysliti, vaše blahorodí! Nikomu jsem neublížil. Mé továrny jsou v nejlepším pořádku, pro dělostřelectvo dodávám zápalky, v kupecké třídě platím daně a berně. Na vlastní útraty zařídil jsem v sousedních městech tři nedělní školy, jež vydržuji; v Petrohradě kupuji celé spousty kněh, třeba že sám málo čtu a ve své vesnici založil jsem knihovnu; přijďte a čtěte, libo-li vám! Z Moskvy přivezl jsem obrazy, naposledy koupil jsem skoro celou výstavu a pomohl jsem tam na nohy jistému žurnalistovi, který hlady zmíral . . . Tak jest! Vstoupíte-li do mého domu, do mé villy, co tam naleznete? Sochy z Řecka, které jsem koupil v prvních závodech v Oděse, dvě piana, květiny, koberce, bronzové práce, ozdoby všeho druhu, nejjemnější lahůdky, vína . . . Dětem platím vychovatele a dávám je vychovati, aby nebyli z nich hlupáci. Pak je pošlu do Moskvy na universitu — a také tam k jejich prospěchům učiním vědě mnohých obětí . . Nuže? Jsem snad proto méně člověkem, vaše blahorodí, že nepatřím do vaší třídy a nejsem jako statkář zanešen v knize senátu?“ . . .

Šutovkin se rozpálil. Svlékl kabát ano i vestu. Ačkoliv bylo vlhké počasí, bylo přece neobyčejně horko. Posadil se na zahradní lavici.

(Dokončení v příštím svazku.)

Uprchlíci na Nové Rusi.

Román od G. P. Danilevského.

Z ruštiny přel. **Jan Wagner.**

Matice lidu ročník XXI. číslo 6.

(Běžné číslo 126.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání latinských knih českých.

1887.

Tiskem Dr. Edvarda Grégra v Praze 1887.

„Jak jest dusno! Všechno ve mně vře; jest to již v mé povaze. Také milenku neunesl jsem z pouhé rozpustilosti. Co dělat? Tělo jest křehké. Kdyby však, čehož Bůh uchovej, Rusku hrozilo nebezpečí, kdo přinese ochotněji oběti, kdo dříve nějaké vyprázdní kapsy? Já aneb vaše blahorodí? Rozhodněte sám.“

Plukovník neodpověděl. Přátelé procházeli se dále. Začalo se stmívati.

Šutovkin oblékl zase kabát i vestu, slezl trochu nejistě s břehu k řece, ponořil, chtěje se ochladiti, hlavu do vody a cítil se zase posilněným.

„Říkáte, že jsem břicháč a špinavý záletník a přece chodí má krasavice všude volně a nikdo jí nesmí ublížiti. Což vaše? Proč ji necháváte o samotě hynouti? . . . Seznamte ji aspoň s námi.“

„Lišáku! Uvažte mé poměry; já žiju v jiném světě a nemohu jako vy nevšímati si veřejného mínění.“

„Ovšem, ovšem!“

Šutovkin hvízdaje si písničku posadil se zase na zahradní lávku.

„Povídá se, že jste své krasavici, ovšem že z pouhé lásky, zlámal několik žeber.“

„Zase jenom hloupé klepy! Kdo si to vymyslil?“

„Hlouposti! Jako bych vás neznal, příteli! Vždyť nejste divoké zvíře! Jsem ještě trochu napilý a proto mluvím otevřeně. Za střízliva bych nepronesl ani jediného slova.“

Přátelé vešli brzy na to do domu, kde již světla hořela a stolky ku hře byly připraveny.

Pokynutí Šutovkina mělo za následek, že plukovník choval se prozřetelněji i k tak zvaným přátelům. Konal méně návštěv a to tím spíše, že byl dosti zaměstnán zařizováním domu. Z Vídně a Paříže dostal spoustu rozmanitých věcí: bronz, vyřezávané dřevěné věci, čalouny, různé látky, zrcadla a koberce. Pravý Rus potřebuje hned, jakmile se mu jen trochu lépe daří, aby měl ve svém domě hned malý Louvre nebo skladiště nábytku. Rozumí se, že to má někdy za následek zanedbání obchodu neb úplnou jeho záhubu.

Zase přijeli sousedé ze všech končin, aby se podívali na divy plukovníkovy. On sám nacházel se na vrcholi spokojenosti a ukazuje na zásylky nábytku, zrcadel, porculánu a bronzových věcí, pravil skromně:

„Nejsem žádný marnotratník, pánové a dámy, než prostý pozemčan. Miluji život, jsem přítelem nádhery pro její poetické stránky; — za liché pozlátko nedám ani kopejky. Tyto vyřezávané stoly z ořechového dříví přicházejí zrovna od Kaiserlinga z Vídně, — tyto nápodobené z Paříže. Všechna tato podivuhodná díla vyšla z rukou pravých umělců!“

„Měl byste se oženiti, oženiti!“ volaly jednohlasně žvatlavé sousedky, které chtěly dostati pod čepec některou svoji stárnoucí vnučku neb vyfintěnou neť.

„Oh, Vladimír Alexějevič má velmi málo času, aby mohl mysliti na ženění; on má velmi mnoho

práce a starostí," podotkly zase vnučky a neti, prohlížejíce si lorgnonem nábytek, bronz a jiné věci, při čemž jako náhodou zamířily skly na elegantní kabátec plukovníkův, na pěkné lakované botky, na geniální řetízek od hodinek s toulcem šípů, lukem Amora a podobnými drobnostmi a zvláště na jeho navoskované kníry a něžné, pronikavé a nyvé oči.

Krásné pohlaví přese všechny klevety na důkaz nezměněné sympathie navštěvovalo dále v mužském průvodu šťastného obyvatele Nové Dikanky. Plukovník byl vždy stejně příjemným.

„Co jest po staré Dikance," pravili někteří z jeho přátel, „třebas ji byl kdysi opěval Gogol s někdejší, nyní vybledlou Ukrajinou. Patriarchální Ukrajina již zahynula; nyní jest pouze rozkošným, ale stále přece jen smutným a velikým hrobem — Pravý život není tam, ale zde u nás na nové Rusi. Zde jest naděje jihu, zde jest kolébka naší budoucnosti. Není tomu ještě dávno, co vítr pouště vál krajinou a všeliké bejlí bujelo na stepi. Nyní povstala jako kouzlem osada, vystavěn elegantní dům, oživená společnost pohybuje se v jeho prostorách, slyšeti zvuky piana a divy světa jsou zde nabromaděny."

„Květiny ze skleníku," podotkli jedni tiše.

„Ožeňte se, ožeňte se!" volaly jako dříve plným proudem tety a kmotry.

Plukovník na každého se usmál, žertoval, rozmlouval a dal se do živé rozprávky o časových otázkách.

„Ne, toť není člověk obyčejný, ale rek!" říkaly o něm dámy vracejíce se z příjemného výletu s částí společnosti z Nové Dikanky.

„Není-li polobohem, jest zajisté příjemným mužem a dobrým společníkem — to jest, pokud

tomu dovolují jeho zájmy," podotkli někteří přímí pánové, kteří se byli nacpali všemožnými pokrmy a lahodnými víny.

Hosté odjeli, plukovník posadil se k psacímu stolku, přelétl v duchu celé své hospodářství a ponechal fantasii volné pole.

„Ještě několik roků," myslil si zapáliv si doutník a natáhnuv se na pohovku, „a budu míti půl millionu! Pak uzavru všechny účty, menší věci prodám za hotové a — kam pak? Do Petrohradu? Tam možno již s podobným kapitálkem vystoupiti. Nejdříve třeba důstojně vystoupiti a za tím účelem zařídí se malé zábavy večerní, dýchánky a sice v úterý nebo ve čtvrtek. Seznámím se se světem finančním, budu přijímati u sebe skutečné i tajné rady . . Navrhnou mně státní službu . . Snad stanu se guvernérem některé provincie . . . Naposledy mohu to přivésti i na ministra . . . . Kdo má štěstí, odvede si nevěstu domů! Hm, jen kdyby . . . . Nových známostí se ženskými bude dost! Vše půjde dle mého programu, založím na jihu banku . . . . Novou Dikanku nebude třeba proto prodati . . . . . Na stará kolena budu žíti v cizině, asi na jezeře Komském aneb na břehu mořského zálivu v Bajích, kde v opojení smyslů žili vyvolenci štěstí, římští císařové . . Mé jméno bude všude uváděno, Dikanku budou navštěvovati cestovatelé, vše bude tam obdivováno, zvláště při myšlénce, že jest vše dílem jediného člověka."

„Milostpane, slečna žádá za dovolení, aby směla trochu vyjíti," přerušil plukovníka při stavění vzdušných zámků jeho nový sluha Axen Skatulkin.

Tak jako lokaj jmenovala všechna čeládka Oxanu slečnou.

„Vyjíti? Jak? Slyšel jsem dobře, Axene?“

. . . .

„Ano, trochu ven do polí, neboť myslí, že se v podkrovní světničce utrápí . . .“

„Pro mne a za mne, ať ji Samujlik doprovodí a dá na ni dobrý pozor.“

Schody tiše zavrzly. Se šátkem na hlavě, bledá, ale dosud příjemná a krásná Oxana sestupovala bázlivě a opatrně dolů se své skrýše, aby za vraty nadýchala se čerstvého vzduchu. Když nebyli očekáváni žádní hosté, bylo jí dovoleno jíti do polí až k ovčínům.

Plukovník, jenž byl nedůvěřivým ku svým známým, netajil ničeho před svou čeládkou. Jelikož ošetřovatelka Oxany, stará Domacha, jednou se roznemohla, dával svou zajatou doprovázeti kočím Samujlikem aneb novým lokajem.

Samujlik ani na procházce neodložil svou zamračenou tvář, vzdychal ustavičně, bručel si něco do vousů, modlitby nebo klnutí, stěžoval si ustavičně na svůj bídný osud, že žije jako pes bez pána, že není žádným tvorem božím, jelikož jako uprchlík bez průvodní listiny musí velmi často pomáhati při zlých kouscích, že musí konečně, ať si říká kdo chce co chce, uposlechnouti rozkazů pána, jelikož ho v opuštěnosti vzal ve svou ochranu.

Vypravoval, že má doma ženu a malé děti, které zajisté ho oplakávají, proklínajíce svůj bídný a nešťastný život.

Tak bručel a naříkal kašlaje při tom a stěžoval si neustále na bolesti na prsou, jelikož ho koně plukovníkovi jednou shodili s kočáru a pošlapali.

Sotva že učinil s Oxanou několik kroků ze vrat a několikráte švihl knutou do trávy, aby snad nepřišel ze cviku, již zase chtěl se vrátiti.

„Pojďme jen trochu dále — až k ovčínům, aneb aspoň tamhle ke studním," prosila Oxana.

„Nemožno, drahoušku, nemožno! Pán nedovolí, čas jíti domů. Nemohu s tebou chodit, musím nakrmiti koně a umýti vozy."

„Ach, jak jste zlý, kmotříčku! Nechte mne samotnou vyběhnouti na tento kopec, abych si osvěžila trochu nohy .... Srdce, krev, vše mi v těle ztuhlo . . ."

„Nemožno a proto nemluv nadarmo. Pán by mně rozbil lebku. Tobě by se to líbilo, ale co by se stalo mně, kdybys uprchla?"

„Kam pak? Co vás napadá, kmotříčku! Co pak se vám jenom zdá?"

Samujlik nepovolil, bručel ustavičně a zůstav těsně po boku Oxany ustavičně ji nedůvěřivě pozoroval. Dala se do pláče.

„Oh, ten bídný, proklatý život! Bože, Bože," pravila," kdybych aspoň mohla zemříti aneb stihl mne jiný trest boží, jako nemoc a slepota, abych neviděla svou bolest; kéž by zmizela má osudná krása, by se více na mne nepodíval a zřekl se mne!" . . .

Samujlik upokojiv se vytáhl dýmku z boty, nacpal ji, rozkřesal oheň a uhladiv si široké, šedé vousy foukal spokojeně do vzduchu oblaky dýmu ze zamilovaného tabáku.

Oxana potlačila své slzy a ohlédla se kolem sebe. Namáhala se, aby spatřila ne-li kout sv. Ducha v modré, průhledné mlze, tož aspoň stepní cestu tam vedoucí mezi smutnými strništi, posečenými lukami, pahrbky a roklinami. Po téže cestě letěl tam před krátkým časem se smělými nadě-

jemi na bohatý výtěžek studující Michajlov, jenž byl nedobrovolnou příčinou uloupení dívky. Oxana vzpomněla si zase na zamilované písně, kterým ji byla naučila stará žena ďákova. Chtěla si zazpívati, ale hlas jí selhal. Také slova zapomněla. Namáhá se, začne zpívati . . . hlas její se chvěje. Zpívá polohlasitě v paměti jí zbylá zádumčivá slova poslední sloky:

„S ním bych chtěla v hrobě býti,
miláčkovi v hlavách dlíti,
tiše bychom rozmlouvali,
strom by šuměl, ptáci pěli,
nad námi se mračna hnaly . . .
Zlatý kříž postavte k nohoum:
milenci zde klidně dřímou.“

„Aj, drahoušku! Toť krásná píseň! Jen zpívej, zpívej, povím to pánovi; zazpíváš mu a dostaneš od něho něco.“

Oxana sklonila se před Samujlikem hluboko k zemi.

„Nečiňte to, kmotříčku, uspoříte mně aspoň nová muka. Netrapte mne ještě více, nežeňte mne do předčasného hrobu. Po mé cti jest veta a mou duši jste také zničili; toť velmi trpký osud!“

„Což se ti zde skutečně nelíbí? Vždyť se ti dělá pomyšlení. Což skutečně pána nemiluješ?“

„Neptejte se mne, kmotříčku, a nechte mne oplakávati svůj smutný osud . . . Lépe by bylo, kdybych ležela v hrobě . . .“

V prvních měsících pokusila se Oxana dvakráte o útěk. Jednou byla nalezena v senníku, kam se vplížila před rozedněním, čekajíc až se otevrou vrata. Jindy vzala si tajně šaty Domachy, uvázala si na hlavu starý její šátek, vzala její kožich a dostala se šťastně s vědry na vodu až

ke studním. Tam však poznal ji kuchař Atropka a zadržel ji. Prosila ho velmi pohnutlivě a klesla před ním na kolena, slibujíc mu peněžitou odměnu, když jí dovolí prchnouti.

„Poběhlice!“ odpověděl na její nářek Atropka, „abychom měli ještě s lůzou útrpnost! Zbláznila jsi se dobrým krmením! Hajdy! Zpět k pánovi! K čemu řveš, u mne ti to nepomůže.“

Dopravil ji násilně zpět a dovlekl ji až do kabinetu plukovníkova. Přísné střežení Oxany se zdvojnásobilo.

„Dokud jest u mne, dostane z vás každý dvojnásobnou mzdu,“ pravil Pančukovský ku své čeládce následkem tohoto pokusu o útěk; „slyšeli jste? Dostanete dvojnásobnou mzdu, ať jest zde jak chce dlouho!“

„Slyšíme — a dáme na ni bedlivý pozor!“

„Zde máš, Atropko . . za své namahání!“

Plukovník hodil Atropkovi bankovku, jenž mu políbil ruku.

„Dejte pozor, nebo víte, že nežertuji. Jestliže uteče, všechny vás vyženu; rozumíte?“

„Můžete býti upokojen, vaše blahorodí; nespustíme Oxanu s očí.“

„A držte jazyk za zuby; přijde-li něco ven a budu-li slyšeti nějaké klepy, vinník bude ihned vyhnán, ale dostane dříve knutou, až celý oteče. Však mne znáte!“

„Ano, jakž bychom neznali vaše blahorodí!“ odpověděla čeládka nemající průvodních listin.

Večer po druhém pokusu o útěk odebral se plukovník do podkrovní světničky zajaté.

„Nestydíš se, čtveračko, že's mne chtěla takto opustiti? Řekni mně upřímně: co máš na otci Pavladijovi? Jest ti snad milejší státi tam u ohniště a nositi dříví a vodu?“

Mlčela.

„Domacho, nech nás o samotě.“

Stařena opustila světničku.

„Oxanko, což neznáš žádných ohledů? Vždyť žiješ u mne jako v nebi a přece mne chceš opustiti. Budeš-li zase jednou chycena, co stane se pak? Uniknouti nemůžeš mně nikterak.“

Mlčela zase. Plukovník hladil jí tváře, objal ji, líbal a posadil si ji na klín.

„Nepustím tě na svobodu, ne a zase ne! Nemysli na to, nevydám tě nikomu . . .“

Oxana stále mlčela a vyslechla všechno jako stroj.

„Pokusíš-li se znovu o útěk — odpusť, drahoušku — dám tě ve chlévě metlami sešlehati až to bude fičet . . .“

Oxana zbledla jako stěna. Plukovník přitiskl ji ještě pevněji k sobě.

„Nezlob se; to víš, že nerad žertuji. U mne se musíš podrobiti a pak zasypu tě zlatem — budeš-li však vzdornou, sám tě odtud vyženu, ale dříve budeš bita jako žito . . . Proč mlčíš? Polib mne a vezmi kolem krku . . . Tak pevněji! . . . pevněji!“ . . .

„Ach, Bože, proč nesešleš na mne smrt!“ myslila si Oxana objímajíc plukovníka, „nebo proč nejsem aspoň hadem, abys od mých rtů otekl a zčernal jako zem!“

„Proč ustavičně mlčíš? Což se snad na mne zlobíš? Oh, dobře víš, že nemiluji vrtochů! Buď ráda, že jsem ti nyní odpustil; směj se, pravím ti, směj se! . . . . Tak! Nyní mne polib a pak ještě jednou . . . . a nyní se zase zasměj! Však ty povolíš a mně se poddáš . . . . Měl jsem již jednou měšťanku, která se tobě podobala . . . .“

Oxana objala se slzami v očích Pančukovského, přitulila se k němu a nuceně zakryla svoji bolest i muka; když byla zase o samotě, skryla hlavu do podušek a vzlykajíc proklínala sebe i celé okolí. Zdálo se jí, že němé stěny její komůrky ji udusí a jako by chytala čerstvý vzduch, dívala se na úzké okno se železnou mříží očekávajíc, že někdo vstoupí a zbaví ji náhle trápení.

* * *

Oxana chodila nejraději na procházku s novým sluhou plukovníkovým, jelikož stále více churavící její strážkyně Domacha často po kolik dní nevstala s chudobného lůžka v temném koutě schodů, které vedly ke dveřím Oxany.

Axen Skatulkin, nám již známý nový lokaj, nebyl více mladý, ale silně udřený a jak se zdálo, měl za sebou velmi pohyblivý život. Byl vždy vesel, ale s nádechem usazenosti a zbožnosti, jak to obyčejně bývá u Rusů nižších stavů, když přejdou od veselého a hýřivého života ku kajícnému, při čemž jest velmi pochybno, zdali ta lítost má pevné kořeny.

Chodil si vždy čistě, nedělal hluku, nepil, nechodil vůbec do krčem a sešel-li se s čeládkou, modlil se často hlasitě, mluvě zbožně o příštím životě. V plátěné brašně, v které byl jeho nepatrný majetek, když se skromně stěhoval od Schulzweina k plukovníkovi, zpozorovali sluhové malý bubínek a kalendář svatých.

„Nebyl jste někdy u duchovního stavu?“ tázala se ho s počátku často čeládka plukovníkova.

„Oh ne, skutečně ne, já jsem jenom jednoduchý, prostý muž . . .“

„Jste snad uprchlý panský hudebník?“ . . .

„Jistě ne, já nepatřil jsem nikdy k hudební kapele.“

„Jak jste tedy přišel k bubnu a kalendáři?“

„Jsem-li smuten, modlím se, jsem-li v dobré míře, začnu bubnovati na buben . . .“

„Výborně,“ zvolal jeden z dělníků, „právě takých lidí nám třeba!“

Jak řečeno, Oxana chodila ráda s Axenem na procházku. Vyvedl ji za vrata a odtud k dělnickým chatrčím, k ovčínům, ke studni ano i do polí. Odpočinula si na pahorku, poslouchala ho, dívala se na step, kde oralo se pro zimní osení a vrány kráčely za pluhem, aneb začala sama rozmlouvati se Skatulkinem, uvolniviši tak srdci svému.

„Vy, kmotříčku Axene Daniloviči, jste zcela jiný člověk nežli náš kočí Samujl Osipovič.“

„Jak to, má královno? Jen mluvte . . .“

„Dohlížíte také na mne, ale jste lepší nežli on!“

„Myslíte? Kdož ví, zdali tomu ve skutečnosti tak.“

„Ovšem! Nacházím u vás velikou úslužnost, ačkoliv jste již starý, kmotříčku.“

„Myslíte? Tedy jsem starý, ale kdybych byl z tak jemného těsta, jako na příklad plukovník, snad byste mne nezamítla? Co říkáte, slečno?“

Oxanu bavily žerty Axenovy; někdy s ním také žertovala a smála se z celého srdce. Často hrál s ní na poli v karty, jindy zabývala se Oxana šitím; on seděl stranou naproti ní, hvízdal si nějakou písničku nebo bubnoval.

Plukovník podíval se na ně časem s balkonu, chvále úslužnost Skatulkinovu.

„Jste sirotkem, slečno?“ tázal se jí jednou Skatulkin.

„Ano a vy?“

„O mně nelze mluviti, protože jsem ničema . . . .“

„Proč? Myslím, že . . . .“

„Jsem tulákem skoro již od dětských let. Na otce i matku sice se pamatuji, ale toť vše. Mnohému mně nenaučili, tak že zůštal jsem hlupákem po celý život.“

„Lituji vás, kmotříčku . . .“

„Proč byste mne litovala? Pravím vám, že jsem od jakživa za nic nestál. Povězte mně raději, slečno, zda-li jest pravda, že . . . jste dcerou zavražděného uprchlíka — chudého dělníka? . . . Nedaleko odtud byl mu krk podříznut . . . . odpusťte . . . a sice podobným tulákem.“

„Ach, pravda, kmotříčku! Jsem to já . . , . Litujete mne snad? Kdo vám o mně vypravoval?“

Skatulkin vrtěl sebou nepokojně skláněje se brzy ku předu, brzy do zadu a konečně najednou vstal.

Nastával soumrak; seděli u studně nedaleko rokliny s vyhlídkou na dalekou, zelenou louku, na níž se pásly ovce, kteréžto pastýř líně obcházel.

„Zda-li vás lituji, slečno? Jak se můžete ptáti?“

„Ano.“

„Jakž bych vás nelitoval, když jsem vašeho nebožtíka otce . . . . zavražděného takřka znal . . . .“

„Skutečně? Opravdu?“

„S ním, s vámi, slečno, vstoupil jsem na tato místa při svém prvním útěku z Ruska . . .“

„Vy, kmotříčku?“ . . .

„Ano, slečno. S bolestí na to vzpomínám. Vašeho nebožtíka otce viděl jsem jako mrtvolu, když ho pochovávali v Taganrogu, kde zemřel v nemocnici . . Tehdáž jste byla malým děvčetem . . . Slyšte, nezmiňujte se o tom nikomu ani slovíčkem! Jinak byl bych odkryt; jsem také nešťastný uprchlík . . . Pro Boha, mlčte, bez toho vám to nepomůže a já sám vám nemohu pomoci . . . Jsem nyní ve službě plukovníkově, za něhož jsem ochoten jako nejnižší jeho otrok skočiti do ohně i do vody.“

Naši čtenářové asi vše uhádli, pročež nebudeme déle tajiti, že Axen Skatulkin nebyl nikdo jiný než dávno nám známý Miloroděnko, přítel a vůdce Levenčukův. Osud dopustil, aby na svých nových dobrodružných cestách vyhnul se policii a dostal se přímo do domu Pančukovského, hlavního ochrance všech uprchlíků v okolí. Tam setkal se s Oxanou, nevěstou nešťastného Levenčuka, o jejíž mládí mu jednou vypravoval, když kráčeli spolu na jih po osamělých cestách k volnému stepnímu životu. Osud nebo náhoda zavinily, že Pančukovský, když dostal noviny od svého úhlavního nepřítele otce Pavladije, nečetl ohlášku uprchlíků se týkající, tak že nevěděl ničeho o pátrání po Miloroděnkovi, o popisu jeho osoby i zálibě pro vyšší společenský tón.

Oxana velmi se radovala, že setkala se s dobrým, poctivým, trochu mnohomluvným, ale soustrastným člověkem, třebas byl jejímu zhoubci plukovníkovi oddán tělem i duší. Těšilo ji v opuštěném životě, že mezi ní a sluhou jest tajné dorozumění; vždyť znal ji jako dítě, viděl jejího ubohého otce, na nějž se sama nepamatovala; vždyť ji prosil, aby se o tom nikomu ani slovem nezmínila; dostála také danému slovu.

„Milý Axene Daniloviči,“ pravila jednou k němu sedíc na schodech a vykládajíc mu karty, „všechno vám povím, všechno vám vysvětlím, jenom mně něco udělejte k vůli.“

„Co pak?“

„Pomozte mně utéci k otci Pavladijovi, aneb ho aspoň o všem zpravte,“ šeptala mu Oxana úzkostlivě se ohlížejíc.

Skatulkin hlasitě se zasmál.

„Ach, pošetilá slečno! Což jest to možné? Jedinou ranou ruky by mne plukovník rozdrtil. Co vám napadá? Jsem mu oddán jako vlastnímu otci, ba ani vlastnímu otci nebyl jsem tak podroben.“

Oxana utlumila své příliš horkokrevné naděje. Axen byl jí však k malým službám velmi ochotným. Potají přinesl jí brzy okurku, brzy slanečka, jelikož v poslední době bývalo jí velmi často na nic a dostávala závrať, o čemž nikomu nechtěla se pochlubiti. Axen smál se jejím malým bolestem, připomínaje jí příští radosti plukovníkovy. Jindy zase začal s ní velmi choulostivou rozmluvu. Bylo to jednou v neděli. Pán poručil jemu a Samujlikovi, aby doprovodili Oxanu do kostela sousední vesnice obývané od Řeků, kam nikdo z pravověrných statkářů nechodil. Již dávno prosila plukovníka, aby jí jednou dovolil jíti do kostela. Věrní sluhové vyplnili dopodrobna dané jim rozkazy. Oxana jela na procházku, aby se nadýchala čerstvého vzduchu a pomodlila v kostele. Axen doprovodil ji do chrámu, nechal ji třikráte k zemi se pokloniti i políbiti matku boží, načež vyvedl ji zase ven.

„Nyní dost,“ pravil.

„Což kdybych byla v kostele vykřikla?“ žertovala Oxana na zpáteční cestě.

„Nepozorovala jste, že vás obklopovali naši dělníci . . . Pán pamatoval na všechno.“

Vstoupili zase do kočáru. Samujlik seděl na kozlíku, kdežto Skatulkin byl uvnitř po boku Oxany.

„Slečno, slečno,“ šeptal jí Axen.

„Co jest?“

„Mám k vám malou žádost.“

„Co mohu . . .“

„Všichni mne považují za starého slabocha, můj duch a srdce jsou však dosud mladé. Lituji vás skutečně velice, slečno. Řekněte mně upřímně, což kdyby skutečný . . . kdyby váš milenec . . . kdyby Levenčuk najednou před vámi se objevil?“

. . . .

Oxana zbledla a málem by byla vykřikla. Axen držel jí ruku na ústech.

„Milujete jako dříve, slečno, svého pravého přítele sedláka a našeho bratra? Milujete ho dosud? Nebo jste snad docela . . .“

„Netrapte mé srdce, Axene Daniloviči . . .“

„Řekněte, zdali ho posud milujete neb zdali nechcete pána více opustiti?“

Oxana sklonivši hlavu na prsa svěsila ruce, a slzy řinuly se jí po tvářích.

„Zda-li ho miluji . . . zda-li Levenčuka miluji . . . Oh, miluji ho tak horoucně jako dříve . . . než jak budu moci podívati se mu do očí? . . . . Bude on chtít ještě nyní mne osvobodit?“

„On? Hm, hm!“

„Ano . . .“

Axen začal si hvízdati písničku.

„Kdybych mohl se na vás spolehnouti, slečno,“ pravil po přestávce, „vyvedl bych onomu tam již dávno nějaký kousek . . .“

„Komu, pánovi?“

Axen neodpověděl.

„Což nebojíte se hříchu, kmotříčku, když myslíte, že jsem zde dobrovolně? . . .“

Oxana počala plakati. Koně blížili se ke statku. Zbývaly ještě dvě versty.

„Kmotříčku!“ šeptala Oxana křečovitě.

„Co se stalo, má dušičko? Aj, jak jste nyní zajímavá!“

„Co vám mám dáti, když mne osvobodíte?“

„Jaký plat chci za to?“

„Ano.“

Axen sklonil se k jejímu uchu.

„Kdybyste měla milliony, slečno, nezradil bych nikdy svého nejmilostivějšího pána, nejlaskavějšího Vladimíra Alexějeviče. Já jsem jen žertoval. Zůstaňte mu věrně oddanou, jako jsem já jeho otrokem a sluhou. Tak vám radím, slečno . . . .“

Nedaleko vrat obrátil se Skatulkin zase k Oxaně:

„Nepromluvte ani slova o tom, co jsem vám řekl, rozumíte?“

„Oh, zajisté nikdo se . . .“

„To víte, slečno, rozumím také hře nožem — a pak bych bodal . . . . nemám totiž žádné chuti dostati se do káznice.“

Axen odhrnul opatrně rukáv a proti Oxaně čněl nůž, tak že zbledla jako mrtvola.

„Nůž mám vždy při sobě. Neslyšela jste úplně nic. Jsme si docela cizí. Ostatně kdybyste mne zradila, ničeho tím nezískáte.“

„Podejte mně ruku, milostivá slečno, jsme již na místě! Mille pardon!“ doložil hlasitě již na prahu.

Vystoupiv obratně z kočáru, pomohl elegantně Oxaně sestoupiti a doprovodil ji do předsíně.

„Měla byste býti naší velitelkou, paní plukovnicí!“ podotkl ještě veseleji, mávaje vesele kloboukem s kokardou, když Oxana vstoupila do domu v červeném, kostkovaném kabátci, s drahým šátkem a zlatými penězi na krku.

Plukovník začal ji již elegantně strojiti.

„Koně vypřáhnout a opatrně je provést!“ volal plukovník na kočího. Poslední slova Skatulkinova vyslechl s radostí směje se spokojeně nad svůdnou krásou Oxany, nad bujnou kyprostí jejího těla, nad rusými copy a bledým, poněkud vyzáblým obličejem, z něhož vyhlížely poněkud zapadlé, snivé oči, nad malebným venkovským krojem, nad pestře vyšívanou košilí, zlatými penězi na krku a červenou kostkovanou kazajkou z nejjemnější vlněné látky.

„Oh, nyní jsem upokojen, teď mně více neuteče,“ pravil plukovník s nadšením, sleduje zrakem elegantní čtyřspřežení, zamilované koně, kteří s pěnou u hub byli vedeni do stáje. „Až pojedu do Berďanska na trh prodávati pšenici, vezmu ji s sebou, povedu ji do divadla a koupím jí tam ještě jiné šaty! — Zdá se býti v naději . . vše se vyjímá u ní hezky, jen oheň jí schází; jest příliš lhostejná, tichá a mlčelivá.

XI.

Šlechtična ze severu.

Jednoho večera u Pančukovského, jehož účastnil se jeho obyčejný kruh, začalo se náhodou mluviti o oddanosti nevolnické čeládky k panstvu. Plukovník tvrdil, že věrnost a ctižádost jsou jen

vlastnostmi šlechtické krve a tak jako jsou zvířata, tak že jsou i lidé z dobrého plemene a čisté krve.

„Pánové, jsem demokratem od kosti; nelze však upříti, že krev jest nejbezpečnějším dědictvím šlechtické rodiny. Toť jsou věci, o kterých . . .“

„Ano, plukovníku, jest to pouhá pravda!“ vpadla mu do řeči paní Ščolková, tlačíc se do kruhu s čepcem na hlavě a s dýmkou v ústech, „dám vám toho nejnovější příklad . . .“

„Prosíme, prosíme!“ volali někteří.

„Před několika dny jela jsem k švakrové za Don. Na jedné z nepatrných poštovních stanic na Donu sešel se veliký počet cestujících. Hromada poštovních lístků ležela na stole, ale nikdo nedostal koně, jelikož již po tři dni očekávala se jakási vysoká osoba . . .“

„Hrozné! Takové jsou naše pošty! Jaké to zneužívání . . .“

„O to se nejedná,“ pokračovala dále paní Ščolková. „Již přicházím k věci. Seděla tam také velmi se nudíc, řádná a příjemná dáma, statkářka z Ruska. Mlčela, neseznamovala se s nikým, byla černě oblečena a měla s sebou malou dcerušku. Jí právě stalo se něco neobyčejného. Její sluha nevolník, jenž bezpochyby náležel jejímu nebožtíku muži — hoch dvacetipětiletý, jemuž cestou vše byla svěřila předavši mu všechny klíče — tento hoch použil krásného počasí — bylo skutečně znamenité — chodil často na práh poštovního domu . . . hleděl stále do dálky a mně samotné se zdálo, že se obdivuje naší krajině. Při tom zdál se býti krátkozrakým a velmi úzkostlivým.“

„Co dále?“

„Konečně uprchl v kabátě, který měl na sobě a ve špinavé čepici; zmizel na stepi beze stopy.“

„Hrozné!“ volaly některé z přítomných dam.

„Proč tak učinil?“ tázali se mužové.

„Hm, příčina byla zcela jednoduchá!“ odpověděla ironicky a zlomyslně kašlajíc paní Ščolková, „jakž byste to neuhádli! Náš lid již nebude jiným a proto nevoďte ho na step! Jakmile zde strčil nos do vzduchu, omámila ho svoboda — a uprchl! Jaká to zem! Kéž by se Bůh smiloval! Já pracuji většinou se svobodnými, ale odkud vzíti peněz a kde je seženeme, my ubozí?“

„Byl ten lokaj zase nalezen?“

„Jakž by mohl býti nalezen? Povídalo se, že utekl ze strachu, že by prostřednictvím paninym dostal se do přísnějších, jemu příliš dobře známých rukou. Tak vypravovali postillionové.“

„Víte snad, jak se jmenovala ta paní?“

„Perepelicinová z Moršanska: viděla jsem její poštovní lístek.“

Pančukovský byl by málem upustil koflík s čajem, který měl právě v ruce a jen s těží mohl zakrýti rozčilení, jaké se ho při této zprávě zmocnilo . . .

„Co pravíte?“ tázal se pokud možno lhostejně paní Ščolkové.

„Perepelicinová . . . . Tak ji nazývali a tak stálo na poštovním lístku.“

„Kde jest nyní?“

„Praví se, že jela do Sebastopolu navštívit hrob svého muže.“

„Což hoch?“

„Oznámila vše policii; ostatně jí nic neukradl, ačkoliv útěk jeho ji velmi zarmoutil. Byl jí drahý jako památka . . .“

„Obyčejná mesaliance!“ dokončil plukovník ironicky rozmluvu.

* * *

Jedné neděle seděli u otce Pavladije jako hosté všichni duchovní od kostela, nedávno v sousedstvu vystaveného.

„Slyšel jste, že nedaleko odtud na silnici při Donu uprchl lokaj jisté cestující statkářce?“

„Ne, nic jsem neslyšel. Kam cestovala?“

„Povídalo se, že do Sebastopolu,“ vmísil se do řeči cizí kostelník.

„Ale kde pak! Usadila se již v našem okrese a v našem městě, ubytovavši se u mé tety,“ vpadl do řeči ďák.

„Proč sem přišla?“ tázal se otec Pavladij.

„Za zvláštním účelem. Nikoho nepřijímá, žije úplně stranou, chodí jen k otci Anisimovi na mši a zdá se, že se velmi trápí. Hledala učitele pro svou dcerušku.“

„Což její lokaj?“

„Zmizel beze stopy. Klíče vzal bezpochyby z nedopatření s sebou, ale věcí se nedotekl.“

„Podivno!“

* * *

Z neznámé příčiny najal si Pančukovský koně a kočár u osadníka na Mrtvé vodě a jel do krajiny na Donu.

Tam nalezl brzy policejního úředníka, jehož jméno byla mu sdělila paní Ščolková, představil se mu pod cizím jménem jako posel statkářky, jejíž lokaj uprchl, dal mu za poptávání hezkou částku do ruky, podíval se do dopisů a úředního protokolu a četl s málo zatajeným rozčilením udání paní Perepelicinové stran útěku jejího sluhy.

Policejní úřadník, jenž měl radost z daru, který mu v jeho zastrčeném koutě jako s nebe spadl, vyhnal špinavé děti z přijímací světnice,

omlouval svou manželku, přišedší mu v nejhlubších nedbalkách na práh naproti a začal politickou rozmluvu.

Pančukovský četl horlivě každý řádek zdánlivě nepatrného udání, z kterého bylo možno toliko seznati, že uprchlý lokaj jmenoval se Petruška Kozyr, při čemž nebylo uvedeno žádných zvláštních znamení.

„Jaká to zem!“ začal trochu sečtělý a v ruské literatuře napolo obeznalý policejní úředník, — „uprchlý lokaj jmenuje se Petruška! Kdyby Čičikov, rek „Mrtvých duší“ sem přišel, také by snad jako Petruška byl opojen svobodou a uprchl by, chtěje dosíci svobody, klerá byla mu na severu jen planým pojmem . . .“

Pančukovský vida, že bledý a dle vzezření skromný policejní úředník má v mozku jen podobné literární zbytky, stáhl obočí a ačkoliv jeho myšlénky byly jinam obráceny, tázal se přece trochu drsně:

„Kde jste studoval?“

„Byl jsem vyloučen ze zdejší vojenské školy pro několik veršů na třídního učitele.“

„Hm, při literárním zaměstnání zbývá vám zajisté málo času ke službě?“

„Však se již najde. Jste také milovníkem osvěty?“

„Ovšem!“

„Máte zajisté pěkné knihy? Ach, kdybych mohl jenom více čísti! Známý a učený žurnalista cestoval nedávno naší krajinou. Když jsem se o tom dověděl, jel jsem za ním třicet pět verst, jen abych ho uviděl.“

Pančukovský zakašlal, neodpověděl a kousaje nehty u prstů do krve četl ještě jednou oznámení.

Konečně povstav začal natahovati rukavičky.

„Kam šla ta paní?“

„Nevím.“

„Sluhu chytili?“

„Jak jest to zde možno? Podobných uprchlíků máme zapsaných několik tisíc, ba několik deset tisíců.“

Pančukovský se poroučel a policejní úředník doprovodil jej v uniformě až ke kočárku.

„Chtěl jsem ještě něco podotknouti,“ doložil ochotný a v literatuře zběhlý policejní úředník; „když jsem zanášel do protokolu udání o Petruškovi Kozyrovi, našel jsem v abecedním seznamu také jiného Kozyra . . . . Věc tato vleče se již přes deset roků a zaměstnávala často mnohého z mých předchůdců. Prý jakémusi lokajovi, jenž se také Kozyr jmenoval, byl zde krk podříznut; v nemocnici, kde zemřel, udal před smrtí své jméno.“

„S Bohem!“

„Poroučím se.“

Pančukovský odejel, zdánlivě ani si nevšímaje poznámek úředníkových. Měl v hlavě jiné myšlénky.

* * *

Nástal podzim.

„Není vám libo, milostivý pane, učiniti honbu na lišku nebo na zajíčka?“ tázal se plukovníka jednoho dne z rána nový lokaj Axen Skatulkin, přicházeje k pánovi dle svého zvyku s veselou tváří a s dobromyslnými tučnými kníry, tváře se žertovně a blýskaje pohyblivýma, živýma očima. Při tom obouval pomalu a opatrně plukovníkovi boty, jenž ležel pohodlně v županu na pohovce,

mysle líně na to, co ho přes den čeká. Cítil se úplně spokojeným. Slunce svítilo jen mdle do oken. Lokaj mluvil dále:

„Tážu se, zda-li milostivý pán nemá chuti jíti na honbu se psy nebo jen tak? Slunce svítí jen mdle, chladné mlhy vznášejí se ve vzduchu a podobné dni jsou zrovna stvořeny pro honbu na stepi.“

„Ty's tedy myslivcem? — Pozor s punčochou, zde mám kuří oko.“

„Byl jsem také jednou mezi myslivci! Už jsem byl vším na světě . . . .“

Skatulkin vzdychnul.

„Z které krajiny jsi uprchl?“

„Daleko za Poltavou . . . Nevěříte? . . . . . opravdu nelhu.“

„Již dlouho tomu?“

„Asi deset roků.“

„Tož pověz mně, Axene, ale jen pouhou pravdu, kde jsi se po celou tu dobu toulal?“

Axen usmáv se něžně poškrabal se za ušima a hodiv šaty plukovníkovy přes ruku, postavil se uctivě a zdvořile, ale zároveň žertovně před něho; kolem rtů měl dobromyslné tahy, okolo očí bílé, pěkné vrásky, obočí se mu škádlivě stáhlo, povzdychnul a pravil:

„Jen se ptejte, milostivý pane.“

„Pravím, kde's byl po devět neb deset roků svého potulného života?“

„Všude a nikde, zde noc, tam den, někdy i méně.“

„Tak říkají všichni, ale pověz mně upřímně . . . .“

Axen se smál a podíval se kolem sebe.

„Jen račte se ptáti více na podrobnosti," pravil přistoupiv k plukovníkovi o krok blíže a rozvinuv zase zvláštní obratnost v postavení svého těla; „všechno vám řeknu."

„Zdá se mně, že jsem tě již někde viděl . . Snad jsi byl již jednou u mne v práci, nebo jsi žádal o ni — jsi mně povědomý, bratře . . . ."

„Snad! Však nikoliv, milostivý pane, ne! Vidím vás poprvé, ač jsem byl zde v zemi všude, ale nikoliv u vás. Na mou duši, nebyl jsem zde. Proč bych lhal?"

Pančukovský zívnul.

„Čím jsi se vlastně zaměstnával až do té doby, co jsi vstoupil do služby k Schulzweinovi? — Vypravuj mně to, abys mně zahnal dlouhou chvíli."

Axen kašlal rozpačitě.

„Jak bych vám to pověděl . . ."

„Co pak?"

„Jste svobodný, milostivý pane, vám to již mohu říci; velcí páni znají to zboží, jelikož se s ním vede obchod. Jsem veliký lovec žen . . . . Miluji toto chutné ovoce . . ."

Pančukovský, jenž podobné odpovědi neočekával, dal se do hlasitého smíchu.

„U všech čertů! Šašku! Chceš mně něco nabulíkovati?"

„Na mou duši, vedu rád obchod se sukněmi, jak říkají commis voyageurs! Mohu říci, že celý svůj život na to jsem věnoval a abych se přiznal, trpím v té věci na pravé zatemnění mozku. Není vesnice, není městečka, kam bych za ženskými byl nevyšlapal postranních cestiček . . . Od toho právě mám šedé vousy v kníreh a na bradě . ."

„Ty's pravým pokladem, Axene! Jak vidíš, také já nepohrdám ženskou stravou. S nebožtíkem

Abdulkou provedli jsme mnohý kousek. Věru, je ho škoda. V jisté choulostivé záležitosti, když se jednalo o jistou měšťanku, pomohl mně z nouze, což mu nikdy nezapomenu.“

„Slyšel jsem o tom; policejní ředitel prý se velmi na to zlobil.“

„Ty všecko víš!“

„Jakž bych nevěděl! Také slečna popova jest znamenitá, milostivý pane! O věci té slyšeli jsme již u Šutovkina, u kterého jsem pracoval; ten také pálí za ženskými, ačkoliv není právě vybíráčkem . . .“

„Naposled mně Oxanu ještě odloudíš neb nasadíš mně dokonce parohy,“ žertoval plukovník.

„Bůh uchovej, vždyť znám svou povinnost! V Rusku měl jsem pána, u kterého jsem i v tomto oddělení pracoval; byl jsem jeho nejvěrnějším Merkurem, jak mne můj pán nazýval, otrok všech otroků až do hrobu. Ten měl zase rád tlusté, osm až deset pudů těžké . . . . . Také zdejšímu policejnímu náčelníkovi Podkovancevu přivedl jsem jednou Řekyni, pravý klenot, skutečnou královnu z pohádek . . .“

„Znáš tedy také Podkovanceva nebo on tebe?“

„Sloužil jsem mu asi dvě neděle, jakž u nás uprchlíků jinak nejde. Proto jest také pan náčelník nám uprchlíkům pravým otcem — bez něho by říše naše se rozpadla. My dělníci tvoříme národ pro sebe, žijeme ze dne na den a nic více. Žádné pravidlo bez výminky; někdy se něco zaviní, dá nám malou důtku, vstoupíme k němu na čas do služby a věc jest odbyta. Dlouho nás nikdy nedrží. Někdy má při hře v karty s pány námořními důstojníky neštěstí a pak řekne přímo: „ajn

wönig aržan, bratří uprchlíci," což znamená, že mu máme nějakou částku sehnat."

„A vy?"

„Zaplatíme, toť se ví! Za to jest jako naším vlastním otcem. Bez něho byly by svobodné mořské břehy, břehy Donu i vaše statky na stepích pustinami bez orby, bez rybolovu, bez obchodu. My tuláci chceme býti svobodni jako ptactvo v povětří; jen nás neutlačujte a pak rádi přiložíme ruku k dílu."

„Jest pravda, Skatulkine, že uprchlíci v tajných skrýších v rákosí na Donu a u Nachičevanu tisknou padělané průvodní listiny a je rozdávají a že dokonce začali hotoviti padělané bankovky? Nebyl by to špatný obchod vyměniti kapitálek pravých třírublových bankovek za naše stovky."

Skatulkin zbledl, čehož si Pančukovský nepovšimnul.

„Nevím, milostpane, neboť se podobnými věcmi neobírám . . . Mým zaměstnáním jest cíditi boty, napájeti koně a velbloudy a rozumím také zahradnictví. Vy jste dobrý pán, známe vás; vy jste naším ochráncem a živitelem, a proto bych vám vše objevil, co bych věděl . . . Co bych se však sám očerňoval, jako naše matka země, když nic nevím . . . ."

Tak dovedl Miloroděnko hráti si před plukovníkem na čistého, právě nyní, když byl soudy stíhán jako vůdce nachičevanské roty penězokazů a hotovitelů padělaných průvodních listin.

„Milostpane, kdyby snad náš velitel, pan policejní náčelník Podkovancev po mně se ptal, zde jest pro každý případ můj průvodní list."

Z náprsní kapsy vytáhl svazek papírů, naslinil prsty a vytáhl ne bez namahání úplně nový průvodní list, který podal plukovníkovi.

Pančukovský třel si nos a usmíval se.

„Známá historka," pravil — „ale co to znamená? Vím, že tento průvodní list není pravý a že i podpis purkmistrův jest vymyšlen."

„Vymyšlen? Jak to?"

„Průvodní list jest padělaný, toť zřejmé!"

„Nevadí, jen si ho nechte, však vám se zavděčím . . . . Svobodnému neb průvodní listinou opatřenému lokajovi musel byste dvakráte tolik platiti."

Plukovník schoval si průvodní list, oblekl se a šel nahoru k Oxaně.

Vězněná nebyla v posledních dnech již tak přísně střežena. Procházela se po dvoře a konala sama s kočím menší výlety do polí. Sama stala se klidnější, zdála se znovu obživlou a vypadala vesele. Zdraví její se lepšilo a plukovník cítil k ní vždy větší náklonnost, zasypávaje ji důkazy své lásky.

Kromě Domachy dostala k posluze ještě panskou. V podkrovní světničce zdržovala se jen ve dne a vedle kabinetu plukovníkova byla jí zřízena nádherná ložnice.

Plukovník nalezl ji v komůrce samotnu a zamyšlenou, zlobil se na ni pro její náklonnost k samotě, svedl ji dolů žertuje a hvízdaje jakousi písničku do svého kabinetu, sedl si pohodlně na pohovku a posadil si Oxanu na klín.

Právě začal ji učiti dělati cigaretu, když zavrzly tajné dvéře za skříní, vedoucí do pokoje Oxanina, otevřevše se a za záslonami bylo viděti zvědavou tvář Skatulkinovu.

„Co se stalo? Stáváš se protivným, hochu!" zvolal Pančukovský, zlobě se, že vyrušen byl z milostného objetí.

Oxana vyskočila a běžela tiše k oknu.

„Odpusťte, vaše blahorodí, nevěděl jsem, že vchod těmito dveřmi jest zakázán. Dotkl jsem se jen knoflíku a dvéře se samy otevřely . . . Sám jsem se polekal . . .“

„Proč jsi vlastně přišel?“

„Abych oznámil slečně šťastnou událost; u vrat stojí karavana velbloudů s vinnými hrozny. Není vám libo? Jsou čerstvé, znamenité! — Sliny dělají se člověku v ústech.“

„Hajdy, přijdu hned.“

Skatulkin opustil kabinet.

„Nenechávej, Oxano, klíč od svého pokoje jen tak ležeti, neboť by se ti mohlo něco ztratit! Jen se podívej, teď jde tvým pokojem do mého kabinetu . . .“

„Nenechám tam příště klíček, zapomněla jsem . . .“

„Pojďme nakoupit čerstvých hroznů.“

Plukovník i Oxana vystoupili ven.

Slunce k poledni jasně zářilo, mlhy se rozptýlily a nastal jeden z posledních, krásných podzimních dnů. U vrat prohánělo se veselý lid, čeládka a dělníci. Řada dvoukolých vozíků těžce naložených lákavým jižním ovocem stála u přední zdi. Dvouhrbí, dlouhonozí velbloudi supěli. Tataři v červených čepičkách hbitě kolem pobíhali, ukazujíce tmavomodré a zelené hrozny.

Plukovník koupil velikou zásobu, dal zapřáhnouti čtyři ohnivé koně do svého kočáru, vstoupil s Oxanou, poručil Skatulkinovi vsednouti na kozlík a letěl do stepi s puškou po boku, kdyby náhodou přišel na dropy neb divoké husy; při tom mohl též podívati se na pasoucí se ovce.

„U mně to chodí vesele, Skatulkine, co?“ volal na něj plukovník.

„Vesele, na mou duši vesele. Jste věru zvláštním pánem! Mám rád podobné pány . . .“

„Jak uhánějí koně, Axene?“

„Letí, že se člověku dech tají . . . . Srdce plesá radostí . . .“

„Zde možno žítiljako pravý Rus, viď, bratře?“

„S podobným kapitálem ovšem.“

„Jak to myslíš?“

„Myslím, že milostpán má pokladnu dobře naplněnou.“

Pančukovský škrabaje se na nose chvíli mlčel.

„Peněz ovšem nechybí, bratře, avšak také výlohy jsou značné! Vše jest v oběhu, tak že hotových peněz jest málo kdy doma . . .“

„Nu, však i doma najde se hezká částka! Když jsem byl u onoho Švába Schulzweina, ten sedával večer potmě a ustavičně počítal, ten hladolet!“

„Žijou se ženou v pokoji?“

„Ustavičně se líbají ty staré obludy, že se to člověku protiví! Hodím se sice za lokaje, ale oni chtěli mne používati ku práci na poli a proto jsem prosil, abych byl milostpánu postoupen. Kupec Šutovkin jest pravý vepř; buď jest opilý, že se potácí, nebo počítá peníze . . . . Dům má jako palác . . .“

Najednou skočil Skatulkin s vozu a utrhnuv polní květinu nabídl ji Oxaně.

„Opozděné kvítí!“ pravil pěkně se ukláněje.

Oxana se zasmála, ale květinu nepřijala. Ačkoliv byla méně úzkostliva, neb jak plukovník říkal akklimatisována, byla přece ještě celkem velmi plachá.

„Vezmi květinu,“ pravil plukovník. — „A ty, Axene, jsi posud ten starý, he?“

„Již jsem se rozhodl, milostpane, že se budu dvořiti Domaše; vám patří mladá, mně stará.“

Plukovník srdečně se smál.

Koně vesele uháněli, urazivše se zpáteční jízdou asi dvacet verst; teprvé za chladného soumraku vjel kočár s plukovníkem a Oxanou do vrat.

Pozdě v noci po večeři, kdy čeládka již dávno uložila se k spánku, chtěl se plukovník podívati, co dělá jeho nový, poněkud rozpustilý sluha. Vstoupil tiše na práh. Na hořejších schodech stály jeho boty, kartáče a leštidlo. Venku za oknem v pouhé košili, ačkoliv vál studený severní vítr, stál Skatulkin. Modlil se hlasitě obrácen jsa k východu, hluboce vzdychal, časem zíval, škrabal se na prsou, na rukou i na zádech a dívaje se na všechny strany klekal ustavičně.

„Tak zbožný sluha jest věru spolehlivý; toť nejlepší znamení,“ myslil si plukovník jda do svého kabinetu. „Jsem věru Švábovi díky zavázán za dobrou službu, kterou mně jako soused prokázal.“

„Ty's tedy pobožný člověk, bratře?“ tázal se plukovník ráno svého nového sluhy.

„Hříchy mne tísní; třeba mi se káti a hříchů svých litovati. Vlasy mně šediví a proto jsem si umínil, že se budu skutečně káti a těžkou ruční prací hledati cestu pokoje.“ — —

„Hm, Pančukovský dostal podivného sluhu,“ pravil otec Pavladij k ďákovi; „viděl's ho? Jest to Miloroděnko.“

„Viděl jsem ho.“

„Škoda, že nečetl tehdáž noviny! Bůh mu pomozi! . . .“

* * *

„Ach, ubohý, ubohý Charko! Ti tě pěkně zdělali," přemýšlel zatím sedě na schodech Miloroděnko — Skatulkin, jenž v Nové Dikance již dosti byl slyšel o dobrodružstvích Levenčukových. „Na mou duši, jest to směšné, ale přece politování hodné! Plukovníkovi jsi řádně zatopil a nahnal jsi mu strachu. Nepřivedl jsem tě tedy k ničemu dobrému! Kdes as nyní, Charko? Kdybychom se mohli zase spatřiti! To bychom si toho napovídali; radovali bychom se a vzpomínali na zašlé doby, kdy jsem tě nalezl u jezera a nedal ti utopiti se, načež jsem tě dopravil sem do svobodné země. Hm, páni kavalíři nejednali s tebou právě po rytířsku! Místo aby ti jako bývalo za starodávna v lásce přispěli, vzali ti milenku, tvou nevěstu! Jiné časy! Obrácený svět, země se obrátila! Ať se podíváme kamkoliv, všude to jinak vypadá a nadbytek, který nám zde dříve kynul, jest úplně tentam. Také se svobodným žitím jest to podivné, neboť na všech stranách se po nás pátrá. V městě nemůžeme se ani ukázati; policejní psi hned našince vyslídí a chytnou za límec. Kde jsi, Charko? Nyní mám deset stříbrných rublů měsíčně, zde jsou. Dříve měl jsem méně, ale byl jsem spokojenější. Nikdo na dvoře mne nezná, není mi se tedy čeho obávati. Čeládka nic neví, pán mne nevydá; jinak bych šel zrovna na Sibiř . . Jednou jsem podstrčil jednomu z našich tuláků padělanou šedou bankovku . . . zničil jsem ho úplně! Devatenáct roků byl pasákem koní u Něbolcova, až nyní si spálil prsty; šel postrkem nejdříve domů ku svému pánovi, jemuž byl utekl, a odtud přímo na Urál. Dobře jsem mu zatopil . . ."

* * *

Jednou jel plukovník do města, vyřídil své záležitosti, zastavil se na poštovním úřadě a vrátil se večer domů velmi mrzut. Šel mrzutě skrze čeledník. Jel pouze s kočím. Skatulkin dělal cosi u stolu, vyskočil rychle a odňav pánovi kabát kráčel na schody.

„Co to znamená, Samueli Osipoviči, že náš pán přijel tak mrzutý domů?“ tázal se spatřiv na tváři plukovníkově bouři.

„Vyšel tak z poštovního úřadu . . .“

„Dostal tedy psaní, které mu dělá bolení, aneb očekával od někoho peníze.“

„Čert ví,“ odpověděl Samujlik, jenž s kozlíku hleděl do okna. „Odkud by dostal peníze? Byl to zajisté dopis z Ruska . . .“

„Z které krajiny jest pán náš?“

„Prý od Volhy, z Moršanska . . . . . Sloužil v gardě, odkudž utekl bezpochyby pro dluhy . .“

Axen čekal, až se setmí, pak odnesl světla do světnice, přinesl čaj a mezi tím, co pán dával rozkazy svým podřízeným pro druhý den, odebral se do podkrovní světničky k Oxaně, zahrál si s ní i s Domachou jak obyčejně v karty a šel posléze do kabinetu ustlat pánovi. Vstoupil do kabinetu ze sálu. Nedaleko postele piukovníkovy ležel na stolku bičík, klobouk a rozpečetěný dopis.

„Ah,“ pomyslil si Skatulkin, „snad není tam něco podezřelého o mně?“

Přikročil po špičkách ke dveřím sálu a k pokoji Oxany, stanul chvíli naslouchaje, pak nahnul se na stolek, jako by chtěl něco ukliditi a četl dopis. Když ho dvakráte pročetl, zase jej složil a začal přemýšleti.

Obsah dopisu, jenž bezpochyby dlouho na poště ležel, jelikož listy odtud nebyly plukovní-

kovi zasílány, nebyl mu úplně jasným, nicméně stále se jím zabýval.

„Kdo jest tato paní Perepelicinová z Moršanska?“ tázal se sám sebe Axen skláněje se nad stolkem.

Dopis zněl takto:

„Milý příteli, Vladimíre Alexějeviči! Sedm let od té doby uplynulo, co Jste mne opustil. Nepřekážela jsem Vám nikdy ve službě, ani ve společnosti neb v rodině. Žila jsem v odlehlém vzdáleném městečku, Vy však blýskal Jste se v nejvyšších kruzích. V gardě vyskytla se Vám pěkná vyhlídka. Potřeboval Jste k tomu značného kapitálu. Dal Jste své slovo, že mne po převzetí eskadrony hned k sobě vezmete, mne, která jsem Vám vše obětovala. Byla jsem tehdáž nemocna po šestinedělí. Dříve než jsem se uzdravila, poslala jsem Vám úplné plnomocenství. Místo části vyzvedl Jste celý kapitál. Zajisté se ještě pamatujete na svůj stav, když Jste v zimě za hrozného nečasu najednou ke mně přijel a prohlásil, že Jste celé mé jmění v petrohradském klubu při kartách prohrál .... Chtěl Jste se zastřeliti. Byl Jste úplně bez sebe. Já jsem Vám odpustila, ačkoliv jsem se z bohaté ženy stala — žebračkou. Chtěl Jste začíti nový život, vzdáti se služby a věnovati se soukromým záležitostem. Já zůstala opět samotna v témž odlehlém, malém a vzdáleném městečku. Čekala jsem na Vás rok, dvě, tři léta; Vy však zmizel Jste na dobro v hromadě privátních špekulantů, abyste ve vzdálených guberniích zkusil svého štěstí. Váš neznámý osud začal mne vždy více a více znepokojovati. Já, ignorantka, jak Jste mne nazýval, hrubá venkovanka, dcera málo vzdělaného kramáře, žila jsem o samotě, skrývajíc všem příčinu Vaší nepřítomnosti. Bála

jsem se vyptáváním přijíti na stopu hrozné pravdě a proto jsem čekala a čekala. Zmizel Jste beze vší stopy. Byl Jste snad mrtev? Již jsem se začala s podobnou myšlénkou přáteliti. Než Vy Jste žil a zapomněl úplně na žebračku. Má rodina se mne zřekla. — Víte dobře, jak hrubá a lakotná rodina již dříve k vůli Vám mne mučila. Abych vyhověla Vašemu přání, zabývala jsem se čtením i hudbou a dala jsem se tajně vyučovati. Mé prostředky byly brzy úplně vyčerpány. Jsouc poustevnicí od mládí, byla jsem po dvou šťastných letech navždy zničena; tu teprv začala jsem přemýšleti o svém smutném stavu a radila jsem se s několika dobrými přátely. Myslili jsme, že Jste bezpochyby mrtev. Na neštěstí jsem se opět rozstonala v nepravý čas. Se mnou bylo vždy hůře a hůře. Musila jsem prodati nábytek. Naší Saše bylo skoro devět let. Putovala jsem do klášterů v Kyjevě, Voroněži i Moskvě. Jistá prorokyně mně řekla: „On žije, jest zdráv, modlí se, vrátí se a tvé vnady upoutají ho jako dříve.“

Vladimíre, příteli mého srdce, žiješ ještě? Proč se ptám, šílená! Ty's mne nikdy nemiloval a vzal Jsi si mne jedině k vůli penězům. Či se snad mýlím, já zapuzená, potupená, k smrti uštvaná? Nezlob se na mne, Vladimíre, jestliže Jsi dosud mezi živými! Třeba bys žil jako žebrák v hadrech, vrať se ke mně! Naši moršanští kupci, moji příbuzní, dověděli se o Vás cestou na Don, Vladimíre Alexějeviči, dověděli se o Vás od ubožáka, jejž Jste těžce urazil. Jest tomu skutečně tak, nebo se snad mýlím a lomcuje mnou zimničná obrazotvornost? Vypravovali mně o Vás mnoho podivného, nepochopitelného, že prý žijete bezuzdně v bohatství a hrajete si na magnáta. Není to snad jmenovec toho, jenž mně oči zaslepil? Vysvětlete

vše, pište! Vše má své meze a také moje trpělivost došla. V gardě byl Jste žebrákem, koupila jsem Vám šaty, zaplatila za Vás dluhy. Poslyšte! . . . . Kdybych . . . , kdybych se přesvědčila, že nejste skutečně ničím jiným nežli podvodníkem, jenž si se mnou zahrál, ze mne poslední šťávu životní vymačkal a pak jako vymačkaný citron odhodil, pak také dovedu nalézti práva a spravedlnosti proti Vám. Můj kapitál sto padesát tisíc stříbrných rublů neprohrál Jste v kartách. Dávám Vám měsíc lhůty, ode dneška počítajíc . . Najdu Vaši stopu stůj co stůj . . . Představím se Vám sama . . . . . Vaše oddaná služebnice Anastasie Perepelicinova.

P. S. Podpisuji se svým dřívějším jménem, neboť později nabytého málo si vážím. — Vladimíre, můj miláčku, což snad se mnou jen žertuješ? Neznič mne úplně . . Šetř mne!“

Na konci dopisu bylo datum a adresa pisatelky v Moršansku.

„Kdo jest tato paní Perepelicinová?“ myslil si Miloroděnko opřen jsa o stůl, maje prostěradlo a podušku s postele plukovníkovy přes ruku přehozenou, jakoby chtěl právě stláti — zajisté jeho maitressa! Můj pán jest věru ďábelský chlapík! . . Peněz má jako železa, neboť hrál s desetitisícovými bankovkami. Tak tomu jest: obalamutil kupcovu dceru a vylákal na ní jako na milence peníze . . . . Měl jsem se slečnou také tak zacházeti . . . já hlupák . . .“

Plukovník hřmotně vstoupiv kráčel rychle ke stolu.

„Nač myslíš, Axene?“ pravil plukovník mrzutě.

„Já? . . . Na nic. Stelu postel.“

Plukovník ohlédnuv se nedůvěřivě kolem sebe zpozoroval na stolku ležící dopis.

„Až budeš hotov, odejdi; mám zlost.“

„Za chvilku jsem hotov. Byl jsem nahoře u slečny, kde hráli jsme v karty; ta to umí, obehrála mne i Domachu.“

„Počkej!“ pravil plukovník roztržitě, stále pozoruje stolek s dopisem.

„Přejete si něco?“

„Dej mně z přihrádky časopis Vlastenecké paměti . . .“

Miloroděnko přistoupil ke skříni a vzal jednu knihu.

Pančukovský díval se na něho napjatě.

„Ne tuto, toť „Zábavná biblioteka,“ přečti si přece titul! — Chci Vlastenecké paměti.“

„Nemohu posloužiti, nevím . . .“

„Což neumíš čísti?“

„Bohužel nikoliv!“ odpověděl Miloroděnko upřímně. „Ano, milostpane, kdybych dovedl čísti a psáti, najal bych se za písaře a četl vaší krasavici nahoře z kněh. Můj pán mne nutil, abych se učil čísti. Říkával mně, že ze mne udělá písaře, abych se jenom pilně učil. Co to pomohlo? Byl jsem hlupákem a zůstanu jím . . . . Jako hlupec stál jsem před knihou, koukal jsem do ní a četl jsem va místo ma . . .“

„Dobrá,“ myslil si Pančukovský, zastrčil rychle jakoby mimochodem dopis a vzav si sám žádanou knihu pravil k sluhovi:

„Nyní můžeš jíti spat, můj drahý, sám se vysvléknu. Budu ještě čísti a uzavírati denní účty.“

„Dobrou noc, milostpane! Pomodlím se ještě k Bohu, neboť modlitba dodává pokoje a klidu.

Dříve byl jsem rváčem a zhýralcem, nyní však se modlím a lituji všeho.“

„Toť tvůj náhled? Dobrá, dobrá! . .“

V noci vykradl se Miloroděnko na dvůr, vylezl po římse až k oknu kabinetu snaže se tam podívati a jelikož záslona byla trochu odhrnuta, mohl přehlédnouti celý pokoj. Plukovník seděl u psacího stolku, na němž leželo osudné psaní.

Obličej plukovníkův byl zamračený; kousal se do knírů, okusoval nehty a opřev se zády o stolici chytil se několikráte za hlavu. Pančukovský vstal, vzal ze zvláštního truhlíku svazek klíčů a obrátil se se světlem v ruce ku hladké postranní stěně stolu.

Miloroděnko nemohl vidět co tam dělal. Zajisté otevřel tajnou přihrádku, čemu nasvědčovalo množství vytažených papírů, mezi kterými se začal hrabati. Najednou se ohlédl a zarazil se; zdálo se mu, že slyší kroky Oxany, čekal, byl skokem u dveří, přesvědčil se, že jsou zavřeny a posadiv se zase začal se znovu hrabati v papírech . . .

„Hm, vyhrůžky milenky mu vlezly do hlavy. V tajné přihrádce má bezpochyby peníze,“ myslil si vyzvědač.

Více Miloroděnko neviděl. Pančukovský, pohybuje se sem tam u stolu posunul záslonu na jinou stranu, čímž mimoděk zakryl skulinu, kterou se dralo světlo ven, tak že nebylo možno déle jej pozorovati. Miloroděnko spustil se tiše a opatrně po okapu s římsy dolů na zem. Šel zpět do předsíně, vycídil pěkně boty pánovy a začal se zase dle svého zvyku hlasitě a pobožně na schodech modliti, při čemž hluboce vzdychal a chvílemi se na hlavě poškraboval. Čeládka byla jeho hlasité modlitbě již uvykla.

XII.

Splátka dluhu.

Šutovkin upomenul jménem plukovníkovým učitele Michajlova na jeho závazek.

Ubohý špekulant, jenž se lněným semenem pohořel, vzal u svého pána co mu ze služby patřilo, zastavil u ochotného souseda na vysoké úroky ještě své hodinky a doplniv tak dlužnou částku jel smutně k otci Pavladijovi, aby zaplatil dluh na jaře učiněný.

„Proklatí kramáři," myslil si cestou, „na trh přivezli tolik lněného semene, že mne úplně zničili; naděje mé jsou tytam!"

Kout sv. Ducha velice se změnil od té doby, co byl mladý špekulant sem ujížděl za čarovné májové noci s radostnými nadějemi na hojný výtěžek a stal se vyzvědačem tohoto tichého, opuštěného koutku. Velice zarmoucený vstoupil k smutnému a opuštěnému popovi. Svědomí jej hryzlo; netuše dalších následků stal se mimovolně pákou smutného dramatu, jež zničilo pozemské štěstí tohoto klidného domu. Dvůr zdál se studujícímu ještě prostornějším, avšak kostelík naproti tomu ještě nižším; také báně na věži neleskla se již tak zlatem, jako za tehdejší čarovné a nezapomenutelné noci. V lesíku byly stromy listí zbavené a mezi řídkými vrcholky, na nichž zbylo dosud něco málo listí, modral se rybník; vítr dul strhávaje poslední listí s větví. Stará fara se snížila, bílá omítka dostala od deště špinavou barvu a na několika místech štukatura opadala, tak že bylo viděti žlutou hlínu.

Tentokráte jel studující ve vozíku Šutovkina; zastaviv se na dvoře spatřil popa nedaleko plotu u stodoly. Otec Pavladij právě spravoval sekerou

kolo a ustav v práci, pozoroval s počátku neznámého jemu hosta, jenž jej uctivě pozdravil. Pop dal si ruku k očím, aby mohl příchozího lépe rozeznati.

„Nepoznal jste mne? Jsem Michajlov.“

„Ah, odpusťte, nyní teprvé vás poznávám. Co vám libo? Přinášíte peníze?“

„Jak? Vy sám pracujete sekerou?“

„Což naplat, člověk se musí bídně protloukati. Nyní sám koně napájím, krmím vepřový dobytek, sekám dříví a dělám vůbec vše, čeho třeba. Takový jest náš osud na zemi . . . Měl jsem dříve dělnici, ale váš don Juan mně ji ukradl a odtud odnesl . . .“

Michajlov mlčel a krev vstoupila mu do hlavy.

„Nemohu nikterak za to,“ vyrazil ze sebe v rozpačitosti.

„Čeho si přejete?“ tázal se pop suše.

„Přináším peníze a děkuji vám za ochotu.“

„Račte do pokoje, přijdu hned. Již odpusťte, nemám nikoho k posluze! Nehoršete se na mne, že vám nemohu předložiti čaj.“

„Zasluhuji podobné důtky,“ myslil si Michajlov, „jsem přece jen původcem tohoto darebáctví.“

Zaražen vstoupil do světnice. Nic se zde nezměnilo; bylo zde cítiti týž zápach po vosku a kadidlu, byla zde táž puntíčkářská čistota, bílé ubrusy, kytice klasů za obrazy svatých a hromada časopisů i novin po stolech a židlích. Mnoho jich bylo nerozřezáno a některé byly ještě v balících, jak byly přišly. Podíval se na otce Pavladije, jenž kráčeje za ním sňal klobouk a stanul na prahu. Na sobě měl touž kleriku, týž pás z velbloudích chlupů, touž červenou okrouhlou lysinu a týž malý cop, propletený hedbávnou vybledlou stužkou. Avšak malé, trochu naběhlé oči zdály

se býti ještě menšími a bolnějšími, vousy zbělely úplně a tvář byla zcela zapadlá. Mával svým šedým plstěným kloboukem a kolem rtů zračila se mu jizlivost a přísnost.

„Ano, ano, mladý muži," pravil konečně, „jsem vám velikými díky zavázán. — Také musím poděkovati vašim pánům profesorům . . ."

Studující stál zde se sklopenýma očima.

„O čem mluvíte, otče Pavladije? Jako bych . . . ."

„Mluvím o vašem příteli, panu Pančukovském, děkuji vám i jemu za pozornost. Břehy naší Mrtvé vody nabyly pověstnosti pomocí románu, jejž možno otisknouti ihned v knihách nebo časopisech. Proč váháte s uveřejněním?"

„Mýlíte se, otče Pavladije, když mícháte mne do záležitosti plukovníkovy. — Co mám s ním společného?"

Studující zarděl se studem; pochopoval své choulostivé postavení věda, že podporoval úskok plukovníkův.

„Což starají se hrdinové novověku," pokračoval pop, pořád ještě stoje na prahu, jen že přestal mávati kloboukem, „což starají se tito lvové společnosti o chudé lidi, o venkovskou lůzu . . . . Plení, loupí, berou jim jedinou a poslední útěchu a za to ještě je potupí. Nestačí vám městské prodajné krasavice? Vnikáte do našeho venkovského zátiší! Toť darebácké, bídné! Odpusťte . . ."

„Ale dovolte, jak já k tomu přicházím?"

Pop odhodil mrzutě klobouk na pohovku a posadil se na stolici, ale brzy zase vyskočil a chopil se knihy na stole ležící.

„Čtěte, čtěte! Co zde stojí? Zlo se odsuzuje, lež, lícoměrnictví a násilí se proklíná! Jaká jsou

vaše díla? Co spomáhají vaše romantické povídky, vaše komédie a dramata, když vy, vzdělaný muž, spolčil jste se — se zlodějem, který se plíží v noci do cizích domů a tropí neplechu, posmívá se zákonům, protože má peníze, známosti a postavení ve světě? Všechny mé žaloby byly marny, všude byl jsem odmrštěn, nikde nemohl jsem nic pořídíti, drze a veřejně podplatil všechny soudce a oddává se úplně svým chtíčům . . .“

Pop se zarazil, prsa jeho těžce se dmula, ruce se mu chvěly, obličej zčervenal. Po malé chvíli pokračoval:

„Konečně dovolte mně se zeptati, pane Michajlove, na co jste spekuloval? K čemu vám bylo třeba peněz? Odpusťte.“

„Již tehdáž jsem vám řekl,“ odvětil studující, jenž ztrácel stále více a více duchapřítomnost.

„Což nejste zaopatřen? Scházejí vám hodiny? K čemu vám bylo třeba větších důchodů? Odpovězte! Časové potřeby? Nádhera? Proč jste s takovou chtivostí vypůjčil si u mne peníze?“

„Mám v Oděse starou matku, kteráž jest dcera poručíka padlého v krymské válce a vdova po nezámožném kapitánu, mém nebožtíku otci. Nemá v stáří od čeho býti živa.“

„Ach, vy máte chudou matku! Tedy pro ni! Proč jste se nesnažil namahavou prací zlepšiti své postavení, místo abyste se vrhl na nejisté špekulace? To jest právě důležité! Kdo dychtí po rychlém a nepočestném zbohatnutí, neostýchá se míti darebáky za společníky . . Odpusťte, prosím o peníze . . . . Bylo třeba, abych otevřeně promluvil. Třeba jste nebyl úplným spoluvinníkem, trochu špíny na vás přece zůstalo . . Nemluvte, že jste nevěděl o jeho záměru . . .“

Pop spočítal s chvějícími se prsty podané mu peníze, odešel do ložnice, přinesl odtud dlužní úpis studujícího a hrubě mu jej podal.

„Slyšte, pane Michajlove! Vy jste posud mlád, můžete ještě mnoho očekávati; já však jsem mrtvým mužem, který již jednou nohou stojí v hrobě. Skončete raději svá studia a nenechte se nakaziti nemocí Nové Rusi, obchodní zimnicí. Ta pohltila již velmi mnoho značných kapitálů, zničila velmi mnoho nadaných lidí. Z uměleckých povah stali se podplatní úředníci, z publicistů zloději a podvodníci. Také vás zdivočí tato obchodní zimnice a uvrhne do propasti. Podívejte se kolem sebe a pozorujte svět, jaký jest, jenž netrpí žádných skoků. Podívejte se na mou zahrádku i lesík, jenž nyní statně vypadá. Žiju zde třicet let a právě tak dlouho jsem se jimi zabýval. Čtěte, učte se, pracujte . . . . Odpusťte starému muži. K čemu máte zvláštní náklonnost? Mluvte otevřeně.“

„K přírodopisu, hudbě . . . zvláště k hudbě . . .“

„Nuže, zabývejte se botanikou, sbírejte stepní byliny, sušte je a zdejší květena může vám zaopatřiti slavného jména. Čtěte Humboldta, ano, Alexandra Humboldta, místo abyste dělal pletichy s berdyčevskými obchodníky. Zabývejte se třeba s našimi ukrajinskými národními písněmi. Jaká něžnost, jaké kouzlo spočívá v nich! Dokud jsem byl ještě v Černigovu v bohosloví, zabýval jsem se jimi velmi mnoho procházeje se po seminářské zahradě a uče se nazpaměť latinským mrtvým slovům. Má nebožka žena zpívala je znamenitě. Ano, písně Ukrajiny naleznou ještě jednou svého Mozarta . . .“

Michajlov seděl u popa až do večera. Mluvil

s ním velmi mnoho, více však naslouchal slovům popovým.

„Řádný to muž," myslil si, „a jest zastrčen do takového kouta."

Hluboce pohnut a s pevným úmyslem, že nebude podnikati žádné obchody a že se úplně oddá svým studiím, rozloučil se Michajlov s otcem Pavladijem.

„Buďte s Bohem, pane Michajlove, přeju vám šťastnou cestu do Oděsy; nevracejte se sem nikdy více."

„Proč? Chtěl bych ještě jednou spatřiti váš čarovný kout sv. Ducha, ty bystré prameny, vaši zahradu a rybník."

„Zkazíte se jako se zde všechno zkazí! — Slyšel jste snad, — jaký smutný osud stihl ďáka Fendrichova?"

„Ne, neslyšel jsem. Bože! Děsíte mne . . . Pamatuji se na něho a viděl jsem ho také nedávno u paní Ščolkové."

„Tohoto podzimku oslepl."

„Ubožák! Kde jest nyní? Jaké neštěstí!"

„Bydlí u mne v kuchyni, často zpívá na chóru a jest úplně slepý. Patrně ofoukl ho zlý vítr nebo uškodila mu rosa. Ve dvou nedělích oslepl na obě oči. Osud ten byl mu přiřčen již při narození."

„Jste tedy sám?"

„Ne úplně; jeho manželka mně pomáhá, ale dítě její zabírá jí mnoho času. Objednal jsem si na výpomoc synovce. Hoch jest dosti nadaný a studoval jako vy . . . Nebudu se zde cítiti opuštěným, ale bojím se, že se zde pokazí . . ."

Michajlov vstoupil na práh a pop ho doprovázel.

„Neslyšel jste ničeho o mé schovance?" tázal se s úsměvem. „Tenkráte jste ji u mne viděl,

jen se pamatujte; myslím, že vám padla také trochu do oka."

„Nevím skutečně o ní ničeho. Nedozvěděl jste se vy nějakých zpráv o ní?"

„Ano, nyní vím všechno. Konečně u Pančukovského úplně zdomácněla; velice se divím, že se mu poddala . . . povídá se, že jest . . stydím se to říci . . . jsou zlé časy, zlé časy . . . . Pamatujte na má slova, že Pančukovskému dostane se za to náhrady a sice hrozně nemilé . . . Ale ona!"

„Co se s ní stalo? Mluvte?"

„Povídá se . . že od něho nosí nemanželské dítě pod srdcem . . již se neskrývá a jezdí s ním všude svobodně. Po třicet roků nepotkal mne takový zármutek; žil jsem jako vlašťovka v hnízdě. A nyní stihlo mne toto neštěstí!"

Michajlov pokrčil rameny, vzdychl, poroučel se znovu a odejel. Šutovkina nezastal doma, neboť on odejel za svým obchodem. Bylo již pozdě v noci, a jeho chovanci již spali. Posadil se k pianu, sklonil tvář rusými kadeřemi zakrytou ke klapkám, udeřil na klávesy a začal trpce plakati . . Pak tloukl prudce na klávesy, až struny málem praskaly a hrál, jsa sám unešen čarovnými zvuky až do svítání.

„Chci býti umělcem!" zvolal prolévaje slzy radosti.

Slunce vyšlo a Michajlov pevně usnul u piana jsa podepřen o židli. O čem snil? O hudbě, přírodopisu, o nových, lákavých obchodních podnicích, o cudných i vilných scénách lásky, nebo snad vše to splynulo v jediný chaos? Bůh milý ví!

* * *

V sousedství Pančukovského v domě bratří Něbolcových shromáždilo se na den sv. Kateřiny velmi mnoho hostí; bylyt slaveny v ten den jmeniny jejich staré matky, ctihodné stařeny. Rozumí se, že mezi hosty, kteří lišili se původem svým i společenskými formami od sebe, nacházel se také Pančukovský.

Pančukovský, jenž měl na sobě tmavozelený podzimní kabát s řádovou stužkou v knoflíkové dirce a byl dle svého zvyku namazán pomádou a napuštěn voňavkami, nezdál se býti právě v dobré míře. Mužští hosté odloučeni od dam seděli v kuřáckém kabinetu hovořice svým způsobem o dávno i polominulém čase, o brzkém uzavření mořských přístavů, o cenách obilí a kamenného uhlí a především o městských skandálech všeho druhu. Pančukovský, jenž na pružné pohovce se houpal, měl na prstech třpytící se prsteny a diamantové knoflíčky u košile, ukazoval své pěkné růžové nehty a brzy zase oživnul. Dle svého zvyku řídil brzy celou rozmluvu.

„Myslíte tedy, že následkem blízké reformy selských poměrů bude se sem rychle hrnouti vystěhovalectvo ze severu a zalidní tyto krajiny, které vždy více a více pustnou? Hlouposti! Ne, pánové, toť nemožno! Ať jsem darebák, není-li tomu tak!“

„A proč? Dáváte jen z dálky pokynutí, plukovníče . . .“

„Proto, že v naší době neděje se žádné stěhování nových Hunů a Alánů. Našimi novými Attily jsou — anglické parní stroje, liverpoolské a claytonské lokomobily, mláticí stroje — a čert ví, jak se ještě jmenují! Toť jsou útoky, které nám hrozí a od kterých musíme se vykoupiti jako

se vykupovala stará města a vesnice od divokých barbarů. Práce rolníka, laciná práce nevolníka nebo uprchlíka byla jediným pramenem našeho blahobytu; příjmy přesahují vydání a opakuji, že bude to jen tak dlouho trvati, pokud trvá nevolnictví; bude-li toto zrušeno, vše se zdraží a orbě nastane pak nedělní odpočinek."

„Dovolte, proč myslíte, že by k nám nepřišli žádní osadníci z velkoruských gubernií?" tázal se starší Něbolcov.

Pančukovský hlasitě se zasmál.

„Ah, toť prostota! Což opustí venkovan z Tuly, Vladimiru nebo Pskova svou začouzenou chatu, své chudobné nivy a rodnou půdu jedině proto, aby u nás rozbil svůj stánek? Půjde raději pracovati do továrny v Moskvě neb na barky na Volze. Snad po stu letech — připouštím, ale nyní naděje vaše jsou marné, pánové. Nevěřte našim estonským Steinům a nově pečeným Cavourům na Něvském prospektu. V Petrohradě točí se pláště dle větru. Měl jsem přítele, pravého byrokrata německého původu. Kdyby se byl Adam Adamovič od svého pudlíka dověděl, že na př. modré klobouky jsou v modě, nosil by on i celé jeho oddělení modré klobouky . . ."

Posluchači se smáli.

„Toť nesmysl, Vladimíre Alexějeviči! Co znamená pudlík s modrým kloboukem nebo bez něho?"

„Skutečně! Téhož byrokrata přepadli jednou v jeho ville zloději. Co myslíte? Vlezl do kamen a začal po tmě štěkati jako pes. Jedině tento umělecký psí kousek ho zachránil; jen villa byla vyloupena, on však zůstal na živu."

Lokaj podával před snídaní vodku. Domácí páni pohybovali se čile mezi hostmi. Posluchači,

jsouce nadšeni vtipnými poznámkami plukovníkovými, procházeli se šeptajíce mezi sebou.

Plukovník mluvil dále:

„Nemluvím nadarmo. Jsem šťastným, bohatým a volným jako vítr, ale při tom egoistou, pánové, a přiznávám se otevřeně, že považuji egoismus za nejlepší odporučení člověka.“

„Ne vždy, plukovníku!“ odpověděl starší Něbolcov, chtěje učiniti něco nepříjemného obratnému řečníkovi a polobohu všech, „také egoisté dodělají se mnohdy špatných výsledků. Přeplatil jste step Schulzweinovi a kobylky vám ji spustošily.“

„Náhradou jest v mé pokladně za lonskou pšenici a lněné semeno sedmdesát tisíc rublů ve zlatě kromě spořitelních knížek . . .“

Plukovník pozdvihl hlavu. Před ním stál jeho komorník Axen Skatulkin, očekávaje zdvořile vhodný okamžik, aby mu mohl něco sděliti.

„Poroučíte, milostpane, vypřáhnouti koně?“ tázal se tiše pána, když tento mlčel.

„Ne, pojedu hned po skončeném jídle!“ odpověděl hlasitě plukovník a doložil šeptem: „Nechoď sem bez zavolání. Čekej, až dám znamení.“

„Kam pak, kam?“ tázali se domácí pánové a hosté zároveň.

„Musím domů, neboť mne volají důležité záležitosti.“

„Zůstaňte zde, prosíme vás! Kdož ví, v kterém století se zase shledáme . . .“

Plukovník dav se uprositi zůstal a pokračoval zase v přerušené rozmluvě.

„Zcela přirozeně patřím k nespokojencům z přesvědčení a nikoliv z osobních ohledů. Mlčím sám o sobě. Poslouchejte, co povídá lid na stepi,

na polních cestách a silnicích, v krčmách a při polní práci, na mostech a lodích. O čem mluví zde lid všeobecně?“

Posluchači mlčeli, odfukujíce v napjetí kotouče dýmu. Plukovník povstal a rozhlédnuv se rozčileně po světnici odhodil si vlasy do zadu.

„Lid připravuje nám divadlo, pánové! Ano, ano! Říkejte si třeba o mně, že činím poplach .... Znám náš lid, zacházel jsem s ním a jsem s ním dosud stále ve styku. Lid nadrobí nám polévku, kterou nebudeme moci sníst. Tohoto léta byl u mne na práci jistý žnec, s kterým jsem se velmi rád bavil. Jednou ke mně pravil: „Odpusťte, milostpane, vím, že jste velmi moudrý a že máte v těle ďábla i s ohonem; proto povězte mně upřímně, zda-li to pravda, že nám chtějí dát svobodu?“ Odpověděl jsem: „Ano, můj drahý, buďte jen trpělivi a čekejte.“ — „Čekáme a jsme trpělivi již velmi dlouho,“ odpověděl, „avšak povídá se po trzích, kostelích i hostincích, na ulicích i křižovatkách, že pouhou svobodou nebude nám pomoženo a že pozemky musí zůstati pro vždy naším majetkem . . .“ Vizte, pánové! . . . Kaše jest zadělána . . . Znám náš lid, jenž mne miluje, jsem populárním a co mně přece náš lid nevyvedl?“

Pančukovský mlčel. V kabinetu bylo slyšeti někoho vzdychat a naříkat. Ohlédnuv se spatřil, že statkářka paní Ščolková tiše vstoupila do sálu majíc krk ovinutý tlustým šátkem a držíc kapesní šátek u očí. Kašlala, několikráte sebou zavrtěla a chytila posléze plukovníka za šos.

„Monsieur Pančukovský, povězte mně jenom pro Boha, co nás čeká, abychom měli čas připraviti se na tuto ránu. Jsem chudá, slabá žena, všechno mne děsí, všechno . . .“

„Ve jménu otce, i syna, i ducha svatého amen!“ bylo slyšeti ze sálu.

„Pánové, k modlitbě!“ volali domácí páni, „naši duchovní se trochu opozdili, čímž vinna vzdálenost; naše fara jest odtud asi třicet verst .... Račte dále; myslíme, že zachováváme tak mravy svých předků.“

„Až potom si pohovoříme, Avdotje Petrovno,“ pravil Pančukovský k paní Ščolkové, „volají nás k modlitbě. O mně zde říkají, že jsem svobodomyslným a protož modleme se; jest to má zásada ...“

Vše tlačilo se do sálu, kde voňavkami napuštěné a vyfintěné paničky a slečny zářily plným leskem. V čele jich byla zcela bíle oblečená matka domácích pánů, jejíž jmeniny byly slaveny a kteráž byla jednou z prvních osadnic na Mrtvé vodě. Průhledné a čarovné šaty upomínaly na blízkost pobřežních měst a na snadné spojení s cizinou. Bylo zde vidět nové vlašské rýžové kloboučky, turecké šály, lyonské hedbávné a sametové látky a bylo cítit voňavky z Marseille, jež přišly sem přes zemi Hellenů. Bylo tu vidět černá obočí, osmahlé obličeje, útlé boky, živé i koketní pohyby ...

„Toť naše nová Rus,“ šeptal Pančukovský mezi modlitbou svému sousedu. „Po namahavém zaměstnání možno se řádně občerstviti pohledem na naše krasavice!“

Také náš Axen Skatulkin, švihácký lokaj plukovníkův, byl zde v zelené livreji s bronzovými knoflíky a řetízkem od hodinek. Opustiv čeledník stál pobožně se modle u dveří. Mladý, hezký kněze chersonský Řek zpíval zdlouhavě nosem, snažo se pronikavýma očima pod hustým obočím každéh‘

probodnouti. Na sobě měl blankytný mešní oděv, posázený stříbrnými hvězdičkami a jiným pozlátkem. Na krku měl kříž, jenž dosahoval mu až k prsoum; pás i rukávy byly vyšity barevnou vinou a posety skleněnými perlami.

Studující Michajlov, jenž zde byl se svými chovanci, myslil mimovolně na otce Pavladije a jeho osamocený, chudobný a sešlý domek.

Po modlitbě se snídalo. Pak hrnuli se hosté zase do kabinetu, ačkoliv bratří Něbolcovi snažili se přiměti je k návratu do salonu k dámám. Plukovník, kouře doutník po boku paní Ščolkové, snažil se zase ukázati své řečnické vlohy.

„Myslíte, Avdotje Petrovno, že donští kozáci, stihnou-li reformy i je, podají nám své ruce? Špatný závěrek! Odpusťte, znám tento počestný, bojovný lid . . .“

„Jak? Co?“ vpadl mu do řeči Michal Něbolcov; „já mám rád kozáky, protože to řádný lid; ještě před nedávnem jsem se tam zamiloval a nedopustím ničeho na kozáky . . . Odpusťte . . .“

„Pánové, vaši kozáci jsou spustlým lidem a epigony Tatarů! V naší mírné době dávají na jevo příliš mnoho vojenských náklonností, ale velmi málo občanských ctností! K čemu hodí se nám učitelé, kteří šavlemi řinčí a úřadníci břinkající ostruhami? Setkáte-li se s nimi na parnících, které plují až na Don, neb v domech, kde možno nalézti domácí i cizí časopisy, sedí zde s tupým zrakem aneb chlastají . . Možno je slyšeti pouze u punče nebo u karet! A co slyšíme od nich? Rozmluvy à la Tamerlan.“

„Kamaráde, prosím vás ještě jednou, nechte mých kozáků na pokoji,“ přerušil ho zase Michal Něbolcov; „rozhněváme se a naposled snad k uhájení cti kozáků vyzvu vás na souboj.“

„Jelikož mne ženete do úzkých, budu vám ku svému ospravedlnění vypravovati anekdotu. Měl jsem ve zdejším okolí přítele, jenž byl učitelem na okresní škole. Chtěje nabyti majetku usadil se na Donu u kozáků, kde otevřel půjčovnu kněh. Ubožák dal na to poslední svůj halíř. Co myslíte? Tu přijde k němu syn tamního obchodníka neb měšťana, aby se předplatil na čtení. Zanechav záruku ukazoval velikou zálibu v literatuře, přiznal se, že nic nezná, ale že má touhu po vědění a že si přeje, aby mu něco zajímavého vybral. Učitel a bibliotekář dal mu Turgeněva, Granovského, Někrasova neb cosi podobného; byl zcela šťasten, že nalezl u mladíka takovou snahu. Co myslíte, že se nyní stalo? Po týdnu přijde kočí otce pilného mladíka a přinese knihy zpět. Pravil, že starý posýlá mu knihy a že mu rád i záruku odpustí, jen když nedá jeho synovi více žádných kněh ku čtení, jelikož zanedbává obchod.“

Všichni začali se diviti a činiti námitky, obviňujíce plukovníka z přehánění.

„Nevěřící!“ odpověděla paní Ščolková, která dobře nerozuměla oč se jedná, přece však chtěla býti na straně plukovníkově: „vězte, že jsem já od svého mládí nedočtla žádnou knihu do konce . . . schází mně k tomu času . . . Všechny knihy jsou špatné a nehodí se pro nás stepní obyvatele! Ne nadarmo opustila jsem Rjazaň, abych zde jako soumar pracovala.“

„Ne, ne a zase ne!“ končil svou řeč plukovník, „jsou-li pravdivé zprávy o nastávajícím zrušení nevolnictví, spustnou naše osady, pole zdivočí a my přijdeme k žebrácké holi. Kdybych byl Američanem a nežil na Rusi, ale na příklad ve Virginii nebo Marylandu, přidržel bych se v ob-

čanské válce veřejně strany otrokářské; černoši . . . .“

„Toť znamenité, zde mluví se dokonce o černoších! Kapitola z chýže strýce Toma!“ pravily některé dámy, které všeobecným magnetem jsouce přitaženy, tlačily se také do kabinetu plukovníkova.

„Prázdnohlaví literáti!“ zvolal v umělém hněvu, „co jen svým škrábáním natropili neplech! Naše sprosťácké sedláky povýšiti za mučedníky! Jakou poesii spatřují v útěku od zákonitého velitele! Jak opěvují nevázanost a štítění se práce! Což jest nevolnictví jiného než — práce a tato zase — poctivě nabytý kousek chleba — a v nabytém chlebě prací spočívá čest — mravnost! Na konec snad ještě budou slaviti tuláky bez průvodních listin, kteří před půldruhým měsícem mě pravidelně obléhali.“

„Ach, monsieur Pančukovský!“ zvolaly dámy a slečny, jimž pravá příčina ohyzdného škandálu, jehož hrdinou byl plukovník, dobře byla známa, „povězte nám, jak se to stalo? Nevíme ničeho o tom . . . Proč vás buřiči přepadli? Byly jsme polekány a naši mužové měli pušky pohotově . . .“

Pančukovský vzdychl a sklopil skromně oči.

„Spálili a spustošili mně všechno, v domě vytloukli okna, v krčmě vyrazili dna od sudů s kořalkou a úplně se spili.“

„Žaloval jste?“

„Vždyť přece víte, jak se vše stálo! Někteří byli ovšem chyceni, ale podivuhodným způsobem vyšlo na jevo, že jsou nevinni, kdežto hlavní vinník nemohl býti nalezen . . .“

„Kdo byl vůdcem buřičů?“ tázala se velice naivně Avdotja Petrovna, která si byla jazyk až

do krvava zranila klepáním se všemi tetkami o historii Levenčuka a Oxany.

„Uprchlý ovčák, jenž pobouřil tři skupiny ženců, kteří při vyplácení mzdy žádali přídavek. Staré historky . . .“

„Kde jest nyní?“

„Uprchl prý do rákosí na Donu, kde jest známé útočiště této lůzy.“

„Po jeho kamarádovi, messieurs, se pátrá; jmenuje se Miloroděnko aneb Alexandr Dámský,“ podotkla kašlajíc paní Ščolková; „on padělá bankovky; jak se povídá, byli prý spolu za dobré. Vypůjčila jsem si od otce Pavladije noviny a v nich jsem čtla o tom. Má služka, messieurs, seznámila se s tímto Miloroděnkem, když ještě před rokem sloužil u Šutovkina. Jest prý nebezpečný a k neuvěření drzý chlap. Vypravuje se, že minulého roku jako pravý mořský loupežník přepadl s dvěma čluny tureckou loď a vyloupil ji . . . . Byl mně popsán a ačkoliv jsem ho nikdy neviděla, myslím, že bych ko ihned poznala, kdybych ho spatřila.“

„Ovšem,“ odpověděl posměšně Pančukovský. „Trojkurov u Puškina také se chlubil, že pozná ihned loupežníka Dubrovského a Dubrovský ztrávil u něho tři měsíce jako domácí učitel. Četli jste tu povídku Puškinovu?“

„V Rjazani jsem nic nečtla a zde jsem měla k tomu tím méně času.“

Sluhové odnášeli právě zbytky snídaně a slyšeli všechno. Lokaj plukovníkův najednou zmizel a objevil se u stolu se zavázaným okem.

„Co se ti stalo, Axene?“ tázal se Pančukovský roztržitě u stolu.

„Běžel jsem po dvoře za hezkou holčinou až za stodolu, kde mne praštila pěstí do oka,“ lhal Skatulkin.

Plukovník jedl právě nadívaného krocana, své zamilované jídlo. Zasmál se tak hlasitě, že ostatní svým smíchem nakaziv způsobil všeobecnou veselost.

„Poddá se ti?“ tázal se plukovník svého sluhy po skončené hostině; „poddá se tvá rekyně?“

„Rozhodně! Zde u domácí paní jest celý harem; zůstaňte, — později můžeme uspořádati honbu. Vzal jsem s sebou bubínek a přilákám je pak do chatrče kočího . . .“

„Uvidíme, ale jen opatrně.“

K zákuskům, které byly po sále podávány, dostavil se teprv Šutovkin. Ošumělý a neohrabaný učeň Merkurův tentokráte elegantně se vystrojil; měl na sobě moderní kabát a prádlo z nejtenčího holandského plátna. Pančukovský sestoupil právě s několika dámami do dvora a tančil se svobodnými dívkami národní tance. Toť byla zvláštnost plukovníkova při všech zábavách na venkově a sice již tehdá, kdy ještě sloužil u gardy.

„Nepřišel jste ani ku slavnostnímu koláči,“ pravil s výčitkou Michal Něbolcov k Šutovkinovi. „Čekali jsme na vás; bezpochyby jste se za příčinou nejakých pletků opozdil. Jsme vám ostatně povděčni, že jste poslal děti napřed.“

„Má královna se koupala i musel jsem jí pomáhati při toilettě; jela na návštěvu ku své rodině.“

Mladí lidé, kteří obklopili přítele žen, pukali smíchy a omluva jeho opozdění šla od úst k ústům.

Šutovkin hledaje očima plukovníka spatřil ho konečně v kruhu dam v obvyklém řečnickém postavení i pokynul mu prstem.

„Jen blíže, plukovníče, blíže!“ volal na něho, když se tento na něj tázavě podíval.

Pančukovský k němu přistoupil. Šutovkin vzav ho stranou nepustil jeho ruku. Tučná a teplá ruka jeho chvěla se v ruce plukovníkově.

„Vladimíre Alexějeviči, vzpamatuj se!“ začal s neobyčejnou vážností, pohlížeje pátravě šedýma, dobrodušnýma očima na plukovníka.

„Co se stalo?“

Srdce mu ztuhlo, neboť netušil nic dobrého.

Šutovkin podívav se kolem sebe pokračoval dále šeptem:

„Zatajil's mně to a čert tě chytil do svých spárů. Včera jsem byl v městě, kde jsem vyřizoval různé záležitosti, při čemž přišel jsem do styku s úřadníky. Nuže, všeobecně jest rozšířena zpráva, že . . . jakási paní . . jmenuje se prý Perepelicinova . . . tam přišla a proti tobě, můj drahý, podala žalobu na jistou peněžní částku.“

Pančukovský sebou trhl a obličej jeho skoro sezelenal.

„Co dále?“

„Zná dopodrobna tvé poměry. Byla tvou milenkou nebo skutečně oddanou ženou? Mluv!“

Pančukovský mlčel se sklopeným zrakem; zpráva tato patrně ho zdrtila.

„Prý jsi vzal její peníze a promrhal je. Mnoho-li jich bylo? Odpovídej přece! Já, Vladimíre, tážu se tě, nebo chceš vše i přede mnou zakrýti? Proč pak jsme pili na bratrství?“

Pančukovský se trochu vzpamatoval.

„Toť holý nesmysl; žena ta jest šílená, vždyť jí ani neznám! Kdo mne může nutit? Není tomu tak? Zapřu ji . . . Ano, zapřu ji úplně . . .“

Šutovkin odvedl ho ještě více stranou.

„Jest tvou zákonitou ženou? Mluv a odpovídej! Toť hlavní příčina. Nějaká rada se již najde. Zde máš, bratře, mou ruku! Zapomněl's,

že jsem tvým dlužníkem? Bez tebe bych tenkráte ničeho byl nevyřídil. Vždyť se udržíme, podobné ženské historky nejsou nám nic nového. Ulovil jsi skutečně u ní kapitálek a uprchl s ním do volné stepi? Proč jmenuje se Perepelicinova a nikoliv Pančukovská, když jste skutečně oddáni, jak se zdá? Mluví se o tom velmi mnoho.“

Pančukovský kousaje se do rtů díval se mlčky na slavnostně oděné množství.

Byly rozsvíceny svíčky, vše hlučelo a v mnohém kruhu ozval se zpěv. Zazněly zvuky piana. Stolky ku hře byly připraveny.

Lokaj Axen pomáhal domácím sluhům líti levandulovou vodu na rozžhavené kamenné desky, aby se rozptýlil zápach z jídel . . .

„Mlč, přítelíčku, chovej se jako bys ničeho nevěděl a neslyšel. Později ti všechno povím. Budeš mlčeti? Ruku na to, příteli?“

„Zde jest. Tak . . . neřeknu . . . . ani slovíčka.“

Šutovkin a plukovník objali se a políbili.

„Dítěti mé královny budeš při křtu kmotrem, Vladimíre?“

„Budu.“

„Počkej . . .“

„Co dále?“

„Je-li tam ta skutečně tvou ženou, hm a byl jsi nucen s ní žíti dle zákona a práva, ustoupíš mně pak svou Oxanu?“

„To se nikdy nestane,“ odpověděl plukovník. „Díky Bohu, ještě jsem nepozbyl rozumu, abych si vyměnil kukačku za jestřába . . .“

Ruku v ruce připojili se nyní k ostatním hostům.

Jasné zvuky piana vyzvaly mládež k tanci. Michajlov hrál a vždy četnější párky tančily v sále valčík i polku.

Plukovník zdánlivě vesel jako dříve stal se zase v sále střediskem starších dam.

„Naše novoruské stepi, mesdames," pravil, „jsou pozemským rájem. Sucho, kobylky, oblaky prachu jsou malým zlem, které se dá snadno přemoci. Jen nám dejte více lidí, více bílých černochů. Pak kopejte všude studně, prameny vytrysknou a suchá, černá zem překvapí vás svou báječnou úrodou; stáda skotu a bravu drží se zde beze vší péče. Nepotřebovali bychom záviděti Americe, neboť by pak povstali i naši Cooperové!"

„Co říkáte, pane Pančukovský, nynějšímu stavu Nové Rusi?"

„Nyní?" .... pravil plukovník ironicky se usmívaje. „Naše stepi upomínají mne na ukrajinskou pověst, dle níž před nastávajícím neštěstím podívá se bílá postava ze silnice do chatrčí a odečte prstem spící i bdící obyvatele. Lid si vypravuje, že před posledním morem za časů Kateřiny II. bylo na všech hrobech na stepi záhy z rána viděti dvě ženy, morové sestry: mladší byla život, starší smrt. Zápasily spolu tahajíce se za vlasy a rozhodujíce o osudu lidí, jenž měl lidu i národu přivésti neštěstí. Tyto dvě sestry vidím zde již velmi dávno," pravil Pančukovský s úklonou; „věřte mně, že neujdeme svízelům nastávajících oprav! S Bohem buď veselá, klidná, šťastná zem! Vše spustne a bodláčí s bejlím všeho druhu bude bujeti všude."

„Jaké to líčení! Mráz každého přejede," šeptaly dámy s úzkostí tlačíce se k sobě a dívajíce se zvláštním pohledem na plukovníka.

„Svému písaři koupila jsem již pušku a revolver mám ustavičně pod poduškou,“ tvrdila paní Ščolkoyá; „věřte mně, že se to klidně neskončí. Má Něša byla včera již tak drzá, že mně ze zlomyslnosti šátek jen tak hodila.“

„Toť genius, žádný obyčejný člověk,“ šeptaly si dámy mající dcery na provdání; „škoda, že se nežení.“

Pančukovský opustiv dámy prodral se nepozorovaně řadami tančících, vzal klobouk, vyšel tiše na schody, dal zapřáhnouti a vstoupiv do kočáru ujížděl s ohnivýma očima ku svému statku.

„Proč jste nečekal, milostivý pane, na pozdní hodinu a proč jedeme tak záhy domů?“ tázal se cestou s kozlíku Miloroděnko potřásaje žalostně hlavou; „již jsem vykonal potřebné přípravy . .“

„Jdi se vším k čertu! Všechny jejich zábavy a zvláště tanec nenávidím . . . . Naše venkovské dívky pod tichou vrbou jsou mně milejší; trochu se zdráhají a bědují, nicméně dají se přece zlíbati! Nejsem žádným přítelem našich slečen, těch loutek!“ . . .

„Také není třeba jimi pohrdati, milostpane. Slečny zdejší mají šíji a ramena obnažená; dívám se rád příležitostně z předsíně na jejich skákání.“

Když přišel Pančukovský domů, posadil se ke stolu a začal se přebírati v papírech. Dříve dal pod záminkou zvláštní opatrnosti vůči své krasavici, která byla skutečně v zajímavých okolnostech, zavříti všechna vrata a vchody. Od nejdůležitějších dveří k pokojům vzal k sobě klíče do kabinetu a sám je na noc zavřel.

„Toto zavírání jest mně trochu nepohodlné,“ podotkl žertem Axen k pánovi svlékaje ho.

„Proč?“

„Ze ženských důvodů . . .“

„Nevadí; můžeš počkati, bratře nebo odškodniti se za dne. Spi v předsíni, venku jest již tak dosti zima. Povídá se, že celá rota dostala se z vězení. Podkovancev byl pohnán k zodpovědnosti . . .“

„Celá rota že se dostala ven? Náčelník policie jest ve vyšetřování?“ tázal se Miloroděnko trochu prodlouženým hlasem.

„Ano.“

„Ovšem, lepší jest býti v bezpečí než litovaný. Škoda ubohého náčelníka. Dobrou noc, milostpane, já jistě neruším váš odpočinek . . . Kaju se a žiju jako mnich! Budu s vámi jednati jako dobrý křesťan . . .“

Podzim blížil se ke sklonku. Hejna tažných ptáků letěla na jih. Nastala mdlá pobřežní zima beze sněhu s dlouhými nocemi a krátkými, studenými dny, se zelenajícími se dosud polemi a se stlačenými stády na stepi, s bouřlivými, ale krátkými sněhovými vichřicemi a zataženou oblohou. Sníh taje sotva že napadl a sotva že ometl silnici a step. Dnes vše umrzlo, ruské zimní dráhy jsou zřízeny, zítra prší a pozejtří možno se broditi v hlubokém blátě. Arby*) zapadají a velbloudům i volům dosahují louže až po břicho. Pak možno jen koňmo cestovati.

Tak střídá se ustavičně teplo se zimou.

Dva dni hřálo slunce třeba po macešsku a již létají divoké husy, jeřábi, již viděti čápy na pustých polích, pelikány na jezerech a zálivech. Na venkově dávají dámy své květiny na čerstvý vzduch. Ovce zase se rozptýlejí po pastvě na polích, ač v kalendáři jest posud únor. U nábřeží

*) Arba = dvoukolý vůz k dopravě žen neb lehčího nákladu.

mořských houpají se čluny na vlnách a tu i tam možno spatřiti nějakou loď. Rybářství zase začalo a ohně v táborech plápolají. Doprava stává se čilejší, obchodníci a agenti ujíždějí od města k městu. Než obloha zase se zakalí, od severu přiženou se mraky a Nová Rus, jihoruská Italie stane se zase mrtvou a drsnou zemí Skythů.

Pověsti o paní Perepelicinové najednou se rozšířily a zase utuchly. Pančukovský měl v úmyslu jeti do města, aby si tam terrain prohlédl. Rozhodl se, že se bude tvářiti klidným a skutečně se upokojil. Michajlov vrátil se do Oděsy.

XIII.

Činy Miloroděnkovy.

„Tvůj sok a protivník Levenčuk byl konečně chycen!“

S touto příjemnou zprávou potěšil svého přítele náčelník policie Podkovancev. „Chytili jej u Mariupole mezi dělníky na barkách,“ pravil dále náčelník, „a dodali na místo jeho zločinu, tedy do mého okrsku. Nyní jest na tobě, příteli, abys mně také pomohl. Soudy mne obtěžují pro ochranu, kterou jsem poskytl našim uprchlíkům. Ruka ruku myje; ty pomůžeš mně svými známostmi, kdežto já se zase postarám, aby sok tvůj byl co nejdříve dopraven do našeho ledového Cayenne. Přijdu brzy, a pak si o tom pohovoříme.“

„Však já se o něj postarám!“ pravil k sobě se zatajeným vztekem plukovník; „nyní nemám bez toho nic na práci a proto rychle do města!“

Pančukovský letěl ku svému příteli, domluvil se s ním o Levenčukovi a při té příležitosti vyptal se také na nemilé mu pátrání paní Perepelicinovy, která se v sousedním městě po domácku byla usadila. Levenčuk nemohl býti souzen pro pobouření ženců, aby nebyl plukovník do toho zapleten, ba nemohl býti ani vyslýchán. Měl býti pouze rychle poslán postrkem svému pánovi a když by ho nechtěl udati, měl býti jako bez domova vypovězen na Sibíř. Paní Perepelicinova měla býti dále vykřičena po celém okolí jako společnice penězokazů; tamější spřátelený policejní komisař měl u ní vykonati domovní prohlídku, aby jí nahnal strachu, a konečně dáti jí přátelský pokyn, aby nastoupila zpáteční cestu do rodného místa.

„Levenčuka už chytili," vypravoval plukovník také Axenovi, vrátiv se z výletu a jsa v dobré míře pro dvojnásobné polní tažení, o kterém se s Podkovancevem byl umluvil. Proto také nemeškal sděliti tuto radostnou zprávu lokajovi.

„Že chytili? Není možná! Aj, naše policie nerozumí žertu," pravil Axen, jenž bezpochyby radostí zbělel jako křída, ale brzy se zase vzpamatoval. „Kde jest nyní?"

„V okovech bude poslan postrkem."

„Proč v okovech? Vaše blahorodí, toť týrání."

„Jak? Vždyť jest hlavním buřičem mezi ženci a paličem."

„Ano, zapomněl jsem. Kam ho pošlou, milostivý pane?"

„Přijde bezpochyby na Sibíř."

„Ach, škoda toho hocha! Taková jest však vůle boží a proto třeba se podrobiti. Proč byl tak drzý a zatoužil po tom, co se líbí milostpánovi . . ."

Plukovník před nějakým časem úmyslně poděsil celou čeládku i Axena zprávou, že rota lupičů dostala se z vězení, aby lépe střežili dům, jehož vrata plukovník večer sám zavíral. Nyní se tato zpráva opravdu uskutečnila. Kuchař Atropka byl v městě, aby nakoupil čerstvého masa a tam zcela určitě se dověděl, že v nedalekém žaláři vězňové prolomivše kamna dostali se komínem na svobodu.

„Teď máme pěkné nadělení," pravil plukovník ku svým lidem, „naposledy jest také Levenčuk mezi touto rotou. Všichni zahyneme, nebudete-li se míti na pozoru. Každé noci zavírejte u svých chatrčí dvéře, především pak hlavní vrata a pusťte psy ze řetězu. Ty, Domacho, spi u dvéří Oxaniných; aby se nepolekala, spí zase v hořejší světnici. Víš dobře, že ji musíme opatrovati velmi pozorně . . . Hlídej ji, dobře ti zaplatím . . . . Již sílí velice, tak že myslím, že budeme míti na sv. Mikuláše křtiny . . . . . zrovna na sv. Mikuláše . . . ."

Plukovník spal zase sám v kabinetu.

Skříní zastavené dvéře, které vedly do dřívější ložnice Oxaniny, byly stále zavřeny. Spousta nečtěných knih a časopisů, která se za léta nahromadila, ležela na stole u postele. Pančukovský bával před ulehnutím všechny klíče k sobě a stáhnuv pak záslony čítal až pozdě do noci. — V nočním tichu kul nejsmělejší plány, myslil na něco, co ještě tu nebylo, na podivuhodné obchodní podniky. Často vstal z lůžka, kráčel po měkkém koberci ku psacímu stolku a pracoval pérem. Ze dvora nemohl býti pozorován, jelikož před nedávnem opatřil všechna okna na zimu okenicemi. Tak často sedával na pohovce až do svítání, za-

halen jsa v županu, kuními kožemi podšitém a zabývaje se obchodními knihami, papíry a plány.

Plukovník docházel každého dne do stodoly dohlížet na dělníky a zůstával u nich až do soumraku.

Skatulkin tak jako dříve, když odbyl si svou lokajskou službu, hrával se „slečnou“ a Domachou v karty, sedával kouře na schodech, viděl, jak krátcí zimní dnové rychle se chýlí ke konci a smál se posměšně různým osobám, které od svítání do noci běhaly z kuchyně do skladiště, ze skladiště do sklepa, z domu na dvůr a zase zpět, až jej pán zavolal.

* * *

Jednou napadlo Pančukovskému podívati se v noci do stodoly, kde byly veliké zásoby vymlácené a vyčistěné pšenice, která však dosud nebyla v pytlech, zdali by nezpozoroval podezřelé stopy od vrat k průplavu neb zdali některý z jeho lidí nekrade mu seno, aby na panské útraty krmil svůj dobytek. Krátce po večeři napadl sníh, tak že celé okolí, dvůr, ovčíny, stodola i dělnické chatrče byly pokryty bílou pokrývkou.

Tma byla taková, že nebylo možno ani na tři kroky před sebe viděti. Avšak plukovník kráčel směle ku předu maje dle svého zvyku v kapse revolver. Axen byl doma v kuchyni zaměstnán připravováním večerního čaje. Proto vzal plukovník s sebou na cestu Atropku. Šli kolem dělnických chatrčí, kde vše již spalo a minuvše ovčíny i mlýn, blížili se ku stodole.

„Skoč nazpět, bratře Atropko,“ pravil plukovník, „zapomněl jsem s sebou vzíti sirky; já

zde počkám. Na zpáteční cestě zapálím si doutník; vezmi s sebou lucernu, abychom mohli pohodlněji jíti. Počkám na tě u stodoly.“

Atropka odběhl a plukovník kráčel dále.

Vůkol panovalo ticho. Sníh nepatrně praštěl pod nohama. V měkkém, pružném vzduchu nebylo slyšeti ani jediného zvuku. V hořejším poschodí panského domu bylo v podkrovní světničce viděti nade zdí světélko.

„Jak se rychle vpravila do svého osudu, jak brzy zapomněla na svého milence,“ myslil si plukovník; „ženu možno rychle získati! Ukrajinské plemeno jest ostatně všechno zdivočilé.“

Na straně polí ze vzdáleného ovčína na stepi bylo slyšeti štěkání psa.

„Jsou bezpochyby vlci nedaleko,“ myslil si plukovník, „přicházejí z blízkých roklin.“

Najednou bylo slyšeti zřetelné kroky za stodolou a sice v protivném směru, kterým Atropka byl odběhl. Byl tedy někdo u stohů za průplavem.

„Kdo jest to asi?“ myslil si Pančukovský, ulekl se a vlasy se mu zježily. „Jest to zloděj či není, a co vlastně dělá v poli? Toť není nikdo z domácích, ale cizinec!“

„Kdo tu? Hola, kdo jsi?“ volal Pančukovský.

Neviditelný chodec neodpovídal.

„Hoj, kdo zde? Odpovídej!“

„Kdos ty?“ tázal se basový hlas a kroky blížily se k plukovníkovi.

„Hlídač.“

„Ne, počkej, ty's pán sám.“

„A kdyby?“ tázal se Pančukovský nejistým hlasem.

„Toť stůj, když osud tě sem přivedl!“

Neznámý kráčel ku předu. Dříve nežli Pančukovský se mohl rozmysliti, proč mu rozkázal státi a dříve, než mohl uvážiti, zdali nemá snad co jednati s opilým — zableskla se ohlušující rána a hned na to předstoupil Levenčuk s puškou na rameně.

„Ty's to?“ zvolal Pančukovský ustupuje.

„Chtěl jsem na tebe počkati a vyrovnati na věky náš účet; přicházíš mně sám vstříc .... nezlob se proto.“

„Kdo to? Hoj, zadržte ho, chyťte ho, zloděj, loupežník! Uhaste stohy!“ křičel Pančukovský shledav, že není poraněn. Zátka padla na stoh obilí i začalo se z něho kouřiti.

„Kdo jest zde? Kdo?“ rozléhal se úzkostí změněný hlas Atropky, jenž sem s lucernou pospíchal.

„Škoda, že nemám dvojku,“ pravil Levenčuk, „tvá poslední hodina byla by udeřila.“

Na to zmizel v temnotě.

„Zůstaňte zde, milostpane, já doběhnu pro koně, svolám lidi a pak mu již přijdeme na stopu.“

„Dobře. Běž, já zde počkám!“ pravil plukovník těžce oddychuje.

„Zde jsou sirky, vezměte je, stěží jsem je nalezl s Axenem v kabinetu. Ach, ten darebák! Nelitoval svého činu a přišel sem s puškou!“

Atropka běžel skoro beze smyslu domů.

Pančukovský nalezl na zemi odhozenou lucernu, shýbnul se a přikryv ji okrajem kabátu rozsvítil světlo. Ruce se mu třásly. Naslouchaje zaslechl, že v protivném směru od stodoly někdo ubíhá . . .

Plukovník začal sledovati stopu. Na čerstvě napadlém sněhu bylo možno dobře pozorovati stopy prchajícího; na koni s lucernou mohl býti

snadno dohoněn. Jen aby nenabil znovu pušku a čerstvý sníh nezahladil jeho stopu.

„Ach," šeptal Pančukovský, „jen několik palců více na levo, celý náboj byl by mně vězel v prsou a třepal bych sebou jako zajíc, který běžel naposledy. Kde může smrt člověka zastihnouti! . . . Co mně napadlo jíti na hlídku ke stodole a padnouti na něho, jenž uprchl z vězení?"

Srdce bušilo mu v prsou, krev nadmula mu spánky. Nastal slabý větřík, jako by se blížila sněhová vichřice.

„Jen aby nenapadl žádný sníh, bychom mohli sledovati jeho stopu a dostati ho do své moci! Jaká to smělost! Podivno, nepochopitelno! Toť již opětovný útok."

Bylo slyšeti hlasitý dupot koní. Řídíce se směrem světla přijeli kvapně na tažných koních Atropka, písař a ještě čtyři dělníci úplně bez čepic.

„Vezměte lucerny, pospěšte a dohoňte ho; prosím vás, chytněte ho!" volal k nim plukovník kvapně.

„Posloucháme! Stěží nám ujde! Leda by měl koně anebo by sníh jeho stopu zavál."

„Neměl bych jeti s vámi?"

„Co vám napadá! Milostpane, zůstaňte zde aneb lépe řečeno, vraťte se domů; my co nejdříve najdeme stopu uprchlíkovu," volal písař již za průplavem a jezdci ujížděli za ním.

Pančukovský šel domů. Byl velmi rozčilen. Začal skutečně padati sníh; dříve než přišel ke vratům, sypaly se již husté vločky.

„On ujde! Ujde!" myslil si Pančukovský, „vše jest ztraceno! Kéž ho chytnou! K čemu soud a dlouhé vyšetřování? já bych s ním byl brzy hotov . . . ."

Na dvoře bylo úplné ticho. V kuchyni oheň vyhasl. Jen okno světničky Oxaniny bylo jako dříve osvětleno a v čeledníku seděl Axen u svíčky horlivě zabývaje se jehlou, aby si něco zašil. Hlídač neotevřel pánovi vrata hned na první zavolání. Kolovaly zprávy o potloukajících se zlodějích a lupičích po okolí, tak že se měl každý na pozoru.

„Kdo jest na řadě?“ tázal se plukovník.

„Samujlik.“

„Tu máš sirky; běž rychle do kuchyně, Samujliku, rozsvěť lucernu pro stáj a hned mně ji přines. Něco se děje! Možná, že oba hned odjedeme a pro případ ten osedláš mně koně.“

Poloospalý šedivý Samujlik stěží pochopil plukovníka; vrávoraje odešel, ale vrátil se brzy z kuchyně s hořící lucernou. Pančukovský pověděl mu rychle, co se bylo stalo. Samujlik se rozveselil, otevřel stáj a běžel právě do kolny pro sedlo, když před vraty povstal znova hluk a bylo slyšeti hlasité volání písařovo: „Otevřte!“

„Počkejte! Počkejte!“ křičel plukovník jda sám vyšetřit příčinu hluku.

„Otevřte přece!“ křičel písař, „my jsme to dobří přátelé! Liška jest v pasti . . .“

Samujlik zarachotil klíči. Za vraty bylo slyšeti někoho tiše sténati.

Jezdci vjeli do dvora, lucerna byla vyzdvižena do výše a plukovník ohlédl se kolem sebe. Atropka potácel se v sedle jsa celý krví zbrocen . . .

„Co se stalo? Kdo tě zranil?“

Atropka ukázal mlčky stranou a přitiskl ruku k prsoum.

„Katanovi zbylo ještě dosti času k nabití pušky, čekal na nás na cestě a spustil . . .“

Pančukovský chopiv se lucerny posvítil si na muže, který svázán jsa na nohou i na rukou a s kličkou na krku byl přivázán k sedlu písařovu. Charko Levenčuk stál zde zarostlý vousy a zaprášený sněhem, upíraje zasmušilý pohled k zemi. Plukovník ho hned nepoznal.

„Ty's tedy chtěl u mne znovu zapáliti?“

„Ani tenkráte jsem oheň nezaložil; svým udáním uvedl jste mne v podezření a proto jsem si myslil, že jde vše na jeden účet.“

„Nuže, tedy se vyrovnáme! Sestup, Atropko! Sem ke mně, držte ho pevně! Přiznáváš se tedy? Slyšeli jste všichni?“

Samujlik se tvářil, jako by se ho zmocnila křeč. Písař odvedl místo něho koně do stáje. Levenčuka pevně přivázali ku sloupu v chlévě. Plukovník zdál se mluviti s rozvahou, mluvil tiše, ale jeho divoká povaha dostala převahu. Ostatní dělníci s hrůzou sem přiběhli. Byli rozestaveni jako stráž. Příliš bázliví byli posláni do chatrčí zpět. Nyní odehrála se scéna, která bývala dříve nejmilejší zábavou plukovníkovou.

„Metly sem! Přineste hole!“

„Jeň ať nemáme z toho žádných nepříjemností!“ šeptal písař plukovníkovi.

„Odevzdejme ho raději soudu.“

„Mlč! Také na vás dojde! Metly sem, hole, knuty!“

Přinesli knutu se svazkem metel. Po celém domě panovalo předešlé ticho.

Okna Oxany i Axena byla dosud osvětlena.

„Ne, můj drahoušku, ne tak, holoubku!“ syčel Pančukovský, „u soudu bys opět utekl kamny. Já ti namažu trochu tělo, polámu ti trochu údy . . . . . Řež ho, Atropko! Samujliku, sem! Kde jest? Rychle . . . Kde tě poranil, Atropko?“

„Na boku, ptačími broky . . .“

Samujlik sevřel bolestně rty: než co dělati? pán rozkázal . . .

„Pane, ať se zodpovídá před soudem! Proč ho chcete dáti stlouci?“ osmělil se jeden z dělníků otázati se s obnaženou hlavou.

„Mlčiž!“ zvolal Pančukovský již tak hlasitě, že se to po dvoře rozléhalo; „kdo jen cekne, bude rovněž tak bit. Položte ho a řežte do něho; ty, Atropko, třebas byl poraněn, počítej . . . . Oheň sem; než doutník dokouřím, pak do toho a ty, pse, ani nemukej!“

Hrozné divadlo začalo. Levenčuk nevydal ze sebe ani jediného zvuku, ač bylo mu vysázeno tři sta ran.

„Dost!“ pravil konečně plukovník; „obrať chochla*) a podívej se, zda-li ještě žije. Každý chochol jest jako pes a někdy jich nelze od sebe ani rozeznati.“

Levenčuk byl obrácen tváří k lucerně.

„Stalo se to s vaší vůlí, bratří!“ sténal Levenčuk trhaje sebou bolestí; „což myslíte, že vás něco lepšího očekává?“

Lid počal reptati.

„Ticho, ani nehlesni! Nalejte na něj vody a dejte mu něco pít!“ zvolal Pančukovský blíže se ku vchodu. „Kdo to přichází?“ tázal se, naraziv na někoho po tmě a pozdvihl lucernu do výše.

Byl to Miloroděnko s obličejem na smrt bledým.

„Pane! Proč týráte tak člověka?“ tázal se.

„Tak zachází se s dobytkem! Jestliže všichni ho vezmete ve svou ochranu, ať zmizí pro mne a za mne jako prach do všech uhlů světa! Vlků

*) Chocholáč = obyčejná nadávka Malorusům.

jest zde dosti, jen když les neschází . . . . Jako voják jsem drsným a nerozumím žertu," odpověděl Pančukovský.

Miloroděnko nechal mlčky svého pána jíti kolem; však sotva že tento vstoupil do domu, běžel rychle do chléva, kde jeho zmizelý přítel přetrpěl tak neočekávaně veliká muka.

„Kde jest? Kde jest?" šeptal dušeným hlasem Miloroděnko tlače se zástupem.

„Zde, Axene Daniloviči, polévají ho vodou, protože jest napolo mrtvý, ubožák . . . Jen aby se pánovi nic nestalo! . . ."

„Pánovi!" řval Miloroděnko, „a o duši, kterou zničil, ani se nezmíníte? Více vody! Sníh na hlavu! Kořalku do úst! Zde jest stříbrný rubl, běž do krčmy . . ."

Dělníci, kteří byli posud zaraženi, začali poslouchati nových rozkazů. Lidské stádo zaměří tou cestou, kudy je vede pastýř, buď on kdokoliv . . .

Uplynulo půldruhé hodiny. Axen vstoupil do kabinetu plukovníka, jenž byl ulehl již do postele. Mlčky položil klíč od kolny na stůl vedle postele Pančukovského. Oči lokajovy byly vínem zčervenalé a vlasy rozcuchané.

„Co se stalo?"

„Tento klíč posílá písař," pravil Miloroděnko, očí se země nepozdvihnuv.

„Dali jej do kolny svázaného, jak jsem poručil?"

„Byl zavřen svázaný. Zítra může býti poslán do města . . . . Ale bude na něm viděti, že byl stlučen; jen aby se z toho nic nevyklubalo . . ."

„Lehni si a zavři dvéře! Co ti po tom? Netrpím žádných poznámek, bratře! Něco podobného

mohlo se státi leda u Schulzweina neb někoho jiného . . .“

Axen zcela pokorně odešel. Uplynulo zase půl hodiny; všude panovalo ticho, světla zase uhasla a vrata se skřípotem se zavřela. Mlčeli také psi, kteří za neobyčejného nočního hluku stále byli štěkali.

Plukovník vstav s postele vypil skoro jedním douškem dvě sklenice vody, natáhl župan a střevíce, obešel dům, viděl Domachu spáti u dveří Oxaniných, vstoupil k Oxaně, aby aspoň jediným pohledem na ni popatřil, viděl v předsíni na koberci chrápati Axena v jehněčí pokoře, vrátil se zpět do kabinetu, zavřel za sebou dvéře a s lehkou hrůzou lehl si zase do postele, stáhnuv dříve atlasové záslony. Nemoha dlouho usnouti slyšel, jak kohouti podruhé kokrhají, ale konečně přece usnul.

Měl příjemné sny. V tajném anglickém železném truhlíku svého psacího stolku neviděl sto padesát tisíc stříbrných rublů, o které byl připravil svou manželku, ale dvojnásobnou částku. Oxana obdařila ho synem, červenolícím kozákem s plavými kadeřemi, jenž jmenoval se jako otec Vladimír. Pustou, sněhem pokrytou stepní silnicí ubíral se k severu pod vojenským dozorem dlouhý průvod zločinců, v jichž čele kráčel spoutaný Levenčuk a za ním ubírala se manželka Vladimíra Alexějeviče Pančukovského, rozená dcera kupcova, Anastasije Gavrilovna Perepelicinova, kterou Podkovancev usvědčil ze spojení s penězokazy. Sen dále pokračoval. Statek Nová Dikanka se rozšířil, rostl vždy víc a více, dlouhé cihlové tovární komíny čněly k oblakům, řady domů z kamene vystavěných tvořily ulice, těžké nákladní vozy a skvostné kočáry projížděly průmyslové město,

v němž bývalý plukovník byl vojenským i civilním guvernérem. Palác jeho obklopen byl stinným hájem, jenž daleko předčil lesík otce Pavladije. Než v tom najednou probudil se Pančukovský s úzkostí a strachem.

Co se děje? Jeho pokoj jest neobyčejně osvětlen.

Tajnými dveřmi ve skříni vstoupily tiše dvě osoby. Nad jeho lůžkem sklonila se vysoká postava . . . Vykřikl a ve smrtelné úzkosti držel se pevně záslon.

„Ani slova!“ zvolala postava před ním stojící. „Mlč, pane, nyní bude se prováděti naše vůle. Ostatně vše vidíš!“

Plukovník pozdvihnuv oči spatřil svého sluhu Axena, jenž měl v ruce jeho vlastní revolver.

„Ty's to Axene? Zbláznil jsi se?“

Skatulkinovi, jenž měl na sobě šaty pánovy, nebylo nikterak do žertů.

„Pane, mlč,“ pravil; „říkám ti, že vydáš-li ze sebe jediný hlásek, vrazím ti kulku do hlavy, na mou duši! Čeho jest se nám ještě bát? Dáš nám všechno a dost! Budeš-li se chovati klidně, zůstaneš živ . . .“

Pančukovský podíval se kolem sebe; za Axenem stál Levenčuk před třemi hodinami stlučený, jenž byl nyní svoboden, drže v ruce břitký nůž.

„Bože! Jest to sen?“ šeptal Pančukovský pohlížeje úzkostlivě na vlasy krví pokryté a rozcuchané vousy na smrt bledého Levenčuka.

„Čeho si přejete?“ tázal se plukovník; „co's to vyvedl, Axene?“

„Vaše blahorodí může nyní hubu držeti! Opakuji ti, že tvůj vlastní revolver jest nyní v mých rukou. Zde máš, Charko!“ pravil Miloroděnko obrátiv se k němu a podávaje mu revolver. „Vezmi

tuto hračku a měř jí zrovna na čelo svého mučitele, jakmile sebou jen pohne; já mám něco jiného na práci. Víš snad, pane, kdo jsem? Díky za pohostinství; já jsem Miloroděnko! Jak vidíš, nemyslil jsem to s pokáním upřímně.“

„Nyní nauč se také jednou poslouchati!“ pravil Levenčuk ubíraje se s namahánim ku předu; „chovej se klidně a mlč. Hned bych tě s radostí poslal na onen svět . . . . ale starší to zakázal! Víme také co se sluší . . . .“

Pančukovský klesl zpět na postel. Štípnul se do nohy, chtěje se přesvědčiti, zdali nespí. Nyní začal vzdychati a plakati.

Levenčuk stál před ním jako duch, ani sebou nehýbaje a stále patře na něho. Miloroděnko, jenž měl na sobě šaty plukovníkovy, které vzal večer k vyčistění, prohánél se po světnici a spatřiv, že nahnal plukovníkovi hodně strachu, stal se úplně klidným a začal dokonce i žertovati.

„Nechtěl jsi, pane, dáti milost ubohému svobodnému člověku, tvora božího dal jsi zmrskati do krve, a proto prosím, abys nám to ve zlé nevykládal. Lidé na dvoře jsou všichni spoutáni a ústa mají zacpaná jako sudy; nyní budeme my hospodařiti! Myslím, že jsi dostal svůj podíl; teď přišla řada na nás. Jsem Miloroděnko, milostivý pane; opakuji ti to ještě jednou a na mou duši, můžeš mně věřiti!“ . . .

Vůkol panovalo velebné ticho; Miloroděnko strkaje vše, co v pokoji cenného nalezl, do pytle, pokračoval dále:

„Ach, Bože! Co jen s námi až doposud dělali, Charko! Nemám pravdu, pane? Mluv sám! Nemysli, že žertuji; rozhodl jsem se, že přítele osvobodím a sice již tenkráte, když sem přišel, aby tě usmrtil . . .“

Pančukovský nyní najednou z postele vyskočil a běžel ke dveřím hlasitě volaje:

„Lidé, pomozte! Jsou zde lupiči, vrahové!“ Hlas jeho rozléhal se po světnici.

„Žertuješ?“ pravil Miloroděnko klidně zastoupiv mu cestu. „Charko, podej mně šňůru, kterou jsme si pro pána připravili; myslím, že se bez ní neobejdeme.“

Levenčuk vytáhl silnou šňůru, chopil se Pančukovského, ačkoliv velmi se zpouzel, a za pomoci Miloroděnka švihácky vystrojeného zadržev mu ústa, nasadil mu revolver ku spánku. Nyní se nechal Pančukovský bez odporu svázati, tak že ve dvou minutách ležel zase jako špalek na posteli. Miloroděnko strčil mu nepříliš jemně jeden konec ručníku do úst, při čemž Pančukovský cítil odporný zápach mýdla.

Miloroděnko obrátiv jej tváří ke zdi pravil klidně:

„Pravím ti naposledy, pane, abys nežertoval; či mně snad nevěříš? Pravím ti, že při nejmenším pohybu vrazím ti celý nůž do boku! Nyní se dáme do práce, Charko!“

Přátelé vylomili truhlík u psacího stolku, jejž si Miloroděnko řádně byl prohlédl za nepřítomnosti plukovníkovy; našli také tajný zámek s přihrádkou, vytáhli svazek listin, nalezli váček se zlatými penězy a balíček bankovek. Ruce Miloroděnkovy se třásly, Levenčuk těžce oddychoval.

Vše bylo dáno do druhého menšího pytle.

„Tu máš! Rychle! Vynes to na dvůr! . . . Než nikoliv, zůstaň raději u něho, já sám to odnesu!“

Miloroděnko rychle odešel: na dvoře složil vše na hromadu na schodech, kde tak často se modlíval. Pak ohlédnuv se, běžel do kuchyně, do

skladiště a strážního domku. Všude panovalo ticho. Psi byli zabiti. Svázaná čeládka chovala se tiše. Miloroděnko za pomoci osvobozeného a posilněného Levenčuka svázal po sobě muže i ženy, hroze jim revolverem plukovníkovým a zacpav jim ústa dopravil je do sklepa s výhrůžkou, že každému rozpáře břicho, kdo se pokusí o osvobození a vydá ze sebe jediného zvuku. Již pouhé prohlášení, že jest Miloroděnko, zavřelo každému ústa.

Pak vytáhl z kolny kočár plukovníkův, vyvedl jeho čtyři vraníky, dokud byla ještě tma, běžel s lucernou do sklepa a naloživ pytle do kočáru spěchal konečně zase do kabinetu.

„Aj, jest nyní knížecí pán pokorným? Teď mlčíš, pravda? Nepřeješ si snad nějaké hezké dívky?“

„Nyní jsem v pasti,“ myslil si Pančukovský kousaje se do hnusného ručníku. „Konečně snad mne zabijou! Ach, Bože, jen kdyby mne aspoň nechali na živu.“

„U čerta, nyní mlčí jako ryba!“ pravil Levenčuk mrzutě si odplivnuv; „teď jest svrchovaný čas; kde pořád vězíš? . . . . Musíme pryč odtud . . . .“

„Tedy počkej aspoň chvilku . . . . Také na tvou holubičku nesmíme zapomenouti.“

Levenčuk vzdychnuv posadil se.

„Ano, jest již čas! Žil jsi zde tak dlouho a nenapadlo ti, abys ji osvobodil.“

„Dostojím svému slibu, ale ticho! Nevěděl jsem, kde se nachází. Nuže, co se jí stalo? Nescházelo jí ničeho a hráli jsme spolu v karty . . Ostatně jsem tvým dlužníkem; což nevíš, žes mně odstoupil svou dávku vodky?“

Miloroděnko kráčel po schodech do podkrovní světničky. Plukovník slyšel kroky, načež někdo

tiše zabědovav ubíral se pak s velikým hlukem se schodů dolů. Nyní zase vše utichlo. „Toť Domacha! naříká ubohá!“ myslil si plukovník.

Tajné dvéře do kabinetu znovu se otevřely a ukázala se hlava Miloroděnkova.

„Nuže, Charko, teď ho nech a pojď sem! Rychle, již se rozednívá! . . .“

Levenčuk vstoupil do sousední komnaty, kde stála ve tmě Oxana se svěšenou hlavou a křečovitě vzlykajíc.

„Již přestaňte, slečno, přestaňte; polibte se a pak ku předu. Jest čas, svrchovaný čas! Budeme-li chyceni, jest po všem veta a pak bys také ty byl v pasti, Charko!“ Strčil do Levenčuka, jenž jsa sejítím se s Oxanou velmi pohnut, odváděl ji po schodech dolů. Pod schody sténajíc ležela Domacha.

„Oxano, poděkuj nyní pánu Bohu,“ pravil Levenčuk; „všechno jsem ti odpustil, jelikož nebyla to tvá vina . . .“

„Ano, pane! Mám s tebou ještě co mluvit,“ pravil Miloroděnko vstoupiv zase do kabinetu plukovníkova; „sloužil jsem ti a proto musíme spolu vyrovnati účty. Mohli bychom tě snadno zardousiti, oběsiti nebo krk ti podříznouti. Darujeme ti život, ale nedři více naše pravověrné bratry. Sáhneš-li někdy na někoho prstem, smrti neujdeš! Pamatuj si to! Ať jsem kdekoliv, přijdu k tobě, třeba z onoho světa. Zadrž! Ani sebou nehýbej; zdvihneš-li se dříve, než ti dovolím, zabiju tě jako psa nebo pošlu na tebe Levenčuka; jednou chybil, podruhé však trefí tě zrovna do srdce. Poroučím se! Žij, ale tvé peníze hodí se nám . . .“

Miloroděnko stáhl všecky klíče, zavřel z venku oboje dvéře vedoucí do kabinetu, svázal Domachu

její vlastní zástěrou a odebrav se k hlavním schodům, zavřel přední dvéře do dvora vedoucí. Rozednívalo se. Oxana seděla v kočáře, Levenčuk byl k ní skloněn a oba šeptali si, dívajíce se bolně na sebe.

„Jste hotovi, ptáčkové? Bratře Charko, dříve jsem ji mohl snadno osvoboditi, ale co by se z ní bylo stalo bez tebe? Smýšlel jsem s tebou poctivě . . Střežil jsem ji . . a vše to učinil jsem za sklenička vodky, kterou jsi mně odstoupil, pamatuješ se?“

Miloroděnko běžel ještě jednou ke sklepu, zaklepal na dvéře a vyhrožuje spoutaným rozkázal jim, aby nikdo ani nehlesl, pokud jich nezavolá. Pak otevřev tiše vrata vyvedl kočár se čtyřmi vraníky ze dvora a vrátiv se zavřel zase dvéře z vnitřku, přelezl zeď pomocí řebříku a obléknuv Levenčuka do kočovského kabátu, jejž dříve z opatrnosti z kolny byl přinesl, posadil ho na kozlík. On sám vstoupil s vojenským pláštěm a čapkou plukovníkovou do kočáru a posadil se po boku Oxany. Koně zatáhnuvše jeli krokem po svahu; pak začal Levenčuk do nich práskati a kočár ujížděl tryskem po dobré i špatné cestě. Oxana plakala a vzdychala, majíc hlavu opřenou o kočár.

Svázaný plukovník a jeho sluhové čekali na znamení, které jim slíbil dáti Miloroděnko. Již se úplně rozednilo a slunce vyšlo. Z dělnických chatrčí začalo se kouřiti.

„Jaký to div!“ myslili si dělníci, kteří dosud neznali tragického konce včerejší události, když se z panského domu neukazovala ani živá duše. Kočí nevedl koně napájet a písař nedal zvonem znamení, že se má jíti do práce. Dělníci shromáždili se u vrat, které byly z vnitřku zavřeny.

Klepali, začali hlasitě volati, ale nikdo neodpovídal. Křik jejich bylo ovšem ve sklepě slyšeti, avšak svázaní se zacpanými ústy nemohli ani křičeti, ani sebou hnouti, jsouce kromě toho zavřeni.

Ze všech nejdříve vzpamatovala se Domacha a nalezla příležitost, že mohla jednati za ostatní. Podařilo se jí roztrhnouti starou zástěru kterou byly jí svázány nohy i ruce. Tiše šla kolem pokojů a stála naříkajíc u dveří kabinetu, snažíc se nadarmo je otevříti. Chtěla dostati se do dvora, avšak i dvéře na schody vedoucí byly uzavřeny. Vzdychajíc šla zase nahoru, ubírala se k balkonu do pokoje, viděla skleněnými dveřmi shromážděný lid u vrat, jejž považovala s počátku za lupiče, ale poznavši některé z dělníků, vyložila se z vyhlídky a promluvila k nim.

„Co se děje u vás, matičko?“ tázalo se váhavě několik dělníků.

„Vám se nic nestalo, bratří? Ti bídáci s námi pěkně naložili! Jaké neštěstí!“

„Vrata jsou zavřena a nikoho z domu není viděti.“

„Také zde jsou všechny dvéře zavřeny.“

„Rozbij zámky, matičko!“

„Čím pak?“

„Kde jest pán?“

„Nevím. Zde staly se podivné věci.“

„Pozdvihni dvéře u balkonu, odstrč vnitřní závorku a tmel sám se uvolní . . .“

Domacha rychle pozdvihla dvéře u balkonu.

„Nyní svaž prostěradla dohromady a spusť se dolů,“ volalo kvapně několik hlasů.

Domacha opustila balkon a objevila se brzy na to s prostěradly a jelikož se přesvědčila, že to nejsou venku lupiči, pověděla jim rychle vše,

co věděla a co se v noci v domě událo. Dle jejího udání byly všechny světnice zavřeny a pán nedával o sobě věděti.

„Bojím se, bratří, že spadnu a zabiju se.“

„Nic se neboj! Jen svaž pevně prostěradla, vždyť není výška tak veliká. Až budeš dole, otevřeš nám vrata.“

Stařena skroutila dohromady prostěradla a přivázala je na zábradlí balkonu.

V touž dobu bylo viděti na stepi jezdce.

Aniž by co tušil, jel pomalu ke vratům. Byl to posel nájemníka z města; sestoupiv s koně, pozdravil přítomné.

„Kam, bratře?“ tázali se tito.

„K písaři do kanceláře.“

„Tož počkej; zde staly se podivné věci. Písaře tak jako tak nenalezneš . . .“

Pověděli mu krátce celou událost.

„Kde jest váš pán?“ tázal se posel s podivením.

„Kde? Bůh milý ví.“

„Vždyť jsem ho potkal za Androsovkou.“

„Jak to?“

„Ovšem že; seděl v kočáru s vašimi koňmi; vyjel bezpochyby záhy z rána. Poznal jsem váš kočár i čtyřspřežení, jen kočího jsem neznal. Měl silný plnovous. Plukovník ještě se vyložil z kočáru a díval se na mne; sňal jsem čepici.“

Dělníci podívali se na sebe. Jaká to hádanka! Také Domacha byla v rozpacích.

„Kam jel?“

„Což mohu já věděti? Měl s sebou také vaši . . . Však mně rozumíte!“

„Ah! na mou duši, bratři, kde jest naše Oxana? Kde jsou ostatní?“

„Nevyrušujte mne!“ zvolala stařena svazujíc prostěradla na balkonu a chystajíc se ke spuštění.

Vzdychajíc a křižujíc se přehnula se přes zábradlí, chopila se prostěradel, vznášela se ve vzduchu a spustila se pak obratně a šťastně dolů. Na obličejích všech bylo znáti úzkost, neboť nikdo netušil nic dobrého. Vše tlačilo se do dvora, všechny kouty byly prohledány, propátrána kuchyně i kolna a konečně nalezeni ve sklepě strachem omráčení zajatí. Byli osvobozeni a vyvedeni na čerstvý vzduch.

„Kdo vám to učinil?“

„Miloroděnko, bratří! Pane, smiluj se nad námi!“

„Kdo? Miloroděnko? Jak se sem dostal?“

Písař a Atropka vzpamatovavše se nejdříve začali nadávati.

„Ten bídák a zlosyn jest náš Axen, jejž náš pán přijal od Němce; jest to týž Miloroděnko, o kterém vypravovali páni u Něbolcových a po němž soudy pátrají. Byl v našem domě.“

„A já jsem před tím lotrem smeknul čepici! Třeba, abychom ho co nejdříve pronásledovali, bratří,“ pravil posel.

„Ano, hledej vítr v poli!“

„Co se však stalo s naším domem, s naším pánem? Kde jest pán?“

Vyptávali se znova Domachy a dvéře na portálu byly vypáčeny; vstoupivše opatrně prohledávali všechny světnice. Vše bylo na svém místě. Přišli ke kabinetu, jenž byl zavřen, ale klíče tu nebylo.

„Třeba dvéře vypáčiti . . .“

„Ano, kde jest kovář?“

Přišel kovář, týž dělník, který jednou byl se ujal Levenčuka. Ruce jeho se třásly a páka ne-

hodila se do skuliny. Konečně urazili zámek u krásných vyleštěných dubových dveří, ale vstoupivše do kabinetu nemohli s počátku pro tmu ničeho rozeznati, jelikož okenice byly z vnitřku zavřeny. Otevřeli okenice, stáhli záslony a jak veliké bylo překvapení všech, když nalezli na posteli plukovníka svázaného se zacpanými ústy.

Sprostili jej provazů. Tělesně i duševně unavený, ztýraný hanbou i vztekem dlouho nevěděl, co se s ním děje. Konečně trochu se vzpamatovav vyptával se, co se každému stalo a propustiv pak všechny zadržel u sebe pouze písaře a kočího Samujlika.

„Tedy také koně jsou pryč?“ tázal se svěsiv hlavu a kousaje nehty do krvava.

„Odjeli odtud s koňmi . . .“

Pančukovský přistoupiv rychle k psacímu stolku, spatřil otevřenou tajnou přihrádku a přeházené papíry; chytil se za hlavu, padl bez vědomí k zemi . . . Přivedli ho zase k sobě a dali mu napít vody.

„Vše jest pryč! Vše jest ztraceno!“ křičel jako dítě a tloukl hlavou o zeď. „Oh, Bože, Bože! Nyní jsem úplně na mizině! Honem koně sem! Vsedněte na koně a jeďte rychle za nimi . . . . jsem okraden, oloupen, všechny peníze jsou pryč, všechny.“

Nová hrůza zmocnila se čeládky. Vystálá úzkost, tělesné bolesti byly zapomenuty a většina dělníků vsedla na koně od strojů a rychle odjela.

„Deset tisíc stříbrných rublů tomu, kdo je zadrží a přinese zpět mé peníze!“ křičel u portálu Pančukovský a zimničně jsa rozčilen běhal brzy do chléva, brzy ke vratům.

Událost tato oznámena politickým úřadům, soudu i policii sousedních tří měst.

Ku známým a přátelům odešli zvláštní poslové.

Pančukovský šel do hořejšího poschodí — světnička Oxany byla prázdná.

„Veškeré mé štěstí jest najednou totam!“ myslil si plukovník; „ba ovšem, člověk vyšine se nahoru, aby zase tím hlouběji klesl.“

Plukovník bloudil neustále po domě, proklínal celý svět, volal ze zbylé čeládky jednoho po druhém k sobě, radil se, hřmotil, zuřil, dával tisíce protivných si rozkazů, rval si vlasy, běhal ustavičně na balkon, díval se na step, zaměřoval dalekohledem na všechny možné strany a vzdychaje plakal jako malé dítě.

Ze stíhajících lidí vrátili se někteří k poledni, jiní večer a ostatní ještě scházeli.

Všichni přinášeli stejnou odpověď, že nic nevypátrali a že uprchlíci zmizeli beze stopy.

Po dlouhé a tmavé noci, v níž na dvoře a v domě plukovníkově nikdo oka nezamhouřil, vjel do dvora hned z rána povoz.

„Němec přišel! Schulzwein jest zde!“ oznamoval někdo rychle plukovníkovi, jenž ležel churavý v posteli. Na stolku stála láhev s medicinou a lékař seděl vedle nemocného.

„Právě ho osud sem zase přináší v takovém čase,“ myslil si mrzutě Pančukovský, podávaje mlčky s bolestným výrazem ruku vstupujícímu osadníkovi.

„Jest to možné?“ tázal se Němec, přistupuje těžkými, rozléhajícími se kroky k posteli plukovníkově. „Jest skutečně něco pravdivého na tom, co se vypravuje?“

„Bohužel jest všechno pravda!“ pravil tiše Pančukovský potřásaje hlavou.

„A kdo to všechno nastrojil?“

„Vámi doporučený služebník . . .“

„Oh, běda, běda! A já jsem příčinou vaší záhuby, snad úplné zkázy! Ach, Bože, Bože! Jsem člověkem beze cti!“

Pančukovský ho nyní prosil, aby se upokojil a vzpřímiv se na posteli, žádal svého hosta, aby se posadil.

Rusovlasý, červenolící osadník v téže modré, odřené kazajce, s týmiž dlouhými, kostnatými nohami klesl na stolici, že zapraskala, ustavičně vzdychaje a lomě rukama.

„Co se mně přihodilo, Bogdane Bogdanoviči, mohlo se státi také vám. Zde nejedná se o doporučení; neznal jste ho a nezaručil jste se za něho. Jak vidíte, pochodil jsem s uprchlíky velmi špatně . . .“

„Ale já, já! . . Já jsem toho příčinou! Ach, Bože, Bože můj!“

„Doporučil jste mně toho darebáka a od vás dostal jsem také první zprávu o mé krasavici . . Nač bych vám to nyní tajil? Toť již osud!“

Zoufalství a nelíčená bolest Schulzweinova neměly mezí. Chodil ustavičně po světnici, lomil masitýma rukama, hned zase se zastavil, navrhoval tisíc plánů na polapení lupičů, sám se nabídl je pronásledovati, sám chtěl zaplatiti všechny výlohy a konečně navrhl plukovníkovi, že mu půjčí peníze pro běžné hospodářské výlohy.

„Mnoho-li vám celkem uloupili?“

„Přes dvakrát sto tisíc!“

Schulzwein klesl jako špalek na pohovku, dupal neohrabanýma nohama, řval a tvářil se tak, že jeho červené, tučné a tlusté rty roztahovaly se až k uším, vzdychal, tloukl pěstěmi na stůl a pak zase do prsou a křičel:

„Dvakrát sto tisíc! Dvakrát sto tisíc!“

„Co vás tak rozčiluje?“ tázal se Pančukovský poněkud s nádechem ironie.

„Tot jsou těžce vydělané peníze! Vím, co jest práce! Vím to. Bože, Bože, kéž by ti bídáci byli chyceni! Oh, jen kdyby je chytli.“

„Vidíte, že jsem klidný. Já lituji více své krasavice. Podívejte se, přiznám se vám otevřeně . . . .“

Téhož jitra přijeli také ostatní sousedé: bratří Něbolcovi, Schwaber, Weber, Avdotja Petrovna Ščolková a Šutovkin, jenž kulhaje vstoupil do světnice a láteřil na špatné cesty. S velikou něžností a hlubokým citem stiskl ruku plukovníkovi.

„Můj drahoušku! Můj Vladimíre! Rozumím ti lépe nežli ostatní, kteří tě zneuznávají, a vím, že ti není peněz líto. Želíš jiného pokladu — jí! Co nevidět byla by tě obdařila andělíčkem, synáčkem neb snad také dceruškou.“

Šutovkin dříve než jel k nedávno nabytému příteli, trochu více si přihnul.

O polednách přijel tryskem Podkovancev. Vystoupil skromně a nežádal dle svého zvyku za jídlo a pití; v ruce měl tobolku, z které vytáhl listinu a podav ji Pančukovskému, obrátil se k přítomným.

„Pánové,“ pravil, „ztratíte mne, jelikož dolehají na mne, abych zadal za propuštěnou. Myslíte, že můžete býti beze mne živi, ale jen se podívejte na vše blíže; bez Podkovanceva dostane všechno zcela jinou tvářnost.“

„Ne, nepustíme vás odtud!“

„Nepustíte? Již jest pozdě! Jsem však nicméně posud ten starý! Především vám musím sděliti novinky. Pánové, kočár jest nalezen a bude zde co nevidět . . .“

„Nalezen, kočár jest nalezen!“ křičeli poslu-chači a rychle blahopřáli plukovníkovi.

„Což koně?“

„Až posud byl nalezen pouze kočár,“ po-dotkl náčelník policie; „byl nalezen jen kočár a dva prázdné pytle na břehu mořském, au bord de la mer, messieurs a nic více. Však najdeme též ostatní. Koně klesli, když byli hnáni čtyřicet pět verst . . . Škoda jich . . . .“

„Jak jste to vypátral?“

„Hleďte, novomodní úřadníci bez poskvrny zprotiví se svými jemnými způsoby, a při tom zůstává. My jsme podrželi své staré zvyky, jimž nyní se posmívají, za to však jsme vždy na místě, kdykoliv toho třeba. Zahvízdal jsem na své sokoly, to jest, zavolal jsem své přátele, kteří byli ne-daleko; míním tím rozličné darebáky — odpusťte — svolal jsem je a dal jim ajn wönig následující rozkaz: Hledejte a pátrejte po věcech plukovní-kových, sic vás všechny schytám!“

„A nalezli . . .“

„Jen jedno, ale druhé se také objeví.“

Přítomní začali kouti nové plány na chycení lupičů. „Zlaté peníze Vladimíra Alexějeviče přijdou na jevo buď v přístavech nebo v Nachičevanu. Tam třeba stopu sledovati. Ale pak? Politický úřad jest sto verst daleko a soud sto dvacet! Jest to hrozná dálka, pravá pustina . . .“

„Nic z toho nebude!“ pravili jiní. „Peníze se více nevrátí i bude třeba učiniti lov na uprch-líky, od kterých pochází všechno zlo a které při-jímáme bez průvodních listin!“

„Vždyť jich máte více než kdokoliv jiný, Dimitriji Andrejeviči,“ pravil kdosi ku staršímu Něbolcevu.

„U vás není lépe. Kdo pak mně předešlého roku převzal mého kočího, co?“

„A mou službu?“

„A mého pasáka?“

„Což patří vám?“

„Komu pak?“

„Všichni byli uprchlíci, na které má každý z nás stejné právo.“

Avdotja Petrovna Ščolková přiběhla sem bez dechu.

„Messieurs, kočár Vladimíra Alexějeviče byl sem dopraven!“

Všichni běželi před portál. Před konírnou stál skutečně rozbitý a zablácený kočár. Byli do něho zapřaženi panští tažní koně. Samujlik držel pevně rukou kolo.

„Zajisté jsi, bratře Samujliku, neočekával, že se dočkáš takového hoře?“ tázal se ho kdosi.

Samujlik zakýval šedou hlavou, ani neodpověděl. Všickni sluhové chodili jako omráčeni.

„Konec se blíží, neboť jsme trpělivost Páně úplně vyčerpali!“

Hosté tlačili se u portálu šeptajíce si: „Dvakrát sto tisíc! Dvakrát sto tisíc! Něco podobného dosud se zde nestalo.“

„Jak ten kočár vypadá! Jest také blátivý čas. Toť nejsou zimní oblaka; vane teplý vzduch, a zrovna jaro cítiti. Jen abychom dnes nedostali žádný dešť! Roztaje-li sníh úplně, museli bychom přes týden zůstati hostmi plukovníkovými.“

„Skutečně, pánové, jest čas, abychom se vypravili na cestu,“ pravil Weber.

„Počkejme ještě, nebo náčelník policie očekává dnes důležitou zprávu; poslal totiž své vyzvědače k vorům a do rákosí, aby vypátrali, zdali se tam uprchlíci neschovali.“

„Jaro se blíží a toť jsou právě žně pro Podkovanceva; v tu dobu provozuje se podloudnictví nejsilněji. Ne nadarmo potloukal se po břehu mořském, kde opuštěný kočár byl tak rychle nalezen.“

K večeru přibyl očekávaný posel se zprávami od vyzvědačů, nedaleko odtud usedlých Řeků. Dle zpráv těch uprchli lupiči skutečně za Don a zdržují se prý v úkrytu v rákosí. Když opustili kočár, vzali si od rybářů lehký vozík a vstoupivše pak na pobřežní barku, urazili část cesty po vodě podél břehu a zmizeli směrem k ústí Donu.

V noci přibylo teploty a dalo se do deště. Hosté odjeli a náčelník policie přenocoval, jak se samo sebou rozumí, u plukovníka.

Když Podkovancev ráno se probudil, spatřil vznášeti se nad stepí neproniknutelné, teplé mlhavé spousty. Sníh zmizel a na polích bylo viděti stopy náhlého neočekávaného jara. Dříve nežli se kdo nadál, vše roztálo a cesta byla tak neschůdná, že náčelník o polednách opustil plukovníka v kočárku taženém dvanácti koňmi, kteří zdlouhavým krokem brodili se blátivým mořem. Po tři dni valil se déšť v proudech a nastalo neobyčejné tání.

Za to v nemalých přestávkách deště objevoval se mezi hromadami sněhu zelený trávník. Na stepi tvořila se malá jezírka a tu a tam vypučely jarní květinky.

V mlhavé výši ozývali se jeřábi a divoké husy táhly v dlouhých řadách. Za několik dní rozléhaly se hluboké a lesnaté rokliny zpěvem hostů z Krymu a Kavkazu — slavíků. Ve vzduchu rozšířila se vůně pučících topolů. Dnové se vyjasnili, od moře vál silný jižní vítr, mračna odtáhla a obloha odrážela se od modré hladiny

mořské. Jen Don hučel, burácel a valil své špinavé proudy, proražené písčinami, v jednotlivých kalných potocích k moři.

Okna byla zotvírána, o kožiších se více nemluvilo.

Pluhy brázdily step a stáda rozptýlila se po polích. Teplé, vonné výpary táhly vzduchem, schylujíce se k tichým, veselým pahrbkům a údolím.

Slunce vychází a kráčí v celé své velebnosti, všichni se radují, že krátká zima minula a oči všech s díky obracejí se k nebi, které leskne se rozmanitými barvami.

XV.

Honba na uprchlíky.

Miloroděnko, Levenčuk a Oxana onoho večera, jenž jim i obyvatelům statku Nové Dikanky stal se tak pamětihodným, ušedše zatím počátečnému pátrání policie, zaměřili do odlehlého údolí Sasunovského, které bylo nedaleko mořského břehu.

Miloroděnko měl všude přátele a pomocníky.

Koně plukovníkovi byli uhnáni k smrti, avšak u rybáře dostali čerstvou trojku, s níž jeli po nějakou dobu podél mořského břehu.

Na tak zvaných písčinách vstoupili na čluny a ubírali se dále po břehu mořském. Ač bylo pochmurné počasí, člun vyhnul se za husté mlhy celé řadě písčin a jel kolem mělkého, pro husté rákosí sotva viditelného ramene řeky.

„Zadržte, bratři, zde vystoupíme!“ zvolal Miloroděnko, hodiv veslařům umluvenou mzdu a hojné zpropitné. Naši uprchlíci šli nyní po řece nahoru

kdežto veslaři, radujíce se nenadálému výdělku, odrazili od břehu.

Říčka pramenila se v stepní roklině, tak zvaném průsmyku Sasunovském. Tam zastihl naše uprchlíky večer a brzy také noc. Vlekouce s sebou pytle vnikli do houštiny, která obklopovala ústí řeky, a vyhledavše si poněkud sušší místo na svahu rokliny, uložili se na stohu sena, které zbylo zde od minulého roku, a odpočívali.

„Vidíš, Charko, zajisté jsi na to nepomyslil, abychom vzali s sebou něco k jídlu; u veslaře vyprosil jsem si kus chleba a něco rybiček. Posaď se ku své přítelkyni a pochutnejte si na tom, co vám Bůh nadělil.“

„Já nemám na jídlo ani pomyšlení. Oxano, vezmi si, sice seslábneš úplně! máme ještě dalekou cestu před sebou.“

Oxana vzala si kus chleba a ryby.

„Kam nyní utečeme?“ tázal se Levenčuk.

„Co jste z nás učinil, Vasile Ivanoviči?“

„Kam? Co? Jen mluv otevřeně.“

„Proč jste bral Pančukovskému peníze?“

„Peníze? Snad žertuješ, příteli! Ach, ty svatá prostoto! Pouze peníze dodávají síly a života! S penězi bude nám hluboké moře sahati jen po kolena a štěstí vrhne se nám pokorně k nohoum.“

„Kdo ví?“

„Já to vím.“

„Což když nás chytí a budou nás v okovech smýkati ze žaláře do žaláře, budou nás trápiti i mučiti a konečně pošlou do sibířských dolů, davše nás katovi knutou zmrskati?“

Miloroděnko hvízdal si klidně písničku a smál se tak srdečně, až se v trávě válel; pak se zase zcela vážně posadil.

„Ty's pořád ještě hloupý, člověče; vidím, že's dosud tak obmezený, bratře Charko, jako tenkráte, když jsem tě sem vedl. Pamatuješ-li ty dni a noci, které jsme ztrávili na neschůdných cestách, roklinách a průsmycích, které podobaly se těmto? Tenkráte jsem ti dal mnohé dobré naučení. Předpověděl jsem ti mnoho věcí, z čehož ovšem všechno se nesplnilo. Také se zde velmi mnoho nezměnilo, ale přiznáš se zajisté, bratře Charko, že dnové nestali se ani na svobodě delšími, ani na podzim neb v zimě při rybolovu na barkách neb letního času v dalekých stepích. Byl to přece zcela jiný život než u tvé statkářky; řekni sám, bratříčku!“

„Ano, neupírám toho, ale když si vzpomenu, kam jsme to zde oba, kmotříčku, přivedli, třeba se přiznati, že jsme byli zde jako tam, nebo tam i zde byl mně uloupen nejdražší poklad . . .“

„Což tyto pytle naplněné penězi a cennými papíry? Což bys se na Ukrajině byl odhodlal k podobné krádeži, když jsi chodil den co den za svým stádem?“

Miloroděnko vzal menší pytel a otevřel ho při rudém světle večerních červánků. Levenčuk spatřil balík papírů a mezi nimi bankovky.

„Spočti si to; jsou zde tisíce, desetitisíce. Není-li pravda? Tam bys se byl k tomu neodhodlal?“

„Ani ve snu by mně něco podobného nenapadlo. Jak bych se mohl jenom odvážiti . . .“

„Vidíš! Zde jsi oblékl na sebe zcela jiného člověka! Byl jsi těžce uražen, pomstil jsi se jak náleží, jak říkají pánové, a kde? V jeho vlastních pokojích, v ložnici vysoce urozeného plukovníka, na vznešeném bílém chřtánu milostivého pána;

nežertuj s námi, neboť my jsme také lidmi . . . neurážej nás, neboť jsme zde svobodni!“

„Ano, tak jest skutečně! Jen těchto peněz neměli jsme se dotýkati. Kam je dáme? Budou nás tím pilněji pronásledovati. Všichni úřadníci, veškerá policie, všechny obce budou nás stíhati. Kdybychom byli odvedli jen Oxanu, byli by nás již dnes nechali na pokoji. Co jim záleží na nás!“

„Slečno, obejměte ho! Toť jest věrnost! Jen ho pořádně zlíbejte, sice se rozhněvám.“

„Ach, Vasile Ivanoviči!“ pravila Oxana, „proklínám ovšem svého trýznitele jako největšího nepřítele, neboť jedině k vůli němu prolila jsem tolik slzí, ale tyto peníze budou nám na záhubu.“

Miloroděnko mlčel. Již úplně se setmělo.

„Vystup, Charko, na hřeben svahu a podívej se ostře kolem sebe, zdali jest vůkol ticho; až přijdeš zase dolů, budeme se baviti dále.“

Levenčuk vylezl nad propast, dlouho naslouchal, podíval se pozorně na všechny strany, šel několik kroků po stepi a vrátil se zase.

„Není nikoho vidět?“

„Nikoho.“

„Poslyšte, co mně napadlo!“ pravil Miloroděnko odhodlaně. „Až do rána budeme spáti, pak spočteme peníze a rozdělíme se o ně.“

„My nechceme ničeho, Vasile Ivanoviči,“ odpověděli současně Levenčuk i Oxana. „My oba smýšlíme stejně. Nemožno, abychom zůstali stále všichni tři pohromadě a potulovali se po krajině.“

„Tedy máte v úmyslu již mne opustiti? Kam se obrátíte?“

„Především vám děkujeme. Rozhodli jsme se, že pokusíme se dostati se k Donu. Tam vstoupíme na nějakou barku a poplujeme až do Kačalinska a odtud po Volze do Astrachanu; snad

půjdeme také do Moršanska, kde jsou známí kupci, kteří slíbili mně přátelské přijetí. Již jsem se zaopatřil průvodním listem do tamní krajiny. Slíbili mně tam ochranu a přijetí do obce.“

„Průvodní list? Od koho? Od Fedora Proskudina?“

„Od něho.“

„Tak, z továrny; hned jsem to uhádl! Co dále, bratře . . . Co dále? . . .“

„Dále co Bůh dá! Zůstaneme v Moršansku. Nikomu jsme neučinili nic zlého a nemusíme se tedy báti soudů, ani když se dovědí, že jsme uprchlíci.“

„Sem nebo tam, jděte s pánem Bohem!“ pravil vzdychnuv Miloroděnko. „Jsem rád, že jsem vás vysvobodil. Tam skutečně můžete klidně žíti, jsou-li vám kupci nakloněni. Ostatně se praví, že dostaneme brzy všichni svobodu. Což peníze?“

„Nechte si je, my jich nepotřebujeme.“

„Jak? Všechny?“

Miloroděnko ztrnul, upřev svůj zrak na pytle.

„Všechno si nechte.“

„Tedy bez podmínky všechno až do poslední kopejky?“

„Až do poslední kopejky.“

Miloroděnko vzav čapku pokřižoval se.

„Pane! Ty's vyslechl modlitbu mou. Nyní jsem bohat, jak se jenom v báchorkách stává. Kam se mám nyní obrátiti?“

Levenčuk i Oxana mlčeli.

„Půjdu ku známé ženě vojáka, své kmotřičce. U ní zakopu peníze, přezvím důkladně, zdali za Kubanem nebo Manyčem možno dostati se ke Kirgizům, neb zdali možno uniknouti na Kavkaz. Půjde-li to, vezmu své poklady ssebou, nepůjde-li to, odnesu je později. Již nyní, bratře Charko,

použiji jich tak, jak se sluší a patří. Kostel dostane svůj díl, tak jako sirotci a jiní chudí . .“

„Co na tom, že jsme uprchlíci? Dejme tomu, že jsem již úplně zkažen a že jsem se mnohého zlého dopustil. Za to žil jsem u plukovníka zcela pohodlně. Vy naproti tomu jste zcela nevinná jehňátka. Všimnu-li si všech lidí, kteří byli ve službě u plukovníka, shledávám, že jsou tak lidmi jako my, z jednoho masa a krve a přece jsou mu věrni jako vlastnímu otci, jakoby byli jeho nevolníky. — Kočímu Samujlikovi málem bych byl vytrhl vnitřnosti z těla, když jsem tě z chléva osvobozoval a provazy rozřezával; oné noci měl hlídku u vrat. Kdyby nebyl býval podlehl, bylo by vše ztraceno; a jako kočí, tací jsou všichni ostatní. A proč? Potřebuje jich a proto je lépe krmí než jiní pánové a za to jsou mu oddáni tělem i duší! Přijde čas, Charko, kdy budeš klidně žíti se svou manželkou, ale pak nevzpomínejte na mne ve zlém . . Nyní se všechno ve mně chvěje a zrovna mne to od vás pudí, tak že se nehodím více k vám. Až budu míti peníze na bezpečném místě, proměněné na franky a centimy neb na turecké piastry, pak vystěhuji se do Turecka a koupím si tam tři ženy najednou . . . . a stanu se pašou . . . At je čert všechny vezme! Myslím, že plukovníkem nyní zmítá zimnice. Nenajde nás, já mám dosti známých, neboť mne zná celá zem. Nyní však třeba se míti na pozoru; peníze mně svobodu udrží.“

Záhy z rána otevřeli uprchlíci pytle. Oxana vylezla nad propast, konajíc hlídku, aby každé pronásledování ihned mohla oznámiti.

„Nejsme daleko od Mrtvé vody, jelikož jsme ji obešli, a proto drž jazyk za zuby! Nepromluv

tam ani slovíčko a vezmi tyto peníze, sice jinak nedostali byste se ani o krok ku předu.“

Podal Levenčukovi plnou hrst dukátů.

„Nechci ničeho,“ odpověděl zase Levenčuk, „ať raději zahynu. Mám něco vlastních peněz a nadarmo jsem nepracoval, když jsem na ni čekal. Já jsem jiný člověk, nežli ty, Vasile Ivanoviči, neboť bojím se Boha, bratře.“

Ukázal mu váček, který měl na prsou uschovaný.

„Ty's blázínek, holoubku, blázínek. Nejste oba rozumní. Nuže, rozdělej oheň. Já se také bojím Boha, avšak jiným způsobem. Nuže, rozdělej rychle oheň . . .“

„K čemu?“

„Uvidíš!“

Levenčuk nasbíral suchého rákosí, rozkřesal oheň a narovnal v roklině u stohu sena malou hranici.

Miloroděnko vyprázdniv pytle dal stříbro a zlato stranou a nesl pak balíčky assignátů, bankovních listin a různých účtů, jakož i různé papíry i dopisy, vše ještě jednou pomalu prohlédnuv, s hlubokým vzdechem k plápolajícímu ohni.

„Co s tím chcete začít?“ vzkřikl Levenčuk.

„Nechte mne! Ať to shoří a obrátí se v prach; není to peníz poctivě vydělaný a náleží sem! Nač bych se s tím vláčel a schovával to, aby to dostal někdy zpět, kdyby vše bylo jednou nalezeno. Kdož ví, zdali by nám tyto bankovky jednou nepřinesly neštěstí; možná, že by řekli, že pocházejí z našich dílen. Ražené peníze odbudu . . .“

Levenčuk ho zadržel a přemluvil, aby to, co nemůže vzíti s sebou, schoval ve stohu sena.

Oxana hleděla bez myšlének a mlčky na osamělou step. Den se blížil vždy více a více a mlha ustupovala.

Roklina vystoupila ze stínu ranního soumraku. Rákosí a říčka hučely.

„Jen abych nezapálil cizí stoh!“ pravil Miloroděnko štouraje v ohni, aby rychleji dohořel a zpozorovav, že jiskry lítají ke stohu. „Nějaký chuďas nashromáždil si zde píci pro dobytek! Dej pozor, Charko, až všechno dohoří a pak honem do lesa. Já se mezitím přestrojím.“

Levenčuk, jenž svými prosbami zachránil půl millionu z kapitálu plukovníkova, vyplnil přání Miloroděnkovo a opatroval stoh, kam schovali hned bankovky a pytle. Pak se uprchlíci přestrojili a Miloroděnko vyšel z rokliny.

Levenčuk oblékl svůj dřívější městský oblek a Miloroděnko vytáhl z druhého pytle státní uniformu plukovníkovu a jinou čepici. Asi tři versty od rokliny nacházela se krčma. Krčmář a koňský zloděj byl dávný přítel Miloroděnkův. Levenčuk s Oxanou zůstali v roklině. Miloroděnko přinesl jim snídaní a vypravoval, že před hodinou jel tudy policejní úřadník s dvěma vojáky od posádky.

„Nyní však s Bohem!“ pravil, „chcete-li, jděte k faře sv. Ducha; za týden zaopatřím si koně a odvezu vás. Pop vás někde uschová.“

* * *

Krátce před touto událostí rozšířila se mezi statkáři zpráva, že v zimě přibylý guvernér má v úmyslu provésti přísná opatření proti uprchlíkům, o které se jeho předchůdce nestaral. Ci-

vilní guvernér pohraničného okresu přislíbil mu svou nejúčinnější pomoc, jelikož se velice dopálil na tuláky, kteří vždy více se zabývali podloudnictvím.

Takž bylo nyní horlivě na všech stranách pátráno po uprchlících, kteří zůstali dříve nepovšímnuti.

Tajní kurýrové jezdili na všechny strany. Všem městským i vesnickým úřadům učiněny ohlášky. Všechna nejbližší vojenská velitelství a svou obratností známí kozáci byli vyzváni, aby se připravili a pomáhali. Někteří statkáři, jakož někteří obchodníci, kteří zabývali se rybolovem a továrnictvím, schvalovali toto opatření, avšak většina z nich je hanila.

„Země udržuje se jen uprchlíky," říkali tito, „bez nich spustnou naše nivy. Musili bychom příliš dlouho čekati, nežli by se naše krajina zalidnila přirozeným způsobem, až by stěhování lidu od severu k nám zamířilo."

„Což historie s Pančukovským," říkali první, „a ustavičné loupeže na pobřeží, krádeže koní na stepi, rušení nájemné smlouvy, vraždy, všeobecná zkáza mravů venkovského obyvatelstva, což není to vše následkem ochrany, která byla uprchlíkům poskytnuta?"

Strany dostaly se do sebe a výměna náhledů proměnila se v hádku a spor.

Bílé a červené kalhoty, York a Lankaster *), aneb lépe řečeno, Androsovka a Atropovka bojovaly mezi sebou s velikým roztrpčením, třebas ne vždy rytířskými zbraněmi.

Bratří Něbolcovi hádali se se Šutovkinem, paní Ščolková s osadníkem Schulzweinem, Mrtvá

*) Narážka na známý boj červené a bílé růže v Anglii.

voda s Donem a Weber se svým příbuzným a krajanem Schwaberem.

Kolovala pověst, že vypukne zřejmá novoruská válka.

Úřady vykonávaly náhlé prohlídky po vesnicích i osamělých stepních dvorech.

Vězení naplnila se uprchlíky bez průvodních listin, přeběhlíky a tak zvanými městskými tuláky neznámého původu. Pod ochranou rytířů z posádky byla jednotlivá oddělení chycených uprchlíků posýlána na různé strany země. Tatam byla léta pokoje a klidného života; mezi stoupenci neobmezené svobody začalo vření.

Šedí starci s hromadou dětí, které jim porodily manželky, jež byli pojali ve vyvolené zemi, byli ze svých hnízd vyburcováni. Kolik roků žijou již jako tuláci? Komu náležejí? Bůh milý ví! Žijou dosud jejich statkáři, nebo jsou statkem bez pána? Kdy opustili svou vlast? Za cholery nebo snad za perské války, aby se vyhnuli vojenské službě? V městech vzdychali neoprávnění, tam se vloudivší členové obce, obuvníci, tesaři, truhláři, zámečníci, pastýři a rybáři. Jedni byli zatčeni, druzí dostavili se dobrovolně, jsouce ošáleni chytře rozšířenou zprávou, že správa korunních statků rozdá mezi uprchlíky zem a učiní je svobodnými muži v místech, jež obývají. Hromady padělaných průvodních listin ležely na stolech policejních úřadů.

Když byla města zbavena tuláků, přišla řada na venkov a bylo posláno několik oddělení vojska k prohlédnutí vesnic. Také tiché okolí Mrtvé vody bylo vyburcováno ze svého klidu.

„Jaký div! Také lidé bez průvodních listin chtějí býti živi!“ bručel osleplý ďák otce Pavla-

dije Fendrichov, „krajina na Mrtvé vodě spustne podruhé.“

„Mlč, Fendrichove a nereptej! V písmě svatém stojí psáno: „Rozhněvá se Pán na ty, kteří reptají na svůj osud a nevejdou do slávy věčné! Modli se raději, aby se vše zase urovnalo a také tento kalich utrpení minul. Netrpíme poprvé! Vzpomeň si, jak lidé dříve umírali . . .“

Tak mluvil otec Pavladij, jenž během zimy stále hubeněl a nyní velice sešel. Faru opouštěl málo kdy, nenavštěvoval více, jako dříve, zamilovaný svůj háj, jenž nyní skvěl se nejbujnější zelení, ale sedával na schodech, pohlížeje upřeně na horský svah stepi za kostelem, jako by někoho očekával. Avšak Fendrichov, suad že to bylo následkem slepoty nebo stáří, nemohl se přemoci a reptal stále, sedě na lavici u kamen před postelí popovou.

„Říkají, že tak činí k vůli pořádku! Pěkný pořádek! Dříve musí býti zahrada vzdělána a pak teprv možno cesty čistiti. Zde máme na příklad Oxanu. Co na tom, že byla dcerou uprchlíka? Ve svém panenském věku žila u nás jako světice. Chytli ji, odvlekli pryč a všechno osiřelo. Tak bude celá země pusta a prázdna, vaše ctihodnosti; tak tomu jest!“

„Nemluv mně o Oxaně! Slyšíš? Ani slova! Ani se mně o ni nezmiňuj!“

„Nemohu, nemohu, velebný pane.“

„Každý má vyplniti svou povinnost, Fendrichove. Jsi již starý a nemocný, ale kostel jsi uchoval čistý jak se sluší a pro velké svátky jsi vždy řádně vše očistil. Nyní mně poslali jiného ďáka. Můj Ondřej jest ještě mladý a práce nestojí ho mnoho namahání. Všude doběhne, cesty má čisté a pískem posypané, jest k službám ochotný

a má nejlepší vůli. Mne to však nyní nebaví, bratře . . . dříve bylo ovšem jinak . . .. ale ona sešla s pravé cesty a proto nechci o ní ani slyšeti. Běh světa jest nyní jinačí . . .“

„Kam vede?“

„Do oné doby, která není více naší . . . .“

Na to mluvil otec Pavladij s Fendrichovem o novém ďáku Ondřejovi, svém příbuzném, jenž pro rozpustilé a neslušné chování proti řediteli semináře, ačkoliv odbyl zkoušky s vyznamenáním, nesměl dosáhnouti hodnosti popa; ztrativ veškeré nároky na faru, byl sem dán z trestu jako ďák. Oddav se pokorně svému osudu s chutí převzal u strýce své povinnosti, velmi jsa tomu rád, že u něho nalezl takovou spoustu kněh. S horlivostí duše po vzdělání toužící věnoval se vážnému studiu různých těchto spisů. V prázdných chvílích, jichž měl hojnost, lovil s puškou v okolí a svým veselým chováním získal si přízně celé osady. Na cestě do města pro nové kostelní knihy a za příčinou odevzdání zprávy od otce Pavladije konsistoři seznámil se po odbytých kostelních záležitostech s okresním učitelem, jejž známe z vypravování plukovníkova; sklamaný tento učitel založil půjčovnu kněh. Ďák Ondřej dostal od něho tucet zajímavých spisů a při té příležitosti stěžoval si na svůj trpký osud.

„Dělejte to tak jako já, příteli,“ pravil k němu učitel, „kupte si několik kněh laciného šedého papíru a pište nějaký denník, zapisujte veškerá svá pozorování nynější doby a nynějších zvyků, avšak zápisky své nezahoďte, neboť přinesou vám užitek. Vidíte, jak všechno u nás rychle se mění a jak tvoří se nová zem. Velmi mnoho se již změnilo před mýma očima. Konečně myslí také naši donští kozáci na zlepšení svého postavení, vymě-

řují se dráhy a paroplavba má se provésti ve velkých rozměrech. Nemáte-li chuti vrhnouti se na spisovatelství, dělejte to jako já, pište dopisy do novin a posýlejte svá pozorování zeměpisné společnosti.“

„Odpusťte, jak bych se mohl něčeho podobného odvážiti? Čím jsem nyní, když jsem degradován na ďáka pro neslušné chování k řediteli semináře, jenž byl úplatným a zpronevěřil peníze?“

„Nic nevadí, neboť mnoho lidí vašeho druhu vystoupilo již veřejně. Kupte si jen papír a pište. Slyším, že také váš pop pracuje o nějakém učeném pojednání?“

„Otec Pavladij? Ano, píše časem, ale v poslední době stal se velmi churavým.“

„Jak se to má s únosem jeho schovanky? Kde jest nyní?“

„Bůh milý ví; povídá se, že uprchla zase se svým bývalým milencem.“

„Pamatujte si to a pište své paměti. S půjčovnou kněh jsem pohořel. Nyní dal jsem se do vyjednávání s tak zvaným osvíceným továrníkem cihel; snad ho pohnu, aby mně zapůjčil peněz k vydávání listu. Pak zřídíme na Mrtvé vodě tiskárnu a budeme vydávati noviny. Pracujte, příteli, od vás seminaristů se nyní velmi mnoho očekává. Kdyby ještě Bělinský*) žil, měli bychom v něm mocného ochrance.“

„Ano, kdyby Bělinský dosud žil .... Jaký to duch ... Ctili jsme ho tajně v semináři.“

„Spojíme se s jinými literáty; známe je všechny, jsou to řádní lidé a neopustí nás. Co na tom, že

*) Proslulý publicista ruský, jenž měl na literaturu ruskou velký vliv.

jsme chudi a že jsme obklopeni nenasytnými sluhy bohatství, zbožňovateli zlatého telete, hloupými, zlomyslnými a neuvědomělými lidmi. Co nám po nich, my budeme pilně pracovati. My nejsme tuláky bez průvodních listin, nás nemohou odstraniti a vyhnati do dalekého místa, jako tyto ubohé uprchlíky. Není tomu tak?"

„Ano, souhlasím úplně . . O čem pak mám psáti?"

„Oh, život poskytuje nám toho množství; jen zasáhněte do plného života . . ."

Tak bavili se noví přátelé, nepraktičtí a prudcí mladí lidé. Zatím však pokračovalo se dále v stíhání uprchlíků.

Byli vyhledáváni, vyháněni ze svých skrýší, chytáni a posýláni dále postrkem.

Avšak toto tvrdošijné pronásledování, toto násilí vyvolalo zcela přirozeně odpor, jenž vedl k činům, o kterých nebylo dříve slýcháno.

„Ubozí uprchlíci žili klidně a spokojeně, dokud jim nikdo neubližoval," bručel si Fendrichov na lavici u kamen, „a nyní sotva že začalo se do nich rýpati, již slyšíme o jejich divokých kouscích. Jest to jako s včelami; zlaté včeličky prohánějí se klidně, jsou-li však vyrušeny, dají ucítiti své žíhadlo."

Skutečně drzost a smělost uprchlíků tohoto jara přesahovala všechny meze.

Obléhání Pančukovského zahájilo řadu a na to následovala neobyčejná krádež značné částky peněz, kterou odcizil vlastní sluha plukovníkův. Nedaleko Taganrogu bylo zase složeno báječné množství podloudnického zboží z anglické lodi a dopraveno do bezpečí; byl to čaj, cukr, hedbávné a vlněné látky, prach a ocelové výrobky v ceně jednoho sta tisíc rublů. U jistého přívozu byl

stlučen policejní úřadník, jenž pronásledoval uprchlého městského řezníka.

Na trhu v Kerči téhož dne byl probodnut směnárník, a vrah uprchl v tlačenici s uloupenými penězi. Dokonce i manželka guvernérova byla na stepní silnici oloupena, a v bažinatých krajinách objevil se skutečný loupežník, jakýsi vojenský uprchlík Pěnočkin. Činy jeho nabývaly již rázu pověsti. Povídalo se, že jisté území považuje za své a že požaduje v okolí na sto verst od každého cestujícího a chodce jakousi daň. Kule prý ani jemu, ani jeho rotě neuškodí. Přísahal prý, že vyloupí Symferopoli, Feodosii a Melitopoli, a poslal prý létací četu až na temeno Četyrdagu. Bujná fantasie mísila vše s vymyšleností a pravdou.

„Slyšel jste, jaké hrůzy se vypravují?“

„Ano, ale nevěřil jsem všem zprávám, jako ostatní, kteří nedávno považovali naše uprchlíky za pravé puritány, co se čistoty mravů týče.“

Tak mluvil Pančukovský, jenž setkal se s osadníkem Schulzweinem na mostě vedoucím přes Mrtvou vodu, která byla dosud rozvodněna.

„Kam pak, Bogdane Bogdanoviči? Pamatujete se, jak jsme se poprvé setkali na stepi pod Melitopolí? Od té doby již hodně vody uplynulo.“

„Kam jedete?“

„Přehlédnout uprchlíky na statku naší známé Avdotje Petrovny Ščolkové.“

„Mám tam co dělati a proto jeďme spolu.“

„S radostí. Kdo by si to byl pomyslil? Chytrá to panička,“ pravil Pančukovský.

„Co se stalo? Byl jsem po delší dobu pryč, prohlížeje svá stáda ovcí . . .“

Vypasený statkář urovnav si vlasy, očekával úzkostlivě odpověď.

„Včera bylo u ní nalezeno šedesát pět uprchlíků, kteří činili u ní pravou osadu. Dnes pokračuje se v prohlídce. Jest prý to poslední válečný čin Podkovanceva.“

„Jako by s tímto dobráckým Podkovancevem . . . .“

„Ne, povídá se, že jest to jeho poslední dílo. Neukáže-li při chytání uprchlíků zvláštní horlivost a ostrovtip, jest propuštění jeho jisté.“

„Což vaše záležitost? Co jest s krádeží báječné částky peněz?“

„Co jest na ní báječného? Seženu ji zase dohromady! Pojedeme tedy k sousedce?“

„Ano, pojedeme, bude to zajímavé,“ podotkl Schulzwein, podívav se stranou po plukovníkovi.

„Nejen zajímavé, ale také poučné!“ podotkl plukovník. „Třeba upozorniti našeho náčelníka policie také na faru otce Pavladije. Jest známo, že pop přijímá uprchlíky. Lesík budiž skrz na skrz prohledán.“

„Není to hezké od vás, plukovníku,“ odpověděl se zvláštním přízvukem poctivý Němec, pokračuje dále v cestě. „Jste jeho nepřítelem a z pomsty chcete mu poslati podobné nadělení. Fuj! To není hezké!“

„Zasluhuje toho; každý jest sám sobě nejbližším!“

„U vás jsou zajisté všichni uprchlíci zkaženi nebo zemřeli?“

„Nezbude mně nic jiného, nežli s nimi se rozloučiti. Odjel jsem sám do města, a najal oddělení dělníků s řádnými průvodními listy. Čert vzal všechny tuláky! Nyní ještě mlčím, ale brzy je všechny vyženu . . .“

Plukovník jel se Švábem k paní Ščolkové, nad jejíž hlavou měla se strhnouti bouře v podobě přepadení od náčelníka policie.

Otec Pavladij byl téhož dne k večeru překvapen nenadálými hostmi. Dle svého zvyku seděl od rána do večera na staré, odřené lenošce v sále u okna, zabývaje se čtením jakési knihy. Právě chtěl jíti před dům, aby na čerstvém vzduchu jednoduše povečeřel, když na dvoře nedaleko kuchyně povstalo neobyčejné hnutí. Nejdříve přiběhl ku dveřím sálu jeho synovec ďák Ondřej, šustě novým kněžským oděvem z velbloudích chlupů, stanul jako by se rozmýšlel, a běžel zase na schody zpět. Bylo slyšeti různé hlasy; někdo mluvil šeptem.

Konečně zapraskala podlaha pod známým krokem Fendrichova. Slepý, dlouholetý přítel popův vstoupil do sálu veden jsa svým nástupcem, a hmataje po stěnách stanul u dveří. Stařec změnil se úplně; tvář jeho zářila radostí a štěstím.

„Co jest ti, Fendrichove? Nejsi sobě ani podoben!“

Pop strčil brejle na čelo očekávaje něco neobyčejného; zčervenal jako oheň, ruce se mu třásly a cop klátil se mu vzadu u hlavy.

„Mluv přece, co se stalo? Co se na mne tak díváš, Ondřeji?“

„Oxana, velebný pane . . . ona sama . . . . přišla s Levenčukem! Jděte, otevřte kostel a oddejte je rychle!“

Otec Pavladij povstav slabě vykřikl a běžel spíše nežli šel do předsíně. Na prahu pozdravili jej Oxana a Levenčuk, kloníce se až k zemi. S počátku Oxanu nepoznal.

Jsouc vysílena tolika událostmi, změnila se velice v obličeji. Byla bledá a hubená, avšak

dosud tak krásná jako dříve a pro své nyjící tahy tím více zajímavá.

„Oxano, má Oxano!“ koktal pop vzlykaje a chvěl se po celém těle žehnaje schovanku, která klečela u jeho nohou.

„Požehnejte nám a oddejte nás, neboť pronásledovatelé jsou nám v patách!“ pravil Levenčuk; „společně budeme žíti i zemřeme!“

„Pronásledují vás? Až sem? Do mého domu? Ještě to? Tomu nepřipustím!“

„Až sem, velebný pane; u liščí písčiny opustili jsme barku a jeli sem s nákladním vozem na pytlech mouky, přikryti jsouce rohožkami. Sledují naši stopu.“

„Vstaňte, vstaňte! Bůh vám požehnej! Ach, děti! Což ty, Oxano? Jak tě asi trápil těžký vůz v tvém nynějším . . . .“

Pop se zarazil, nemoha se bez slz podívati na svoji schovanku, kterou něžně miloval. Styděla se pozdvihnouti k němu svých očí.

„Nouze naučí člověka vše snášeti, velebný pane,“ pravila Oxana smutně; „otroctví zasadilo mně hlubokých ran, jež svoboda brzy zacelí.“

„Ondřeji! Fendrichove! Rychle! Kde jsou klíče? Otevřte kostel. Přineste uhlí a nasypte kadidla do kaditelnice!“

Slepý i vidoucí ďák se činili. Smrákalo se. Den schyloval se ku konci.

„Máte s sebou svědky?“

„Jeho milost bude svědkem!“ pravil Levenčuk ukazuje na mladého ďáka. „Vozka může se také podepsati, to stačí. Což pak teta Horyna, žije posud? Zdrávo její dítě?“

„Všichni jsou živi. Pospěšte si, já vezmu jen mešní roucho na sebe.“

Levenčuk šel zavolat vozku. Oxana hluboce vzdychla a pokřižovavši se přiblížila se ke každému kusu nábytku ve světnici, dotkla se ho a políbila jej, při čemž kanuly jí hojně slzy z očí.

„Pozdravuji vás a loučím se s vámi snad na vždy!“ zašeptala.

„Vypravuj mně, Oxano, jak tě ukradl?“ tázal se pop skrze dvéře ložnice, kde se převlékal.

Oxana krátce vše vypravovala.

„Ten Antikrist! Darebák! Jak tě trápil, ubohé dítě!“

Oxana mlčela sklopivši uplakané oči k zemi.

„K čemu bych se více vyptával; dosti jest bolestné, že mu světský zákon ani vlásku na hlavě nezkřiví. Ale, nezapomeň, Oxano . . . třebas dítě nebylo manželské . . . třebas bylo v otroctví násilně zplozeno . . . opatruj je . . . . jest to tvé maso a krev, jest to dar živého Boha! Neproklínej ho, živ je, miluj a vychovej! Slibuješ?“

Pop mezitím, co mluvil, vystoupil ze světnice a postavil se slavnostně před Oxanu.

„Což jsem snad nějaká pohanka? Co se stalo, stalo se proti mé vůli, a musela jsem to s bolestí a zármutkem snášeti. Proč by však mělo trpěti dítě za mé bolesti? Kdož ví ostatně, co nás dále čeká? Jsme tuláci, pobudové, velebný pane! Nemáme žádného domova . . .“

Oxana začala zase hlasitě bědovati, sklonivši hlavu na stůl a skrápějíc slzami ohoblovanou desku, která dlouhým upotřebením byla vyleštěna.

„Bůh na nebesích slituje se nad námi, Oxano! Pojďme do kostela.“

V předsíni promluvil Fendrichov k Levenčukovi:

„Bereš si ji tedy, jak se nyní nachází, s cizím přírůstkem?“ tázal se naposled.

„Což dělati? Beru si ji beze vší podmínky.“

„Jsi hodný hoch, ruku na to!“

Všichni vstoupili do kostela, kde byly již svíce rozžaty. Slepý ďák stál zde v rochetce, nadýmaje se ku zpěvu. Pop předříkával modlitbu. Svědkové byli formálně tázáni, a výpovědi jejich byly zaneseny, což vše otec Pavladij potvrdil svým podpisem. Snoubenci postavili se ke klekátku, pop zamával kaditelnicí a nevěstě i ženichovi posazeny koruny na hlavu.

„Milujete se vzájemně, můj synu Charitone a má dcero Xenie?“

„Ano.“

„Dáváte se oddati dobrovolně a s vaším svolením.“

„Dobrovolně a s naším svolením.“

„Bůh vám požehnej!“

„Amen!“ ozvaly se s chóru třesoucí se spokojené hlasy.

Zapadající slunce svítilo jasně skrze úzká okna kostela, zrovna jako tehdáž, kdy Levenčuk a Oxana poprvé se spatřili. Akácie a ptačí zob obklopovaly kostel jasnou zelení, tak že bylo viděti pouze střechu. Tlukot slavíků mísil se s konečnou modlitbou otce Pavladije a hřmotným zpěvem na chóru. Snoubenci podali si prsteny, ruce byly jim svázány a pak vedeni jsou kolem klekátka. Tím byly obřady skončeny; pop přál novomanželům štěstí, poručil jim navzájem se políbiti; sám je objal a dal se do pláče. Také Fendrichov a mladý ďák Ondřej tiše plakali.

Stará Horyna, která před rokem Oxanu tak špatně byla střežila, plakala hojně v koutě kostelním, tisknouc k prsoum dítě, jež Oxana dříve tak něžně chránívala.

„Co máš, Horyno, abys mladý párek uhostila?“ tázal se pop, vstoupiv na nádvoří; „nyní jsou u nás knížetem a kněžnou.“

Všichni vrátili se přes stmívající se dvůr do domu zpět. Vstoupili do sálu, kde bylo cítiti zapálené kadidlo. Oxana bavila se s Fendrichovem a Levenčuk mluvil s popem.

„Předešlého roku žádal jsem od tebe výkupné, nyní však dám ti na cestu. Ubožáku, bezpochyby přicházíš bez halíře.“

„Díky za vše, velebný pane, nezapomenu na vaši dobrotu.“

Pop šel do ložnice, hrabal se ve skříni i přihrádkách a přinesl pak Oxaně všemi duhovými barvami hrající bankovku.

„Zde máš věno, Oxano; usaďte se někde, oznamte mně to, pošlu vám zase něco; vždyť jsem tvým otcem a vychovatelem! Ach, nyní se cítím šťastnějším než kdykoliv jindy . . .“

Oxana sklonila se před ním až k zemi. Pop posadil se zase k Levenčukovi.

„Poslyš, Levenčuku, poslyš! Kde jsou všechny peníze plukovníkovy? Kde jest Miloroděnko?“ tázal se pop tiše.

„Mé ruce jsou čisty, vaše ctihodnosti! Můj přítel vzal skutečně peníze, já však nejsem jeho soudcem. Brzy jsme ho opustili; jsme zodpovědni za sebe a nikoliv za něho. Já nedotekl jsem se nikdy cízího majetku a nikdy tak neučiním . . .“

Horyna připravila stůl a večeřelo se společně. Byly přinešeny tři láhve starého vína. Také mlčelivý vozka zúčastnil se tabule. Tak seděli všickni hodujíce pohromadě a navzájem se šetříce, málo mezi sebou hovořili. Teprv pozdě po půl noci nastalo na faře zase ticho a všichni odebrali se na odpočinek.

Sotva však že slunce vyšlo, nastal v domě hluk. Stará Horyna běžela sotva dechu popadajíc do ložnice popovy.

„Velebný pane, tam nahoře, kde Šváb bydlí, jest vidět množství lidí pěších i na koních; mohla bych odpřisáhnouti, že jsou to hlídky s vůdci.“

Všichni vyběhli před vrata. Skutečně, směrem ke statku Weberovu bylo viděti na obzoru veliké množství osob.

„Zachraňte se! Zmizte! Běžte! Toť prohlídka domu!“ volal pop a všichni hned běželi do domu zpět. Levenčuk a vozka připravili hned vůz, než k odjezdu bylo již pozdě. Pop radil, aby voli byli zase vypřaženi, vůz zatažen do kolny a aby Oxana a Levenčuk schovali se v lese, což také učinili.

Zahnuvše kolem kostela a rybníka vstoupili do nejhustšího křoví a již dříve milá jim lípa ukryla je znovu pod svým zeleným loubím.

„Jak se jmenuješ?“ tázal se pop ulekaného vozky.

„Štěpán.“

„Jeď jenom sám polní cestou jim naproti, jako bys mouku vezl. Slyšíš? Já půjdu hned za tebou, jako bych šel na procházku . . .“

„Jak poroučíte.“

„Tedy pospěš si, Štěpáne! — Zapřáhni zase voly.“

Vůz jel pomalu nahoru a za ním kráčel otec Pavladij.

Asi půl druhé versty od koutu sv. Ducha jel jim v bryčce naproti náčelník policie a za ním následovalo asi čtyřicet ozbrojených sedláků se svým vůdcem. Z druhé strany za Weberovým statkem ukázalo se v poli jiné silné oddělení. Všichni kráčeli dle plánu dříve umluveného.

„Vraťte se, otče Pavladije!“ pravil náčelník

se smíchem, zastaviv popa s listinou v ruce. „Vím vše . . . jen se vraťte!“

„Co? Proti tomu se opírám, jelikož jest to zneuctěním mého stavu!“ odpověděl pop.

„Hoj, lidé! Zadržte vůz a zatkněte vozku. Odpusťte, velebný pane. Není vám libo vstoupiti ke mně do bryčky? Voli jsou ukradeni, a tento chlapík jest pověstný podloudník Sáva Puzyrný. Právě dostal jsem zprávu od našich vyzvědačů, že přivezl k vám nejvíce vinného z uprchlíků námi hledaných . . .“

Pop se ulekl a stav se rozpačitým, nevěděl co má dělati.

„Tož nám tedy laskavě povězte, kde se nachází hlavní tulák, uprchlý pastýř statkářky Veneciánové, jménem Chariton Levenčuk a milenka tohoto tuláka, vaše bývalá schovanka, panna Xenia neznámého původu?“

Otec Pavladij vzpamatovav se odpověděl rozhorleně:

„Zapomínáte na úctu, ctěný pane, která náleží mé hodnosti! U mne není a nebyl žádný uprchlík, já nevím ničeho o nich a žádám vás, abyste mne podobného obviňování ušetřil.“

„Zbytečné řeči!“ pravil náčelník s úsměvem, „já konám pouze svoji povinnost; prosím, vstupte a nezdržujte nás.“

Nebylo možno odporovati; pop posadil se k náčelníkovi do bryčky a jeli pak přímo do fary, která rychle i se zahradou byla obklopena ozbrojenými sedláky.

Náčelník učiniv svá opatření, pohyboval se skoro bez hluku. Když vše bylo připraveno, vstoupil na přední schody a otázav se, zdali jsou všichni na svém místě, poručil přinésti stůl na dvůr, rozložil své papíry, vytáhl váček s tabákem,

nacpal si dýmku, vyvolal svědky a začal s úsměvem výslech; než najednou se zarazil . . .

„Proč nepokračujete?“ tázal se najednou pop, přistoupiv k náčelníkovi.

„Počkejte, není třeba pospíchati. Očekáváme ještě hosty, svědky, abychom mohli vše řádně zanésti do protokolu. Nejsem zde soudcem — jiní pronesou rozsudek.“

Otec Pavladij posadil se stranou na stolici.

„Bože, co se stane,“ myslil si, „jestliže je najdou?“

V tom vjel do dvora starší Něbolcev v průvodu jiného pána a když vstoupil, obrátil se ihned k popovi.

„Toť věru hřích, velebný pane! Všude se povídá, že jste pro naše lupiče zřídil ve svém lesíku útulek.“

„Kdo to praví?“

„Všichni to říkají!“

Otec Pavladij rozhorleně vyskočil:

„Rozumím; obviňujete mne, že chráním uprchlíky a říkáte, že to mou vinou, že stali se tak drzými a odvážnými. Pánové! V této pustině ztrávil jsem třicet roků svého života, před mýma očima byly založeny vaše vesnice, povstala vaše města. Vaši uprchlíci roztrpčili se následkem utlačování, vydírání a podvodu. Až dosud žili zcela klidně. země se změnila, nastaly jiné mravy. Já nezneužíval jsem nikdy uprchlíků; co se toho týče, — obraťte se na jiné.“

„Slyšíte, slyšíte?“ tázal se Něbolcev náčelníka.

Přibyli Schulzwein a Šutovkin. K popovi chovali se zdvořile a laskavě.

Prozatím byl sepsán krátký protokol a právě když mělo se počíti s prohlídkou domu, bylo sly-

šeti hrčení kočáru; brzy na to vjel do dvora známý povoz plukovníka Pančukovského. Jsa jako vždy jindy elegantně a pečlivě oblečen, vyskočil s veselým úsměvem z kočáru, sňal obratně svůj pěkný panamský klobouk a podav každému kromě popa ruku, uklonil se slavnostně před náčelníkem jako předsedou. Utíraje si prach s lakovaných bot, prohodil zcela lehce k popovi:

„Jsme staří přátelé, velebníčku, nenílíž pravda?“

Pop zakašlav ukázal mu mlčky záda.

„Věru jsem velice rád, pánové šlechtici,“ začal Podkovancev, „že mohu před tak četným shromážděním konati svou povinnost. Bude-li má snaha marna, převezměte sami stíhání a zjednejte mně spravedlnost . . .“

Panovalo dusné a slavnostní ticho.

„Sotský“ *), zvolal náčelník, „honem k dílu! Nejdříve ať se prohledá kuchyně a spižírna, pak sklep a půda. Dům prohlédnu sám.“

„Jest tedy zde?“ tázal se kvapně Šutovkin plukovníka.

„Zde,“ odpověděl tento roztržitě, mysle na osudnou, třebas čarovnou noc, kdy odtud unášel Oxanu.

„Jak jste se toho dověděl?“

„Můj písař poznal ji v krčmě holohlavé Hany. Znáte ji?“

„Ovšem! Jest tedy také zde její dřívější milenec?“

„Bezpochyby.“

„Nosí s sebou dosud své zakulatělé břímě? Pokocháme se tedy pohledem na ni . . .“

Počala honba, která vyrovnala se štvanici.

---

*) Vůdce sta mužů.

Lovci, ozbrojeni klacky, kráčeli tiše ku předu — kdežto vůdcové starali se o vykonání daných rozkazů. Každá nádržka, každý důl, každý kout byl pečlivě prohledán. Nenalezli nic, leda pod svinským korytem schovanou a k smrti poděšenou Horynu.

Prohledali i předsíň kostela, kostel, břeh rybníka i zahradu.

„Jsou v lesíku, vím to!“ šeptal Pančukovský do ucha náčelníkovi, jenž dům prohlížel.

„Ať všechno mužstvo se soustředí a prohledá lesík!“ volal Podkovancev. „Sotský, ku předu! Ať se nevynechá žádné křoví, žádná nádržka na vodu!“

„Poslyšte! Dostanete deset tisíc rublů!“ šeptal Pančukovský náčelníkovi, „není to žádné podplácení, než z vděčnosti nabízené úroky! Jestli že je dostanete, naleznou se i mé uloupené peníze.“

„Myslil jsem, Vladimíre, že se ti skutečně pouze jedná o tvou krasavici?“ odpověděl žertem Podkovancev.

„Co vám napadá! Již jsem na ni dávno zapomněl! Zeptejte se Šutovkina; slíbil jsem, že mu ji přepustím . . .“

Pop jsa všecek bez sebe, stál stranou vzdálený od pánů i komise. Přemáhal se, aby se zdál klidným, avšak srdce v prsou mu bušilo.

Honba obrátila se k lesíku, jenž obklopen byl úzkým, až k roklině se táhnoucím řetězem lidí.

Na různých místech byly postaveny stráže, ostatní mužstvo vniklo do lesa a skrze rákosí až k pramenům. Kráčeli pomalu ku předu, klepajíce na každé křoví.

„Toť zcela dle vzoru „Chatrče strýce Toma,“ podotkl Miťa Něbolcev.

„Máte ustavičně toho Galimatiasa v ústech!“ odpověděl plukovník, „jakoby byl stín podobnosti mezi našimi uprchlíky bez průvodních listin a skutečně praktickými mexickými černochy, aneb mezi námi, pánové, a tamními plantážníky. Toť nebe a dudy!“

„Ovšem že, jako nebe a dudy,“ dokládal Podkovancev, kráčeje za honci; „také tam jako zde není nic k smíchu . . .“

„Nuže? Nic jste nenalezli?“ tázali se diváci.

„Zcela nic!“ odpověděli lovci mrzutě, vystupujíce jeden po druhém z houštiny.

„Co to znamená?“ myslil si náčelník, „kam se poděli?“

„Pozor, držte ho! Držte ho!“ bylo najednou slyšeti z hustého křoví.

Ostatní lovci běželi rychle k onomu místu.

Udiveným zrakům komise a statkáře objevila se pranice v hustém rákosí nedaleko pramenů.

Hromada sedláků snažila se někoho přemoci. Napadený bránil se klackem a vzdoroval přemoci.

„Kdo ke mně přistoupí, bude syn smrti,“ křičel.

„Má také nůž,“ zvolal jeden ze zástupu a útočníci ustoupili.

„Chyťte ho! Držte ho! Co zde stojíte? Chytněte ho a svažte,“ křičel náčelník, jenž sem přiběhl.

Sedláci hnali se znovu ku předu a vrhli se pohromadě na protivníka, srazivše ho k zemi; on bránil se statečně leže na zemi, tak že útočníci byli nuceni zase ustoupiti. Tři z nich hlasitě sténali, chytajíce se za ruce a obličej; krev zbarvila jim košile na červeno.

„Bratří, nedotýkejte se mne, jsem Pěnočkin, jsem okouzlen!“ volal napadený směle zase povstav; „kdo se mne dotkne, jest syn smrti.“

„Lžeš!“ ozval se v pozadí hlas Pančukovského; „chytněte ho, toť Miloroděnko. Střel ho, sotský, zastřel ho, jestli že jen hlesne.“

„Dejte sem pušku,“ křičel náčelník; „vzdej se, lotře, nebo ti vženu kulku do hlavy . . .“

Všichni se rozčilili. Pop nevěřil svým očím. Myslil, že spatří Levenčuka a Oxanu a zatím viděl před sebou Miloroděnka, jenž posléze podlehl přemoci.

„Jaká nešťastná náhoda tě sem přivedla, ničemo?“ tázal se ho, „zničil jsi mne, neboť jsi byl nalezen schovaný v mém lesíku!“

„Nebojte se nic, velebný pane! Nikdo se neodváží vám zkřiviti ani jediného vlásku! Co na tom? Náhoda mne sem zavedla a nyní mne mají ve svých drápech! Ať vysoce urození pánové ušetří velebného pána dalších prohlídek a znepokojování! Povím, kde se pokladna nachází. Jest nedaleko odtud schována a jak vidíte, sám jsem daleko nepřišel, jelikož pan Podkovancev zaskočil mně cestu. Proto jsem se zde v okolí potloukal. Vyplňte moji prosbu a ušetřte velebného pána zbytečné potupy; povím pak všeckno, ale jinak zemru bez nejmenšího přiznání se.“

Pančukovský radil se s náčelníkem, stráže byly staženy a honci lidí zavoláni zpět.

Popovi bylo řečeno, že není třeba více pátrati, jelikož hlavní lupič a zločinec byl chycen.

„Toť vám naučením, velebný pane,“ pravil k němu Něbolcev, „abyste byl příště opatrnějším. Neměli jsme vás nadarmo v podezření.“

„Pánové, jste všichni mistry v dávání naučení,

jichž sami nezachováváte," podotkl pop, „avšak lítost dostaví se až později."

Miloroděnko vzdal se dobrovolně. Po nějaké chvíli po delším přemýšlení hlasitě vykřikl, jako by někomu znamení dával. Z lesíka a jak později shledáno, z vodní nádržky vystoupili najednou pokryti blátem a žlutými listy Levenčuk s Oxanou.

Ohromné podivení zmocnilo se všech.

„Země divů," zvolal Podkovancev s jásotem.

Zatčení byli prohledáni a spoutáni okovy, načež náčelník sám s Pančukovským odvezli Miloroděnku i Levenčuka ve vlastním kočáře do města k výslechu.

Oxanu odvezli zvlášť v bryčce Podkovanceva.

Pančukovskému nezbylo nic jiného, nežli s těžkým srdcem odříci se Oxany.

Chránil ji před zraky zvědavých a hrozil dokonce Šutovkinovi, jenž ji chtěl stůj co stůj míti, že se s ním znepřátelí.

Náčelník i plukovník ihned odjeli. Asi v polovici cesty přišel jim naproti komisař s novým oddělením sedláků.

„Co se stalo?" tázal se Podkovancev.

„Skutečný Pěnočkin byl chycen."

„Kde byl chycen? Kde jest?"

„Byl chycen v krčmě na stepi, zde jest!" . .

Zástup se rozestoupil.

Skutečný Pěnočkin stál zde s potměšilou tváří přivázaný ke kolu selského vozu.

„Přivažte ho pevněji a hajdy s ním do města! Toť vyhraná! Nyní mne více nepropustí; teď budu žít a světa užívat!"

„Do města! Do města!"

Kočár rychle ujížděl. Cestou bavil se Miloroděnko svým výkladem zákonů.

„Kde jsi studoval všechny paragrafy trestního zákonníka?“ tázal se ho náčelník.

„Na vysoké škole, ve vězeních, kde jsem prodělal všechny běhy.“

„Jak? Ve vězení?“

„Ovšem, máme tam své profesory i učitele. Když jsem se na Rusi oženil s naší slečnou, navštěvoval nás často bratranec mé ženy, studující; jeho profesoři nikterak se nevyrovnali našim. Ti jeho věděli všechno z kněh, kdežto naši jsou praktičtí lidé . . .“

XV.

Městská společnost.

Kočár s nově koupeným čtyřspřežením letěl cestou i necestou po téže silnici, na které plukovník poprvé se byl sešel se Schulzweinem. Zase bujela step v nejsvěžejší zeleni a v plné kráse květů.

Deset kozáků jelo po každé straně kočáru.

„Ach, stepi, milá stepi!“ vzdychnul si Miloroděnko, pohlédnuv kolem sebe smutným a zároveň čtveráckým okem; „nepřekonatelná zemi labužníků! My již nebudeme více se kochati pohledem na ni, bratře Levenčuku! Nyní zase budeme trpěti na staré Rusi! Žil jsem jako svobodný muž, pánové, dobrovolně přišel jsem k vám do služby, pane Podkovanceve, i k vám, pane plukovníku. Byl jsem ženat se šlechtičnou, konal jsem různé cesty a žil jsem v blahobytu. Ah, čert všechno vzal a nyní mne má k tomu ještě ve svých spárech! A proč? Protože mně nechtěli dáti pravý průvodní

list, protože jsem a budu bídným otrokem na věky věkův . . . . Pánové! nemohl bych vás poprositi o trochu tabáku? Vím, co se patří, znám, že policejní komisař nepřivede to dále nežli na kollegiálního sekretáře a náčelník policie ne dále než na titulárního kapitána. Než dosud náležím jako millionář k dobré společnosti. Pánové, pokladna Vladimíra Alexějeviče jest až dosud v úkrytu, který jest znám pouze mně . . .“

Pančukovský sezelenal a sežloutl vztekem, ale tvářil se přece vesele.

„Dejte mu, Podkovanceve, tabáku na cigaretu! Mám u sebe bambitky i nemáme se tedy čeho báti,“ šeptal mu do ucha.

„Zde máš tabák, holomku, ale nevyveď mně žádnou hloupost nebo ostudu, sice jsem úplně zničen. Očekávám odměnu a pochvalu za to, že jsem se tě zmocnil.“

„Co vám napadá! Vždyť jsem u vás sloužil a jsem přece člověkem. Znám zákony a vím, co se patří . . .“

Na cestě byla učiněna zastávka, při níž pouta Miloroděnkova i Levenčukova byla ještě jednou prohlédnuta.

Již se stmívalo, když náčelník i Pančukovský přibyli do pobřežního městečka, vystřídavše cestou dvakráte koně i selskou assistenci. V městečku tom byl soud. V městské hlavní strážnici u brány pozdravila stráž příchozí ručnicí. Miloroděnko, jenž nemohl spoutané ruce pozdvihnouti do výše, prosil, aby mu sňali čepici a pokřižoval se.

„Zdá se, že také on vykonával své šlechetné činy pod znamením kříže,“ podotkl s ironickým úsměvem náčelník.

„Chromý Semko, jeden z mých akademických přátel, dal mně v Kijevě naučení, abych se před

každou stráží pokřižoval. On se velmi důkladně vyznal ve vědě. Nejednou ukradl razkolníkům mešní knihu, kterou pak daroval pravověrnému kostelu. Běhal s potupou skrze dva tisíce metel a byl pak poslán do dolů. Chromý Semko má po vězeních mnohou kmotřičku."

Přibyli k domu městského guvernéra. Podkovancev, jenž sám skoro nevěřil svému štěstí, že chytil náčelníky lupičů, pospíchal co nejvíce, aby svou kořistí napravil dřívější chyby.

„Zde dýcháme již městský vzduch, pánové," podotkl Miloroděnko zívaje ve tmě, „jaký svěží vánek jest zde! Své peníze, Vladimíre Alexějeviči, nedostanete zpět a můžete je považovati za ztracené."

Náčelník běžel k úřadníku službu konajícímu a za čtvrt hodiny přišli vojáci s ručnicemi a postavili se okolo kočáru do kruhu.

„Jest tu též pověstný Miloroděnko," pravil Podkovancev k úřadníku, „a jeho společník Levenčuk, kteří nedávno oloupili přítomného zde pana plukovníka Pančukovského. Oznamte jeho excellenci, že jsem je dnes vypátral, zatkl a osobně sem dopravil."

Přinešeny lucerny, avšak zajatí chovali se klidně. Úřadník běžel ke guvernérovi.

„Do pytle s nimi!" zvolal brzy na to vrátivší se úřadník; „nechť jsou dáni do tajného úkrytu ve vězení."

„Buďte s Bohem, milostpane! Jste mně ještě dlužen dvouměsíční mzdu! Uchovejte mne v dobré upomínce; uslyšíte o mně zase od Amuru!" volal Miloroděnko na Pančukovského.

Úřadník ujišťoval plukovníka, že městský guvernér zaručil se svým slovem, že vyslechne

zatčené ještě této noci a že se bude vyptávati po penězích.

„Přiznám se ke všemu, upokojte se," pravil Miloroděnko jako mimochodem, „musím pamatovati na svého přítele a jeho milenku . . . Když je zachráníte . . ."

Zatím přijela také bryčka s Oxanou, načež byli všichni dopraveni do vězení.

„Výborně! Výborně!" volal náčelník cestou do hostince, „svou záležitost provedli jsme znamenitě! Vaší povinností nyní jest, plukovníče, abyste objednal dobrou večeři."

„Nejen večeři, ale i pravé dědictví! Dostanete více peněz nežli vám služba vynáší."

Vstoupili do hostince, kam také brzy dostavil se policejní inspektor, soudní advokát a dva konceptní úřadníci. Na stůl přinešena výtečná večeře a nezapomenuto ani na šampaňské.

Ve zvláštním pokoji připraveny stolky ke hraní a přistavena lavička. Hráli do bílého dne, aniž by povstali.

„Což vaše manželka, plukovníče? Až dosud bydlí stále v městě," pravili poněkud zlomyslně jeho společníci.

„Manželka mnou opuštěná usadila se zde po domácku a jak slyším, dovedla si opatřiti těšitele; mluví se o jakémsi domácím učiteli. Přicházíte trochu pozdě, pánové."

Všichni se hlasitě zasmáli. Nescházelo ani hrubých vtipů na paní Pančukovskou.

Pančukovským pohostění hosté rozešli se vrávorajíce.

„Toť výtečný člověk, ten plukovník," opakovali všichni jednohlasně, „ihned viděti na něm, že jest bonvivant, pravý aristokrat!" . . .

Druhého dne ráno mluvilo se po celém městě o záležitosti plukovníka Pančukovského, jenž málo kdy sem zabloudil, jsa více znám z doslechu. Navštívil městského guvernéra a tu vyšlo na jevo, že oba pánové znají se již z Petrohradu a že stejnou dobu slouží, třebas v různých odborech. Pančukovský navštívil také ostatní vyšší úřadníky. Proces jeho byl zahájen a zločinci byli každodenně vyslýcháni. Najednou však začali všechno popírati a nechtěli nic věděti o penězích, které byly plukovníkovi uloupeny.

„Proč jste se dali tedy na útěk?“ tázal se soudce.

„Osvobodili jsme jen schovanku otce Pavladije, kterou byl plukovník uloupil,“ zněla rozhodná odpověď.

Povídalo se, že celá záležitost vzala jiný obrat. Říkalo se, že Pančukovský schválně rozšířil pověst o ukradeném množství peněz, aby tím zakryl vlastní zločin, jehož se dopustil únosem a násilím, spáchaným na dívce. Aspoň tak smýšlela mládež mezi úřadníky. Staří byrokraté napínali svůj mozek, jak by vynutili z lupičů a zlodějů přiznání, kam schovali báječnou částku peněz. Vyšetřující soudcové odebrali se do tajného vězení zločinců. Nalezli Oxanu nemocnou a ležící na slaměném lůžku, Levenčuk byl zamlklý a Miloroděnko klečel na kolenou před svatým obrazem; modlil se vroucně tak, jako by byl úplně nevinen zločinem, který se mu přičítal.

* * *

Uplynuly tři neděle. Plukovník začal vzdychati nad liknavostí soudního řízení a dokazoval, že byla mučidla příliš záhy odstraněna.

V hôtelu, kde bydlel Pančukovský, shromáždila se v jeho pokojích městská šlechta k obědu. Jedlo se, hrálo v karty a popíjelo. Mluvilo se o průběhu procesu a výpovědích vězňů. Státní zástupce vypravoval nenuceně, na co se jich dnes vyptával a jaké odpovědi se mu dostalo.

„Škoda dívky," pravil, „jest tichá, skromná a pláče ustavičně; také její milenec zdá se býti mírným hochem a vedl prý dříve spořádaný život. Ostatně při protokolu udali, že jsou spolu již oddáni."

„Tot rozkošné," podotkl plukovník.

„Ano, ani byste tomu nevěřili; ptali jsme se a dostali jsme skutečně zprávu, že na útěku oddal je otec Pavladij, jejich pěstoun."

„Podivno! Jak se jim to rychle podařilo!"

„Za to jest jejich vůdce Miloroděnko, který vám, Vladimíre Alexějeviči, byl tak blízký, nepochopitelným tvorem božím! Přiznává se s největším klidem, že byl podloudníkem, že byl ve spojení s nachičevanskými penězokazy — jen o ukradených vám penězích nechce ničeho věděti!"

„Nebylo by nám možno aspoň jedním okem podívati se na vězně?" tázali se státního zástupce hosté plukovníkovi.

„Jistá dáma mne prosila, abych, možno-li, podíval se na Miloroděnka."

„Mne prosila moje nevěsta, abych jí vymohl dovolení, by mohla poznati milenku Levenčukovu, rekyni celého románu."

„Nejde to, pánové, nyní jest to nemožné."

„A kdy bude to možno?"

„Asi za tři nebo čtyři dni, pánové."

„Dáváte své slovo, čestné slovo? Proč teprve za tři nebo čtyři dni?"

„Mé čestné slovo, zde ruka na to; sám vás

tam dovedu. Do té doby bude předběžné vyšetřování skončeno. Zároveň budete moci spatřiti druhého hrdinu románu.“

„Koho? Koho?“

„Vojenského uprchlíka Pěnočkina, pověstného lupiče, o kterém jste zajisté slyšeli. Předešlého téhodne byl zatčen nedaleko krčmy holohlavé Hany a sem přiveden pro zločiny, jichž se v zdejším okolí dopustil. Jemu a Miloroděnkovi vykázal jsem společnou světnici, pevnou kasematu v druhém poschodí, v jedné řadě s věží. Nyní zajisté neuprchnou.“

„Nebylo nic nového vypátráno stran peněz?“

„Zítra budou zločinci naposledy vyslýcháni; dnes byli od ustavičného protokolování příliš rozčileni a prosili za odložení. Zbývá ještě poslední důkaz viny, konfrontace se židem Leibem z krčmy holohlavé Hany. V den jejich útěku od plukovníka viděl Miloroděnka i Levenčuka, kteří mu ukázali jakýsi pytel. — Z vyšetřování a různých jiných známek vychází na jevo, že to byl pytel plukovníkův.“

„Musím tedy ještě čekati,“ podotkl plukovník, jejž průběh procesu začínal již lekati, neboť dobře cítil, že se výslech nezdaří.

„Jen ještě několik dní, vždyť nejedná se o deset rublů. Zítra můžete býti přítomen výslechu vinníků.

Pančukovský přijal s hlubokým vzdechem nabídku státního zástupce, vyptával se po městských zábavách a dověděl se, že tohoto večera hraje se divadlo.

Koupil si lístek a šel tam, ačkoliv nerad. Nebylo mu tam nikterak volno. Hrála se otřepaná veselohra. K němu posadil se tajemník městského guvernéra, absolvovaný právník a při tom nadutec

i prázdná hlava, který mermomocí, Bůh ví proč, stavěl se krátkozrakým.

„Jak se máte?“ tázal se.

„Hodlám si objednati z ciziny Vlašku pro zábavu.“

Vtip tento koloval posluchačstvem v divadle.

Ke konci představení povstalo najednou mezi diváky hnutí. Policmistr, rodilý Rumun, přišel bledý a zdrcený do přízemí. Rozhlédl se těžkomyslně sálem a šel, ani se neposadiv na své místo, nejprve podél první řady stolic k purkmistrovi, jemuž něco pošeptal, načež tento opustil ihned divadlo. Pak se odebral policmistr do lóže ke guvernérovi, kde již dříve byl a hned s ním odešel.

„Co se stalo? Co jest?“ šeptalo se všeobecně, „vypukl snad někde požár?“

„Naše policie se zase vyznamenala; hlavní zločinci uprchli před dvěma hodinami z vězení!“ podotkl kdosi polohlasitě na fauteuillu.

Pančukovský se zachvěl, rychle povstal a přistoupil těžce dýchaje k mluvčímu.

Opona právě spadla; nikdo netleskal, neboť všechny zajímala osudná zpráva. Celé přízemí tlačilo se okolo tajemníka městského guvernéra.

„Vyzdvihli kameny z podlahy v kasematě,“ pravil dívaje se kukátkem po ložích tajemník, jenž byl vyslechl rozmluvu purkmistra s policejním ředitelem. Prokopali hřebíky vytahanými z oken podlahu, až dostali se skrze klenutí do dolejšího poschodí a odtud dále do věže, která, jak známo, přiléhá k vězení, ale dávno se jí pro sešlost neužívá. Ve věži šli po schodech dolů a podkopali zdi, učinivše si průchod, kterým dnes unikli na svobodu hlavní zločinci a po nich ti, co tam ještě zbyli. Vykopanou zem dávali za košili a roz-

sypávali ji po podlaze. Hromada hlídačů pátrá tam nyní s lucernami a uprchlíci jsou tryskem stíháni . . .“

„Kdo utekl?“ tázal se Pančukovský, nevěře svému sluchu. Hlas jeho se třásl a pojímala ho závrať.

„Všichni hlavní zlodějové a tuláci, jako na příklad Pěnočkin a vaši — jak pak honem se jmenují — Miloroděnko a Levenčuk a s ním i ona ženština, však víte, plukovníče. Náš ubohý policejní ředitel jest všecek bez sebe. Generál rozkázal, aby veškerá policie byla v městě pohotově.“

Neočekávaná tato zpráva rozšířila se rychle po městě.

Pančukovský vyběhl z divadla jako šílený.

Obecenstvo obsadilo již všechny povozy, tak že musel jíti pěšky do svého hôtelu.

Na cestě zastavil se u domu, který byl jasně osvětlen, aby si trochu oddechl. Z polootevřených oken bylo slyšeti melancholické zvuky piana a příjemný ženský hlas. U vrat stál skvostný kočár a kočí seděl na kozlíku, zahalen jsa do pláště.

„Čí jsou to koně?“

„Učitele. Proč se ptáte?“

„Kterého učitele?“

„Purkmistrova,“ odpověděl kočí, jenž spatřil na čepici plukovníkově kokardu a uctivě pozdravil.

„Jak se jmenuje učitel?“

„Michajlov, Ivan Apollonyč.“

Pančukovský stál před záhadou.

„Z Oděsy? Bývalý studující, jenž minulého roku byl vychovatelem u Šutovkina?“

„Ano.“

„U koho jest nyní? Čí jest to obydlí? Neslyšel jsem . . .“

„Zde bydlí Anastasie Vasiljevna, manželka plukovníka Pančukovského.“

Pančukovský odskočil.

V témž okamžiku bylo z okna slyšeti hlas: „Sofrone, kde jsi? Přinášej na stůl.“

Hned.“

Pančukovský nevěděl, jak se dostal do hôtelu.

„Podivná náhoda! Tedy s ním začala má žena romantický poměr,“ myslil si. „Kolující zprávy se tedy potvrzují! A přece šla za mnou, psala mně dopisy a nyní sbírá proti mně materiál, aby začala se mnou proces.“

V hôtelu nalezl ve svém pokoji dopis od náčelníka.

Dopis zněl takto:

„Nejsem tím vinen já, Vladimíre Alexějeviči, že jste se obrátil ku zdejším soudům, když jsem chytil vaše loupežníky. Není mou vinou, že jste se proti tomu neozval, že byli Miloroděnko, Pěnočkin a Levenčuk zavřeni v jedné kasematě, zvláště když bylo známo, že Pěnočkin již zde jednou seděl a odtud utekl. Nyní zcela pohodlně učinili ku smělému podniku plán a také ho provedli. Policejní ředitel má největší vinu. Já nabízím vám znovu své služby. Nyní však musíme jednati sami! Z nejbližší předměstské krčmy bylo mně právě oznámeno, že stopy uprchlíků táhnou se k Donu, k peřejům a hlavně k barkám obchodníka s rybami Pustošněva. Krajina jest tam velmi pustá a velmi příležitá k úkrytu. Chovejte vše v tajnosti, ale seberte ihned kočár s řádným trojspřežením, vezměte ručnici, převlecte se a přijďte rychle ještě v noci za mnou. Čekám na vás na silnici u tří mohyl, hrobů tří bratří, u devátého milníku. Dopis posýlám zvláštním poslem a přeju vám srdečně mnoho zdaru. Váš Podkovancev.“

Pančukovský odebral se ihned k městskému guvernérovi, vyprosil si tam četníka za průvodčího, přestrojil se, vypůjčil si od hostinského dvojku a nabiv ji kulí a broky, posadil se do připraveného kočáru a odejel.

Platil bohatě a všichni hleděli na něho s politováním.

Hrůza zmocnila se ho při pouhé myšlénce, že jeho skvěle započatá dráha má nyní navždy skončiti ztrátou uloupeného kapitálu, kterého nemůže více dostati zpět.

„Jaký blázen jsem byl! Komu jsem to důvěřoval! Peníze byly by snad již v mých rukou! A já chodil po městských zábavách; spoléhaje se na zdi žaláře . . Dvě neděle jsou ztraceny! Kdybych byl ty darebáky dal od žalářníka krmiti slanečky bez kapky vody, již dávno byli by se přiznali.“

Byla úplně černá noc, vítr skučel a déšť lil se s oblaků. Pančukovský dostav se k devátému milníku, obrátil se na levo. U mohyl tří bratří volal na něj Podkovancev.

„Jsem celý ztuhlý! Kdyby aspoň bylo co pít, plukovníče, když na jídlo není ani pomyšlení. Nemáte u sebe ani jediného doušku? Proč jste se tak opozdil?“

„Zde jest láhev s rumem, kterou jsem mimochodem strčil do kapsy. Seděl jsem dlouho v divadle, tak že dopis váš čekal na mne celé tři hodiny, neboť nevěděli, kde jsem.“

XVI.

U proudů Donu.

Oba povozy letěly cvalem. Měsíc dosud neprorazil oblaky. Koně uháněli stejným krokem

Pančukovský měl dosti času k přemýšlení. Vzpomínal na šťastné dni v stepi prožité, na své odvážné podniky, na neuvěřitelný výtěžek, na svá milostná dobrodružství, na únos Oxany, na romantický obraz, který poskytovalo obléhání statku, a mimoděk vstoupily mu před oči postavy Miloroděnka a Levenčuka u jeho lůžka za oné noci, kdy uloupeny mu byly peníze. Pak viděl městské divadlo a dosud zněla mu v uších hudba v osvětleném domě i odpověď kočího, který byl ze spánku vyrušen.

„Zradila mne . . . tím lépe! Budu aspoň tím snáze moci žíti svým obvyklým způsobem. Ale Michajlov, můj pomocník! . . . Toho jsem se nenadál . . .“

Náčelník zastavil se kdesi ve tmě, vystoupil z kočáru, šeptal něco s někým a jeli zase dále.

„Toť tajné spojení policie,“ myslil si plukovník, „tím lépe.“

Ranních červánků dosud nebylo viděti, když oba povozy zastavily na písčitém místě u vody, kde změnili se koně a jelo se dále. Po malé chvíli objevil se jim nový obraz; setkali se s rybáři kupce Pustošněva a jeli nyní podél rákosí. Pustošněv byl přítel Podkovanceva a ochotně mu ve službě poskytl svou pomoc. Místa, kde byli jeho rybáři zaměstnáni, hodila se, jelikož byla nedaleko ústí řek a proudů, znamenitě za útočiště podloudníků. Bylo zde množství písčin a ostrůvků, které byly ohraničeny rákosím a zaplavenými břehy řeky; úkryty tyto bývaly často jevištěm činů, které měly v zápětí velmi přísné a rázné vyšetřování.

Náčelníky velice lákalo, když mohli konati honby na podezřelé uprchlíky, při jichž klidném chování zamhouřili jedno oko.

„Počkejte zde trochu, musím odejíti na chvíli k dělníkům na lodky," pravil Podkovancev. „Můžete býti klidným; dal jsem vám své slovo a dostojím mu. Odtud schází jim již velmi málo k úplnému vyváznutí. Slyšíte, jak odněkud přijíždí parník? Na tento bezpochyby čekají, neboť bez vydatné pomoci z venku nebylo by se jim podařilo uniknouti z vězení. Pomyslete si jen, že Miloroděnko měl tak dlouho v rukou ohromnou částku peněz. Zde jsou zajisté a hodlají odtud uprchnouti do ciziny . . ."

Náčelník sestoupil z kočáru, oblékl na sebe selský kaftan, vzal bambitky a kráčel ku předu. Pančukovský povstal, aby se rozhlédl po krajině.

Náčelník mu radil, aby se držel stále podél rákosí. Pomalu začalo svítati.

„Vy, bratří, pojďte za mnou," poručil náčelník vozkům, „cesta jest zde dosti rovná a málo kde vymleta deštěm. Jeďte dále krokem, až vás zavolám a pak zastavte."

Podkovancev kráčel ku předu jako stín, pohybuje se pomalu mezi obrovským rákosím, brzy po úzkých, brzy po širších pěšinkách. Cesta byla písčitá a klonila se k nížině. Pod kopyty koňů pleskaly louže. Na obou stranách mezi bujícími vodními rostlinami a jako ve spánku se kolébajícím rákosím bylo viděti tu a tam bílé pruhy hladiny jezerní. Větve vrb šlehaly Pančukovského do tváře. Vzduch byl vlhký, teplý a naplněný vůní. Lehký západní vítr šelestil rákosím a pak se utišil. Mlhy a oblaka stále ustupovaly; oteplívalo se a vyjasnívalo.

„Blížíme se k proudům," myslil si Pančukovský, jenž jsa úplně vysílen a ukolébán houpáním kočáru, usnul se skloněnou hlavou. V polo-

viční dřímotě slyšel z dálky tiché volání náčelníka:

„Zde zastavte! Hned přijdu; musíme zaměřiti k chatrči, která se zde nachází . . .“

Slunce se dosud neukázalo. Jen pouhý odlesk červánků osvětloval některá místa krajiny.

Don, jenž se zde spojoval s několika pobočnými řekami a zase se dělil na nesčetné množství ramen, nepodobal se zde více řece.

Byla to nekonečná vodní spousta, která pohlcovala zem, pahorky, louky a písčiny aneb lépe řečeno, spojení množství řek, říček a obrovským rákosím porostlých ostrovů. Tyto ostrovy, které jsou až do horkého počasí zatopeny, bývají navštěvovány jen rybáři a takovými lidmi, kteří jsou nuceni hledati zde útulku. Tu a tam možno spatřiti z vody vyčnívající výběžky suché země, zelené pahorky a většinou písčité plochy, pokryté olšemi, vrbami a křovím.

Sem honí se hovězí dobytek a koně na pastvu a jsou při tom po břicho ve vodě. Avšak brzy učiní hejna much a komárů tato pastviska nemožnými. Brzy spustne celá prostora, a leda že chudý rybář brodí se bludištěm ostrovů, jezer, rákosí a písčin, a rozhazuje sítě aneb naseče si do člunu trochu sena nebo zeleného rákosí pro koně.

Pančukovský nemohl se odloučiti od pohledu na burácející a vířící proudy, které průchodem skrze rákosí se zpěnily. Sto kroků před ním rozprostírala se za mělkým místem nepřehledná, klidná, hladina jezerní.

Nebylo to však žádné jezero, ale týž Don, který na konci své velké pouti nalezl útočiště mezi třemi písčinami a celým lesem rákosí. Nad touto tichou vodou pohyboval se šedý stín s dlouhým

nosem. Nyní byl slunečními paprsky zbarven do krvava, stín se obrátil, byla to volavka . . . . Nastal lehký větřík, dul ranní vánek a oblaka na různých místech ustupující odhalovala nové vyhlídky . . .

Zde otvíral se zase řetěz skoro nekonečných, plochých ostrůvků a jinde blýskalo se solné jezírko, skoro krvavě zbarvené. V rákosí skřehotalo na sta i tisíce žab a křik bahenních obojživelníků rozléhal se vzduchem. Rákosí rozkládalo se vždy dále a dále, tvořic svým listím celé háje, ba tmavé lesy, jichž ustavičný šumot vzbuzoval tajemnou hrůzu. V tom slyšeti najednou křik jeřábů u valné vzdálenosti. Na pravo viděti křídla mlýna, který stojí v rákosí jako potopený. Zdálo se, že něco pronikavě pohybuje se vzduchem, jako ozvěna střelné rány, kterou nebylo slyšet, otřásající vzduchem. Ke kočáru, na kterém Pančukovský seděl, letěl rákosím ptáček s dlouhým zobákem. Úzkostlivě prorážeje křídloma vlhké ovzduší, podíval se bázlivě plukovníkovi do očí, letěl zase dále a zmizel v nedohledné dáli mezi hustě porostlými ostrůvky.

Pančukovský pustil se do hovoru s četníkem, který jej doprovázel.

„Již jsi zde byl?“

„Ovšem!“

„Jest zde hojně ryb?“

„Všelijakých: jesetři, tresky, bílé ryby, sterletě i kalní slanečkové, kteří se proto tak nazývají, že kalí vodu . . .“

Pančukovský se ohlédl. Za klidným jezerem, kde dosud tiše procházela se pouze volavka, stal se obzor ještě jasnějším. Obloha byla ozářena ranními červánky. Na kraji za rákosím ukazovaly se bílé obláčky. Bylo slyšeti podivný hluk. Bylo

to moře, které v dálce šumělo, na břehy burácejíc doráželo a přiváželo na písčité břehy kusy bílých dřev. Vítr dosud se neutišil. Rackové s křikem lítali podél tmavého pobřeží. Na levo bylo viděti v mlze stěžně lodí, které po celou noc byly na moři s připravenými plachtami, aneb nedaleko přístaviště rybářů vyhodily kotvy. Na pravo vyvyčnívaly střechy rybářských chatrčí a nedaleko ústí Donu malý domek kupce Pustošněva. Nad některými střechami vznášel se již kouř.

Podkovancev vrátil se bez dechu, veda za uzdu osedlaného koně.

„Stydím se skutečně!“ ujišťoval ho Pančukovský, „zdaž budu někdy s to, vám to řádně oplatiti? Zachraňujete mé postavení, mou čest, můj život a konáte vše vlastní rukou.“

„Nevadí! Zde jinak to nejde. Jiný by byl žádal oddělení sedláků a kozáky, já však sám sobě stačím. Podívejte se na tuto krajinu. Zde před nedávnem odkryl jsem podloudnický čaj, neboť lidé Pustošněva jsou mně všichni oddáni. Mezi námi řečeno, my se dělíme o zákonitá procenta podobných věcí. Bez jejich pomoci byli by mne zde jednou řečtí podloudníci rozsekali na kusy. Při příležitosti, až vaši záležitost zvláště odbudeme, ukážu vám jizvy na lopatkách. Dříve nebo později zahynu při podobné příležitosti jako pes . . .“

„Jak jest s naší záležitostí?“ tázal se plukovník skoro se zimničním chvěním.

„Pst! Mějte se před vozky na pozoru! Neznají nás a považují nás za obyčejné policejní vyzvědače, kteří hledají kontraband. Posaďte se sem, příteli, dostaneme ještě druhého koně. Nyní ještě jeden doušek — musíme dopíti láhev rumu! Bude-li mně čeho třeba, vystřelím z bambitky a pak přijeďte tryskem ke mně. Ti darebové jsou

zde někde v rákosí schováni; jak naši vyzvědači vypátrali, ubíralo se hned záhy z rána několik osob s nemocnou ženou okolo podzemních chatrčí. Jsou to oni a musejí tudy jíti. Na březích rozestavil jsem stráže na koních i pěší, aby jim zamezili vstup do člunů a útěk na parník. Podívejte se, tam jest jeden a ještě k tomu anglický. Právě proto potloukají se zde tak směle, a my je tím jistěji najdeme . . . . . V noci byla někde bouře a na břehu bylo také bouřlivo a tu bezpochyby nechtěli jim člun spustiti . . Jsem o všem dobře zpraven.“

Podkovancev, přestrojen jsa za sedláka a s bambitkami pod kaftanem zmizel zase v rákosí. Pančukovský shodil kožich a stál zde v jednoduchém šedém kaftanu.

Vsedl na přivedeného silného koně, vzal pušku na rameno, vnikl ještě hlouběji do hustého a vysokého rákosí a čekal.

Kolem něho leskly se již jezera a bažiny v plné záři. Divoké ptactvo křičelo všemi tony. Nedaleko štěbetaly husy, zdvihly se v hejně a táhly s křikem k moři.

Pančukovský čekaje přemýšlel o svém postavení. Mimovolně viděl v duchu opuštěný Petrohrad, modní svět, balet, Něvský prospekt, vznešené druhy. Podíval se na svého Pegasa se svislýma ušima, na svůj rozbitý, šedý kaftan; uvažoval, že asi za půl hodiny bude zpečetěn jeho úplný úpadek, jestliže se podaří uprchlíkům dostati se na otevřené moře.

Den nastal; okolo rybářských chatrčí bylo živo, několik chodců spěchalo k moři a několik jezdců jelo kolem.

„Celý svět není pro mne nyní ničím, neboť zde rozhodne se můj osud!“ myslil si v tomto

okamžiku Pančukovský. „Což nebudou-li chyceni, což jestliže mé peníze, můj veškerý majetek zmizí beze stopy? Nebo rozpřede-li se boj, znamení mne zavolá, přijedu a budu ve rvačce zabit? Staň se co staň! Žil jsem a užil jsem světa. Užil jsem každého okamžiku života, ssál jsem sladkosti z každé květiny a uvadlé odhazoval jsem stranou jako nepotřebné. Padnu-li, bylo mně to souzeno! Umírá se pouze jednou! Žil jsem u otce na venkově, pak v Petrohradě, vzal jsem si ženu s velikým věnem, nasytil jsem se jí, opustil ji, abych zde užíval světa plnými doušky. Nyní se zdá, že konec se blíží. A nechají-li mne na živu, vezmu s sebou všechen majetek a vše, co jen životu ceny dodává. Co pak? Kdo rozluští tuto otázku? Zůstane mi tolik pevné vůle, abych z vlastního popudu vyhnul se hanbě a pokoření? Nebo snad zahynu v šílenství sebevraždou, jakž předvídati možno? Výsměch a potupa po nádheře a vážnosti, otrocké okovy a žebrácká hůl po svobodě a štěstí . . . .“

Rozlehla se sotva slyšitelná rána, která byla vypálena na znamení. Lehký kouř vinul se nad písčitými svahy.

„Ha, znamení! Podkovancev nelhal! A já začal již mysliti, že jest Miloroděnkem podplacen, aby ho nechal uprchnout. Můj sok má nyní více peněz nežli já! Dvakrát sto tisíc! . . . . O tuto ohromnou částku metají se nyní v této pustině kostky, a já s náčelníkem to mám rozhodnouti . .“

Plukovník se pustil směrem, odkud bylo slyšeti střelnou ránu; cestou potkával se s lidmi, kteří spěchali po vzdáleném břehu.

Sotva že opustil záliv, jel kolem proudů a peřejí Donu a vystoupil na svah na břehu; v tom rozvinul se před ním opět čarovný obraz.

Jitro ozařovalo purpurovými paprsky tichou a do nekonečna se táhnoucí hladinu mořskou. Tu a tam bylo viděti na obzoru na zelených pahrbcích a písčitých výbočích bílé selské domky a malé osady. Divoká, jednotvárná a zakrnělá vegetace leskla se v záři ranní rosy. Slunce vystupovalo na levo podél Kavkazu, ženouc před sebou polední valící se mlhy a ozařovalo vždy jasněji a nádherněji břehy, lodi i rákosí, jakož i modré mlhou zakalené moře. Hbitý donský kůň běžel rychle po známé, domácí rovině.

Pančukovský vzpomněl si mimovolně na písně druhdy zamilovaného a jím často čítaného Kozlova, které jednaly o této novoruské zemi, hraničící na starou vlast.

Mimoděk pronášel mezi tím, co ujížděl podél břehu, slova donského kozáka:

„Ach, má stepi
požehnaná!
nedozírná
ve své dáli
prostíráš se
k Černu moři . . .“

„Zde ovšem není Černé, ale Azovské moře, to však jednostejno; jak mně to jen mohlo nyní do hlavy přijíti!“ myslil si Pančukovský, bodnuv ostruhami koně a sleduje napjatě zrakem v dáli povstalý a nevysvětlitelný shluk. Všichni tlačili se ku břehu, někdo mával kloboukem, volal ostatní, bylo slyšeti již hlasy . . .

„Co se stalo? Co se zde děje? Kde, kde?“ křičel Vladimír Alexějevič, vyjížděje na svah a přehlédnuv najednou mořské pobřeží, na něž ještě moře prudce doráželo následkem noční bouře.

„Tam, tam!“ odpovídali rybáři rozpačitě škrábajíce se ve hlavě, nepoznávajíce v muži se šedým

kaftanem žádného pána a tím méně plukovníka. Ukazovali na břeh, kde někdo vstoupil do člunu a veslaře rychle pobízel, kteří opřeni jsouce o vesla, nechtěli odraziti. Pančukovský tam ujížděl. Byl to Podkovancev.

„Jsem náčelník," volal tento zlostí a mrzutostí třesoucím se hlasem, „jsem náčelník policie, holomci! Chopte se vesel! Jeďte, tam jsou."

„Kdo? Kdo?" tázal se Pančukovský, toče se v kruhu na uhřátém koni. „Odpovídejte přece; pro Boha, kdo?"

„Naši lidé jsou to a sice tamhle na barce, která ujíždí k parníku. Proklatá zem! Hrom do toho! Jsou dáni mně k ruce a nechtějí půjčiti člun, jako bych byl nějakým uprchlíkem! Na náčelníku jim nezáleží; na sto verst v okolí mají své taškářské stanice a smějou se člověku drze do očí. Tito darebáci je v noci zúmyslně opili. Kostky jsou vrženy! Buď všechno anebo nic!"

Pančukovský poznal na plachetní lodi známé osoby. Miloroděnko, Pěnočkin a Levenčuk veslovali, kdežto Oxana seděla vzadu, zahalena jsouc do šátku.

Mužstvo na člunu nebylo patrně ruské, ale řecké neb turecké. Povstal zase prudký vítr. Rozbouřené vlny hnaly člun na levo, mezitím co náčelník byl proudem stržen na pravo. Volal na rybáře na břehu, přísahal Bůh sám ví nač, bil se do prsou, nadával . . .

Plachetní lodice, aby vyhnula se písčině, musela poněkud k břehu přiraziti.

Vladimír Alexějevič použil tohoto okamžiku, seskočil s koně, klekl, namířil puškou na člun a vystřelil nejprve broky, pak kulkou. Člun byl asi tři sta kroků od břehu. Broky hvízdaly nad vlnami . . . . Veslaři posměšně se uklonili. Také

kule nikoho nezasáhla. S počátku povstal na člunu malý zmatek, pak hleděli klidně ke břehu.

„Čluny, čluny sem!“ křičel Podkovancev, jenž sám dříve byl sloužil u lodstva, avšak s jediným veslem nadarmo své síly utrácel. „Čluny sem! Jde tu o štěstí člověka, jde tu o moji službu!“

Od břehu, na pravo od proudů, odrazily štíhlé čluny, jimiž vlny házely jako míčem. Na cizím parníku byla vypuštěna pára. Cizí člun, zachycen byv příznivým větrem, napjal plachty a začal rychle ujížděti. Jen s těží bylo poznati na něm osoby. K plukovníkovi přistoupil vůdce rybářů, neboť poznal v něm pána.

„Máte zajisté špatnou pušku z některé tulské továrny,“ pravil sňav čepici a poškrábav se v zadu na hlavě, „neboť jste chybil, vaše blahorodí! Můj koník nesl vás výborně . . .“

„Ne, myslím, že jsem přece někoho trefil, neboť se mně zdá, že jest na člunu méně lidí. Nevidím dobře. Co jich naše čluny skutečně nedohoní? Proč zde nejsou děla?“

Vůdce rybářů přiložil ruku k očím.

„Na člunu jsou všichni neporušeni; spočítal jsem je, když vstupovali. Je to albánský parník pod anglickou vlajkou, jenž vzal na palubu stěhující se Tatary a Nogajce a dnes ještě odpluje. Děla zde nejsou postavena, protože naše Nová Rus má hranice daleko za vodou.“

„Proč se zde propouštějí uprchlíci? Proč dovolí tomu pobřežní stráž?“

„Leccos se zde přihází, milostpane, věru leccos . . .“ Vůdce rybářů nemohl větu dokončiti. Oči všech byly upřeny na vodu. Pronásledovaný člun musel zase zahnouti ku břehu, při čemž Podkovancev zastoupil mu cestu. Najednou zablesknul na člunu oheň, kouř nesl se do výše a něco

projelo vzduchem. Pančukovský hlasitě zasténal. Podkovâncev padl pozadu přes okraj loďky do vody. Na břehu, kde se Pančukovský nacházel, sběhl se lid, jenž byl překvapen zavražděním náčelníka. Člun plul, hnán jsa čerstvým větrem dále a lidé na něm rozvinuvše rychle druhou plachtu, dostali se brzy k parníku. Pronásledující je čluny nemohly jich více dohoniti. Parník se hnul a ujížděl plnou parou odtud.

„Úplně mrtev, vaše blahorodí!“ pravil druhý četník, když na pobřežním člunu přivezena mrtvola Podkovanceva a položena na písek. „Kule vjela mu do lebky! Lupiči mají dalekonosné anglické pušky. Asi na půl druhého tisíce kroků, toť mistrovská rána! Do terče něco podobného nikdy se nepodaří . . . . . Ach, jaké to neštěstí, běda, běda!“

Plukovník zde stál, nevěda, co se kolem něho děje. Z okolí přibyla posila. Učinili poplach a veškeré pobřežní stráže pobouřili.

Rychlí poslové byli posláni do města.

Vládní loď byla plnou parou poslána stíhat dopravního parníku. Nedaleko Kerče v úžině mořské byl parník dohoněn, zadržen a prohledán. Telegraf byl v činnosti. Avšak uprchlých zajatců na lodi nebylo. Den byl kalný; pršelo. Uprchlíci podporováni jsouce bezpochyby mlhou přistáli na bouřlivém břehu Kubanu aneb vstoupili na jinou cizou loď. Na albánském parníku seděli pouze v hadry odění, špinaví Nogajci aneb do Turecka se stěhující pobřežní Tataři. Tak aspoň oznámeno bylo městskému guvernérovi.

„Což mé peníze, mé peníze?“ bědoval Pančukovský, jenž dosud v městě zůstával.

Pokrčili rameny. Ostatní nepatrní uprchlíci

byli ve třech pochytáni. Nešli daleko, neboť byli nalezeni v sousedních krčmách.

Mrtvola Podkovanceva byla dopravena do města. Pančukovský vypravoval zvědavcům, jak se vše přihodilo.

„Jak bídně a potupně zemřel ubohý Podkovancev," říkali měšťáci a jiní známí. „Byl to počestný muž! Přijíti o život rukou zločinců, uprchlíků! Něco podobného u nás dosud se nestalo. A takového počestného muže chtěli propustiti!" —

XVII.

Poslední katastrofa.

Mezitím mluvilo se všeobecně o plukovníkové Pančukovské, rozené Perepelicinově, která přišla zrovna do mody. Policejní ředitel ji navštěvoval a městský guvernér vyslovil přání, že by se s ní rád seznámil. Až dosud přes podzimek a zimu marně klepala u všech dveří, aby vymohla si rozvod neb smíření se svým mužem.

„Jest to pravá husička!" říkaly městské paničky; „jest dcera kupce neb něco podobného. Povídá se, že Pančukovský ji proto opustil, že ho zradila . . ."

„Nevypadá tak, že by ho manželka zraditi mohla . . Byl jí ustavičně nevěrným a spíše ona může mluviti o zradě . . ."

„Což její román s učitelem?"

„Nesmysl! Michajlov učí její dcerušku . . . Jest to pravý umělec; slyšely jste, jak nyní hraje? Za jediný rok vykonal skutečné divy. Dceru vyučuje hře na pianě a matku zpěvu."

„Tak, tak!“ odpovídaly nedůvěřivě hovorné městské paničky. „Zpívají tedy dohromady milostná duetta. Již vzdal se umělec ten obchodních špekulací?“

„Úplně. Nyní sbírá ukrajinské národní písně a chce je vydati s notami; také píše a skládá operettu dle ruské povídky Gogolovy. Znamenitý talent.“

Najednou objevil se neočekávaně v městě otec Pavladij, a přinesl přímo do domu guvernérova pytel, který byl nalezen v roklině při odstraňování stohu sena.

Byla tam značná částka peněz. Pančukovskému začaly zase křídla růsti, ale v tom dostal náčelník četnictva z Petrohradu rozkaz, aby zabavil všechen movitý i nemovitý majetek Pančukovského a zavázal ho jeho vlastnoručním podpisem, že město neopustí. Přátelé manželky plukovníkovy zase obživli. Plukovník pozbyl úplně vší rozvahy. Také Nová Dikanka mohla mu nyní ujíti. Radil se se svými soudci, oblékl se a běžel ku své manželce, aby se s ní smířil.

Hlava mu hořela a srdce bušilo mu mocně v prsou.

„Anastasie Vasiljevno, odpusť!“ pravil kleknuv před ní. Dceruška jeho přišla právě ze salonu s loutkou, spatřila neznámého jí pána a stanula s podivením.

„Odpusť mně, Nastěnko! Přiznávám se ti k vině, oloupil jsem tě, ale Bůh mne za to těžce potrestal; odpusť mně k vůli našemu dítěti!“

V témž okamžiku vstoupil civilní prokurátor.

„Vaše záležitost, plukovníče, dala mně notnou práci. Věc musí se skončiti. Následkem osobního zakročení vaší manželky, kterou jste před desíti lety opustil, jest povolen soudní rozvod.“

V městě nepřestalo se mluviti o nejasných poměrech plukovníkových k jeho manželce.

Její smutný román nedal mnohým zvědavcům spáti. Jak obyčejně bývá, utvořily se dvě strany, z nichž jedna zastávala se manžela, druhá manželky. Jedni pravili: „Muž jest vývrhelem!“ Jiní říkali: „Také ona za mnoho nestojí. Vypravuje se o ní to a to.“

Zprávy tyto nabyly brzy špinavého rázu. Povídalo se, že nejen zde, ale i v Moršansku měla veřejné i tajné milovníky, že celé město ji zná z této stránky a že dokonce i drožkáři o ní lehce mluvili. Aspoň vypravoval jistý důstojník, známý svou neobyčejnou žízní, že mu kočí na otázku, zdali ví, kde bydlí plukovníková, odpověděl: „Každý zná jistě plukovníkovou; jen račte vstoupiti.“

„Tímto způsobem jest Pančukovský úplně oprávněn žíti poněkud volněji,“ podotkli jeho právní zástupcové.

„Nebyl by snad býval proti smíření s ní, ale najednou zaslechl takové věci, které ho upamatovaly na staré historky jeho Lukrecie. Nelze mu tedy vytýkati, že laškuje s cikánkami a pořádá s mladými úřadníky neslušné výlety za město . .“

„Což jest také dovoleno manželku oloupiti?“

„V peněžních záležitostech těžko pronésti morální rozsudek. V pytli nalezené peníze nebyly mu vráceny. Také jeho statek jest pod sekvestrem, třebas to mnoho neznamenalo. Odvolal se k senátu a šel pak do Nové Dikanky. Co mají teď ze všech těch úkladů? Kde jest důkaz, že za majetek své manželky koupil statek a uspořádal své příjmy? Toť jsou soukromé záležitosti a nám nesluší, abychom rozhodovali o podobných manželských roztržkách.“

Tyto pověsti ostatně nezajímaly dlouho městské kruhy, neboť najednou stihla poslední a smutná zpráva . . .

Plukovníka Vladimíra Alexějeviče Pančukovského našli jeho nově najatí sluhové zavražděného na trhu v Androsovce. Smrtelná rána byla mu zasazena neznámou rukou, a sice k večeru v postranní uličce. Někdo udeřil ho tak prudce sekerou do hlavy, že měl lebku úplně rozbitou. Nastalo přísné vyšetřování. Všichni jeho nově najatí sluhové byli vyslýcháni, ale nadarmo. Čenichaví úřadníci nenašli ničeho, co by mohlo býti pravou příčinou vraždy. Udali, že pravou příčinu smrti plukovníkovy dlužno hledati v nezákonitém přijímání uprchlíků bez průvodních listin do služby.

„Nesmysl, pánové," odpověděli jim úřadníci z nové školy, „přijatí uprchlíci sloužili mu věrněji než mnozí nevolníci. Vždyť ho zachránili z mnohého nebezpečí."

„Toť špatná logika a chybný úsudek," tvrdili staří byrokraté, potřásajíce šedými hlavami. „Štěstí pro Podkovanceva, že zahynul dříve. Byli bychom ho vyhnali až na konec světa! Vždyť byl hlavní podporou uprchlíků!"

Mezitím vítr se obrátil. Moudří byrokraté dostali pokynutí, aby nenamáhali příliš svou fantasii stran domnělé viny čeládky nebožtíka plukovníka, ale aby brali věci tak jak jsou a čekali dalších rozkazů stran zapsání uprchlíků v místech jejich nynější usedlosti.

Najednou přinesla jistá dobře zpravená osoba do salonu městského guvernéra pravou, skutečně fatalistickou zprávu o domnělém vrahu plukovníkovu. Mluvilo se právě o plukovníkové, která jako truchlící vdova žila odloučeně, nepřijímajíc návštěv,

ale přece před dámským světem nenacházela milosti.

„Ubohá Pančukovská," ujal se slova nedávno vstoupivší host. „Dovolte jí, ať může se sebe setřásti bahno pomluv a zlých řečí. Málem by ji byli obviňovali ze smrti manželovy, ale na štěstí temnota se osvětluje . . ."

„Co? Jak? Což jest nějaká stopa po vrahovi?"

„Ovšem! Plukovník byl zavražděn, což všichni vědí . . . . Nedávno byl chycen jakýsi Petruška Kozyr, sluha nevolník nebožtíka otce Pančukovského. Tento lokaj žil u paní plukovníkové a utekl jí, jak jste snad slyšeli, na cestě sem. Miloval svou paní, sloužil jí věrně a poctivě po deset roků a utekl teprv, když se dověděl, že přijde zase pod přísnou správu plukovníkovu. Také u otce Pančukovského zakusila rodina Kozyrů mnoho zlého. Bratr tohoto Petrušky, Kasjan Kozyr, utekl sem již dávno otci Pančukovského. Z vyšetřování vychází na jevo, že tomuto Kasjanovi, jenž sem utekl s malou dceruškou, byl na cestě krk podříznut, zemřel v nemocnici v Taganrogu a jeho opuštěné dítě náhodou neb osudem stalo se schovankou popa na Mrtvé vodě. Ji právě plukovník unesl . . . Jak řečeno, Petruška byl chycen, ale utekl z vězení, kde částečně při výslechu, částečně od svých soudruhů dověděl se o smutném konci svého bratra Kasjana a tragickém osudu své neti. Patrně sešel se někde s Levenčukem, neboť považoval se za vyvoleného mstitele své rodiny, vyhledal na trhu plukovníka, nalezl ho mezi množstvím kupců, čekal na něj v postranní uličce a srazil ho jednou ranou k zemi."

„Co se stalo s vrahem?"

„Zmizel beze stopy."

* * *

Koncem června, brzy po smrti plukovníkově, byla uvedena jeho manželka v jeho majetek. Schulzwein navrhl paní Pančukovské, že jí odkoupí Novou Dikanku s okolními pozemky a staveními s celým inventářem.

„Jelikož vám schází energie vašeho manžela, nemůžete spravovati náležitě statek. Já mám dosti nepoužitého kapitálu a přiznávám se, že při koupi nacházím svůj prospěch, vy pak dostanete okrouhlou částku, kterou vám hned vyplatím.“

Ubohá těžkým osudem sklíčená Anastasie Vasiljevna s radostí prodala statek Novou Dikanku a odstoupila Schulzweinovi také pastvu na stepích, kde byly ovčíny a našemu čtenáři dobře známá osamělá chatrč, kde odbývaly se násilné milostné scény jejího manžela s Oxanou. Přenechala také Němci zahraničný kočár a nové ohnivé čtyřspřežení, které nebožtíka vozívalo na jeho cestách, zaplatila svým věřitelům, rozloučila se se sousedy a vrátila se do Moršanska.

„Zdá se, že paní plukovníkové nesvědčí jihoruské podnebí,“ pravily posměšně paničky, „jinak by byla krajiny této neopustila.“

„Ne, není toho tato příčina,“ podotkli mužové, kteří se stanoviska ruské žurnalistiky také hledali rozluštění časové otázky. „Čas soukromé činnosti mužského pohlaví se přiblížil, avšak ženám jest toto působiště ještě uzavřeno.“

„Ostatně jest velmi pravděpodobno,“ odpověděli pessimisté, „že také plukovník, kdyby byl déle žil, nepochodil by se svými podniky. Ještě dvě nebo tři podobné nehody, jako spustošení jeho stepi kobylkami, a po roce by se zajisté byl vrátil do vojenské služby. Všechny tyto společnosti na akcie, veškerá působnost naší strany pokroku — jsou jen prázdná slova. Dočkáme se ještě toho,

že všechny naše moderní vymoženosti a tak zvaná vlastní zásluha povedou tam, že naše statky, továrny, lesy, pozemky, rybníky budou najaty židy nebo Němci.“

Měsíc po odjezdu paní Pančukovské opustil také Michajlov krajinu a odebral se do Moršanska. Kolovala pověst, že jí ještě na Nové Rusi navrhl svou ruku, a že ona návrh jeho přijala.

* * *

Podzim dle svého způsobu obdařil step čarokrásným, teplým, na Ukrajinu upomínajícím dnem. Poněkud zahalené slunce svítilo letním teplem, a babí léto lítalo po všech stranách. Na poli bylo pusto, tráva sežloutla, a jen tu a tam dosud nespadalo listí se stromů.

Rozkošné háje stály zde v rozmanitých barvách odumírajícího listí; divoké jabloně zářily purpurem, jilm a lípa zlatem, linda stříbrem. V této roční době nemají novoruské, nedaleko mořského pobřeží ležící stepi ve své kráse žádného soupeře. Od severu přiletí sem hejna divokého ptactva, v tlupách procházejí se zde dropové a na stepi pasou se divoké husy podobajíce se stádům ovcí. Jeřábi křičí ve vzduchu blízko oblaků, řadí se do tříhranů, čtyřhranů nebo kruhů, anebo tvoří dlouhé, nepohyblivé řady. Často zatemní svými hejny na hodinu i dvě slunce. V tu dobu nelze spatřiti na stepi ani človíčka. Nákladní vozy nejezdí už do přístavních skladišť přes step, bojíce se nestálého špatného počasí, ale dávají přednost širokým silnicím.

Také lesík v Koutě sv. Ducha ukazoval rozmanité odstíny barev. Modravá hladina vodní

leskla se mezi holými břehy. Několik třasořitek skákalo ještě po větvích a cvrlikaly poslední své písně.

Za otce Pavladije připravovala se smutná katastrofa. U stolu, na němž byly vždy v hromadách knihy a noviny, seděl s kyselým obličejem cizí pop, otec Smaragd, červenovlasá, krticemi posetá, hubená a dlouhá postava se zavázanou tváří. Seděl zde rozčilen, dívaje se na stůl u okna, kde nový ďák Ondřej, tuše něco zlého, hluboce zarmoucen připravoval na kvap jednoduchou večeři. Na lavici u kamen seděl starý ďák Fendrichov a u dřevěné stolice klečela jeho manželka s dítětem; kromě toho zde byla mastičkářka, stará kozačka.

Otec Pavladij, jenž se při kostelním výkonu nastudil, byl zmítán prudkou zimnicí. Ztrácel často vědomí a přicházel do deliria, někdy však také byl při úplném vědomí.

Přítomní staří druhové jeho osamotnělého života na Mrtvé vodě mlčeli vzdychajíce a naslouchali, zdali jim už duše neletí vstříc.

Ale nepodlehla tak brzy postava starého popa, která byla stepním vzduchem otužena.

„Můj dům osiří a spustne," pravil otec Pavladij, dívaje se kolem sebe; „nebudou však pusty okolní nivy. Co jeden měl, Fendrichove, připadne druhému. Ach .... jak jest mně těžko ..... těžko! Pán na vás pamatuje. Na jaře bude čten manifest o osvobození z nevolnictva, lidem se lépe povede a množství nešťastných uprchlíků se zmenší. V této zemi budou bydleti svobodní lidé. Fendrichove, nevzpomínej na mne zlým! Ať jest zde kdokoliv duchovním správcem, popros ho, aby sloužil za mne a nešťastné pohřbené zde osadníky zádušní mši. Ach ... podívejte se ... lesy, za-

hradu i můj rybník opatrujte . . Ach, všemohoucí Bože, žehnej ubohému sirotkovi . . . Kde jest?“

V noci druhého dne zemřel otec Pavladij. Fendrichov smlouval skrblicky s pohřbívajícím popem. Měl již svou výslužbu, cítil se samostatným a myslil, že uvolní své bolesti nad úmrtím svého dobrodince, když proti druhému hrubě vystoupí.

Nový ďák Ondřej zakoušel po smrti zakladatele koutu sv. Ducha pronásledování nového popa zvláště proto, že soudy přiřkly jemu všechen majetek po strýci, totiž krávy, ovce a včely, kromě několika věcí, náležejících Fendrichovu.

Nový pop haněl ustavičně duchovní směr svého podřízeného, udal ho konsistoři jako svobodáře, jenž ve svém denníku velmi rád pojednává o zásadách, příčících se církvi a že v životě činí pro ně propagandu.

Následkem toho musil ďák Ondřej s těžkým srdcem hledati své štěstí jinde.

Osadník Schulzwein, ačkoliv luterán, ujal se ho, vymohl mu odpuštění i dosazení jeho v dřívější církevní úřad. Schulzwein nabýval vlivu vždy většího a jako majitel statku Nové Dikanky mluvíval častěji s ďákem Ondřejem.

„Jsou to řádní lidé, tihle Němci!“ myslil si ďák, když viděl blížiti se nezměněnou bryčku. „Nedávají ruce do klína, ale chutě chápou se sami práce.“

„Co říkají vaši osadníci?“ tázal se Schulzwein, podávaje ďákovi těžkou ruku a s dobromyslným úsměvem ukazuje zdravé, bílé zuby. Na sobě měl dřívější modrou kazajku a na dlouhých hubených nohou tytéž vysoké, dehtem zapáchající boty.

„Kteří, Bogdane Bogdanoviči?“

„Panští! Co soudíte o novém manifestu, kterýž urovná nové selské poměry?“

„Uvidíme, co dá budoucnost,“ říkají ustavičně. „Ukazují se ještě tu a tam uprchlíci? Navštěvují někteří z nich kostel? Uprchlíci bývali dříve jediným prostředkem spásy a potřebným ventilem již zastaralého systému.“

„Stali se zde velice řídkými a není skoro žádných viděti. Většina vrátila se dobrovolně na severní Rus.“

Schulzwein usmál se spokojeně a odejel.

Koutu sv. Ducha věnoval ustavičně svou pozornost a přispěl nemálo k jeho rozkvětu. S blahým pocitem pozoroval dlouholeté dílo nebožtíka otce Pavladije, rybník a lesík a myslil si:

„Mám zde snad založiti přádelnu na vlnu nebo pivovar? Místo se hodí znamenitě!“

„Jest nespolehlivý,“ říkali mnozí, kteří tvrdili, že Schulzweina znají. „Zanáší se myšlénkou prodati všechny své statky a vrátiti se do Německa.“ Na podzim ušila mu manželka vlastní rukou novou, modrou kazajku a koupila mu místo stříbrných zlaté hodinky. Oblékl kazajku a opatroval hodinky.

* * *

„Neví nikdo, co se stalo s Miloroděnkem, Levenčukem a Oxanou?“ tázaly se zvědavé městské paničky.

„Mnozí říkají, že uprchli za Kuban a odtud na Kavkaz a do Turecka. Dle jiné zprávy padli do rukou spravedlnosti v Anapě neb Redut-kale, kde je pokřtěný Tatar zradil.

„Co se s nimi stalo? Ubožáci zajisté hnijou v podzemním žaláři,“ mínily romantické dámy.

„Co vás napadá! Zlatý klíček otvírá všude dvéře. Pop nalezl pouze papírové peníze plukovníkovy, avšak přes tři tisíce rublů ve zlatě nebylo nalezeno. Jejich spoluvinníci pomohli jim z vězení a obešli všechny pohraničné stráže tak, že bezpochyby nedostali-li se snad do Malé Asie, tož aspoň po lodi unikli do Valašska. V tomto koutě, o nějž vede se tolik sporů, panuje takové bezvládí, že každý, zvláště má-li peníze, může tam snadno se skrýti a usaditi. Žije tám velmi mnoho našich uprchlíků, kteří se tam usadili a zařídili si řádnou existenci. Třeba jen platiti řádně daně a žíti klidně — na minulost nikdo se netáže . . .“

V listopadu musela paní Ščolková pro různé nehody prodati svůj statek. Schulzwein ho koupil.

„Němec stále stoupá,“ pravili zase statkáři a měšťáci, „brzy bude celý okres v jeho rukou. Bude-li nyní změněn volební řád, má všechny hlasy drobné šlechty pro sebe . . . . Ani ho nenapadne, aby zemi opouštěl. Zůstane zde a přivede to ještě daleko!“

„Co zde divného,“ pravil vážně jeden z venkovských filosofů. „Němec všechno zmůže a k tomu ještě není to ruský, ale zahraniční Němec, švábský Šváb.“

891.86
M427
1887

AUG 16 1957.